

FEKETE ISTVÁN (1900-1970)

FEKETE ISTVÁN

BALLAGÓ IDŐ

ÉLETRAJZI REGÉNY

Puha lámpafény, fenyőillat, a karácsonyfán fehér és ezüst szaloncukrok; szivarfüst... és beteg vagyok. Betegségem nem lehet túlzottan halálos, mert ha a „nagyok” kimennek a szobából, felállok a kis rácsos ágyban, és a karácsonyfában gyönyörködöm.

Pista bácsi - aki apámnak testvére - az előbb bejött, két kilótt patront hozott nekem, és megmutatta a lőtt nyulat. Aztán fel s alá sétált a szobában, s azt mondta:

- Te is vadász leszel!

Ennek örülök, bár fáj a hasam, mert olajos káposztát ettem sírásó bácsiéknál, akik a temető mellett laknak, de a „rendes” nevüket nem tudom. Az olajos káposzta nagyon ízlett, és nem értem, miért lesz rosszul az ember, azaz a gyerek valamitől, ami annyira ízlik.

Nagymama Margitot szidja, akit Krédlinek is hívnak, mert Krédli testes sváb lány, és ha egyedül vagyunk, többnyire németül beszél. Egy kicsit csodálkozom néha, mert mintha érteném. Ilyenkor azt mondom: ja - mire Margit összecsókol, és azt szeretem.

Most hatvan-ennyihány év messzeségéből nem emlékszem évekre, és nem tudom, hány éves lehetek, de Margit néha karjára vesz, s akkor is a karján tartott, amikor az olajos káposztát a számba adta.

Margit - úgy érzem - szeret engem, ezért néha nagy, kemény mellére hajtom fejem, mert Margit ilyenkor újra megcsókol, és úgy magához szorít, hogy szinte fáj, de nem szólok, mert ebben a puha ölelésben valamiféle mámoros szeretet van.

Sokszor elhatároztam már megkérdezni egy doktort, milyen messze, hány éves korig emlékezhet vissza az ember, de tekintve, hogy néha ölben is tartottak... nem, nem mondok számot, mert amit leírok, az életemet, még a kétkedés és a találgatás árnyékával sem akarom elhomályosítani, azaz nem szeretnék -akár tévedésből is - hazudni, hiszen abban a korban nincs is hazugság, és talán még csak homályos mesék vannak, amelyek az ébredő értelem hitében kétségtelenül igazak.

Kavarog tehát a gyomrom, de én a két kilótt patront szagolgatom.

amelyeknek furcsa, kalandos, de nagyon jó „kilótt patron”-szaga van, ami határozottan csökkenti gyomrom hánykolódását. Őszintén szólva: nem is tudom, hol kezdődik a gyomor, és hol kezdődik a has, mert a fájás le-fel mászkál bennem, mint „Orbán lölke”... Sajnos, ma már nem kérdezhetem meg senkitől, hogy Orbán lelke hol és miért járt-kelt érthetetlenül és maradhatatlanul, de a céltalanul vagy - mondjuk - a fogfájástól összevissza ténfergő emberre mondták, hogy „egész éjjel mászkált ez a Jancsi, mint Orbán lölke”.

De most jut eszembe, hogy a káposztán nem a szokásos napraforgóolaj volt, hanem tökmagolaj, és én nem is attól lettem rosszul, hanem a ká-

posztától, hiszen a kellemes, kissé dióízű tökmagolajat mindig szerettem.

És a történeti hűség kedvéért megemlítem azt is, hogy az akkori Göllében a napraforgót nem is ismerte senki, mert ennek neve „virágszár” volt, s a magja, melyből olajat ütöttek, „virágmag”. És a virágszárból - azonkívül, hogy tüzelőnek is jó volt - nagyon rendes kerítések készültek; elsősorban a házak elé ültetett virágok körül, a kis ablakok alatt.

Erre határozottan emlékszem, mert egyszer - jóval később - neki-repültem egy ilyen kerítésnek, amely persze beszakadt, és a széttört kerítés csonkjai tetőtől talpig, jó mélyen végigvonalaztak.

Ma sem tudom, mitől vadult meg az a tehén. Talán nem akart bikához menni, talán darázs bújt a fülébe, vagy csak úgy rájött a bolondja, de egyszer csak felcsapta a farkát, és vágatni kezdett, mire Böske néni, aki hajtotta, el visította magát, mondván, hogy:

- Fogják meg!... Fogják meg!...

Talán hét-nyolc éves lehettem ekkor, és tekintve, hogy az utcán más nem volt, csak én, úgy éreztem, ezt a felszólítást visszautasítani nem lehet. Elkaptam tehát a megvadult jószág farkát, hogy majd megállítom, de abban a pillanatban rádöbbsentem, hogy egy mozdonyt a csornai állomáson könnyebben megállíthattam volna, mint ezt a szelídnek mondott szarvasmarhát.

Egyetlen vágyam maradt tehát: a tehéntől megszabadulni, azaz a farkát elengedni. Azóta tudom, hogy ha valamit nagyon kíván az ember, a kívánságot előbb alaposan meg kell gondolnia, mert a tehén abban a pillanatban kissé oldalt fordult, a farka a markomból kicsúszott, én pedig - mint a hullócsillag - nekirepültem Deresek „virágszár” kerítésének, sőt azt áttörve, félig meztelenül az ablak alatt nyúltam el, mint a béka.

(Itt álljunk meg egy szóra, hadd nézzek szembe a kritikus olvasóval, aki talán a „félig meztelen” megállapítást írói túlzásnak tarthatná ... és állapotunk meg abban, hogy ebben a könyvben sem túlzás, sem nagyotmondás nem fog előfordulni. Gyónás ez a könyv, emlékeim feltisztult szeretete, és szeretete szülőföldemnek, minden emberének, akik emlékeimben, amíg én élek, vagy még azon túl is - írásaimban -, „örökké” élnek.) Tehát igenis, félig meztelenül, bár akkor még nem tudtam, hogy „nem a ruha teszi az embert”. Egyszóval ruházatom nemcsak azon a napon, de egész nyáron egy rövid ujjú trikóból, egy madzagból és egy többszörösen megfenekelt nadrágból állott.

Hát nadrágtartó? - kérdezhetné a kedves Olvasó. - Abban az időben nem volt nadrágtartó?

De „volt”, kedves Olvasó, többnyire ismeretlen helyen, mert ezek a régi-régi „hózentrágerok” csak napokig bírták ki a szolgálat fáradalmait, mert a tartógombok egy-két napon belül leszakadtak és eltűntek.

Lehetetlen - mondta nagyanyám, akivel egy félreeső kis szobában boldog szövetségben éltünk. - Lehetetlen! Reggel varrtam fel két gombot olyan nyüsstel, hogy egy borjút is rá lehetett volna akasztani. Megint elgomboztad?

Igen ... - vallottam be kicsit későbbben - mert Berta Jancsi csalt...

Mért nem Péterrel játszol? Péter okos és jó fiú.

Nem lehetett, nagymama, mert Péternek csak egy gombja volt, és azt is nekem adta kölcsön. Azzal is tartozom még - tettem hozzá bánatosan.

Álljunk meg azonban egy pillanatra, hiszen az eseményekkel még csak ott tartunk, hogy nekiestem Deresek „virágszár” kerítésének, s azt áttörve, elnyúltam a kis ablak alatt. Az ütődés nem fáj, de a széttört „virágszár” kerítés végigvonalazott a sarkamtól a fejem búbjáig, és amikor felálltam, a nadrágom elindult lefelé, mert a nagy feszítéstől a gombok is szétugráltak.

- Szentséges atyám! - csapta össze kezét Deres néni, aki kijött a nagy zuhanásra. - Gyere, majd megmosdatlak.

Mosdatás után még egy kis fakeszes tükört is hozott a konyhába, hogy nézzem meg magam. Bár ez csak részletekben volt lehetséges, mert a tükör kicsi volt, így is eleget láttam... Aztán kézbe vettem a nadrágtartót...

- Adok majd gatyamadzagot - követte Deres néni tekintetem -, aztán eredj haza. A mester úr nemrég ment erre kocsin az ispánnal...

Egyszerre kiderült az ég, és nem is fáj már semmim. Apám nincs otthon, s a többi majd eligazítja nagyanyám!

Most veszem csak észre, hogy ez a „virágszár” milyen messze előrecsalogatott emlékeimben, hiszen ez a tehéneset már hét-nyolc éves koromban történt, életem folyásában pedig legfeljebb két-három éves koromnál tartok. Hiszen még alig múlt el karácsony, Pista bácsi tegnap utazott el, és már újra nagymamánál alszom, mert már nem vagyok beteg.

Szeretek nagyanyámmal aludni, mert csodálatos meséket tud, amelyeket mind igaznak érzek, bár sohasem jutunk a végére, mert közben elalszom. Édesanyámékkal pedig nem szeretek aludni, mert apám legfeljebb egy-két mesét engedélyez.

- Hagyd anyád aludni, kisfiam. Egész nap dolgozott, és most már fáradt

...

Ilyenkor mérges vagyok, és elhatározom, hogy csak azért sem alszom... és igenis betyár leszek - és két perc múlva már alszom. Reggel pedig már nem emlékszem semmire.

De a következő est valami hasonló gondolata, eseménye, tárgya, hangja olyan tisztán emlékezetembe hozza a tegnapot, a hang, a kép, a történet hasonlósága, hogy szinte összekeveredik a jelennel, anélkül azonban, hogy az idő, környezet, a jelen valóságát zavarná.

Emlékeimnek ezek a csodálatos tulajdonságai ma is megvannak (alig

hatvan-ennyihány év múlt el azóta), és ahogy visszaemlékezéseim írom, az emlékek, a környezet, a táj, az emberek, állatok, barátok, nevek, idő⁴ járás, meleg és hideg, puha, meleg por mezítlábam alatt, a kemény, hideg jég a csizmám alatt, varjúkárogás, kutyaugatás, szekérsörgés vagy szánkócsengők gyöngyöző csilingelése az utak felett - mind-mind újra megszólalnak, és tollam alatt pontosan akkor jelentkeznek, amikor Jelenésük" másodperce elérkezett.

Abban az időben persze még nem gondoltam arra, hogy bizonyos dolgok szinte múlhatatlanul vésődnek emlékezetembe, míg másokat - talán a hasznavehetetleneket - nyomtalanul elhordja a múltó idő.

Ahogy mindezeket leírom, és gondolataim lágy csapongását figyelem, immár Margit jelenik meg előttem, amint átmegyünk az utcán. Majdnem sötét van már, de a tél elmúlt. A falu utcájának homályos völgyében nem látok embert.

Távolabb egy kutya ugat, és a levegőben puha, kissé kesernyés füstje száll a nyers akácfának.

Úgy érzem, hogy Margit mondani akar valamit, de nem szól, csak meg-simogatja hátam, mintha tétova gondolataimra válaszolna, és érzem, világosan érzem, hogy erről az estéről beszélni nem szabad. De ezt a gondolatot kimondani, tétovázva bár, de nem akarom. Talán nem is merem? Nem mintha félnék Margittól. Nem félek, de szeretem Margitot, egészséges szappan- és testszagát, ringó, nagy, kemény melleit, és most már sokszor arra gondolok, hogy valami kimondhatatlan ősi testi ösztönös vágy lengette bennem fejletlen szárnyait. Ilyenkor az egészséges, szép sváb lányt talán az anyaság ősi vágya hajtotta, hogy még szorosabban magához öleljen.

Pap bácsiékhoz megyünk át, aki szemben lakik velünk a túlsó oldalon, s a szakácsnéjük, egy öreg sváb asszony, egy faluból való Margittal.

Megállunk az udvaron; Margit megsimogatja az arcom, és hosszan beleskelődik az ablakon. Ennek a reszkető simogatásnak jóságát és kérését, hogy legyenek csendben, mélyen és tisztán éreztem.

Csend. Az ablak párás. A házban mintha aludnának még az árnyékok is. Margit alig hallhatóan megkoppintja az ablakot, s mire az ajtóhoz érünk, az ajtó kinyílik már, mint a lehelet.

- Gyertek!

Az öregasszony szó nélkül átvett a lánytól, és leült velem a tűzhely mellé, s az egyik szekrény mögül egy sudár szép legény lépett elő, és úgy éreztem, Margittal nagyon örülnek egymásnak, bár egy szót sem szóltak, csak fogták egymás kezét.

Aztán eltűntek a nagyszekrény mögött.

Féltem, pedig „amúgy" nem féltem én az ördögtől sem. Tisztán és vi-

lágosan Margitot féltettem valamitől, és az ajtóra néztem, s az ajtóra is mutattam, mert hallottam a sötét, hosszú folyosóról, hogy könnyű léptek közelednek.

Erre az öregasszony felállt, és csodálatos gyorsan átadott Margitnak a szekrény mögött. Aztán zörögni kezdett a tűzhelyen.

Az ajtó kinyílt, de nem jött be senki, csak beszólt egy női hang, hogy: „Lehet tálalni...” - aztán újra betevődött az ajtó.

Amikor az ajtó kinyílt, Margit, aki az ölében tartott, lazán a számra tette a kezét, amiből megértettem, hogy beszélni most nem szabad, de ezt valahogy megéreztem abból is, hogy a sublótszagú rékli alatt úgy dobogott a Margit szíve, mintha valahol az utcán lovak mentek volna.

De aztán később, amikor már hazafelé mentünk, az utcán csak sötétség volt lovak nélkül; és mivel nagyon együtt éreztem Margittal, felszabadultam én is, és átölelve a lány nyakát, röviden azt mondtam, hogy: „A vendéglőbe!”

Margit nevetett, és azt mondta, hogy az a szoba, ahova én kíváncsi voltam, nem „vendéglő”, hanem ebédlő, az, ahol a karácsonyfa van...

Ezután már nem kérdeztem semmit, és nagyon csodálkoztam, hogy Margit mégis a „vendéglőbe” vitt - azaz az ebédlőbe -, amit én azért kevertem össze a vendéglővel, mert mellette volt a vendégszoba. És csak jóval később értettem meg, hogy a „vendéglő”, azaz kocsmá a faluban van valahol, ahol a legények bort isznak, és verekednek is néha, és ha már nem férnek a bőrükbe, előkerülnek a bicskák.

(Bizony, Gölle, de általában az egész megye híres volt bicskájáról, és azt hiszem, hogy azokkal, akiket Somogyban a nyári búcsúk leszámoló borgőzében segítettek át a másvilágra negyedszázad alatt, betelne velük egy kisebb temető.

Mindezeknek a vércsapoló, nemzetségrontó, haragból, virtusból vagy egyszerűen részegségből származó gyilkosságoknak az 1914-es világháború vetett véget.

„Csak előre, rosseb!” - zengett a dal még sokáig, de egyre csendesebben, mert Volhíniától Flandriáig és Bukaresttől a Monté Tombáig, sőt francia földön is ömlött a magyar vér, később már csak csorgott, aztán 1919-ben elapadt véglegesen, de a sebesültek és nyomorékok már nem akartak bicskázni, csak élni még egy keveset...)

Ezen az estén nagymamával egyedül maradtunk, mert szüleim elmentek valahova. Azon az estén a konyhában vacsoráztunk, mert nagyanyám azt mondta, hogy Margitnak is kell pihenő, és csak egy kis sült krumplit eszünk vajjal, ami nagyon egészséges.

Margit vacsora után rendet csinált a konyhában, és varrnivalót vett elő. A tűzhelyen lassan roskadozott a parázs. Később beszélgetni kezdtek, ami

engem nem nagyon érdekelt, aztán már nem is hallottam őket, mert a kéményben vonított a szél, én pedig a karácsonyra gondoltam, ami nagyon gyorsan elmúlt; Pista bácsi is eszembe jutott, és a gondolatokkal játszva, önkéntelenül felidéztem magamnak az emlékeket. (Úgy érzem ma is, hogy amikor írok, a gondolatokkal és emlékekkel játszom, de már újra annak a konyhának hatvan év előtti sültkrumpli-szagú légkörében, amely úgy vesz körül, mint az újraéledt múlt és valóság.)

Sokszor gondoltam azóta is arra, hogy talán én már akkor elkezdtem írni, csak éppen nem írtam le a gondolatokat, amelyeket játszva idéztem fel magamnak.

Akkor is láttam, és ma is látom például, amint anyám tartja a lámpát magasra, ide-oda világítva a külső folyosó falára, illetve a szögön lógó nyúlra, amit Pista bátyám „vetkőztet” nagy szakértelemmel. Én nagyanyám kezét fogom, és bevallom, semmi sajnálkozás nincs bennem a nyúl halálát illetően, hiszen a bunda oly tüneményes gyorsasággal jött le tulajdonosáról, hogy az nem is fájhatott...

Nagybátyám kése a szó szoros értelmében „borotvaéles” volt, és családkban - nem is tudom, miért - szinte hagyományos volt a késtisztelet. A zsebkésnek, vadászkésnek, kerti késnek mindig ragyogó tisztának és borotvaélesnek kellett lennie.

Ha nem ilyen volt, az nem volt „kés”, csak „bugyli”, „békanyúzós” vagy „kusztoras”.

- öcsém - mondta Pista bátyám apámnak mindjárt érkezése után -, hoztam neked egy bicskát. Stájerban csinálták, de a penge „solingeni”. Borotválkozhatsz is vele...

De Pista bátyám nemcsak kést hozott, hanem élesítőt is. Ez pedig nem volt kő vagy acél késélesítő, hanem valamiféle „smirgli”, azaz „dörzspapír”, szóval vászonpapírra kent bevonat, ami a legfinomabb barna kvarcpor volt. A kvarcport általában fehérnek képzei az ember, de ez barna volt.

Apám néha reggelenként bajuszkötővel felkantározva, ide-oda villanva fente a papíron valamelyik késünket, mert azt tartotta, hogy nemcsak ruhájáról, lábbelijéről, de bicskájáról is meglátszik, ki a „rendes” ember.

És nem is tudom, hogy van ez, ezt a késszeretetet és tiszteletet én is örököltem, bár kisebb mértékben, és mindenesetre megvan a véleményem arról a vadászról, aki rozsdás, piszkos, lötyögő „kusztorát” vesz elő ebédnél... és belevág ezzel a mocskos szerszámmal a kenyérbe.

Hogy ekkor hány éves lehettem, megint csak nem tudom, de azt később is, mindig éreztem - amikor a vadászat és az ölés fogalmát tisztán szétválasztottam -, hogy a szépen lőtt vad alig érez több fájdalmat, mint a nyúl, amikor már szögre akasztják. Pedig a csirkék, jércék ölését nem tudtam

nézni, disznóöléskor a vánkos alá dugtam a fejem, és a vágóhídra sosem voltam kíváncsi. A magam szúrt, ütött vagy vágott fájdalmaival pedig alig vagy semmit sem törődtem.

És - természetesen - egészen más nyúl volt a Húsvéti Nyúl is, amely körül tavasz volt, ibolya és a tavaszi kertek zsendülő, földszagú virágillata; és mindezeknek nem is volt semmi közük a szögre akasztott nyúlhoz, amelyet Pista bátyám szinte percek alatt vetkőztetett le. A karácsony táján lőtt nyúl vadnyúl volt, a húsvéti pedig szelíd, olyan kedves háziállatféle.

Úgy érzem mindig, hogy ezek az emlékek, kibontakozó értelmem első emlékei egy kicsit mindig tudatalattiak voltak, álomszerűek és összefüggéstelenek, mert húsvét után mindjárt nyár vége van, a falon piros már a szőlőlevél, nagyanyám ölében fekszem valami félálomban, és megmagyarázhatatlan boldog szomorúság van a szívemben, mert szól az őszibogár, az ég már csillagos, és az őszzagú kert lélegzete összekeveredik az erdei szalma meleg, nyári illatával.

Most visszagondolva ezekre az estékre, bizony alig lehettem több három-négy évesnél, hiszen idősebb gyereket nem szoktak már ölbe venni, és nem is emlékezhetnék szinte látványszerűen nagyanyám vértelen, fehér kezére, kinyújtott mutatóujjára, amint a sötétbe mutatva kíséri a kis tücsök őszi muzsikáját.

- Hallod, kisfiam? Krii-krii ... ezt mondja az őszibogár. Krii ... krii. . . bizony, ősz van, azt mondja.

Hatvanhatszor szólalt meg azóta az őszibogár, és valahányszor megszólal: ott fekszem mindig nagyanyám ölében, látom fehér arcát, és hallom hangját, amely mindig együtt szólt az elmúlt esztendőket eseten muló, avarszagú emlékeivel: krii... krii...

Aztán megszólalt a harang - a templom közel volt hozzánk -, s ilyenkor a kis muzsikusok mintha elhallgattak volna. Nagyanyám összekulcsolt két kezébe fogta kezeimet, s a harangszó ringatását már csak álmomban hallottam és elmúlóban . . .

Ilyen homályos, nagyon távoli emlék még egy kis cinke - most már tudom: kékcinke volt - és az a napsugaras őszi délelőtt, amikor a vadszőlő piros levelei közül kibújt egy kék tollú kis madár, egészen közel az arcom-

hoz, és én meg akartam simogatni. A kis cinke nem repült el, de fürgén kibújt simogatásom elől, és két kis fekete szeme mintha nevetett volna.

De ekkor az udvar végén, az istállóból kitódultak a marhák. Az öregek komolyan bólogatva, a fiatalok pedig kelekötyán ugrándozva rohantak a vályúhoz inni.

Ha erre gondolok, mindig mintha nyár lenne, mert a kút mellett a barackfán, a zöld levelek között sárgul már a barack, a ribizlibokrokron pirosak

már a kis fürtök, és mintha a kert virágainak lenne méhdongásos, viaszszagú, meleg, édes illatuk.

A kerti út mellett kétoldalt ribizli- és egresbokrok vannak, de amikor nagyanyám látja, nem szabad róluk ennem, mert elrontanám a gyomrom. És az almafáról lehullott apró almából sem szabad ennem, mert attól is megfájdul a hasam, sőt bele is halhatok.

Ezen elgondolkodom, mert egyszer egyedül is kiszöktem a kertbe, és ettem almát, ribizlit és egrest is, de nem rontottam el a gyomrom. Ezen erősen újra elgondolkodtam - és úgy éreztem, nagymamának nem kell minden szavát elhinnem, de ezt nem szabad elmondanom, mert akkor talán megharagudna, és talán még sírna is...

Ezek az emlékeim azonban szaggatottak, és az események erősen hézagosan tűnnek fel.

Nagymama ablaka Compó bácsi kertjére néz, s amikor ez a kert eszembe jut: vagy krumpli van a kertben, vagy hó. Néha cinkét is látni a bokrokon, amelyek Compó bácsi méhese előtt vannak, de legtöbbször sötét van, amikor boszorkányok röpködnek a falu felett, vagy baglyok verekednek kísértetekkel a templom tetején.

Sajnos, azóta már kemények és igazak lettek ezek a mesék, mert tudom már, hogy a kísértetek vannak, és miért ne lehetnének? Ha élettelen tárgyak üzeneteket küldhetnek a holdból és fotográfiákat, hát ezek mellett egy régimódi, pláne rokon kísértet szóra sem érdemes - és ezek egyáltalán nem zajonganak, inkább csendesek és álomszerűek. A templom tetején pedig lángbaglyok vagy más néven gyöngybaglyok verekedtek nagyon is élettelen szerelmi vetélkedésben.

A templom nincs messze tőlünk, és nappal is megláthatnánk, hány óra van a toronyórán, de a toronyóra nem jár. Esperes bácsi - akit a faluban Öspörösnek mondanak - néha megcsináltatja az órát, amikor az járni kezd, sőt üt is, de ez csak addig tart, amíg a vándorlás el nem tűnik a csornai út jegyen között, amelynek végén még a „gőzös” jár, azaz a vonat, illetve a vasút...

(Ez a „gőzös” egyszer nagyon eszembe jutott tizenöt-tizenhat évvel később, amikor az Öspörös bácsi már régen nem élt, és háború volt a világban. A 4-es honvédek jöttek ekkor segíteni nekünk, a 19-eseknek, és azt énekelték:

*Befűtötték a gőzbikát, áll a menetszárad,
nyújtsd csókra, kisangyalom, pici piros
szádat. . .*

A 4-es honvédek nyugodt, hazai színe búcsúi bátorságot öntött a vékony

nyakú önkéntes káplár szívébe, és úgy éreztem, mennék velük, lakodalomba, temetésre vagy akár meghalni izzadt, véres közösségükbe, hiszen testvérebb testvéreknek éreztem őket, mint a vér szerinti testvéreimet.)

Én akkor még 1903-ban nem láttam „gőzöst”, azaz vonatot, mégis ez jutott eszembe, s annak az időnek szelíd naivsága és mesebeli elképzelései a háborúról.

A vándorórások, bicskaárus bosnyákok, istóriások, rongyszedők és stájer „tikászok” régen eltűntek már, de abban az időben a búcsún kívül ezek jelentették a falu egész szenzációját.

Különösen a „tikászok” voltak kedvesek, akik óriás „tyúkászkocsival” érkeztek, és rendkívül lassú tempóban mentek végig a falun, miközben az „üzletvezető” egy jó tenoristának megfelelő hangterjedelemmel, időnként „áááuszi-báááuszi” elnyújtott kiáltással hívta fel a háziasszonyokat tojás- és baromfieladásra, amiért azonnal és elég rendszeresen meg is fizettek.

A „tikászokat” - de az egyéb komédiásokat és köszörűsöket is - természetesen a falu egész kalandosabb ifjúsága is követte, mert ez az adásvétel nem mindig ment végbe bizonyos látványosság nélkül. Ha például Julis néni vagy Treszka néni megpróbált az eladó tojások közé záptojást csempészni, a „tikász” - akinek stájer kalapja mellett lengő kakastollak libegtek - csak megkoppintotta a tojást, és úgy nézett Juli nénire vagy Treszka nénire, mint a szelíd mester a tanoncra, aztán a záptojást a kerékküllőhöz vágta.

Nahát - csodálkozott Juli néni -, ezt igazán nem gondoltam volna!

Én se! - nevetett a „tikász” a záptojásbűz felhőjében, és nem lett a dologból semmi harag, sőt a kísérő ifjúság zajosan örvendezett, különösen akkor, ha a záptojás nemcsak széttört, hanem valósággal robbant, szétlőve rettentő büdös és sárga tartalmát, és nem kímélt senkit.

Ilyenkor aztán - különösen ha valami kényes és nyelves menyecske ruhája is kapott a lövetből - nagyon szép nyelvpárbajt lehetett hallani, rossebekkel és egyéb fekete nyavalyákkal etetve Juli nénit, „tikászt” és az egész halandó világot. Az ilyesmitől aztán évekre, sőt élethossziglan való harag következhetett, amit aztán örökölték az utódok is, akik már régen elfelejtették, hogy tulajdonképpen miért is haragszanak.

Bizony, Göllében nagyon tudtak haragot tartani, amelynek csak egy-egy nagy szerelem vagy nagy tragédia vetett véget, de addig néha hosszú időre megkeserítette egész családoknak amúgy sem könnyű életét.

Sajnálom, hogy így megszaladt a tollam, hiszen még csak talán három-négy éves lehetek, amikor semmiféle harag nem érdekel, mert - és ezért hálás vagyok a sorsnak - nem tudok haragot tartani. Itt nincs azonban szó akarásról vagy elhatározásról, és nem lehet szó jellemről vagy büszke megbocsátásról, de ilyennek születtem, és egyszerűen nem tudok haragot tartani; ami persze nem érdem, hanem abból a láthatatlan világból, a

születésem előtti messze évszázadokból, a sokféle őstől magammal hozott valóság.

Most döbbenek azonban rá ismét, hogy hiszen talán három-négy éves vagyok, és írásomnak egyáltalán nem használt ez az előreugrándozás.

Igen. Nem lehetek több, legfeljebb négyéves, és már látni kezdem a Világot.

Látni kezdem a családot, a cselédeket, a ház környékét, a házat kívül és belül, a kertet, a szérút, az istállót, Pista bácsit, a kocsist és tehenest, Compó bácsit, a szomszéd méhészt és kovácsot és Deres Erzsit - istenem, vajon él-e még? -, akinek később, a kerítés nyílásán átsuttogva felajánlottam, hogy legyen a szeretőm... amit Erzsi egészen természetesnek talált, bár éppen úgy nem tudta ennek a szónak a jelentőségét és értelmét, akárcsak én.

És ebben maradtunk. Soha többet nem beszélgettünk róla. Én nem mentem át a kerítésen, ő nem jött át kertünkbe, bár amikor érett nálunk a mogyoró, pár szemet mindig adtam Erzsinek, aki belepirult lovagiasságom eme magas bizonyításába.

De hát végre „szeretők” voltunk ...

És erre az időre esik házunk végleges felfedezése is. Hálát adok a sorsnak és szüleimnek, hogy magamra hagytak, és nem akartak mindenáron és állandóan nevelni; bár erre az időre esik egy-két alapos elfenekelésem is, amit megdöbbenve tapasztaltam, de beletörődtem, mert úgy hallottam, hogy ez beletartozik a gyermek életébe.

Első botlásom apám íróasztalának felfedezésével történt.

Ez - az életem első íróasztala - Puska bácsi, a helybeli asztalosmester munkája volt. Diófából! Nagy- és kisfiókokkal, esztergályozott lábakkal, ragyogóan politúrozva és olyan élénkzöld posztóval az írólapon, hogy bármely téhen azonnal megnyalta volna.

Egyedül voltam a szobában, így felfedező ténykedésemnek nem volt akadály más, csak az - és ez mélyen elkésérített -, hogy minden fiók zárva volt. Kulcs sehol. Rosseb egye meg! - mondtam, és ebben nem találtam semmi különöset, mert ez Göllében alig volt több, mint amikor valaki azt mondta: „Jó napot kívánok!” Csak a hangsúly volt más...

Ezek után előrerántottam a csodálatos ón tintatartót, amelyen egy széttárt szárnyú sas is tartózkodott. Ez a rántás haragos volt és bátor, sőt eredményes, mert a tintatartó megakadt a posztó szélén, és egyik oldalra fekete, a másikra piros tintát lottyantott . . .

Meghúlt bennem a vér, és zsebkendőmmel akartam felitatni azt a pocsék tintát, aminek a vége az lett, hogy a feketét átvittem a pirosra, a pirosat a feketére, mindkettőt a zsebkendőmre, sőt a nadrágomra is...

- Mit csináltál?! - kérdezte apám az eredmény szemlélésében, akit a nagy dörgölésben nem hallottam bejönni. - Mit csináltál?!

Lehajtottam a fejem, s amikor apám kiment a szobából, arra gondoltam, hogy vagy egy nagy fejszével, vagy puskával jön vissza, de hát tévedtem.

Apám kiment a kertbe, vágott egy mogyoróvesszőt, amihez képest a kés, a bárd vagy a löfegyver csak kismiska, mert ezek a szerszámok egyszerre végeztek volna velem, míg a mogyoróvessző... hát erről nem is lehet beszélni...

A kés, a bárd, a puska csak egyszer szúr, vág vagy lő, de az a tavalyi mogyoróvessző - egyszerre szúrta, vágott és lőtt, becslésem szerint legalább tizenötször, amikor egy szelíd kéz megfogta apám kezét, aki már túlzottan kezdte magát belelovalni a verekedésbe.

Árpád! Elég volt... -az ablak nyitva van... Apám ellökött magától.

Nézze meg az íróasztalt!

Látom. Kaposban lehet ilyen zöld posztót venni...

- Hát én nem bánom, szívem, de aztán lássa, mi lesz ebből a kölkéből... nem lesz ebből semmi. Tálaltak?

Ezt jó volt hallani - bár a pálca nyomai égtek, mintha csalánba ültem volna. (A csalánt egy 1-lel írtam, és most tanakodom, hogy nem kettővel írják-e. Ez most az emlékek hatása alatt van, mert Göllében azt mondták, hogy „csollány”, és nem írták sehogy, mert Göllében nem leveleztek, de váltót sem írtak alá ... Én is szándékosan írtam: „kölkök”, mert Göllében így mondták, sőt a környéken is, ahol a gólya „góla” volt, a folyó „foló”, a helyes az „heles”.)

- Tálaltunk -mondta anyám, terelgetve bennünket a békésebb mezők felé.

Az asztalnál már ott állt nagyanyám, és egy pillantással felmérte a helyzetet - talán hallotta is a mártír unoka ordítását -, és azt mondta:

Homoki volt itt, kisfiam, hogy ígértél kölcsön egy zsákot... Kiadtuk neki...

Okosan, édesanyám. Homoki megbízható, okos és rendes ember... amilyen a maga unokájából soha nem lesz...

A sánta molnár is megküldte a lisztet. Azt üzenté, már elszámoltatok.

Igen - mondta apám gallérja mögé tűrve az asztalkendőt, és észre sem vettük, hogy nagyanyám hogy terelgeti a gondolatokat békésebb tájak felé.

A kocsis csizmáját is meghozták. Úgy látom, rendes munka.

(Ez a kocsis Görbic Pista bácsi volt, későbbi oktatóm és barátom, de nem azért emlékszem meg most róla - ennek is eljön az ideje -, hanem azért, mert Pista bácsinak volt egy ugyancsak Pista nevű fia, aki nemrég üzent nekem több mint fél évszázad messzeségéből. Valakivel Pécs környékén egy-két levelet váltottunk tógazdasági kérdésekről - könyvet is írtam róla -, s az egyik levélben a kisebbik Görbic Pista üzent nekem, hogy ha arra vetődnék, boldogan látna vendégül, akár hónapokra is, mert nem felejtette el ő sem

gyermekségünk szép napjait Göllében. És ha megérné azt az örömet, hogy meglátogatnám, vigyek horgászfelszerelést is... mert neki remek helyei vannak, ahol hemzseg a hal.)

Erős csizma - terelgette tovább nagyanyám a gondolatokat -, amellet szép is.

Jó mesterember az öreg csizmadia. Ilyenek már nemigen születnek. Emlékszik, édesanyám, a dombóvári csizmadiára, a Békásra ?

Én ne emlékeznék? - mondta nagymama. - Ivott ugyan az öreg, mint a kefekötő, de ami kikerült a keze alól, az remekbe volt szabva. Édesapád - Isten nyugtassa - szóba sem állt más csizmadiával. Csak ránézett egy cipőre vagy csizmára, már tudta, hogy azt Békás készítette. Egyszer, úgy emlékszem, mintha ma történt volna... - És nagymama elkezdett emlékezni kedves, puha hangján, és mintha emlékeiből a békesség szelíd galambjai szálltak volna az asztal fölött, feledve és feledtetve a kártékony unokát, a csúnya nagy, piros-fekete foltokat a csodálatos zöld íróasztallapon és a láthatatlan vonalozást egyetlen unokája fenekén.

És az ebéd olyan szent békességbe torkollott, mintha az unoka - az a

lőkötő - valami csodálatos imakönyvet írt volna fekete és piros tintával... Holott még írni sem tudott.

- Kérj bocsánatot! - suttogta nagyanyám, és még a lábamra is lépett, mert tudta, hogy ez a legnagyobb dolog, amit drága unokájától kívánhat. És ez az a rettenetes érzés, amely még ma is elfog, a nyilvános és magányos - szerencsére nagyon ritka - szerepléseknél, amikor még dadogni is alig tudok; és ez az a szörnyű érzés, ami később szinte gyerektragédiákba vitt, mert amíg egyes tanárok előtt a jelesnél is jelesebb voltam, más tanárok előtt - az osztály kegyetlen hahotája közben - vagy meg sem szólaltam, vagy olyan feleleteket adtam, amelyeket - nem is az én hangomon - mintha valaki más mondott volna helyettem.

De egyelőre ott tartunk, hogy - miután nagyanyám talpra állított -csak odatántorogtam apám elé, aki kemény és egyenes ember volt, de szintén nem értette meg akkor még egyetlen gyermekét, és várta a bocsánatkérést, de ehelyett csak rázott a sírás, és végül odarogytam a térdére. Ettől a váratlan összetöréstől aztán szinte megijedtek valamennyien.

Anyám felállt, ellökte maga elől a tányért, és bement a szobába, nagyanyám csak ült, én pedig térdeltem apám előtt, aki simogatta a fejemet. Aztán talpra állított, és szelíden képen legyintett.

- Miféle katona lesz belőled? Eredj, mosakodj meg és feküdj le.

Ez volt az első lecke, amelyet sok-sok lecke követett, sok fájdalmas lecke egész életemben, amelyekkel azonban - a velem született, szinte kettős Énnel szemben - teljesen tehetetlen voltam. De egy élet számvetése után is csak azt mondhatom, hogy a pillanatnyilag uralkodó Énnel szemben az a

másik nem tehetett semmit, amíg csak váratlanul el nem érkezett az ő ideje. De akkor aztán korlátlanul és megváltozhatatlanul uralkodott.

Bebotorkálva tehát nagyanya szobájába, lefeküdtem, és álomba sírtam magam, amelyből azonban olyan gondtalanul ébredtem, mint az életvidám szöcske.

Körülnézve láttam, hogy nagyanyám alszik az ágyon - nekem egy kis sezlonom volt, amelyet abban az időben dívánnak neveztek -, szóval nagyanyám aludt az ágyán, s közben azt mondta, hogy: „phü... phü... phü...” - ami határozottan jókedvre derített, sőt elhatároztam, hogy szerzek egy nádszálat -- de talán a hosszú szalmaszál is megfelelne -, s ilyenkor megcsiklandozhatnám nagyanya harisnyás talpát...

Ezzel a gondolattal játszottam egy kicsit, aztán kinéztem a templom-toronyra, mert szinte megéreztem, hogy ott most valami történik. Hát történt is. Egy nagy madár hajszolta a galambokat a torony körül, és szinte megéreztem a tragédiát, mert a galambok észveszejtve nyilalltak a rabló elől.

Ez az életre-halálra való hajsza már percek óta folyt, és úgy éreztem már, hogy a nagy izgalomban a szívem nem is belül, de kint dobol már az ablakdeszkán. És azt sem vettem észre, hogy apám csendesen bejött, és mögülem nézi a kegyetlen hajszát.

- Héja - mondta csendesen -, figyeld meg a vadászat káprázatos ügyességét. Nem repül gyorsabban, mint a galambok, csak a pedzés pillanatában. Kimegyek a puskáért, hátha erre fordulnak... De nézd a hajszát!

Egyet majd kiszemel a csoportból, azt el is vágja a többitől, és a magányos galamb a csapat nélkül elveszti a fejét.

Ezt már az ajtóból mondta apám, és szaladt a puskáért.

Ekkor már nagyanyám is felült az ágyon, és - hallva, hogy itt vadászat készül - befogta a fülét.

És minden úgy történt, ahogy apám megjósolta. A héja szemmel alig követhető villanással a galambok közé vágott, s a következő pillanatban már egy magányos, fehér galambot üldözött éppen felénk.

De ekkor már apám mögöttem állt, a puskát félig kidugva az ablakon.

- Húzódj kicsit jobbra - suttogta rekedten, és én szinte öntudatlanul engedelmeskedtem, mert szemem a küzdőkön volt. A héja ekkor mintha emelkedett volna, aztán mint a villám, vágott rá a galambra.

Hullott a fehér toll, és a szegény kis galamb talán gerinctörötten, mindezenre félholtan esett Compó bácsiék kertjébe. A héja pedig lelassítva, teljesen nyugodtan szállt vergődő áldozatára.

Ekkor szólalt meg a puska akkora dörrenéssel, hogy majd szétvetette a szobát. Nagymama polcán a kis Szent Antal-szobor csilingelve verődött

neki az üveg virágtartónak, de még a képek is megrezzentek a falon.

Szinte megsiketültem! De nagymamát se láttam még ilyen mérgesnek, öreg szeme elsötétült az ókula mögött, de alig jutott szóhoz a felháborodástól!

Hát... fiam ... felnőtt ember vagy - mondta rekedten -, de ilyen meggondolatlanságot... szobában...

Pedig eléggé kidugtam a csövet - mondta apám olyan bűnbánattal, hogy szinte sajnáltam.

De aztán már nem tanakodtam. Ide durranás, oda durranás, mint a szél, rohantam ki a házból, át a kerítésen, reccs: a nadrág... de pár perc múlva hoztam a héját is meg a galambot is.

Apám a „gang” végén állt.

- Galambász héja - mondta. - Kár, hogy csak Pesten van ember, aki állatok kitömésével foglalkozik. Kitömetném! - És talán meg is dicsért volna, hogy gyorsabban hoztam el a zsákmányt, mint egy jól képzett vizsla, de... - Fordulj meg! Na! - komorult el. - Egy galamb, egy héja meg egy nadrág... Anyád majd örül neki... Te nem tudsz semmit kár nélkül csinálni...

Az az érzésem, hogy ezzel a héjakalanddal jócskán előreugrottam növekedésem s az események időrendjében, de a gondolatok önkényesen jönnek elő a múlt ódon padlásáról, és nem tudok nekik parancsolni.

Most például egy vaskos reverendás pap jelenik meg előttem, aki sípot adott a markomba.

- Fújjad, Pisti!

Puska Géza volt a pap, göllei gyerek az Úr göllei kertjében... Hát én fújtam. A sípban egy kis golyó ugrándozott, s ettől a síp úgy trillázott, mint egy örült pacsirta.

- Jobban!

Hát ezen ne múljk! - gondoltam, s a sípszótól már a szentek is megvadultak volna, amikor kivágódott a szoba ajtaja, s a kertben Öspörös bácsi állt álomtól dagadt szemekkel.

Mi ez?! - ordított.

Ugye, mondtam... Pisti - farizeuskodott a káplán. Én pedig csak álltam, mert nem értettem az egészet.

- Kifelé! - mutatott az ajtóra Öspörös bácsi, és határozottan rám nézett. (Itt megjegyzem, hogy szándékosan nem írok „esperes”-t, mert Seidl Károlyt senki sem mondta soha esperesnek, hát akkor én minek finomkodjak?) - Kifelé!

Hát én szedtem is a lábam, és bár Öspörös bácsi nem fordult felém, kissé oldalt húzódtam, mert feldúltságában arra is számíhattam, hogy esetleg fenéken billent.

És csak hosszú évek múlva tudtam meg, hogy mi volt az oka Öspörös bácsi mértéktelen feldúltságának.

Puska Géza falubeli gyerek volt. Sok protekciózás után került Göllébe káplánnak, de ennek dacára sem volt hajlandó Etelka néninek behódolni, aki rokona és házvezetőnője volt Öspörös bácsinak. Etelka néni pedig addig duruzsolta a bácsi fülébe az új káplán bűnös kényelemszeretét és délutáni alvásait (ami nem rendes dolog egy ilyen erőteljes fiatalembernél), amíg a pap bácsi, megunva az Etelka néni piszkálódásait, hogy béke legyen, hát egyik ebédnél célozgatott a tunyaság, például a felesleges délutáni alvás esetleges erkölcsrontó hatására... Ezzel aztán azt hitte, hogy vége is van a dolognak, elment ebéd után - aludni.

Puska Géza kicsit kolerikus ember volt, de lenyelte a figyelmeztetést, és aludt tovább délutánonként, amíg egyszer csak Etelka néni is nem figyelmeztette, aki azonban szintén aludt délutánonként... De ez már mértéktelenül felháborította a káplánt, és eleinte úgy állt bosszút, hogy vásárolt egy sípot, és breviáriumozás közben meg-megfújta, aztán gyorsan zsebre vágta.

Etti néni első jó álmából felriasztva, dühösen és kopogtatás nélkül nyitott ajtót a káplánra, mondván, hogy:

Micsoda új divat ez a sípolás, káplán úr?!

Mi? - nézett a káplán az idős hölgyre. - Micsoda? Talán futkossak a falubeli gyerekek után, ha az ablak alatt sípolnak?...

Etti néni meghökkent, a káplán pedig kegyetlenül folytatta:

- Ezenkívül pedig jelentést teszek az Aulában, hogy a „személyzet” csak betör a szobámba kopogtatás nélkül, amikor esetleg meztelenül is állhattam volna. Tessék a szobát elhagyni!

Hogy azután ezt az esetet Etti néni hogyan tálalta Öspörös bácsinak, azt nem lehet tudni, de az öregúr először csúnyán lekapta Etti nénit, igazat adva a káplánnak, másodszor pedig valahol mélyen gyanakodni kezdett, mert a sípolások időnként megismétlődtek, de olyan kegyetlen közel, hogy az öreg pap nyomozni kezdett. És - bár álomból ugrott fel - a meglepetés majdnem tökéletesen sikerült, mert a tökéletes az lett volna, ha a káplán sípol, és nem én.

A továbbiakra nem emlékszem. Puska Géza hamarosan elkerült Gölléből, és Szemerey bácsi jött helyébe káplánnak, aki azért lett nevezetes ember a faluban, mert ő hozta az első „beszélőgépet”. Amiről később azt is mondták, hogy „fonográf, de ez - végeredményben - nem számít.

Az számít, hogy egy szép napon - késő tavasz volt, úgy emlékszem - litánia után Szemerey bácsi kitette az ablakba a beszélőgépet. És ez a csodamasina - akár hiszed, kedves Olvasó, akár nem - valóban beszélt. Azaz dalolt. Rettenetes kappanhangon ugyan, de elénekelte a *Szerelnék*

szántani című népdalt, majd utána a *Himnusz*t, amikor az emberek levették a kalapjukat, a lányok pedig majd betörték a kerítést... de végeredményben mindenki arra gondolt, hogy alighanem az új káplán hasbeszélő ... de azért - úgy látszik - ügyes ember.

Káplán úr! Káplán úr! - kiabálták a lányok. - A *Himnusz*t!

Ne bolonduljatok! - kiáltott egy öregebb ember. - Azt nem szabad minden szíre-szóra...

Erre a káplán felemelte a kezét, egyszerre csend lett, de ekkor már az ablak alatt volt fél Gölle. Én is.

Most egy énekesnő következik - mondta a káplán. Sajnos, a nevét már elfelejtettem. A hangját azonban nem. Én ugyan sok visítást hallottam már akkor is életemben - az se volt utolsó visítás, amikor egy patkány a macska elől menekülve, Margit szoknyája alatt keresett menedéket... -, de ilyen visítást még én sem hallottam.

Jól kiadja! - mondta egy idősebb ember.

Csuda, elhihetitek, csuda! - mondta egy másik.

Huncfutság! - mondta egy harmadik. - Valaki el van bújtatva a káplán szobájában...

- Ne beszélj marhaságokat, Jóska! Ilyen hang nincs is a világon... -Nono! Káplán úr, káplán úr! Meg lehetne közlőrl is nézni ezt a masinát?

Persze! Ketten bejöhetnek. Az egyik maga lesz, Jóska bácsi. Jóska bácsi körülnézett.

Gyüszsz, Lőrinc?

Hát möhetők, Jóska, de ha valami baj lösz...

- Mi a ménkű lóhetne? De ha ez a káplán valami bolondot csinál belülünk, én ujjant mondok, hogy a föcskék kikötöznek az eresz alul...

Ekkor egy kis csend lett, amíg a két öreg is megjelent a beszélőgép két oldalán.

Hát csak jól figyeljenek - mondta a káplán, és egy csokoládészínű üres hengert csúsztatott a megfelelő helyre. Az utcán halálos csend.

Valami Edison nevű ember találta ki Amerikában . . .

Azoktú minden kitelik - mondta valaki, nem is gondolva, hogy rettenetes próféciát mondott ki.

És újra megszólalt a *Himnusz*, és újra végigborzongott a tömegben a magyar himnusz könyörgő, majdnem lemondó szárnyalása, s a két öreg dehogyis nézte a masinát. Csak álltak, mint kinn az utcán az emberek, nem szomorúan és nem vidáman, és szívük mélyén ott borongott talán a magyar sors szótlanul, névtelenül a jövendő évek sötétségébe fulladva, mintha a beszélőgép *Himnusz*a után mindenki azt érezte volna egy-két pillanatig, hogy a múltat talán megbűnhődte ez a nép, de a jövendőt még mindig nem.

De aztán vidám katonabanda csattogott ki a tölcsérből, s a lányok lába

csárdásosan kezdett mozogni a fene tudja, hány szoknya alatt, mire a káplán elhallgattatta a beszélőmasinát, nehogy Gyalánban vagy Zimányban azt beszéljék a népek, hogy Göllében olyan káplán van, aki a rózsafüzér helyett... az ablakból táncoltatja a férjhez menendőket, ami, ugye, mégis-csak csúfság.

Szemerey káplán bácsit akkor még nem ismertem, s ez nagyon sajnálatos volt, mert akkor bemehettem volna megnézni ezt a csudálatos gépet, és nekem biztosan megmutatta volna, hol van a kisördög elbújtatva.

Este mondtam is apámnak, aki mint mester, azaz fő- és kántortanító mégiscsak járatosabb az ilyen zenei dolgokban, hogy mit láttam, és mit hallottam (mert apám akkor délután ispán bácsiéknál volt hivatalosan elfoglalva, azaz: tarokkozott), hogy én alighanem megtalálnám, hogy hol van elbújtatva a kis ember...

Mire apám azt mondta, hogy számár vagyok, és az a gép maga a haladás, a tudomány és a technika; ő már régen olvasott róla. Ha pedig nagyon kételkedem, hát csütörtökön este ott lehetek az iskolában, ahol az új káplán bemutatja a beszélőgépet, aminek különben fonográf a neve. Sőt nemcsak bemutatja, de egy jóhangú legény bele is énekel a tölcsérbe, a gép felveszi a nótát, és vissza is éneklí.

Erre aztán elhallgattam, de egyáltalán nem hittem, mert sokkal valószínűbb volt, hogy a káplán és apám - összebeszéltek... Különben is megkérdem majd Öspörös bácsit, akit rendkívül szerettem, mert azt mondta, hogy én tulajdonképpen az ő fia vagyok. S a gólya valószínűleg tévedésből helyezett el a mesterporta kéményén, Öspörös bácsi különben is szép piros övet viselt a derekán, amit a papok cingulusnak mondanak, de ennek nincs semmi értelme. Ezenkívül Öspörös bácsi, akit én „pap bácsinak” tiszteltem, nemcsak pap, de katona is volt, és tábori pap is, amit a boszniai csatákban szerzett szép medáliái bizonyítottak. És ez valóság, mert amikor Öspörös bácsi Hévízen fürdőzött, Etti néni a gyönyörű érme-
ket meg is mutatta.

Ebben az időben tudom már, hogy mennyi idős vagyok: mert minden-
áron iskolába akartam menni, de apám azt mondta, hogy ez nagyon
dicséretes szándék, de nem lehet, mert még ötéves sem vagyok ...

Most már jobban emlékszem az eseményekre, és az évszakokra is, ame-
lyekben az események egymás után következtek, sőt úgy gondolok rájuk,
mint egy kerítésre, ahol a lécek között bizonyos távolságra úgy
következnek a piros betűs ünnepnapok, mint a lécek között a földbe ázott
tartóoszlopok.

Tudom például, hogy a most következő események már összefüggő történetek,
sőt kora télen, mert ezeket az eseményeket most már évszakok fogják
össze.

Értelmem emlékeiben most már egyre sűrűbb és tartósabb az a kerítés, amelynek léckaróin az emlékek köcsögei száradnak, amelyekben -ha le-
leveszek egyet-egyet - a múlt beszáradt lekvárja illatozik vagy bűdösödik,
aszerint, hogy szívesen szaglászom-e az események befőtt aromáját, vagy
bosszúsán, esetleg utálattal, és úgy szagolgom a régi lekvárt, mint a
háromhetes döglött halat.

Most már enyém az udvar, az istálló, a lovak, a tehenek, a kert sőt kertek
-. ahova átmászni nem szabad ugyan, de gyönyörűség, amelyet azonban,
mint minden gyönyört, meg kell fizetni. A mogyorópálca most

már ismert jószág, mert tegezem néha, mondván: „Hogy az a hétféle
rosseb nem tudott elrágni bimbó korodban!...” Az átok azonban nem használ,
mert kertünkben öt-hat megmászható, vastag mogyorófa van, amelyeknek
éves hajtásaiból évenként egy-két tucatot eltesznek iskolai használatra is.

Ne feledkezzünk meg azonban a beígért csütörtökről, amely végül is
megérkezett. Délután azt mondja apám, hogy ha akarom, meghívhatom
Puska Pétert meg Berta Jancsit is, nehogy azt mondják, hogy a mester fia
kivétel.

Estefelé bevittük a nagylámpát is, sőt Görbic Pista bácsi - a kocsisunk -
meg is gyújtotta, mert az iskola előtt már csoportokban álltak az emberek. De
nemsokára megérkezett Szemerey káplán bácsi az Öspörös bácsival és
kocsisukkal, aki a masinát hozta, míg a nagy trombitaforma tölcsér a káplán
hóna alatt volt. Jött apám is, és megtelt az iskola. Ezen az első bemutatáson,
úgy emlékszem, asszonyféle nem volt, míg későbbben több volt a lányféle, mint a
férfi. Mi Jancsival a sarokban szorongtunk, de az első padban, és löködtük
egymást, mert őszintén vártuk, hogy most aztán kiderül a turpisság.

Az új káplán nagyon nyugodtnak látszott, de ez nem rendítette meg a
hitetleneket.

- Maga onnan lesse, sógor - hallottam a suttogást -, én mög majd innen.

A káplán felment a dobogóra, s a tanító asztalán összerakta a gépet.

Tudom, hogy van olyan, aki valami huncutságot gondol a beszélőgép
mögött, de hát nincs ebben sem hamisság, sem semmiféle csoda -mondta a
káplán. - Ennyi az egész, hogy ha valaki beleénekel ebbe a tölcsérbe, ez
felveszi a nóta rezgéseit, és beleírja ebbe a kis hengerbe. Ha aztán egy másik
tű végigszalad az első tű nyomán, az, mintha betűket olvasna, felveszi az első
tű rezgéseit, és visszamondja a beszédet, vagy visszadalolja a hangokat. Ennyi
az egész.

Pihent fejű embör löhetött, aki kitalálta ... - mondta valaki.

Hát nagy dolog, az már igaz - mondta a káplán -, de hát akkor most
hallgassunk egy kis cigánymuzsikát. Remélem nem gondolja senki, hogy egy
egész cigánybanda elfér ebben a kis skatulában.

A káplán felhúzta a szerkezetet, mint egy órát. A gép először kicsit krákogott,

kicsit sercegett, de aztán ... hát aztán: megbűvölve néztük a forgó hengert, mert ez már igazán csoda volt, hogy egy kis előkészítés után megtelt az iskolaszoba (mert teremnek sehogy se volt nevezhető) a hegedű, a kisbőgő, a klarinét csodálatos, soha nem hallott bánatos zengésével.

(Énekiem ez volt az első olyan cigánymuzsika, ahol egész banda játszott, mert búcsúkor ugyan néha egy-egy cigány vetődött a faluba, ami bizony szerény muzsika volt.) És csekély bevezető után a hegedűk szinte panaszosan sírtak fel, hogy:

*Nincs a pusztán rózsabokor, kisangyalom,
nem hozhattam virágot..*

Mintha a padhoz szögeztek volna; mintha megállt volna a szívem. Az arcom dermedtre húzódott, szememet elfutotta a könny, és most már hittem. Hittem a csodában, a muzsikában, káplán bácsiban, a kis dobozban és a nagy tölcsérben, és egyáltalán nem csodálkoztam volna, ha egy kis ember ugrik ki a tölcsérből, és azt mondja:

- Ügye, szép volt... pedig csak én voltam idebenn. De hát nem történt semmi.

Egy sóhajtás nem hallatszott.

És a hatáson még a káplán is megindult, mert szórakozottan babralt a gépen, s később rekedten azt mondta:

- Nehéz dolog az igazi hit, és még az Embert is fejbe kell előbb verni vele... de az igazi bizonyítás csak most következik. Jöjjön ki az a legény, aki vállalkozik, hogy beleénekel. Nem ismerem még a gölleieket... mind...

Felállt erre a padban egy szép szál barna legény, és megállt a gép előtt. (Sajnos a nevét én is elfelejtettem.)

- Úgy - mondta a káplán. - Az a távolság jó. Énekelhet amit akar, és emelje fel a kezét, ha a nótának vége.

A káplán új hengert csúsztatott a gépbe.

- Ha intek, akkor kezdheti. De mindig ott maradjon, ahol most áll, és ne forduljon se jobbra, se balra.

A kb. 25 cm hosszú és 5-6 cm átmérőjű henger halk karmolászással megindult, a káplán intett, s a legény elkezdett dalolni. A nótára már nem emlékszem, de arra igen, hogy az ablakok beleremegtek a dalba. Apám mosolygott, és valamit súgott Öspörös bácsinak, aki szintén derűsen bólintott. Később megtudtam, hogy apám azt mondta:

- Ebből aztán lehetne jó kántor.

A dal még szállt pár percig, aztán elhallgatott, a káplán pedig megállította a gépet.

Kész - mondta.

Aztán most mi lösz? - hallatszott a padok közül.

- Most másik tűt teszek a henger elejére, és a gép eldalolja azt a szép dalt, amit most hallottak.

- Hiszi a pici! - hallatszott a sorok közül, mire nevetett az egész terem. A káplán azonban, úgy látszik, felismerte a közbeszólót, aki valamelyik iskolaszéki tag volt, hát találkozott vele.

- Jóska bácsi, tudja, mit mondott Jézus Tamásnak, amikor kételkedett a csodában?

Jóska bácsi erősen elpirult.

- Régön vót má, káplán úr . . .

- Azt mondta, hogy: „Tamás ne légy hitetlen, hanem légy hívő...” Most pedig én mondom, hogy: „József, ne légy hitetlen, hanem légy hívő...”

A gép elindult. Talán nem is lélegzett senki... mert egy kis karcoló zöreij után felcsendült a nóta, erősen, élesen és felismerhetően az éneklő legény éles tenorján. Simán és végig érthetően.

És ami utána következett, életem legnagyobb csendje volt, s utána csattanóan kitört a lárma. Mindenki zsibongott, mindenki beszélt, hadonászott, magyarázott, az énekes legény vállát veregették, aztán elcsendesedtek az emberek. A csodából valóság lett! Látták, hallották, és volt már, aki azt mondta:

- Hát persze! Nem olyan nagy dolog az egész, csak az a kár, hogy nem magyar ember találta föl...

Ez az esemény valamikor nyár végén volt, mert amikor kitódultak az iskolából, szólt már egy őszibogár, a Kácsalja felett csáléra állt a Göncöl-szekér, és túl, messze a Cönde felett akkor kelt fel a hold.

Jancsi elment haza, apám még beszélgetett az emberekkel, és én sem mentem a lakásba, hanem leültem a külső tornácos folyosó lépcsőjére. Hallgattam az estét, néztem az eget, teleszívtam magam a széna, a szalmakazal, a kert nyár végi lélegzetével, és elfeledtem a beszélőgépet, a gépi csodát, mert mintha az igazi csoda a szívemben lett volna, az alma- és bürokszagú kertben, a Kácsalja kis patakjának tükrében, ahol elfért az egész csillagos ég, és a fecskék üres fészkeiben az istálló gerendáján, ahonnet elvándoroltak a fecskék, és majd visszavándorolnak a fészekbe, mintha a nemzedékeket az élet és a szeretet hordozta volna a messzeség és vándorlás láthatatlan útjain.

Mindezeket elgondolkoztam, alig érintve a kézzelfogható dolgokat, mint a fény és az árnyék, amely ragyogásba és árnyékba borítja az egész falut egy pillanat alatt, ha felhő mögé ér a nap, vagy kiszalad az ég kék végtelenségére.

Lenéztem az udvar végébe, ahol alig lehetett látni a kazlak lomha hátát,

és egyáltalán nem lehetett látni a kerítés öreg deszkáit, amelyek jól fel voltak szegezve tavaly is, és mégis leszedték a cigányok, amikor a gabonát akarták ellopni a padlásról.

Olyan négy-öt éves forma lehettem, és összehúztam magam valahol, mégpedig rendesen, mert az éjszakákat végigköhögtem, és nem hagytam sem éjjel, sem nappal elaludni nagyanyámat. Végül pedig apámék bevittek az ebédlőbe, ahol kedvére köhöghet ez a lókötő, amiből aztán az a csoda következett, hogy azon az éjjelen már egyáltalán nem köhögtem, vagy csak keveset, és azt is a paplan alatt végeztem el, hogy csak azért sem fogok köhögni...

Egyszóval: hol a paplan alatt köhécseltem, hol hallgattam, hogy apámék alszanak-e, mert az ajtót azért később, amikor azt hitték, már elaludtam, szép csendesen kinyitották. Aztán csendben elaludtam én is, de jóval később, amikor a torkomban mintha megint apró kis hangyák kezdtek volna mászkálni, felébredtem, és a paplan alatt halkán kiköhögtem magam. De elaludni nem tudtam.

Ezt azonban nem bántam, mert ilyenkor csodás kis történeteket értem meg, mert már nagy voltam, és szép sárga csizmám volt sarkantyúval.

És mivel a ló is ott termett, szinte abban a pillanatban nyeregbe ugrottam, magam elé emelve a kis Kovács Ilonát is. „Gyű, gyű, Fokos!” - szinte repültünk a csornai úton, bár hogy hova akartam Ilonát elrabolni, azt még ma sem tudom...

Világos, tiszta álom volt ez, hogy - amikor felébredtem - még a lódobogást is hallottam.

Ezen aztán elgondolkoztam, és gondolkozás közben megállapítottam, hogy sajnos, álom volt az egész; de akkor mi a fene az a dobogás? Talán a szívem?

Nem! A szívem ugyan elég rendesen kalapált, de sokkal gyorsabban, mint a távoli döngés, ami azt mondta:

-Damm... damm ... - Aztán csend. Aztán megint: - Damm ... damm... - Utána hallom, amint apám csendesen megszólal:

Annus!

Hallom én is - szólalt meg anyám -, mi lehet?

Ekkor elhallgattak mind a ketten; később hallom, hogy apám felkel.

- Mit akar? - kérdezte anyám, és hallom, hogy ijedten felült az ágyában. - Nem engedem, hogy kimenjen...

- Csak hallgatódzom - mondta apám -, legyen nyugodt... Papucsba bújt, hosszúkabátot kanyarított magára - amelyet abban

az időben übertíhernek neveztek a magyarok. Hallottam, amikor leakasztotta a puskát, csendesen nyikorgott a folyosóajtó, aztán csend... A többi már csak apám elbeszéléséből tudom:

„Már egy hete készültem ezt a nyekergő folyosóajtót megolajozni, de mindig közbejött valami, és elfelejtettem. Ha az ajtó nem nyekereg, talán minden másként történt volna, talán jobban, talán rosszabbul. Nagy szerencsém volt, hogy - amiről már tudtam - már este esett egy kis hó, s amikor kimentem is, még szállingózott. Mindenesetre ha nincs hó, sokáig kellett volna várnom, amíg szemem megszokja a sötétséget, de a kis hó is elég volt, hogy elég jól lássak, és meglássam azt, hogy a ház végéből a disznóólak mellett két ember surran a szalmakazlak felé. És amikor elindultam a disznóól kifutójának zsindeletetején, egy zsindelet pattanva eltörött, egy ember újra elszaladt, a másik kettő nyomában, de hallottam, amikor az egyik visszaszólt: »... a malomnál!« Ekkor tűnt elő a negyedik ember, de ebben a pillanatban halkan zörgött egy kocsi a szalmakazlak mögött, azt hittem, túl a kerítésen...

Rögtön azt gondoltam, hogy a negyedik nem érhetette el a kocsit, hát amennyire lehetett, siettem, hogy a kocsi nyomait megláthassam, s azt is, merre tűnt el ez a negyedik ember.

Most már szinte szaladtam, csak akkor álltam meg csodálkozva, amikor a deszkakerítéshez értem. Két oszlop között a deszka földig le volt szedve, és a kocsi eddig benn állt az udvaron, a szalmakazlak mellett.

Ekkor már világosan tudtam, hogy miről van szó. A padlásajtó dupla vasalásával és kétszeres lakatzárával nem tudtak megbirkózni, hát létráról kibontották a hátsó padlásablak mellett a falat, s ennek tompa zuhogására ébredtünk fel. (Ezek tehát tudták, hogy a búza a padláson eladásra már fel van zsákolva.)

Ne ugorjunk azonban az időben olyan nagyot, hiszen az emberi emlékezet úgyis csak botladozik a régi események között, mint a temetőben, ahol kidőltek már a régi keresztek, elporladtak a régi évszámok, talán már az utódok is, és csak a sóhajtó, ködös múlt borong a régi nagy fájdalmak helyén, ahol azóta már egyéb se történt - csak újra és újra temettek: Maradjunk tehát úgy körülbelül 1905 körül, amikor Göllében Seidl Károly, a volt katonapap az esperes, apám a mester - amiért engem nem is ismertek talán nevemen, mert egyszerűen csak „Mesterpista" voltam, s talán oda se hallgattam volna, ha valaki rendes nevemen szólít. A káplán Szemerey bácsi volt ekkor, aki a „beszélőgép" csodáját behozta a faluba, Árvay Ferenc bácsi - a szegedi paprikamolnár fia - volt a tisztartó, Ruppert bácsi a számadó ispán, Baka bácsi az ispán, Eöry Géza volt az „ifiúr", a „praxi", azaz a segédtsízt, aki - mint minden segédtsízt (magamról tudom) - ebben a minőségben követi el legnagyobb baklövéseit, amelyekre nem szeret visszaemlékezni, és nagyon nem szereti azt sem, ha valaki erre emlékezteti.

Jó példa erre a jóságos dr. Varga Kálmán, a debreceni Gazdasági Akadémia igazgatója, aki - amikor beiratkozáskor bevitettem hozzá az indexem aláíratni - jól megnézte nevem és születési helyem, és aztán mosolyogva azt mondta:

- He! Hát megy-e még a göllei bocskor Attala felé?

És ettől kezdve engem, az ismeretlen katonát (az akadémiát mint katona-hallgató végeztem Debrecenben és Óváron) nagy szeretetbe fogadott, s úgyszólván a „kötényében tartott”, hogy szinte semmi bajom nem lehetett. Csak azt nem tudtam hosszú ideig, hogy miért.

Példának csak egy esetet mondok el, ami mindennél jobban bizonyítja kivételes szeretetét.

Első évben kémiából vizsgázva, Széli professzor úr olyan simán elbuktatott, hogy semmi bánatot nem éreztem, mert magam is elbuktattam volna magamat.

Másodévben aztán újra nekirugaszkodtam a vizsgának, mondván, hogy a „vak csibe is talál szemet”, amikor azonban megdöbbenve láttam, hogy a professzor úr szobájában ott ül Varga Kálmán igazgató is, aki a vizsgákat sokszor meghallgatta, de a tanárok dolgába nemigen szólt bele.

Nem mondhatom, hogy az igazgató jelenléte különösebben lelkesített volna, mert sokféle, de érthetetlen segítsége után nagyon szégyelltem kínos nyögdecselem Széli professzor úr kérdéseire, aki végül is lemondóan ingatva fejét, el akart küldeni újabb pótvizsgára, amikor Varga Kálmán megszólalt:

- Adjon még egy pótkérdést, professzor úr, hátha sikerül az... őrmester úrnak ... (Mint említettem már, az akadémiát ún. katona-hallgatóként végeztem. A tandíjat őrmesteri fizetésemből nyögtem ki, mert szüleimnek a kis nyugdíjból erre nem tellett volna.)

A professzor úr tűnődött egy kicsit, úgy láttam, bosszús is volt, mert az igazgató nem szokott a vizsgákba beleszólni.

- Kérem! - mondta kicsit bosszúsan. - Hát beszéljen a hallgató úr valamit az atomelméletről.

Ez aztán végleg elkésérített, hiszen az 1920-as években az atomelméletről még a professzorok sem tudtak sokat, de ez nem is volt szakkérdés. Világos lett azonban, hogy Széli tanár úr most már csak azért is el akar buktatni. De azt is éreztem, hogy az igazgató az atomelméletet egyáltalán nem minősítette sem pótkérdésnek, sem szakkérdésnek, és az előadásokban alig érintett témában csak az öreg Széli professzor úr szuverén akadémikuskodását látta.

Most már azonban én sem maradtam szótlán, hanem valami ködös, keserves, homályos meghatározásokkal tűzdelt nyögdecselembe kezdtem, mire Széli professzor úr néha bólintott, többnyire azonban kedélyesen

rázta a fejét, néha az igazgatóra nézett, mintha helyeslést várt volna...

De nem ez történt. Varga Kálmán igazgató úr komolyan, szinte utasításszerűen, sőt egy kis nyomatékkal azt mondta:

- Elég! Menjen, fiam, de előbb köszönje meg a professzor úrnak, hogy átengedte...

Ma sem tudom, hogy találtam meg a kilincset, és nagyon értelmetlenül hogy szédelegtem ki a szobából, de még a portásra is úgy néztem, mint egy rejtvényre. Már nem lelkesített, hogy a nehéz vizsgán átmentem, csak a kérdés dörömbölt bennem: Miért?! Miért?!

Amikor azonban a másodéven is simán átmentem, és az akadémiát bizonyos okokból Óváron akartam elvégezni, a harmadévre oda iratkoztam be. Úgy éreztem azonban, hogy dr. Varga Kálmántól el kell külön is búcsúznom; részint mert úgy illik, részint pedig talán megoldódik különös és állandó pártfogásának kérdése...

De nem oldódott meg.

Hosszan fogta a kezem, meleg, okos szeme tele volt jóssággal, és azt mondta:

-Igaza van, fiam. Próbálja meg másutt is! Óvárnak jobb híre van. Meg is érdemli, csak egyet ne felejtsem el: hogy az elméleti tudás gyakorlat nélkül semmi. Sőt! Jó gyakorlati tudással meg lehet élni, de csak elméleti tudással: nem!

Még mindig fogta a kezem.

- És... és jusson majd Göllében eszébe, hogy a megázott repcét soha, de soha nem szabad megforgatni!...

Sokáig nem tudtam megemészteni ezt a furcsa útravalót, végül is oda lyukadtam ki, hogy nem kell mindenben hátsó gondolatot vagy különleges titkokat keresni. Nem kell megforgatni a repcét - hát nem kell megforgatni! Ezt minden béres tudja.

Karácsonykor azonban eszembe jutott, amikor szabadságon jó barátoméknál vadásztunk, akinek apja, Kugler bácsi vezető kasznár volt a legnagyobb piarista uradalomban, és apámnak legkedvesebb barátja.

Eszembe jutott Varga Kálmán intelme a repcével kapcsolatban, és elmondtam házigazdámnak, aki nevetett.

- Hát nem tudja ?

- Mit?

Varga Kálmán nálunk volt „ifiúr”, azaz „praxi”, szóval segédtsízt, mégpedig Göllében, 1890 körül, s ott az előtte való nap aratott, de jól megázott és rendben fekvő repcét az intéző tudta nélkül megforgattatta. Ez délfelé történt, amikor a repce már csontszáraz volt.

Na és? - mondtam gyanútlanul.

Jóságos isten! És maga még ebben az évben oklevelet kap? Szörnyűség!

Az ilyen renden fekvő, már megszáradt repcére még ránézni sem szabad, mert úgy pereg a magja, mint a cséplőgépben ... Varga Kálmán pedig megforgattatta, mert nem volt közelben még egy csősz sem, aki figyelmeztette volna. Mert ezt minden béresgyerek tudja, csak Kálmán nem tudta, aki „okleveles gazda” volt, és maga, aki az idén oklevelet kap, és rászabadítják erre a jóságos földre...

Egyszóval negyven katasztrális hold repce termése tisztára elveszett, mert ami mag a becőkben maradt, azt már elcsépelni sem volt érdemes.

Abban az időben Kemény Pali bácsi volt Göllében a tisztartó, aki Varga Kálmánt a sárga földig lehordta, Kálmán pedig azonnal felmondott.

Másnap aztán az öreg tisztartó maga elé rendelte Varga Kálmánt, és azt mondta:

Én a maga felmondását, fiam, nem veszem tudomásul. Más is követett el hibát, és csak tanult rajta. Mert kérni és kérdezni nem szégyen, de ostobaságot csinálni és kárt, hát az szégyen. Elmehet!

Elmegyek, tisztartó úr, de végleg. Felmondásom a központba már elküldtem. Köszönöm a jóságát, de én tudni akarok mindent, elméletileg és gyakorlatban is, és tanítani akarom elméletben és gyakorlatban a jövő gazdáit, hogy hasonló drága tandíjat ne fizessenek.

Régi-régi, ifjúkori emléke volt ez az én jóságos igazgatónak, aki benem nemcsak a göllei embert látta, hanem ifjúságát is, s az én göllei mi-voltam ragyogtatta fel a fiatalság régi szép múltját, meg ha ki is pergett az a repce, ami azután egyetemre vitte, külföldre, tanulmányutakra, gyakorlati megfigyelésekre, végül az akadémia igazgatói katedrájára, amelyről magasabb, világosabb, értelmesebb előadásokat senkitől soha nem hallottam.

Ez a kitérés ott kezdődött, amikor a debreceni akadémia igazgatója azt kérdezte: „Hát megy-e még a göllei bocskor Attala felé?”

Bevallom, erre csak igyekeztem mosolyogni, elég értelmes képet vágni, és egy kis cinkosságot is mutatni, mert végeredményben és pontosan ma sem tudom, mi történt ezen nevezetes bocskor körül. Az bizonyos, hogy erre a gúnyos kérdésre sokszor rántottak bicskát a göllei legények, tehát a falunak valami csúfságot kellett elviselnie, hogy ez a szólásmondás megszületett.

Egyik magyarázat az volt, hogy az attalai sógor meglátogatta a göllei sógort, akinek vadonatúj bocskora a pitvarban várta az aratást. De hát hiába várta, mert a sógorok rettentően szerették egymást, s ez okból rettentő sokat ittak, végül pedig az attalai sógor a göllei sógor vadonatúj bocskorában távozott, míg az elhordott magáét a göllei pitvarban hagyta, pontosan ott, ahol a sógor új bocskora pompázott.

Hogy kijózanodván a göllei sógor miket mondott, azt én semmiképpen

nem ismételhetem, mert részint finom embernek tartom magam, részint pedig az ádáz lektor úgyis kihúzná. Annyi azonban bizonyos, hogy Kati néni szerint a „föcskéek kiköltöztek az eresz alól”, és a göllei sógor nem ment többet Attalába. (Mert bicskázni ott is tudnak.) És az attalai sógor sem jött többet Göllébe, mert részint megsértődött, hogy a sógor mit gondolt ki róla, részint pedig azért, mert a göllei sógor megesküdt, hogy kiheréli, s ezt semmiképpen nem szeretne volna, meg amúgy sem vette volna szívére, hogy a sógor a kaposi börtönbe kerüljön ...

Hát így indult el „a göllei bocskor Attala felé”.

Most látom, hogy mégiscsak elkapott az emlékezés szele, és előreszángult velem több mint fél évszázadot, hiszen emlékeim sorrendjében még csak - valószínűleg - 1905-1906-nál tartok, ahol az események útján egy újabb és még alaposabb elfenekelés jelzi ifjúságom tövises zökkenőit.

Pedig nem is én zökkenem, hanem a kocsi, de... tartsunk csak sorrendet időben és cselekményekben.

Az egész esemény egy bugylibicskával kezdődik ... és a végén majd kiderül, hogy mivel végződik.

A bugylibicska a bicskák legszerényebb válfaja. Nyele fa, acélja jobbfajta bádóg, és ára kerek három krajcár. Megszabott ára van, mint általában a köznapi, de nem utolsó szerszámoknak. Becsukáskor nem csattanik, de hát mitől csattanna? Rugója nincs, de felesleges is lenne, mert hirtelen becsukódáskor elvágna az ember, azaz a gyerek kezét.

Egyszóval a piros nyelvű bugylibicska a legszebb emlékeim közé tartozik, bár sűrűn elveszett, azonban pótlása csak három krajcárba került. A bugylibicska tulajdonságai közé tartozott, hogy - mivel acélja valódi bádóg volt - sűrűn kellett élesíteni, ami legtöbbször a templom mellett történt meg, a nagykereszt kőpárkányán, ami egyúttal a lelkes ifjúság találkozóhelye is volt. A kőpárkányon mély kopások jelezték, hogy már az apák is itt élesítették ifjúságuk bicskáit, tehát egy szót se szólhattak, hogy gyermekeik ezen szép és gyakorlati szokásaikat követték.

Mielőtt azonban erről írnék, ki kell egy kicsit térnem, mert valami misztikus dologról van szó, amihez még csak tanúkat sem hívhatok, meri egyedül voltam, és már alkonyodott, amikor valamit faragtam, és bicskám megdöbbentő életlennek bizonyult.

Ki kell köszörülni - gondoltam, és már nyargaltam is a kőkereszt felé, mikor közel érve azt láttam, hogy valaki, valami asszonyféle fenn térdel a párkányon, sőt - térden csúszkálva - időnként megáll, és kis idő múlva megint elindul.

Mi a fenét csinál ez az asszony? - torpantam meg, de aztán csak elindultam, mert én „idevalósi” vagyok, az asszony pedig idegen. A bicskám -

a vak is látja - életlen, és egész éjszakára nem hagyhatom ilyen állapotban.

És közeledtem a kereszthez, illetve a négyszögletű, elég széles párkányhoz, amelyen az asszonyság a térden való mászásban meg-megállt, és ilyenkor - ekkor már hallottam mormolását - valakire borzalmas átkokat mondott, amelyeket nem ismételhettek, de a finomabbak olyanok voltak, hogy: „Az a hétféle kolera rágja meg a szívet...” „Hogy a tetűk egyék meg a haját...” „Hogy vakuljon meg mind a két szemére...” stb. Szóval a derék asszonyság már csak a szaga és nyelvezete után is cigány lehetett, mert kimondottan sátor- és rőzsetűzszagú volt, és azt gondoltam, hogy amikor az innenső párkányt elhagyja, én azért köszörülhetek. És ha továbbmegy, megint köszörülhetek ...

Szóval köszörültem kis bugylibicskám, s amikor az asszony - szegény, úgy látszik beteg, meg bánata is van - közeledett, szerényen félreálltam, várva, hogy elhagyja az én párkányomat, amihez egészen közel álltam, szóval az a szegény asszony, aki éppen itt helyezte el átkait... úgy pofon vágtam, hogy majd hanyatt estem. Sőt még folytatni is akarta, amikor szinte magam is megijedtem magamtól - a nyitott bicskával nekiugrottam, és ha el nem lök magától, bele is vágok.

Szerencsére egy kocsi jött az alkonyatban, hangos beszéd, s az asszony felkapta bugyrát, amit a párkány mellett nem is láttam, és futva távozott.

-Én pedig csak álltam, a bicska a kézben, és olyan düh rázott, hogy alig kaptam lélegzetet.

Sokkal, de sokkal később megállapítottam, hogy ez valami kolerikus roham, fékevesztett idegeim játéka lehetett, ami aztán szerencsére többször nem történt meg, mintha ezek az eszeveszett kitörések - a nagyon komoly intelem és fájdalom hatására - elmúltak volna. De féktelen és azonnal végrehajtott elhatározásom még egyszer - csak egyszer - elkapott.

Talán hatéves lehettem, amikor már nem a kedves és nyugodt „Krédli” volt nálunk a konyhán, hanem valamilyen Mari, aki mindig rosszkedvű volt, különösen akkor, ha „Réce-Marinak” csúfolták.

Én pedig nem szerettem ezt a lányt, mert soha egy jó szava nem volt hozzám, és minden lehetőséget felhasznált bosszantásomra. Ha szüleim nem hallották, és kértem valamit, mintha nem is szóltam volna; és ha senki nem hallotta, olyanokat mondott, hogy majd elszédültem. Néha félttem tőle.

És előfordult egy alkalommal, hogy ez a Mari egy nagy porcelán tálba valami cukornak látszó fehér habot hozott befelé a kamra felől, és egy pillanatra ingerelve elém tartotta.

- Ne! Cukorhab! Tortának való...

De ezt nem is tudta végigmondani, már belekaptam, és nem a cukor, hanem a vastag lúgkőoldat már a számban volt.

Persze kiköptem, rohantam vízért számat kimosni, de napokig nem tudtam nyelni, csak rekedten mutogattam, levesfélét csak egy hét múlva tudtam enni, de nem árultam el Réce-Marit, hogy ő kínálta a lúgkőoldatot:

-Ne! Cukorhab!

Ha nem így mondja, talán hozzá sem nyúltam volna, bár erre nem mernék megesküdni. És mire a doktor bácsi kikúrált, már Réce-Mari nem volt sehol, mert Szilben örökölt valamit, ami lehet, hogy csak mendedmonda volt, de az bizonyos, hogy valami rablási kísérletben részes volt, és be is csukták.

Azután három nap elmúlt minden esemény nélkül, míg a negyedik napon megérkeztek az ún. „honvédlovak”, amelyeket a huszároknál lehetett igényelni, persze nem minden protekció nélkül. A pécsi huszárok egyik kapitánya apámnak iskolatársa volt, így - megfelelő garancia mellett persze - bevonultak a „honvédlovak” Görbic Pista bácsi, a kocsisunk és egy mokány kis huszár őrmester felügyelete alatt az istállónkba.

A lovak valóban szépek voltak. Csupa izom testük mintha bronzból lett volna öntve, és a nevük: Embrió és Fokos. Buta két név-gondoltam, de apám megmagyarázta, hogy a huszároknál rengeteg ló van ábécé sorrendben elnevezve, tehát - valószínűleg - Embrió az E betűs lovak végéről, a Fokos pedig az F betűs lovak elejéről való. így kerültek egymás mellé.

Hát ezt én ostobaságnak tartottam, mert az „ismerős” lovaknak rendes, azaz értelmes nevük volt. Olyan, hogy „Sármány” meg „Föcske” meg „Rigó” meg „Böske” meg „Bogár”; de hogy „Embrió”?! Mondtam is apámnak, hogy valami szép nevet kellene legalább Embriónak adni, mert így nincs semmi értelme.

- Nem lehet - mondta apám -, mert ha visszakerül a huszárokhoz, nem hallgat a régi nevére, és a huszárok nem kukoricáznak, hanem a szegény Embriót alaposan elnadrágozzák.

Ezt pedig nem akartam, tehát maradt az Embrió: Embrió, kedves lovam, barátom, sőt mesterem, akinek - megcsalva Fokost - annyi cukrot loptam, hogy apám a bolti könyv ellenőrzése közben gyanakodva, majdnem ellenségesen csóválta fejét.

- Mi a fenére kellett ez a sok cukor? - kérdezte édesanyámat, aki éppen úgy utálta a jeleneteket, mint én, mire anyám a befőzésekre hivatkozott ... alighanem sejtve, hogy egyetlen fia részes a cukor vészes megfogyatkozásában.

Latolgatva az eseményeket, ebben az időben már alighanem iskolás vagyok, de lehetetlen emlékezéseim kalandozását időrendbe szednem. Most jut eszembe az is, hogy ez a „bolti könyv” egyéb jeleneteknek is lett a szülőanyja.

Pár évig ugyanis - ezt csak hallomásból tudom - nem nagymamánál laktam, hanem szüleim hálósobájában, ahonnét egyszer csak - minden előzmény nélkül - nagymamához költöztettek, amit nagymamával együtt határozott lelkesedéssel üdvözlünk.

Bevallom őszintén, nagymama nélkül el sem képzelhettem magam, ami - ezt csak a felnőttek tudták - nem is lett volna lehetséges.

Kis szobája maga volt a csend és békesség, csend és szabadság. Nagymamám ugyanis soha nem nevelt, és sohasem vert a fenekemre. Mindenre tudott mesét, amelyben a rossz gyerekeket legalábbis „vizes kötéllel” verték meg, sőt az is előfordult, hogy a csavargó gyereket a komédiások ellopták, fél dióhéjat kötöttek a szemeire, ami még nem lett volna baj, de a dióhéj alatt nagy pók volt, ami a kislányt (lányról soha nem volt szó) megvakította. A kislány ezután már nem is talált haza, hanem vásárokon ott állt a bejárat mellett, és kezét kinyújtva, sírva kéregetett...

Persze nagymamának voltak szelídebb meséi is, ahol a jó fiú állandóan cukrot kapott és karácsonyra valódi puskát, mert egyebet sem csinált, mint új ruhájára vigyázott, hallgatott, amikor a felnőttek beszéltek, a bácsiknak és néniknek mindig szépen köszönt, sőt meg is hajtotta magát, amit én határozottan nevetségesnek találtam. Az új ruhát egyszerűen utáltam, mert szinte vonzotta a kocsikenőcsöt és a lekvárféléket, nem is beszélve a kerítésszögekről.

Egyszóval úgy látszott, nagymamával való véd- és dacsövetségünk állandósult, mert egy „szép reggelen” - ahogy mondani szokás - titokzatos lőtás-futás kezdődött, amiben nagymama is részt vett, szigorúan meghagyva, hogy maradjak ágyban, amíg vissza nem jön.

Hát - ágyban maradtam a kis szobában, ahova két lépcsőn lehetett lelépni, mert házunk valamikor klastrom volt vagy efféle, s ebben a szobában a konyha-fráter lakott.

Mindezek eszembe jutottak a várakozásban, amikor is végül nagymama visszajött, és ragyogó arccal jelentette, hogy kis testvérem érkezett az éjjel.

- Hallod? - nyitotta ki az ajtót, ahonnét kamillaszag érkezett, és valami keserves nyekergés is hallatszott, mert nagymama szerint kis testvéremet, aki eddig angyal volt, most a szelek bántják, azért sír.

Ezek után aztán valahányszor kamillaszag szivárgott be a szobába - hatszor az idők járásában -, már tudtam, miről van szó, bár két kis testvérem, akik utánam következtek, és előzőleg angyalok voltak, nem sokáig tartózkodtak ezen a pocsék földön, mert hamarosan visszamentek angyalnak, s ezen elhatározásukba nem is szólhatott bele senki.

A család tehát - ezt később gondoltam így - valóban gyökeret vert a göllei földben, az öröm és a gyász, az élet és az idő gyökerét, ami addig él, amíg azok is élnek, akik az emlékezés és szeretet gyertyáját gyújtják meg

évenként egyszer a temetőben.

Kicsit most megint előre kell ugranom az összetartozó gondolatok egy-
ségéért s az emlékek folyamatosságáért.

Két kis testvérem sírja körül négy szép fenyőfa őrködött, s amikor min-
denszentek napján kimentünk a temetőbe, engem semmiféle bánat nem
gyötört, csak ha édesanyámra néztem, akinek szemében, amikor össze-
tette a kezét, és a két kis fejfára nézett, olyan sötét messzeség volt,
amilyen messzeség nincs is ezen a világon.

De az én szívemet semmiféle bánat nem bántotta, tudva, hogy Anti
öcsémnek és Erzsike húgomnak mennyei jó dolga van - ezt nagyanyám is
megerősítette - valahol magasan a felhők fölött, és később édesanyám keze
is úgy motozott a sírokon a virágok között, mintha kis testvéreim még
élnének, s a takaróikat simogatná.

Amikor azonban szüleim eltávoztak a temetőből, én még kinn maradtam
vidám csöszként a négy fenyőfa mellett, és fogadtam barátaim látogatását,
akik a mindenszentek kivilágított ünnepét - akárcsak én - nemcsak
szeretettel, de bizonyos kalandos vidámsággal is kezelték.

Nem, a mi ifjú szívünket nem bántotta a múlt, nem bántotta a múltó
gyász hamuja és pernyéje, mi szerető vidámsággal gondoltunk azokra,
akik nemcsak voltak, de emlékeinkben élnek, amíg mi élünk. Tudjuk, hogy
egyszer mi is ide kerülünk, de az az idő olyan beláthatatlan, vidám
messzeségben van, hogy szinte nincs is, tehát kár lenne rá gondolni, sőt -
bevallom - még arra sem gondoltunk, hogy „kár lenne rá gondolni”.

Közben leszállt az alkony, és talán meg is lepődött, hogy tulajdonképpen
nem tudott alkony lenni. A kis fenyő és a fenyőből font koszorúk itt-ott
megperzselődtek a gyertyák lángjától, s ettől az emlékek szomorúsága még
jobban meghátrált, és karácsonyi emlékek kezdtek lengedezni a te-
metővirágok halódó illata felett.

Csak egy volt a baj!

A gyertyák fogytán-fogytak, pedig még csak éppen hogy az alkony kez-
dett botorkálni a sírok között. A délutáni litánia zsoltosmáinak halk
zsongása mintha még most is simogatta volna a jeltelen öreg sírokat és
kidőlt keresztek, amelyek mintha elmúlásukban is többet mondtak volna,
mint a friss sírok nyers földje és az új keresztek vásári festékszága.

De a gyertyák fogytak. Fogytán-fogytak. A húsz darabból alig égett már
öt, és kebelbarátom, Bíró Bandi kíméletlenül meg is mondta:

- Na, Pista, fertályóra múlva elmehetsz, „ahol a part szakad ...”, nekem
még van öt új gyertyám...

Mondanom sem kell, egy pillanatig úgy éreztem, hogy Bandit pofon
vágom - mert a gyertyákat még meg is mutatta -, de aztán anyám jutott
eszembe, régi és mindig új szomorúsága, ha a „kicsik”-ről beszélt, hát nem

bántottam Bandit, csak mondtam valamit, ami sehogy sem illett kegyes hangulatomhoz és a helyhez, ahol kis testvéreim alusznak.

Közben megjegyzem még, hogy mint mindenkinek, nekem is volt „csúfnevem”, és Bandinak is, de az ünnepre való tekintettel rendes nevünkön mondtunk egymásnak egyet s mást, amivel nehéz lesz majd húsvétkor a gyóntatószékben előrukkolni.

Bandi neve „Akumpa” volt, mert a klumpát, azaz fapapucsot nem tudta fiatal korában kimondani; az enyém pedig „Pakedli”, mert barátaim rendkívül mulatságosnak tartották, hogy a tojástartót, a kis porcelán kelyhet, amiből lány tojást eszik az ember, nagyanyámtól tanulva pakedlinek említettem. Nagyanyám egyébként is a függönyt „firhangnak”, a tűzpiszkálót „sirhakli”-nak, a „W. C.”-t „reterát”-nak, a folyosót „gang”-nak s az evőeszközt „eszceig”-nek mondta, pedig németül alig beszélt.

Bandit tehát elküldtem „valahova” a mamájával kapcsolatban, aztán hátat fordítottam neki, majd elindultam a temetőkapu felé, mert csodálatos gondolatom támadt, egy valóságos kolumbuszi gondolat, amely már eddig is eszembe juthatott volna.

Kifordultam a kapun, egyvágtaiban mentem, azaz futottam hazáig, és tudva, hogy szüleim nincsenek otthon, egyenest a konyhába mentem, és a bolti könyvvel átrohantam Puska bácsiékhoz a boltba, mondván:

-Puska bácsi, kérem, tessék adni két csomag karácsonyfagyertyát! Tessék a könyvbe beírni...

Puska bácsi a fiát, Lajost utasította - ünnep lévén - a gyertyák azonnali kiadására, és én újabb húsz perc múlva meggyújthattam a gyertyákat kis testvéreim közös sírhalmán.

A nagy kivilágításra meg is jelent Bandi, és elismerését fejezte ki, amiért azonnal szívembe fogadtam, hiszen velem ünnepelt, amikor a harag eloszlik, mint a nyári pára.

Pedig Bandi nem volt megbocsátó lélek, ami akkor derült ki - talán huszonöt évvel később -, amikor közös barátunkat, „Peták”-ot - a rendes nevére már nem emlékszem - egy pofonért szó nélkül agyonlőtte. Én akkor már régen kaposi lakos voltam, és úgy mondták el a szörnyű hírt, hogy Peták a temető mellett szántott, amikor Bandi odament, és valami régebbi sértésért felelősségre vonta. Petákot általában rendes, csendes, jó gyereknek ismerte mindenki, de Bandi valami olyasmit mondott neki, amiért egy rettenetes pofont kapott. Bandi majdnem felfordult a pofontól - azt hiszem, sokkal gyengébb lehetett Petáknál -, mindenesetre elsárgult a csúfos megaláztatástól és pofontól, de nem szólt semmit. Visszaült a kocsi, ahonnét leszállt a mondanivalókat megmondani, hazahajtott, megtöltötte puskáját, visszahajtott a sértés színhelyére, és Petákot, a

falubeli barátot, fiatal házast ott a szántóföldön szó nélkül agyonlőtte.

Hogy hány évet kapott érte. nem tudom, de ismerve apját és anyját is, bátran mondhatom, hogy Bandi anyja természetét örökölte; de testalkatát is. Az asszony volt egy kicsit horgas orrú, barna arcú, alacsony, török-tatár típus, míg az apa inkább nyugodt, magas testű, szőke bajsú, germán vagy szláv jellegű ember volt.

És hogy Bandi anyja természetét örökölte, onnét tudom, hogy láttam, amikor a kis asszony - dél volt, és úrangyalára kondult meg a harang, amikor Bíró bácsi belépett a szobába, tehát ideje sem volt a kalapot letenni -, igen, Bíró néni úgy levágta a hatalmas ember fejéről a kalapot, hogy az az ágy alá gurult. Megjegyzem, az ütést félig-meddig pofonnak is lehetett volna minősíteni.

S a hatalmas ember csak állt, nagy csizmákban, szűk gatyában, azt sem tudva, miért verték le a fejéről a kalapot.

- Na, na... már mögö... az ördög bújt beléd ?...

Hát ezt az ördögöt örökölte - úgy látszik - Bandi is, aki egyáltalán nem viselte a pofont úgy, mint apja, hanem odament szegény Petákhoz közel; és hogy mondott-e valamit, azt nem lehet tudni, de szegény kedves barátomat szó nélkül agyonlőtte.

Ott fekszik szegény Peták kis testvéreimtől nem messze, hiszen az egész temető nem nagy, és nem tudom, Bandi, ha halottak napján kimegy a temetőbe, gondol-e arra, amikor velem gyűjtotta a kis gyertyákat, és imádkozik-e Petákért, akit ő küldött örök szemrehányásnak és keserves, le nem róható számadásnak a holtak közé.

Vagy talán Bandi sem él már?

De hát ez sokkal később történt.

Egyelőre ott tartunk, hogy őrizzük a lobogó gyertyákat Anti és Bözsi kis testvéreim szelíd álmai felett, és - szerencsére - nem gondolunk a jövőre.

(Szándékosan írtam, hogy „testvéreim”, mert abban az időben ez a szó, hogy „húgom” és „nővérem”, Göllében ismeretlen fogalom, sőt ismeretlen szó volt. Ha valaki testvéréről beszélt, azt mondta, hogy: „öten vagyunk testvérek. Két bátyám van és két lányöcsém vagy két kisebb lány-testvérem.”)

Végül azt sem tudom, hogy Bíró Bandi barátom, az „Akumpa” nincs-e már szintén kint a temetőben - a börtön nem hosszabbítja meg az

ember életét -, és nem fizetett-e már életében meg az embervadászatért.) A mindenszentek ünnepe aztán elment az idők országútján, és suhogó, vizes, hideg őszi vagy tél eleji napok jártak, amikor vacsora után békés csendben játszottam (nem tudom, hány éves lehettem ebben az időben, mert ez a kor teljesen számolatlanul és névtelenül keveredik össze vissza

emlékeimben), amikor apám a bolti könyvet olvasgatva - nem ellenőrzés volt ez, és nem számonkérés, csak inkább összehasonlítás a tavalyi hónapokkal ugyanebben az időben - azt mondja:

Két csomag karácsonyfagyertya. November elején?... És anyámra néz.

Nem tudom . . . Talán már előre megvettük? . . .

És én vörös lettem, mint a rák, pedig apám még rám sem nézett, hanem előrelapozott.

- Itt van decemberben is a négy csomag karácsonyfagyertya ... Hívd be Margitot - nézett rám apám, de a szeme megállt rajtam gyanakodva... sőt már nem is gyanakodva ...

Bejött Margit.

- Tudsz erről a két csomag karácsonyfagyertyáról? Hoztál november elején akármilyen gyertyát?

- Én is kérdeztem Lajost, azt mondta, nem emlékszik már rá... Tehát Margit is menteni akarta, ami még menthető, de apámnak nem kellett már semmi magyarázat.

Rám nézett és intett.

-Gyere utánam!

Anyám eltolta maga elől a tányért, mert nem bírta elviselni a kemény büntetés gondolatát, én pedig mentem apám után, mint a bárány a vágóhídra. (Barátaim sokszor mesélték, hogy ők elszaladtak a verés elől; vagy elbújtak a padláson. Ezt én nem tehettem, és zivataros ifjúságomban, de későbbben sem és soha nem mondtam apámnak, hogy nem! És parancsot soha-soha nem tagadtam meg. Az előfordulhatott, hogy a rám bízott dolgot elfelejtettem, előfordulhatott az is, hogy hagytam-halasztottam a dolgot, de megtagadni? - nem, ez lehetetlen lett volna!)

A büntetés a „sötét szobában” történt, amely a házban egyedül volt bolthajtásos, és pedig azért, mert lakásunk azelőtt a barátoké volt, akik itt őrizték tűzveszély ellen is minden oldalról körülfalazott szent könyveiket, minden értéküket, pénzüket, arany kegytárgyaikat, irataikat, és azt hiszem, ez a hely volt az, ahol a novíciusok megkapták a „botot”, amint én a pálcát.

Mindezen tények azonban egyáltalán nem vigasztaltak, és úgy éreztem, rövidesen úgyis meghalok.

Apám letette az asztalra a gyertyát, és felnyúlt a szekrény tetejére a pálcáért, s én már előre sírtam:

- Édesapám!...

- Nézz a szemembe - mondta apám és maga felé fordított -, nézz rám, és mondd meg a tiszta igazságot! Hova kellettek azok a gyertyák?

Apám árnyéka rettenetes nagyra nőtt a falon, de én azt a szörnyű árnyékot is csak könnyeimen keresztül láttam.

- Nem válaszolsz? - És keményen maga felé fordított. - Nekem nem

válaszolsz?

S akkor felszakadt belőlem a tördelt suttogás:

- Édesapám ... mindenszentekkor... a kicsik sírjára...

Csend lett; félelmetes és távoli nagy csend, s ekkor már nem bántam volna azt sem, ha apám megver, azt sem, ha agyonüt.

De nem hallatszott semmi, csak a pálca koppant a szekrény tetején, s apám kiment a szobából.

Süket csend kezdett suttogni körülöttem. A szoba falai mérhetetlen messze tágtak, nem értettem semmit, de éreztem mindent. Apámat, anyámat, köztük kis testvéreim sírját s a suttogó, csillagos őszi estét ott künn a novemberi temetőben. A színes kis karácsonyi gyertyák lobogva égnek, nem hiányzik belőlük egy sem, s úgy érzem, nem lobbannak el soha...

Ez a nap és ez az est mélyen a szívemre feküdt, s tűnődő gondolataimban, jó és rossz napokban távolodva, de a kis gyertyácskák felfellobbannak még sokszor ma is, és azt hiszem, az igazi, az emléktelen sötétség soha nem teheti rájuk kezét, mert tudom, hogy világosság és fény nélkül nincs emlékezet, és nincs idő, s az emberi szellemnek nincs halhatatlan szeretete és méltósága.

Sokáig ültem akkor este a vendégszobában, és - valahogy vendégnek éreztem magam is. Mintha valami vélt bűn árnyékában képzeltem volna eddig magam, de a homály széteszlott, apám is megértette a bűnnek látszó szeretetet; és ha mégis maradt volna köztünk valami, ami elintézetlen, azt az éjszaka, a magány s álmaim majd elintézik.

Nagy csend volt az egész házban, mintha a különféle torzsalkodó akarat és gondolatok mind elültek volna, mintha a rosszról kiderült volna, hogy jó, a pálcáról ott a szekrény tetején, hogy csak eszköz, amellyel néha a székeket és takarókat is porolják... és én tulajdonképpen... nem is vagyok olyan meggondolatlan, ámbár - ugye? - most a „nagyok” olyan csendben vannak, hogy talán kisurranhatnék a külső folyosóra, ahol már nem jár senki, s egy kis cukrot „szerezhetnék” Péternek, egy kis mandulát és mazsolát is... Mert a kamra, amit magyarul „spájz”-nak hívnak, a külső folyosóról nyílik.

A házban csend, a konyhában Mari vagy Kati mosogatott, mert locsogott a víz, és egy-egy tányér koccant a dézsában. A folyosó üres, a külső ajtó nyitva... s az alig pár perccel előbb érzett vad és mély félelmet már kiszorította belőlem az új feszültség, hogy amíg a kamrában vagyok, kijön valaki, és rám zárja az ajtót...

De őrangyalom velem volt, és - úgy látszik - megőrzött a meglepetéstől, mert nem jött ki senki a kamrába, melyet nagymama spájznak nevezett, zsebem pedig dagadt a mandulától, mazsolától és kockacukortól!

Pár perc múlva már nagymama szobájában voltam. A szoba üres, ágyam megvetve, a lámpa kissé lesrófolva, ami hosszabb megbeszélést jelentett apámék hálójában; én pedig különféle izgalmak után, amelyekre már alig emlékeztem, előbb végigcserkésztem a különféle dughelyeket, ahova nagymama saját és unokája későbbi élvezetére némely cukrokat eldugdosott és elfelejtett. Én ezt a feledékenységet aljasul kihasználtam, mert ha nagyanyám nem találta a saját élvezetére szánt cukrot, s engem kérdezett...

Tegnap megette, nagymama - mondtam, és szinte magam is elhittem, olyan meggyőzően hazudtam.

Lehet, kisleány, bizony szegény öreganyád már nagyon feledékeny.

Ilyenkor rettentő aljasnak éreztem magam, ez valódi és komoly megbánás volt, ami azonban egyáltalán nem zavart abban, hogy másnap vagy harmadnap ismét végigcserkésztem az ismerős helyeket.

De most nem találtam semmit, így kénytelen voltam Péter mazsolájához nyúlni, és ha már megkezdtem, meg is ettem a cukorral és mazsolával együtt a mandulát is.

Ez erősen meg is nyugtatott, mert nem kellett félnem, hogy vetkőzés közben mandula és kockacukor potyog a padlóra, mire nagyanyám nem szól, csak a fejét csóválja, s amikor azt hiszi, hogy alszom, magában beszél, és azt mondja:

- Jaj, ez a gyerek, ez a gyerek! Mi lesz ebből, ha így kezdi?...

Másnap pedig valamire felébredtem. Nem mozdultam, de szemem éberen nyílt látásra, és úgy éreztem, valami történt a külső világban, valami történt Compó bácsi kertjében, ahova kis szobánk ablaka nyílt.

Tűnődve néztem a világos ablakot, amely világosabb volt, mint máskor, pedig nem is sütött a nap.

A harangszó lágyabb volt, a falu csendesebb, és Compó bácsi kovácsműhelyében olyan messze pengett üllő és kalapács, mintha becsukták volna a műhely ajtaját, ami pedig - az éjszakát kivéve - mindig tárva és nyitva volt.

- Hó - szólalt meg valami bennem, valami olyan tudás, ami nem e világi volt. - Hó! - mondták az angyalkák, akik fehér cserépkályháinkat díszítették, ámbár csak fejük, mosolygó kedves arcuk és kis szárnyuk volt. amelyek mindjárt a nyakukból nőttek ki.

Erre nem szívesen gondoltam, mert egyszer - hosszas tanakodás után. mintha éreztem volna, hogy ez nem jó téma - megkérdeztem nagyanyámat, hogy... izé... ha az angyalkáknak csak szárnyuk és fejük van, hogy mennek ki pisilni...

Nagyanyám úgy ült fel az ágyban, mintha nem egy, de több kígyó mászott volna hálóingé alá, és olyan haraggal oktatott ki az angyalok

szellemisége, hozzáférhetetlen tisztasága és eleve örökre tisztának terem-
tett, testtelen mivolta felől, hogy ezt soha nem felejttem el, és ettől fogva az
ilyen égi dolgok firtatásáról örökre lemondtam.

- Majd... különben a káplán bácsit figyelmeztetem - mondta nagyanyám
-, hogy alaposan magyarázza meg ezeket a dolgokat... és verje beléd, mert
másképp nem lesz ember belőled.

És itt végre nyugodtan állok meg írás közben, mert tudom, hogy körül-
belül ötéves vagyok; bár nem töltöm be a hatot, és már iskolába megyek
jövőre, ami kitüntetés, és alig várom, hogy szép táskám legyen, ami a kis .
vászontarisznyák között feltűnést és tiszteletet fog kelteni.

Természetesen mindig új cipő és új ruha ... majd megmondom a borbély
bácsinak, hogy nekem közepén elválasztott frizurát csináljon, és... és... azt
hiszem, óráim is lesz...

És azt hiszem, Puska Péter lesz a barátom - apám is nagyon kedveli -, és
mellette természetesen barátnőm is lesz, ahogy ez már szokás...

Ezek a szoknys kis palánták koromat meghaladó módon érdekeltek -
bár ma is meghatódottan gondolok rá, hogy tiszta, szemérmes kis gyer-
mekségükben, de máris néha anyás komolyságukban és nagyoló szorgal-
mukban valóban tiszta és szelíd kis asszony virágok voltak.

Nem ugrom azonban az időben előre, örülök a végre megtalált ötéves
támpontnak, és inkább visszanézek, úton követve a nyári kis meztlábakat
és a bár ritkán hordott, mégis örökké csempe sarkú, szakadt fűzős, kopott
orrú cipőket.

Egyelőre azonban maradjunk csak az ágyban, azaz díványon, abban a
kedves, kicsit álmos, de derűs ébredésű valóságban, hogy esett a hó -látom
már az ablaksarokban is -, ami szánkózást ígér részint a templomdombon,
részint tisztartóék kertje végében, a Kács alatt.

Mindig szerettem a havat, a szállongó tisztaságot, a havas erdők csend-
jét, a havas puszták ködös, magányos messzeségét, a szánkócsengő elhul-
lajtott csilingelését a nyárfás utakon és a mezők messze hajlásain; a vi-
dámságot a kis csengők kacagásában, a megérkezés egy-két kedves
pendülésében, amikor a vendég már összeölelkezett a gazdával, aki
utasította saját emberét a vendég kocsis maradéktalan vendéglátására.

De szerettem a havat a nagy erdők némaságában is, ahol csak a nyomok
árulkodtak szarvasra, rókára, disznóra, bár lehet, hogy a kis cinkék is
mondtak valamit halk cippantásaikban, de hát ki értheti meg ezeket a kis
fényes szemű madarakat?

És jólesik hallani, ha ívelve kacag a nagy zöldharkály, és a varjak ven-
dégváró káromlását is, amely csak telt beggyel ilyen erőteljes és hetyke; de
mindig szomorú lettem, ha reggel Pista bácsi, kocsisunk és első osztályú
barátom, azzal jött be, hogy megette a fene a szánkós utat, férgesedik a hó,

eszi a lottyant déli szél, és utálat az egész külső világ, ha jobban megnézi az ember...

Mert igaz ugyan, hogy a hó sok munkával, eltakarítással jár, sok behordott piszokkal a lakásba, szánkók előhúzogatóásával, majd ismét elrakásával, utak kilapátolásával és etetőhelyek megtisztításával, hiszen hóra nem lehet kiszórni a baromfielestet, sem a moslékot a disznóknak, amíg mind a kifutók, mind a vályúk nincsenek kiséperve.

De amikor mindezekkel már végzett az ember, azaz Pista bácsi, és bejött a konyhába, amit már a folyosóról behangzó, dobogó hólerázás is jelentett, nagymama fürgén kiszállt az ágyból, és kiszólt Margitnak a konyhába röviden:

- Mari, Pista bácsira legyen gondod!

- Igenis, ténsasszony. Jó reggelt kívánok!

- Jó reggelt! - tette be nagymama az ajtót, és egyáltalán nem ellenőrizte Marit, aki derék, szép somogyszili sváb lány volt, de úgy beszélt magyarul, mint Arany János vagy a bíró bácsi a faluban, akinek egyébként a neve is Bíró volt, s ez időben községi bíró, de legalább annyira magyar, mint a nagy költő.

Mari tehát megvendégelte Pista bácsit, aki ilyenkor helyet foglalt a nagy ládán, az ablaknál, amely a mindenkori cselédek tulajdona volt -amíg nálunk szolgáltak -, s a ládakulcsot alsószoknyájuk zsebében hordták, de ott is - madzagon...

Ilyenkor egy ideig nem mentem ki a konyhába (hadd legyen ideje Pista bácsinak több pohárka szilvórium elfogyasztására is), mert ilyenkor Pista bácsinak ragyogott a szeme, derűs, emberséges, minden „ígéretre” képes lehetőségek pöfögtek a krumplifőző kondérban, de egyébként is mára ígérte új szánkóm elkészítését, amelyet készülése idején egyszer sem láthattam.

- Várt leány várat nyer! - biztatott minden alkalommal kegyesen, ha a szánkót sürgettem, és néha már majdnem megbillent hitem a szánkóban, ha ennek készülését apám is nem igazolta volna. De ha apám meg-

ígérte, ebben kételkedni egyszerűen lehetetlenség volt. Természetesen - és sajnos - vonatkozott ez más, fenyegető ígéretekre is.

De ne keverjük össze a dolgokat! Egyelőre még csak a dívány sarkában ülök, az angyalos kis fehér kályha ölelő melegében, és ígéretem szememnek a hó kalandos fehérségét, amely vastagon borítja a templomdombot is, és ez a fontos. Szép látvány persze már Compó bácsi kertje is, amelynek fáin, bokrain és kórószálain kis cinkék keresik a reggelit, mert mind az éhséget, mind a megtalált élelem örömét kis kiáltásokkal nyugtázzák, sőt az előbb már megszólalt egy varjú is.

- Kár... kaár! - mondta az előbb, s ezt én olyannak éreztem, mintha

egy öreg, fekete ruhás pap a kajla ministránsokat figyelmeztette volna a felesleges vidámság haszontalanságára.

-Felkelhettek, nagymama?

Nagymama ijedten nézett rám imakönyve szentjei közül, mert a ravasz unoka ilyen nagymérvű jólneveltsége semmi, de semmi jót nem ígért.

Felemelte mutatóujját, csendre intve, amíg imádságát be nem fejezi, amit én illedelmes, majdnem áhítatos bólintással vettem tudomásul, biztosítva egyúttal nagyanyát bizonyos együttérzésről, majdnem áhítatról is, amely nagymamáim imáiból megtölti az egész szobát.

Mit akarsz? - kérdezte reáisan, és ez erősen zavarta áhítatra beállított magaviseletem.

Megkérdezhetem Pista bácsit, hogy kész-e a szánkó?

Nagymama levette szemüvegét, mert távolabbra szemüveg nélkül jobban látott, és hunyorogva ugyan, de úgy megnézett, hogy még a lábam is bizseregni kezdett ettől a nézéstől. Ez a nézés nem tartozott az unoka udvariasságától ellágyult nézések közé. Ez a nézés kicsit felháborodott volt és visszautasító...

-Hát ide hallgass, fiam! Mit gondolnál te arról az emberről, aki Kaposból Göllébe akar jönni, és Zimány után - a legközelebbi falu után -nem jön Göllébe, hanem elmegy először Gyalánba, onnét Batába, onnét Csornába, aztán Attalába, aztán Nakba, és csak aztán jönne Göllébe másfél napi járás után, holott Zimányból egy óra alatt is ideért volna ?

- Hát... - dadogtam, mintha nem értettem volna.

-Hát, fiam, az az ember vagy bolond, vagy zsvány! Ugye?

-Nagymama!... - És majdnem könnyeim potyogtak az alázatosságtól.

-Ne vágj közbe, amíg öreganyád beszél! És jegyezd meg magadnak, hogy én nagyon szeretlek téged, de ha nem leszel őszinte, hazudozol (az utóbbi időben többször észrevettem), és ostoba célzásokkal akarsz engem vezetni, hát nem vagy az én fiam, visszamehetsz apádhoz és anyádhoz... mert én már nem szeretlek téged!

De ezt már sírva mondtam, hát elsírtam magam én is, mert úgy éreztem, ez volt eddigi életemnek legaljasabb cselekedete, hát nagyanyámra borultam, és miután szelídre, bűnbánatra és megbocsátásra sírdogáltuk magunkat, egyszerre puhán elintézettnek éreztük az ügyet, és soha nagyanyámnak többet nem hazudtam, és még csak gondolatban sem akartam félrevezetni.

És micsoda áldás volt ez a tiszta, jó érzés, hogy volt valaki, akinek elmondhattam legtitkosabb gondolataimat is, az ablaktörésektől zsebóráim elvesztéséig, hiszen - egy kis prédikáció után - biztos lehettem a megbocsátásban és a felmentésben.

Nagyanyám aztán megtörölte szemét, utána az enyémet is, össze-nevet-

tünk a közös titok közösségében. Aztán azt mondta:

- Mondd meg Pistának -jó is, ha kimégy, mert Mari már a harmadik poharat is kiöntötte -, mondd meg, vegye elő a szánkót, hogy kipróbál hasd az udvaron, és hajó a hó, menjen el Puska Péterért - az jó és okos gyerek -, hogy én hívatom. Aztán kimehettek a templomdombra vagy akár a Kács alá is.

-Nagymama!

- Nem kell csókolgatnod! Te fiú vagy, s csak arra kérlek, mielőtt valamit csinálnál, gondoldj öreganyádra...

Erre már megint majdnem elsírtuk magunkat, de nagymama most már hamar lerázta ezt a gyengeséget.

Papucsba bújt, kinyitotta szekrénye ajtaját, és egy fényes ötkoronást dugott a kezembe.

-Add Pista bácsinak, amikor senki nem látja, és mondd meg neki, hogy erről a pénzről senki nem tud, és - én parancsolom! - ne is tudjon. Ha apád majd ad neki valamit - biztosan ad -, erről a pénzről szó ne essék. Na - legyintett képen -, te Rinaldo Rinaldini, eredj szánkázni!

Pista bácsi még ott ült Mari ládáján, bár hangulatában óriásit változott a megszokotthoz képest, és amikor kimentem, nagyon olyan voltam én is, aki szintén három kupicával ivott, nem ugyan a pálinkából, de valami még erősebb és mámorítóbb folyadékból... Kezem a zsebemben szorongatta az ötkoronást, ami nem volt kis pénz 1905-ben, de nem volt kicsi az az öntudat sem, amivel Pista bácsit felszólítottam, hogy menjünk az istállóba.

(Most jut eszembe, hogy apámék ezen a napon Baka bácsiékkal Kaposba mentek, s ez a tény nagyon egyszerűvé tette az egész napot, hiszen sötét este lesz, mire megjönnek. És most még alig múlt reggeli nyolc

óra...)

Mentünk tehát az istállóba. Én elől egy békebeli ötkoronás öntudattal, s mögöttem Pista bácsi, akit majd ez a békebeli ötkoronás tesz mámorossá, azaz még mámorosabbá, mert most látom csak, hogy Mari nem számolta a poharakat, és Pista bácsi sem számolta.

De azért nem lett semmi baj.

Az istálló kellemesen meleg, s a keleti nap ragyogása világította az alomszalmát, és az egész istállón végiglengett a gondozottság és lucerna-széna illata.

Vica, az anyakirálynő kérődze, de jóindulattal nézett meg bennünket, bár akkor még nem tudta, hogy Fáni nevezetű üszögyermeke, „aki” mellette feküdt, az elkövetkezendő időkben valóságos királynői koronát nyer, azaz ország-világnak kihirdettetik, hogy Fekete Árpád „göllei kiskazda” Fáni nevű tehene az első a Magyar Korona alá eső területeken, ide számítva Erdélyt és Modrus Fiumét is.

De Vica és Fáni ezen dicsőségére igazán nem gondolhattam akkor, ezerkilencszázötben vagy hatban, amikor Pista bácsi kiment az istállóból, és én nem tartottam illendőnek utána leselkedni, hogy hol dugdosta eddig a szánkót, amelyet - nagy elfoglaltsága mellett is - nekem készített.

Aha! - gondoltam kicsit később, mert léptek hallatszottak a szénapadláról. - Tehát ott volt eldugva a szánkó! De úgy látszik, nem is egy, mert Pista bácsi, ha már belefogott, megcsinálta a régi törött, alacsony szánkómat is, és egyiket a másik után a padláról leeresztette a kerékjászolba.

Azt hiszem, szikrázott a szemem a gyönyörűségtől, amikor a két szánkót egymás mellé állítottam az istálló járdáján, de csillogott a szeme Pista bácsinak is - bár Mari jóvoltából csillogott már előbb is -, amikor az ötkoronást átnyújtottam azzal, hogy ezt a nagymama küldi, mert fáradt a szánkóval, de erről az ötkoronásról soha nem szabad tudni senkinek.

Ezt nagyon komolyan mondtam, mint ahogy a nagymama mondta nekem is, és Pista bácsi keze már esküre lendült, mint katona korában, de aztán mégis meggondolta magát, és kezét parolára nyújtotta.

És ezt a kézfogást sose felejttem el, mert ez volt életem első férfias parolája. Be is tartottuk mind a ketten, ahogy férfiakhoz illik, amit a többi esküről - hivatalokra, kormányokra, császárokra és királyokra és kormányzatokra ... - aligha mernék elmondani.

A kézfogás után szinte kimelegedtem, hát levettem vadonatúj télikabátom, s átnyújtottam Pista bácsinak, aki tudta már az eljárást. Szépen összehajtogatta a télikabátot, és betette a zabos ládába, mert a télikabátnak ott volt a helye.

Ma is sokszor gondolok rá, hogy nem ez volt-e az oka, ez a kiskabátos téli edzés, hogy én soha semmiféle fertőzést és járványos betegséget meg nem kaptam, pedig húgaim tobzódtak a vörhenyben, diftériában, különféle ragályokban, s engem még csak el sem különítettek, mert Wachsmann bácsi azt mondta: „Jobb, ha Pisti is átesik rajta.” Hát nem estem át, mert meg sem kaptam. Elkülöníteni pedig egyszerűen nem lehetett.

De nemcsak ez a kemény, nagykabáttalan téli edzés, hanem a nyári fürdőzés, a Kicsalja kiöntésének fekete iszapjában való naponkénti és órákon át való délelőtti és délutáni „dagonyázás” és valószínűleg a radioaktív langyos iszap hatása volt, hogy engem és baráti körömet ezek a gyermekbetegségek nem fogtak meg - majdnem kivétel nélkül -, és nem emlékszem, hogy szépreményű fiú- és lánypajtásaimból valaki is - akaratán kívül - kiment volna a temetőbe.

Visszatérve a télikabátra, még csak annyit, hogy télikabátomat, sőt télikabátjaimat - amelyeket persze kinőttem anélkül, hogy használtam volna - ifjabb Görbic Pista örökölte kitűnő állapotban, aki bizonyára nem

felejtette el ezeket a kabátokat, hiszen nemrég hívott meg valahova Baranyába horgászni, ahol tárt karokat, sőt kitűnő - titkos - horgász-helyeket tart fenn számomra.

Pista bácsi tehát összekötötte a két szánkót, és kinyitotta az istállóajtót, mondván, hogy mozogjak, mert ha a tehenek megfáznak, Jobb lett volna egyáltalán nem születnünk" . . .

Ehhez a figyelmeztetéshez igazodva rántottam ki a havas, fagyos udvarra a szánkókat, és egy trappban érkeztem Péterékhez, hogy gyerünk a templomdombra.

Péter egy köcsögből nézett rám - mert éppen tejet ivott -, de úgy láttam a szemén, hogy eleve helyteleníti a templomdombot.

- A tisztartódomb jobb - nyalta meg a szája szélét - tennap az Ödön

meg a többiek simára kiszánkázták. A templomdombon Deres Laci volt csak meg a Berta Jancsi.

- Bánom is én! - sürgettem. - Nekem mindegy...

Ekkor jött be Treszka néni, aki mindig olyan szomorúforma volt, s ezért sajnáltam, bár akkor még nem tudtam, miért sajnálom.

Vigyázzon Péterre, Pistika... hogy ki ne izzadjon... - mondta csak úgy melleleg, de azért megmaradt bennem a kérdés, hogy miért kell nekem Péterre vigyáznom. De aztán eszembe jutott, hogy apám és nagymamám is éppen így engem szokott Péter gondjaiba ajánlani.

Péter, vigyázz erre a vihederre...

Igen, mester úr...

Péter ezt komolyan mondta, és ha valami egészen kétségbeejtő lépésre szántam magam, vigyázott is.

- Mögmondom a mestor úrnak ...

Ez a felügyelet sok komoly következménytől mentett meg, mert elképesztően vakmerő és meggondolatlan voltam, amire csak egy példát hozok fel, hogy szalonnát akartam pirítani a „polyvásgunyhó”-ban, ami legalábbis örültség. A szalonna már a zsebemben volt. És a gyufa is.

A polyvásgunyhó a szalmakazal alá épült - talán elég, ha ennyit mondok...

Péter akkor elsápadt, mert bölcsen látta lángban a fél falut; kiütötte kezemből a gyufát, és elszaladt vele.

- Most mögmondlak a mestor úrnak!

Erre kétségbeestem, és vártam a kivégzést, mintha már lángban állna az istálló is...

Ekkor már olyan félelem gyötört, hogy a fogam is összevertem, de csak nem jött az apám, csak nem jött... de jött Péter... később... egyedül...

Szó nélkül leült. Komolyan, mint egy öreg. Hagyott még egy darabig kínlódni, aztán - csak úgy melleleg - azt mondta:

Nincs itthon a mestőr úr. Csak öreganyáddal beszéltem... és én most elmögyök.

Igazad van, Péter ... én meg felkötöm magam az istállóban... a szer-számtartó fogasra...

Ezen Péter elgondolkodott, és később azt mondta:

- Mönjünk a Kács alá!

És követtem Pétert, mint rab az ítéletvégrehajtóját. De kivégzés azért nem lett. A patakparton le kellett térdelnem, és megesküdni, hogy soha többet

hasonló szándékkal gyufát nem veszek a kezembe; utána Péter az egész doboz gyufát, úgy ahogy volt, a vízbe dobta.

Ekkor végre megkönnyebbültem, pláne amikor a doboz megtelt vízzel, és elmerült.

Nevettünk, bár sokkal, nagyon sokkal később gondoltam ennek a talán hét-nyolc éves kis parasztyereknek hallatlan és megmagyarázhatatlan, szinte szertartásos bölcsességére.

Bizony öreg volt a lélek Péterben, mert a testet lassan-lassan már el-hagyni készült...

De hát ki gondolt volna akkor még erre? Talán csak az örökké szomorú, szegény anyja gondolt erre, mert akkor már eltemette Péter apját, később Jósikát, a bátyját és végül Pétert is.

Mindez azonban akkor még az idő jövődjében volt, amikor a két szánkóval megjelentünk a tisztartókert sövénye mögött, ahol már nyüzsgött a serdületlen fiatalság, persze kizárólag fiúk, mert lányok erre a sportra nem is vállalkoztak.

Az én vadonat szánkómat azonnal leszólták, mondván: „Hogyha ezen a gólyalábú micsodán ki nem töröd a nyakad, akkor már nagyobb bajod nem is lőhet...”

Igen, amikor először megláttam az új szánkót, egy kicsit én is magaslottam a „lábait”, azaz az „eplény”-ét, de Pista bácsi mesterművét de-hogy mertem volna leszólni, amikor nekem is tetszett. De így, ráülve a jéggé csiszolt, erős lejtőn bizalmatlanul indultam neki én is.

Az indulás azonban szép volt. Rohant a szánkó, mint a szél, és már mosolyogtam magamban, hogy nincs ezzel a szánkóval semmi baj, amikor - észre sem vettem - úgy kiment alólam az a betyár „alkotmány”, hogy majd a nyakam törtem ki.

Majd hozzászokol... - vigasztalt valaki.

Nehéz lesz ehhez a gémlábú micsodához hozzászokni... - mondta más, de én konok voltam, és nekimentem a lejtőnek másodszor is... sőt harmadszor is... olyan eséseket művelve, hogy már nemcsak a nadrág-, de a kabátgombjaim is elmaradtak a hason való érkezésekben.

Később már ordított a vidám és kárörvendő gyerekhad:

- Vigyááázz! Gyün a góla... Lacit már eltiporta ...

Igen, az a fránya kis szán valóban gyorsabb, sokkal gyorsabb volt, mint vetélytársaimé, és amikor nem buktam fel vele, messze túlvitt azon a határon, ameddig vetélytársaim elmentek: csak az volt a baj, hogy a lemenetelekből csak kettő sikerült.

Amikor azonban nyolcadszor is nadrágon érkeztem a völgybe, és ráadásul még a fejem is alaposan megütöttem, úgy gondoltam, hogy pihenek...

Péter, aki eddig az én régi kis szánommal szórakozott, odajött hozzám. Rögtön elkértem:

-Nem adnád oda egy-két lemenetelre azt a kis szánkót? Megpróbálnám .

..

Te meg addig add ide az újat..

Péter, én odaadnám, de anyád agyoncsap, ha valami bajod lesz. -Csak egyszer!

Itt van, Péter, nekem jó lesz a régi is...

És Péter lement vele. Egyszer, kétszer... sokszor. Úgy ment az a szán, mint viharban a falevél. Repült...

-Látod, milyen mafla vagy! - kedveskedtek barátaim. - Péter, az ért hozzá, te meg többnyire hason csúszkáltál...

-Hát azt azért nem lehet mondani - vélte valamelyik barátom -, mert valagon is szokott...

Már majdnem verekedés lett a dologból, amikor Péter felérkezett, és most már elvettem tőle az új szánkót, és visszaadtam a régit.

- Hát majd én is - mondtam, mire leállt az egész forgalom, hogy majd a „Mesterpista” megmutatja...

Meg is mutattam egy olyan zuhanásban, amelyben még bukfenc is volt, hogy alig tudtam felkelni, és a fejemben mintha valami lötyögött volna. Csak nehezen tápázkodtam fel, és a fájdalom mellett még irtózatos harag is tombolt bennem.

- Hazamegyek! - mondtam.

-A szánkót majd hazaviszem - mondta Péter —, ha itt hagynád...

-Nem hagyom! Kösd ide, ehhez a másikhoz...

Péter szomorúan odakötötte, de egy szót sem szólt. Csak nézte a többieket, akik szintén nem szóltak, de éreztem lenéző megvetésüket. Mintha ott sem lettem volna.

Dögöljete meg! - gondoltam, de ez Péterre nem vonatkozott.

-Eredj le az enyémen - mondta egyik is, másik is, de Péter nem fogadta el.

- Majd aztán - mondta, és én tudtam, hogy majd aztán, ha én el

mentem.

Hát el is mentem! Összekötöttem a két szánkót, és elindultam hazafelé. A két szánkó összevissza csalinkázott mögöttem. Hol összeakadtak, hol szétváltak, s amikor kissé lecsillapodva megálltam, nem a fáradságot

éreztem, nem összeütött-vert testi mivoltomat, hanem valami keserves, fájdalmas, fojtogató, mély szégyent...

De azért vonszoltam magam s az ide-oda lödörgő két szánkót. A meleg verejték meghűlt már homlokomon és a hátamon is. Szívem sem zakatolt már, csak ólomnehéz fáradság kapaszkodott a vállamra, ami csak akkor múlt el, amikor nem haza vitt a lábam, hanem befordultam Péterek kertje felé.

Valami szétomlott bennem, és valami egyre erősebben, egyre világosabban emelte fel fejét gondolataim közül. Egy pillanatra ugyan apám alakja is mintha feltűnt volna, mint elhatározásom bírója, de ebben a pillanatban nem számított semmi, mert - s ezen később is sokszor csodálkoztam - a jó és rossz elképzeléseimet egyformán és majdnem mindig minden latolgatás és megfontolás nélkül váltottam valóra. Nem féltem a következményektől soha, mert csak a pillanatot és percekét éreztem, előre az órákat és napokat soha.

Tennivalóm most már egyenes volt és világos.

Csak Péter anyja legyen otthon - reménykedtem, és nemhiába, mert a tiszta és erős remények be szoktak teljesedni. Péter anyja akkor jött ki a pitvarra, amikor a két szánkót szétakasztottam.

Jaj, Pistika, hol hagyta Pétört?

Mindjárt itt lesz, Treszka néni... - És elébe vezettem a gólyalábú új szánkót. - Én előregyöttem, mert a többiek előtt nem akartam odaadni neki ezt a szánkót, amit nagymama neki csináltatott... igen, neki - bizonygattam, mert Treszka néni hitetlenkedve csóválta fejét. - Péter jó barátom, és apám is jobban szereti, ha vele vagyok, mint a többiekkel... és nekem már van szánkóm, de Péternek nincs...

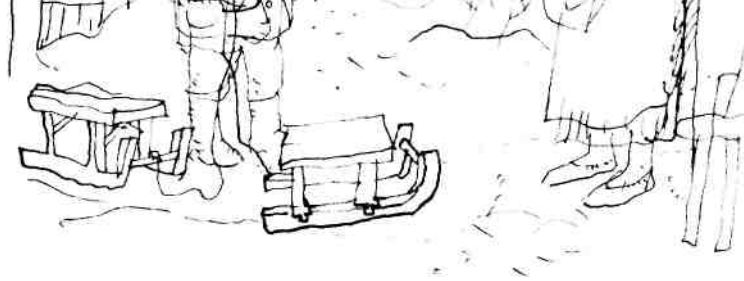
Itthon van a mestör úr?

Kaposban vannak, Treszka néni... de sötétedésre itthon lesznek ...

Istenöm, istenöm - húzogatta Treszka néni a markába nyomott madzagot -, nem lesz ebből valami baj ?

Ezen a kilátáson kicsit megdöbbsentem magam is, de nagymamára gondoltam, a reggel kötött szövetségre, és a hosszú idő is hoz valami megoldást, hiszen az este még olyan messze van...

Ezzel aztán el is indultam hazafelé, mert Treszka néni még mindig csak állt a pitvarban, a konyhaajtó előtt, és olyan gyanakvással nézte a szánkót, aminek madzagját a kezében tartotta, mint egy rejtvényt, amiből Péternek valami baja lehet; hiszen ekkor már köztudomású volt a faluban, hogy: „A

magyarázom, hogy később ne legyen rá gondom, mert a hozzá tartozó esemény egy-két évvel később történt.

Vasárnap délután volt. Arra már nem emlékszem, kinek a társaságában „rontottuk a levegőt” a délutáni utcán, de arra igen, hogy három lány ment előttünk az Alszeg felé, erősen riszálva a rengeteg szoknyát és egyéb riszálnivalókat.

Eddig még nincs is semmi baj.

A baj ott kezdődött, hogy abban a pillanatban megláttam egy elég gömbölyű tégladarabot, amely ide-oda kapkodó gondolataimat a kuglizás lehetőségével kötötte össze. A kugligolyó - ha nem is egészen gömbölyű-adva van, a babák szinte kínálják magukat a millió szoknya alatt

lépegető lábakban. A találat majdnem biztos... és már gurult is a golyó a mit sem sejtő lábak irányában, amikor - s erre még ma is a régi ijedtséggel gondolok - valami kiálló gyökérbe ütközött. A golyó irányt változtatva nagyot ugrott, s a lányok feje felett átrepülve, szívbénító csörömpöléssel törte össze Puska bácsiék boltjának „tükörablakát”; az egyetlen tükörablakot, ami a faluban volt, ami egyúttal - egy kis jóindulattal - kirakatnak is számított.

Megdermedtem, amíg társaim úgy elpárologtak mellőlem, mint a füst... én pedig valami hideg erőtől hajtva mentem az ablak felé, mint a gyilkos, aki még egyszer látni akarja áldozatát.

S ekkor az ablak romjai alatt megállva hallottam, amikor azt mondta valaki Puska bácsiék belső szobájában, ahol vendégek borozgattak, és tudták már a tettest:

- A Mestörpista... - mondta egy mély hang - annak még a szöme se áll jól...

Ezzel már haza is érkeztünk. Én meg a régi szánkó, amelyet kint hagytam a külső „gang”-on, és gondosan levertem havas cipőmet, mert előre biztosítani akartam a kellő fogadtatást.

Hallottam, jól leverted a havat a cipődről - fogadott nagymama. - Látod, ezt szeretem, mert gondolsz azokra is, akik nem jókedvükből takarítanak.

Mindig megteszem, nagymama... Ezután is... - És egy kis sóhajrással leültem az angyalos fehér kályha mellé, és éreztem nagymama tekintetét még a füleimen is.

Megütötted magad? Látom, a nadrágod... és a kabátod zsebje is... szokatlan az új szánkó?

Igen, nagymama... nem jó az új szánkó! A régi most jobb, mint az új, mert Pista bácsi megcsinálta azt is...

-Neem? Pista bácsi azt mondta: nagyon örültél neki.
Akkor még nem tudtam, hogy nagyon magas... és rövid is...
Fene ezt a Pistát! Mindig kitalál valamit... Gyere közelebb... mi van a fejedben? Ott hátul...
-Hátul? - nyúltam hátra, és valóban hátul a fejemben egy jó nagy, kissé véres daganat volt.
Szent atyám! - suttogta nagymama. - Talán ... Nem szédülsz?
Kicsit...
- összevágatom azt a büdös szánkót! Nagy mafla ez a Pista is! Hogy ilyen szánkót csinál... meg olyan szánkót csinál... persze az ötkoronást eltette?
- Nem a szánkó a hibás, nagymama, csak nekem nagyon rövid. Már ott is szédültem... de Péter, aki kisebb, tízszer is lement rajta, és egyszer sem dűlt fel... mert Péter kisebb, neki jó...
Hát adtad volna neki azt a nyomorult szánkót! Nincs neked szíved? Azt mondtad, hogy a régi szánkót is megcsinálta Pista, és neked az a jó. Jobb, mint az új. Nem gondolsz te arra, hogy Péterek milyen szegények ... és apja sincs... csak az a derék jó édesanyja?
Nem mertem, nagymama... de ha szabad ...
Persze hogy szabad. Megmondod, hogy én adtam...
Majd ebéd után, nagymama. Most egy kicsit lefekszem.
Okosan! De vetkőzz is le! A ruhádat pedig átnézem... a fejedre meg borogatást teszek...
Akkor nem tudok aludni...
Nagyanyám ezt már nem is hallotta, mert kiment a konyhába a borogatást megcsinálni, s mire visszajött, már félig-meddig aludtam. Így a vizes ruhát a tarkóm alá tette, s mire a vizes ruha átmelegedett, már aludtam is.
A harangszóra azonban felébredtem, bár egy kicsit ütődött állapotban. Az esések helyei kényelmetlenül jelentkeztek, nemcsak hátul, a fejemben, de könyökömön is, a térden is, a bokán is. Az egész „frekvencia” -mondaná Görbic Pista bácsi, aki a testrészekről, de az emberi gyülekezetekről, ha sokan voltak, vagy több testrészről volt szó, azt mondta: „Ott volt az egész frekvencia” vagy: „Fájt az egész frekvencia” vagy búcsúban: „Részeg volt az egész frekvencia...”
Ebédhez tehát egészen meglazult állapotban mentem, és nagymama előtt nem is titkoltam, hogy a székre csak fél fenékkal merek ülni.
- Jól eleshettél - mondta nagyanyám egyes számban, holott egész délelőtt egyebet sem csináltam, mint az esések különböző figuráit mutattam be lelkes és kárörvendő baráti körömnél, és ha - mondjuk - összesen hússzor mentem le a tisztartódombról, abból, meglazult emlékezetem szerint, legfeljebb kétszer érkeztem le magas építésű szánkómon, míg

tizennyolcszor hason, háton és fenéken érkeztem a megvadult szánkó után, amely önállósította magát, és mindig messzebb ment, mint előkelő és két szánkóval rendelkező gazdája.

Arra azonban jólesett gondolnom, hogy Péter, akit csúnyán és szánkó nélkül hagytam a Kács alatt, milyen szomorúan érkezett haza, és milyen boldog lett a magas építésű szánkóval, amit Treszka néni átadott neki.

Ez a gondolat némileg el is oszlatta a testem különféle részein jelentkező kellemetlen húzódások és zúzódások érzékenységét, amikor lépések hallatszottak az ablak alatt, és Péter jelent meg az udvaron a gémlábú szánkóval, olyan bizonytalan arckifejezéssel, mint aki nem tudja, hogy egyetlen barátja hihetetlen és kelekótya viselkedésének mi lesz a vége.

Péter persze tudta, hogy apám nincs otthon, ami lényegesen egyszerűsítette a szánkóügyet, de arra még álmában sem gondolhatott, hogy kiváló barátjának milyen szerencséje volt az egész ügy tisztességes, sőt nagymama szerint jószívű és dicsérendő elintézésében.

Barátom hosszasan verte lábáról a havat, és arra gondoltam, hogy okos fejében hogyan száguldoznak a gondolatok barátja értelmetlen viselkedése és az egész szánkóügy érthetetlen mivolta körül.

- Gyere be, Péter! - kiáltotta nagymama, mert a folyosóját, ahol Péter szerényen kopogtatott, elég messze volt az asztaltól, és barátom foltos kis csizmái - amelyek azonban patkolva voltak vaspatkókkal - olyan tanácstalanul kopogtak az asztal felé, hogy szinte sajnáltam, és vártam, hogy nagyanyám egyenesbe terelje Péter és az emeletes szánkó sorsát.

Nagymama szerette Pétert, csak azt nem értettem, miért beszél úgy róla, hogy „szegény Péter” meg az a „jó eszű, kedves, okos Péter, szegény” ...

... csértessék a... - mondta Péter, mire nagymama azt mondta:

Mindörökké, fiam! Hozz Péternek széket - nézett rám nagymama, mire én egy nádfonatú széket hoztam ki az ebédlőből, mert a pillanat ünnepélyesnek ígérkezett.

Meg kell azonban előbb magyaráznom hatvan év messzeségéből, hogy mit jelentett a ... csértessék..., mert az akkori köszöntésből csak ennyit értett az ember, bár tudta mindenki, miről van szó. Tehát a gyerekféle és asszonynép általában „Dicsértessék a Jézus Krisztus”-sal köszönt, míg a férfinép „Jó napot kívánok”-kal, „Jó napot adjon isten”-nel. De az öregebb férfiak - négy-öt volt ilyen többnyire a hétköznapi kismiséken is - szintén „dicsértessék”-kel köszöntek. Ezek a hosszú hajú, fehér fejű öregek - akiknek korát nem tudta senki, ők maguk se - mintha nem is az akkori faluhoz tartoztak volna. Nemigen beszéltek még egymással sem. És más falubelit alig szólítottak meg; a maguk zsugorodó emlékvilágában éltek, ami már nem ehhez a faluhoz tartozott.

Jól emlékszem, hogy amikor a mi szérűnkön kezdett csattogni a „motor”, hozzánk is beballagott egy ilyen öreg, és megállt a masinától úgy húsz lépésre. Kezét fehér fejéhez érintette - ami a tiszteletadás jele volt mindenki felé -, aztán csak állt, és szeme, hunyorgó szürke szeme pillantás nélkül nézte a gépet talán egy percig, aztán kezét újra a homlokához érintette, és kiballagott az udvarból.

Senki nem szólt az öreghez, és nagyon sajnáltam, hogy apám nem volt ott, mert biztosan leültette volna.

Láttam ugyanis nyáron, a templom előtt, hogy megszólította egyiket - másikat:

Hogy van, Péter bácsi?

Hát csak úgy öregesen, mestőr uram . . .

ízlik még a pipa?

Az öreg szemében valami derűféle villant fel.

Hát talán már egyéb se, mestőr uram . . .

Isten vele, Péter bácsi!

Istennek ajánlom, mestőr uram . . .

És elballagott az öregember az öreg csizmákban az Alszegnek vagy a Főszegnek vagy a Gátszeg felé. Akkor nem tudtam volna megmagyarázni, mit érzek, amikor a ködmönszagú öregek mellett álltam, de azt tudom, hogy ha véletlenül az utcán találkoztam velük, mindig köszöntem nekik, és jó volt köszönnöm nekik, mert amikor szemük egy pillanatra megállt rajtam, úgy éreztem, egy kicsit hozzájuk köt a köszöntés.

Most már tudom, hogy az Idő vonzott feléjük, az az Idő, amikor én még nem éltem: a régi Gölle, amikor talán még ezek az öregek sem éltek, és régi emberek régi öröme-bánata járt ezeken az utcákon, amelyeknek emberei elmúltak, akiknek már nevük sincs, sem az anyakönyvben, sem a temetőben . . .

Mindez persze csak most jutott eszembe, mert a betűk itt a papíron szépen egymás mellé álltak, hogy szó. gondolat és történet legyen belőlük.

Most ott tartunk, hogy barátom, Péter a nagy megtiszteltetéstől s a finom széktől még nagyobb zavarba esvén, úgy ült le, hogy csak fél fenekét helyezte el a széken, másik része a levegőben volt, amit másik lábával támasztott alá.

Nagymama egy pillanatig pislogva nézte Péter ingatag állapotát, aztán szelíden megszólalt, nehogy barátom zavarba jöjjön, mert nagymama.

amint talán már említettem, szerette Pétert. És nyilván sejtette már az igazságot.

- Péter fiam, ülj egész fenekeddel a székre, mert még felbillen alattad, aztán mondd meg: mi a fenének hoztad vissza a szánkót? . . .

És ekkor csodáltam meg újra - nem tudom már, hányadszor - Péter

ragyogó esze járását és talpraesettségét. Arcán ugyan egy pillanatig átcikázott valami zavarféle, de ez csak egy villanás volt, amelynek nyomában már okos nyugalom rendezkedett.

- Meg akartam köszönni az öreg tekintetes asszonynak is a szánkót... de azért is jöttem, hogy Pistával ebéd után kimehetünk-e a templom dombra szánkázni. Édesanyám is köszöni, és jó egészséget kíván a tekintetes asszonynak. Pistára pedig vigyázok . . .

Hát ez aztán sima ügy lett!

Egy szavam sem volt kéznél, amit hasonló váratlan pillanatokban később - a gimnáziumban - szomorúan tapasztaltam; amikor egy hangos szó vagy visszakérdés szinte némává tett és döbbenetesen üressé, s ebből az ürességből szinte következetesen emelkedett ki a szekunda fenyegető árnyéka.

De Péter sem itt, sem ott egy pillanatig sem esett zavarba.

Persze hogy elmehettek, fiam - mondta nagymama olyan hangon, amiben benne volt Péter okos megbízhatósága, amelyet még felnőttekkel szemben is ritkán mondott ki nagyanyám. - Ha hazafelé még, majd gyere be, Péter. Pista ugyan eléggé összeverte magát már délelőtt is . . .

Pista hosszabb, mint én - magyarázta Péter -, és hamarabb kibillen az egyenesből. Én meg kisebb vagyok, hát könnyebben rajta maradok.

Milyen igazad van, Péter! - mondta nagymama csodálkozva, de aztán Mariért kiáltott, hogy szedheti az asztalt, ami egyúttal a mi elbocsátásunkat is jelentette.

Mentünk tehát a templomdombra, ami közel volt házunkhoz, és hallgatunk egy darabig, amikor Péter megállt.

- Hát. . . valahogy csak kimásztam a csapdából, de itt üssön meg a ménkű, ha értem az egészet!

Felhúztam a vállam, mint akit már nem érdekelnek a rejtélyek, de ez a vállrándítás figyelmeztetett az egész délelőtre és elsősorban arra, hogy az irigység semmire sem jó, legfeljebb arra, hogy most nincs két szánkóm, de lehetne . . .

A Rossz kezdett megint furkálni bennem, az irigység mutogatta sárga, rossz szagú, odvas fogait, s már majdnem mondtam valamit, megrágva Péter okosságát és dédelgetve a magam hitványságát, amikor az alacsonyan szálló felhők alatt üdén kezdett pengeni az üllő Compó bácsi füstös és szurokszagú műhelyében.

Ez a vidám pengés aztán elhallgatott, de amit eddig szólt hozzám, az világos volt, aminek azonnal engedelmeskedtem.

Gyere, Péter, Compó bácsit valamire meg akarom kérni. . .

Megvárlak.

Nem! Gyere te is!

Péter talán máskor kitért volna a hívás elől, vagy egyszerűen és minden nyomaték nélkül megtagadta volna, de Péter előtt olyan kétségtelen volt minden szó és cselekedet - amivel még a felnőttek között is ritkán találkozik az ember -, mintha kis barátom fejében villamos számológép lett volna, ami pillanatok alatt kidobja a tévedhetetlen biztos eredményt, ami abban az esetben egyetlen elfogadható tény és járható út.

Péter tehát szó nélkül követett, és még csak azt sem kérdezte: miért? De figyelt.

Jó napot, Compó bácsi!

Adjon isten, Csicsa! (Ez a Csicsa tulajdonképpen az István, azaz Pista barátkozó-kedveskedő formája volt.) Hát melyikötöket patkoljam meg?

Egyikünket sem, Compó bácsi, csak azt akartuk megkérdezni, hogy megvan-e még a vas ábécé.

Persze! Már jó harminc éve.

Hát akkor, Compó bácsi, legyen szíves, égesse bele Péter új szánkójába az ülésre, hogy P. P., szóval Puska Péter.

Péter elpirult; talán az örömtől, talán a furcsa gondolattól, és talán megérezte, hogy ezzel a két betűvel magam ellen védekezem, hogy gondolataim között az irigység szőrös hernyója pusztuljon el, de véglegesen, amely azt sugdosta folyton-folyvást, hogy két szánkóm is lehetne, az egyik vadonatúj, a másik pedig rokkant régi... és ehelyett csak egy szánkóm van, az is már javított.

De a tűzpiros „billog” sisteregve mélyedt már az ülődeszkába, kétszer egymás után, s két szép, egyforma nagy P betűvel Compó bácsi mintha az ármánykodó irigység kusza vágyait is kiégette volna gondolataim közül.

Ezután már szinte szaladtunk a templomdombra, amelyen tíz-tizenöt sorstárs között kiemelkedve sisteregtünk lefelé, hogy amikorra beesteledett, szinte egy jég volt a templomdomb hátulja, amelyet hat-nyolc év múlva már csak „rődlipályának” neveztem volna.

Igen, valljuk be, hogy amikor Kaposvárra kerültünk - apám nyugdíjba, én pedig elemibe, majd gimnáziumba -, szótáramból teljesen hiányzott a „rődli” szó és annak értelme is.

Tél volt akkor is, és egyik ismerős fiú (mert barátaim mind Göllében maradtak) azt kérdezte, hogy rődliztam-e az Iszákon, és hányszor szoktam lemenni.

Meghökkentem, mert sem azt nem tudtam, mi az Iszák, sem azt, hogy mi a rődli.

Egyszer - mondtam bizonytalanul, mire az ismerős fiú megállt.

Hát azért nem érdemes az Iszákra elmenni - mondta, de igazam van, mert ő is hallotta, hogy ott felnőttek, persze lányok és asszonyok is, két-három személyes szánkókkal néha valósággal elgázolják a kis rődlikat.

Aha! - gondoltam. - A ródli tehát valami úri szánkóféle, s a felnőttek is ródliznak, azaz szánkóznak, ami megvető és humoros gondolatokat ébresztett bennem. Mert azt elképzelni, hogy apám és, mondjuk, Öspörös bácsi kivonultak volna szánkózni vagy akár ródlizni a templomdombra vagy a tisztartókert végébe... Nem! Ezt még elképzelni sem lehetett... Ilyesmi egyszerűen nem volt lehetséges, mint ahogy nem volt lehetséges, hogy a templom fejtetőre, azaz keresztre álljon, és Bandi bácsi, a dékány, azaz sekrestyés (ezt is csak később tudtam meg, hogy a „dékány” magyarul sekrestyést jelent) kézen járva és lábain tartva hozza be a bort és a vizet az oltárhoz.

De amikor aztán képzeletem végleg elragadott, és nagymamát képzeltem el Etti nénivel akár ródlizni, akár szánkázni a gyerekek között a tisztartódombon vagy a templomdombon, a képzelet annyira elragadott, hogy a fuldokló nevetéstől nekidőltem a Búzapiac sarkán Ring úrék szép emeletes házának csőcsatornájához, és nem tudtam ismerősömnnek válasszolni, aki mérgesen és szó nélkül faképnél hagyott.

Ennek a városi életnek torz lehetőségei azonban akkor még nem voltak sehol. Az alkonyra est, az este éjszaka, aztán hajnal, nappal és újra alkony következett.

Persze ezeknek a napszakoknak még különféle jelzői is voltak, hogy a pirkadás lassan szakadt fel, vagy felhősen kezdődött a hajnal. A reggel hirtelen lett világos, vagy „ojjan gondúkodó” vót. A nappal tüzes és felhőtlen vót, vagy olyan se ide, se oda; a délután csendes, de amúgy szép,

és szénaszárogatásra vagy akár - hordásra is alkalmas; az alkonyat „csöndesen gyűtt be a faluvégön”, vagy bolondos fölhetőket ráncigált az égre, s az est csillagos, mint a fiatal cigányasszony keszkenője, amire szép és nyugodalmas, ámbár holdvilágos éjszaka következik, amikor számítani lehet a kutyák rohangálására, sőt néha idegen vándorló kutya is átszaladt a falun, ami mérhetetlenül felháborítja a mindig irigy háztulajdonos kutyákat.

E tekintetben csak Bodri nevű kutyánk volt kivétel, „aki” sohasem a ház előtt ugatta meg a járókelőket, hanem a szérűben tartott őrseget, amióta a padlásra akartak betörni illetéktelen egyének, akik azonban talán már alkonyattal ízes falatokat dobtak be a kerítésen át kutyánknak, amit Bodri nem utasított vissza, de aludt is a betörés éjszakáján, mint a bunda. Még csak nem is vakkantott, és még másnap is csak Szédelgett, és a kazal mögé bújt - valószínűleg szégyenében és bánatában.

Azóta Bodri a szérűben tart őrseget vagy a kert alsó végében, és ha éjszaka néha felébredtem - ami elég ritkán esett meg -, onnét hallatszott kutyánk egyhangú, semmit nem jelentő, de örökdő ugatása.

Ebben az időben azonban a tél még jól tartotta magát, és elég sötét volt

már, amikor szétfoszlott a gyermeksereg, ami legföljebb tíz-tizenkét apaszomorító süvölvényből állhatott. Én még maradtam volna - mert a végsőkig telhetetlen voltam az élvezetekben -, de Péter köhögni kezdett ... s ez a köhögés minden más gondolatot félretolva a szívemre tette hideg kezét.

- Sötét van már - mondta tapintatosan Péter, mire én azonnal hazafelé fordítottam a számkó madzagját, mondván, hogy fádom én is. Ez ugyan igaz volt, de egy kis fázás engem nem ijesztett meg, hiszen a göllei teleket mind télikabát nélkül élveztem végig, de még csak nem is köhögtem. Télikabátjaimat azután ifjú Görbic Pista örökölte, ugyanaz a Görbic Pista, aki - tudom hogy már említettem - nemrég üzent nekem Pécs mellől, olvasva írásaimat s a halázmesterképző számára írt tankönyvemet, hogy mindig szívesen lát vendégül, mert ott a környéken nagy halastavak vannak, ahonnet áradáskor kiszöknek az ivadékok a környékbeli kis folyókba, tehát menjek horgászni, nemcsak a zsákmányért, de el is beszélgethetnék a régi jó időkről, amikor még éltek az öregek, és tele voltak panasszal, mert még álmukban sem juthatott eszükbe, hogy mi az igazi szegénység, mi az igazi rossz, mi a fojtogatóan és könnyesen sötét - háború.

Szüleim - úgy látszik (és szerencsére) - jól elidőztek Kaposban, mert még nem érkeztek meg, így semmi akadályuk nem volt, hogy a konyhában

a nyitott tűzhelyajtónál melegítsem fel fagyos mivoltomat, és nagymama engedélyével ugyanott meg is vacsorázhattam.

A terített, meleg vacsora ugyanis nálunk nem volt szokásban, sőt az ideje sem volt meghatározva. Apám és anyám tejeskávét ittak többnyire, és valami kevés hideg húst, vaját, sajtot ettek, mi pedig nagymamával amit akartunk, és ahol akartuk. A folyosón terített asztal volt általában, de apám után, aki orvosi rendeletre olyan uzsonna-vacsorát evett, ezt szoktuk meg mi is, és mindenki vacsorázott, amikor akart, amikor hazaérkezett, vagy éppen megéhezett, de mindig korábban az általában megszokott, lámpagyújtás utáni vacsoraidőnél.

És - természetesen - korán kelt az egész ház. Apám már hajnalok hajnalán ott volt az állatok etetésénél, amikor Görbic Pista bácsival megbeszélték a napi teendőket is. Pista bácsi jókor felhozta a tejet is, aztán elindult a nap a sorrenden levő munkák igénye szerint.

Pista bácsi abban az időben többször ott aludt az istállóban, mert „valaki” vagy „valakik” nemcsak állatokat hajtottak el, de - már nem emlékszem pontosan - két vagy három helyen megölték a gazdát is, illetve azt, aki az istállóban aludt.

Fel volt zúdulva az egész környék, sőt ki is dobolták, hogy akik az istállóban alszanak, tartsanak maguknál valamiféle fegyvert, ne kössék meg

a kutyákat, és ne aludjanak a fülükön, s ha hallanak valamit, siessenek a szomszéd segítségére.

Vége aztán Várongon elfogták a tettest, s ezt az esetet pontosan tudom, mert Baka bácsinak, apám jó barátjának, a várongi ispánnak kocsisától hallottam, aki a gyilkost agyon is lőtte.

Megjegyzem, ez a kocsis - valamilyen Pali bácsi - igénytelen, savószemű, vékony emberke volt, aki a cselédládán ülve a konyhában, olyan nyugodtan, szinte unalmasan mondta el az esetet, hogy akár el is alhattunk volna mellette:

„Hát - és legyintett, mintha a tegnapi időjárásról beszélne - az úgy volt, hogy az ispány úr odaadta a puskáját, hogy ha valaki okvetetlenkedne, hát csak durrantsak bele.

Bele én! - mondtam, de hát még álmomban sem jutott eszembe, hogy a puskará szükség lehet...

Szóval Nakon voltunk az ispány úrral valamilyen ügygel, ámbár most sem tudom, miért, mert az ispány úr nem mondta, én meg nem kérdeztem. Késő délután volt már, mire hazaértünk, mert hiszen tudják, annál pocsékabb út alig hiszem, hogy van a vármegyében; már úgy értem, hogy

Somogyban, mert az az út már Tolnához tartozik - ami meg is látszik rajta...

Sötétedett már, amikor bevezettem a lovakat, amikor látom ám, hogy ott ül a fejszéken egy kis ember, aki felállt, jóestét mondott, meg azt is, hogy az ispán úrnál volt már, és megkérte, hogy itt alhasson, mert mink nem voltunk otthon.

Mondom neki, hogy hát akkor túlem ugyan megalhatik a kerékjászolban, még egy pokrócot is adhatok, ámbár az istálló ölég meleg.

Igazán mondom: neköm eszembe se jutott, hogy olyasmikre gondújak, amik Gyalában meg máshun is megestek...

Aszongya az embör, amikor elvackoltunk, hogy mért nem fújom el a mécsöst, kár az olajat pazarulni...

Mondom neki:

Forduljon a falnak, embörbarátom, ha bántja a világosság, mert nálunk ez így szokás, de az öreg kanca is lecsikózzhatik minden órában, s akkor én nem kapkodok a gyufáért, mint Bernát a ménkűhöz.

No, nem baj - mondja az embör -, iszön igaza van, ha itt ez a rönd... - Aztán én bizony hamarosan elaludtam; de később olyan hideg álmok gyűttek rám, hogy félig-meddig már föl is ébredtem, de nem egészen, csak akkor, amikor valami vas koppant a vason. De akkor mintha valaki azt mondta vóna, hogy jó lesz a szömömet nem kinyitani egészen, hát csak hunyorogva látom ám, hogy ez a kis egyszálbélú ganyé, egyik kezében egy hosszú nyelű kalapács, a másikban az ezüst zsebóráam... úgy néz rám, mint

a héja a csibére... hogy a hideg kezdett futkozni bennem. Én feküdtem, az meg állt. Hát ami felugrom, szétveri a fejem... hát nem nyitottam ki jobban a szömöm. Aztán leakasztotta még a jobbik pokrócot, fejébe csapta az új kucsmámat, elfújta a mécset, alig hallottam, amikor kinyitotta az istállóajtót, és szép rőndösen be is tötte.

De akkor már talpon voltam! Kivettem a zabos ládából a puskát, ami meg vót töltve, aztán - csak úgy meztérláb utána, mint a macska.

Volt egy kis holdvilág, hát látom ám, hogy az embör a kapuval bajlódik, ami éccakára be van lakatolva. Hát akkor már tudtam, ez már az én madaram... csak még azt nem tudtam, hogyan.

Lúni nem lúhetek... mer hátulról lúném meg, akkor meg becsuknak, hát futni kezdtem, az embör meg mászni föl a kapura. De a kalapács már alighanem a tarisznyájában vót, mert csak a pokróc vót a vállán, és amikor felért a kerítés tetejére, hát nem rám lútt?! Csak úgy bungott a goló a hátam mögött . . .

Azanyád! - gondoltam, aztán én is lúttam, mire az embör lefordult a kapu tetejéről... de a lécz közé szorult lábánál fogva lelógott a kapuról.

Akkor aztán egyszerre ébren volt az egész pusztá.

Először az ispán úr jött ki papucsban, de csak úgy gatyában, aztán a többi embörök is.

Hát így vót! - fejezte be a kocsis a történeteket, de azt már úgy kellett kihúzni belőle, hogy az a vándorló volt a keresett többszörös gyilkos, mert három óra is volt nála, eddigi áldozatai órája. - De beszélni már nem beszélt, iszen az agyvelejét lőhetett látni. Az öreg sörét ott vágta fejbe, hát nem valami szépöt mutatott...

Dél lett, mire kiértek a csöndérök, de az embör már akkor az utóját rúgta. A csöndérök fölirkálták: hogy vót, mint vót, elvitték az Órákat, amit majd az özvegyek megkapnak. Meg a pisztolt is. Aztán azt mondták, hogy az embört még mögnézi a doktor is, aztán ássunk neki gödröt a temetőárokban, mert tisztösséges embörök közt ennek a gyalázatosnak semmi keresnivalója nincs."

Apám később egy üveg dörgicsei rizlinget adott a kocsisnak, aki mosolyogva köszönte. „Iszen nem szógáltam mög” - mondván, de aztán amikor megkóstolta, hozzátette még, hogy ilyen borért, illetve ilyen bortól meglódulva még a csöndérökre is rálúdozne az embör...

Azokban a napokban már csak a templomdombra jártunk szánkázni, de nem sokáig, mert olvadozni kezdett a hó, és csupa lucsok lett az egész világ. Reggelenként az egész kertekalját megülte a köd, a kis cinkék némán kutattak a kert fáiin valami enni való féreg után, és valahol a ködben egy szarka cserregett, egy másik szarkának mondva valamit, de az a másik szarka olyan messze volt, hogy cserregését alig lehetett hallani.

Péter sem jött el, mert ilyen nagy ködben erősebben köhögött, és nem szerettem Treszka nénit sem hallani, amint tett-vett a konyhában, és fia köhögését hallva -mintha ott sem lettem volna- azt suttozta: istenöm ... istenöm...

Úgy emlékszem, hogy ekkor már a belső szoba mintha üres lett volna, tehát valószínűleg már Péter bátyja. Jóska sem élt, de azután mintha az utána következő nyáron Jóska még kint üldögélt volna a pitvar eresze alatt, s egy zöld leveles ággal a legyeket hajtotta.

Ez a Jóska akkor olyan tizenhat-tizenhét éves forma legényke volt, magas homlokú, szép arcú legényke, aki soha nem nevetett, csak nézett maga elé, arca, mint a régi csont, és szeme mindig úgy csillogott, mintha mélyén valami lángolt volna.

Jóska ekkor már nem számított közibénk, de a legények közé sem, és ha valamelyik szomszéd lány vagy menyecske egy-egy pohár frissen fejt tejet hozott Jóskának, hogy: „Idd meg, Jóska, meleg még, most fejtem ...” - hát éfölkött nem tréfálkozott senki, ami nem maradt volna el, ha Jóska egészséges.

Igen, Péterek háza körül mindig valami leselkedő csendesség járt, valami remegő várakozás, mintha félelmetes vendéget vártak volna, aki beígérte már magát, csak jövetelének idejét nem tudta senki, talán még maga a vendég sem.

Ott is hagytam hamarosan Pétert, mondván, hogy körülnézek a Kács alatt.

Nem hagyod itt a télikapátot? - kérdezte Péter, mire én elmondtam, hogy nagymamának ígértem meg a télikapát viselését, és meg is esküdtem rá.

Akkor muszáj! - mondta Péter, én pedig elindultam kertjükön át a Kács alá, bár hogy mért volt ez olyan fontos, valószínűleg akkor sem tudtam.

S amikor a tisztartóék kertje mögött kiértem a dombra, már majdnem visszafordultam, mert olyan elkeserítően lucskos, párás volt az egész Kácsalja. A szánkázás helye csupa sár, a halott gyepek csupa víz, a völgyben a kis patak fölött gőzölgött a föld, mint egy óriás, ködös mosókonyhában.

De ha már kijöttem, hát - csak azért is! Télutó járta már akkor, s a köd felett a tavasz ígérete. Amikor már majdnem a nádashoz értem, mégis örültem, mert a rét szélén, a nádas mellett csapongva játszott a levegőben két bécimadár. Persze akkor még nem tudtam, hogy a csapongó madár hivatalosan bíbic nevet visel, mert nálunk „bécic” volt a neve, és nem gondolnám, hogy a kétféle név jajongó madaraimat nagyon érdekelte volna.

Sokáig néztem a két bíbic szédületes repülőmutatványait, sőt egy szürkevarjúút is, aki irigy és komisz madár, és kikezd még az ölyvekkel is, mert az a természete, és beleköt még a békés gólyába is, nem is beszélve az

ölyvekről, amelyek pedig a nagyobb ragadozó madarak között vannak elkönnyelve.

Ekkor már lassan felemelkedett a köd, amelyben látni lehetett a nap fénytelen medáliáját, de látni lehetett egy fecskeszárnyú, elég nagy ragadozó madarat is, amint - utazó repülésben - a köd alatt szárnyalt észak felé. Több se kellett a két szürkének!

Káár-káár... karara! - kározással csaptak az előkelő idegenre, aki pár pillanatig tűrte őket, de aztán egy mozdulattal toronymagasra villant, s a következő pillanatban úgy elcsapta az egyik szürkét, hogy az perregve zuhant a zombékos rétaljba.

Kááár-káááárr! - rikoltott szinte a másik, követve a leesett bajtársat, talán feleséget vagy férjet, míg a fecskeszárnyú, nagy ragadozó egy csodálatos lendüléssel újra megfelelő magasságba emelkedett, és - mintha mi sem történt volna - utazott észak felé.

Ekkor azt gondoltam, hogy talán azért nem értem a bőrömbe odahaza, hogy ezt a csodálatos mutatóványt láthassam...

A táj ekkor üres maradt; csak a köd gőzölgött, és emelkedett még magasabba. Látni lehetett most már a Potyondi-malom környékét, és a zombékok közül hallatszott az egyik varjú rövid és mély hangú károgása.

Ez a varjú aztán felszállt a levegőbe, károgott, mintha társát hívta volna, lebegett egy helyen, és újra leszállt körülbelül oda, ahova társa, valószínűleg a párja leesett.

Meg kellene nézni - gondoltam, s amit én abban az időben elgondoltam, azt meg is cselekedtem.

A télikabát ekkor teljesen fölöslegessé vált, hát szépen levettem, össze is hajtottam berzenkedő lelkiismeretem megnyugtatóására, azután gyakorolni kezdtem a későbbi időkben távolugrásnak nevezett sportot, ami eleinte teljes győzelemmel kecsegtetett.

Egyik zombékról a másikra, mert közben olyan térdig érő víz látszott, bár hogy a víz alatt milyen mély a hínáros iszap, azt pontosan nem lehetett tudni.

Amikor már egész közeljártam a helyhez, ahol a sebesült varjú leesett, a másik szürke most engem ijesztgetett, olyan suhogó zuhanással a fejem felett, hogy szinte félelmetes volt.

- Ráá... rááá ... rárará! - harsogott felettem, de most már nem bántam, akármit csinál, mert megláttam a másik varjút, amint széttárt szárnyakkal hanyatt feküdt egy zombék mellett a hínáros vízen.

Ez meghökkentett, bár a varjú alig volt öt-hat lépésre. Közben azonban csak egy kisfejű zombék volt, amire nekiszaladással át tudtam volna ugrani. . . de így... minden támaszték nélkül... lehet... lehet... - gondoltam - de egyáltalán nem biztos.

Közben a másik varjú olyan patáliát csapott felettem, hogy már nem bírtam a feszültséget. Nem mondtam azonban - mint nagymama

meséiben a királyfi vagy a rablóvezér -, hogy „egy életem, egy halálom”, ami pedig talán több erőt adott volna, mert minden erőmmel elrúgtam ugyan magam a zsombékról, de fél méterrel a cél előtt, mint a béka, hasaltam bele a fekete, kavargó mocsárlébe.

Ekkor azonban már aránylag nyugodt voltam, mert kezemben volt a varjú, és ennél vizesebb és sárosabb semmiképpen nem lehettem. Kimásztam tehát a lekvárból télikabátomért, és széles, iszapos csapat hagyva magam után, loholtam hazafelé.

Igen, csak „felé”, mert apám ugyan nem volt otthon, de ilyen állapotban haza semmiképpen nem mehettem, mert kedves, szelíd anyám is elővette volna a seprűnyelet.

Gondolataimat azonban a loholás egyáltalán nem zavarta, mert mire a kertek alá értem, világosan tudtam, hogy sehova nem mehetek, mint kizárólag Puska bácsiék asztalosműhelyébe, ahol annyit rontottam a levegőt, hogy már szinte családtag voltam. Természetesen nem koporsót akartam csináltatni nagyon lehűtött testem számára, hanem meg akartam száradni, mert így télen ott mindig pokolmeleg volt a kis dobkályha.

A műhelybe látatlanul beérkeztem a kerten át, és szerencsére csak Ödön volt jelen, aki majd halálra nevette magát, de aztán levetkőztetett, s én - ruháimmal együtt - úgy gőzölögtem a pirosra izzott dobkályha mellett, mint egy agyonhajtott fiákerlő télen, ha nem takarják le pokróccal.

A varjút is megszárogattuk. Kiderült, hogy a sólyom a nyakát törte el, és egy jó óra múlva már én is elmondhattam volna, hogy „vígán dudál a portugál”, ha... igen, ha kapkodó öltözködésemben neki nem esem a dobkályhának, odapörkölve homlokomból egy féltényérnyi darabot...

Kegyetlenül fájt ez az égés, és ragyogóan száradt ruhám, télikabátom most már a teljes érdektelenségbe süllyedt.

- Mit mondok apámnak?

Ödön azt tanácsolta, mondjam meg az igazat, hogy fát raktam a kis kályhára, megcsúsztam és nekiestem. De előbb menjek el a papkisasszonyhoz, akinek még liliomolaja is van, ami mindenféle égésre a legjobb orvosság.

Igen, ez okos tanácsnak látszott, már csak azért is, mert Etti néni híres volt házi patikájáról, amelyet még doktor bácsi is igénybe vett néha, mondván a betegnek: „Nem írok fel semmit, kérd meg a papkisasszonyt, adjon abból a pipitérfőzetből. Azzal borogasd a kezed, és rendbejön.” Etti néni pedig nem zárta el patikáját senki elől, és mindenki bízott benne, még apám is, ami pedig nagy szó. Apám sokat bajlódott a torkával, és az Etti néni szárított virágaiból és füveiből készített főzet mindig hasznára vált.

Ide tanácsolt tehát Ödön, aki okos legény és remek mesterember volt, de szűk is lett neki Gölle kis határa, tehát fogta magát és menyasszonyát, és kivándoroltak Amerikába. Okos cselekedet volt ez mindenképpen, bár Ödön nem járt gimnáziumba, és nem tudta a latin közmondást, hogy: „Ubi bene, ibi patria” - azaz „ahol jó: ott a haza.”

Ödön kiválóan értette a szakmáját. Jó felfogású, elsőrendű mester lett belőle Amerikában, ahol önállósította magát, s olyan vagyont szerzett, amellyel Göllében egyetlen „nadrágos” ember sem dicsekedhetett.

Mindezeket persze akkor még nem tudta senki, még maga Ödön sem, de én megfogadtam tanácsát, és kellő alázattal kopogtattam be a plébániára, úgy is, mint távoli rokon gyerek, és úgy is, mint kárvallott sebesült.

És Etti néni nem is tévózott. Persze ő is biztosított, hogy „apád agyonver”, de aztán liliomolajjal bekente a sebet, átkötötte a fejem, lelkemre kötve, hogy ne nyúljak hozzá.

Dehogy nyúltam! Igyekeztem eltűnni nagymama kis szobájában, ahol

- legalábbis egy időre - magányba vonulhatott az ember, azaz a gyerek, és nagymamám az első ijedelem után mindig bölcs tanáccsal is szolgált a kibúvót illetőleg... hozzátéve persze, hogy „igazán nem érdemled meg, hogy itt dugdossalak és mentegesselek, hiszen apád úgyis megtudja”...

Mindig így is volt, viszont nagymama jelenléte mindig mérséklő hatással volt apám büntetési szándékaira. Most is. Szerencsére a télikabátom nem vett részt a korai fürdőben, ruhám pedig megszáradt, és alig mondtam el nagymamámnak a varjúesetet, a kályhának esést és Etti néni gyógykezelését, máris megérkezett apám, aki a „jó reggelt, édesanyám” után figyelmesen megnézte elsőszülött gyermeke leragasztott homlokát.

-Hát te?

Kicsit nekiestem Puska bácsiéknál a műhelyben (amelyet Puska bácsi következetesen „méhel”-nek mondott) a kis kályhának ...

Persze verekedtetek ...

Nem verekedtünk, édesapám. Ezt a madarat akartam megszáritani, mert a vízbe esett.

Csak úgy a vízbe esett? Talán gutaütést kapott a levegőben... ez a varjagnál sűrűn előfordul...

Ez a mondat így leírva talán humorosan hangzik, de apám hangjában világos kétkedés volt. De benne volt az a fenyegető hanghordozás is, hogy rövid és őszinte magyarázatot vár, helyesebben parancsol.

Nem, édesapám! A két szürkevarjú ott röpködött a malomgát nádas része fölött, amikor megjelent egy elég sötét, de egészen fecskeszárnyú, nagy madár, amit én formája, repülése után ragadozó madárnak gondoltam.

Aztán? (Ebben az egy szóban már kibékülés, sőt érdeklődés volt...)

Aztán a varjak nagy káromással rácsaptak erre a madárra, aki eddig nem is törődött velük, mert úgy repült, mintha sietett volna valahova.

-Aztán?

- Aztán az a madár toronymagásra felvágódott, és támadásában szinte látni sem nagyon lehetett... de az egyik szürkét úgy elcsapta, mint a kugligolyó a babát. Úgy láttam, a varjú már dögölten esett le, párja nagy káromása közben, az a madár pedig - mintha semmi sem történt volna - repült tovább a zsidó temető irányában. Ödön azt mondta, hogy a varjúnak a nyaka volt eltörve.

Apám egy kis gondolkodás s a varjú tüzetes megvizsgálása után egészen békés lett, sőt megfeledkezve beragasztott homlokomról, azt mondta:

- Elhiszem. Most már elhiszem, mert amit mondtál, az a természet rajzkönyvben sincs leírva értelmesebben. Mekkora volt az a madár?

- Hát... vékonyabb, mint a kányák. (Göllében a varjút kányának mondták.) De keskenyebb és hosszabb szárnyú... De amikor lecsapott, a szárnyait alig lehetett látni, úgy magához rántotta; úgy látszott, mint hogyha a varjú egyenesen alája repült volna...

Apám szeme csillogott. Homlokomról és többszörösen büntetett előéletéről is mintha teljesen megfeledkezett volna.

- Vándorsólyom volt! Olyan világosan mondtad el, hogy értelmesebben már nem is lehetett volna. Ritka szép ragadozó madár. Ha a varjak

nem okvetetlenkedtek volna, észre sem veszi őket, mert valószínűleg vándorlásban volt. Szerettem volna látni... de - és egyszerre másra terelte a szót - a tűz mellett vigyáz magára az ember...

Aztán nagyanyámhoz fordult.

-Ebéddel ne várjanak, édesanyám, ha elmaradnék. Ezt a Sztojka Gyurit vallatják a csendőrök, s a jegyző üzent, hogy menjek el a község házára, hátha tudok valamit. Mi a fenét tudnék ?...

Az történt ugyanis, hogy a helybéli hitelszövetkezet, amelynek apám is tagja volt, egy éjjelen „kirabolták”.

- Ejnye, ejnye - mondták az emberek, akiknek pénzük „volt” a szövetkezet kasszájában, de inkább mosolyogtak hozzá, mert a kis kasszában a pénztáros szemüvegén kívül nem volt egy árva fitying sem, hiszen a motor és cséplő megvásárlására kellett minden fillér. És Sztojka Gyurinak nem is lett volna semmi baja, ha két deci pálinkával kevesebbet iszik, és nem mondja jó hangosan, hogy: „Szeretném én látni azt a pénzesládát, amit egy fertályóra alatt ki nem nyitok, mint egy bugyogót!”

Gyurinak azonban nagyobb volt a szája és bátorsága a kelleténél, így került csendőrkézre. De vallani nem vallott semmit, s azt sem tudta bizonyítani, hogy hol volt azokon a bizonyos éjszakákon, amikor nemcsak a

göllei, de egy pár környékbéli falu kasszáit is megfúrták. Rábizonyítani azonban semmit nem lehetett, mert Gyuri nem vallott. Csak mosolygott a csendőrök kérdéseire, sőt megígérte, hogy ha a bilincsekből szabadul, kitékeri a nyakukat.

Gyuri azonban nemcsak ostobán bátor volt, hanem alaposan részeg is, aki csak nevetett, amikor megbilincseltek, és később dühöngeni kezdett.

Apám mindenesetre otthagya a vallatást, miután kijelentette, hogy azokban a napokban sem Gyurit, sem gyanús körülményt nem látott, egyébként pedig nálunk harangszóra tálnak, és nem szereti a hideg levest.

Az ő számára tehát a kasszaügy befejeződött, de nem fejeződött be sem Gyuri, sem a csendőrök számára.

A csendőröknek Gyurit Igába kellett kísérni, a járási székhelyre, ahol nemcsak csendőrőrs, de bíróságok, sőt börtön is volt. Igál előtt az utat akkor kövezték, amit azért fontos előre tudni, mert a továbbiakban a kőtörő munkások is szereplőkké válnak.

A csendőrök és Gyuri katonás léptekkel haladtak az épülő úton, amikor Gyuri szerint az egyik csendőr pofon vágta - ami alig hihető, hiszen a csendőrök a háta mögött mentek - majd vallomását később oda módosította, hogy ugyanaz a csendőr megrúgta. Elég az hozzá, hogy a részeg fogoly egyszerűen és minden bevezetés nélkül - megvadult. Az egyik csendőr válláról irtózatossággal valószínűséggel letépte a puskát, s a csendőrt leütötte, hogy az elterült, és már elkapta a másik puskáját is. aki azonban Gyurihoz hasonló erejű legény lehetett, mert ennek kezéből nem lehetett kicsavarni a fegyvert, de földre zuhantak, s az életre-halálra menő harc folytatódott, amíg az ordítózásra a kőtörő munkások oda nem érkeztek.

Ezzel aztán egyszerre vége lett a harcnak. A hosszú nyelvű kőtörő kalapács rettenetes fegyver lehet bárkinek a kezében, aki ért hozzá, és ezt a fogoly keservesen tapasztalta. A csendőr is kórházba került, de Gyuri is, aki a munkások egyikét is súlyosan megsebesítette, mire a kőtörő bajtársak Gyurit olyan alaposan összeverték, hogy épkézláb ember soha nem lett belőle.

Nem tudom már, hogy Sztojka Gyuri göllei születésű volt-e, mert a faluvégén, a sánta molnár malmától nem messze volt egy cigánytelepülés, akikkel általában nem volt semmi baj. Néha többen, néha kevesebben laktak a vízparti kis házban, amelyet egyik oldalról az agyagbánya, másik oldalról a Kács patak határolt, és a ház mögött volt a zsidó temető. Göllében egy-két zsidó család lakott, és néha változtak is, ha nem ment az üzlet, vagy jobb lehetőségeket találtak a környékbéli falvakban. Ezek a jövő-menő zsidó családok rendkívül szegények voltak, mint ahogy - készpénzben - szegény volt a falu is; ezenkívül a falu közepén ott volt

Puska Lajos vegyeskereskedése, ami - a rokoni és baráti kapcsolatokra való tekintettel - rendkívül erős versenytársat jelentett. Emlékeimben böngészve ez a zsidó temető teljesen eseménytelenül állt, mert zsidó temetésre nem emlékszem, mégis megborzonek, ha rágondolok, mert ennél elhagyottabb, sávárabb és szomorúbb temetőt én nem láttam életemben. Nem tudom, kinek jutott eszébe a cigányok lakóhelyét itt kijelölni, bár az is lehetséges, hogy ez az ablaktalan „épület” - melyet „ház”-nak aligha lehetne mondani - már régebben ott volt, mint a temető.

A rendkívül szennyos „ház”-ban állandó lakó csak egy öreg cigány házaspár volt, de az átutazó rokonsággal és ismerősökkel látogatva, a lakók hol kevesebben, hol többen voltak.

Ha a kis ház zsúpos tetején és alján nagyobb füst tódult ki a megszkottnál, úgy vendégségre, közeli búcsúra vagy vályogrendelésre lehetett gondolni, amelyet az öregek ketten nem tudtak volna elvégezni. A munka befejezését pedig óriási ricsaj jelentette, mert a keresetet azonnal pálinkába fektették.

Egy időben egy kis szürke számár is a cigányok kenyerét ette, s erre nemcsak azért emlékszem, mert kedves és szelíd kis jószág volt - bár a lovaglás ellen erősen tiltakozott -, hanem azért is, mert meghalt az öreg cigányasszony, akinek énekes búcsúztatója talán bántotta a kis számár fülét, mert tűrte ugyan egy darabig, amíg tűrhette, de akkor aztán olyan ellenordítást művelt, hogy a szertartás majdnem közbotrányba fulladt. Részletekre már nem emlékszem, de arra megesküszöm, hogy a temetéshez szükséges komor magatartást egyedül talán csak a halott képviselte.

Az idősebb cigánynemzedék asszonytagjai erősen visongtak ugyan, de a férfiak komorak voltak, mert még közben is ittak, amíg az ifjabb nemzedék a kis számarat hajszolta.

Én - baráti körömmel kissé távolabb állva - csak a „beszélőgépes” Szemerey káplán bácsin csodálkoztam, akinek szeme sem rebbent meg a mozgalmas kavargásban, de még jobban csodálkoztam még aznap este felé, amikor a káplán bácsi az Öspörös bácsinak elmondta a temetés részleteit, és úgy nevettek mindketten, hogy majdnem leestek a székről, Öspörös bácsi még a combjait is csapkodta. (Meg kell jegyeznem, hogy én azt a temetési beszámolót a szomszéd szobából hallgattam végig, s utána tapintatosan távoztam is, mert hátha megharagudtak volna, ha tudják, hogy ezeket a nem egészen papi megnyilatkozásokat titokban végighallgattam.)

Egyébként - hogy a cigánytémánál maradjunk - a „mi” cigányainkkal a faluban nem volt semmi komolyabb baj. Az öreg házaspár után más családok is megtelepedtek a „cigányház”-ban, akik néha dolgoztak a vályogvetésen kívül is. Például „kukoricafosztás”-ban - amit Arany János

olyan csodálatosan énekel meg a Tengeri-hántásban - mindig megjelent egy-két cigánylegény is, de ez inkább kicsit ünnepszerű, pár pohár borral színesített társas munka volt. Egyébként megmaradtak a vályogvetésnél, amit néha kéregetéssel egészítettek ki. A hegedűhöz nem értettek. Búcsúkor persze berúgtak, sőt néha verekedtek is, de - mivel bicskához nem nyúltak - egy kis verekedés a búcsú napján igazán megengedhető kilengés.

A búcsúról s a cigányokról jut eszembe az egyik búcsú, ami arról volt nevezetes, hogy egy nagyon jó arcú muzsikus cigány is megjelent házunknál, akire talán nem is emlékeznék, ha nem akkor láttam volna először „valódi” cigányt, akinek egyetlen vastag ágba font haja a térdét verte. Ezenkívül pedig nemcsak kitűnően muzsikált (ezt apám állapította meg, aki maga is hegedült), de tudta az összes akkor divatos Fráter-nótákat, sőt olyan nagyon régi magyar nótákat, amelyek talán elvesztek azóta.

Amikor aztán ez a kedves muzsikus engedélyt kért, hogy egy-két nagyon öreg cigánydalt is elénekelhessen, én úgy éreztem, öt-hat éves koromban, hogy a búcsú akkor lett valóban ünnep azon a ragyogó nyár végi délutánon.

De úgy érezte apám is, mintha a vendégek akkor lettek volna csak igazi Vendégekké, mert szűk lett egyszerre a szoba, ragyogóra nyíltak a szemek és a szívek, és apám utasította Görbic Pista bácsit, hogy „hozza magát rendbe”, s a másik szobából a székeket hordja ki a kertbe, a malomkő asztal mellé, a mogyorófák alá. Pista bácsi huszárosán összevágta bokáit, és szalutálva ismételte meg a parancsot, amire apám kissé összehúzta a szemét, azután elmosolyogta magát, mint aki igazat ad Pista bácsinak, hogy egyszer van egy évben búcsú a faluban... amikor a gazda köteles mosolyogni egy kis kilengésre, egy kis öröme ebben a keserves világban...

Később apám a pincekulcsot is Pista bácsi markába nyomta, amikor Pista bácsi már a kulccsal tisztelgett, mint huszár korában, de ennél többet aztán nem engedett meg magának később sem, amikor pedig már gyertyák égtek a malomkő asztalon, és a ribizlibokrok között kigyújtották kis lámpáikat a szentjánosbogárkák is.

De szállt a dal puhán, halkan, hogy talán az utcára sem hallatszott ki, de felszállt a csillagos éjig, a Kács alá, a szérúk homályába és az idők messzeségébe is, hiszen ha megállok az írásban, és kicsit messze, mélyen magamba hallgatódzom, talán hatvan év ködös messzeségéből hallom még ma is:

Cserebogár, sárga cserebogár,

nem kérdelem én tőled: mikor lesz nyár...

Azt sem kérdelem, sokáig élek-e.

Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e...

A göllei búcsú István király napjára esett, s most már kezdek eligazodni azokban az időkben, mert ez után a búcsú után kerültem iskolába saját kívánságomra, pedig még hatéves sem voltam.

Életemben két nagy számárságot követtem el. Ez az önkéntes beiratkozás volt az egyik, és amikor 1917-ben önként jelentkeztem katonának - volt a másik.

De addig még sok víz folyik le nemcsak a Dunán és más nevezetesebb folyókon, hanem még a Kács alatt is, ahol valami titokzatos békében nőtt magasra a lósóskaszár, és még a nagyon bölcs kis rétibagoly sem tudhatta, hogy a következő évtized dögvészt és háborút hoz a világra, üszkös szenvedést és gyógyíthatatlan sebeket, amikor kis falum szép legényei szétszórva a világon, idegen földben hajtják örök álomra szomorú magyar fejüket.

Persze sírás-rívás akkor is volt, saját házunkban is, ami nem kis bánatot jelentett, mert apám kijelentette, hogy még csak öt és fél éves vagyok, és a rendelet előírja a betöltött hat évet.

- Péter is megy iskolába, Ernő is, Laci is, sőt Ilona is, hát csak én nem mehetek?...

És könnyeim tócsájában borultam az asztalra, mert tudtam, hogy apámat semmilyen könnyek nem indítják meg. Szerencsére Öspörös bácsi jött át valamiért, és megtudakolva bánatom okát, azt mondta apámnak:

- Hát írjátok be ezt a szamarat, ha mindenáron egy egész, szép szabad évet akar eldobni életéből... Majd megbánja még, mint a kutya, amelyik kilencet kölykezik...

Öspörös bácsi valami iskolaszéki elnök is volt egyúttal, és ajánlata elől már apám sem tért ki.

- öltözz fel rendesen - mondta -, de aztán azt nem akarom hallani, hogy meguntad az iskolát... mert akkor baj lesz!

Rohantam öltözni - mintha búcsú lett volna vagy valami nagy ünnep. Cipőt pucoltam, „aranygombos” tengerészruhát öltöttem, és egyáltalán nem értettem, hogy a házban senki sem törődött rettenetes izgalmmal. Apám nyugodtan reggelizett. Nagymama a szekrényben rakosgatott, és meghökkenve nézett rám, amikor megkérdeztem, hogy ne vegyem-e fel új télikabátom...

- Augusztusban ? - nézett rám a szemüvege fölött, és hűvös kezét a homlokomra tette. - Pedig nincs is lázad ...

Végül is apám befejezte reggelijét, és kézen fogott, ami különösen ünneptélyessé tette bevonulásunkat az iskolának kisebbik termébe, ahol az első és második osztály volt elhelyezve. A két tanteremnek ilyenájt határozottan mosókonyhaszaga volt, mert a téglás tantermeket nyár végén lúg-

köves forró vízzel kellett felsúrolni, nemcsak a tisztaság, de a bolhák miatt is, amelyek a zavartalan nyári porban rendkívül elszaporodtak.

Ebben a kisebbik tanteremben János bácsi uralkodott - Gansler János bácsi -, a segédtanító, aki most is ott ült a dobogón, de már egyedül volt, mert végzett azokkal az asszonyokkal, akik elhozták gyermekeiket beíratni az elsőbe.

- Jánoskám - tolt előre apám -, Jánoskám, írd be ezt a gyereket, mert mindenáron elsős akar lenni...

-Nem lehet! Tudod, hogy nem lehet - keserítette Gansler bácsi szívemet -, a rendelet világos...

- Világos, nem világos, az Öspörös úr akarja, és vállalja a felelősséget. Én még unom már, hogy a gyerek ott bölgjön a nyakamon.

Az más - mondta János bácsi. - Akkor lehet. Állj ide elé, Pista! Odaálltam.

Mi a neved ?

Hát János bácsi nem tudja?

Elsősorban én nem vagyok most János bácsi, hanem „tanító úr”. Ismétlem tehát, hogy mondd meg a neved...

Pista - rebegtem, miközben apám otthagyt bennünket.

A teljes neved mondd!

Fekete Pista - keseredtem el. - Fekete István...

így már jó. Születtél?

Igen...

Úgy értem: mikor születted ? Év, hónap, nap...

1900. január 25-én reggel fél háromkor.

Na látod! Jól feleltél. Nem vagy te azért olyan nagyon buta... Elmehepsz. Hétfőn reggel fél nyolc órakor itt jelentkezel, ebben a szobában.

Igen.

Hát akkor elmehepsz.

Tétováztam kicsit, aztán megfordultam, és elindultam az ajtó felé.

-Hohó! „ökör gyűtt a kendtek házába?” Hát köszönni nem tudsz? Aki ide belép vagy kilép, az úgy köszön, hogy: „Dicsértessék a Jézus Krisztus...” Hangosan, értelmesen.

- Dicsértessék a Jézus Krisztus! - mondtam, de már nem éreztem magamon a szép ruhát, és másnak éreztem ezt az egész iskolaügyet. János bácsi sosem beszélt így velem, s miközben hazafelé bandukoltam, olyasféle

érzésem volt, mint amikor valamit elkövettem, amit még számon kér tőlem majd valaki...

Ez az aggályoskodásom azonban soha nem tartott sokáig, és most is megkönnyebbültem, ha arra gondoltam, hogy az iskolába járás szinte beláthatatlan messzeségben, majdnem két hét múlva kezdődik. Különben is ott lesz Péter, Ernő, Deres Laci... és a lányok között Kovács Treszka, sőt Ilona is... szóval a kácsoljai együttes majdnem teljes létszámban.

Mire levetkőztem, már szinte el is felejtettem az egész iskolaügyet, mert amilyen nagyon meg tudtam kívánni valamit, amint elértem - már el is felejtettem. És amikor a hétköznapi agyonnyúzott nyári ruhámban teljesen céltalanul és mezítláb elindultam a kertbe, már úgy néztem az iskola ajtajára, mintha valahol a messze-messzeségben közeledne az a perc, amikor én azon az ajtón belépek.

Először leültem a malomkő asztal melletti padra, mert olyan tűnődő lett valahogy ez a délelőtt, és szemem a széklábak nyomait szedte össze, amelyeken az emberek ültek az emlékezetes búcsú éjszakáján.

Ott állt az a szép szál cigány... a gyertyák lángja kavardott egyet-egyet, pedig nem is mozdult a levegő; anyám szeme könnyes volt, és...

Cserebogár, sárga cserebogár...

Csak ültem, mintha nem is lett volna mögöttem az ijesztő beiratkozás, és alig tudott elmúlni belőlem ez a drága, szomorú látomás.

Aztán csak úgy taláломra nekiindultam az utcának. Amit most másnak láttam, mint máskor. Tegnap volt pár csepp eső - még a port sem verte el -, mégis olyan kimosdottaknak látszottak a házak, olyan közel jött a faluvég, és tiszta lett a toronyóra is, mintha messzelátón néztem volna.

A levegő most kezdett felmelegedni, és én tétovázás nélkül fordultam be a gyaláni útra, bár erre semmi különösebb dolgom nem volt. Arra gondoltam talán, hogy elmegyek a gyaláni árokig, amelyen kis gyaloghíd visz keresztül, amire ha ráfeküdt az ember, a deszkák között leleskelődve láthatta a kis halak játékos ficáncolását, amit csak a deszkák árnyékában láthatott. De - mondom - ezek a futó gondolatok teljesen céltalanok voltak, s amint az úton megyek, és madarakra leskelődve fel-felnézek az akácfák fölé, megálltam egy-egy pillanatra, mintha valamire vártam volna.

Ezzel a várakozással kapcsolatban el kell mondanom valamit - talán már korábban céloztam is rá, hogy majd elmondom -, ami valóság, amit ép ésszel és ép füllel hallottam, de egypár barátomnak később elmondva, legjobb esetben érdekes hallucinációnak tartották, vagy vállukat vonógatták, és talán csak azért nem mondták, hogy: „Be voltál rúgva” -

mert amikor hallottam azt a csodás és titokzatos zengést, mindössze négy-öt éves lehettem.

Nagyanyámmal - elég ritkán - a faluban is sétáltunk, ami azonban mindig azt jelentette, hogy eltotyogtunk a gyaláni úton a Kistrétig, ami apám kaszálója volt. Ez az út - majdnem a templommal szemben - Deres Kálmánék és Esküdték háza és kertje között vezetett ki a faluból a szántóföldek közé. Az út mellett egy darabig öreg akácfák voltak, de már elvirágzottak. Nem tudom már azt sem, hogy vasárnap volt-e vagy hétköznap, de nagyon csendes, alkonyodó idő volt, és mi szótlanul ballagtunk, majdnem mindig árnyékban.

Egyszer csak megálltam.

- Nagymama! Mi az?

- Micsoda?

- Az a muzsika?

Néztem fel az alkonyi égre, mert távolról, olyan toronymagasságban orgona- vagy harmóniumszerű, lágy, zsongó muzsika közeledett lengő hullámzással, de alatta mintha valami suttogó súrlódás is hallatszott volna.

Nagyanyám rám nézett, elengedte a kezem; felnézett a levegőbe.

- Ott! Ott! - mutattam fel az ég felé. - Mintha elmerne felettünk ...
Nagyanyám döbbszerűen nézett rám, újra hallgatódzott, aztán szinte ijedten azt mondta:

- Nem szabad hazudni, kisfiam ..

- De nagymama, én hallom! Én hallom! Ott! - mutattam az akácfák felé. - Ott... most már elmegy... most már nem hallom annyira...

Az egész égi muzsika talán egy vagy két percig tarthatott, amíg - távolodóban - lassan egyre halkabban, de újra és újra hallottam.

És mondhat akárki akármit! Nem volt lázam, és nem képzelődtem! Ma is megesküszöm rá. És miért akarnám akár magam, akár azokat becsapni, akik majd elolvassák ezt az írást? Jól körülírva talán úgy tudnám érzékeltetni ezt a zenét, mintha orgona, hárfa, harmónium, hegedű egyszerre szólna végtelen finom, lengő, csodás akkordokban erősödő, majd elhalkuló, közeledő és távolodó, halkan zengő, harmonikázó hullámzással.

Sokszor eszembe jutott életemben ez a csodás muzsika, és letettem már róla, hogy kielégítő magyarázatot kapjak, de nagyon a szívemhez nőtt Arany János Tengeri-hántás c. költeményének utolsó versszaka, ami engem és a magányos pásztorokat igazol. Ez a versszak így szól:

*Lohad a tűz; a legények subába -
összebúznak a leányok csuhába;*

*magasan a levegőben repül egy nagy
lepedő fenn: azon ülve muzsikálnak,
furulyáinak, eltűnőben.*

A nagy költő még magyarázattal is szolgál ehhez az utolsó versszakhoz: „Mezőkön háló emberek sokszor vélnek magasan a légbenfelettők áthúzódó kísértetes zenét hallani; a (démoni) zenészek valami nagy, kiterült ponyván repülnek tova.”

Arany János nagy költő, de emellett abszolút reális ember is volt, aki nem akarhatta, hogy ezért a versszakért boszorkánypert akasszanak a nyakába. Meg vagyok győződve, hogy ha a szerintem legmagyarabb magyar költőnek fogalma lett volna a technika mai csodáiról, a szputnyikról, a televízióról, a műholdról stb. stb. stb., semmiképpen nem írta volna magyarázatképpen, hogy: „Mezőkön háló emberek sokszor vélnek ... kísértetes zenét hallani”, mert ha az ember képes Tokióból San Franciscóba muzsikálni, hát a természet is képes lehet bizonyos fizikai körülmények között „szférikus” zenét előállítani.

Ebben nincs semmi természetfölötti, és ennek a szférikus zenének valóságára megesküszöm magam is, bár csak egyszer hallottam. És alig hiszem azt is, hogy az erdőt-mezőt járó, sokszor kint alvó emberek között egyedül vagyok, aki ezt a csodálatos és feledhetetlen muzsikát hallotta.

A másik ilyen titokzatos ügyet már azon a nyáron hallottam, bár a jelenségnek nem én voltam a látója, hanem - hajói emlékszem - az öreg Csertóka Bandi bácsi, aki egy vasárnap estefelé bekopogtatott apámhoz, aki valami levelet írt az ebédlőben.

Bandi bácsi már fehér fejű öregember volt, aki talán még nem is volt nálunk - erre nem emlékszem -, de apám mindenesetre az öregeknek kijáró vendégszeretettel fogadta. Bort hozatott, és szívarral kínálta, ami ellen Bandi bácsi szemérmesen tiltakozott.

- Igazán nem érdeklöm mög... egész lakodalmat csap mestőr uram, pedig csak kérdezni gyöttem valamit...

Én a másik szobában füleltem, s azt gondolom, apám nem is tudta, hogy ott vagyok.

Akármiért jött, Bandi bácsi, a vendég az vendég! Maga meg ritka vendég...

Hát az igaz: én nem zavarok hiábavaló dogokért. De láttam valamit, amit hiszök is, nem is, pedig magam láttam...(igazán jólesik ez a szivar... az én pipámhoz képest...) szóval: az erdőn vótam, aztán mire a jágert mögtanátam, már estelődött, aztán mire a Potyondi-malomhoz értem, már jócskán sötét vót, ámbár látni még valamelyest löhetött. Aztán - mondom

magamban - körösztyűvágók a nádason, ha egyit sáros is lösz a csizmám. Úgy is lőtt. Aztán ott a sáros szélén, ott, akár elhiszi, mestőr uram, akár nem; mögláttam a „lúdvércöt”!

Milyen volt, Bandi bácsi?

Tudja, mestőr uram, nem ulyannak gondútam. Csak olyan kis pislogó kékös lángocska, ami ide-oda futkározott. Mondom magamban: mögnézlek, kutya... de nem engedte magát. Ha feléje cuppogtam a sárban: eltáncult felülem, ha meg visszafelé próbálkoztam, gyütt utánam... aztán mikor a szárazabbhoz értem, csak ellobbant, aztán nem vót sehun...

Hát jól látta, Bandi bácsi. Lúdvérc volt, azaz lidérccláng, ahogy a tudósok ismerik...

-Ismerik?

Már régen. De valamikor - amíg Magyarországon le nem csapolták a rengeteg vizet, lápot, nádist - minden halász ismerte, minden csíkász, pákász, minden rétvjáró ember. Nincsen abban semmi babonaság. Ha belesüllyedt volna a csizmája, amikor kihúzta, ugye, bűdösséget érzett? Maguk azt mondják, hogy „sárszaga” van...

Hát ez igaz...

Az a bűdösség, Bandi bácsi - gáz. Azért bűdös, mert a sárban a víz alatt rothad a sok belesüllyedt nád, sás, szélhordta falevél, döglött hal, béka, kígyó, miegymás, s a rothadásból gáz születik, amit éppen úgy nem lehet látni, mint a levegőt. A lámpában sem a petróleum ég, és hát látta a mi motorunkat?

Már hogyan láttam volna! Iszen minálunk is az csépűt...

Hát azt a motort se a benzin hajtotta, hanem a gáz, ami a benzinből kirobbanik; a puszkagolyót sem a puszkapor löki ki, hanem a gáz, ami a meggyulladt puszkaporból születik.

-Ez igaz, mestőr uram, de hát a lúdvércöt ki gyűjtja meg?

Bandi bácsi, hallott már arról, hogy a nedvesen összerakott szénakazal kigyullad ?

Láttam is, mestőr úr.

Hát ki vagy mi gyűjtotta meg?

Senki! Bemelegödött...

Hát lássa, Bandi bácsi, gyufa kell a lámpához, hogy meggyulladjon, szikra a motorhoz, hogy a benzin meggyulladjon, és gáz legyen belőle, kapszli a puszkaporhoz, hogy a puszkapor fölrobbanjon, és lassú, lappangó égés a szénakazalhoz, hogy egyszer csak lángra lobbanjon. Ilyen lassú felmelegedésre gyullad meg az a gáz is, az a bűdös gáz, amit jól ismer a rétvjáró ember, de nem a gázra gondol, hanem arra, hogy a sár bűdös.

Ezt most már értöm, mestőr uram, de - csapott a térdére Csértóka Bandi bácsi - futott előttem, aztán mög gyütt utánam, mestőr uram! Isten engöm

úgy segíjjen!

Persze hogy elfelé libegett, mert maga nyomta a levegőt feléje. Aztán meg amikor elfelé ment, szinte húzta maga után, mert az a kis láng nagyon érzékeny, és maga után elfelé kavargott a levegő is. Aztán amikor a száraz parthoz ért, egyszerre elaludt, mert ott már nem volt gáz, ami égjen.

Bandi bácsi sokáig hallgatott; nem láthattam a másik szobában, de mintha elaludt szivarját morzsolgatta volna, aztán rá is gyújtott, míg apám bort töltött.

Isten éltesse, Bandi bácsi! - koccantak a poharak.

Mög magát is, kedves családjával együtt!

Aztán másról beszélgettek. Hogy verekedés volt a kocsmában, Esküdték tehene kettőt borjadzott, Varga kocsmáros újracserepeztetni a kocsmá tetejét, valami „palával”... és a papkisasszony megint összerúgta a patkót a káplánnal, mert nem adta oda a beszélőgépet, amikor a papkisasszony kérte.

Aztán Bandi bácsi elbúcsúzott. Szépen megköszönte a szíves vendég-látást, és parolázás közben, búcsúzóul még azt mondta:

Szóval ha az embör jobban möggondolja ... mégiscsak lúdvércöt láttam

...

Az bizonyos, Bandi bácsi - mondta apám, én pedig ott ültem a sötétben és kétségek között, hogy hát most aztán: van lúdvérc, vagy nincs lúdvérc?... Amit némelyek „lidérc”-nek mondanak, mert nem értenek hozzá.

Sajnos, ilyen libegő, tántorgó, embert kísérő vagy előle menekülő, néha szinte repülő lidércclángot én nem láttam, de voltak barátaim a Nagyberék mellől, akik megesküdtek rá, és a berki csőszök mint egészen közönséges jelenségről beszéltek. Amikor pedig az iskolában is jóval később „előadták” mint közönséges természeti tüneményt, gázokkal, rothadással és öngyúlással kapcsolatban, ez a tünemény a továbbiakban már egyáltalán nem érdekelt sem a fizikával, sem a kémiával kapcsolatban.

A repülő lidérccláng tehát nem túlságosan érdekelt, de annál jobban érdekelték a repülés valódi művészei - a madarak! Ezek a kedves, szép, néha titokzatos, de mindig vonzó szárnyasok már ott vannak az értelmem nyiladozó és megörökítő első palatábláin is. Nem hagytak el soha, és érdeklődésem az első pillanatok óta csak fokozódott.

Az első madárról már írtam: egy kis kékcinke volt, emlékeim legrégibbe talán, amint a fali lugas vadszőlőindái és már pirosodó levelei között bujkált, és én igazán csak meg akartam simogatni. A kis madár - madaraink között egyike a legkisebbeknek - mintha megérezte volna ezt, mert egy ideig nem repült el, csak bújócskázott kezem elől a lugas

szövevénye között, és kis fekete szeme szinte nevetett.

Persze a verebet - mindkét fajtát - már ismertem, mert háziveréb rengeteg volt a faluban, és elég sok mezei veréb - mit Göllében „bori veréb”-nek hívtak - a szőlőhegyen. Háziverebet néha kaptam ismerőseimtől, különösen télen, amikor rostával akár tucatszám lehetett összefogni. (És pedig nem úgy, hogy a rostát a földön felpeckeljük, alája ocsút vagy más eleséget szórunk, és a pecket a búvóhelyünkre vezető hosszú madzaggal elrántjuk. A rosta lecsapódik, s az alatta kosztoló verébnép fogva van.

Télen a verébfogásnak ennél sokkal egyszerűbb módja is van. A verebek télen a szalmakazlak egyik vagy másik végébe járnak éjszakai szállásra. Ott befúrák magukat a szalma közé, és mindenféle hó, jégeső, havas eső, de a hideg ellen is védve vannak, sőt az éjszakai ragadozók -baglyok, görény, menyét, hermelin stb. - is a legritkább esetben érhetik el őket.

Csak az Ember!

És milyen egyszerűen!

A kb. egy méter átmérőjű, nagy rostát a fenékrész összekötő drótjai alá dugott akár fa-, akár vasvillával - mint egy nagy rekettet - két kézbe vesszük, és a rostát a mély peremű résszel a kazalvég legmagasabb pontjára helyezzük, amilyen magasra a villanyél engedi. Ezután a rostát lassan húzzuk lefelé. Ha olyan helyre ér, ahol alatta a szalma közt veréb van, az belerepül a rosta alá, és - fogva van. így végigpásztázva estefelé, amikor a verebek már elbújtak, a kazal mindkét végét és több kazlat végigtapogatva, akár tizenöt-húsz verebet is foghatunk egy-egy este.)

Téli verebeimet aztán - amint megcsordultak az ereszek - szabadon engedtem, de ha újra elmordult az idő, azt hiszem, verebeim visszasírták a rabságot. Mert mindig akadtak néhányan, amelyek annyira megszeliődtek - sőt elszemtelenedtek -, hogy ebéd után nem hagytak szunyókálni. Mondanom sem kell, hogy madaraimnak nem volt semmiféle kalitkájuk, és pár nekirepülés után az ablaküveget is respektálták. Szegény nagyanyám eleget takarított utánuk, de mit meg nem tett volna csodálatos unokájáért? Különösen emlékszem egy Csúri nevű kan verébre, „aki” úgy elszemtelenedett, hogy ha elaludtam, a fülem néha véresre csípte. Csúri néha még nyáron is odarepült az ablakpárkányra, de be nem jött a szobába, az pedig bizonyos, hogy Csúri nagy általánosságban tisztában volt a dolgokkal, mert a szoba és légköre elvesztette veszedelmes jellegét, és az ember sem volt veszedelem, bár szegény Csúri ebben alighanem tévedett.

Ebben az időben mintha kiszáradt és megfonnyadt volna az egész világ. Augusztus második felében járt már az idő, amikor nem volt már egészen nyár - néha köd ülte meg a Kácsalja teknőjét -, az árokban alig folydogált a víz, és ősziesen messze hangzott a varjúkárogás és a szarkák cserregése.

Olyan idő volt ez, amelyben teljesen elfelejtettem iskolába beíratott, szinte megbélyegzett egyéniségem, s ha eszembe is jutott ez az elhamarkodott valóság, leráztam magamról, mint a kutya a vizet, hiszen majdnem három hét van még odáig...

Azt azonban világosan és egyre jobban éreztem, hogy - talán - egy évet még várhattam volna, bár ekkor Ilona és Péter s Jancsi jutott az eszembe, tehát... nem! Nem várhattam! Ezt mondta a reggeli köd a kertek alatt, a pirosuló almák a fán, a mákszárból készült cigaretta, ami úgy felmarta a nyelvem, hogy meleg ételt egyáltalán nem tudtam enni, és azt mondta az az egy-két billing lopott szőlő is, ami olyan savanyú volt, hogy ha a kutya fenekére csepegtették volna, hát üvöltve rohant volna ki a világból. Bocsánatot kérek, ezt nem én mondom, hanem Deres Kálmán, aki pedig komoly egyéniség volt, ami azonban egyáltalán nem védte meg attól az aknától, amelyet valószínűleg egy olasz Deres Kálmán lőtt ki, mégpedig pontosan, mert az akna a magyar Deres Kálmánt darabokra tépte.

De hát ki gondolhatott akkor - ha józan esze volt egyáltalán - háborúra vagy akármilyen hasonló szörnyűségre, tehát a bevonuló újoncok minden aggodalom nélkül énekelhették, hogy:

A gyaláni kikötőben áll egy hadihajó...

ami nemcsak nóta volt, de még mesének is elképzelhetetlen, hiszen a gyaláni árok másfél méter széles volt, és térdig érő vizében még „fürödni” sem volt érdemes.

És ki gondolta volna, hogy valamikor ezekről a „dolgokról”, ezekről a drága és borzongatóan szép emlékekről én valamikor a szigligeti Alkotóházban írok majd, amely akkor még Esterházy-kastély volt, és elképzelhetetlenül nem „alkotóház”, ahol kicsit szomorú örömmel húzom az emlékezés gereblyéjét, hogy összekotorjam a múlt bánatának és örömének virágos, de hervadó és szomorúan illatos szénáját?

A gyaláni árok a göllei szőlők alatt folyik el, és eszembe jut róla, hogy egyszer Jancsival és Péterrel kinn voltunk Péterek szőlőjében, amelyet én nem tudom, miért hívtak szőlőnek, hiszen talán két tőke volt rajta összesen, az is elvadulva, egy kis kunyhó és egy almafa, amelyen szép, fehér bőrű almák kellették magukat.

-Egyetek! - mutatott Péter az almafára hercegi mozdulattal, és mi nem is kértünk magunkat.

Ettünk. Azaz hogy őszinte legyek, de régi kis barátom emlékéét se sértsem meg: rágtunk. Rágtuk a szép almát, amely megrághatatlan volt. És

ízetlen, akár a tök. Nyers tököt ugyan én nem ettem, de ilyen lehetett. Mindenesetre rosszabb, mint a marharépa, mert azt már ettem...

Én keservesen meg is ettem felét, mert Péter érzékeny gyerek volt, és nem akartam megbántani, de Berta Jancsi kiköpte az egészet, földhöz vágta a csutkát, és kijelentette, hogy ehhez képest az úritök édesgyökér.

Igaz - mondta Péter kicsit bánatosan -, de hát nincs másik... és szőlő sincs azon a két öreg tőkén...

De van a „tislérék”!

Ezt nem szívesen hallottam, mert „tislérék” Puska bácsiék voltak, azaz asztalosék, akikkel apám nagyon jóban volt, és én nemkülönben a kisebb gyerekekkel: Ernővel, Lacival, de még Ödönnel is, aki pedig akkor már legénynek számított.

Puska bácsiéknak nagyon szép szőlőjük volt, rendes kis présházzal és mindennel, aminek a szőlőhöz kellett tartoznia; és Puska bácsi mindennek megadta a módját. Nem sajnálta a munkát, akár bölcsőről, akár koporsóról, akár pedig szőlőről volt szó. A már említett és remekbe készült íróasztal is Puska bácsi munkája volt, amelynek spenótszínű posztóját piros és fekete tintával egyszerre öntöttem le, s amiért apám emlékezetes módon kiporolta a nadrágomat. De ez már régen volt... Tavaly? Talán még régebben, de az idővel, sőt az Idővel - mert ezt a szót, ezt az áldott és édes, de szörnyű fogalmat szerintem mindig nagybetűvel kellene írni -, tehát az Idővel soha nem voltam tisztában, sem akkor, sem később, sem ma. Némely időnek még a másodpercei is égő vagy jeges oszlopként maradtak meg életem kalendáriumában, míg mások, emberek és események, fájdalmak és örömek nyomtalanul múltak el az Idő hánytorgásában; bár vannak emlékeim, amelyek mintha halottak lennének, de egy-egy esemény, szélsóhajtás vagy távoli kocsizörgés, harangszó vagy a kovácműhely üllőjének pengése, távoli kiáltás vagy csókarikkantás ködös magasságban, olyan tisztán hozza előm valamelyik kedves vagy szomorú emlékemet, mintha az Idő meg sem moccant volna azóta.

Most is látom apámat és Puska bácsit a takaros kis présház előtt beszélgetni, és teljesen helyénvalónak látom, hogy apámmal „komám-uramozzák” egymást, baráti beszélgetésben, míg máskor, hivatás közben Puska bácsi is mester uram volt, és apám is, mert a főtanítót is mester-uramozták, és Puska bácsit is, és csak a segédtanító volt „tanító” úr.

Visszatérve azonban Péterhez, Jancsihoz és a szőlőhöz, Jancsi még ácsorgott egy kicsit, mert mi nem biztattuk, és Jancsi leleplezés esetén nem mondhatta azt, hogy „Pista bíztatott, mög Pétör is...” - hát még ácsorgott egy kicsit.

Valamelyikőtök gyűhetne... vigyázni, amíg szödöm ...

Nincs ott ilyenkor senki - mondta Péter -, az egész högyön nincs senki.

- Hát ha féltök, magam is mögszödöm ...

Csönd volt egy darabig, amíg Jancsi eltűnt a dombhajlás mögött, aztán csak a szarkák cserregtek arrafelé, és egy ölyv vijjogott láthatatlan magasságban.

Péter a talpában piszkált valami tüskét, ami előfordul, hiszen mezténláb voltunk mind a hárman, és leszünk is még egy darabig. Én: amíg el nem kezdődik az iskola. Péterek pedig, amíg meg nem fagy az itató-vályúban a víz.

Péter tehát végzett a tüskével, ráköpött, és benyálazta a tüske helyét, és azt mondta:

Nem gyün vissza ...

Ki?- néztem rá.

Jancsi! -Mér?

Nem tudom. Csak úgy gondolom ... Majd otthon azt hazudja, hogy Puskák szőlőjében dógoztak valakik.

Mi a fenét dógoznának ilyenkor?

Majd kitalál valamit.

Aztán csak feküdtünk a selymes fűben. Bogárnép szállt körülöttünk ide-oda, méhek jártak a tőkék között, egy-két nagy lódarázs is elzúgott felettünk, egy kis szél is járt a fák felett és a tőkék között, és mindez olyan kedves, lágy és az érő szőlő és a sokféle vadvirág illatával zsenő zsongással érett össze, mint a nagyon távoli és nagyon régen hallott orgonaszó.

Feküdtünk a selymes, illatos fűben, mintha időtlen lenne a világ, és a tér csak akkora, amekkorát mi érzünk magunk körül. De ez a tér nem volt mozdulatlan és egyformán nagy vagy kicsi. Ez a tér tágult és szűkült, mint a lélegzet, és már majdnem elaludtunk, amikor megint súrlódott a kemény fű, és mi meg se moccantunk, mert azt hittük, Jancsi jött vissza. Még a szemünket sem nyitottuk ki.

-Hát ti?

Felültünk, szinte vezényszóra.

Egy rödösgatyás öregember állt mellettünk.

(Talán nem árt, ha megmagyarázom, hogy szülőfalumban általában rödösgatyában vagy szűkgatyában jártak az emberek, de újabban „pantallódban” is. A kétfélegatyát asszonyok fonták, orsózták, készítették elő, hogy Deres bácsi szövőszékére kerüljön. A vásznat aztán fehérítették, patakvízzel öntözve a napon, amiből aztán kétágú, „nagyrág”-szerű szűkgatya vagy szoknyaszerű, újkorában hófehér, ráncba szedett, magyarul „plisszírozott” gatya lett. Ez általában ünnepi viselet volt, és nagyon szép viselet. Pörge kalap, hófehér ing, fekete mellény és ragyogóan fényes fekete csizma. Ez a rödösgatya, ha megkopott, szintén hétköznapi

lett, de a szűkgyátát a csizma fölött meg is kötve csak munkára hordták. Nagyon csodálkozom, hogy ünnepi viseletnek csizmával, pityke-gombos mellénnyel és pörge kalappal nem vették még elő a göllei legények.. . pedig ennél szebb és ősibb viseletet el sem lehet képzelni.)

Szóval egy rödösgatyás öregember állt mellettünk, egy kicsit felettünk is, mert domboldalon feküdtünk, s ő felülről jött.

-Hát ti?

Almáért gyűttünk, de nem érett még... Dicsértessék a Jézus Krisztus! - mondta Péter.

Mindörökké! - enyhült kicsit a hosszú hajú, őszes, szikár öregember, aki az előzmények után csakis a hegycsász lehetett. -Te a Jóska fia vagy? - nézett Péterre.

Az... De édesapám nem él már...

Tudom. Hát ez? - nézett rám, s úgy éreztem, a hideg, szúrós szürke szemek szinte felboncolnak.

Ez mög a Mestörpista ...

-Aha! - mondta, és megállt a szeme rajtam, és úgy éreztem, hogy kívül és belül így még nem vetkőztettek le életemben. - Szeretitek a szentiványi ómát?

Péter elmosolyodott, s én úgy éreztem, hogy most szeretem ezt az öregembert. Nem, nem a szentiványi almáért, hanem mert most a szürke szemek szinte melegen álltak rajtam, és az volt az érzésem, hogy szeretném fehér haját megsimogatni.

- Apád dörék embör - fordult most egészen hozzám. - Búcsúkor mindig kapok tőle egy üveg bort. Üvegöstül... ámbátor neki nincs szőleje... Csak úgy barátságbul...

Az idő közben füledtre melegedett.

Ez a Berta gyerök veletek vót?

Miért? - vágott közbe Péter, mielőtt szólhattam volna.

Futott hazafelé!

Miért futott? - kérdeztem.

Hát azért, fiam, mert... innen nem látni, de alighanem nagy idő készül. Nem halljátok?

De ekkor már hallottuk azt a mély hörgést, ami még távol volt ugyan, de a következő dörgés után következtetve lóhalálban közeledett. Péter felugrott.

Gyere, Pista, nekem nem szabad megázni, mert akkor megfázom. Jóska is így fázott mög... Isten vele, Péter bácsi!

Hát csak iparkodjatok! - intett az öreg hegycsász, és mi nekiszaladtunk az útnak és időnek, mert ekkor már úgy látszott, egyiket sem lehet kikerülni. Nem erőltettük a futást, de mozgott alattunk az út, s amikor a

dúlóútról ráfordultunk a főútra, ami szintén dülőút volt, csak jártabb és egyenesebb - mert az osztozkodásnál valamikor régen már szintén voltak gazdagabbak és szegényebbek, életrevalóbbak és elesettebbek. Péterek, úgy látszik, már akkor is szegényebbek voltak, mert nekik már csak az északi dülőben, a vadvirágos, agyagos büssüi részen jutott pár négyszögöl szőlő, ami inkább bogáncsot termett és „kökönyét”, mert Göllében a kökönyt hívták kökönyének. Én sokszor gondolkoztam azon az igazágtalan elosztáson már akkor is, és összefüggést kerestem a szegénység és a betegség között, mert Péternek - ha nem is volt semmi baja... - mindig vigyázni kellett magára; apja is tüdőbajban halt meg, és a mindig beteg Jóska sem látszott hosszú életűnek, aki majd szerez ugyan pár négyszögöl földet, ami már szinte kijelöltnak látszott a - temetőben.

Mindezeket akkor, hatéves koromban -nem is tudtam volna kifejezni, pláne leírni - tisztán és világosan éreztem. Éreztem tehát, amiket itt leírtam, de éreztem más is, amikor ráfordultunk a főútra.

Nyomasztó, fojtott lélegzetű félelmet éreztem, mert Csorna felől - ahol már a „gőzös” járt -jeges szegélyű, vastag fekete felhők torlódtak az égre, és mögöttük mélyen, félelmetesen hörgött valami ítéletidő.

- Ne siess, Pista! - állt meg Péter egy pillanatra. - Talán azért hamarabb otthon leszünk...„

Egy pillantást vetettünk a felhőre, és Péter éppen olyan jól tudta, mint én, hogy szerencse lesz, ha az utolsó házakat elérjük.

-Ha keresztülvágnánk a temetőnek? - nézett rám Péter futtában, és én nem is válaszoltam, csak átugrottam az árkot, és irány a temető. Én futottam elől, de ha hátranézek, biztosan megálltam volna, mert Péter már alig kapkodta a lélegzetet, és arca, mint a golyós, amikor végre beestünk a temetőben a kápolnába.

Péter nekitámaszkodott a falnak. Kezét mellére szorította, és zihálva, keservesen lélegzett. Valamit mondani akart, de leintettem.

Majd később beszélhetsz. Előbb szedd össze magad!

Úgyis... csakhogyt itt vagyunk! H...h...h... Oda nézz!

A temetőkapu felől nagyon alacsonyan jött a felhő, de nagyon gyorsan, és ugrált már a jég a gyöpön, mint a pattogatott kukorica, aztán már

felettünk volt, és úgy csépelte a kis kápolna tetejét, hogy azt hittük, ránk szakad. Péter mondott valamit, de nem értettem, mert csak több géppuska csinál ilyen lármát, s közben még a zsindelydarabok is pattogtak a földön. A temető széles útja fehér volt már, de a jég még egyre esett, s egy-egy alacsonyabb felhőből újra és újra végigsistergett a temetőn a jég. és csodálkozva láttuk, hogy Főszeg lekopasztódik. (Göllében ugyanis három utca volt: Alszeg, Főszeg, Gátszeg, és a Gátszeg toldaléka volt az „Ürgeváros”.) Főszegbe a kápolnadombról ekkor már beláttunk, mert a

sistergő, szinte recsegő jég nyomán a fákon nem maradt egyetlen levél.

Péter reszketett, és - talán szimpátiából - én is reszketni kezdtem, mert hideg lett egyszerre (azt csak évek múlva tanultam meg, hogy „az olvadás hőelvonással jár”), s a hidegtől összevertük a fogunkat.

Ekkor már nagyon fáztunk, mert szinte téli hideg lett egyszerre, és mi a nagy futás után izzadtak voltunk, mint az agyonhajszott lovak. Magamat nem féltettem. Nagyon sokáig nem tudtam magamra vigyázni vagy magamért félni, de edzett voltam és ellenálló, mint a bocskorszój. A télikabátom, mint említettem többször is, általában nem hordtam, s azt -alig használt állapotban - ifjabb Görbic Pista avagy más szegény gyerek kapta meg, és hallottam apámékat, amint a télikabát-vásárlást latolgatták a téli bevásárlások megbeszélése közben. Ezt - rendszeren - anyám kezdte:

Ennek a gyereknek is kellene télikabát... mert mégis... ugye...

Persze! - mondta apám. - Kidobott pénz.

Igaz, de mégis... ha kocsin megyünk valahová ...

-Ne is mondja! Ha muszáj, hát muszáj, én is tudom. Hát beírok rá húsz koronát.

Igen, nyugodtan mondhatom, talán furcsa jelzővel illetve egészségi állapotomat, hogy - már csak doktori szempontból is - „kétségbeejtően” egészséges voltam. És ezt apám egészséges gondolkodásának köszönhettem.

- Hagyni kell a gyereket! - hallottam sokszor véletlenül, ha valamelyik ablakmélyedésben, a földig érő függöny mögött olvasgattam, és nem tudták, hogy ott vagyok. - Fussa ki magát! Minket se pátyulgattak. de nem is ért rá édesanyám, hiszen öten voltunk fiútestvérek. Estünk-keltünk, verekedtünk szárazon és vízen, és emberek lettünk mind az öten.

- Akármijét kitörheti... - mondta anyám.

-Ne féljen, angyalom, a nyakát nem töri ki. A többi meg: ebsont beforr, beheged. Ha majd nagyon fáj, megtanul vigyázni.

Így aztán később is áldott szabad életem volt. Csak vasárnapi ruhámra kellett vigyázni, a bőrömre soha.

Nálunk általában korán kelt az egész ház, de korán is feküdt. Apám nagyon szépen gazdálkodott a „kántorföldeken”, és ezek a földek a legkitűnőbb somogyi földek voltak. A három hónapos nyári vakáció pedig tanulónak és tanítónak egyaránt valóban teljes és igazi szabadság volt, amit apám a gazdálkodásnak is szentelhetett. Az amúgy is kitűnő földek nagyon megfizették a jó munkát, mert az állatállomány elegendő trágyával gazdagította ezeket a földeket. Apám gazdálkodásának a föld volt az alapja, de a célja az állattenyésztés, és ebben el is érte a legmagasabb fokot, amit a sok ezer holdas uradalmak közül is csak kevesen értek el.

1906-ban az Országos Tenyészállatvásáron és -kiállításon a nagyuralmak előtt is Fáni nevű tehenünk vitte el az első díjat s az arany oklevéllel együtt járó ezer, azaz egyezer koronát.

Még a Somogy Vármegye című kaposvári újság is megírta Somogy „dicsőségét”, hogy az egész országban egy „göllei kispásztor” nyerte Fáni nevű tehenével az első díjat.

- Szégyellik ezek az újságírók talán, hogy tanító vagyok? - háborgott apám. - Micsoda ostobaság ez?! Tanító vagyok, de a föld a fizetésem, azért kaptam, hogy gazdálkodjam. Hát én gazdálkodom is!

És amikor negyven év múlva újra Göllében jártam, és meglátogattam Homoki bácsit is, az ablakra mutatott.

- Bizony, Pistika, ezön az ablakon kopogtatott sokszor a mestőr úr, hogy: „Atyámfia! Zabba mönnek a lovak...”

Sokszor még sötét hajnal volt, de mi már elfáradtunk a mezőn, amikor ébredezett a falu.

Ne kezdjünk azonban gazdálkodni, hiszen csak januárban leszek hat éves, és még arra sem alkalmas, hogy a kányákat elzavarjam a vetésről. De hát nem is voltam én csász vagy tyúkpásztor, kányát pedig, valódi kányát nem láttam én egy darabot sem, mert Göllében a varjakat hívták kányának. Kálomista varjú és pópista varjú, azaz szürkevarjú és vetési varjú azonban akadt elég, de ezek is inkább csimaszt, egeret és egyéb csúszó-mászó férget pusztítottak, és nem a csirkéket. Feketevarjúról, aminek ez a természetrajzi neve, és ritka madár, nem is hallottam.

Az a nagyobb ragadozó madár, amely a baromfit hordta, lehetett karvaly, héja, esetleg igazi kánya is, de semmi esetre sem vetési varjú, és csak ritkább esetben szürkevarjú, amely néha valóban rákap a kislibákra és csibékre.

Most látom csak, hogy megint elkanyarodtam kiváló egyéniségem ifjúkorától, pedig ez érdekes téma, néha színes és mozgalmas, és sok szeretettel írom újra, mezítelen talpam alatt érezve a tisztartóék kertje mellett a Kács alá vezető gyalogutat, ahonnét a dombról egyetlen pillanattal meg lehetett olvasni, hány gyerek tekereg az árokparton, a nádas mellett vagy a mocsolák között.

„Mocsola”! Sehol ezt a szót azóta sem hallottam, csak Göllében. Kisebb állóvizet jelentett, akár természetes, akár mesterséges. A mesterséges mocsolák egyszerűen kenderáztatók voltak; három-öt volt talán belőlük, és feneketlen mélységük elérte az egy métert, területük pedig a 15-20 négyzetmétert. Volt aztán egy természetes mocsola is, a „kerek mocsola”, ami Berta Jancsi szerint feneketlen volt. Volt a fenét! Egyszer télen - második vagy harmadik voltam - ott csúszkáltunk versengve, hogy ki tud egyetlen csúszással a kerek mocsola közepéig elcsúszni, amikor

végre irgalmatlan nekirohanás után elcsúsztam ugyan a közepéig, de dicsőségem alatt – reccs! – beszakadt a jég, s én hónaljig szakadtam a jég alatt levő fekete lekvárba, amelynek azonban kitapintható feneke is volt... de ez kevés volt vigasztalásnak.

Mire hazaértem - negyedóra alatt megfutva a félórás utat -, csontkeményre fagyott rajtam minden, de határozottan melegem volt, és az sem hűtötte le jeges mivoltom, hogy nagyanyám „Jézus, Mária, apád agyonver!” kiáltással fogadott.

Nem bizony! Mert apámék másfél órája szánkáztak Gyalánba, s az ottani mesteréktől este nyolc-kilenc óra előtt úgysem eresztik el őket.

És másnap reggelre - ó, áldott nagyanya! - kimosva, megszáritva, kivasalva ott volt a ruhám a széken, és én csak hosszas önbiztatás után szótarttam el a bocsánatkérést és a köszönetet.

Jaj, kisfiam, nem vagy te normális...

Ez alighanem igaz, nagymama - rebegtem, mert nem tudtam, mi az, hogy normális -, de hát mással is megesik...

Kire ütöttél? Kire ütöttél? Apád igazán jó gyerek volt...

Ezt már tudtam; bár azt is tudtam, hogy apám és Pista bátyám Pécsen diákoskodva karbidgázzal kísérleteztek, mégpedig úgy, hogy két vagy három marhahólyagot karbidgázzal megtöltöttek, aztán egy ártatlan macskára kantározták, és kieresztették a székesegyház tornyának ablakán. A gázzal telt hólyagok szépen szálltak a magasságban, míg alattuk az ártatlan macska éktelen nyávogással szállt a levegőben. Apámnak ugyan nem lett semmi baja, mert Pista bátyám vállalta az egészet, de következő évben Bonyhádra kellett beiratkoznia, ami semmi bánattal nem járt, mert köztudomású volt, hogy ott a gimnázium alapítása óta még nem bukott meg senki.

A gondolatok zabolátlan gyeplői, lám, hogy elragadtak a kápolnából, pedig a kalandos gyermekség útja ott torpant meg, belekeveredve az emlékezet időtlen szövevényébe. Péter a fal mellett kuporog, reszket, és a foga hallhatóan kocog, pedig rajta ing és egy kis mellény is van, míg

az én egész ruházati felszerelésem: rövidnadrág madzaggal megkötve, hogy le ne essen, és egy keresztbe csíkos, rövid ujjú trikó. Ehhez mértén vacogok én is, pedig a vihar már messze Atád felé robog, a sírok felett süt a nap, s az úton, a sírok között lapátolni lehet a jeget. Szerencse még, hogy nem aratás előtt ette ide a fene ezt a bolond, de rövid jégverést, mert ebben az időben már nem sok kárt tehetett. Legtöbb helyen már el is csépeltek, a csépeletlen pár asztagot a szél már megbontani nem tudta. A határban már csak egy-két darabka zab lehetett vágatlan, ahol valami késleltette az aratást.

Fázom... - mondta Péter, és egyszerre én is fázni kezdtem; különösen

attól a gondolattól, hogy barátom agyonhúti magát.

Fussunk - tanácsoltam -, akkor kimelegszünk!

Hát... futottunk, bár ez a futás egy darabig csak arra volt jó, hogy még jobban fázzunk, de mire Péterékhez értünk, valamelyest mégis kimelegedtünk.

-Jézus, Mária! - jajgatott Péter anyja, lerángatva Péterről inget, mellényt. - Jézus, Mária! Hun a nyavalában vótatok?!

- A temetőben - mondta Péter, miközben a dunyhát magára húzta -, de előbb a szőlőben...

Szegény Treszka néni elsárgult a „temető” hallatára, bár a szőlő a temetőt kissé enyhítette.

Mi a nyavalyát kerestetek a szőlőben, hiszen nincs azon a két árva tőkén egy szem szőlő sem, de ha lenne, sem lenne érett...

Omát öttünk - mondta Péter -, Pétör bácsi meg tisztölteti édesanyámat.

Megdöbrentem, mert Péter általában nem volt hazudós, bár éreztem, hogy Péter bácsi villámhárítónak, azaz haragcsillapítónak lett közbevetve.

Szíjas öregembőr - kapta el a horgot Treszka néni. - Pedig nagy betyár volt az öreg. A vármegye börtönét úgy ismerte, mint a maga házát, ahová már nem mögy haza.

Miért? - kérdeztem.

Azért, Pistika, mert a fiával összeütötték a lócsöt. Kihordta mindön kis kacatját a högyre a pincébe, aztán ott tanyázik a kis szobában. Maga süt-főz, de ünnepen a lánya is visz neki ezt-azt. Először még azt se akarta elfogadni. Jól él az öreg. Bora van, több, mint amit mög tudna inni, aztán töröz az öreg, meg hurkoz is. Persze télön ... Még a csöndérok is meglátogatják hébe-hóba. Elborozgatnak vele, elbeszélgetnek, aztán ha a csöndérok valami ujanra szeretnék terelni az öreget, ami után ippen kutatnak, hát Pétör bácsi csak nevet... és legyint. Mire a csöndérok is nevetnek... De azt mondják, mindönféle „járkéló” embörök is mögpihennek nála. Pétör bácsi sokat tud... de hallgatni is nagyon tud. Az embörök aztán röggelre már nincsenek sehun, de ott marad utánuk egy-egy sunka, kóbász mög dohány is. Mondom, jól él az öreg. Dóga semmi. De csósznek a legjobb a világon. Mióta Pétör bácsi uralkodik a hegyön, hát egy fürt szőlő el nem vezett. Lám, a Skandera gyerököt is úgy megverte pár szöm ómáért, hogy három napig nem tudott székre ülni.

(Ez a Skandera Kálmán valószínűleg valami „törökhagyás” volt, azaz az emberek török eredetre gyanakodtak, és azt hiszem, igazuk is volt. Skandera bácsi azonban szelíd, csendes ember volt, és állandóan a szövőszék előtt ült, mert az volt a mestersége. Kálmán azonban annyira szégyellte ezt a feltevést, hogy amikor „török-magyar” csatákat vívtunk, inkább nem játszott, de nem volt hajlandó a törökök oldalán harcolni.)

Szerencsére azonban Treszka néni kenyeret sült hajnalban, és a meleg kemence mellett hamarosan megszáradtam. Péter közben szépen elaludt, és én megnyugodva távoztam, annál is inkább, mert megkondult a harang, és ez (ha jól járt Bandi bácsi - a „dékány” - órája) körülbelül deket jelentett.

Mivel azonban már teljesen száraz voltam, és különösebb esemény nem terhelte elég tág lelkiismeretemet, rohantam hazafelé, hogy amikor Bandi bácsi egy valódi harangozó) kondítással befejezte az úrangyalát, már nagymama szobájában voltam.

Hol jártál, kisfiam ? - kérdezte nagymama, mire én vázoltam a szőlői kirándulásunkat, amelyről azonban „már a vihar előtt itthon voltunk”...

Hát ez nagy szerencse - mondta nagymama -, nem is tudtam elképzelni, mi lett volna veletek, ha elkap a jég...

Ezek után még biztosítottam nagymamát, hogy vigyázok én Péterre, és már be is szólt valaki a konyháról, hogy tálalva van.

Ebben a pillanatban olyan éhes lettem, mint egy éhes farkas, és kétszer kértem a levesből... ami a jelenlevő hölgyeket meglelégedéssel töltötte el. Általában nem rajongtam a levesekért, kivéve a „gulást” - amit természetesen ipszilon nélkül mondtak Göllében.

Közben megtudtam azt is, hogy apám Igáiban van „tárgyaláson”, ami bennem mindig valami félelmetes aktust jelentett. Pedig csak annyi volt az egész, hogy apámat feljelentették a szolgabírószágon, hogy egy legényt a templomban a kóruson felpozított.

Ennek a legénynek a nevére nem emlékszem, és nem is volt valami pofozkodás, ami több részletből áll. Egyetlen pofonról volt csak szó, igaz, valami nagy lendületű pofonról, mert a legény majdnem legurult a lépcsőn, és nem is jött vissza a kórusra.

Apám természetesen nem jókedvből vagy valami hatalmi kilengésből pofozkodott. Az iskolában is kemény fegyelmet tartott, és pálcával torolt meg minden nagyobb rendetlenséget, de soha pofon nem ütött senkit. Engem se. Tehát: nagy dolognak kellett lenni, hogy apám így kijöjjön a sodrából, és ez az is volt. A hetyke legényke ugyanis, nem gondolva, hogy apám orgonálás közben is szétnézhet, hatalmasat köpött vagy -ahogy Göllében mondták - pökött le a kórusból az egyik haragosuknak, egy öregasszonynak az imakönyvébe.

Ezután fél percre megakadt az orgonálás, elhangzott a csattanás, s utána szép lágyan újra megszólalt az orgona.

Mintha nem is történt volna semmi.

De a büszke apa nem hagyta annyiban a dolgot, hanem feljelentette apámat. Ennek az ügynek tárgyalására ment apám Igáiba, ahol a főbíró annak rendje és módja szerint el is ítélte, azaz megbüntette 10, azaz tíz koronára. Apám megkérdezte a főszolgabíró, hogy ő nagyon szívesen ad

még tíz koronát, ha a legényt még egyszer, hivatalosan is pofon vághatja; ezt az ajánlatot azonban Trombitás főbíró úr visszautasította, mondván, hogy nagy kár volt a köpködő legényt csak egy pofonnal rendreutasítani, mert ő - mármint a főbíró - akár öt pofonért is csak tíz koronát számított volna.

Apám aztán valamikor négy óra körül érkezett meg és ebédelt, mert a hivatalos utat mindenféle bevásárlással kötötte össze. A megérkezésre természetesen én is megjelentem, mert apám - szinte kötelességszerűen - beszámolt az igali útról. Persze nem a pofon körüli tárgyalással kezdte, mert ez volt a csemege, hanem azon, hogy két, úgynevezett honvédlóvunkat dicsérje. A huszárok ugyanis a felesleges lovaikat kiadták megbízható gazdaságokba, amíg szükségük nem volt a katonáknak rájuk. A pécsi huszárezred parancsnoka a gimnáziumban iskolatársa volt apámnak, így a legjobb lovakat kapta. Hát mentek is ezek a lovak, mint a szélvész.

- Odafele én hajtottam - hallottam, amikor beléptem, és jó gyerekhez méltóan siettem kezét csókolni, de meguntam a dicsőséget - folytatta apám -, és hazafelé már átadtam a gyeplőt Pistának. Nem csodálom, hogy néha a karját fájlalja, olyan kemény szája van ennek a két sárkánynak, hogy azzal az erővel egy vaskerítést is elhúznának.

Apám ekkor megállt az előadásban, és rám nézett, aztán anyámra.

A gyerekekkel nem volt semmi baj ?

Nem, dehogy...

-Itthon volt egész délelőtt - mondta komolyan nagyanyám, mire apám bólintott.

- Na látod! Tudsz te rendes gyerek is lenni...

A dicséretbe bokáig belepirultam, és zavaromban egyik lábam talpával a másikat kezdtem simogatni.

Jó lesz, ha megszokod most már a cipőviselést, mert az iskolába nem járhatsz mezítláb.

Mér? - keseredtem el. - Mindenki úgy jár...

Azért, mert én úgy parancsolom!... Aztán - fordult apám újra nagyanyámhoz és anyámhoz -, aztán azt mondja a főbíró: „Mester uram, mi az ára ennek a két sárgának?” Mondom: „Nem az enyéme, főbíró uram...”

„Hát ki a fenéé?”

„A huszároké... régi iskolatársam és jó barátom az ezredparancsnok.”

„Szóval protekció! - nevetett a főbíró. - Kár, hogy nem tudtam előbb, még én is adtam volna egy pofont annak a parasztkölyöknek.”

„Nem rossz gyerek ez a Lajcsi - mondom a főbírónak -, inkább az apját kéne fölpofozni, aki ostoba majomszeretetével teljesen elrontotta már ezt a tulajdonképpen nem is rosszindulatú gyereket. Nagyon megadja majd az árát... de akkor már késő lesz.”

Amikor apám ezeket mondta, senki sem gondolta, hogy ez a jóslat évek múlva ugyan, de az egyik szomszéd faluban szóról szóra beteljesedett, bár lassan aztán kievickéltek belőle. Ott is régen megözvegyült az apa; lassan minden elhatározást átengedett fiának, és végül: „Úgyis a tied lesz minden - hát minden földjét ráíratva. - Gazdálkodj, fiam, én meg majd csak urizálok. Kijárok a szőlőbe... meg a menyecskékhez ... Ha tanács kell, itt vagyok ..."

Nem is volt egy ideig semmi baj. A fiú szót fogadott apjának, csakúgy, mint eddig. Gazdálkodtak szépen, okosan, úgy, ahogy apja tudta és akarta. A fiatalasszony azonban kezdett nem férni a bőrébe, de még türtőztette magát, csak apró célzásokat tett, hogy az „öreg” bizony elférne a hátsó kisházban is. „Mi meg talán nemsokára hárman is leszünk ..."

A fiú ezt a hírt elmondta apjának is. és az öreg szó nélkül hátraköltözött a különbejáratú kisházába. Ámbár a szeme megszőkül, és kissé hunyorgva nézte a dolgokat. Kevesebbet is beszélt ebben az időben, de nem is volt kívül beszélő. A fiú a mezőn dolgozott, a fiatalasszony pedig elkerülte, bár szobáját tessék-lássék kitakarította.

Az öreg azonban rendes ember volt, és egyszer csendesen azt mondta menyének, hogy a háromnapos port legalább az asztalról letörölhetné.

-A dögátul alighanem ráér maga is! - csattant fel a menyecske. -Annak parancsulgasson, akinek fizet! - És bevágta az ajtót, hogy majd az ablaküvegek potyogtak ki; aztán kiszaladt a mezőre, és urának elmondott „mindent”... azt is, ami nem volt igaz, és már ezzel az első alkalommal sikerült a fiút apja ellen fordítania.

De az öreg nem szólt a dolgról, és egyelőre nem szólt a fiú sem. De akkor éjjel a fiatalok nem aludtak reggelig, mert az asszony reggelig rágta az ura fülét.

Jó van, na! öreg ember. Rá kell hagyni, majd beszélek a fejével...

Csak a szád jártatod! Ha a bocskorát törüli belém, te azt is elnézed. Mitül félsz? Egy szava sem lehet! Tied itt minden...

A fiú ezen elgondolkodott.

De nem szólt semmit, és az öreg sem szólt semmit, kemény, szíjas, kevés beszédű ember volt mind a kettő.

Az asszony egy darabig békén volt, de amikor az apa érdeklődött a fiúnál, hogy hát: „Mikor lösztök hárman?” - az csak a vállát húzogatta.

- A fene jobban tudja! Mari alighanem tévedött...

Az öreg hosszan nézte a fiát, de nem szólt semmit. Kiment a szőlőbe, és a bortól kért tanácsot. A bor pedig nem jó tanácsadó ... Az asszony utána leselkedett, és este már újságolta urának:

- Apád „mögén” a szőlőbe járt... már az utcán is utána néztek ...

A fiú nem szólt semmit, de unta már, hogy felesége rontja a levegőt.

A magáéban járt! - vágta el a további híreket, de az asszony hátat fordított, és nem szólt többet egy szót sem. Reggel pedig kisírt szemmel csak ténfergett. Ez bosszantotta a fiút, azért apjával keményebben beszélt, ahogy soha nem szokott.

Hallom, hogy megint a szőlőben járt; nem tudom, mit szólnak majd a népek...

Az öreg megállt a ló csutakolásában.

Mögint? Karácsony előtt voltam kinn utoljára ... - És nézte fiát, aki zavarba jött, és ettől feldühödött.

Tudja, hogy ezek az asszonyok mindig locsognak ...

Tudom. Édösanyád másféle vót...

Mindönki ollan. amillen ...

Az öreg erre nem válaszolt, de másnap újra kiment a szőlőbe. Még sötéttel, amikor aludt az egész falu. Pokrócokat vitt magával, nagy bugyrot meg kisvánkost is. És a szobáját bezárta.

- Egész nap kujtorgott valahun ... - fogadta urát aznap az asszony, de az nem szólt semmit. A harag torlódott, fortyogott benne, de most már legalább annyira az asszony, mint apja ellen. Alig evett, szó nélkül lefeküdt, és már korán felkelt, de az apja ajtaja zárva volt, s amikor zörgetett, nem válaszolt senki. És annyit már látni lehetett, hogy az ágy üres.

Ezen a fiú elgondolkodott, de a munka is szólította, hát gondolta, majd estére hazagyün, aztán beszél a fejével; az ekét, boronát feldobta a kocsira, és reggeli nélkül kiment a földekre.

Az asszony leste. Nem tudta, mi a teendő, de amikor kivilágosodott, jó reggelit pakolt az urának, egy kis pálinkát is. és elment ura után. De az öregember szobájába ő is benézett, és ő is látta az üres ágyat.

Annál jobb! -gondolta, de a következményekre alig gondolhatott.

Fél óra múlva kocsi állt meg az udvarban, két emberrel az ülésdeszkán.

Megállnak a lovak, Jancsi?

Akár a cüvek.

Hát akkor gyere!

És a két férfi kihordott a házból, konyhából, kamrából egy emberre való ágyat, ágyneműt, ruhát, takarót, főzőedényt, kisasztalt, széket, az öregnek minden ruháját, sonkát, szalonnát, kenyeret, puskát, tarisznyát, téli holmit és mindent, ami még eszükbe jutott, lepokrócozták az egészet, és még a kaput is nyitva hagyták, amikor kirobogtak az udvarból.

A szomszédok nem láttak semmit, s amikor a fiatalasszony hazaérkezett, majdnem elájult. Az ajtó nyitva, az egyik ágy szétdúlva, és hiányzik ez is, az is ... ágynemű is, kenyér is, sonka is, lábosok is, egy szék is... minden...

Átrohant a szomszédba, hogy mit tudnak, de ott csak egy öregasszony

pirgálta a babot, és annyit látott, hogy egy kocsi ment ki az udvarból.

-Én bizony, lányom, nemigen néztem, mi van rajta. Az ipad ült a Jóska mellett, és a kocsi a szőlő felé fordult a högynek ...

Az asszony rohant újra az urához, aki elsárgult a hírre, és csak annyit mondott:

- Hát amit főztél, most megehetöd!

- Én? visított az asszony. Ééén?

-Te! - És az ostorral vágta az asszonyt, mint a rossz lovat. És elmondta mindennek, aztán felparancsolta a kocsira, és az asszony már nem mert ellentmondani, mert az ura arca sárga és ijesztő volt. És rohantak egyvágatában hazáig, hogy majd elmaradt a kocsi hátulja. A fiú becsukta a kaput, bekötötte a lovakat, szénát is vetett eléjük - mert mér büntesse a két jó lovat?... -, aztán bement a házba, ahol az asszony sárgán és ijedten feküdt az ágyon.

- Most én elmögyök a jegyzőségre, tégy röndbe mindönt, és fogd be a szád, mert kutya világ lösz...

Az asszony már majdnem kicsattant, de meglátva ura arcát, sóhajtván felkelt, az ura pedig bevágta az ajtót, hogy az ablaküvegek is belerezdültek, és végigdobogva a pitvaron, eltűnt a bezárt kapu mögött.

Hogy aztán mi történt a jegyzőségen, nem lehet tudni, mert a jegyző nem beszélt, a fiú nem beszélt, az öreg Ambrus meg éppen nem beszélt. A faluban csak találgatták, hogy így lehetett, meg úgy lehetett, de biztosat nem tudott senki. A pletyka kavargott egy darabig, aztán elült az is, váratlanul, mint a böjti forgószele, és mivel a továbbiakban sem történt semmi, elhallgattak még a vénasszonyok is, mert valóban nem történt semmi.

A fiatalasszony megpróbálta ugyan tovább keverni a dolgokat, de az ura csúnyán elverte, s amikor az asszony hazafutott, hát otthon sem talált menedéket. Az anyja csak hümmögött, hogy hát ez bizony nagy szegény... Az apja kereken megmondta, ha még egyszer jártatja a száját, haza ne jöjjön, mert leüti a derekát.

Hát sírdogált még egy darabig, de mivel senki nem vigasztalta, hát szépen hazament. Rendbe tette a házat, jó ebédet főzött, de sem ő, sem ura nem hozták elő a dolgot soha többet.

A férj most már nem kért, hanem parancsolt, és az asszony ijedten engedelmeskedett.

- Apám szobáját tedd rendbe - mondta egyszer, s az asszony nemcsak engedelmeskedett, de még az ágyat is rendesen, új ágyneművel megvetette. A fiú látta ezt, és örökké komor arca mintha elsimult volna. És ettől kezdve megint egy ágyban aludtak.

Az asszony azonban most már nem taktikázott, nem mondta feleslege-

sen, hogy „úgy vagyok”, hanem szépen és minden lotyogás nélkül megszülte a fiút.

És ez nagy fordulópont lett életükben.

A férj Férfi lett, és a feleség Anya.

A gyerek pedig Péter és Ambrus.

És a keresztelő után a férj kiment a szőlőbe apját hazahívni. Megalázkodott apja előtt, s az öreg látta, hogy a hívás őszinte, de nem ment haza.

Ha kitavasodik, majd mutassátok meg az unokám... de a faluba én már csak dohányért megyök ... Harag nincs, és ez nekem ölég! A szőlőt, pincét, kisházat rendben tartom, hiszen a tietek ez is...

Hát ha majd mégis möggondolja magát... édösapám...

Akkor majd szólok ...

Amikor tehát engem beíratnak az „iskolába”, ez az eset még a jövőben volt, de engem akkor sem érdekelt volna, mert én mással voltam elfoglalva: a cipőben járással, olyankor, amikor máskor még eszembe sem jutott a cipő: augusztusban.

Reggelenként tehát bánatosan és undorral néztem kínzóimra, de felvettem a két ferde sarkú holmit, mert apámmal nem lehetett kukoricázni. Egyszer ugyanis Kaposba ment valami hivatalos ügyben, és amikor a kocsi kirobogott a kapun, azonnal lerúgtam cipőimet, és a kortársakkal azonnal elkezdtük a „várbadugós” nevezetű labdajátékot, mert csütörtök volt, amikor nem volt tanítás.

Remekül mulattunk.

Én éppen Görbic Pistát dobtam fenéken a kemény töltöttgumi-labdával, amit Pista ordítva nyugtázott, amikor szélesebben fordult be a hintó a kapun, mert apám valami okmányt itthon felejtett, és ezért már amúgy is nagyon bosszús volt.

-Gyere be! - intett, reszkető „mezténlábaimra” nézve, és nem is az okmányt kereste, hanem először anyámnak, nagyanyámnak mondta meg a magáét, aztán az ezen célra szolgáló mogyorópálcával rettenetesen elfenekelt, mondván: - Hát ha neked nem használ a szép szó...

Úgy ordítottam, mint egy sakál, bár sakált csak képen láttam, de ezt nagyanyám mondta, aki szintén csak képen látta a nevezetes és - állítólag - nagyon ordító vadállatot.

Apám ezek után megkereste az okmányt, bevágta az ajtót, és elrobogott Kaposba.

Nagyanyám rendkívül mérges volt „Árpád túlkapásaiért” és „ha megjön, majd megmondom neki a magamét... így nem lehet gyereket nevelni. ...”

Jézus, Mária - gondoltam -, mi lesz ebből?

Hát semmi sem lett.

- Megjöttél, kisfiam? - simogatta meg apám fejét nagymama, amikor megérkezett. - Nem volt baj a lovakkal?

Rólam szó sem esett.

Anyám elé pedig apám egy zacskó cukorkát tett.

- Magára is gondoltam, szívem...

Rám nem gondolt senki, pedig csak fél fenékkal ültem a széken, és szegény, hajdan szabad mezítlábaim egy ferde sarkú fűzős cipő kalodájában emlékeztek a vidám nyári szabadságra.

Ezek után - csak azért is! -, mielőtt nagyanyámmal lefeküdtünk volna, egy kis mezítlásbas ugrándoazást műveltem a szobában a hajdani szép szabad idők emlékére. Persze a padló hitvány utánzata volt csak a szabadságos, bőrszerű gyalogutaknak, a Kácsalja messzeségének, a fűszálak simogatásának, a száradó széna halódó-fonnyadt virág- és mezőillatának. Mindez az illat, a messzeség, a Cönde szarkafészkes akácfái, a Potyondi-malom, a sánta molnár malma, a Palánkos, a gyaláni árok, a Pusztatemplom, a nádas és a Malomfej, az Ürgeváros és a gyaláni út. a Szentpéteri-erdő... mindezek bizony már csak álmaimban jártak vissza. mint a táguló értelem és gyermekségem siratni való emlékei.

De ne sírjunk még - ennek is eljön az ideje... -, mert még nem ültem be az iskolapad testi és lelki kalodájába, amelynek az volt a hivatása, hogy emberré legyek, de nem tudom, hogy nem vesztettem-e el azt. amit el kellett veszítenem a réven, hogy megnyerhessem a vámon ...

Az iskolát már takarították, azaz forró, lúgos vízzel mosták fel a téglából készült padlót, nem is egyszer, mert annyi volt a két tanteremben a bolha, hogy ha nyáron megálltam, a lábam szára egy-két perc alatt befeketedett. És senki se gondolja, hogy ez a „befeketedett” valami írói túlzás vagy felnagyított gyermekkori emlék.

(Nem tartozik ide, mégis ide tartozik egy sokkal közelebbi emlékem. bakócai segédtsízt koromból. Csépeletünk, és Nagymátáról Felsőpusztára húzattuk a gépeket, amikor is a segédtsíztnak semmi dolga. Átvágva az erdőn, hamarabb érkeztem a cséplés helyére, mint a gépek, hát ténferegtem az asztagok között, majd gyanútlanul bementem az akolba, amelyről - erről nem tudtam - pár nappal előbb adtak el háromszáz süldőt.

Rendes, szép nagy akol volt, keményre taposott alommal, és én csak percek múlva vettem észre, hogy szép, fehér nadrágom, azaz nyári pantallóm a cipőtől felfelé egyre feketébb lesz... Mi a fene ez? - poroltam le a nadrágot, amikor a kedves, öreg magtáros bekiáltott:

- Ifiúr! ifiúr, az istenért, gyűjjön ki, mer mögöszik a böhák!

De már akkor hiába ugráltam. A százezer bolha - hogy keveset mondjak - egynegyede már a bőrömön korzózott, a többi pedig kívül a ruhámon.

Szerencsére a cséplőgép lány- és asszonynépe együtt jött a masinával, így azonnal levetkőzhettem a magtár mögött, rázogatva ruháimat, melyekhez azonban a bolhák erősen ragaszkodtak.

A magtár sarkánál ekkor megjelent egy javakorabeli fehérnép, azaz asszony, akit Svencner bácsi, az öreg magtáros küldött segítségül, s akinek a szemében ezer ördög bujkált, összerakta ruháimat, odább vitte vagy húsz lépéssel, aztán visszajött.

-A gatyát is!

Hát... - rettentem meg.

Csak vesse le bátran, ifiúr... láttam én már „ujant”... kirázom, aztán idetöszöm az ablakba. Oda má nem mönnek föl a böhák ...

Így is történt, de amire a gép megérkezett, már féregtelenítve voltam, sőt fel is öltözhettem.)

Gyerünk azonban vissza az iskolába, ahol száradt már a forró lúggal kétszer felmosott téglapadló, és amikor ennek a szaga is elment, már csak a fonnyadt falevél és száradó virág illata maradt a tanteremben, az examen, a vizsga elmúlt díszének lélegző emlékei.

Nekem már régebben tetszett az a szó, hogy: examen. Olyan furcsa, jó íze volt, mintha megéreztem volna, hogy ebből az egész iskolásdiból ez az egyetlen szó, ami ér valamit.

Előre megmondhatom, hogy én nem szerettem az iskolát. Nem szerettem semmi korlátot, semmi előre kicirkalmazott utat vagy tennivalót és semmiféle parancsot. Nem szerettem az új cipőt, az új ruhát, a beosztott időt és előírt tennivalót. És később is - bár majdnem eszméletlenül szerettem olvasni - elég volt azt mondani: „Ez neked való könyv... ezt el kell olvasnod...” - hát mérget lehetett rá venni, hogy az a könyv hetekig feküdhett az éjjeliszekrényemen; kezembe sem vettem. Nem tudom, hogy nevezik az ilyesmit tudományos nyelven, és azt hiszem, csak az elmeorvosok tudnának talán rá válaszolni, főleg azok, akik maguk sem normálisak...

Többször hallottam valami furcsa kilengésem után, hogy apám csendesen azt mondta anyámnak:

-Hát én nem tudom, szívem, de sokszor azt gondolom, ez a gyerek nem normális...

De most veszem észre, hiába taktikázom el az időt és papírt különféle mellékutakkal és témákkal, az idő nem hagyja magát, és hozza, hozza a pillanatot, amikor át kell törnöm az idegenkedés, a tömegtől való

félelem, a száz gyerekszem derűsen intrikus vizsgálódását, amikor a „Mesterpista” átlépi az iskola, a tanterem küszöbét.

Igen, én, aki megmászta a legnagyobb nyárfát, a legtüskésebb akácát, estem lóról és kocsiról, szánkóról és kútkerékről... én, aki konyhakéssel

rohantam egy cigánylegény után, aki leverte a fecskefészket, akitől a legharapósabb kutyák is behúzott farokkal vonultak a kerítés mögé, én, én még tízéves koromban is csak szigorú parancsra, félszegen és dadogva mentem akár az ismerős vendégeket is üdvözölni.

De eljött az idő, és el kellett indulni.

- Na, kisfiam - mondta nagyanyám -, most már elindulhatsz. Tele van már a tanterem ...

Jézus, Mária! - gondoltam. - Én ütődött tinó! Miért nem mentem be, amikor még nem volt bent senki?! De ezen most már segíteni nem lehetett.

- Na menj, kisfiam, Isten nevében...

Ezt nagymama mondta, aki megérezte az unoka vergődését, de erre már szinte nem is volt szükség, mert egy nevető, bajszos ember tette a vállamra kezét, és egyszerre világos és könnyű lett minden. Ez az ember a külső folyosóról nyíló kis lakásban lakott, de eddig nem sok dolgom volt vele, nyáron nem is lakott nálunk, de ilyenkor, szeptemberben megjött, amikor elkezdődött az iskola.

Ez az ember Gansler bácsi volt, a segédtanító, aki az iskola egyik felét, az első és második osztályt tanította.

Gansler bácsi az éjjel érkezett meg - gyalog - Csornából, és most az elmúlt vakáció pihent, friss vidámságával terelt az első és második osztály kisebb tanterme felé.

- Te leszel az én legjobb diákom - enyhítette a légkört Gansler bácsi.
- Remélem, te leszel - veregette a vállam, és ezt nem felejtettem soha, akkor sem, amikor nyolc-kilenc év múlva bort, süteményt és olvasnivalót vittem szinte naponként az új kaposi színház színpadára Gansler bácsinak, ahol a világ és az idők egyik legnagyobb tragédiájának egy kis jelenetét játszották - meglepő élethűséggel - 1914-ben a sebesült és haldokló katonák...

Úristen! Ki gondolhatott akkor ott, a tanterem és a béke ajtajában erre a szörnyűségre?

A tanító bácsi benyitott a tanterembe, és én szinte megmerevedve álltam mellette, mert úgy éreztem, hogy még az ismerős arcok is ismeretlenek lettek, kíváncsiak, várakozóak. ijedtek, és taszítottak és vonzottak

egyszerre, és kihúzták magam alól magamat. És várakozó, nagy csend lett egyszerre. A tanító bácsi az első pad felé terelt.

- Itt ülsz, fiam, Péter mellett. Húzódjatok össze egy kicsit. Beültem hát Péter mellé, és egyszerre világos és könnyű lett minden.

Bátran néztem körül, mintha a szőlőhegyen lettünk volna vagy a Kács alatt. Elraktam kis holmimat, és bal karommal meglöktem barátom, aki visszaadta a mozdulatot, mondván ezzel, hogy nincs semmi baj, a többit

majd meglátjuk ...

És ezzel 1905. szeptember 1-én Göllében elkezddött az iskola, amely kisebb-nagyobb kihagyásokkal 1926 júliusában Magyaróváron, a Gazdasági Akadémián ért véget

Persze közben még volt egy kis béke, egy kis háború, egy kis ez, egy kis az, amire mindre nem gondolhattam, mert Péter a fülembe súgta:

- Délután ürget öntenek a legelőn... és Jancsi tegnap Puskáéknál beleült egy nagy szögbe. Látod, hogy ül? Csak az egyik fertályán ...

Nem sokat foglalkozhattam azonban Jancsi ülőkéjével, annak is egyik fertályával, ami fél volt tulajdonképpen, mert a tanító bácsi felment a dobogóra, amelyik valóban dobogott, leült a szalmából font ülőkéjű széken, egy könyvbe beírt valamit, aztán helyére tette a tollszárat, és szelíd, kedves-mosolygós arcával végignézett az osztályon. És én ezt a pillanatot, ezt az arcot nem felejttem el soha, mert ez az arc mosolygós maradt mindvégig, amíg csak ismertem, öregségében is, betegségében is. akkor is, amikor sebesülten feküdt, és akkor is, amikor 1938-ban utoljára találkoztam vele és Esküdt Barcsával (Göllében a Borcsát mondták Barcsának) a kaposi állomáson.

Dr. Kovács István című filmem forgatókönyvét írtam akkor, és a lakodalmi jelenet részleteire volt szükségem, amelyeket már elfelejtettem, írtam hát Barcsának, és találkozót kértem a kaposi állomáson. És ezen a találkozón megjelent Gansler tanító bácsi is, öregén, hajlottan, de még mindig azzal a mindent előre megbocsátó, szelíd mosollyal, amelyet akkor láttam utoljára...

Ennek a filmnek egyes verses felköszöntőit - a lakodalmi jelenetnél - Barcsától kértem el, s a gölleiek sokan bekocsikáztak Dombóvárra a filmet megnézni, hiszen félig-meddig a film lakodalmában is otthon érezték magukat.

Barcsa is ott volt, és lelkesen számolt be a látottakról és Gölle büszkeségéről.

Ezután már csak egyszer voltam szülőfalumban, és akkor is Barcsánál szálltam meg, aki özvegyen már és nagyon betegén, de nagy szeretettel látott vendégül.

Két éjszaka aludtam ott az első szobában, és az első éjjelen nyugtalan álomból felébredve döbbsentem rá, hogy hiszen ezt a szobát én jól ismerem, hiszen ez Bence Rozi néni háza, és ez a szoba volt az, ahol Bence Ferkó Barcsával lakodalmát tartotta.

A holdvilág derengése mintha megelevenedne minden arcon. Hiszen Bence Ferkó tartja lakodalmát, és Barcsa járja a menyasszonytáncot egy hétéves, csizmás kisleíúval, s ez a kisleíú én vagyok ...

A tánc rövid, csak pár forduló, aztán a sudár szép menyasszony felkapja

a kisleányt, jobbról-balról megcsókolja, s a leányke egy új, ezüst ötkoronást dob a rozsmaringgal körülfont tányérra, amelyet az egyik vőfély tart a kezében...

- Negyven éve - suttogtam, mintha csak úgy gondolnám -, istenem, negyven éve! Ferkó csontjai valami tömegsírban porlanak ... Rozi néni a temetőben, és Barcsa - talán nem is tudja - halálos beteg. Rák ...

Nem beszél róla, de döbbenetesen komoly... tehát mégis tudja... Kemény és tisztafejű, akárcsak Lajos, aki Nagyatádi Szabó István miniszter titkára lett, talán jobb, mint a főiskolás, doktorált titkárok, de elcsúszott a nők körüli hínárban és a hivatali huncutságok parkettjén, ami síkosabb, mint a göllei jég a Potyondi-malomnál...

Dermedten fekszem a kemény ágyon, és a régi Göllére gondolok. Nem is a régiekre talán, az emberekre, hanem a - temetőre, mert sokszor bizony csak ott békéltek meg a gölleiek. Hogy mi volt az oka ennek, nem tudom, nem is kérdelem, nem is kutatom. Remélem, és akarom hinni, hogy ez ma nincs így. De amikor Göllében jártam, majd harminc éve, bizony még így volt, s én szomorúan hallgattam a panaszokat - mert mindenki másra panaszkodott, de mélyen és őszintén önmagába nem nézett senki.

Ezek most már csak felbukkanó gondolatok, de akkor bódultan feküdtem az ágyon, amely egykor talán Rozi néni és később Barcsa nászágnya volt; az elmúlt idők és elmúlt emberek jártak körülöttem egy álmovilágban, ahol még szerették egymást a gölleiek.

Sokáig nem tudtam elaludni. A hold egyre emelkedett, s a fénysugár a túlsó sarokban járt, ahova a kis cipőimet tettem valamikor, mert otthon nem engedték levetni: kora tavasz volt még, de amikor már minden rendes gyerek mezítláb jár.

Rozi néni aztán biztosított, hogy a cipőknek nem lesz semmi bajuk, de haragszó előtt vigyem el őket, mert neki fél tizenkettőkor dolga van a faluban.

Azt csak később tudtam meg, hogy Rozi néninek a világon semmi dolga nem volt a faluban, csak azt akarta, hogy délre otthon legyenek... ami meg is történt, mert nem lévén óránk, már tizenegy órakor jelentkeztem a cipőkért.

De a holdsugár már elhagyta az öreg ajtó sarkát is, és nem mutatott már semmi emléket.

És másnap estefelé megérkezett Esküdt Lajos is a kisleányával, és újra egészen otthon lettem Göllében, a régi jóban és rosszban, örömben és bánatban, dicsekvésben és panaszban.

Lajos úgy ölelt meg, mint régi barátot, és a kisleány úgy csókolta meg, mint egy elvesztett rokont, aki - mint a tékozló fiú - visszatért, szeretetével, örömeivel, bánatával, hogy elmondjon mindent, meghallgasson mindent,

gyónó legyen és gyóntató, feloldozó és feloldozandó, aki tisztán látja más bűneit, de a magáét is.

Hova is mehettünk volna másnap először, mint a temetőbe? Az ismerősök egy része idejött már pihenni, hát idejöttünk ki mi is néma találkozóra, elgondolt imádságra s eltemetett emlékeket feltámasztani azokból, akik voltak, s akik voltunk, s akik leszünk.

De a kápolnánál megdöbbsenem. Ennyire elment volna az idő? A kis fenyők testvéreim sírjánál, amelyek csúcsát elértem valamikor, 8-10 méter magas fenyőfák, a kereszteknek s az egybehantolt két sírnak nyoma sincs, s elgondolt imádságom csak a fenyők hallották és susogták tovább.

Sok ilyen jeltelen sír van a göllei temetőben - és minden temetőben szerte a világon -, jeltelenül is jelezve, hogy az élőkhöz az élők tartoznak, s a halottakhoz a - holtak. Az emlékeken kívül nem köti össze őket semmi, s ezek az emlékek csak addig emlékeztetnek, amíg van valaki, aki emlékezik.

Lám, amikor a kálváriát csinálták, és fel kellett hányni a földet, hogy a kálváriának dombja is legyen, csak csontok jöttek elő a földből és egykét rozsdás szög (az is szétporlott ujjaink között), és majd elfelejtettem, egy fekete selyemkendő, amelyen elfakultak már az élet piros rózsái. Valódi selyem lehetett, hogy ilyen sokáig épen megmaradt a halál földjében, és valódiak voltak a kissé sárgás, de kemény csontok is, amelyeket mi hordtunk el, gyerekek, miközben valaki egy ilyen csonttal úgy kupán vágott, hogy majd felfordultam. Természetesen nálam is volt embercsont, s a továbbiakban szép verekedés kezdődött, amiből a halott gölleiek megtudhatták, hogy ide tisztesség, oda kegyelet - a verekedés élő szelleme nem veszett még ki a göllei fiatalságból... Az összegyűjtött csontokat aztán újra eltemették - úgy emlékszem, a sírásó volt a kegyeletes esemény egyetlen résztvevője, pap, kántor és rokonság egy személyben, ami a kegyeletes aktus hatékonyságából - azt hiszem - nem vont le semmit.

Én azonban még aznap éjjel újra kikerültem a temetőbe - persze csak álomban, miközben a verekedő csontok tulajdonosai számon kérték a kegyeletsértést, sőt a csontjaikkal való verekedést is, úgy általában.

Minden úgy volt, mint nappal. Sorban álltunk, mint a katonák. Jobbról mellettem Deres Kálmán, balról Puska Péter, aztán Berta Jancsi, Skandera Kálmán - a „törökhagyás” -, sőt Matula is, akinek rendes nevére nem emlékszem, és még valami tízen. Szabályos kihallgatás volt, mint a kaszárnnyában, amelyet egy kétméteres főcsontváz tartott, mögötte a csontváz napos tiszttel és a csontváz írnokkal.

Valamennyien a csontokkal való verekedésért voltunk kihallgatásra rendelve, és miután az illető bevallotta bűnét, hogy a csontokkal verekedett, a csontváz századparancsnok olyan pofont kent le, hogy csak

úgy zörgött... Rettenetesen féltem, és amikor a parancsnok elém ért, és fel-emelte kezét a nagyméretű pofonra, akkorát ordítottam, hogy szegény nagyanyám és lakótársam majd kiesett az ágyból.

És másnap - pedig szép, nyári nap volt - nem mehettem ki a temetőbe, mert nagyanyám szerint álmomban még „frászt” kapok, amiről csak később tudtam meg, hogy azon a szép magyar pesti nyelven - pofont jelent.

Ezek jutottak eszembe - fél perc alatt átélve mindent -, aztán leszálltunk a kocsiról, tiszteletünket tenni ott, ahol illik, de általában az egész temetőnek, hisz egy eltemetett részünk, különösen Lajosnak, ott volt az időtlen temetőben.

Kis testvéreim négy szép fenyője suttogott mellettünk - talán megértjük majd valamikor, mit mondtak -, aztán az Öspörös bácsi sírjánál álltunk meg; Lajos unottan, én pedig felháborodottan.

Hát ennyire halottak a Halottak?

Vagy: ez az igazi demokrácia?

Egy széthullóban levő, valamikor cementtel összeragasztott téglahalom az egész? Itt jutott eszembe a régi, bölcs közmondás, hogy bizony: „A ki-dőlt keresztnek senki sem köszön.”

Milyen igazság, és talán jól is van ez így.

Nem tudom, de engem gyötrelmesen megrohantak a régi emlékek; a pap bácsi jelent meg előttem, mindig vidáman s mindig paraszti bölcsességgel világítva meg a dolgokat s az eseményeket.

Pap bácsit nem hozta ki a sodrából sem élet, sem halál, sem gép, sem ember, sem a rokon és rigolyás házvezetőnő, sem Bandi bácsi, a „dékány”, de még apám sem, ha beszámolt a göllei búcsú megbicskázott sebesültjeiről, esetleg halottairól. Seidl Károly nyugodt, kemény ember volt, katonapap, aki három medáliát is hozott a boszniai okkupációból, amikor nemcsak gyóntatott, és eltemette a halottakat - megáldva magyart és „vad rácot” egyaránt -, de ha kellett, puskázott is, mert „mi a fenét csináljon az ember, amikor a bajtársak verekednek, a rákok meg lúnek, mint a jégeső?”...

Szóval katonapap volt, akit a templomban ravataloztak fel, és koporsójánál a vármegye hajdúja állt őrt kivont karddal, bár azt hiszem, pap bácsi koporsójáról nem is akart ellopni senki semmit.

Pap bácsi léte és emléke annyira élő volt, hogy én el tudtam képzelni, hogy a koporsóban nincs is senki... s ha én visszamegyek a plébániára esetleg - hallottam már ilyent -, Öspörös bácsi fogad, hogy:

- Na, amice: hogy ityeg a fityeg, és mit csinál a házisárkány?

Ez a házisárkány Etti néni volt, házvezetőnője, aki három vénasszonyra való pletykát kevert és öt háziasszonyra való dunsztost tett el életében, és

pap bácsi átlag negyedévenként mondott fel neki, amiről mindketten tudták, hogy nem kell komolyan venni.

Mindez eszembe jutott pap bácsi sírjánál, ami nem jelentett volna bánatot, ha tisztességesen rendben tartott sírt találok, akkor sem, és talán kevesebb emlék jutott volna eszembe, ha legalább a keresztje rendben lett volna.

Lajost azonban az öreg pap sírja alig érdekelte, pedig ha jól emlékszem, sokat ministrált neki, s ebből sajnálkozva láttam, hogy a falu temetőkultusza nagyon egyéni, sőt hiányos, és szó szerint értik azt, hogy:

A kidőlt keresztnek senki sem köszön.

Vagy talán jobb is ez így?

Nem tudnék sem mellette, sem ellene érvelni, hiszen sem a bánat, sem az öröm nem tart örökké, és ha így van, talán így is kell lennie...

Különben sem beszélhetek senki rovására, hiszen kis testvéreim sírja is egyenlő a földdel, és ha csak a négy szép fenyő nem, bizony nem imádkozik felettük senki.

Mindez átszaladt gondolataim kapkodó, kusza szövevényén, amelynek alaptónusa mégiscsak az volt, hogy én ezt a földet élőivel és halottaival együtt mégiscsak és mindhalálig szeretem.

- Most hova megyünk, Lajos?

Lajos feltette a kalapját.

-A szőlőbe!

Igen, a Szőlőbe! Ez a szó lobbant fel emlékeimben, amikor Esküdt Lajossal mentünk - együtt utoljára - a régen látott szőlőbe; tele lettünk a szabadság, majdnem a zabolátlanság érzésével, az emlékek májusával, a régi tüzek fellobbanásával és a magányosság kétszemélyes pásztortüzeivel. De még be sem értünk a mezei útról, már ott leskelődtek az emlékek. A kökény-, galagonya-, vadmeggy- és iszalagbokrok között megismertem azt a helyet, ahol kőrisbogarakat szedtünk valamikor, mert azt hallottuk, hogy a doktor bácsi megveszi patikája számára. Hát nem vette meg, és

bár szelíden, de tanácsolta, hogy menjünk a fészkes fenébe. Ez azonban nem keserített volna el bennünket, de a kőrisbogár maró anyagától - amelyet hólyaghúzóként említ a gyógyszerstan - úgy felhólyagosodott a kezünk szára, hogy reggelig vakaródtam, pedig nagymama még be is borogatta.

Ez volt az első emlék.

De amint befordultunk a szőlők közé, már ott volt a második emlék: egy ember. A kocsi lassan ballagott, csak a küllők beszélgettek a szilvafákkal, amikor ez az ember mosolyogva elindult felénk, és nézésében látható volt, hogy ismerősök vagyunk ugyan, de nem ismert meg bennünket. Legalábbis engem nem. Milyen ismerős - gondoltam én is, s eszembe jutott,

hogy a göllei embert Budapest forgatagában is éppen úgy megismerném, mint ő engem, s arcára lenne írva, ahogy rám néz:

- A fene egye meg, milyen ismerős!...

Személy szerint persze egyikünk sem tudná, ki a másik, de hogy valami baráti, rokon érzés és emlékgondolat bujkálna bennünk, az bizonyos.

Sose gondolkodtam azon, hogy mi ennek az oka, de most azt hiszem, hogy - ha szabad így kifejezni magam - a beltenyésztés. Göllében egy kicsit rokon mindenki, és ha ötszáz éves anyakönyvek lennének, azt hiszem, ezt a rokonságot ki is lehetne mutatni. Persze nem komaságra gondolok, hanem valódi vérrokonságra. Talán azért tudtak egymás közt olyan jóízűen veszekedni és haragot tartani a gölleiek ?

A kocsi megállt, az ember megállt, elmosolyodott, mert megismerte Lajost.

Aggyon isten! - paroláztak.

Hát ez kicsoda? - mutatott rám Lajos mosolyogva. Az ember már az én kezemet szorongatta.

-Ne mondd mög, Lajos! Mög ne mondd!... Szentségömrre, ismeröm ... de kicsoda? Hát kicsoda ... pedig...

- Ne törd a fejed, Imre!

-Ne mondd mög, Lajos, mög ne mondd! Nézett engem, nézte a földet, Lajosra nézett.

- Hát ha megölsz, sem tudom, pedig ismerem, ismerem!

-A Mesterpista!

- Hej, hogy az a jóisten... - És majdnem leölelt a kocsiról. Hát hogy van a mestör úr?

Kis csend futott közénk, aztán szétterült, és a hallgatás hideg csendjébe belehullott a szó:

- Meghalt...

Az ember - már elfeledtem a nevét - mindkét kezével megfogta ekkor az enyémet, s egyik kezével megsimogatta.

- Isten nyugosztalja!

Fogtuk egymás kezét, amíg átfutott a tájon s a szívünkön s könnyes szemünkön az emlékezés.

Aztán már nem találkoztunk ismerőssel. Elmentünk Puska bácsiék zsalugáteres kis prэшháza mellett, s itt újra megrohantak a régi szüretetek emlékei. Ernővel és Lacival már régen ott rontottuk a levegőt, amikor apámék megérkeztek. Megkóstolták a „mézes fehért", az „otellót" meg a „csemegerizlinget", aztán szétszóródtunk a szőlőben. Apám és Puska bácsi a diófa alatt latolgatták a terméseredmény lehetőségeit, aztán áttértek a falu eseményeire. Nándorra, aki a tengerészeknél szolgál Pólában ámbár a fene tudja, hol mászkálnak most a nagyvilágban -; a búza árára, ami arra

mutat, hogy talán - amennyi eszük van még háború is lehetséges; a gyaláni gyilkosságra, amiről sosem tudódott ki, ki a gyilkos, ámbár a szegény meggyilkolt legény apja megesküdött, hogy előtte való éjjel álmában egy ezüsttollú madár szállt az istálló kontyára, s a madár szárnya éppen olyan ezüsből volt, mint pár nap múlva fia koporsóján az ezüstpapír.

A szüreti délután azután hamar elmúlt, amikor hazafelé ringott velünk a hintó, a sötétbe hullt tőkék között már szóltak az őszi tücskök, a magyar ős bánatos kis hegedűsei, és Igal felé az égen már elindult az útján a Göncölszekér.

- Hát itt vagyunk - mondta Lajos, és én egyszerre megismertem a „pincét”, ami ugyan pince is volt, de felette zsúpfedél, mint egy kis ház, de mi nem mentünk be, mert augusztusi langyos este ígérkezett. Egy petrencét szétterítettünk, Lajos pokrócokat hozott ki, üvegben bort. aztán tüzet raktunk, és hallgattuk az estét, amely mienk volt, mint emlékeink, mienk, egyedül a világon.

Hátunk mögött éreztük a temetőt és a falut, magunkban éreztük az egész Göllét, és tele lett a szívünk a csillagos estével, a múlttal, ami sok szomorúságot hozott és kevés örömet: azokkal, akik élnek, de azokkal is, akik már elmentek, de itt, az ős eleji estében talán hallgatnak bennünket, mert akik voltunk, azok leszünk is, és végül csak emlék azoknak.

akiket szeretünk, s akik emlékeinkben és botlásainkban is csak majd szeretnek bennünket.

Pattogott a rőzsetűz, s a tűzből ránk nézett a múlt. Amíg ezzel végeztünk, egymás szájából kapkodtuk ki a szót, de amikor a múltra való emlékezés fogyogatott, Lajos vette át a szót, amit nem is bántam, mert én inkább amúgy is a tücsköket hallgattam, amíg Lajos elmondta három-négyszeres, több éves kálváriáját.

De arról sohasem feledkezett meg, hogy a poharam tele legyen.

Te, Lajos, miféle bor ez?

Noha.

Kár. Kár, hogy nem hoztunk szódavizet. Ettől csak szomjasabb lesz az ember, és olyan gyomorégést kapok, hogy falra mászom.

Van, aki szereti.

Hát... tisztelem a gusztusát. Valamikor másféle borok teremtek itt.

Megette őket a filoxéra meg a peronoszpóra. Drága a permetezőanyag, és néha nem is kapni. A nohát meg nem bántja ... Aztán tudod: nem verekednek már a göllei legények ...

-Azt elhiszem. Hány hősi halottja volt Göllének, hány sebesültje? Hány nyomorékja?

Harminc körül...

Hát talán ezért is nem verekednek, Lajos. Aztán szelídültek az erkölcsök

is, többet gondolkodik a fej, és fáradtabban lüktet a szív...

Lehet - mondta Lajos, aztán poharát az enyémhez ütötte. - Hát ezt a poharat azoknak az emlékére, akiket szerettünk, és akik már nincsenek.

Hallgattunk. A tűzbe néztünk, mintha valami látomást vártunk volna, de a lángok nem mutattak semmit, csak a sötétség lett nagyobb arra Gyalán felé; a szőlő aljában csendesen diskurált a patak, a csillagos ég kifényesedett, s a szőlőlevelek halkán suttoztak, mintha a tőkék árnyékával beszélgettek volna, amelyek talán többet tudnak, mint az emberek.

Talán az öregek suttoztak a szőlőlevelek nyelvén? Mert szél nem volt, a levelek mégis beszélgettek halk suttozással.

Talán az öreg bíró jött ki meghallgatni, mit beszélnek a gyerekek? Talán az ő botja koppant néha, ha karóhoz ütődött? Nevére sem emlékszem már, és Lajos is elfelejtette. Ott lakott tisztartóék mellett, s szépen pödört, nagy barna bajusza volt...

Vagy talán Öspörös bácsi reverendája susog a sötétségben, mint a többi széknya? Ámbár mit keresne az öreg pap a szőlőben, amelynek terméséből sosem ivott (és ezt nagyon okosan tette, hiszen Őszödről vette a bort, vagy kapta a Balaton mellől vagy pláne Dörgicséről, és ezek mellett a göllei bort még említeni sem szabad, amelyet - a rossz nyelvek szerint - még a misében sem lett volna szabad használni).

Lehet az is, hogy Puska bácsi jár hosszú szárú pipájával a sötétségben. és talán most hozták neki a szűzdohányt, amelyet finánc nem látott, és talán már csak ezért is sokkal zamatosabb és ízletesebb...

Vagy talán Kis Jancsi bácsi botolog a sötétben, Gölle hivatásos koldusa és a búcsújárók előénekese, akinek ünnepi somfa botján rézkereszt volt a disz, mert ezzel vezette a búcsújárókat Andocsra? Még mintha a hangját is hallanám, amint magas fejhangja úgy szállongott a poros utak felett, mintha a templomi zászlókat is ez a hang lengette volna.

Vagy talán Wachsmann bácsi, a „Porjankó” megy beteghez ezen az éji órán, mert az öreg doktornak talán a nevét sem tudták a faluban, és úgysem mondott mást, mint hogy a pipacsutorát kivéve a szájából, azt mondta:

- Kh-kh... majd felírok egy kis port... - És volt, aki meggyógyult, volt, aki nem gyógyult meg. De ezzel így vannak más doktorok és más betegek is.

Én csak arra emlékszem, hogy egyszer az öreg doktor bácsiért rettenetes elfeneklésben részesültem, pedig igazán nem volt nagyobb bűnöm, mint hogy az iskola előtti járdán én is csúszkáltam, mint a többiek. Szóval ártatlan voltam, és nem is voltam ott, amikor az öreg doktor, beteghez menet, a kicsúszkált helyet választotta gyalogjárónak. Mért mászkál az öreg doktor ilyen síkos, jeges helyen, ahelyett, hogy szépen a fal mellett menne, és bottal a kezében, és nem hosszú szárú pipával a szájában?

Mert mi lett a vége? Az lett a vége, hogy doktor bácsi elhasalt, a pipa-csutora eltörött, és felszúrta a torkát, hogy majdnem belehalt.

Mind-mind ezek az öreg árnyak ott járnak talán a sötétben, a tőkéik között, és Lajos közben beszél, beszél, és mondja, mondja tragédiáját, amikor belekeveredett valami általános, nagy disznóságba, valami külföldi ökörszállításba, amiben benne volt Bethlen is, a miniszterelnök. Nagyatádi Szabó is, a földművelésügyi miniszter és még sokan, akik a „kishalak” felett kicsúsztak a hálóból, mielőtt bezárult volna a börtönajtó ...

Szegény jó Lajos -gondoltam -, ha tudnád, hogy mennyire unom az egészet! Hiszen engem nem kell meggyőznöd ártatlanságodról, a „nagy-halak” disznóságairól. a városi élet lelki kőszénzagáról... a nyomor nyomorúságáról, a hatalom hatalmáról, a paragrafusok kacskaringóiról-nem, Lajos, én elhiszem a te igazságod... de utálok az egész hivatalos fogháztemát, mert én nem, én nem ezért jöttem ide...

Nincs szívem megállítani a panasznak, a lebuktatottságnak ezt az áradatát, de megpróbálkozom megállítani.

Felemelem a kezem, mintha fontos kérdésem lenne, s Lajos meg is áll, de látszik, hogy ez nehezebbre esik. és egy kicsit meg is van sértve.

-Te Lajos, nincs itt valahol kút?

-Kút? - néz rám. mintha most esett volna ki az ablakon. - Mi a fenének neked a kút? Van itt bor... és...

-Tudom, Lajos, de ettől még szomjasabb leszek, kótyagos, és három napig sem jövök rendbe. Ha megmondod, hol van, odatalálok magam is...

- Nincs kút.

-A mennykő csapja meg - mérgelődöm -, hozhattunk volna szódát!

-Nem szóltál... igazán nem sajnáltam volna ... és - szóval ott hagytam abba...

Vége! - gondolom. - Máris ég a gyomrom, de orvosság nincs, víz nincs, szédülök, és Lajos - mintha ott sem lennék - beszél, beszél, panaszkodik a sötétségnek, az időnek, a múltnak ... és én hallgatom, hallgatom, amíg csak mellém nem fekszik a mindent elsimító, puha szárnyú álom.

Most látom csak, mennyire túlfutottam az időn, hiszen még csak első iskolás vagyok, aztán második, és Lajos még az öreg mester elé jár negyedikbe, mert két évvel idősebb nálam.

Igen, második vagyok. A kis csizmám harmonikája lyukas, ott térdelek a sarokban, és a jelek szerint magaviseletemre gondolva karácsonyra már aligha kapok új csizmát... mert nem érdemlem meg. Mellettem térdel Kón Laci, akit Kohnnak kell írni, bár ennek semmi értelme nincs. Kón Laci már csak azért is barátom, mert együtt tanulunk németül, hogy a tűz vesse fel azt is, aki kitalálta! Lacit egyébként bámulom, mert mindent tud, amit a feladott német leckéből tudni lehet, s őt semmiféle kérdés sohasem éri

váratlanul. Velem bizony baj van, mert minden váratlan vagy ijesztő kérdés azonnal lehúzza torlódó gondolataim előtt a zsilipet vagy redőnyt, ahogy tetszik. Ezzel egyidejűleg köd borul a tájra, gondolataimra, s a gondolatok tanácstalan vergődésétől szívem is odadobja a gyeplőt, és akárhogy tudtam ezelőtt pár perccel, már nem tudok semmit, s a keserűség könnyeitől nem is látok semmit.

De ha megnyugszom, azonnal eszembe jut minden, és bármely kérdésre, bármely tárgyból színjelesre felelnék. És sajnos, senki sem vette észre: ha a félelem - ami nem is félelem volt, hanem túl érzékeny idegeim megvadulása - rácsapott a legtisztább valóságra, a legjobban tudott leckére, amit kétszer is felmondtam nagymamának, a fogalmak egyszerre megvadultak, egymásra torlódtak, s az értelmemre szálló felvert porban talán arra sem tudtam volna válaszolni, ki vagyok.

És mennyi baj lett ebből később is!

Ne ugorjuk azonban át az eseményeket és az időt se.

Ott térdelünk Kón Lacival a sarokban, és én majd szétrobbanok a lenyelt nevetéstől, mert Laci mozgatni tudja füleit, s én már előre rémülten tekergek, hogy a kirobbanó nevetést egy köhögési rohamban vezessem le, miközben Laci - az átkozott - olyan komoly pofával mozgatja füleit, hogy ennek csak rossz vége lehet.

De nem lett rossz vége, mert kopogtattak az ajtón, és belépett a tanterembe Öspörös bácsi. Erre mindenki felállt - mi is a sarokban, de közben Laci csak az egyik fülét mozgatta meg, és belőlem, mint rosszullétnél a hányás, kitört a nevetés.

Mindenki odanézett, és én most már rémülten, de nevettem, nevettem ...

Öspörös bácsi pedig elindult felénk.

- Aha - mondta -, amice, mitől van ilyen jó kedved? Mi nevetni való van azon, hogy egy öreg pap bejön a tanterembe? - És szelíden megfogta a fülem. Erre észhez tértem, de nem válaszoltam. Most már a tanító bácsi beleavatkozott.

- Nem érted a kérdést? Vagy talán átmenjek a mester úrért? Atyaisten! - gondoltam, és erre összeszedtem magam, bár aljas árulásnak tartottam a vallomást.

A Laci... a Laci mozgatni tudja a fülét... Öspörös bácsi szemében ezer ördög bujkált.

Egyszerre mind a kettőt?

Úgy is. De külön is... Most már derült az osztály.

Állj ide, Laci!

És Laci - az átkozott - odaállt Öspörös bácsi elé, és olyan komoly volt, mint egy hárompapos temetés. -Na! Hát mozgasd, de mind a kettőt!

Laci fülei először óvatosan, de aztán jól láthatóan hajlongani kezdtek.

Derült az osztály, és pap bácsi is nevetett.

- Akasztófa! Most a balt... most a jobbat!

És a fülek önállóan mozogtak, s a gyereksereg tombolt.

- Kitűnő! - kiáltotta Öspörös bácsi. - Fülmozgatásból kitűnő! És most menjetek a helyetekre! A tanító úr megengedi...

Helyünkre mentünk, de a derült légkör a zsidó fiú jóvoltából és Öspörös bácsi vidám hozzájárulásával megmaradt, amíg - nem, nem csengettek, mert a göllei iskolában nem volt csengő -, amíg apám négy osztálya ki nem tódult a folyosóra. Ekkor Öspörös bácsi is elbúcsúzott, mondván, hogy Laci okos gyerek, de mivel csak a füleit tudja mozgatni, csak maradjon valóságos tiszteletbeli számárnak.

És ezzel vége is volt a... nem, nem az órának vagy az előadásnak, hanem vége volt az iskolának ... azaz mindenki hazamehetett.

Úgy emlékszem, az előadások nyolc órától tizenegyig tartottak, bár erre megesküdni semmiképpen nem mernék. És úgy emlékszem: szép magyar szeptember volt akkor, amikor már kint legeltették a jószágot, és esténként már fellobbantak a pásztortűzek.

A fecskék már jó egy hete elmentek, előzőleg azonban óriási csiviteléssel a templom tornyán és tetején beszélték meg az utazás rendjét, bár az is lehet, hogy kapitányokat választottak, régi utasokat, akik tudták a járást a tenger felett. (Azóta már tudjuk, hogy a fecskék és a gólyák sokkal okosabbak, semhogy a Földközi-tenger széles medencéjén vágnának keresztül, ahol késői kelésű fiatalok nem bírnák az utat, és a tengerbe vesznének, hanem - a gólyákkal együtt - szépen megkerülik a Földközi-tengert, és a nyugat-európai fecskék és gólyák Gibraltárnál, a kelet-európaiak pedig a Boszporusznál repülnek Afrikába telelni.

Sajnos, a fecskék és gólyák szomorúan és ijesztően megfogytak Európában - persze Magyarországon is -, aminek oka nem kártételük, hanem az ember esztelen és a jövővel nem törődő fecske- és gólyapusztítása volt, sőt rovarpusztítása is, és talán eljön az idő, amikor majd szívesen visszatelepítenék ezeket a madarakat, de nem lesz honnét, mert ezek a madarak csak azért mentek Afrikába, hogy a hideget, a telet hagyják itt, de nálunk fészkeltek és szaporodtak.)

Igen, akkor még - ezelőtt ötven évvel - talán több százmillió fecske pusztította a több százmilliárd kártékony rovar az épületek körül, de az istállókban is, s a magyar ember olyan szívesen látta a fecskéket, mint saját vendégeit, az épületek körül, de az istállókban is, amelyek kizárólag a legyeket s más káros repülő rovarokat pusztították, amelyek nem hagyták pihenni a jószágot, és a betegségeket is terjesztették.

A magyar ember ezekben az elmaradtnak mondott időkben saját vendégeinek tekintette a háza körül fészkelő fecskéket és a kéményen vagy az

elszáradt akácán fészkelő gólyákat, és még a legvásottabb gyerekek se jutott eszébe ezeket bántani.

Petőfi, a szabadság, a magyarság és a vendégszeretet nagy költője is borongva néz az elszálló vándorok után, amelyek a magyar nép madarai voltak.

Üres már a fecskefészek
itt az eszterháj alatt,
üres már a gólyafészek
tetejében a kéménynek ...

Vándor népe ott halad,
ott a messzeség homályin, ott az égnek magasán. Látom még, mint kis felhőket, vagy már nem is látom őket? Csak úgy képzelem talán.

És ha már a madaraknál tartunk, hadd említsem meg egy másik kedves és hasznos madarát a magyarságnak, amely még a fecskénél is jobban pusztulóban van, a fürjet.

Kicsi nekem ez a csűr,
kirepülök, mint a fürj
madár...

- dalolja a székelő legény.

Ennek a nagyon hasznos, rovarpusztító kis tyúkfélének a sorsa, azt hiszem, már be is teljesedett. De ehhez a pusztuláshoz a vadászoknak majdnem semmi közük nincs. Ezek a kis madarak - amelyek szintén elvándorolnak nyár végén - már nem kerülgették a Földközi-tengert, hanem nekivágtak. (Már azok, amelyek dalos lelkű taliánok hálóját és töreit elkerülték.) Nekivágtak, és át is repülték a kis szívüknek és szárnyaiknak túlságos nagy vizet, de átérve Afrikába, már félhalottként hullottak a parti homokra, és már mozdulni sem voltak képesek. Fél óra múlva persze kipihenten repültek volna tovább, de ez a fél óra elég volt az arab és egyéb népek szorgalmas tagjainak, hogy a fürjek százezreit seperjék össze naponként, mint a szemetet, amelyet azonban jó francia pénzén

értékesítettek, és a kis madarak százezrei utaztak naponként a gyorsjáratú hajók jégkamráiban a párizsi nagyvásárcsarnokba.

Mivel azonban ez a könyv nem a fecskék és fürjek, hanem az én zivataros ifjúságom története, öröme és bánata akar lenni, hagyjuk a szegény madárkákat sorsukra, amelyet már el nem kerülhetnek.

De akkor még nem voltak gondjaik sem a fecskéknek, sem nekem, mert délutánra - szokás szerint - teljesen céltalan kóborlás volt előírva, amelyről soha előre nem lehetett tudni: hol ér véget, és milyen kalandokat tartogat az a pár óra, amelynek vége már az estébe ért.

Most visszagondolva áldom szüleim emlékét, hogy ezekbe a csavargásokba - amelyeknek szabadságízét ma is érzem - soha nem szóltak bele, és

csak a vadhajtasokat nyesegették nagyobb időközökben, ha betelt a pohár, és szertelen gyermeküket egyenesbe kellett igazítani.

A bajtársakra már nem emlékszem, akik ezen a délutánon velem szel-
lőztették ki magukból az iskola papír-, fa-, tégl- és gyerekszagú légkörét.
Először a Kács alatt, de aztán a sánta mónár kotyogó malma mellett
átvágtunk a Palánkos felé, ahol valamelyik Sztojka csemete legeltette a két,
szinte csontvázszerű cigánylovat.

Hogy ezek a szegény lovak miből éltek, ma sem tudom, és most már
nem is fogom megtudni, de az bizonyos, hogy ha ezekből a lovakból egyet
kitömettek volna az utókor számára, hát ma senki sem hinné el, hogy ezek
a csontvázak egyáltalán éltek valamikor. Mert még nyáron csak legelhettek
imitt-amott a kocsik felvert porával takart árokparti füvekből, de télen az
egy-két köteg szénán felül legfeljebb a cigányputri szalmatetejét
rágogatták.

Mielőtt azonban a Palánkosba értünk volna, a cigányház mögött a zsidó
temető mellett kellett elmennünk, ahol az érzékenyebb lelkű csemeték
szépen „dicsértek”, mint a temető mellett általában és a valóságban
érintetlenül mindenféle vallási különbözőségtől.

Kalapot persze senki sem emelt, mert ebben a nyár végi időben egyi-
künk sem hordott sem sapkát, sem kalapot. De a holtak tisztelete általános
volt. s az öreg gölleiek szerint ez az „emböri tisztösséghez tartozott”. (Nem
tudom, az 1940-44. évi zsidóüldözés idején történt-e Gölléből elhurcolás,
de a gölleieknek sok rossz tulajdonságuk mellett kiváló és mélyen emberi
tulajdonságaik is voltak. Például a szegények, az elhagyottak s az
üldözöttek minden körülmények között is vakmerő és „csak azért is” való
pártfogása. Annyit mindenesetre tudok, már nem is emlékszem, ki-

tői, hogy a szegény öreg Wachsmann lányoknak - a doktor bácsi lányai-
nak -, akik varrogatással és napszámba járással tartották fenn magukat,
nem lett semmi bajuk. Remélem, más zsidókat sem hurcoltak el.)

Nem tudom, és eszembe sem jutott megkérdezni, hogy társaimra milyen
hatással volt a zsidó temető, de általában elcsendesedtünk mellette, és én
olyan szorongó sajnálkozással néztem a gáztengerbe fulladó sírköveket,
mintha valami közöm lett volna hozzájuk. Talán soha és sehol nem
éreztem az emberi végső magányosság és egyedülvalóság ilyen mélységes,
szorongó elhagyatottságát, mint ott, bár ezt az állapotot magamnak
megmagyarázni nem is próbáltam.

Túl a zsidó temetőn valamelyik Sztojka gyerek két lovat legeltetett, és
láthatólag nem örült jövetelünknek, amiből arra lehetett következtetni,
hogy a család egyes tagjai esetleg élelemszerző körúton vannak, nem a
faluban, hanem valamelyik kukoricásban. Ezt azonban természetesnek
találtuk.

És ez a gondolat szinte szabaddá tett bennünket - „iszen más is lop” -, azonnal kialakítottuk részint a kukoricaszedő, részint a tűzrakó brigádokat (mondanák ma), s a cigánygyerek Lajcsi azonnal megmondta, hogy melyik kukoricásban érett, illetve enni való már a kukorica, de ezzel jelezte is, hogy most már ő is a falusiakhoz, mármint hozzánk tartozik.

Szép, langyos őszi délután volt, amikor ketten eltűntek a jelzett kukoricában. Lajcsi elment fáért az árokpartra, a fűzfáról száraz ágakat törni, ketten pedig kivágtuk a gyeptéglákat, hogy a tűzhely olyan legyen, amilyennek lennie kell.

Aztán felkanyarodott a kis tűzhelyről az őszi pásztortűz füstje, kicsit pattogott a száraz fűzfaág, megjöttek a kukoricaszedők, s amikor a füstös lángok kezdtek parázsba omlani, Lajcsi elsőnek tartotta a nyársra fűzött kukoricafejet - és nem „csövet”, amint másutt mondják - a parázs fölé, és ezt nagyon természetesnek is találtuk, mert Lajcsi végeredményben itthon volt, s mi, falusiak, csak olyan vendégfélék lehettünk.

Végül is mindenkinek megsült a kukoricája, és fél óra múlva jóllakva nyúltunk el a parázs mellett, olyan kormos szájjal és bajuszokkal, mintha félig sült néger gyerekeket ettünk volna.

A nap ekkor már hosszú árnyékokat vetett a Kisrétre, és alig vettük észre, amikor a cigány szülők is egyszer csak ott mentek el mellettünk, szigorúan és ránk se nézve, mintha mi vittük volna a fél zsák tejes kukoricát más földjéről, és ők lettek volna a falu legtisztességesebb polgárai.

A cigány apa valamit odavetett vadonat cigány barátunknak, válasza nem is várva, és a fia kis idő múlva ugyanilyen személytelenül, de a parancsolás hangsúlyával azt mondta:

- Pista, fordítsd ki a Rucát a kukoricából... hazahajtom a lovakat.

És én szépen felkeltem pajtásaim mellől, nem is gondolva arra, hogy ennek a suhancnak miért engedelmeskedem. Én! Én, aki meggondoltam, hogy a szülői, tanítói és bármiféle parancsot teljesítsem.

A Ruca nevezetű ló ugyanis félig már benn állt az egyik kukoricában, nagyon okosan gondolva, hogy a tejes kukorica jobb is, táplálóbb is, mint a békarokkás part menti fű.

-Nee, Ruca! - hessegettem a lónak alig nevezhető bőregeret, de a szürke ló, úgy látszik, nemcsak egyik szemére volt vak, de süket is mindkét fülére. - Nee... az anyád! - léptem közelebb egy fűzfavesszővel, mire a ló hátranézett azzal a rosszindulatú másik szemével, s amikor kicsit közelebb léptem, csúnyán felrúgott.

A cigánygyerek röhögött... de aztán elhallgatott, mert három pajtásomból kitört a bajtársi szellem:

Mért nem szóltál, ha tudtad, hogy a ló rugós?!

Mért nem vigyáz az a marha?

Még te jártatod a pofád, te büdös cigány?!

És erre az alig tizenkét-tizennégy éves cigánygyerek elővette a kését.

- Akarod a hasadba?

A gyerekek megdöbbenek. Göllében a késsel fenyegetőzni mindig komoly dolog volt... de a megdöbbenést azonnal felváltotta a bicskázó, verekedő szellem, mégpedig olyan fordulattal, amire alig lehetett számítani. Az egyik gyerek kirántott a tűzből egy égő végű zsarátnokot, és teljes erővel a cigánygyerek arcába vágta.

Ezzel aztán vége is lett a csatának.

Az ellenfél kezéből kiesett a kés, a társaság felugrált, a Sztojka gyerek elrohant a cigányház felé, apjáért ordítva, mi pedig rémülten mentünk neki az ároknak, hasig a vízben gázolva, és kimászva a túlsó parton, eltűntünk a túloldali kukoricásban.

Eddig tehát „rendben” lett volna a dolog, de én már alig tudtam menni. Az a szürke csontváz csúnyán térdem rúgott még napokig sántítottam -, de az árokparton a fiában megsértett apa ordítva keresett bennünket, és ez szárnyakat adott sántikáló mivoltomnak is.

És alkonyodott már, amikor besurrantam nagymama szobájába, ahol a szokásos „Jézus, Mária, hogy nézel ki...” fogadott

Beleestem az árokba ... a térdemet is megütöttem ...

Mutasd! Jézus, Mária!

De amikor odanéztem, majdnem én is azt mondtam, hogy „Jézus. Mária”, mert térdem megkelt, mint a fánk, s a hatalmas daganatból helyenként szivárgott a vér, a széle pedig kékesszürkében játszott. Én ugyan nem láttam a magas fűben, de valószínűleg patkolatlan volt az a gebe, mert ha még patkó is van rajta ... Szerencsére apámék nem voltak otthon, ágyban vacsoráztam, de még nem aludtam, amikor szüleim megérkeztek, és nagyanyám beszámolt a délutánról, hogy minden rendben van. Puskáék küldtek egy pint mustot, az öreg Csertóka Mari aligha éri meg a reggelt, és „Pisti megütötte” a térdét.

- Ebcsont beheged - mondta apám a legcsekélyebb részvét nélkül -, hát aludjon jól, édesanyám!

Ez a jókívánság azonban aligha fogott nagyanyámon, mert éjjel háromszor is felkelt, hogy térdemen a borogatást megújítsa.

Ezt hát jól megcsináltad szuszogott nagymama. - Ezzel a lábbal nem lehet járkálni.

Meggyógyul ez reggelre, nagymama - vigasztaltam.

Gyógyul a fenét! Csak az a szerencse, hogy holnap csütörtök van... Ágyban maradsz!

Csak ezt ne mondta volna! Ért már az életben azóta is egy-két veszteség, de egy sem volt nagyobb, mint egy-egy elvesztett csütörtök. Erősen sajnó térdem már alig érdekelt, de a holnapi csütörtök! Amikor nincs iskola, azaz előadás, és én mehettem volna:

a Kács alá;

a Kistrétre, ahol állítólag új forrás fakadt;

Deres Laciékhoz, mert ott már régen voltam, és Laci azt hiheti, hogy haragszom;

pap bácsiéknál alighanem megérett a körte;

és megfoghattam volna azt a galambot is, amiért Ödön húsz krajcárt ígért.

Itt az 5. pontnál álljunk meg egy pillanatra, mert ennek előzményei vannak. Sőt az időt is ellenőrizni kell. mert nem szeretném, ha ezeket a vállomásokat bárki a fantázia szüleményeinek tartaná.

Felötlött bennem a gondolat, hogy ez a galambüzlet már jóval későbbben, talán negyedikes koromban történt, és megnyugtat az a tudat, hogy mindent megteszek írásom valóságos tisztaságáért.

Padlásunkon különösen a gabonagarmadák körül és között patikai rend és tisztaság uralkodott, így azokhoz nem lehetett hozzányúlni, hogy a hiányt észre ne lehetett volna venni. Az a hiány persze nem számított, amit a verebek és a galambok okoztak. A verebek télen a szérűben, a kazlakban és nyáron a fészkekben tanyáztak, a galambok pedig az iskola padlásán, ahol néha 50-60 pár galamb is fészkel, s amelyekből mármint a fiatalokból csodás töltöttgalamb-ebédeket ettünk.

Az iskola és házunk tűzfalát talán 8-10 méter térköz választotta el egymástól, mindkét tűzfalon szellőzőnyílásokkal, de úgy emlékszem, a mi tűzfalunkon egy nagyobb, az iskoláén pedig két kisebb szellőzőnyílás volt, ami egyúttal a galambok ki-bejárására is szolgált.

A padlás szellőzőnyílásán többnyire beakasztható drótrács védte a gabonát a galamboktól. Természetesen ha a drótrácsot levette valaki, a galambok azonnal megtalálták az ingyenkostot, és ha nagyobb kárt nem is tettek, a mértanian pontos félpiramisokat összemáskálták és -piszkították.

Talán említettem is már, hogy a törözés fogalma egyáltalán nem volt ismeretlen előttem, hiszen apám éppen engem fogott meg egy kukorica-szár-rakásban, ahol a tört lestem, amelyben már egy fogoly vergődött.

De ez a galambügylet egészen simának látszott, és úgy emlékszem, két galambot már le is szállítottam Ödönnek, a tizenöt krajcár. A húsz krajcár csak egy bizonyos búbos galambért járt volna. De ha nem a búbos megy bele a törbe, akkor is kapok tizenöt krajcárt... és kaptam is.

Egyszóval az ügylet folytatása csábítónak látszott, bár ha kitudódik,

terjedelmes és alapos elfenekelésnek nézhetek elébe. De a tizenöt, sőt szerencsés esetben húsz krajcár sem kutya - és ennyi pénzért bizonyos vállalkozói kockázatot is el kell viselni.

Az ablakrácsot tehát úgy igazítottam, hogy ne egészen zárja el az ablakot, és alulról ne is lássák, hogy nincs ott, és felállítottam a törte. A kisebb nyílást egy ideig kerülgették a galambok, de aztán megszokták, és rövidesen meg is fogott a tör egy vörös tubát... (A házigalamb neve Göllében tuba is volt, s a kisgalambé: tubica. Bár a szerelmes legény a mátkáját is tubámnak, tubicámnak becézte.) Ödön ezért a kialakított tizenöt krajcárt ki is fizette. A következő galamb egy kis fekete galamb volt, de ennek hiányát apám észrevehette, és - amiről persze én nem tudtam - erősen gyanakodni kezdett. Elküldött tehát valamiért a postára, és nyomozni kezdett a lehetőségek között, tehát első útja a padlásra vezetett... Tovább azután nem is kellett nyomoznia, mert - amint talán húsz év múlva nevetve elmesélte - a kis búbos ott vergődött a törben...

A postai megbízatást közben elintéztam, és siettem haza, mert már ebédidő volt. Ebéd után apám - amint felkelt az asztaltól - átment Öspörös bácsihoz bort fejteni. Legalábbis ezt mondta. Tehát: szabad a vásár! A borfejtés nem megy gyorsan, ezért vártam egy kicsit, s csak azután tétferegtem ki a külső folyosóra s onnét - egy alkalmas pillanatban - fel a padlásra.

A hiúz sem megy áldozatára kisebb nessel, mint én - természetesen meztláb voltam -, de már a padlás közepén győzedelmes mosollyal jutalmaztam magam, mert a lószőr hurokban ott vergődött a csodálatos búbos galamb.

- Nonono... kis tubám, nyughass már... nem eszlek meg - vigasztaltam a kis búbost, és amikor felálltam, a vastag kémény mellől a legghalálósabb csendben előlépett apám...

-Ereszd el a galambot! - mondta valami furcsa hangon, és amikor a galamb kirepült, a lépcső felé intett. - Odalent várj meg!

És nem jött utánam, amit nem is bántam, mert még mindig fuldokoltam az ijedségtől. Lementem. Szívem olyan zakatolást művelt, mintha életem végéig akarta volna megőrizni ezt a félelmetes ritmust, holott ha tudtam volna, hogy apám - látva elfehéredésem - majdnem hasonló érzésekkel küzdött, s elhatározta, hogy legközelebb az öreg Wachsmann-nal megvizsgáltatja szívemet, mert nem rendes dolog az, ha egy nyolcéves gyerek egy kis ijedségtől ilyen halottra sápad.

Végül is rendbe jött a dolog. Apám még vacsoránál sem nézett rám, de ez kibírható volt; Ödönnek nem lett búbos galambja, s az öreg doktor egy hét múlva meghallgatta a szívemet, amikor kijelentette, hogy úgy ver, mint egy egészséges csikóé - de az idegeim olyan érzékenyek, hogy a pókháló

hozzájuk képest hajóhúzó drótkötél.

És ezért ma is áldom az öreg doktort, mert ezután, ha apám büntetésből a „sötét szobába” utasított, megfelelő mennyiségű pálcák elviselésére, anyámnak vagy nagyanyámnak csak apám nevét kellett mondani:

- Árpád!... - És biztos lehettem, hogy érdemen alul leszek elfenekelve.

Közben úgy érzem, mintha már apám elé járnék az iskolába. Talán negyedikes vagyok ? Nem tudom, de arra emlékszem, hogy erre az időre esik, amikor apám néhány módosabb gazdával együtt a hitelszövetkezetet megalapította. És ez mindenképpen okos és hasznos cselekedet volt. Az öreg doh- és rozmaringszagú szőlőftiókok megszűntek bank és pénztár lenni, s az öreg énekes imakönyvek immáron csak egy-két Kossuth-bankót rejtegettek, holott akkor már felesleges volt rejtegetni.

A szövetkezetnek első és nagyobb tőkebefektetése egy cséplőgarnitúra volt, azaz együtt a motor és a munkagép, amely naponként talán száz ember munkájára való gabonát csépell, rostált és szelelt ki, különválogatva nemcsak az első-, másod- és harmadrendű gabonát, de még a szalmát, töreket és a polyvát is.

A masina tehát megérkezett Csornába, Attala-Csoma állomásra, vasúton, és onnan felvirágozott lovak hozták haza gépészesztül, mindenestül.

Az öregek csak csóválták a fejüket.

- Istenkísértés ez, higgyétek el - mondta az öreg Antal -, majd meglátjátok ...

-Istenkísértés az, amikor maga a Szűz Máriát rángatja le az égből, úgy káromkodik - mondta a felesége.

- Az emböri dolog - verte ki a pipát az öreg -, de ezt a masinát maga az ördög találta ki... Aztán ez a szúnyogforma masiniszta forgattya?

-Nem köll ehhez erő, Antal bácsi! Benzin hajtja mög olaj... -Ami a lámpába van?

- Olyasmi, csak erősebb!

-No, láttátok! Igába egy lámpátú égött le az egész major. Pedig az az uraságé vót... hát csak ne nagyon ugráljatok a masinátokkal! Kifollik az az izé... möggyullad, aztán leég a fél falu.

- Melyik fele. Antal bácsi? Ez a fele, amölikben a maga háza van? A hallgatóság nevetett, az öreg Antal meg felkelt az akácrönkről, amely háza előtt a padot helyettesítette, aztán pipaszárral megfenyegette a fiatalokat.

-Hát majd möglássátok! - mondta, fenyegetően billegetve a pipaszárral. - Majd möglássátok! - Aztán befordult háza pitvarába, mert nem volt kíváncsi az első göllel cséplőgépre, ami új volt, és a parasztoké volt.

Antal bácsi az öregebb generációhoz tartozott, de nem a legöregebbhez. A legöregebbeket az a négy-öt öregember képviselte - már említettem őket

-, akik még a hétköznapi reggeli miséken is ott voltak, de mintha nem is tartoztak volna a faluhoz. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy idegenek voltak, vagy más faluhoz tartoztak, hanem azt, hogy még egymással is ritkán beszélgettek. Egy volt, akinek haja ősi pásztorosan csimbókba volt fonva - ezt ritkábban láttam -, de a többinek vállát verte ősz haja, és némelyikben görbe fésű is volt.

Komoly, majdnem komor öregek voltak ezek, akiket mindenki köszöntött a faluban, természetesen én is, mert úgy éreztem, öregebbek ezek az emberek, mint a falu, és mögöttük a tudásnak, látásnak, tapasztalatnak kevés örömmek és sok szomorúságnak ideje van múlhatatlanul, amíg csak el nem tűnnek az úton arra a szőlők felé, ahol útközben a temető van.

Ha apám találkozott velük mise után, mindig megállította őket, paroláztak, és ilyenkor apám is hasonlított az öregekhez, mert valamennyi arcán valami rejtett szeretet nevetett.

-Hogy van. Péter bácsi? Hallom, a legkisebb unoka, a Mari is elmátkásodott...

- Úgy is van. mestőr uram. Hát ha az idő elgyűn... fészket rak a

madár is. Jobb lőtt vóna talán, ha itthon marad... de hát így vót röndüve.

- Az én onokámat is Nakra vitték - szólt közbe a másik öreg ~, de nem lőtt belüle semmi baj... Jó népek azok is!

A harmadik öreg csak hallgatott. Ennek volt hajlított fésű fehér hajában. Kalapot nem hordott, csak télen néha kucsmát. Pásztor volt valamikor az uradalomban, de amikor vége lett a jobbágyvilágnak, szülei is földet kaptak. Hiszen akkor még jobbágy volt az egész falu. Azokra az időkre talán ez az öregember emlékszik, de nem beszél róla. Amikor apámtól elköszönt, kezét összefordított ujjakkal a homlokához emelte, és fejét kicsit meghajította.

-Istennek ajánlom, mestőr uram!

De kezét kézfogásra nem nyújtotta.

Ez volt a legszebb öregember, akit életemben láttam, és később sokszor gondoltam arra, hogy őseink is ilyenek lehettek Vereckénél Árpáddal, Hunyadnál Hunyadival, Mohácsnál Bélával, Bécs alatt Mátyással, 1848-ban Görgeyvel, csak arra nem gondoltam, hogy utolsó férfiunokája majd Gorlicénél hajtja bús magyar fejét örök álomra a Monarchiáért, amelyről nem tudta, hogy micsoda, ami nem adott neki soha semmit, s ezért a semmiért az életét követelte.

Ezek persze sokkal későbbi gondolatok, de akkor ott, hét-nyolc éves fejjel ilyesmit éreztem. Szerettem ezeket az öregeket, mérhetetlenül tiszteltem és társtalan magányosságukban sajnáltam őket, mert alig tartoztak valahova, és örökre elmenőben voltak.

Ezt a fésűs fejű öreget (úgy érzem, nagybetűvel kellene írnom) egyszer

láttam udvarunkon is, és ekkor -- kivételesen - sajnáltam, hogy nem volt ott apám, aki biztosan bort hozott volna ki, és megvendégelte volna.

Aznap reggel húzták hozzánk a masinát csépelni, és már javában csettegett a motor, amikor lassú léptekkel, de minden látható kíváncsiság nélkül beballagott udvarunkba ez a fésűs fejű öreg, és kezét a fejéhez emelte, üdvözölve ezzel mindenkit, talán a gépet is.

Nem ment oda senkihez, nem kérdezett semmit, a géphez sem ment közel, csak állt, talán öt percig, aztán bólintott, mintha azt mondta volna: „Hát ilyen is van!”

Aztán kezét újra felemelte, s ahogy jött, minden kérdés és szó nélkül kiment az udvarból. De amíg ott állt, úgy éreztem: halkabban csettegett még a motor is, kevesebbet visongtak a lányok, és még a városi masinisza is fontoskodva megolajozta a motort, jelezve az öregnek, hogy a motor az ő parancsnoksága alá tartozik.

De a szérűben egyformán szállt a por, a gépész később reggelire fűtögette a gépet, s amikor fél órára csend szállt a kazlak közé és a kert végébe, úgy éreztem, hogy a Kácsalja felől jön az iskola, s a kertek alatt úgy szállt a por, mint a köd, amelyet nemsokára meghoz majd az Ősz.

Ilyenkor már kint legelt a jószág a mezőkön, néhol két-három családé is összeterelve, s a pásztorok mindenütt magamkorú gyerekek voltak. Közűk voltam természetesen én is, határtalan vonzalmat érezve minden munka vagy küldetés iránt, amit - nem parancsoltak. Sőt! Kérni kellett!

- Kimehetek Pistával legeltetni?

Ez a Pista Görbic Pista volt, Görbic Pista bácsi - tehenesünk, kocsisunk, egyszóval mindenesünk - fia, hasonló korú, méretű, főleg hajlamú férfiú, akinek szándékai általában csodálatosan megegyeztek az enyémmel. Ezt úgy is lehet érteni, hogy mindketten olthatatlan vágyat éreztünk minden iránt, ami szigorúan tiltva volt.

Így aztán fél óra múlva már a Kistréten voltunk, négy-öt marhával, ha ugyan nem csatlakozott hozzánk valamelyik iskola- és sorstárs, ami határozottan élénkítette a legeltetést.

Talán nem kell mondanom, hogy a marhák nélkülünk is legeltek volna a jó lucernatarlóban, legfeljebb arra kellett vigyázni, hogy ne valamelyik szomszéd kukoricában akarják pótolni a legelésben hiányzó fehérje- és keményítőszükségletüket...

A Kistrét nevű lucernaföldünket két oldalán elég mély árok határolta, amelyben nem volt víz, de annál több bokor, amelyek kiválóan alkalmasak voltak a bodzapipák és egyéb tiltott dolgok elrejtésére. Természetesen ott raktunk tüzet is, de ezt senki sem nevezte pásztortűznek. A pász-tortűzről csak később értesültem valamelyik költőnk tálalásában.

Természetesen a tűznél néha szalonnát is süttünk, amikor is a szalonna

megsült ugyan, de olyan kormos volt, hogy a szánk környéke olyannak látszott, mintha kis kéményseprőket ettünk volna. Ilyen jót odahaza soha nem ettem. Természetesen a vékony, ropogós füstölt szalonnát nem szabad fehér kenyérrel enni, mert a szalonna igazi ízét csak a barna rozskenyér adja meg. Nálunk soha nem volt fehér kenyér, és hiába kutatok emlékezetemben, nem tudom, hogy a faluban ettem-e. Kukoricakenyeret ettem, de ezt az iskolában cseréltem béresgyerekektől.

Egyszóval a marhák táplálkoztak a lucernatarlón, mi az árokban, ahol kis padkákat vágunk ki ülőkének, és valóságos felnőtt pásztoroknak éreztük magunkat. A rétek nyár végi illata végighentergett az árkon, a szívünkön, a gondolatainkon, nyakig ültünk a szabadságos világ határtalan boldogságában, csak éppen nevet nem tudtunk adni ennek a boldogságnak.

De találkoztam én itt másféle boldogsággal is egyik tavaszon, az öreg tölgy alatt, ami egyetlen tölgy volt messze vidéken. Talán határfának hagyták meg Gölle és Gyalán között? Nem tudom, de arról volt nevezetes, hogy ez alatt a tölgy alatt lehetett találni tavasszal legelőször ibolyát. Persze nem olyan hosszú szárú, halványkék, szagtalan erdei ibolyát, amit némely helyen kaszálni lehet, amiért soha le sem hajoltam, hanem rövid szárú, sötétkék, kisvirágú ibolyát, amelynek illatával egyszerre tele lesz a szoba.

Ezt az öreg tölgyet s alatta az ibolyát számon tartottam, s tavasszal -alig ment el a hó - már kimentem, hogy az első ibolyával nagyanyámnak, lakótársamnak és sok zavaros ügyeim elintézőjének kedveskedjem.

És mit látok egyik tavaszon?

A fa alatt, a mi fánk alatt... valaki szedi az ibolyát.

Azanyád!

Toronyíránt mentem a fa felé, pedig mehettem volna száraz úton is... és bokáig cuppogtam a sárban, és...

- Mít csinálsz itt?! - mondtam mérgesen, de ez a kontyos kis piros szoknyás parasztlány meg se fordult.

-Nem látod? - mondta olyan szelíden, hogy erélyesen magam felé fordítottam, és ibolyatartó jobb kezét erélyesen megszorítottam.

-Ez a mi földünk!

A kislány hét-nyolc éves lehetett, akárcsak én, rám nézett, és szeme sarkában gyűlni kezdtek a könnyek.

Én meg fogtam a kezét, fogtam, és hiába szorítottam, a barna kis gyermekkézből hullani kezdtek az ibolyák a földre... és arcán leperegetek a könnyek kis szája szegletébe.

-Ne sírj! Igazán ne sírj! - kértem. - És szedj, amennyit akarsz...

Lehajoltam, és elkezdtem fölszedni a lehullott kis virágokat, és amikor

mind összeszedtem, a kezébe nyomtam.

- Itt van...

A kék szemű kislány már kicsit mosolygott, bár szeme sarkában még ott ültek a könnycseppek.

Aztán zsebébe nyúlt, kenderfonalat vett elő, s a kis csokrot szépen összeszekítette. Aztán csak álltunk. Szeme nagyra nyílt, komoly és nevető volt egyszerre, felém fordult, közel hajolt, és a kis csokrot a kezembe tette.

- Neked adom...

így volt, s ettől kezdve ország-világ, azaz az egész iskola tudta, hogy Ilona az én „szeretőm”; de ez a szó tiszta volt, mint az oltárgyertya.

Aztán múltak az évek, s egyszer csak hallottam, hogy Ilona férjhez ment, és jó idő múlva: hogy meghalt.

Lehet, ám ezek csak földi szavak, amelyek sosem tudnak megbirkózni a szeretet örökkévalóságával.

De ne hagyjuk feledésbe Görbic Pistáékal sem. akikkel eszem a szalonnát irtózatos étvággal, és észre sem vettük, hogy egy ember állt meg a magasparton, csak amikor a földre dobta nehéz táskáját.

Jól megyek Gyalán felé, gyerekek?

Jól - rettentünk meg, mert a városiasán öltözött ember elég rongyos volt, s az egyik szeme olyan kancsal, hogy szédülni lehetett tőle.

-Nem segítene valamelyikőtök? Csak a gyaláni faluvégig elvinni ezt a táskát... nem sajnálnék egy koronát.

Összenéztünk. A kancsal ember sehogy se tetszett egyikünknek sem, de az egy korona olyan fénnel csalogatott minket, mint a felkelő nap szép ígérete.

A hídig elviszem - mondta valamelyik gyerek, talán Bíró Bandi, erre már pontosan nem emlékszem -, de a híd keskeny, ott nem merem átvinni. De ott is van már a falu vége...

Jó lesz, kis barátom, nagyon jó lesz! A hídig elviszed, s ott megkapod, ami jár.

A többi már csak barátunk elbeszéléséből tudjuk.

... hát szóval vittem azt a dög kuffert, majd a vállam szakadt le, de az embör csak noszogatótt.

Aszongya: Mögfizetem, hát mozogj!

Szóval egészen másképpen beszélt, mint itt.

Aszongya: Mikor én ilyen suhanc vótam, a házat is elvittem vóna! Vitte vóna ám az ánya térgyit - gondútam, de nem nagyon szótam. mert már alig vótj lélogzetöm ... Mire a hídhó értünk, fót rólam a víz. Iszen láthatjátok, még most is csupa latyak vagyok ...

Akkor letöszöm a kuffert. mondom: Itt a híd.

Aszongya: Miféle híd?

Mondom: Ezön én már nem tudom átvinni. Mög is mondtam ... Iszen láthatja, milyen kesköny.

Aszongya az embör: Akkor elmöhetsz! Mondom: Hát a korona?!

Aszongya: Itt a korona! - azzal úgy pofon vágott, hogy majd főfordútam.

- Gazember vót ez az embör - mondta egyik pajtás -, a szöme se állt jól.

Nem vót nálad bicsak ? - mondta valamelyik pajtás. - Én hasba szúrtam vóna!

Szúrtad vóna ám az anyád ... - És nevezte azt a testrészt, amelyet úri dámák és paraszti nők is hátul hordanak. Ez irányban tehát már abban az időben is egyenlőség volt, bár a méretek különbözők ... még ma is...

Ezek után mi is letorkoltuk a közbeszólót, hogy ne jártassa a száját, hanem menjen kukoricát lopni, mert ő a soros. Aztán megvizsgáltuk Bandi arcát, amelynek bal felén most már erősen látszott annak az embernek a keze nyoma.

- Ha nagy lennék, megölném - mondta Bandi, és mi neveltünk, pedig Bandi később bebizonyította, hogy egy kis emberöléstől nem riad vissza...

Ezzel azonban már eltelt fele délelőtt, ami nem tíz órát jelentett, mint később a városban, hanem csak kilencet, mert nálunk nyáron a hajnal három órakor, a reggel öt órakor s a délelőtt nyolc órakor kezdődött úgy nagy általánosságban, bár ezt nem tartotta számon senki.

A göllei parasztember általában és nagyon csekély kivétellel rendkívül szorgalmas, jó eszű, tiszta és meglepően intelligens volt, de ezeket a kiváló tulajdonságokat súlyosan befolyásolta az öröklött haragtartás, az igazi szeretet alacsony színvonala és sokszor az értelmetlen irigység. Nagyon remélem, hogy ezeket a rossz tulajdonságokat elseperte a göllei határ közös birtoklása, a közös munka, közös eredmény egyenlősége és a közössé lett kultúra.

Egyikünk tehát elment kukoricát lopni, mi pedig a sáncárok fenekén megraktuk a tüzet, óvakodva a füstölő, nyers ágaktól, mert a füst esetleg a csősz is odacsalogatta volna. Aztán összetereltük a szétszóródott marhákat, hogy ne akkor legyen velük dolgunk, amikor megsült már a kukorica.

Kellemes, napos, de már csak langyos délelőtt volt, mire megjött a kukorica, és készen lettek a nyársak is. Ekkor már alig volt lángja a tűznek, és nemsokára fülig kormosán és maszatosan elmondhattuk, hogy jóllaktunk. Vizünk is volt egy pintes üvegben, az árok falának egy kis üregében, és nemsokára elmondhattuk volna, hogy mégiscsak szép ez a világ, amikor Bandi aki felállt, hogy a vizes üveget helyre tegye - lekapta a fejét, és suttogva mondta csak:

A csöndérök...

Megláttak? - suttogtam.

Itt is vannak...

Bizony ott is voltak már, bár csak az egyik jött a partra, és látott meg bennünket.

Mit csináltok, gyerekek?

A marhákat legeltetjük - mondtam én, és felálltam, mert a tanító bácsi azt mondta, hogy felnőttekkel csak állva beszélhet az ember, azaz a gyerek. De amikor felálltam, megijedtem, mert a másik csendőr mellett ott állt az az ember, aki Bandit pofon vágta.

Nem ismeritek ezt az embert?

Nem ismerhetnek, őrmester úr...

Közben a többi gyerek is felállt, és Bandit elfutotta a méreg.

- Dehonnem ismerjük! - mondta Bandi mérgesen. - A hídig cipeltette velem a kufferját, aztán mikor kértem a koronát, amit ígért, úgy pofon vágott, hogy még most is csönög a fülem...

A csendőr levette válláról a karabélyt, ráfogta az emberre, és a másik csendőrnek azt mondta:

Vasald meg!

De kérem!

Többet nem mondhatott, mert a másik csendőr irtózatosan pofon vágta, aztán megláncolta az ember kezeit. Az őrmester vállára dobta a puskát.

Milyen kuffer volt, fiam?

Ölég nagy kuffer... majd a kezem húzta ki!

Jól van, fiam! - S a megvasalt emberhez fordult. - Melyik zsebedben van az aprópénzed ?

A hátsóban.

Az őrmester kivette a jelzett zsebből a pénzt.

- Gyere ide, fiam!

Nem tagadom, hogy Bandit rettentően irigyeltük, mert a csendőr egy valóságos koronát nyomott a markába.

- Megszolgáltad, fiam!... Aztán semmi megugrási szándék, Pálinka úr! Előre! Nagyon remélem, megtaláljuk a kuffert, Pálinka úr... mert ha nem... de erre gondolni se merjen... Pálinka úr! Előre! - taszította meg az embert a csendőr, és elindultak vissza Gyalán felé.

Ezek után újra elővettük a maradék kukoricát, de Bandi alig evett velünk. A korona a markában volt, és azt nézegette.

Azon a nyáron azonban még történt valami, ami mintha az öregeket igazolta volna, akik féltek a géptől, és féltek mindentől, ami más volt, mint eddig az ő lassan lejáró életükben.

A faluvégén, az Alszegeen csattogott a motor, és bűgött a cséplőgép,

amikor beesteledett már, és a gépet a masiniszta le is állította.

A gép azonban - bár egyre lassult - még nem állt meg teljesen, amikor egyik legény odalépett, megfogta a még mozgó szíjat, hogy lerántsa a kerékről ... S ekkor megtörtént a baj.

A mozgó kerék a szíj alá kapta Cser Imre kezét, egyet fordított rajta, és fejfel a másik kerékhez vágta ...

Olyan hirtelen és váratlanul történt a baj, hogy még csak egy rémült kiáltás sem hallatszott, és szegény Imre fejéből patakzott a vér, és feküdt a földön, látszólag halálra váltan.

Azután már sikoltozhattak a lányok, és szótlánul elfehéredhettek az emberek, a szörnyűségen nem segített már semmi. Sem az apa szótlán és mérhetetlen fájdalma, sem az anya eszelős jajgatása, sem a doktor, sem

semmi a világon. Cser Imre ifjú házas meghalt huszonöt éves korában, szép legény, jó gyerek, apámnak egyik kedves, régi tanítványa.

Hát igazuk lenne a rosszlátó öregeknek, akik féltek a géptől ? És igazuk lenne azoknak, akik megjósolták, hogy nem lesz jó eltérni a régi nyomtástól és szeleléstől?

- Szamárság! - mondta Öspörös bácsi temetés után, és mondta doktor bácsi temetés előtt, és mondta apám temetés előtt is és után is és a szövetkezet gyűlésén is az embereknek, akik persze hogy igazat adtak neki, bár nem lehetett tudni, hogy a babonás korban született szívükben mit gondoltak.

És utolsó helyen verte már a gabonát az új gép valamikor augusztus végén, amikor olyan jégeső szakadt a falura, s utána olyan eső. hogy kiöntött az árok a Kács alatt, a Potyondi-malmot majd elvitte a víz, a ludak az utcán úszkáltak, és még a klumpa is elmerült, már akinek volt klumpája.

Ez volt az utolsó nyár vége Göllében, és amit a felnőttek rejtjeles beszélgetéséből megértettem: ez volt az utolsó nyaram szülőfalumban, amit -éjjel néha felébredve döbbentem rá - mindennél jobban szerettem. Hiszen szerettem én barátaimat, szerettem a házat, ahol születtem, padlásának homályában az elődök kimustrált bútorait, edényeit, kofferjait. ládáit, érthetetlen régi konyhaeszközeit, a nagy, bőrrel bevont utazóládát - amely most a családi levelezést őrizte -, a törött kardot, kovás puskát, a dróttal bevont, kéthasú, óriás szódavízgyártó üveget, barátkordát, rongyos, de sarkantyús csizmákat s még a múlt ezerféle latin, német, magyar könyveit rejtegette; szerettem én minden élő embert, élettelennek látszó holmit, Kácsaljával, Cöndével, a Potyondi-malommal együtt, sokszor külön-külön is, de ha mélyen magamba néztem, szeretetem határtalan határát egyetlen szó fejezte ki, egyetlen régi-régi szó, amiben minden élők és holtak benne voltak, s ez az érthetetlen, de nekem mindent jelentő szó mondta ki, hogy

Gölle!

Sokszor próbáltam a majdnem mindig érthetetlen falunevet is megfejtetni, mert voltak a környékünkön érthető falunevek is. Például: Attala -ami lánynév; Csorna ami egy betegség neve; Berki ahol nyilván nagy berek lehetett valamikor... De a többség: Zimány, Gyalán, Orci, Nak. Pula, Taszár és még sok más számunkra már éppen olyan érthetetlen volt, mint Gölle.

Esténként a tűnődő sötétségben sokszor próbáltam megfejtetni ezt a szót, hogy Gölle; végül is egy kis mesét szöttem körülötte, hogy amikor a jobbágyvilág megszületett, talán a papokra akarták rásózni az akkor csupa erdő, csupa posvány területet pár jobbággyal együtt, s amikor a papok csendesen tiltakoztak, a király embere - más föld nem lévén rájuk mordult:

- Más nincs! Tisztelendő testvérek, hát most nyögjétek ki: Köll-e vagy nem? Köll-e/

És az is lehetséges, tűnődtem tovább nagymama díványán - mert a „rekamié” szót a környéken nem ismerte senki -. az is lehetséges, hogy valami félsüket fráter vagy vénasszony hallgatódzott, s amikor a hallgatódzásból visszaérkezett, nem sokat tudott mondani.

-Nagyon csendesen vótak odabent - mondta a fráter vagy a vénasszony - , csak annyit hallottam, majdnem kiáltott a király embere, hogy: „Gölle... Gölle!”

-Gölle? morgott valaki. -Az talán a neve ennek a csupa erdő. csupa nádas helynek?

Egyszóval a török kivonulása után a papok kapták meg Göllét. mert a király embere előtt a papoknak, a papok előtt pedig a jobbágyinak szava sem lehetett.

De mindez bizony nagyon régen történhetett, és most már nagyon sajnálom, hogy egy-két évig még nem maradtunk Göllében, mert nagyon-nagyon szerettem a betűket, akár szépen gördülő versek, akár mesék, akár rokon levelek s akár Verne Gyula úr összes művei voltak - amelyből csak A tizenöt éves kapitány volt meg a családi könyvtárban. Szerencsére azonban megvoltak Petőfi Sándor összes költeményei is, amelynek már mottója is nagyon tetszett; bár akkor sokáig törtem a fejem, hogy mi a fészkes fene lehet az a „mottó”.

Szabadság, szereim!]! E kettő kell nekem.

Nekem is! gondoltam, és már csak a „mottó”-ért is beleszerettem ebbe a Petőfibe, bár elgondolkoztam azon. hogy mért fogadta el Tündérország királyságát, ha már e földi életben arra biztatta a népeket, hogy „akasszátok fel a királyokat!”

Viszont ha Iluska ukmukfukk királyné lett, mit tehetett a szegény költő? Fanyalogva bár, de elfogadta a királyságot. Persze csak Iluska kedvéért, aki egyszerűen ráparancsolt a költőre. hogy:

-Jancsi, király leszel! Punktum'

Voltak azután a család birtokában bizonyos német ajkú folyóiratok, amelyeknek csak a képeit értettem, bár egy időben úgy látszott, hogy mégis megtanulok majd németül.

A barackfák akkor már el virágzottak, amikor - egyik este -apám megállt az újságforgatásban, és azt mondta:

- Ezt meg lehetne próbálni... a gyerekekkel...

Aggódva néztem fel, mert ezek a próbálgatások nem jelentettek eddig semmi jót.

- Mit? - kérdezte anyám, de hangjában már ellenkezés volt, mert végül is neki kellett a felhőket eloszlatni nyolcéves fejem fölül, és kimenteni a csódból, amibe az atyai próbálkozások taszítottak.

Apám kisimította az újságot, és megköszöörülte a torkát.

- Graz környéki család szívesen adná cserébe egy évre nyolcéves fiát magyar családhoz, hasonló korú fiúért. Ajánlatokat kérünk „Nyelvtanulás” jellegére a szerkesztőségbe.

Elpirultam, mert mindketten rám néztek, és ez a hirdetés nem is hangzott olyan borzasztóan. Utazás... meg minden... -Na? Anyám simított egyet kötényén.

Azt hiszem...

Ebben a korban ragad a nyelv, mint a kutyára a bojtorján - mondta apám -, és nagy dolog lenne... mégis...

Az igaz - tétovázott anyám, és hozzám fordult: - lenne kedved?

Igen... - rebegtem egy kis fenntartással.

Okosan! - lobogtatta apám az újságot. - Szeretem, hogy érzed, milyen fontos a nyelv...

Erre már nem mondtam semmit, mert csapongó gondolataim között városok jelentek meg, idegen tájak, havas tetejű hegyek, bőrnadrágos gyerekek, de a nyelv... a tanulás... nem. Erről szó sem volt, hiszen úgyis ragad rám, mint a bojtorján...

Ezzel is aludtam el, és álmodtam aztán csodálatos városokról, hegyekről, amelyeknek lejtőjén úgy legeltek a tehenek, mint a csokoládé reklámpapírján; még az a mennykő nagy sas is ott volt szelíd lebegéssel. mintha a kisborjúkat őrizte volna.

Nagyanyám csak hajnalban értesült jeles unokája sorsfordulásáról, és legszebb álmomból azzal ébresztett, hogy:

Guten Morgen. mein Kind!

Mi? - néztem rá bambán, mert - majdnem elfelejtettem - az álombeli osztrák gyerekek is mind magyarul beszéltek, de ez fel sem tűnt...

Az azonban feltűnt, hogy oda voltak készítve cipőim.

- Vasárnap van, nagymama? - néztem a cipőkre.

_ Nem járhatsz mezítláb - mondta öreganyám. - Aki Lindenthalba megy, nem járhat mezítláb... ott senki sem jár mezítláb...

Ezen elgondolkodtam; ez a Lindenthal azonban olyan szépen hangzott, hogy felhúztam a cipőket, és elhatároztam, hogy az odavaló ifjúságot felvilágosítom a mezítláb járás csodálatos előnyeiről. A cipőket pedig Deres Laciéknál úgyis levetem.

Laci kissé csodálkozva nézett rám, amint a pitvaron végigkopogtam.

Lindenthalba megyek - mondtam szerényen.

Cipőben ? Feltöri a lábad ...

-Vonaton! Ausztriába... De nem most. Most levetem. Tedd be a kamrába.

Laci enyhe tisztelettel tette el cipőimet, amelyek esetleg velem jönnek Ausztriába, aztán nem törődtünk többet az egész ügygel, mert a Cöndébe mentünk, ahol két ígéretes gilicéfészek volt, és gombázni is lehetett.

A hír azonban elterjedt a faluban, Kuka Juli révén, aki bizalmasa volt nagyanyámnak, és kissé nagyot is hallott.

- Mindönkálba mögy ez a Pisti - adta tovább a hírt -, valami svábokhoz, némötül tanulni...

Azt azonban már nem tudta megmondani, hogy hol van ez a furcsa község, de mindenesetre - Toponáron túl... Másnap apám vadonatúj irkát tett eléem.

- írni is meg kell tanulnod németül; ezentúl mindennap leírsz egy oldalt ... játék az egész... és este bemutatod...

Kezdett az ügy nem tetszeni, de megtettem, mert közeledett már a vizsga, amikor úgyis félre lehet dobni mindenféle irkafirkát.

Apám közben élénk levelezést folytatott jövőendő pótszüleimmel, s abban állapodtak meg, hogy augusztusban lehozzák Hansot, és visznek engem; de ekkor már az egész ház németül beszélt...

Lindenthal iránti lelkesedésem pedig „fúrt und fúrt” csökkent. Barátaim sajnálkoztak is rajtam, és a Kács alatt, fürdés közben megtanácskozták, hogy aki az osztrákokhoz megy, az hazaáruló, aki hűtlen lett „Kossuth apánkhoz”...

Ezt a sértést természetesen terjedelmes verekedés követte, ami nem sokat segített megtépázott nemzeti önérzetemen.

Az idő pedig ballagott. Engem Hansinak csúfoltak ellenségeim, s amikor esténként egyedül maradtam a kertben, a nyárszagú almafák alatt, rádöbbsentem, hogy én tulajdonképpen: búcsúzó. Búcsúzó a kertetől.

a bolthajtásos öreg szobától, Bodritől, a malomgáttól, a gabonával meg rakott kocsiktól, a kenyérszagú kévéktől, mert nagyanyám azt mondta, hogy ott nincs aratás, és nincs cséplés... ott csak hegyek vannak és mindig szépen öltözött kisfiúk.

Kódis népség lehet - gondoltam -. csak azt nem tudom, hogy mi a

fenéből öltöznek, ha nincs búzájuk ...

És álomba sírtam magam.

És ezután már úgy közeledett felém az ismeretlen Lindenthal és az ismeretlen Hans. mintha összes hegyét hozta volna magával, de most mai tehenek és sasok nélkül... hidegen és kopáran.

Mit tegyek, mit tegyek? - kerestem az utat. sirattam a tájat, a patakot a poros utcát, a nádat, a cserszagú erdőt... mindent, de nem találván kibúvót, és nem vettem észre, hogy közben megtaláltam a Hazámat.

Egy reggel aztán beütött a mennykő, és nyomában azonnal kisütött a nap.

Sürgöny! hallatszott kívülről, de aztán kiderült, hogy nem halt meg senki, csupán Hansot vitték kórházba tifusszal, és ebben az évben már alig jöhet.

Elaludt az egész ügy.

Így volt. Aztán megint csak mutogatott az idő, összefolyt, és mintha már a következő nyárran lennénk, amikor elfogyott a szalmánk, ami; apám úgy szokott megoldani, hogy Árva tisztartó bácsitól engedélyt kért, hogy a SzentPéteri-erdőből tavaly lehullott levelest gyűjthessen alomnak a marhák alá. Ez a Szentpéteri-erdő a régi erdők maradéka volt Csupa öreg tölgy- meg cserfa az uradalmi földek között, és még csak őrizni sem kellett, mert úgysem járt oda senki, s az öreg fákból lopni sem lehetett.

Nekünk azonban jó volt. mert némely helyén derékig ért a szélről összesepert tölgy- meg cserlevél, csak fel kellett kosarazni. Szerettem ezt a maradék öreg erdőt, mert visszhangos csendjében csak egy-egy madár szólt néha. s a mohával süppedő kerek olyan csöndesen beszélgettek mintha tudták volna, hogy az öreg fák csendjét nem illik megzavarni.

Délután az erdőbe megyünk! mondta apám ebéd közben. Szón majd annak a lókötő barátodnak, talán tudtok is valamit segíteni, de legalább nem rontjátok itthon a levegőt...

- Igen! „rebegtem”, már ezzel is jelezve, hogy kiváló viselkedésünkben nem lesz hiba. Majd mi hordjuk a leveleket.

Arra gondoltam én is bólintott apám, míg nagyanyám azzal a kétségbeesett gondolattal állt elő. hogy húzzak cipőt - nyáron a mezítláb

járás természetesen meg volt engedve -, mert az erdőben csupa tüske minden ..

-Hagyja, mama - mondta apám -. aki a „mama” szót csak akkor használta, ha nagyanyával nem értett egyet. Ha húz cipőt, jó, ha nem húz, az is jó...

Szüret! -gondoltam, és összecsapva az ebédet, kimentem Görbic Pista bácsihoz, ahol ott volt már jeles barátom, ifjabb G. István is. Hamarosan ponyvát dobott még a hosszú kocsira, hogy a leveles ki ne hulljon, aztán

kivezette a két sárkányt, a honvédlovakat. és befogott.

Mi Pistával már elhelyezkedtünk hátul a kocsifenéken, amikor apám kijött.

- Majd én hajtok mondta apám Pista bácsinak -. eleget vesződsz ezekkel a sárkányokkal. - És elindult a kocsi, egyelőre csak lépésben, mert sose lehetett tudni, nem jön-e valaki az utcai gyalogjárón, aki nem láthatta a kizúduló kocsit.

Kiérve azonban az utcára, a kocsi meglódult, mint az autó. ha teljes gázt kap.

(Akkor természetesen még nem volt autó talán az egész Dunántúlon, és nem volt autótűt sem. Az első autót 1910 12-ben láttam Kaposváron, utcánkban, a Rózsa utcában, amely azóta talán már négyszer változtatott nevet, jelezve a változó politikai irányzatokat és embereket. Ahol is Izsákéknak volt egy piros kocsijuk, valami Kaposvárra bevándorolt alföldi földbirtokosnak.

Ez a kis faküllős kerekű autó szédületes kb. 10 km-es sebességgel „száguldott” utcánk enyhe lejtőjén lefelé, de olyan lármával, kerepléssel, zörgéssel, mintha a következő pillanatban fel akarna robbanni, vagy szét akarna esni. De nem történt semmi baj. pedig a gyereksereg ott szaladt mellette, élvezve a duda, sőt jelzőkürt másvilági felbődüléseit.)

De amikor azon a nevezetes napon elindultunk a Szentpéteri-erdőbe. . automobil talán még Pesten sem volt, így meg kellett elégednünk a két remek ló és a kocsi sebességével, ami az előbb említett autó sebességének legalább a kétszerese volt.

Mi Pistával a fenékdeszkákon élveztük ezt a csodálatos utazást, és összenevettünk néha. mert a beszédet a nagy zörgésben úgysem értettük volna meg. ezenkívül elharaphattuk volna a nyelvünket.

Jól benne voltunk már a csornai útbán, amikor Pista micsoda ész. csodálkoztam! azt találta ki, hogy összebújva fejünkre húzta a nagyvékát, amely alól nem láttunk ugyan ki, de a kocsi csiklandozó rázkódását még közvetlenebbül éreztük.

Remek találmány volt! Elismerésképp - szűken a kosár alatt - átöleltem barátom nyakát, és majd megcsókoltuk egymást a kosár félhomályában és csiklandozó zörgésében - amikor rettenetes dolog történt...

A kocsi kifutott alólunk! Mi pedig ott hemperegtünk a nagykosárral a porban, s amikor magunkhoz tértünk:

- Álljanak meg! Álljanak meg! - hiába ordítoztunk már, mert a kocsi messze zörgött, és a zörgésben nem is hallhatták meg kétségbeesett ordításunk.

Ha nincs a fejünkön az a ronda nagykosár, persze észrevettük volna, hogy a deszkák, ha centiméterenként is, lassan hátrafelé ráznak bennünket,

de abban a remek félhomályban ki a fene gondolhatott erre?

Én szívesen elbőgtem volna magam, ha egyedül vagyok, de tekintély is van a világon, bár arra nem gondolhattam, hogy ez a kérdés derék barátom agyában is megfordult. Ezt onnét sejtettem, hogy Pista egy rendkívül célirányos köpéssel segített magán, mondván:

-Az a rakocsányi rák-rosseb ögye mög! - Aztán hozzátette még: - Tudok egy utat! Átvágunk a kukoricán, és mire a kocsi ott lösz, mi is ott löszünk...

A kukorica már majd méter magas volt, és hamar elfáradtunk, mert azt a fene nagy vékát a szűk sorok között cipelni nehéz volt. Ha egymás mellett mehetünk, még futottunk is volna, de így, egymás után csak baktatni lehetett.

A délutáni melegben csorgott rólunk a víz, és beletellett majd fél óra, amíg az erdőhöz értünk. Ekkor már folyt rólunk az izzadság, s a szűrőlegyek valóságos lakodalmat tartottak felettünk, de főleg rajtunk. Csíptek, mint a veszedelem.

Az erdő csodás volt, árnyékos és csendes, mint az öreg templomok alkonyattal. Csak a vastag leveles sások mezítlábunk alatt, és amikor Pista azon kezdett tanakodni, hogy merre lehet a betyárok tanyája, a hideg futkosott a hátamon.

Ki mondta, hogy itt tanyáznak ?

Mindönki tudja...

Erre eleresztettem a kosár fülét, és Pista megijedt, mert tudta ugyan, hogy én mindent elhiszek, és ijedős vagyok, de azt is tudta, hogy az ijedség végül is valami bolond haragban lobban ki, és akkor nyifára verem még a nálam egy fejjel nagyobb gyereket is. Ő pedig pontosan akkora volt, mint én...

- Ámbátor lehet, hogy csak ujan kitalálás az egész... Édösapám! - ordított nagyot. - Édösapáám!...

Hallgatóztunk, de csak egy mátyás kiáltott vissza, és egy harkály kopogtatta az öreg fák horpadt mellkasát.

Mert itt csak öreg fák voltak, egymástól 15-20 méterre, mégis árnyékos volt a cserszagú csend, mert az óriás koronák összeértek, és a harkály kopogtatása és a mátyásmadár kiáltása messze hallatszott ugyan, mégis hamar elhalt az árnyékok óriás sátrában.

Álltunk. Az izzadság hidegre hűlt már rajtunk, amikor Pista kitalálta, hogy legjobb lesz, ha kimegyünk a csornai útra, mert csak arra jöhetnek. és lehet, hogy még nem is értek ide.

-Nagyot rövidítettünk ám! -vigasztalt rendkívül optimista barátom. - Az is lehet, hogy megörűnek, ha egyszer csak kiugrunk az erdőből.

Nem mondom, hogy nem esett jól ez a vigasztalás, bár én tudtam, hogy apám nagyon haragszik, mert fogalma sincs, „hova a fészkes fenébe lett ez

a két csirkefogó" ... Ez a biztatás tehát, hogy „kiugrunk az erdőből", nem nyugtatott meg túlságosan.

De azért mentünk arrafelé, ahol az erdő szélét sejtettük. Vittük azt a marha nagy vékát, ami üresen is nehéz volt, sőt néha már a földön húztuk.

- Ott a széle! - rikkantott Pista barátom, akinek áldott idegei voltak, és amikor végre holtfáradtan kibújtunk az erdőből, kiderült, hogy nem csak az erdő sarka volt ott, de a kocsi is, és apám hideg kék szeme úgy állt rajtunk, mint a végzet ostorcsapása.

Ezt az ostorcsapást egyébként szó szerint is lehetett már érteni, mert apám kiemelte az ostornyelet a tartójából, és elindult felénk...

És ekkor csoda történt.

Az erdősarkon túl kibukkant Kis Jancsi bácsi, keresztes botjával, mögötte a poros, fáradt búcsújárók: húsz-harminc asszony, egy-két öregember és elől Jancsi bácsi, az előénekes, majd fáradt nyárvégi zengésével felhangzott a régi-régi szép ének:

Boldogasszony anyánk, régi nagy patronunk...

És jöttek a búcsúsok, és álltunk az út mellett, és mögöttünk a néma, de visszhangos öreg erdő, és levette a kalapját apám, aztán Pista bácsi is. Mi nem vettünk le semmit, mert egyikünknek sem volt kalapja.

Az erdőben visszhangozva kerengett az ének, és amikor a búcsúsok már elmentek mellettünk, apám hóna alá vette az ostort, feltette kalapját, és a kocsi felé intett.

- Üljetek fel - mondta csendesen.

És ekkor más lett a kocsi, a lovak, Pista bácsi... még a kerekék is mádként kattogtak a mohás avaron, és valahol egy mátyásmadár kiabált, de mintha hívott volna bennünket.

Pista bácsi ledobta az istrángot, az a két nagyvérű, gyehenna ló állt mint a cövek, még a farkukkal is mérsékelten csapkodtak, ha bögöly szált a hátukra. Egyes helyeken, ahol a szél összehordta, szinte méter vastag volt az avar. A nagykosár majdnem percenként telt meg. Mi ifjabb Görbic Pistával futólépésben vittük a kosarat a kocsihoz (pedig közben egy tüske is ment a talpamba, amit majd odahaza nagymama fog kihúzni i. és egy kis óra alatt púposán tele lett a kocsi falevéllal, pedig közben még le is tapostuk.

- Látjátok - oktatott végül bennünket apám -, ha nem jönnek a búcsúsok, csúnyán elraktalak volna benneteket, s ez elhamarkodott büntetés lett volna. Hirtelen haragjára sose hallgasson az ember! Csak azt nem értem, mi a fenének szálltatok ki. És minek kellett a kosár?

- Édesapám - magyaráztam -, mink nem szálltunk ki, hanem kiestünk - És a kosár?

Az úgy volt, mestör úr, kéröm magyarázta Pista -, hogy mink Pistikával

a kosár alá bújtunk, és nem sokat láttunk, és azt se vettük észre hogy a fenékdézsákakon hátrafelé rázkódtunk ... aztán egyszer csak puff... már a porban henteregtünk.

Te süsü - nevetett most már a két apa -, hát mért nem kiabáltatok!'

Kiabáltunk mi magyaráztam most már én is -, de mire összeszedtük magunkat, a kocsi már messze járt, aztán zörgött is...

Ugye, mondtam, mestör úr, hogy valami kiáltozást hallottam? mondta az öreg Görbic.

Igazad volt, Pista, jobb füled van. Na - nézett ránk vidáman apám . üljetek fel, most majd nem estek ki. Meg a levelesre is vigyázhattok, hogy ki ne rázkódjék.

Hát hazafelé az út valóban ringatóan finom volt. nem is beszélve a tölgy- és cserlevelek csodálatos erdőszagáról, s arról se, hogy este nagymama tizenkét kullancsot szedett ki különféle, többé-kevésbé diszkrét testrészeimből...

Ilyen leveles alomért aztán még kétszer mentünk el a Szentpéteri-erdőbe de nem bújtunk többé a nagyvéka alá. kitanulva az alattomos zörgést s a fenékdézsák hátraszállító ravaszságát. De négyszer már nem kellett menni, mert megérkezett hozzánk is - már másodszor vagy harmadszor

a Masina, azaz a cséplőgép motorostul, gépésztül, egész személyzetével.

És egy óra múlva némi kis akadozott előköhögés után csett-csett-csett - csettegni kezdett a motor, egyenletesen búgni a cséplő, és a masinista csak olajos sapkáját lengette meg a levegőben, hogy: lehet etetni.

_ Mmmm ... mmuaaa ... uaaaa ... - nyelte a cséplőgép a kéréket, és pedig elég nehezen nyelte, mert sok eső esett a nyáron, és a kétméteres rozskévék alig fértek le a masina telhetetlen torkán.

- Hát szalma, az lesz mondta apám -, de a többi a mázsa mondja meg.

-Nem lesz hiba, mester úr - mondta a gépész , látom a zsákrul. Elég zsákot láttam már megtelni, hát ezek a zsákok nagyon hamar telnek, pedig ezek nem a kis parasztszások, ezek uradalmi zsákok.

Ez a megállapítás persze nem azt jelentette, hogy a zsákok az uradalomból voltak, hanem azt, hogy a mi zsákjaink bolti szokvány-nagyságúak voltak, míg a parasztszások helyben készültek, esetleg más falusi takács műhelyében, akiknek gondolni kellett arra is, hogy a zsákok nemcsak tartósak, de megfelelő nagyságúak legyenek, mert más dolog az, hogy a keskeny létrájú parasztpadláson vagy az. uradalom széles lépcsőjén viszik fel vállon a padlásra a gabonát.

Igen, fizetett a rozs, mint a köles, ami nemcsak azt jelentette, hogy a göllei - általában a somogyi földek termékenyek, de azt is, hogy az istállótrágya megfelelő minőségű és mennyiségű volt. Hiszen azért mentünk

- a szalma fogytán - még erdei leveles alomért is, hogy a trágyatelep növekedjen.

Úgy emlékszem, ebben az időben látogattuk meg Baka bácsiakat is Várongon, ami nemcsak a neve után, de a valóságban is sváb község volt, bár ez bennünket egyáltalán nem érdekelt. Apám valami bikaügyben járt Baka bácsinál, hát elvitt engem is, hogy ne rontsam otthon a levegőt. azaz szem előtt legyek. Baka bácsiéknál akkor még fiú nem volt, csak három lány, akik nem túlságosan érdekeltek, mert egyrészt nekem már volt „szeretőm”, másrészt a lányokat meg én nem érdektem, mert - egy-két tartalmas megjegyzésem után kijelentették, hogy „sült paraszt” vagyok, amiben, azt hiszem, igazuk is volt, csak a „sültet” nem értettem. Általában apámmal kettesben utazni nem volt mindig gyönyörűség, mert részint számtanból vizsgáztatott (mindig gyenge oldalam volt!), részint kérdéseket adott fel. Például: hol „lép” a Duna magyar földre, és hol hagyja el?

Aztán a visszhang keletkezéséről érdeklődött, a hang sebességéről, ami ugyan nem volt még iskolai tárgy, de tudnom kellett, mert ezeket egyszer könnyelműen megkérdeztem, azóta... ezekkel a kérdésekkel is számolnom kellett.

Aztán elhallgattunk. Apám bóbiskolni kezdett, én pedig néztem az út mentét, a tájat, a vándorló felhőket, egy-két távoli templomtornyot, a szálló madarakat, amelyekről - már a repülésükről is - tudtam, mi a nevük, hol fészkelnek, és károsak-e vagy hasznosak.

És ilyenkor építettem Honának házat, utcára hat ablakkal, amelyeknek zsugátere zöldre volt festve, és Hona ilyen kora reggel még bent aludt rózsaszín paplan alatt, valószínűleg rólam álmodott, tehát semmiképpen nem lehetett felébreszteni.

Várong egyébként - Gölléhez képest - rideg, fátlan sváb falu volt, és nem is bántam már, hogy megérkeztünk Baka bácsiékhoz, ahol kiderült, hogy a család nincs otthon, ami úgy látszott, sem nekünk, sem Baka bácsinak nem okozott szívfájdalmat.

Én - miután apám azt mondta, hogy rám semmi szükség - végigcsavarogtam az udvart, a majort, az istállókat, sőt megnéztem a halastavat is, ami tele volt békával és békalenccsel, de halat nem láttam egy darabot sem.

Beszéltem a kocsissal is, aki azt a gyilkost agyonlőtte, sőt megmutatta a kaput is, ahol az az ember át akart mászni, de ő lelőtte. Olyan vidáman beszélt róla, mintha nyúl vadászatról lett volna szó.

A táj egyébként elég sivár volt, bár délután a szőlőben ezt a megjegyzést kellő tisztelettel visszavontam. Mert a szőlő nemcsak nagy volt - úgy emlékszem, ötven holdnál is több -, de rendkívüli gondossággal és szakszerűséggel volt megművelve. Nekem azonban legjobban a viharágyú

tetszett, bár először csalódott voltam. Mert: miféle ágyú az, aminek nincs kereke, nincs csöve, és nincs lófarkas csákójú tűzérsege, hanem csak egy öreg vincellér áll mellette, aki azt mondja, hogy a viharágyú nem ér egy pipadohányt, mert három vagy négy év előtt, amikor a másik intéző volt itt, és jött a jég nagy széllel, pocsékká tette a szőlőt, pedig talán két tucat lövést is leadtak.

Szólt az ágyú - mesélte -, de az a ronda nagy felhő úgy megállt felettünk, mintha az éghez ragasztotta volna valaki...

Aztán? - kértem a részleteket.

-Aztán? Aztán nem lett semmi. A felhő csak szállt lefelé, mintha valaki nyomta volna, s amikor már olyan színe volt, mint a rothadt pacalnak, hát elengedte a jeget, és negyedóra alatt leszüretelt.

Közben alkonyodott. És csodálkoztam, hogy még nem indulunk haza, mert apám nem szeretett alkonyattal, pláne sötétségben járni. Féltette a nagyvérű lovakat. Mégis sötét lett, mire elindultunk, mert még egy kis vacsorát is meg kellett enni, amikor Baka bácsi - véletlenül-e vagy csak úgy megszokásból? - félig töltötte vizespoharamat a nehéz dörgicsei borral. Én pedig - lesz, ami lesz -, mielőtt még apám észrevette volna, úgy megittam, mintha valóban víz lett volna.

Mi tagadás: nem esett jól. Még meg is borzongtam egy kicsit, de ez az érzés hamar elmúlt, és helyet adott valami nagy nyugalomnak és biztonságának. Szeretném én látni azt a zshiványt, aki minket megtámad, akár milyen sötét is lesz! Ott a puska! Apám ugyan nem ilyen céllal hozta magával a puskát, hanem azért, mert nagyapának varjútollat ígért pipatisztítónak. De ez most már mindegy. Görbic Pista bácsi meggyújtotta a gyertyákat a kocsilámpában, s a vastag üveg valóban elegendő világosságot szórt kétoldalt a koci mellé, hogy árokba ne menjünk. A gyertyák azonban tízpercenként elaludtak, mire apám szidta a boltost, akinél a gyertyákat vette, de Pista bácsi azt mondta, ő jobban szereti, ha nem ég a gyertya, mert a szeme megszokja a sötétséget, jobban lát, mint gyertyafénynél, és jobban látnak a lovak is.

- Hát én nem bánom - egyezett bele apám is a sötétségbe -, de ha földöntesz, „olyat” mondok...

De nem kellett apámnak „olyat” mondani, mert szép csendesen, de az emberi gyaloglásnál sokkal gyorsabban mentünk hazafelé. Elhagytuk már Nakot, s valahol, hajói emlékszem, Inam körüljárhattunk, és bóbiskoltunk a hintóban, amikor Pista bácsi megszólalt:

Valahun tűz van!

Állj meg! Csak nem nálunk?

Nem - mondta Görbic Pista bácsi -, inkább Fonó... de Gyalán is lőhet...

A „hármastetejű akol” - mondtam én, mert a sötétben is betájoltam

magam, és majdnem biztos voltam ebben az érzésben.

Ha az lenne - mondta Pista bácsi -, közelebb látszana. Talán Csorna?

Csorna... jobban balra lenne - mondtam én, bár nem szoktam a felnőttekkel vitatkozni, de hát a dörgicsei bor „okos” ital.

Csorna lesz az... - hallottam messziről Pista bácsi hangját.

Csornai tűz nem látszana ennyire ide - vitatkoztam tovább, és nem gondoltam arra, hogy ez a fölényes biztonság kizárólag a suttyomban elfogyasztott dörgicseinek volt köszönhető.

És úgy látszott, mintha a két pompás katonaló is segíteni akart volna a kérdés eldöntésében, mert minden biztatás nélkül nekilódultak, ámbar ekkor már feljött a hold, és az is világított valamelyest.

Nakot is hamarosan elhagytuk, s amikor Inam mellett is eltrappoltunk apám megszólalt:

Alighanem a gyerekek van igaza ...

Most má úgy látom én is - mondta Pista bácsi, s amikor egy kis emelkedőre értünk, újra megszólalt: - Most már biztos, hogy a „hármastetejű akol”. Mi a fene éghet ott, hiszen nincs azoknak már régen egy szál szalmájuk sem... Pedig ez a tűz a szérűben van...

Másnap aztán kiderült, hogy egy szénakazal lobbant fel magától, mer; egy kicsit korán rakták kazalba.

-Jó szeme van a gyerekek - mondta apám másnap nagymamának amikor azt hitte, már alszom. Pokolmessziről megmondta, hogy a tűz a „hármastetejű akolnál” van.

Szerencsére sötétben szoktak nagymamával beszélgetni, így nem lehetett látni, hogy még a hálóing alatt is pirulok apám dicséretétől.

Úgy emlékszem, erre a nyárra esik boldogult Vilma néném eltávolítása is, amiről nem szívesen írok. mert a Csend című kis írásomban már írtam róla, de meg kell említenem, mert be akarom bizonyítani, hogy édesanyámat mindenkinél jobban szerettem, és ahogy mondani szokás - ölni tudtam volna érte.

Hosszú-hosszú időnek kellett még ezután eltelni, betegségeknek és egyéb csapásoknak, amíg Vilma néni megbocsátotta apámnak, hogy elvette anyámat, és édesanyámnak, hogy hozzámment apámhoz, fittyet hányva nagynéném minden áron való feleségszerző törekvéseinek.

Azért a pár ezer forintért - hallottam egyszer valakiről -, „mert megtették vele a vak csibét, a szerencsétlennel” ... (Régi babona volt ugyanis, hogy ha a legénnyel a lányos háznál akár csak félig vak csibét etetnek meg, akár sülvé, akár rántva, a legény ítélőképessége megvakul, s a kérdéses leányzót csodálatos szépnek látja, és - természetesen - el is veszi.)

Az előzmények ugyanis teljesen anyám mellett szólnak, és apám dicséretes kiállása mellett, amikor - elég sok komisszág után nagyanyámnak is

és Vilma néninek is felmondott.

Nagyapám halála után ugyanis apám családja teljesen a csőd szélére jutott és széthullott. Ekkor apám magához vette nagyanyámat és Vilma nénit, nemkülönben a még iskolás Géza öccsét is. Másik három nagybátyám ugyanis mereven elzárkózott Vilma néni elől, Vilma néni pedig kitartott nagymama mellett, mert „nagyon szerette anyját”, bár azt hi

szem, inkább dirigálási és uralkodási szenvedélyét elégítette ki nagymama mellett.

Anyám megjelenése azonban hamar tisztázta a helyzetet, leszállítva nagymamát is és Vilma nénit is a „vendégszeretet” tisztelt, de csak a vendégjog nagyon tisztos és véges alapzatára.

Apám természetesen tudta, hogy ez be fog következni, és azt hiszem, várta is, hogy mint fiú és testvér, de elsősorban mint férj asszonyát az őt megillető helyre és grádicsra állítsa.

Tehát Vilma néninek menni kellett. Géza bácsit valami intézetbe tették, nagymama pedig felment Zoltán bácsihoz Pestre, mert Vilma néni „kidobása” miatt halálosan meg volt sértve.

Ezek a zivataros napok azonban hamarosan elmúltak édesanyám körül, annál is inkább, mert mindennél sürgősebb dolga is akadt, mégpedig az, hogy kiváló és rendkívül nagyhangú fiúgyermekét, azaz engem a világra hozzon. Be kell vallanom, hogy édesanyámnak elég baja volt velem, ami már azzal kezdődött, hogy burokban születtem. A baba persze hamarosan megszabadított ettől a felesleges köpönyegtől, amit én éktelen ordítással nyugtáztam, apám pedig egy arany tizkoronással, amit én további üvöltéssel vettem tudomásul.

-A szelek bántják szegénykét mondta „gőlya néni”, s azóta is, ha kamillaszagot érzek, azonnal ez a törékeny kis asszonyság jut eszembe, mert utánam még hatszor jelent meg, hatszor árasztva kamillaillatát, amit két esetben sajnos szomorú tömjénzag követett.

Szóval így kezdődtem, mert sajnos, angyal koromat teljesen elfelejtettem, ami határozottan kár. mert arról a fényességes szép időről lehetne ám csodálatos regényt, útleírást, talán még színdarabot is írni.

Sajnos, akkor még színdarabot többféle okból nem írtam, ellenben minden törekvésem a növekedésre fordítottam, nemkülönben ennek az egyáltalán nem angyali világnak megismerésére.

Szép és felfedezésekben zsúfolt korszak volt ez, pláne amikor - sértődését és Vilma nénit is magára hagyva - nagymama is megjelent, és a „kiváló” és „legjobb” és „legrosszabb” unoka körüli gondot teljesen magának követelte. Nem is gondolom, hogy ez ellen bárki is tiltakozott volna.

A kis szoba, úgy emlékszem, 1907-ig vagy 1908-ig volt nagymamával közös tanyánk, mert 1909-ben apám nyugdíjaztatta magát, és állást vállalt

Kaposváron, tekintettel gyermekei tömeges iskoláztatására.

Ne gázoljunk azonban céltalan időtlenséggel az események szelíd forgatagába, bár erre a forgatagra a szelíd jelző talán nem is egészen kifejező, és főleg ne mulasszunk el bizonyos történelmi visszapillantást vetni

a terepre, amely színhelye lesz zivataros ifjúságomnak, mint ahogy színhelye volt bizonyos egyházi személyek viselt dolgainak is.

Házunk ugyanis a piarista rend tulajdona volt talán száz éve, de hogy azelőtt kié volt, arról nem tudott senki, igaz, nem is érdekelt senkit. Apám előtt az „öreg mester” lakott a házban, s csak annyit tudtam meg róla, hogy még apámnál is szigorúbb volt, és hogy egyetlen fia egyetemi tanár vagy valami nagy jogász lett Pesten. Apám sem tudott róla sokat, mert - ha jól emlékszem - nem is találkoztak.

Mindez azonban nem fontos. Fontos az, hogy nagymama szobája az a szoba lett, ami azelőtt a konyhafráteré volt, s amibe, ma sem tudom, miért, két lépcsőn kellett a konyhából lemenni. Ez a furcsa belépő aztán többrendbeli alapos elhasalást jelentett, amikor elgondolkodva, sőt néha rohanva érkezett az ember... Mindezen furcsaságoktól eltekintve nagyszerű kis szoba volt ez, mintha csak ránk szabták volna; vastag falakkal és vastag ajtóval. A hosszanti fal és az angyalos cserépkályha mellett volt az én sezlonom, aminek azonban abban az időben dívány volt a neve. A dívány végében nagymama szekrénye volt, azon túl, de már keresztbe, a szoba végén volt nagymama ágya, egy karosszék és felette egy kis polc, amelyen rózsafüzér, imakönyv, Szent Antal-szobor (nagyapám ugyanis szintén Antal volt, bár nem szent...), virágváza, naptár és még orvosságok is voltak meglehetősen zsúfoltságban, aminek az volt a kellemes következménye, hogy csak egy tárgyat kellett véletlenül megtolni, ez a lökés láncreakciót szült, és valamelyik szobor vagy váza okvetlenül egy rosszul sikerült fejjel fejezte be törékeny életét.

A polc után (amelyet nagymama „stelácsi”-nak nevezett) jött a vasrácsos ablak, alatta kis asztalkával, amelyen később az ábécé rejtelseibe, a hittan isteni dolgaiba, sőt a kisdéd történelem meséibe „nyertem betekintést”.

Az asztal után még a falon levő középkori kínszerszámnak is tekinthető vasfogast kell megemlítenem, amely rendíthetetlenül volt a falba ágyazva, és bármely kövér embert a leszakadás veszélye nélkül rá lehetett volna akasztani. Nagymama szerint a barátok ázott csuháit szárogatták rajta, nemkülönben az utazóbundákat és a lábzsákokat is.

Meleg, csendes, jó kis szoba volt ez, amelynek ablaka Compó bácsi, a kovácmester nagy kertjére nézett, ahol Compó bácsinak a méhese is volt. Nyár vége felé, amikor szóltak már kis őszibogarak - kii-kii -, mindig megvártam, amíg Compó bácsi a méhes előtt a padon üldögélve pipára gyújtott. Ilyenkor látni lehetett egy-egy felvillanásra Compó bácsi arcát is,

hiszen csak erre vártam, hogy odakiálthassam:

- Jó éjszakát, Compó bácsi!

-Jó éjszakát, kisleány! - szólt vissza az öreg mester, s ezzel a napnak vége volt.

Az ablak között nagymama néha orvosságos üvegeket tartott, én pedig télen a verebeimet. A verebeket idősebb barátaimtól vettem néha egykét krajcárért, néha azonban fülcsípésért, amit úgy kell érteni, hogy valamely megfogott kan verébbel egyszer vagy kétszer meg engedtem csípni a füleimet.

A verebeket azután persze szabadon engedtem, de emlékszem egy öreg kan verébre, amely egészen megbarátkozott a szobával, és a jóléttől már majdnem pocakot eresztett. Amikor tavasszal szerettem volna, hogy menjen már családot alapítani, még napokig leskelődött az ablak előtt, hogy mikor jöhetne be. Ez a veréb annyira megszokta a játékot, hogy ebéd után nem hagyott aludni, és csak akkor telt be a mérték, amikor nagymama fülét is alaposan megcsípte. De aztán jött a tavasz, a szerelem, s az én veréb barátom végül is elment a nagy létszámú verébhadat tovább szaporítani.

S amint növekedtem, ez a kis szoba nemcsak mint pihenő-, alvó- és tanulószoba szerepelt, hanem mint menedékhely is, amíg az atyai harag villámai ki nem tobzódtak magukat.

Jöttek a nehéz léptek a konyhán keresztül, egy koppanás, és már nyílt is az ajtó.

Nincs itt az a lóköttő?!

Mért keresed, kisleány? (Azt már meg is mondtam nagymamának, hogy egy ilyen nagy bajszú embert nem lehet „kisleány”-nak nevezni.)

Elvitte a harapófogót.

Majd előadja, kisleány ...

Mondhatom, hogy csodálom mama türelmét...

(Itt megint álljunk meg egy pillanatra, és vessünk egy pillantást az ágy alatt tartózkodó „lóköttő” gondolatai közé)

Baj van! - gondoltam, mert apám csak felhevült, azaz mérges pillanataiban mondta, hogy „mama”. A normális megszólítás „édesanyám” volt, és valami örömet jelzett - bár ritkán - az „édes jó anyám”.

Apám tehát elviharzott jó gyermekét tovább keresni, bár az is lehetséges, hogy meglátta lábam az ágy alatt, de nem akart cirkuszt csinálni, azaz engem elverni, a mama idegeire való tekintettel.

Ami pedig a harapófogót illeti, alighanem odaadtam Jancsinak vagy Péternek vagy Lacinak vagy... csak az a fölséges Úristen tudja, kinek, mert adakozó hevületem néha nem ismert határt.

-A mestor úr kimönt a mezőre... -jelentette Margit, azaz Krédli, nem tudom én, hányadik sváb lány. aki erre a névre hallgatott, de mind

szövetségesem volt. mert nemcsak szerettek, de meg is csókoltak néha, ami férfias mivoltomnak rendkívül jólesett.

- ... kocsival mentek - tette még hozzá Margit, jelezve, hogy apám hosszabb tartózkodásra ment el, mert - természetesen - az összes Margitok anyásan szerettek engem, amit nemcsak érzésben, de ajándék cukraimból is viszonztam.

Szüret! gondoltam, és már meg is feledkeztem volna a harapófogóról, ha nagyanyám nem figyelmeztet:

- Addig nem mész sehova, amíg azt az átkozott harapófogót elő nem adod!

Azt, hogy előadod, Göllében csak nagyanyám mondta, mert a parasztházaknál azt mondták volna, hogy: addig nem mész sehova, amíg azt az átkozott fogót meg nem keresed, ide nem hozod, meg nem kerül stb.

Alighanem Jancsinak adtam ... de az is lehet, hogy a padláson felejtettem.

Mi a fenének kellett neked a padláson fogó? Margit, menj fel ezzel a gyerekekkel a padlásra, és keressétek meg a fogót...

Hajaj - gondoltam -, ha nagymama úgy beszél rólam, hogy ez a gyerek, akkor már komolyan baj van. De nem kellett felmennem a padlásra, mert eszembe jutott, hogy a fogó a rolettában van. Persze erre a tényre minden normális ember megkérdi: mit keres a fogó az ablakredőnyben?

Semmit! A fogót még az este ottfelejtettem az ablakdeszkán a folyosón -, és reggel, mielőtt felhúztam volna, érdekelt, felviszi-e a fogót. Hát szépen felvitte, mire megnyugodtam és elfelejtettem.

Ezek után a vászonrolót leeresztettem, mire a fogó idő előtt kiesett, és hajsál híján majdnem kitörte az ablakot...

Ijedségem azonban éppen olyan hamar ellobbant, mint ahogy jött. A fogót úgy adtam át nagymamának, mint egy indián gyerek az első skalpot az öreganyjának, aztán felmentem a padlásra, mert igazán megnyugodni csak ott tudtam. Ott szinte kiestem a létező valóságos világból, ha beleültem dédanyám háromlábú (a hiányzó negyedik lábát három téglával helyettesítette), hatalmas karosszékébe, s elnéztem az elődök, sőt az itt lakó pap elődök kimustrált szerszámaikat, ruháikat, lábbeliiket, edényeiket, képeiket, egérfogóikat, zsírosbödönjeiket, világcserepeiket, fővegeiket, csizmahúzóikat... és folytathatnám még egy egész oldalon át. de nem folytatom, csak azzal.

hogy a bölcsőtől a koporsóig megtalálható volt itt minden, és valahányszor rágondolok, fáj a szívem ezekért a kacatokért, amelyeket össze kellett volna gyűjteni, és valami múzeumnak átadni örökös megőrzésre.

Nem voltam ott, amikor szüleim összeházaszták, és eljöttek Gölléből, de valószínű, hogy apám egy kézlegyintéssel elintézte a padlás ócskaságait,

mint ahogy elődjei is ugyanezt tették, s ezért gyülemlett fel a sok ismert és ismeretlen rendeltetésű holmi, ami már csak egy megszállott muzeológusnak jelentett volna értéket és talán tudományos csemegét.

A padláson természetesen egerek, macskák, denevérek és néha egy-egy bagolycsalád jelentették az élővilágot, nemkülönben a mestergerendában dolgozó szúk, álmos szúnyogok, pókok és pár öngyilkos légy, mert előbb-utóbb belerepültek a szőrös lábú halász hálójába. A padlás - miként a ház is - L alakú volt, mindkét végén egy-egy elég nagy ablakkal, illetve ablaknyílással, amelybe vaskeretes dróthálót lehetett beletenni. Lehetett addig, amíg valamelyik túl rendes kocsis vagy szolgáló be nem zárta mindkét kijáratot, s apám -a szag után -döglötten talált egy egész fészek bagolyfiókát. A szülők ugyanis a zavarásra még kirepültek valamelyik nyíláson, de vissza már nem tudtak menni, mert a drótháló elzárta mindkét ablaknyílást.

Ezekből egyik az iskola tűzfalára nézett, a másik pedig az L hosszabb szárának végén - a disznóólak felett - az istállók felé. Ez az ablak volt az, amelyen, falbontással kibővítve, a felzsákolt gabonát akarták ellopni, s ez az az ablak, amelyet aztán már sohasem zártak el, mert az udvart Bodri nevezetű félbernáthegyi kutyánk őrizte.

A padlásra nekem felmenni - egy ideig - tilos volt, mert „ez a meggon-
dolatlan kölyök majdnem a nyakát törte”. Mondanom sem kell. hogy a szóban forgó kölyök én voltam ...

Mert mi történt?

Kezdjük talán az elején! Az történt, hogy a szellőzőlyuk alatti disznó-
ólakban rendkívül elszaporodtak a patkányok, holott azelőtt - nagymama szerint - soha ilyen ronda férget látni nem lehetett. A fal mellett közvetlenül az ólak féltetős kifutója volt, egyúttal etetőhelye is. Ott lehetett a legtöbb patkányt látni, mert közben erősen elszaporodtak, és mérhetetlenül el is szemtelenedtek. A kiállított csapdák eleinte egy-egy gyanútlan süldőpéldányt ugyan megfogtak, de később már rá sem néztek a csapdára, de lehet, hogy mosolyogtak is...

Ekkor apám más irtási módot talált ki.

Egy kis kilences flóberttel a padlásablakból kezdte löni az elbizakodott patkánytársaságot, amelyen valóságos pánik tört ki, mert a kis puska ellen nem volt védelem. Amikor aztán apám agyonlőtte a csapatvezért, egy majdnem macska nagyságú hímet, a patkányok már csak kizárólag éjjel mozogtak, és előfordult, hogy a hízó fenekén a vastag, érzéketlen szalonnarétegbe egész nagy lyukat fúrtak. Végül aztán érkezett egy vándor patkányirtó két szelíd görénnyel, amelyek aztán rendet csináltak. A disznókat egy időre kihajtottuk az ólából, a két görény elkezdett vadászni és gyilkolni...

Nem akarok számokkal dobálódzni, de erősen száz felett volt a megölt patkányok száma, amelyeket azután a kertben elástak. Nem emlékszem már, apám mit fizetett a görényes embernek, de arra emlékszem, hogy nehezen egyeztek meg, de az eredmény után még fel is emelte a patkányos-, jobban mondva a görényesmester fizetését, és olyan vacsorát tálaltak neki - persze dörgicseivel megalapozva -, hogy az még egy ráadás patkányozást is tartott.

Ez a vadászat azonban már teljesen eredménytelen volt.

- A maradék elvándorolt - mondta a mester -, ez előfordult már, mert a patkány egy oroszslántól sem fél. de az ilyen vadászgörénytől irtózik. Lehet, hogy letelepednek majd újra valamikor, de egy-két évig nyugság lesz, az bizonyos.

Kicsit előreszaladtam a történetben, hiszen meg kell még magyaráznom jó atyám ezen mondását, hogy „ez a meggondolatlan kölyök majdnem a nyakát törte”.

Amint talán már említettem, a padláslépcső - vastag, szögletes tölgygerendákból - a tűzfal mellett vezetett fel a padlásra, de a lépcső feletti üregnek egy kis párkánya is volt, hogy a falhoz, azaz az ablaknyíláshoz odamehessen az ember. Ez a párkány talán fél méter széles volt, amire kényelmesen rá lehetett állni, ha valaki le akart nézni a disznók kifutójába, esetleg patkányozási szándékkal.

Azon az emlékezetes napon, de még a patkányirtó mester megjelenése előtt, apám nem volt otthon - szerencsére! -, így vadászhajlamaim kielégítésének nem volt semmi akadály. A patron - kis bádogdobozban - ott volt az ablakban; flóberttal tudtam bánni, így amikor valamiért felmentem a padlásra, és az ablakon kinézve egész patkánycsordát pillantottam meg a vályúban, elkapott a vadászláz, és kissé remegő kézzel ugyan, de jól megcélozva, a patkányok közé durrantottam.

A sörétes patron nyomán három-négy patkány is hánykolódott a vályúban, én pedig, elfeledve hátam mögött az üreget, hátraleptem - a levegőbe, és a kb. két és fél méter magasságból lezuhantam a lépcsőkre. Fenékre!

Rettenetesen megütöttem magam, és pár percig sem kiáltani, sem megmozdulni nem tudtam. Ez az esés, amikor a test egész súlyának ütését a gerinc kapja, és ez az ütés sokszor halálos lehet, vagy különféle bénaságokat stb. vonhat maga után: hiszen a durva lökés egész erejét az agy alapja kapja.

Hogy meddig feküdtem ott, nem tudom. Egyelőre még nyöszörögni sem tudtam, és csak talán negyedóra múlva próbáltam meg felkelni. Kivánszorogtam a folyosóra, ingadozva és kótyagosan, és kis díványomon darvadozva, csak egy jó óra múlva jutott eszembe a flóbert, ami valósí-

núleg ott feküdt a lépcsőn, és a vadászat eredményét is meg kellett néznem a vályúban.

Hát a kis puskának nem esett baja; egy patkány dögölten nyúlt el a vályúban, egy másik pedig ide-oda vonszolta magát a vályúk között. Ezt átadtam Nóra nevű kutyáknak további kezelésre.

(Erről a Nóra nevű kutyánkról meg kell említenem, hogy egyetlen kutya volt az életben ismert kutyák között, amelyik a felpattanó nyulat - hacsak nem volt nagy előnye - feltétlenül elfogta. Villámgyorsan tudott a legnagyobb sebességre kapcsolni, és a nyulat a zezzugolás, a futás irányának derékba tört változtatása sem tudta megmenteni.

Megmentette azonban Nóra érzékeny füle, talán idegzete, mert amint a nyúl elkezdett keservesen sírni - máá-máák-máááá -, azonnal eleresztette, és már nem is ment utána, de farkcsóválva jött vissza a dicséretet zsebre vágni... mert a simogatás azért nem maradt el, és amit mondtam, úgysem értette.

- Hát, Nóra kutyám, tenálad gyávább, hitványabb kuvasz nem szaladgál az egész megyében... - De közben magamhoz öleltem, és Nóra nyöszörgött a boldogságtól.)

Nóra tehát elvitte a patkányt elásni, én pedig - eltüntetve a vadászat összes nyomait - feküdtem még egy kicsit nagymama szobájában, aki ezen a napon valami asszonyi ügyet tárgyalt meg anyámmal a hálósobában, mert annak mindkét ajtaja be volt téve.

Így aztán csak Margit látta bevánszorgásom, de azt is, hogy közben összeszedtem magam, és most már nem nagymama szobájába mentem, hanem a „sötét szobába”, amely a penitencia és a magabaszállás helye volt. Említettem, hogy ez a szoba bolthajtásos volt, vastagabb falú, erősebb ajtajú, mint a többi, és - nem tudom, miért - ebbe a szobába két lépcsőn lehetett le-, illetve belépni.

Apám ezt úgy magyarázta, hogy a „rend”, amíg a barátoké volt a ház, ebben a szobában őrizte értékeit, de főleg okmányait, mert a boltozott szoba nem szakad be, ha a ház le is ég.

Ebben a szobában mindig csend volt, mintha távolabb lett volna a külső világtól, mint amennyire volt; mindig az árnyék és a homály volt az úr, amit még csak fokozott a falak festésének sötét tónusa és anyám bordó szalongarnitúrája.

Mintha ez a szoba a gyónás, a penitencia, a bánat és az idő megőrzésének, a múlt felidézésének szobája lett volna. Én mindig úgy éreztem: ebben a szobában csendben kell lenni, és még sírni is csak hang nélkül és csak magának sírhat az ember. Apám ide járt magának hegedülgetni, anyám sírni, ha egy-egy kisgyermeke kiment a temetőbe; én Nick Cartert és Nobodit olvasni, amikor ez a jeles írásmű - kb. 1908-ban - a „kultúrát

kezdte terjeszteni" még olyan rendes és csak saját kultúrával rendelkező helyen is, mint Gölle.

Ne legyünk azonban igazságtalanok. Volt nekünk saját termésű kultúránk is, pl. Sobri Jóska (talán Sobryt kellett volna írnom?), Csejte vár asszonya, más néven Báthori Erzsébet, a „dánosi vérnász" és még sok, amelyeknek nemes veretű címét elfelejtettem. Ezeknek a műveknek szabott áruk volt: 10 krajcár, azaz 20 fillér. Volt még egy nagyobb méretű ilyen könyvem is, amiben nemcsak vér folyt, de erőszakos szerelem is.

s ami úgy felizgatott, hogy majd kiugrottam az ablakon. Ami egyébként lehetetlen lett volna, mert ablakainkat szögletesre kovácsolt és bevehetetlen vasrács védte, kivéve nagyanyámét, ahol csak négy gömbölyű vaspálca védett bennünket a betöréses gyilkosság ellen. De nem védett meg engem a kíváncsiság ördögének incselkedéseitől, hogy vajon ki tudnám-e dugni a fejem a vaspálcák között. Úgyes fiú voltam, mert a kísérlet sikerült. Kidugtam! Körülnéztem, és mivel semmi érdekeset nem láttam, vissza akartam fejem húzni, de ez - mi a fene van ezzel a fejjel? - nem sikerült. Próbáltam így, próbáltam úgy: nem és nem!

-Nagymama! Nagymamaaa! - bödültem el, mire gyorsan kinyílt az ajtó, és rémülten ismertem fel a gyors, erős léptekben apám járását.

Mit csináltál megint?!

Kidugtam a fejem...

-Hát ha kidugtad, húzd is vissza! - És: puff, az ajtó. Apám elment.

- Édesapám! Édesapáám! - ordítottam. - Nem tudom visszahúzni... Jaaaj... Jaaaj...

Erre megint hallottam a nehéz, erélyes lépteket, a felrántott és becsapott ajtót, s ami ezután történt, egyenesen megdöbbentő volt, mert nem a beszorult fejemmel történt, hanem szabad és teljesen védtelen fenekemmel.

- Huhu! - ordítottam, és szór ide, bőr oda, úgy kirántottam a fejem, hogy tulajdonképpen észre sem vettem, apám pedig hóna alá vágva az életmentő mogyorópálcát (saját termés), becsapva az ajtót, mérgesen távozott, a további büntetést szőr- és bőrmentesített fejemre bízva.

Ezzel az ablakkal volt még egy másik esetem is, ami már sokkal komolyabb volt, mert felrúgva a lámpát, nagyanyám szobáját, illetve a házat majdnem felgyújtottam.

Ez az eset mégis a „népies irodalom"-ra, illetve Kuka Julira vezethető vissza.

Mert mi történt?

Az történt, hogy egy szép, csendes nyári estén nagymama szobájában, a nyitott ablak alatti kis asztalon éppen Csejte vár asszonyáról olvastam, szinte reszketve a történetektől, mert a hetedik csodaszép szüzet éppen akkor ölelte magához a fürdőkád végében a „vasszűz" (ebben a történet-

ben a bestia Báthori Erzsébeten kívül minden nő szűz volt...), akinek a karjaiból acélkések nyíltak ki, s a vér csak úgy locsogott a fürdőkádban ... amikor valami mély, torokhangú hörgés szólalt meg a Compó bácsi kertjéből, de a sötét ablakban, ami teljesen elvegyült a szegény szűz halálhörgésében... én pedig rettentőt ordítottam az ijedségtől, felrúgtam az asztalt, a lámpa darabokban a földön, és a petróleum égni kezdett ...

Szerencsére apám a konyhában éppen valami megbeszélést tartott Görbic Pista bácsival, és ugyancsak szerencsére nagymama a hálószobában édesanyámmal érkezett, tehát idejük sem volt megijedni, és apám, Margit, azaz Krédli és Pista bácsi már el is oltották a tüzet, ami már az ágyat nyaldosta.

Ezek után apám törvényt ült, és a sok ide-oda lotyogás mellett kiderült, hogy a szegény és valószínűleg örült Báthori Erzsébetnek semmi köze az eseményekhez. Csupán annyi történt, hogy nagymama hírhozója, Kuka Juli jelentkezett a szokásos esti kihallgatásra a falubeli pletykákkal és egyéb hírekkel. Kuka Juli ugyanis nem volt süketnéma, mert hallani jól hallott, csak a beszéde volt valami félelmes torokhang, ami engem, aki éppen kéjgyilkossággal voltam elfoglalva, halálra rémített. Szegény Juli néni azelőtt, Vilma néni uralkodása idején, nagyon fontos személy volt a háztartásban, mert Vilma néni élt-halt a pletykákért, amelyeket Juli néni szállított. De amikor édesanyám megunta a trónbitorlókat, apám közreműködésével Kuka Julit nemcsak hogy mellőzte, de egyenesen kitiltotta a házból. Amikor azonban nagyanyám visszajött, úgy látszik, értesítette Julit a régi hivatal külső elfoglalhatóságáról, azaz Compó bácsi kertjéből az ablakon keresztül - persze esti sötétben.

Én persze egy pillanatig sem haragudtam a szegény hibás lányra, bár ő nem nézett többet rám, míg aztán egy-két év múlva mi is kibékültünk. A csornai állomásra vittünk vendégeket, vagy talán apámék utaztak el, már nem emlékszem, de hazafelé Pista bácsi mellé ültem - szokás szerint, hogy megbeszéljük a dolgokat... -, amikor megláttuk, hogy előttünk egy asszony ballag, meghajolva a nagy batyu súlya alatt.

- Ki lehet az? - tűnődött Pista bácsi, én pedig nem szóltam, bár tudtam, hogy kicsoda.

Hanem amikor melléje értünk, megérintettem Pista bácsi kezét, amelyben a gyeplőt tartotta.

-Megálljunk! Üljön fel, Juli néni - intettem a hátsó ülések felé, hazavisszük. - Juli néni rám nézett, s az elnagyolt, csúnya arcon valami örömféle ragyogott fel, ami nemcsak a csomagtól való megszabadulást jelentette, de azért félénken, tagadólag rázta a fejét, s mintha olyasmit mondott volna, hogy nem nehéz...

- Ültesse fel. Pistika, mert ez a két dög szétrúgja a hintót - mérgelődött

Pista bácsi.

Én tehát leugrottam, a nagy bugyrot kivettem az öreglány kezéből.

és a visszaülésre tettem, Juli nénit pedig valósággal erőszakkal ültettem a kényelmes hátsó ülésre, aztán az utolsó pillanatban magam is felugrottam. S a kocsi abban a pillanatban nekilódult a nyárfás délutánnak.

Csak a küllők pattogtak.

Később ránéztem Juli nénire, és megdöbbsentem. A szegény, félig néma öreglány holt arca meg-megrándult, és két szeme könnyben úszott...

Ekkor áttettem a kezem meghajlott vállán.

-Juli néni!

A kocsi alig pattogott a poros úton, a lovak zablája zörrent csak néha, a nyárfákról vércsék néztek bennünket, s én titokban megtörültem a szemem... bár nem lehetett tudni, hogy miért, hiszen boldog voltam.

De - úgy emlékszem - ebben az időben már többször esett szó, hogy házát veszünk Kaposban; azonban magáról a költözködésről alig hallottam valamit, és reménykedtem, hogy ebből nem is lesz semmi.

Közben - azon a nyáron - megint bent voltam nagyapáméknál két hétre „művelődni”, bár ez a folyamat rendkívül magányos volt, és egészében nem volt más, mint végtelen vágyódás az otthon után. A házban, ahol nagyszüleim laktak, volt ugyan még három lakás, de gyerek nem volt, s így csak magányosan térferegtem az udvaron vagy utcánkban, amely akkor még a Rózsa utca nevet viselte. Csendes és rendes kis utca volt ez, melynek egyik oldalát félig a katonakórház foglalta el, ahol -persze a kerítésen kívül - sokat sétáltam, mert nagy fák voltak előtte az utcán és kertjében is, ahol nemcsak betegek sétálgattak, de madarak is röpködtek. Gyenge kis szórakozás volt ez, de mégis múlt vele az idő, s én mindig úgy képzeltem, majd csak feltűnik az utca végén Fokos nevű lovunk hóka feje, s akkor már rendben lesz minden.

Egyszer aztán történt valami, ami figyelmemet egy négyablakos, rendes házra terelte. Ez a ház az utca jobb oldalán a második volt, s amely emlékezetemben maradt, mert egy kora délelőtt, amint az utca másik oldalán sétáltam, egy visítózó nő rohant ki az utcára, akinek a feje fölött lángok csaptak fel. s a haja sercegve és füstölögve égett. A tüzet a járókelők eloltották, s a nőt visszavitték a házba, ahonnét kijött, de aztán nem történt semmi. Nem jöttek mentők, hiszen a mentők valahol mésszé a tűzoltószertárban székeltek, és telefon még nem volt sehol - azaz csak hivatalos helyeken -, és orvosra nem is volt szükség, mert az orvos helyben volt, abban a rendes házban, amelyet akkor a betegsegélyező rendelője bérelt.

A lángoló fejű nőről kiderült, hogy spirituszlángon melegítette a hajsütő vasat, és ettől gyulladt meg a haja, és talán egy év múlva kiderült, hogy az

a ház már nem a betegsegélyző rendelője; hanem a mi házunk, mert - nagyszüleimre való tekintettel is - apám megvette.

- Az öregekhez is jobb, ha közel leszünk - mondta apám. - Sajnos, csak két év múlva költözhetünk be, de nem is tudom, mikor jön ki a nyugdíjazásom.

Dermedten hallgattam ezeket a híreket a hálósobából, mert én az ebédlő ablakmélyedésében, a függöny mögött ültem eddig, Andersen-mesébe süllyedve, de a hallottak után mélységes elkeseredésben.

Voltak azonban más jelek is. A honvédllovak akkor már bevonultak ezredükhöz, és két szép saját lovunk volt, amelyeket - úgy hírllett -apám el akar adni.

Akarja a fenét! - gondoltam. - Én csak tudnék róla...

Aztán egy szép napon, ahogy mondani szokás: beütött a mennykő.

Úgy emlékszem, talán negyedikes lehettem, amikor egy tétlen, tervtelen délutánon a kapuban álldogáltam, s azon tanakodtam, hogy az Alszegre menjek-e vagy a Gátszegbe, ahol a malom mellett legeltettek barátaim, és valószínűleg kukoricát sütöttek, amikor egy reverenda és egy nagy, csíkos esernyő gyalogoltak gondolataim közé.

-Itthon vagytok, kisfiam?

- Itthon... - És kényszeredetten nyitottam ajtót a sovány kis papnak, aki cúgos cipőt hordott, és derékig poros volt.

Szegény kis káplán - gondoltam -, nem kapott kocsit... de milyen sovány... biztosan éhes is...

- Megvannak még a lovaitok?
Alig tudtam dadogni.

-A kocsi is?

Majdnem sírva fakadtam. Ez hát becsapott! És én még sajnálkoztam... én ökör!

Kiderült, hogy a szomszéd falu új plébánosa. Ez plébános? - háborogtam. - Ez a nyeszlett szűnyog? Azokkal a poros cúgos cipőkkel? Á, úgy-sincs ennek pénze... - nyugtattam meg magam, és cukorral felszerelve osontam be az istállóba, ahol már csak a lovak voltak, az útra készülő fecskék és a tétova legyek halódó dongása.

Leültem a zabosládára, és vártam valamire, ami mindig volt, és mindig lesz... vártam a szomorúságra. Most már tudtam, hogy jön, mert

hallottam, hogy nyílt a ház ajtaja, és hozzák az emberek. Valahonnét előkerült Pista bácsi is, és kemény nemtörődomséggel kivezette a lovakat. A kis pap körülszárnyalta őket, mint egy pápista varjú, apám valami nagy számot mondott, mire a pap a földet döfkölte azzal a kofaesernyővel.

A kocsival és a szerszámmal együtt?... Könyörgöm...

A kocsival és a szerszámmal együtt.

Mikor vehetem át őket?

Azonnal.

Akkor menjünk be, könyörgöm...

Csak szédelegtem. Még hogy ő könyörög...

Az öreg Pista úgy állt Rigó mellett, mint a gutaütött, azt mondta:

- Na! - És szerszámozni kezdte a lovakat.

Én csak elfordultam, és úgy éreztem: elkanyarodik az út, elmegy az otthon, nem jöhetek vissza többé soha, ha a városban rám mordulnak mérges emberek. Szemem homályos lett, és minden távoli; valami múlt-félben volt, és mintha valami elkezdődött volna. De ami múlt, az nem múlik el, és ami elkezdődött, mintha mindig lett volna...

- Majd szép ruhád lesz - vigasztalt nagyanyám -, okos kisleányok közé kerülés, emeletes iskolába...

Hogy dülne össze!... - kívántam meggondolatlanul, és kívánszorogtam a nyár végi kertbe, ahol esteledett már, s a kaporszagú csendben csak a kis tücskök pengették citerájukat, olyan szomorú végtelenséggel, aminél nagyobb szomorúság nincs is a világon.

- Krii-krii - mondták egyre-egyre, és mást nem is mondtak. Mert nincs is más. S én nem értettem, csak éreztem, hogy valahonnét magammal viszek mindent - valahova. Honnét? Hova? Nem tudom...

Néztem a csillagokat, s a csillagok néztek engem. Az árnyékok már elsüllyedtek, és magasán valahol vándormadarak kiáltottak.

Ezek is mennek - gondoltam -, vagy jönnek, mint a nyár, amely akkor kezd jönni, amikor elment?

Nem válaszolt senki, én pedig nem tudtam válaszolni magamnak. Csak a kis tücskök szóltak egyhangúan, bánatosan, végtelenül, mintha erre a kérdésre nem is lenne felelet, mert senki sem tudja: mikor indult el, és senki sem tudja, amikor megérkezik. De hát miért kell elmenni?... - vergődött a szívem gondolataim között, amelyek megsimogatták a kertet, a házat, az öreg kályhát, a vén kutat, az istálló ajtaját s a lovak meleg, régi dobbanásait. - Miért?

És ekkor rádőltem a hűvös malomkő asztalra, sírva kérdeve szomorú magamtól, hogy amiben minden elmúlt szépség és jószág benne lesz: hol van hát az utolsó otthon, ahonnét már soha nem kell elmenni?

Ezután már csak búcsúztam, mintha vége lett volna valaminek, és mintha vége lett volna mindennek. Mezítlábaimra néztem... ezek is a cipő örökös rabságába kerülnek... kertünkre, ami nekünk már nem virágzik, és nem terem többet; a dombra, amelyen a kitaposott gyalogút a Kács alá vezetett; a toronyra, ami mereven és elutasítóan áll, mintha semmi közöm sem lenne többet a hajnali harangszóhoz; Compó bácsi kertjére, amelyet majd felszív és beépít az Idő emberi házzal és emberi nyavalyákkal; az

utcára, amelyen majd elmegyünk, és soha-soha nem jövünk vissza.

Tele lett a szemem könnyel s szájam a könnyek különös savanykás ízével, mert odaperegtek szám szögletébe, és ez az íz tétova gondolataim kiterelte a temetőbe, az árva kis sírokhoz, a szőlőbe, ahol Péterek almafáján nincs már semmi, a padlásra, ahol barátaim voltak, és tudtak mindent, sokkal, nagyon sokkal többet, mint én, de ha kérdeztem, soha nem árulják el a szomorúság titkait s a szomorúság orvosságát.

Elmennek a lovak, elmennek a kutyák, a porban fürdőző verebek s a fecskék az istálló fészkeiből, elmegy az éjszakai kutyaugatás, a baglyok huhogása a templomtetőn; a toronyban most már nekem örökre némák maradnak a harangok, a tücskök az őszi estében, a szánkócsilingelés téli havas utakon. Elmegy az iskola, amelyet most már egyszerre nagyon szerettem, a galambok a padlásról, a cinkék az őszi almafákról, a zsidócsillag az alkonyi égről, a kanászkürtszó a reggelekből s a Göncölszekér a nagy göllei égről...

Elmegy a Kisrét, elmegy a Palánkos, elmegy a Potyondi-malom, de a sánta molnár malma is, elmegy az öreg doktor, Wachsmann bácsi, talán ki abba a borzongató temetőbe; elmegy Vinkó Borcsa néni és Bence Rozi néni... elmennek a vasárnapok és a hétköznapiak, Deresek a szomszédból, Puska bácsiék a műhelyből, Strancingerék a tejcsarnokból, Weiss bácsi, a postamester a postáról, elmennek a Puska gyerekek, Berta Jancsi, Péter, Laci, Jóska, Pali, mind-mind elmennek, végül elmegy a falu poros, sáros utcáival - volt vagy három -, és vágyaimat és álmaimat és az utca porában apró lábnyomaimat betemeti majd a szél.

És az Időt is betemeti majd a szél, s a szelet újra az Idő, mert a szél az Idő utcaseprője, pedig benne van az Időben, amely mindig volt, van és lesz, talán akkor is, amikor már nem számolja senki, és csak szél üvölt, vagy hallgat valamiben, amit - amíg volt - Időnek neveztek az emberek.

Igen, aznap összedőlt minden. S az alkonyodó sötétségben nagyanyám kis szobájában egyedül üldögéltem a homályban, mert az „öregek”-nek most már állandóan volt valami megbeszéltnivalójuk, amihez az én jelenlétem teljesen szükségtelen volt.

Eredj játszani - mondta édesanyám.

Olvasgass, kisfiam - mondta nagymama.

Vedd elő a számtankönyvet - mondta apám, de én mintha nem is hallottam volna, céltalanul ténferegtem a kertben, nem mentem a Kács alá, a Cönde olyan messze volt, hogy úgysem értem volna már oda... és barátaim is elhúzódtak, és Péter meg is mondta, hogy.

Te már olyan nagyon úriforma, kaposi lettél...

Erre én mondtam valamit Péter mamájával kapcsolatban, amire azonban ő csak legyintett.

- Azt hiszed, ha az anyámat szírod, akkor itt maradtok ?
Otthagytam Pétert, mert igaza volt, mert a gondolataim mögött már
új gondolatok építették a terveket, hogy azért... mégis... ugye... majd
szép ruhában, csupa kitűnő bizonyítvánnyal, csupa úrigyerekek között ...
Hiába, be kellett magamnak vallanom, hogy az mégiscsak más...

Dehogyan lett más... de hogy lett más!

Elég volt egy göllei kocsi látni a Búzapiacra, ami ugyan Rákóczi tér lett,
de azt senki sem mondta. Igaz ugyan, hogy azon a nagy térségen nem volt
akkor még színház, nem volt múzeum, nem volt park, járda is alig, és az
útburkoló kövek négyyszögbe rakott óriási halmain kívül csak egy kis gyep
volt, és túl rajta a mázsaház. De az igaz, hogy ha cirkusz jött Kaposvárra,
az mindig a Búzapiacra kapott helyet, s ilyenkor nemcsak vasút-, azaz
kőszén-szag lengett a Búzapiac felett, hanem egészséges lótrágyaszag is,
ami - bár nem nemes paripáktól eredt - semmiben sem különbözött a göllei
közönséges parasztlóvak trágyájának hazai illatától.

De hát még nem tartunk itt!

Egyelőre tanácstalanul ide-oda lengek a múlt és a jövő között, és lassan
már úgy érzem, nem tartozom már sem ide, se oda, hanem tétova gon-
dolataim harmadosztályú várótermében ülök, és várok valami bizonytalan
vonatra, ami jön ugyan, ezt el lehet hinni, csak azt nem tudom, mikor
érkezik meg.

Tekintettel korai beiratkozásomra az első elemibe, apám úgy határozott,
hogy végezzem el az ötödik osztályt is. Évet nem vesztek, mert a kezdetnél
nyertem egyet, és jobb, ha tudományokban megerősödve kezdem el a
gimnáziumot. A családi tanács azonban félig úgy határozott,

az ötödik osztályt már Kaposban végzem el... de ezt is még majd meg-
látjuk ...

Ezek az ide-oda tanácskozások, tervek és lehetőségek között lassan
szakadoztak a szülőföldre kötő szálak, hiszen nem tudhattam, hogy az
élet - a születést és halált leszámítva - végül is magunkban van s ugyanaz,
mert a változásokat, a jót és rosszat, örömet és bánatot tragikus emberi
mivoltunkra mintha már kimérték volna valahol, valakik, valamikor, és
könyörtelenül ehhez igazodik.

Így aztán már oda se billentettem, amikor egyszer apám, megérkezve
Kaposvárról, azt mondta, hogy beiratott a Petőfi utcai elemi ötödik
osztályába, mert a Honvéd utcában vett ki lakást, és egyelőre nagy-
szüleimnél fogok lakni.

Az idő azonban minden zökkenés nélkül ment tovább. Jártam -egyelőre
Göllében - az ötödik osztályba; apám is tanított, mintha semmi nem történt
volna, csak némelyik gyereknek megsimogatta a fejét, néha
elgondolkozott, néha hosszabban írt, s ilyenkor valamelyik megbízható

gyerek - mondjuk Esküdt Lajos - vigyázott az osztályra.

De azt hiszem, a család majdnem egyformán érezte, hogy idegenek kezdünk lenni a házban, ahol születtem, ahova anyám fiatalasszonyként jött, ahova nagyanyám gyászban s az anyagi romlásból érkezett, ahol apám biztos fészket épített, s ahol immáron négyen voltunk testvérek, amit magamban így írtam: én és a három lány...

1909-et írtunk akkor, s ennek az évnek a karácsonyára nem is emlékszem. Pedig alig hiszem, hogy ne lett volna karácsonyfánk - persze most már elsősorban a kicsinyek kedvéért -, és a karácsony ne lett volna éppen olyan nagy ünnep, mint máskor, de gondolataink egyik fele már az úton járt, amelyet meg kell tenni az új otthon felé. Egyes csomagok már készen voltak, mások előkészületben, és úgy hírlett, hogy apám kora tavasszal már átadhatja az iskolát és mindent, amit át kellett adnia.

És a ház is lassan idegen lett, mintha az utód gondolatai leskelődtek volna a szobákban, mintha más bútorok igényelték volna a nekik való helyeket, ahol még a mi öreg bútoraink álltak. Anyám szeme néha könnyes volt, de arca majdnem mindig szomorú és elgondolkodó, és Görbic Pista bácsi is úgy járt-kelt a megfogyatkozott állatok között, mint a csősz a szőlőhegyen, akinek régen nincs már mit őriznie, és csak megszokásból szidja a varjak fekete nemzetségét, hogy maradtak volna abban a fatornyos hazájukban.

A lovak már régen elmentek; elment Fáni is, az elsődíjas csodatehén. Vica is. a nemzetség egy másik kimagasló tagja, és lassan kihűlt az istálló.

mert kiürült teljesen, és csak az éhes pókok leskelődtek a sarkokban, hogy hátha akad valami félnótás légy vagy árva szúnyoghegedűs, aki meg-rezzenti a szakadozott hálót.

Pista bácsi jött-ment, a villát az egyik sarokból a másikba támasztotta, és elfelejtette a pipát szívni, mire az szépen kialudt, és Pista bácsi szépen - káromkodott.

- Nem jól van ez így, Pistika, de hát iszen ugye, mindennek elgyön az ideje, ugye, de mégis... aztán magának is gimnáziumba köll mönni... mög mindön... de azér ugye, másképpen is lőhetett vóna?...

Augusztus vége felé járt az idő, de a kerttel már nem törődött senki. Amit le kell szedni, majd leszedjük, amit el kell tenni, majd eltesszük. Hallgatódzó, elzárkózó, majdnem ellenséges lett a kert, a malomkő asztal olyan rideg-hideg, mintha sose feszült volna rajta fehér abrosz, sose csillant volna a poharakban mézszínű, nemes, kissé fanyar dörgicsei bor, s az augusztusi estében sose szállt volna síró hegedűszó és dal végig a kerten, Szabadiék szérúje felé, amit mindig hallottam, ha a kertben jártam, de emlékeim puha avartemetőjében mintha csak most hallgatott volna el - örökre...

Nem, ez a kert már nem volt az a kert, ezek a bokrok, fák már nem voltak azok a bokrok és fák, de azért amikor egyik almafánkon egyik barátomat találtam almázás közben, kegyetlenül felháborodtam.

-Tik már úgylis elmöntök - röhögött -, ez az óma má nem a tiétök! Nem igaz?

Ettől a szemtelenségtől olyan mérges lettem, hogy még a gyomrom is felkavarodott, de azért kellő gyakorlattal ezen barátomat egymás után háromszor úgy fenéken löttem csúzlival, hogy elejtette a kalapját, ami tele volt almával, mert a fenekét két kézzel kellett fognia, és még arra is vigyázni, hogy le ne essék a fáról...

(Jóval később, már Kaposban, egyik barátom tévedésből ugyan, de szintén combon csúzlizott, hát tudom, hogy ez éktelenül fájdalmas.)

De nem is jött ezután a kertünkbe senki, mert híre ment, hogy a „Mestörpistának” má nagyon fut a lova... de majd visszagyünne még, Bence Rozi néninél tejfölös lángállót önni...

Hát ebben bizony igazuk volt. Mert még sokáig, évekig visszamentem volna Göllébe lángállót önni, de most már kihez menjek? A temetőben csak régi imádságokat, régi könyveket és bánatot őriznek a fejfák, és az éjszakák sóhajtását talán csak a csend hallja meg, a csend őrzi meg, s csak az érti meg, aki már maga is csendes ember lett, és semmiképp nem beszélhet, de nem is akar beszélni földi dolgokról.

Közben a napok mentek, mendegéltek, elcsendesedett a ház, apám nem beszélt állatairól, hiszen eladott már mindent, anyám nem beszélt a kertről, s azt sem mondta, hogy az őszibarackkompótból jövőre többet kell eltenni.

Ellobbant a karácsony is, nem is emlékszem rá, s arra sem, hogy kaptam-e valamit, és sáros február vége volt már, amikor egyik este apám azt mondja:

Nincs értelme húzni az időt. Holnap Pista bevisz nagyapádékhoz, s az iskolát ott folytatod. Kicsit messze van, de te jó gyalogló vagy...

Igen - mondtam, és többet nem is beszélünk róla.

Én ekkor már túl voltam a búcsúzáson, s amennyire tartott még Gölle, annyira vonzott már Kaposvár - amit nálunk senki nem mondott így, hanem csak Kaposnak, hiszen így is megértette mindenki, hát akkor minek cirkalmazni, hiszen akkor még Szigetvárt is csak Szigetnek és Dombóvárt is csak Dombónak emlegették az emberek.

Annyira túl voltam a búcsúzáson, hogy még csak nem is álmodtam semmit, annyiszor elképzeltem ezt a pillanatot, hogy nem is lehetett más, mint amilyennek elképzeltem. A kanász éppen akkor túlkölt házunk előtt, ami sohasem volt a miénk, mégis mi lettünk hozzá hűtlenek, de hát ez így volt megírva - mondta nagyanyám -, tehát nem is lehetett másképp.

És semmi izgalom, semmi búcsúzás. Nagymama ugyan megcsókolt:

„Vigyázz magadra, kisfiam ...” Anyám csak megcsókolt, és meg is ölelt. Apám pedig csak annyit mondott: „Aztán okosan azzal a kevés ésszel!”

- és szelíden arcon legyintett.

Pista bácsi ránézett apámra, aki intett, és a kölcsönként uradalmi lovak tudták a leckét. Mintha semmi sem történt volna, csak egy hintó indult egy kisgyerekekkel, hogy a szülői öreg házba soha vissza ne jöjjön, de ezt nem vette észre senki, nem lobogtatott búcsúztatókendőt senki, nem volt megilletődve senki, még én sem, pedig kicsit később és sokkal később is ez a pillanat sokszor és messze néző szemmel simogatta meg emlékező, szomorú szívemet.

A hintó szinte sietett a falu vége felé, de a temetőnél mintha meglassúdott volna, hogy a kis Anti és Bözsi fejfáit - ha csak gondolatban is

- megsimogathassam. Aztán jött a falu vége, az Űrgeváros, a dobogó híd a gyaláni árkon ... aztán lassan összefolyt minden; a kerekek egyre rövidebbre vágták az utat, és hagyták maguk mögött Zimányt, Orcit, Toponárt. ahonnét, ha jól emlékszem, a vízművek után először - mint érdemleges látnivaló - a cukorgyár kéményei tűntek fel.

A göllei templomtorony is van ilyen magas... - gondoltam, nehogy a városi látnivalók rám feküdjenek, bár az Anna utcai iskoláról el kellett ismernem, hogy „valamivel” nagyobb, mint a göllei, hiszen emeletes is, meg két utcára szól... de hát azért a magamfajta úriember nem ül fenékre egy emeletes iskolától...

Nagyapámék jól érezhető szeretettel fogadtak, de aztán visszaültem a bakra, s a gyeplőt a kezemben tartva vigyáztam a lovakra, amíg Pista bácsi behordta a csomagokat a szobámba. A lovak nyugodtan álltak a Rózsa utca 13. előtt, én látszólag nyugodtan ültem a bakon, pedig a szívem nehéz volt, és gondolataim zűrzavarában ott hánykolódott a tizenhármasszám, az út Göllétől Kaposig, a cukorgyár kéményei s a gondolat, hogy merre is lehet a Petőfi Sándor utca, ahol a Petőfi-iskola van, jövőendő iskolám.

Ekkor eszembe jutott, hogy mért nem írja ez a Petőfi ipsiszilonnal a nevét, eszembe jutott a János vitéz. Puska bácsi műhelye - amit mindenki méheinek mondott -, eszembe jutott Vinkó Borcsa néni, aki megesküdtött, hogy meg fog látogatni, és nem tudom, mi minden jutott volna még eszembe, de kijött Pista bácsi, és férfias pálinkaszagot lehelve, vidáman nyújtotta kezét búcsúzásra, amiből arra következtettem, hogy nagyapám vagy többször megkínálta Pista bácsit, vagy borospohárból alapos adagot adott neki a nemes folyadékából.

- Hát isten megáldja, Pistika, ha nem találkozánk - nyújtotta kezét parolára -, ámbár hát miért ne találkozánk? Nem igaz? Hát csak vigyázzon magára... úgy látom, itt úri hele lösz...

Ekkor már a kapuban álltam.

Pista bácsi megfordult a kocsival, magasra tartott ostornyéllal tisztelgett, de nem nézett vissza, én pedig csak álltam a Rózsa utca 13. előtt, amíg a kocsi, azaz a hintó el nem tűnt a Hársfa utca lejtőjében.

Még álltam egy kicsit a kapuban, hogy az érzések és gondolatok hánykolódásában összeszedjem magam, aztán bementem a lakásba, és újra azt mondtam:

- Kezüket csókolom.

Nagyanyám újságot olvasott és felnézett.

Már köszöntél, fiam ... csak nem akarsz, ahányszor kimész vagy bejössz, köszönni?... Ugye?

Igen -mondtam zavartan, hiszen magam sem tudtam, miért köszöntem; kicsit elhidegült a szívem, s ezt a felesleges rendreutasítást megjegyeztem.

Gyere, fiam - mondta nagyapám, és vállamra tette a kezét, mintha nagyanyám hideg megjegyzését akarta volna jóvátenni. - Gyere, vigyázz, itt két lépcső van... Jó, csendes kis szoba ez. Itt van minden holmid, itt van az ágyad, szekrény, mindjárt el is rakodhatsz. Ha valami kellene, szólj. Ha sétálni akarsz, kimehetsz az utcára, ezt is mondd meg, de messzebb ne menj...

-Igen, nagyapa! - És arra gondoltam, hogy Göllében ismeretlen megszólítás volt: nagyapa... Ott azt mondták: öregapám, öreganyám ... mert - gondolkodtam magamban - Péternek az öreganyja valóban öreg, de sose volt nagy, és egyre kisebb lett...

De - és megálltam rakodás közben - ha itt úgy akarják, hát legyen „nagy”, és ott egye a fene, ezen nem veszünk össze. És haragudtam magamra is, hogy hát mért is kellett újra köszönnöm, de haragudtam nagymamára is, hogy mit piszkálódik ...

De az elrakodás megbékített, mert a kis szekrényben jól elfért minde-nem, és a szoba is barátságosan hozzám melegedett. Ezt is világosan éreztem, és „ott egye a rosseb!” gondolattal rendreutasításom is a hátam mögé hánytam.

Kis szobám ablaka előtt egy hársfa tartotta az árnyékot, mikor volt még lombja, és szobám csendessége az otthoni „sötét szobára” emlékeztetett. Balról ugyanis nem volt szomszédom, jobbról pedig - amint később megtudtam - selyemhernyókkal foglalkoztak, s ebben az időben a szoba üres volt.

Kész - gondoltam, és jó lett volna kimenni az utcára, de nagymama esetleg ebbe is belekapaszkodik, hát inkább nem megyek. Még rendese-ben elraktam mindent, és amikor nagyapám bejött és megnézte, meg-simogatta a fejem.

-Rendes gyerek vagy! És - tette hozzá - alighanem jó barátok leszünk ... -

Megnézte óráját. - Most tizenegy óra van, tizenkettőig sétálhatsz, ha akarsz, de az utcánkból ne menj ki, hogy tudjuk, hol vagy...

- Igen - mondtam, és már indultam is nagyapám után, természetesen kiskabátban, hiszen otthon télen sem hordtam nagykabátot, most pedig már majdnem március volt.

-És a nagykabát? - kérdezte nagyanyám.

- Ilyenkor már nem hordok nagykabátot otthon sem - magyarázkodtam, de nagyanyám felvilágosított, hogy úrigyerekek februárban

hordanak nagykabátot, tehát vegyem csak fel azt a kabátot, mert esetleges tüdőgyulladásomért ők nem vállalnak felelősséget.

Kicsit ütődötten álltam a szoba közepén, de aztán lenyeltem a mondanivalóm, és visszamentem a kabátért.

-Nem gombolod be?! - kérdezte nagyanyám megbotránkozva, amikor nagykabátban megjelentem, persze végig nyitva.

- Nem, nagymama, mert kimelegszem, és ha akkor gombolom ki, hát igazán megfázom.

Nagymama erre nem válaszolt. Fordított egy lapot az újságon, és látólag bosszankodott, amikor nagyapám is megszólalt:

-Nagyanyád jót akart. De ha így szoktad meg, hát csak menj. A harangszót meghallod, délben ebédelünk.

Elköszöntem tehát, s egy félig megnyert csata dicsőségével vonultam ki a Rózsa utcát - ahogy katonáéknál mondták - szemrevételezni.

Mindjárt átmentem a túlsó oldalra, ahol a katonakórház volt, amelyet nemcsak szép vaskerítés, de szép -ha jól emlékszem - platánfák is szegélyeztek, de ezeket a fákat nem ismertem. Nálunk akácfák voltak az utcán, a kertben gyümölcsfák, tisztartóéknál egy-két fenyőfa, az árokparton fűzfák, a temetőben egy-két hársfa, a szőlőben barack-, szilva-, meggyes cseresznyefák ... de ezek platánfák voltak, s ezt később nagyapámtól tudtam meg.

A kerítésen belül egy-két beteg katona ült a padon, és páran sétálgattak is, köpenyüket csak a vállukra vetve.

A kapuban egy katona vigyázott, puska nélkül, de tölténytáskákkal a hasán, azaz a derékszíján, amit határozottan nevetségesnek tartottam. Puska nélkül minek a patrontáska? Ha löni kell, rohan a puskáért?

Ezen kicsit el is mosolyodtam, sőt meg is álltam, hogy a két szárnyra nyílt ajtón is benézzek, de ez a nyilván felesleges bámulás már nem tetszett a katonának, mert rám mordult:

- Eredj a fenébe, gyerek! Ez nem cirkusz!

Megsértődve mentem tovább, de gondolatban mondtam valamit a katona bácsinak - göllei szótáramból -, amit ha meghall, talán utánam lőtt

volna... és elmosolyodtam: mivel? Talán a patrontáskájával?

És andalogtam tovább, amíg - már majdnem a vaskerítés végén, de belül - egy kisebb épület következett. Két szárnyra nyílt ajtóval, ami megállított, és szívem elfogta valami szomorúságos, hideg borzongás. Pedig csak egy fekete terítővel letakart emelvényt láttam, egy koporsó sarkát, fekete szoknya alatt elnyútt cipőket és egy asszonyt a válláig, mert a koporsóra volt borulva.

Az asszony válla néha megrázkódott, és sírásba csukló hangon mondott valamit, amit nem értettem.

- Mari... Mari... ne gyötörd magad, ha már így van - mondta egy öreg férfihang, de aztán ez is elcsuklott.

És vállamra, szívemre, gondolataimra valami névtelen szomorúság nehezedett, de semmiképpen sem gondolhattam, hogy húsz év múlva én állok ott az asszony helyén, és némán, meg-megrándulva nézek Divald Kornél főhadnagy, kedves barátom sápadt arcára, fekete párnán a ki-tüntetéseire: bronz, kis ezüst, kétszer a nagy ezüst vitézségi érmekre és nyakában a Vaskorona-rend aranyló figuráira.

Nemrég jött haza hosszú fogság után, és roncsolt idegeivel nem tudott már élni. Nem is akart! Pedig megpróbálta, de nem ment, és nem ment. Volt egy kis lányismerőse, s akkor este a Turul kávéházban cigány mellett mulattak.

Éjfél tájban megsimogatta a lány arcát, és azt mondta:

- Jucika, ne ijedjen meg, én most egy kicsit agyonlövöm magam. Nem tudok és nem is akarok már élni!

Azzal elővette a szolgálati pisztolyát, és szíven lőtte magát...

Azonnal meghalt.

Hát ezt akkor ott semmiképp nem álmodhattam, mégis valami borzongó hidegség szaladt a sarkamig, és szinte eszméletlen, sötét gondolatokkal tántorogtam hazafelé.

A patrontáskás katona most a vállamra "tette a kezét.

Rosszul vagy, fiam ?

Nem, katona bácsi, nem ... csak mért halt meg az a katona ... ott - mutattam -, abban a házban?

Azért, kisfiam, mert nem tartotta be szegény a parancsot. Éleslövészet volt, és előbb kiugrott a fedezékből, mint szabad lett volna.

Szegény - mondtam, és nem a katonára gondoltam, hanem annak az öregasszonynak, az anyának rettenetes fájdalmában megvonagló, esett vállaira.

Nem is tudom, hogy értem haza.

Nagyon csendesen köszöntem, és siettem szobám felé, mert mindenáron egyedül akartam lenni gondolataimmal s azzal a szegény, halott katonával.

Nagyanyám azonban megállított.

- Nálatok nem szoktak köszönni, kisfiam ? - S mikor jobban megnézett, szeme egészen közel jött. - Valami bajod van? Szemem ekkor elfutotta a könny. ... a katona, ott a halottasházban... Miféle katona? Előbb kiugrott a fedezékből... szegény, és agyonlőtték ... és ott volt az anyja... és csak sírt... és csak sírt...

Nagyanyám felkelt, megtörülte a szemem, és fejem a mellére fogta. Látod, kisfiam, a te dédapád, az én édesapám is katona volt, és katonásan nevelte a lányait is. És - amíg nálunk vagy - ezért akarlak én így nevelni téged is, hogy majd az életben is gondold arra, hogy ami parancs, az parancs. És ha nem teljesíted, magad kerülsz bajba, mint az a szegény katona. Gondold arra, hogy az a katona már nem tud jóvátenni semmit. Elképzelem szegény anyját.

Ott volt, nagymama... csak sírt, sírt... néha hangosan.

Eredj a szobádba, fiacskám, és mosd meg az arcod, nemsokára ebédelünk. Nagypád is itthon lesz pontosan ebédre. Csak figyeld nagypádat! Nagyon rendes ember, és azért lettem a felesége. Pedig akkor még egy szót sem tudtam magyarul.

Hát hogyan tudott, nagymama? Csak lengyelül és németül.

- Akkor a nagymama nem magyar? Nagyanyám most nevetett először, mióta ismertem.

- Dehogynem, fiam! Magyar embernek lettem a felesége, tehát a törvény szerint is magyar lettem. Na, csak eredj! - tette még hozzá. - Ha rendes és jó gyerek leszel, még erről is elbeszélgethetünk.

Bementem hát a szobámba, s most sokkal jobban éreztem magam. mert úgy éreztem, hogy nagyanyám - akit Göllében öreganyámnak mondanék - nem is olyan rossz asszony. Csak - gondoltam hozzá később -ki kell tanulmányozni, és úgy tenni, ahogy akarja - amikor látja ...

Az ebéd kitűnő volt. Később ezt a megállapítást még javítottam is azzal, hogy ez a nagyanyám - fiatal életem kevés konyháját látva vetve - a legjobban főz, akivel életemben találkoztam. De most, hatvan év múlva elmondhatom azt is, hogy ízletesebb ételekkel és tésztákkal azóta sem találkoztam. Nagyanyám láthatólag megelégedéssel figyelte derekas táplálkozásom.

- Ízlik az én főztöm, fiam?

-Nagymama - mondtam lelkesen -, ilyen jól még nálunk se főznek.'

Ebéd után nagymama pihenni küldött.

Szundikálj egy kicsit - mondta -, ilyenkor mi is lefekszünk, ha nem is alszunk.

Köszönöm az ebédet - mondtam -, és egészségükre!

Neked is, fiam!

Ezek után mint egy valóságos „szobaúr” mentem be két lépcsővel lefelé sötét, de nagyon barátságos kis szobámba. Valamit majd olvasgatni fogok - gondoltam, de alig hogy letettem a fejem, már aludtam is. S a szegény halott katonáról még csak nem is álmodtam.

S amikor felébredtem, egyelőre azt sem tudtam, hol vagyok. Szerencsére nagyapámék halkán beszélgettek.

- Azt gondoltam - mondta nagyapám -, úgy csináljuk, ahogy Árpád megírta. Majd elmagyarázom neki az utat, és holnap maga megkeresheti a Petőfi utcát és benne az iskolát is. És holnapután már magától is odatalál. És a Honvéd utcai lakásuk is egészen közel lesz az iskolához. A gyerek nem buta. és nem is gyáva. Álljon meg a maga lábán az ilyen kis dolgokban.

Aztán németre fordították a szót. s a beszélgetés egészen egyoldalú volt.

Nagyapám, ahogy hallottam, pipára gyújtott, pőfékelt, és néha ezt mondta:

-Ja!

Ezután nagyanyám ismét beszélt vagy öt percig, mire nagyapám újra csak azt mondta:

-Ja!

Az volt az érzésem, hogy nagyapa gondolatai talán messze járnak valahol, s amikor nagyanyám megpihen, akkor azt mondja: „ja” -jelezve, hogy tökéletesen egyetért nagymamával, de esetleg jelentheti azt is, hogy nagyapa békésen pipál a saját gondolatainak szabadságában, amelyet ez a kellő helyen közbevetett „ja” biztosít.

De ezenfelül volt még egy gondolataim felett átvillanó gondolat: hogy nagyapám nyugodt, tempós lassúságával, hangjában és mozdulataiban is, tetőtől talpig megdönthetetlenül magyar, nagyanyám pedig mindent latra tevő, sokat szenvedett lengyel jövevény - már csak a neve után is: Gronskey.

Ez a gondolatom azonban nem volt szeretet nélküli vagy elítélő, csak annyi volt benne, hogy: ha így van, hát így van...

És csak tűnődtem a félhomályban, mert - ez is tulajdonságaim közé tartozott - nem tudtam a helyzeteket váratlan mozdulattal, megjelenéssel vagy közbeszólással megtörni. És nagyon utáltam a jeleneteket! Ha odahaza apám megvert, nem a fájdalom fájt, hanem a körülöttem és bennem hullámozó harag és „jelenet” kavargása és anyám könnyes arca.

Akkor még nem tudtam, hogy a mások érzelmeinek és gondolatainak megértése ugyan nagy adomány, de kétes értékű adomány, ami legtöbb-

ször a túl érzékeny idegeknek a szenvedő játéka.

Alszol még, fiam? - szólt be nagyapám.

Nem, nagyapa, csak úgy gondolkodom.

Nincs ám még olyan késő, csak ez olyan sötét szoba ...

Szeretem, nagyapa!

Hát csak azért mondom, hogy ha kedved lenne még egy kicsit sétálni - persze csak itt, az utcában -, hát nyugodtan elmehetsz.

Elmegyek, nagyapa...

Igen. Kis szobám és a külső világosság között nagy különbség volt.

Akkor még nem tudtam ezt meghatározni, de ma azt mondanám, hogy szobámnak a lakástól eltérő, külön atmoszférája, belső világa volt, amelynek határát a két lépcsőnél öntudatlanul ugyan, de világosan megéreztem.

Külön szaga volt ennek a kis világnak, külön színe és tapintása a bútoroknak, s a két lépcső egy kicsit szelíd barlangjellegűt adott a szobának, amit örökké árnyékos volta is segített, hiszen ilyen volt a göllei kis szobánk is.

Én ezt szerettem, de szerettem a Rózsa utca csendjét is, amit nem zavart senki. Gyereket nem is láttam, és tétova lépteim újra csak a katonakórház rendes járdájára vezettek, ahol a nagy fáknek hosszúra nyúlt már az árnyékuk, a padokon egy-két katona cigarettázott, a kapuban nem a délelőtti barátom állt már őrt, és a ravatalozó ajtaja be volt csukva, mint egy rendes pincének a szőlőhegyen.

A fán egy kis madár füttyögetett, s a fák alatt a bokrok saját árnyékukban mintha már álomra készülődtek volna.

Úgy éreztem: a Rózsa utca - amelynek azóta már négy neve is volt. hódolva az idő mulandó nagyságának - már befogadott. A házak nem néztek rám idegenül és kutatóan, a nagy fák suttogása már ismerősen sóhajtott felettem, a járda - aminek odahaza gyalogjáró a neve - közömbösen hordta lépteimet, s a kapuk és ajtók is befogadtak, mondván:

- Nini, új fiú! Már délelőtt is járt erre, de akkor szomorú volt.

Most tovább mentem, mint délelőtt, s az utolsó ház után, de az utca mindkét oldalán füves, bokros térség következett, ami megállított.

A magasra nőtt fű nem volt ismerős réti fű, a bokrok nem voltak erdei vagy út menti vad bokrok, és a füvek és bokrok tavaszi zsendülésének különös szaga, amit még nem lehetett illatnak mondani, egyetlen szóval válaszolt: temető...

Elhagyott, öreg temető volt a folytatása az utca mindkét oldalának, egészen a Hársfa utcáig, amelyben akkor még alig volt pár ház, s a túlsó oldalát a cukorgyár óriási területének kerítése határolta. Régen elhagyott temető volt ez a föld, mert a sírhalmok már majdnem a földdel egyenlővé roskadtak; egy-két sírkövön - ami nem feküdt a földön - a felírást máj-nem

lehetett elolvasni, de úgy éreztem, ha nincsenek is sírkövek, és még földhalom se mutatja, hogy itt temető volt valamikor, megismertem volna a temetői füvek különös, de nem kellemetlen szagáról, mert ezt a szagot valahogy nem lehetett illatnak mondani.

Aztán - most már az utca másik oldalán - elindultam vissza a ház felé, ahol nagyszüleim laktak, amire még gondolatban sem mondtam, hogy „hazafelé”, igaz, hogy nagyapámékat szerettem, de a „hazafelé” - az más.

És amire még gondolni sem mertem, éjjeliszekrényemen kis lámpa világított már, ágyam megvetve, ablakom kissé nyitva ...

Köszönd meg! - Mintha apám hangját hallottam volna, de azért dadogtam egy kicsit:

Köszönöm szépen... a ... az ágyat is meg mindent...

Szívesen, kisfiam - mondta nagyapa. - Az ágyakat úgyis én vetem be reggel, és este én ágyazok be, mert nagyanyádnak nem szabad beteg lábaival hajladozni. Ezért járunk minden évben Teplicbe, Varasdra vagy máshova fürdőbe.

Erről otthon soha nem hallottam, bár azt tudtam, hogy nagyanyámék nyaranta fürdőbe járnak.

De ekkor már az ablakok alatt a szürkület homálya settenkedett az est felé, és kis szobám ilyenkor még barátságosabb lett. Kinyitottam a szekrényajtót, könyveimet, füzeteket újra elrendeztem, aztán leültem a kis lámpa mellé, lábaim keresztbe rakva, mint egy „örgróf, és elővettem legújabb rémregényem, amelynek címe A jégszekrény titka volt. de hogy ki írta, már nem tudom, bár azt hiszem, nem is fontos...

Természetesen ezelőtt fél évszázaddal is volt már nemcsak gyilkos és börtön, de mesterdetektív is, akit ebben a füzetben a „Nagy Harry”-nak hívtak, aki - azt hiszem - a falon is, az emberi koponyákon is átlátott, és természetesen a leghalálosabb revolvercsaták után is életben maradt, az olvasó ifjúság igaz öröme s a kiadó növekvő hasznára...

A lényeg az volt, hogy a nagy nyomozó a huszonegyedik oldalon már átadta a hatóságoknak a gyilkos mészárost, aki híres volt kiváló kolbász-és egyéb töltelékáruirol, amely készítmények csábító zamataikat kizárólag fiatal lányok húsától kapták...

Természetesen ezt a csodálatos nyomdaterméket egy szuszra kiolvasva, borzalmas álmaim hatása alatt nagyon szorgalmasan és hangosan viselkedtem, amire reggel nagyapa megkérdezte, hogy odahaza is kiabáltam-e alvás közben, mert ők nem tudtak aludni, amíg szobám ajtaját be nem csukták.

Előfordult, nagyapa, de nagyon ritkán.

Szerencsére - mondta nagyapám enyhe szemrehányással, és kezembe adott egy papírlapot, ami olyan térképféle volt, pirossal jelölve az út,

amely a Rózsa utcából a Petőfi utcába, az iskolához vezetett.

Értem, nagyapa. Rózsa utca, Anna utca, Fő utca, a templomnál befordulok a Zárda utcába, onnét a Petőfi utcába, s annak vége felé ott az iskola.

Bravó! - mondta nagyapa, amit nem értettem, de mivel megpaskolta arcomat, alighanem valami dicséretféle lehetett.

Szóval ez a nap jól kezdődött. Nagyapám ezek után behozta fényesre pucolt cipőimet, amelyeknek kivételes ragyogása csakis nagyapa munkája lehetett.

Nagyapa, kérem - mondtam -, a cipőimet én szoktam pucolni.

Tudom fiam, de én az én szerszámaimhoz - legyen az puska, horgászbót, háló vagy cipőkefe - nem engedek senkit hozzányúlni. Ha cseléd lenne a háznál, annak sem...

Köszönöm, nagyapa, és nagymamának is a finom kalácsot. Ilyen jó kalácsot én még életemben nem ettem!

(És itt megkérlek, kedves Olvasóm, ezt a dicséretet ne gondold aljas hízelgésnek, mert most, hatvan év múlva is megesküszöm, hogy olyan kalácsot, kifliket, általában „kelt tésztákat” soha többet életemben nem ettem. És ez nem az emlékezet elfogultsága, mert ezt elismerték a család összes, nagyon is kritizálásra hajlamos nő tagjai is!)

Sietned nem kell - mondta nagyapa -, a kirakatokat majd megnézheted visszafelé. Ha az iskolát megtaláltad, visszafelé jöhetsz az Arany János utcán is, és utána ha befordulsz a Honvéd utcába, az megint csak a Zárda utcába vezet. Onnét pedig már tudod az utat. A Honvéd utcában megnézheted a házat is, ahol majd laktok. Numero 72.

Igen - mondtam, bár nem értettem világosan az utat, de végeredményben nem olyan fene nagy ez a Kaposvár - és kérdezősködni is lehet.

- Kezüket csókolom! - mondtam, és ha már mondtam, meg is akartam cselekedni, de nagyapa leintett.

Kezet csókoltál, és meg is csókoltál bennünket, amikor jöttél, és kezet csókolhatsz, amikor elmegy tőlünk. Ezenfelül minden csókolódzás felesleges és rossz szokás. Szépen elköszönsz és kész.

Igen, nagyapa! Kezüket csókolom! - mondtam tehát újra, és „útnak váltam, mint a göllei bocskor Attala felé”.

Nem siettem, mert jól meg akartam jegyezni az utcákat, amelyeken azután megszakításokkal, de jó tizenöt évig jártam.

Az iskola az Anna utcában már alig érdekelt, és a Fő utcára befordulva is inkább a parasztkocsikat néztem, hogy nincs-e közöttük göllei. Sajnos

- nem volt. Ezután egy cégtáblán akadt meg a szemem, amely azt mondta, hogy Légár Béla csemegekereskedése. Ez a mi boltosunk volt. tehát kirakata előtt hosszabb ideig szemlélődtem. A csodálatos tábla

csokoládék aztán felvetették bennem a kérdést, hogy ha én most bemennék, és vennék két tábla csokoládét, és megmondanám, hogy írják be

a mi könyvünkbe...

Hát ez meggondolandó volt!

- Két tábla csokoládé? - mondaná apám. - A Légártól? Maga vette, szívem?

Nem! Ezt nem lehet! Jobb, ha más kirakatokat nézek ...

Néztem is! Geisler Nep. János vaskereskedése - mondta a cégtábla, de a kirakatában nem a különféle szögeket, kapákat, sarlókat stb. láttam meg, hanem egy nagyon testhezálló sörétes vadászpuskát. Néztam, néztam, amíg valaki jól a fenekemre nem húzott valami pálcával, s amikor megfordultam, egy inasforma egyén ugrott el hátam mögül, egyenest neki egy kéményseprőnek, aki úgy látszik, látta az előbbi jelenetet, mert egy irtózatossá pózt húzott le az előbb még vigyorgó ifjúnak.

-Köszönöm, kéményseprő bácsi! - emeltem meg a sapkám. - Ez a csibész rám vágott a pálcával. így azonban rendben van.

- Szívesen, fiam - vigyorgott a fekete ember -, én is tartoztam már neki... mert akár hiszed, akár nem, én az apja vagyok ennek a csibésznek ...
- Azzal mosolyogva intett elmenőben, és fekete arcában még a fogai is nevettek.

Rendes apa! -gondoltam, és megemelve sapkám, eszembe jutott, hogy én tulajdonképpen nem puskanézőbe jöttem...

A templomhoz érve jobbra fordultam, és hamarosan megtaláltam a Zárda utcát, sőt mindjárt elől benne a zárdát is.

Jó úton járok - gondoltam magamban, de abban a pillanatban az is eszembe jutott, hogy ezt nem lehetett rólam mindig elmondani... Ezen egy kicsit el is mosolyodtam, de aztán ismét elkomolyodtam, mert egy néni rettentő mérgesen nézett rám, majd a mellette ballagó, savószemű fiatal leányhoz fordult.

- Nem ez volt az? - kérdezte.

A lány a vállát vonogatta, mintha... olyanforma... lenne... Az asszony elindult felém, én pedig futva a túlsó oldal felé.

- Megállj, csirkefogó! - rikoltotta, én azonban okosabbnak tartottam nem megállni, mert amíg kimagyarázkodom, már fel is pofozott volna.

Ezek után tehát nem a gyalogjárón ballagtam tovább, ahol rosszindulatú és ostoba asszonyok jártak, hanem a kocsíúton, ahol békés és okos lovak néztek rám többnyire jóindulattal. Bolond volt ez az asszony, hogy ostoba gyanúsításra pofozkodni akart? Hát ilyen asszony Göllében nem élt volna meg egy hétig sem, mert már az ura agyonverte volna. És hogy forgott a szeme!

Köptem egy célirányost, s ez a hazai jele a megvetésnek teljesen megnyugtató. Ekkor értem az elágazáshoz, ahol a jobbra vezető utca táblája azt mondta, hogy: Honvéd utca, a balra vezető pedig, hogy Petőfi Sándor utca.

A jobbra vezető utca jobban tetszett nekem, már csak azért is, mer! onnét katonák jöttek hangos kürtszóval, és egyszerre roppanó lépteik úgy hallatszottak, mint amikor lovaink ütemesen rágták a zabot. „Rapp-rapp-rapp” - mondták a léptek, s a vezető tiszt kardján is ugyanilyen ütemben villant a napfény.

Szép volt, bár a katonákon nem látszott semmi öröm, hogy ennek az ütemes roppanásoknak részesei, sőt előidézői lehetnek. Nem mondom azt, hogy fáradtság vagy kedvetlenség lett volna arcukra írva, de közömbösek voltak, az bizonyos. Ekkor történt az a furcsa jelenet is velem, amikor egy bácsi hátulról a vállán hordott létrájával keményen meglökött. Majdnem legurultam a járdáról.

- Piszok kölyök, nem tudsz vigyázni?- És akkor történt velem talán első esetben, hogy a zsebemben kinyitottam a bicskám, mert a derék létrahordó bácsi olyanformán közeledett, hogy a durvaságát még egy pofonnal is tetézni akarja.

De nem történt semmi. Elment mellettem, mintha ott sem lettem volna, mintha nem mondott volna semmit, én pedig még tíz perc múlva is ott álltam, kezem a zsebemben, s kezemben a kés, amelyet szinte önkívületi dühömben annak az embernek arcába vágtam volna.

Ilyesmi Göllében nem történhetett volna meg velem, nemcsak azért, mert „Mestörpista” voltam, hanem azért, mert ilyesmi a falunkban egyáltalán nem történhetett meg. Az megtörténhetett, hogy valamelyik legényen valami gyerektől sérelem történt, s a legény a gyerek apjának mondta meg a gyerek komizságát, mondván:

- Jóska bácsi, Anti gyerekek nagyon csúnyákat mondott édesanyámnak, mert lekergette az almafáról... hát mondom, a maga dóga, hogy ráncba szedje a gyereket...

-A komisz kölök! Az anyja fajtája! De majd elhúzzom a nótáját, nyugodt lőhetsz! Megemlőgeti, azt tudom ...

Hát csak módjával, Jóska bácsi. Én is komisz gyerekek vótam ...

Nem úgy van az, Anti fiam! Mert ne felejtse el, hogy amit az Anti meg nem tanul, azt az Antal már nem tanulja meg sohasem ...

Igen, a falunkban így történt volna, de józan emberről soha nem hallottam, hogy más gyereket megverte volna. Ott az apja! Annak a kötelessége! ...

Hát felejtjük el mi is a „létrás bácsi” egészen különös viselkedését, és gondoljunk arra, hogy az ilyen létrás bácsik azok, akik az erő vagy hatalom

láltán azonnal és lelkesen hasra feküszenek, hogy talpat nyalhassanak.

Ezt az igazságot ott még nem tudhattam, de határozottan éreztem, és felkavart érzelmeimben elmerülve alig vettem észre, hogy már jól benne járok a Petőfi Sándor utcában, bár arra már gondoltam, hogy az iskola valahol az utca végén van.

Akkor nem jutott eszembe, de valószínű, hogy a „létrás izgalom” az iskolával kapcsolatos idegenkedést határozottan -csökkentette, sőt annyira elfoglalt, hogy az egyik kerítésen bepillantva, megláttam a felírást a szép nagy iskola homlokzatán. De nem volt bennem helye semmi izgalomnak, mert a kavicsos udvaron egy vadászruhás bácsi egy szép vizslával játszott, azaz labdát dobált a kutyának, amit az szépen apportírozott.

Ezek után - bár én eredetileg csak az iskolát akartam felfedezni - beléptem a kapun azzal a gondolattal, hogy most tanítás lehet, tehát legalkalmasabb idő megnézni a folyosón, hogy hol van az a bizonyos V. osztály, ami nyilván és csakis engem vár.

Belépésem azonban a kutya újabb játéklehetőségnek vette, mert a vadász bácsi hiába kiabálta, hogy. „Fickó, pfuj!” -és hasonlókat, Fickó negédesen riszálva farkát, odahozta a labdát. Fickóval megbarátkozni persze egy pillanat műve volt. Kivettem szájából a labdát, s a vadász bácsi felé gurítottam, ő pedig, Fickó még oda sem ért, már gurította vissza, Fickó pedig csengő csaholással úzte a labdát, amelyet végre elfogott.

Én azután továbbmentem az iskolaépület felé - amelyhez képest a göllei iskola legföljebb ha kunyhónak számított volna -, illendően megemelve sapkám a vadászruhás úriember felé.

- Hová, hová, kisfiam?

Hát ennyire azért nem akartam barátkozni, és bizonyos tartózkodással azt mondtam:

-Az iskolába...

Közben ez a barátkozó bácsi már ott állt előttem, s egyik szemével kissé hunyorogva mosolygott rám.

De hát most tanítás van...

Nem akarok bemenni, csak eljöttem megnézni, hol van az V. osztály. - Gölléből? - nevetett ez a hunyorgó bácsi, és én majd elsüllyedtem.

Igen!

Hát akkor itt a kezem: csapj bele. mert én leszek nemcsak a tanítód.

de az igazgatód is. Most énekóra van, amit nem én tartok. Hallod, hogy nyivákolnak? Itt, ha egyenest bemész, jobbra az első ajtó. Most már tudod. Majd megmondom a gyerekeknek, hogy új pajtás érkezik. Könyvet s ami kell, itt kapsz. Hát akkor a viszontlátásra! Fickó majd kikísér, de az utcára ne ereszd ki!

- Igenis! Kezét csókolom, igazgató úr...

Lonkai igazgató hunyorgó bal szeme még jobban hunyorogni kezdett.
Itt mi másként köszönünk. Elég, ha azt mondod: jó napot kívánok!
Igenis. Jó napot kívánok!

Viszontlátásra, kisfiam! És - kezet nyújtott...

Ha emlékezetem nem csal - és nem szokott csalni -, valami meghajlás-félét követtem el zavaromban, miközben ez a kedves igazgató melegen marokra fogta idétlen kis kezem.

Ezek után Fickó körülrohant párszor, amíg a kapuhoz értünk, amit illedelmesen betettem magam mögött, Fickó pedig visszarohant gazdájához, aki már elindult balra, amint később megtudtam, lakása felé.

Ballagtam hát tovább a Petőfi utcán, és nem fordultam vissza, mert úgy gondoltam, hogy ez az utca mégsem lehet végtelen, s ha valahol majd jobbra fordulok, a barátságosabb Honvéd utcába érek. Így is történt. Pár perc múlva jött az Arany János utca, ami nemcsak megfelelő irányba, de egyenest a Honvéd utca végéhez vezetett.

Szüret! - gondoltam, és ballagtam most már hazafelé, hogy nagyszüleimnek a Lonkai igazgató úrral való dicséretes barátkozásról és a szerencsésnek látszó holnapról beszámoljak, sőt talán beszámolhatok arról is, hogy megnéztem jövőendő lakásunkat - ha jól emlékszem, a Honvéd utca 72-t.

Nem is volt messze... és a túloldalon még egyszer visszamentem előtte. Hát bizony nem volt grófi épület! Három ablak az utcára... nem is nagyok... ámbár - túlmenve a házra - maga az épület jó messze behúzódott a szomszéd kert mellett, hátra, tehát legalább három-négy szoba lehetett benne.

Majd meglátjuk! - legyintettem gondolatban, de megmondhatom, hogy a ház nem lelkesített, és nem is vártam sok jót tőle. De hát itt-lakásunk nem tart örökké, mert Rózsa utcai házunkba nemsokára beköltözhetünk, s annak környékét is jobban szerettem, vagy talán - az összehasonlítás után - most már megszerettem.

Azután lassan ballagtam, amíg csak a Rózsa utca sarkán be nem fordultam.

Jó is volt hazaérkezni. Most először fogott körül a hazai otthon másának halvány megértése, az utca, a Rózsa utca személyemmel kapcsolatos kivételes volta, az ismerős ecetfák - szégyen, de ma sem tudom tisztességes nevüket -, hársfák, kerítések, kapuk, ablakok, amelyek a házakkal összeálltak már szépen, utcát alkotva, s én úgy fordultam be nagyapámék házába, amely ezen a címen bárkié lehetett volna, mint aki teljes joggal hazaérkezett.

Sütött a nap. A házak között tavasziasan meleg levegő folydogált, valahol búgott egy galamb, s az udvarban, a szomszéd lakó portája előtt

egy kis foxi üldögélt félig alva, de azért farkával billentett kettőt, amikor azt mondtam :

-Szervusz, kutya!

A kutya az álmos, de egyébként barátságos farkbillentéssel azt mondta, hogy:

- Szervusz, gyerek, nem ismerlek, és álmos vagyok, de azért - szervusz ...

A kutyával tehát rendbe jöttünk annyira, hogy legközelebb már meg is simogathattam, viszont neki is joga van ismerősként viselkedni, és -ha ragaszkodik hozzá - megnyalhatja a kezem, s én viszonzásul, de szelíden meghúzhatom a farkát vagy fülét, amiből esetleg valamilyen játék alakulhat ki.

Látom, a kutyával barátkoztál. Szegediek foxijával. Hát csak mosd meg a kezéd - fogadott nagymama, mire én azt mondtam:

Kezét csókolom, nagymama!

De azt már nem tettem hozzá, hogy ha nagymama látta volna odahaza Bodrival való játékunkat, hát ecetben áztatott volna, és benzinnel mosott volna le. Bodri ugyanis néha egész kezemet a szájába fogva rohant velem végig a kerti úton, és olyan mómorgást művelt, hogy nevettemben néha felborultunk mind a ketten, s ilyenkor a hatalmas félbernáthegyi kutya baráti alapon még képen is nyalt...

Megmostam tehát kezem, és beszámoltam viselt dolgaimról, a mérges anyáról, aki valakivel összetévesztett, a létrás bácsiról, aki nem tévesztett össze senkivel, de majdnem az árokba lőkött.

Mindig azt mondják, nagymama: „a művelt város”... Hát, nagymama, Göllében ilyesmi nem történhetik meg senki fiával... pedig ott csak parasztok laknak...

Lehet, fiam, hogy igazad van, de ne felejtsd el, hogy a tanult műveltségén kívül van születetten vagy tanulatlanul műveit ember is. s ez a született műveltség... és ne felejtsd azt se, kisfiam, hogy minden külső műveltségnek alapja az emberben már benne van, de sok más jó tulajdonság kell hozzá, hogy ez kifejlődhessen.

És amikor már bent voltam a szobámban, csak ezen gondolkoztam, inkább megérezve, mint megértve nagymama igazát.

Azután lassan eltelt ez a nap is.

Ebéd után olvastam, aludtam is egy keveset, de gondolataim odahaza jártak, bár nem voltak szomorúak. Vidámak se - nem mondom -, de olyan tűnődő s megfoghatatlanul elgondolkodó volt körülöttem minden, mint a nagyon öreg bútorok régies szaga s a padló beszédes recsenései, ha bizonyos helyen rájuk léptem.

A szomszéd szobában - ami Szegediek selyemhernyós szobája volt, s

csak egy fal választott el bennünket - később valami bútortologatás halatszott, mire nagyapám azt mondta, hogy már készítik elő az asztalokat, amelyeken majd szederfa levelével táplálkozva megnőnek a selyemhernyók, sőt be is gubóznak, s ezekért Szegediek minden évben szép pénzt kapnak.

És később, amikor a Szegedi családdal - különösen Szegedi nénivel - nagy barátságba keveredtem, a barátság majdnem kútba esett a szeder-fa és az eperfa elnevezése körül.

Szegedi bácsi nyugdíjas vasutas volt, valahonnét az Alföldről, és amikor már nagy barátságba keveredtünk, elérkezettnek láttam az időt megmondani, hogy a szeder, az nem eper.

Hanem mi? - kérdezte Szegedi bácsi az ókula fölött.

A „szeder”, az fán terem: a szederfán. Feketét, fehéret rózsaszínt ... Az eper, az pedig kertben terem, a földön vagy az erdőben. Ez az illatos erdei eper, azaz számóca. Ebből lett a kerti...

Szegedi bácsi mosolygott.

- Hát tudod, fiam, az ilyesmin a tudósok szoktak vitatkozni, de én nem vitatkozom. Fontos az, hogy megértjük egymást. Nem?

-Igaz, Szegedi bácsi! - S ennek a békés kiegyezésnek eredménye, hogy azóta sem vitatkozom ezen a kérdésen senkivel, tehát nem is tudom, hogy a szeder eper-e, vagy az eper szeder-e... Nem vitatkoztam már csak azért sem, mert később értesültem, hogy Arany Jánoséknál is: „... feketén bólingat az eperfa lombja ...”

Hát hogy kezddhettem volna én, kilencéves ürge, Arany Jánossal vitatkozni, amikor Petőfivel sem mertem, bár túlzásnak tartottam, hogy honfitársait arra biztatta, hogy: „Akasszátok föl a királyokat!”

Mi a fenének kellett volna fölakasztani a királyokat, amikor lám, a „nagy úr”, az Idő szépen elhordta őket a történelem szérűjébe, ahonnét

a tudósok időnként s a változó gusztusok szerint előveszik őket, koronájukat kifényesíteni vagy régi vérrrel tartósítani.

Ezt persze akkor még nem tudtam volna így kifejezni, de így éreztem egy nyáron a göllei iskolában, a pad tetején ülve, ahova nem jött fel az iskola téglás padlójának porában korzózó millió bolha, de talán nem is mert feljönni, mert mellettem ült Jancsi, a későbbi János vitéz, majd Tündérország fejedelme, Iluskával, akiket csak ez a Petrovics tudott a békesség és a szerelem örökké ragyogó trónjára ilyen múlhatatlanul felemelni.

Lám, hova lyukad ki az ember gyereke, ha Szegedi bácsival az eperről és szederről vitatkozik...

Aznap délután, rövid szenderegés után nem mentem sehova, de gondolataim végigfutottak a délelőtti eseményein, ide-oda raktam őket, hogy mi

lett volna, ha így lett volna, ha a létrás bácsi nem lökött volna olyan gorombán hátba, viszont Lonkai igazgató úr fogadott volna gorombán ... Végül is felkeltem - kicsit megmostam az arcom - és nagyapa biztatására is kimentem egy kicsit szellőzködni a Rózsa utcába, ami ilyenkor is csendes volt, portalan, zajtalan, és szinte feltűnt az embernek, ha egyszerre őt ember volt az utcán, s belőlük legalább egy - katona.

A szomszéd ház előtt egy gyerek ült a gyalogjáró szélén, amelyet itt a városban „járda” néven emlegetnek. Szürke szemű, furcsa volt ez a gyerek, s az arca, ez a gyerekarca olyan nyugodt, olyan öreg, hogy megálltam mellette, mintha megállított volna. Később megszólalt, de olyan öreges fölénnyel, hogy azon gondolkodtam, nem bolond-e ez a gyerek...

Nem, ez a gyerek nem volt bolond, hanem Dégh Gusztika volt, későbbi jó barátom és osztálytársam, akiről hamarosan kiderült, hogy kálomista.

Ma ennek a szónak semmi elriasztó jelentősége nincs, de Göllében abban az időben ez a szó tehertételnek számított, amit az illető neve után feltétlenül megemlítettek.

- Jóravaló ember amúgy - mondták -, de kálomista...

Gölle, ameddig a régi okmányok 1200-1300-ig visszamutatnak, mindig papi birtok volt, tehát katolikus, és az volt a környéke is. A „kálomista”, a „zsidó”, a „lutheránus” mindig valami megbélyegzett, majdnem ellenséges embert jelentett, akivel göllei ember nem barátkozott, nem házasodott, s lehetőleg elkerülték. Ezek az emberek majdnem ellenségnek számítottak, akivel göllei ember - hacsak nem volt muszáj - egyszerűen szóba sem állt, és az, hogy göllei legény protestáns lányt hozzon a faluba, teljes lehetetlenségnek számított. És ha mégis megtörtént volna, hát annak a fiatal párnak a házára hamarosan felszállt volna a „vörös kakas”, ha ugyan egyáltalán beengedték volna a faluba.

Jól emlékszem, egy Szent István-napon - ami a legnagyobb ünnepnek számított Göllében is - Kaposvárra mentünk, s apám mérhetetlen megdöbbenésére valamelyik falu határában egy ember - szántott...

Apám megállította a kocsit, és Görbic Pista bácsit küldte oda megkérdezni azt az embert, hogy megbolondult-e, Szent Istvánkor szántani.

És megdöbbenésünk akkor lett csak haraggá, amikor Pista bácsi azzal az üzenettel jött vissza, hogy:

- „Ide szentistvány, oda szentistvány, nekem ez nem ünnep, mert én nem vagyok pápista...” Ezt üzenté az az embör...

És szántott tovább.

De akkor ott a Rózsa utcában, leülve Dégh Gusztika mellé, kikapcsoltam vallási és hazafias érzéseimet, és hamarosan úgy éreztem, hogy Gusztika tulajdonképpen -barátom is lehetne, aki egészen biztosan nem szántana Szent Istvánkor. Ezt a kérdést megválaszolni azonban egyelőre el-

halasztottam, és inkább családi körülményeit tisztáztam.

Elsősorban az tudódott ki, hogy Gusztikának nem volt anyja... illetve csak volt, de apja elzavarta...

Gusztin tehát árva - gondoltam, és vonzalmam egyre nagyobb lett új barátomat illetően, mert az összes családi eseményeket olyan mellékesen mondta el, hogy a csodálkozástól majd a járda melletti árokba fordultam.

Közben a Rózsa utca szerény forgalma bonyolódott körülöttünk, ami - mind a két oldalon - talán húsz embert jelentett összesen, míg a kocsúton nem járt sem fogat, sem ember.

És hatvan év távlatából csak most jut eszembe, hogy Gusztinak még volt egy rendkívüli tulajdonsága: nem volt kíváncsi semmire. Nem kérdezett vissza. Ha én nem firtattam Gusztika családi, iskolai, baráti és egyéb körülményeit, ő ugyan nem kérdezett semmit, s ilyenkor üres némaságba süllyedtünk.

Ezt a némaságot törte meg nagyapám kemény kiáltása:

-Pisti!

- Mennem kell - rebbentem fel, elindulva nagyapám felé, míg Gusztin csak intett, amiben benne volt jövőendő barátságunk ígérete is.

Nagyapa nem is válaszolt köszönésemre, s én csak akkor döbbsentem rá, hogy a vacsorára való ígéretem, azaz pontosságom idejét csúnyán elmulasztottam. Igen, ez megtörtént, s ennek a mulasztásnak fontosságát és kezdődő következményeit most már világosan éreztem. De a következmények igazságtalanságát is! És a félelem mellett most már - lesz, ami lesz - valami ellenséges harag keserű torlódását is éreztem, ami aztán teljesen kikristályosodott bennem, amikor a leszedett, üres asztalt megláttam.

- Ne tessék haragudni - kezdtem -, megfellebbeztem az időről... Nem válaszolt senki.

És én csak álltam, nem tudván mit kezdeni magammal, és tanácstalanságomban mintha a padló kezdett volna inogni alattam.

- Lefekhetem

?

Csend.

Erre elindultam szobám felé. Csendesen kinyitottam és betettem az ajtót, aztán a sötétben levetkőztem és lefeküdtem, de nehezen melegedtem fel, mert mintha valami lelki koporsóban lettem volna.

Odakint pedig mintha a szavak lassú, önmagát is őrlő malma indult volna el, méghozzá németül. Egy szót se értettem, de mindent éreztem, mert apám neve bukkant fel, anyámé, nagyanyámé, Pista bácsié, aki -ezt tudtam - szálla volt nagymama szemében, Géza bácsié, aki valóban a család „fekete báránya” volt, csak azt nem tudtam, mi köze ehhez ennek a kaposi nagymamának, apám testvéreire, akiket soha életében nem látott, és nem is fog látni.

Közben hallottam, hogy nagyapám ágyaz, mert nagymama beteg lábaira való tekintettel minden kétékezi és nehezebb munkát magára vállalt. Cselédtartásról pedig - lehet, hogy anyagi szempontból is, de a kis lakásra való tekintettel - szó sem lehetett. Nagyapa tehát ágyazott, nagymama pedig beszélt, beszélt, beszélt... nyugodtan örölvén a szavakat, megállás, zökkenő és hangsúly nélkül. Amire nagyapa egy szóval sem válaszolt. Szépen megágyazott, meggyújtotta a kis éjszakai lámpát, amelyik, nem tudom én, miért, egész éjszaka égett, megtöltötte a pipáját, és vetkőzni kezdett.

Nagymama ekkor már Vilma néninél tartott - most már magyarul -, aki nem kell a kutyának sem, nem is csoda, hogy vénlány maradt... kár volt elkényeztetni, de hát szegény Betti - ez a másik nagyanyám volt - honnan vette volna az ehhez való műveltséget? Csak az a nagy szája van, és egyebet sem tud, csak beszélni, beszélni, beszélni... csak akadjon olyan bolond, aki hallgatja...

- Ilyen bolond mindig akad - fújta ki a füstöt nagyapám, s utána akkora lett a csend, mintha a külső szobában még bútorok sem lettek volna.

A továbbiakra nem emlékszem, csak arra, hogy nagyapám nyitott rám ajtót, de ekkor már világos reggel volt.

Fél hét van, fiam.

Igen, nagyapa.

Nem kell kapkodni, fiam. Hétre felöltözzél, meg is reggelizel, és nyolcra kényelmesen odaérsz az iskolába.

Igen, nagyapa.

- Aztán értelmesen, okosan és főleg udvariasan viselkedjél. Ezt nagyanyám mondta.

-Igen!

Utána csend lett, mert ez az „igen” - akkor nem tudtam volna nevet adni ennek az érzésnek - meredek volt, és a felhőkig ért, amelyekről nem lehetett tudni, mi van fölöttük ... És erre az „igen”-re nem is lehetett mit válaszolni.

A reggelit nagyapám hozta, és nagyanyám csak annyival járult hozzá, hogy azt mondta:

- Ne szörpölj, és ne csámcsogj!

Erre nem válaszoltam, de nem szörpöltem, és nem csámcsogtam. Aztán köszöntem, és illedelmesen elindultam az iskolába. Most már ismerős volt az út. Ismerős a flaszter, a járda - egyik szebb magyar szó.

mint a másik -, sőt Geisler Nep. János vaskereskedése is, amelynek kirakatában - amelyet kaposi nagyanyám „auslag”-nak mondott - ott volt még a tegnapi megcsodált puska is, sőt ott volt még hónapok múlva is, én

pedig azon tanakodtam, hogy miért nem veszi meg valaki ezt a gyönyörű vadászszerszámot. Hát nincs pénzük az idevaló vadászoknak? Vagy nem értenek hozzá? Vagy itt nincsenek vadászok? Nálunk a puska majdnem szent szerszám volt, és Pista bátyám talán azért utazott le hozzánk, hogy újabb és újabb puskáit apámmal megcsodáltassa. Legutóbb egy ötlövetű Winchesterrel kápráztatta el a családot, amely nagybátyám szerint úgy lő, mint a mennykő, de ezt be is bizonyította.

Ragyogó késő őszi volt már akkor, és esténként a varjak százezrei szálltak el kertünk fölött, végtelen hosszú menetoszlopokban a Szentpéterierdő akkor még meglevő óriás alvó fáira.

És itt mutatta be Pista bácsi, hogy mit tud az új puska. A varjúlánc néhol mintha megszakadt volna, vagy csak elvékonyodott, s ilyenkor Pista bátyám azt mondta:

- Nézzétek!

És ötször szólt az automata puska, és néha öt, néha négy, néha pedig három varjú karikázott le a magasságból.

- Csodálatos! - mondta apám, miközben én összeszedtem a lehullott madarakat. - Holnap varjúlevest eszünk.

A varjúlevest Pista bátyám saját kezűleg készítette el -jobb volt, mint a legjobb tyúklevés -, de a család hölgytagjai azt mondták, hogy: pfuj! -amin én csodálkoztam, bár ez a szó ismeretlen volt göllei szótáramban.

Nagyanyám azután este elmesélte, hogy nagybátyám néha szövetkezve, néha pedig magányosan űzte az orvvadászat izgalmas mesterségét, nagyapám és testvérei saját területén is... aminek az lett a vége, hogy a vadőr Pista bátyámat elfogta, a puskát - ami nagyapámé volt - elkobozta, és a nem tudom már, melyik főbírószágra jelentette.

Pista bátyám szánkón ment - úgy emlékszem, Ozorára, de ez nem biztos - a tárgyalásra, persze puskával, lőtt egy őzet menet közben, amelyet tárgyalás előtt átnyújtott a főbíró feleségének a konyhán.

Ezek után természetesen a vád és minden következménye alól fel lett mentve.

- Maradt még a hercegnek pár ezer öze - mondta a főbíró, és meghívta Pista bátyámat egy kis őzpörköltre.

Mindez eszembe jutott iskolába menet, de nem siettem, mert az egyik kirakatban egy nagy zsebóra alá oda volt írva, hogy „pontos idő”, és ez az óra még csak negyed nyolcat mutatott. Megnyugodva ballagtam tehát, mert ekkora zsebórát életemben nem láttam, tehát pontosnak kell lennie. Apámnak is volt egy ezüst zsebórája, melynek fedelén Szent György viaskodott a sárkánnyal, de ebből olyant ötöt lehetett volna csinálni.

Ennél az óraemléknél, szégyellem ugyan, de be kell vallanom - talán már említettem is -, hogy volt nekem is egy szép ezüst zsebóráim. De erre csak

könnybe lábadt szemmel gondolhattam. Nemcsak azért, mert az elveszített óráért apám rettenetesen elfenekelt, hanem azért is, mert nagyon szerettem ezt a szép ezüst zsebórát, és elvesztéséért nemcsak magamat okolhattam.

Akkor is Kaposban voltunk, ahol az öregek tanácsára az órát kivettem nagyanyám varróasztalára, mert „amíg itt van, nem veszhet el” - mondták az öregek, és alkonyodott már, amikor rádöbbenek, hogy ránk sötétedik, ha nem sietünk. Kapkodás összevissza... siess, gyerek, azzal a télikabáttal, a lovak is megfáznak... egyszóval én a zsebórát nem kapcsoltam be a gomblyukba, ahogy szokás, hanem zsebre vágtam. De hogy melyik zsebre - télikabát-, kiskabát- vagy nadrágzsebre -, erre csak a mindentudó Isten válaszolhatott volna, de nem válaszolt, tehát én sem válaszolhattam, amikor megérkezésünkkor apám vidáman azt kérdezte:

- Na, gyerek, mennyi időt mutat az órád?

Sajnos, nem tudtam megmondani, mert - Krisztusa ne legyen annak a bűdös órának! - nem volt egyik zsebemben sem.

A többire vessünk fátyolt vagy akármit, ami eltakarja kiporolt hátsó testrészem, mert apám azonnal kezdte rajtam letörleszteni az órarészletet, amíg anyám - látva, hogy apám nagyon kezdi magát belelovalni a verekedésbe - meg nem fogta apám kezét.

Árpád... elég!

Jó - mondta apám, anyám ölébe lökve, majd aztán maga lássa: mi lesz belőle...

És ez jutott eszembe, amikor öreg katonaként a kis zsoldomból élve. diplomát szereztem, és apám megölelt - talán egyszer életemben -, kicsit szégyenlősen, mert férfiemberhez az ilyen ellágyulás semmiképp sem illik: és ez jutott eszembe akkor is, amikor székfoglalómat tartottam a Kisfaludy Társaságban, s utána a nagy taps után mintha apám állt volna mögöttem, könnyes szemmel, amilyennek sose láttam.

Hát, édes fiam, nagy dolog ez mindenképpen ...

Igen, édesapám...

Egyszóval a bérmlási ezüstórám elveszett, és nem is lett nekem óráim talán húsz évig, mert nem is kellett, azután meg, majd nyolcéves katonáskodásom alatt, a kúrtszó ébresztett, és a vacsorát is világosan bejelentette.

Ne siessünk azonban az eseményekkel, mert én sem sietek a Petőfibe, ahogy új iskolámat a kortársak nevezték.

A toronyóra akkor verte a fél nyolcat, amikor a Zárda utcába befordultam, de most már nemcsak a villogó szemű asszonynépre figyeltem (sokszor figyelek ma is), de a létrás bácsikra is, mégsem ment simán a dolog, mert egy matrózblúzos „úrifiú” úgy bokán rúgott, hogy ordítani lett volna kedvem.

De nem ordítottam - ellenben sima, de nagyon hatásos gáncsot vetettem az „úrifiú” kinézésű egyénnek, aki olyan zuhanással hasalt el, hogy mindenki megérthette sajnálkozó pillantásom...

-Szegény fiú, hogy elesett! - S azzal irányt vettem a túloldal felé, ahonét visszanezve meglepéssel láttam, hogy az ellenfél ádáz gyűlölettel néz utánam, amit én szelíd és meleg mosollyal nyugtáztam.

ökö! - gondoltam tanítómestereimre. - Tudod te, hogy engem a göllel cigánysoron a Sztojka gyerekek tanítottak gáncsot vetni? Embernyi embert is hasra ejtek vele, nem egy ilyen piócát...

Ez a kellemes győzelem aztán kellő önérzetet biztosított a bevonulásra. Kellemes meglepetés volt Fickó barátom lelkes fogadtatása is.

Az udvaron lézengett ugyan egy-két gyerek, de azt semmiképp sem hittem, hogy a lépcsőkön levonuló tömeg már fél órája lesett engem, az „új fiút”, és már körül is vettek lelkes üdvözlésükkel.

Nem, erre semmiképpen nem számíthattam. Különösen egy nagyon csúnya, lófejű ifjú üdvözölt meghatottan, hogy még a szeme is elködösödött, amitől csúnya arca egyszerre megszépült.

Természetesen az első padban kaptam helyet, bár ezt a kétes dicsőséget szívesen elengedtem volna...

Hát így kezdődött bevonulásom a tudomány Petőfi Sándorról elnevezett csarnokába, és így folytatódott városi életem, amely egyre hétköznapiabb lett, egyre jobban hasonlított a göllel, iskolába járó hétköznapiakhoz, amelyek ifjúkori megállapításom szerint is egyformák az egész világon. És lassan megismertem az egész várost, hogy úgy mondjam, földrajzilag, mert egyébként teljesen megismerni egy várost, azt hiszem, nem is lehet. Első napokban szinte elfeledtem Göllét, az otthont, és úgy látszott,

hogy a város zűrzavara alatt él is tűnik majd véglegesen; de nem így történt.

Egy parasztkocsi, egy keskeny karimájú, csúcsos kalap, egy pár ló, csombékba font farokkal, egy rakás, rendesen megriszált, színes szoknya hol itt, hol ott állított meg gondolkozni, emlékezni, hogy lassan az elhagyott szülőföld közelebb jött, mint a város, amelyben laktam, s amelyet - akárcsak a többiekét életem során - soha-soha meg nem szerettem. És később - észre sem vettem - falum egyre nőni kezdett, a város pedig zsugorodni. A Petőfi-iskola már majdnem kisebb lett, mint a göllel, a kaposi templom alig valamivel nagyobb, mint az otthoni, Légár Béla fűszer- és csemegeboltja éppen csak megütötte Puskáék boltjának nagyságát, Lonkai igazgató tanító úr éppen úgy elfenekelt egy-egy gyereket, mint apám. és a vasút, az állomás alig lett valamivel terjedelmesebb, mint a csornai, ahol csak egy bakterház volt, de az napról napra nagyobb lett, a kaposi pedig szemlátomást zsugorodott, és a csornai állomáson élénk fantáziámban

éppen úgy járkáltak az aranygalléros főnökök, mint a kaposvári Kornis főnök úr, szigorúan és szemüvegesen.

De az álmaimat már nem lehetett így megcsalni! Az álmaim - környezetükben - ragaszkodtak a valósághoz, és ha negyvennyolcas hősként vágtam is a németet pej paripáról a Kács alatt, csak elsírtam magam, ha Ilona jött a hősokeket köszönteni, és maszatos kis kezében újra elindult felém az a pár szál ibolya és a kislány puha, meleg hangja:

„Neked adom!”

És nagyapámék otthona is megszokott lett és ellaposodott. Ha nincs az a süllyesztett, különálló kis szoba, talán megszöktem volna, bár ezt csak úgy mondja az ember, azaz a gyerek.

Ez a kis szoba egyetlen ablakával az utcára nézett, mégpedig oda, ahol Gusztikával barátságot kötöttünk a járdán, ami állítólag helytelen szó, tehát a gyalogjárón. Barátkozásom ellen nem lehetett egy szót sem szólni, mert ha eljött a vacsora ideje, illedelmesen és úrifíúhoz méltóan jelentkeztem, s a vacsorát - nagyanyám szerint - behánytam, és mint jól nevelt úrifíú, szobámba vonultam, az alacsony ablakba hasalva Gusztival beszélgetni.

És ezek a beszélgetések sohasem derültek ki, mert - a sors különös kegyelméből - szobám ajtaja oly nehezen nyílt, hogy mire végre kinyílt, már a pamlag sarkában ülhettem valami tankönyvvel a kezemben, amin

nem lehetett észrevenni, hogy az elhelyezkedés sietségében esetleg fordítva tartottam.

Közben - legalábbis külsőleg - megszoktam az iskolát, az utat, Lonkai igazgató urat, a bajtársakat, a Rózsa utcát, a szomszédokat, a katonakórházat, főleg Gusztikát, aki olyan árva és elhagyatott maradt, mint amikor megismertem, sovány és csontszínű, ami - ezt csak később tudtam meg - annak volt az eredménye, hogy Gusztika ritkán étkezett, akkor is keveset, s ezt már úgy megszokta, hogy nem is panaszkodott. Általában Gusztika soha nem panaszkodott, soha nem csodálkozott, és soha nem fizetett, tehát úr volt a szó valódi értelmében. Azt is csak később tudtam meg, hogy az a nyurga és sokszor rongyos, tizenöt-tizenhat éves gimnazista, aki néha egy szervuszt dob felénk, a bátyja.

Ez úgy derült ki, hogy ez a szemtelen fiú, elmenvén mellettünk, Gusztikát egyszerűen, minden különösebb felindulás nélkül fenéken rúgta.

-Ha reggel még egyszer elfelejtesz felkelteni, szétverem a fejed!

- Ki ez? - ámuldoztam, amikor ez a fiatalember távozott.

-A bátyám - mondta Gusztika kissé büszkén -, ötödikes gimnazista ...

És ez csak úgy megrúg?

Nagyon erős...

Hát ide hallgass, Guszti! Ha engem akárki fia megrúgna, hát meg-

bicskáznam ...

Agyonverne... egyszer csak a cipőjét nem pucoltam ki, majd agyonütött

...

És ettől kezdve, ha ez a Lajos nevű egyén feltűnt az utca végén, én be-
mentem a lakásba, mert tudtam, hogy ha ez a Lajos velem is kikezd, hát... a
bicskámat mindenesetre megélesítettem.

Pár nap múlva azonban mégis baj történt. Nem vettük észre Lajos ér-
kezését, aki megint elkésett az iskolából, és érkezését azzal kezdte, hogy
Gusztikát nyakon vágta.

Éreztem, hogy megáll a vér a szívemben.

Te! Te rongyos (Lajos valóban rongyos volt), ha még egyszer Gusztihoz
hozzányúlsz... - És zsebemben kinyitottam a bicskát.

Mi? - bámult gúnyosan az arcomba. - Akkor mi lesz? - És úgy felütötte
az állam, hogy majd a fogaim potyogtak ki... én pedig a markomban
szorongatott bicskát az arcába vágtam.

Tudom, hogy ekkor már fehér voltam én is, mint a fal, de valami fé-
kezhetetlen indulat újra szúrásra lendítette a kezem, és Lajos falfehéren és
ordítva távozott.

És akkor - csodálkoztam magam is - egyszerre tökéletesen nyugodt let-
tem. Gusztikát egyszer s mindenkorra megszabadítottam törvényes kí-
nójától - ezt éreztem -, mert Lajos gyáva megszaladásában ez világosan
benne volt.

-Na! - tettem zsebre a göllei búcsúban vásárolt „halas” bicskát. -Eredj be,
és mondd meg Lajosnak, hogy nem haragszunk...

Gusztika úgy nézett rám, mintha megbolondultam volna, aztán fej-
csóválva távozott.

Szerencsére a jelenetet nem látta senki, mert ezt szégyelltem volna,
estefelé pedig, amikor Guszti bekopogtatott az ablakon, mindjárt kimen-
tem.

Guszti - kivételesen - mosolygott.

- Te! Lajossal valami történt...

(Jézus, Mária - rettentem meg -, csak nem vérzett el ?) -Mi?

A lyuk egészen kicsi a pofáján, és azt mondta: beragasztja flastrommal,
és ne beszéljünk róla.

Én is ezt gondoltam. Tulajdonképpen ha akarod, be is mehetünk, mert
az ilyesmiért illik bocsánatot kérni.

- Hát... gyere - húzta fel Guszti a vállát -, a lakás kicsit rendetlen...
Gusztikáék lakása az udvar végén keresztbe álló kis ház volt, s ez a lakás
olyan szörnyen hatott rám, hogy szinte megbénultam.

Lajossal szótlánul kezet fogtunk, s ebben a kézfogásban nemcsak bo-
csánatkérés volt, de fullasztó sajnálkozás is. Hiszen láttam én már rendet-

len szobát, elhagyottat is, piszkosat is, hiszen falunkban a legszegényebb béresgyerekek között is voltak barátaim, de ilyen mérhetetlen szennyet, szagot, rendetlenséget, nyomort még csak el sem képzelhettem.

S ezeknek a gyerekeknek az apja aranydiplomás dr. Dégh Jenő törvényszéki bíró volt, aki mindenét elitta, mégpedig úgy, hogy az itálnak a legcsekélyebb nyoma sem látszott rajta. Régiesen, de elegánsan öltözködött, inge patyolatfehér, cipője ragyogó, mindig frissen borotválva, és - hivatalán kívül - nem beszélt senkivel. A legszükségesebben kívül fiaival sem. Lezárt szobája - én nem láttam - a fiúk szerint csodálatosan rendes és tiszta, sőt illatos volt, és feleségéről, a fiúk anyjáról senkinek és soha nem beszélt. Gyerekeinek sem. Házbért, tandíjat pontosan fizetett, de -Gusztika szerint - egy-egy kocsmában mindig tartozott. De csak egyben. Amikor már nagyon szorították a fizetésre: egyszerre kifizetett mindent, de abba a kocsmába többet nem ment.

És kezdődött újra minden előről.

Én csak - kezdettől fogva - azon csodálkoztam, hogy a család szörnyű tragédiáját Lajos olyan hidegen és néha humorosan mesélte el, mintha ezek a dolgok egy idegen állampolgárral valahol Norvégiában történtek volna.

Még nevetett is néha; ilyenkor Gusztika is mosolygott és legyintett, mintha azt mondta volna, hogy mindez semmiség... és ne vágjak olyan rémüldöző képet a dologhoz, mert ha van, hát van... Ki tehet róla? Vannak ennél még cifrább dolgok is... És ha én verekedni tudok is, de ezekhez a furcsa és ijesztő ügyekhez én még kisleány vagyok, és ők hozzám képest: komoly öregek.

És múltak a napok nyomtalanul és jeltelenül. Közel jött hozzám a város, szinte rám telepedett erőszakos nagyságával, színével, szagával, kissé idegenes nyelvvel is, de a szülőfalumat el nem nyomhatta, meg nem sértette, még csak nem is homályosíthatta el sem akkor, sem később, és azóta sem soha. Tudom, hogy Gölle azóta megváltozott formájában, szokásaiban és bizonyára nyelvében is, de az a falum, amelyben én születtem, a nagy béke zsúpos házainak sora, az emberek szíve, a Kácsalja és a Cönde, a templom és a temető meg nem változhattak soha, mert emlékeim lelkében őrzöm őket, s ez a lélek örökkévaló.

S egyszer csak ... tavaszutó volt már, mert virágzottak a gesztenyefák, s a verebek éktelen csiripeléssel adták tudtára a világnak szerelmi és házassági eseményeiket, amikor hintónk állt meg a ház előtt és idegen lovak, amelyeket azonban még Görbic Pista bácsi hajtott, úgy emlékszem - utoljára.

Az „öregek” nagy tanácskozásban voltak, és még édesanyám is csak futólag ölelt meg, mert megvették azt a házat, amelyből az égi hajó nő rohant ki régebbi emlékeimben. Ez a ház pedig a Rózsa utca 2. számú ház

volt, közvetlen a nagy, emeletes sarokház mellett. Szép, négyablakos, majdnem új ház volt, amelynek szépségét és jóságát az asztalon felhalmozott kék hasú bankók is igazolták. Apám a házvételi szerződéssel - sajnos - a bankókat is elvitte, amelyeket pedig szerettem volna közelebbről megnézni. De hát akkor mivel fizette volna ki a házat?

Megilletődött csend maradt utána, mintha a csendben az a ház észrevételenül és némán most menne át a Fekete család birtokába.

- Nagy dolog ez. kislányom - mondta anyámnak nagyapa -, most már van házatok is, mégpedig nem akármilyen. Az a rövid idő, amíg beköltözhetek, hamar elrepül.

Nem is bánám, ha túl lennénk a hurcolkodáson - mondta anyám. - Nagyrészt be vagyunk már csomagolva, és az se jó, ha az öreg házban már úgy vagyunk, mint valami váróteremben. A mama siratja is... hiszen majd huszonöt évet töltött benne...

Mit sirat?-ellenségeskedett kaposi nagymamám. - Itt sem lesz semmi dolga...

Erre nem válaszolt senki, mert nagyapám nem akart beleszólni, anyám nem tudott és nem is akart ellenkezni, én pedig nem mertem megmondani, hogy bizony én is megsirattam ... de ehhez a kaposi nagymamának semmi köze!

- Kimegyek a lovakhoz... - mondtam, és már mentem is, dacosan és elszántan, és nem fordultam volna vissza akkor sem, ha parancsolják. De nem szólt senki, mert nagyapám is tudott hallgatni, és anyám is tudott hallgatni, s én az ő fajtájuk vagyok, és én is tudok hallgatni, de ezek a hallgatások sokkal, de sokkal súlyosabbak, mint a legcsattogóbb, legfogcsikorgatóbb ellenkezés.

De én akkor már a bakon ültem Görbic Pista bácsi mellett. Megnyugodtam a belső békétlenség után, szagoltam a jó hazai lószagot, és ha a szűrőlégy a kezemet kezdte csípni, azt mondtam magamban: „Csípd, csak csípd, az anyád irgalmát, göllei vagy, neked szabad!”

Később megláttam és hívtam Gusztikát. tehát hátraültünk, mint az urak, de közben meghallgattam Pista bácsi híreit, míg Gusztika csendesen mosolyogva terpeszkedett mögöttünk, mint egy őrgrof.

- Puska Péter gimnáziumba mén - újságolta Pista bácsi. Potyondiék előtt más mónár gyűtt, mert az öreg Potyondi malmot örökölt valahol Felső-Somogyban.

Szakadnak a szálak -gondoltam -, szakadnak ... Potyondi Géza is elmegy, akinek a lábán, azaz a cipőjén először láttam korcsolyát; szakadnak, hiszen túl fiatal voltam ahhoz, hogy tudjam: a szülőföld szálai örök összekötők a tájjal és a földdel, amiből az ember lett, és amivé lesz, és nem szakadhatnak el soha. Ez a föld túl kicsi és túl nagy ahhoz, hogy az

összekötő szálak elszakadhatnának, s ha mégis elszakadnának, akkor az emberi mivolt teng-leng a semmiben, és semmivé válik maga is. De ilyen talán nincs is...

- A Jóska gyerekek mög möghalt... de hát szögény, ez vót nőki mögírva ... Ámbár tüdőbajos is vót... Csak hát az a szögény anyja ...

Ezek után Pista bácsi zsebre tette a pipát, mert apám jött sietve, és intett, hogy menjek be én is.

- Gusztkám, be kell mennem, de ha apámék elmentek, majd kijövök, azután elmondok mindent.

-Hát... Jézus nevében.., ez is megvan! - mondta apám odabent. - Sose hittem, hogy Kaposban leszek háztulajdonos. Én mindig Pécsre gondoltam. Itt az írás - és zsebére ütött -, most pedig, szívem - fordult anyámhoz -, elmegyünk, és megnézzük azt a házat a Honvéd utcában együtt. Belül is. Ha akarsz, jöhetsz te is - nézett rám apám.

- Persze! - mondtam, s olyan büszkén ültem Pista bácsi mellé a bakra, mint a főispán huszára. Ezt látta Gusztis is, és látta az egész ház. (Szép jelenet volt...)

A jó hintó kellemesen rengett alattunk, és tíz perc múlva már a Honvéd utca 72. előtt voltunk, hajói emlékszem, s apámék leszálltak.

Nem nézed meg, gyerek?

Pista bácsival maradok.

A ház pedig nem tetszett. Három vagy négy kis nyeszlett ablak az utcára, a kapu helyén csak olyan egyszemélyes ajtó, bár fölötte színesüvegberakás volt. Nem tetszett, na! Mintha megéreztem volna, hogy ebben a házban semmi érdemleges dolog nem történhetik.

Apámék jó sokáig voltak bent, és megnyugodva jöttek ki talán fél óra múlva.

Na! - mondta apám. - Rövidesen hurcolkodunk!

Hát nem valami grófi szállás - mosolygott anyám. - De elférünk, és másfél évig kibírjuk, azután úgyis a magunkéba költözünk.

Mehetünk! - mondta apám; Pista bácsi kézbe vette a gyeplőt, a két ló felvágta a fejét, és úgy robogtunk végig a Honvéd utcán, mintha gróf Esterházy kocsikázott volna a városban, kedves feleségével és a kisgróffal.

És ez a kisgróf - én voltam!

Itt - nem tudom, miért - olyan idő következik, ami mintha kiesne emlékezetemből. A Rózsa utca és a Honvéd utca állandóan összekeveredik a Honvéd térrel, a gyakorlatozó katonákkal, a Petőfi-iskolában történt bizonyítványosztással - amire Adelman bácsitól, a kertésztől fene nagy rózsacsokrot vittem apám boldogságával, színjeles bizonyítványomért -, a gimnáziumi beiratkozással, és egyáltalán nem emlékszem, mikor váltam meg nagyapáméktól, és mikor lettem én is a Honvéd utca - úgy emlékszem

- 72. számú ház lakója.

Lehet, hogy szellemi és fizikai fejlődésem valahogy ködösen összekeveredett, lehet, hogy mindig érzékeny idegállapotomban valami torzulás mutatkozott, mert erre a körülbelül másfél esztendőre úgy emlékszem, mint valami össze nem tartozó, szörnyű álmra, ami talán nem is volt igaz. Mert ebből az időből felbukkannak ugyan rövid életű, világos, vidám vagy szomorú napok, de nem függenek össze. Egyik nap nem tartozik a másikhoz. Torz jelenetekre emlékszem, amelyek nem tartoznak sehová, sem térben, sem időben; rémes álmokra, amelyekben ismeretlen emberek jönnek-mennek ismeretlen tájon, és volt egy idő - még ma is borzongva gondolok rá -, amikor pontosan éjfélkor, messze valahol, valahol a levegőben megkondult a harang, s a kondulás zengve közeledett, egyre erősödött, aztán elhalkult, és a zengés átúszott valami ijesztően szép orgonazúgásba. Erre ébredtem fel. Az orgona csodálatos zengése ekkor már távolodott, s mielőtt végleg elhallgatott volna, a fejem fölött a nagy falióra elkezdte ütni az éjfélt tizenkettőt. Vagy már ütötte előbb is?...

Nem tudom, miért, de ezt nem mondtam el senkinek.

Ültem az ágyban, lassan megnyugodtam, ahogy az óraütés elhallgatott, és arra gondoltam, mit jelenthet ez a furcsa éjfélt zene, ami két-három hónapig tartott, aztán halkult, és végleg elhallgatott.

Idegállapot! - mondanák az okos emberek. - A fejlődő szervezet beteges vergődése...

De mindez nem mond semmit. Kérdeztem én ezt már bölcs orvosoktól is, akik - nagyon okosan, ez igaz - mosolyogtak, és a növekedés titokzatos, sokszor rendetlen jelenségeiről példákat mondtak, de meg nem magyaráztak semmit.

- A fene jobban tudja - mondta nagyapám, az egyedüli, akinek elmondtam -, majd elnővöd... - És ez volt a legokosabb prognózis, mert részint nem tudta senki, részint pedig el is nőttem. De addig sok víz folyt le a Kapos folyón, ahova horgászni jártunk, és sok könny az én bánatos orcámon, mert nem segített rajtam senki, és nem tudtam magamon segíteni én magam sem.

Közben egész kocsisor jött be Gölléből bútorainkkal, egyéb holmijainkkal, és véglegesen beköltöztünk a Honvéd utcába, ami úgyszólván csak átmenet volt, és szerencse, hogy egy év alatt át is estünk rajta. Szerencsétlen hely volt ez mindenképpen. Pedig olyan szépen kezdődött!

Megnyitóünnepély a gimnáziumban, szépen bekötött könyvek, amelyek, ha a hónom alatt vagy táskában vittem őket, még a járásom is szabályozták; elegáns vagy legalábbis jól öltözött tanár bácsik, akik azonban az egy Sas tanár urat kivéve inkább voltak tanárok, mint bácsik.

Egy-egy fiúval való kivételes bánásmód... egy-egy rosszul sikerült feleletem felett való viccelődése valamelyik tanárnak, amikor pedig igazán készültem, gombóccá gyúrta a feleletet a torkomban, és egyszerűen megnémultam. A végeredmény: szekunda vagy valami nyomorult félszekunda. Magam sem értettem magamat. Különösen a számtan lett végleges ellenségem, mert olyan kérdéseket sem tudtam megoldani, amelyeket pedig, ha magam voltam, fejből felírtam a táblára. Mindezekeken felül pedig állandó zavaros és rémes álmokkal küzdve, néha csodálatosan szép, néha pedig borzongatóan fájdalmas orgonazúgást hallva, olyan melódiák zengtek a fülemben, amelyek borzalmasságukban is feledhetetlenül szépek voltak, és - nagyon ritkán és nagyon röviden - néha nappal is újra jelentkeztek.

Mivel azonban általában rendesen viselkedtem, szüleim talán megnyugodtak, hogy majd csak lesz valahogy, és csak akkor döbbsen meg, amikor a félévi bizonyítványban latinból, földrajzból és számtanból megbuktam. Bizonyítvány-kiosztás után tócsát sírtam a zsebkendőmbe, és hazamenve a bizonyítványt beletettem a misekönyv vastagságú Családi levelező című könyvbe, amelynek állandó helye volt a szekrény tetején, a sarkon, és nemcsak szerelmes levelekkel, de különféle szükséges okmányok kiállításával jogi tanácsokkal, sőt végrendeletekkel is foglalkozott. Ebben az időben Lassú Kati nevű kis cselédünk volt, aki - mint mindenki, aki megérdemelte - egy kicsit családtagnak is számított éveken át, de aki, amikor már férjhez ment is, amíg Kaposváron laktunk, mindvégig meglátogatott bennünket.

Kati egyébként minden „nagy” titkomnak őrzője volt, és pedig megbízható őrzője. De Katit ezeknek a titkoknak megőrzéséért nem is vonta soha felelősségre senki, mert olyannak látszott, mintha Kati kívül állna mindenen, nem tudna semmit, tehát nem is lehetett volna felelősségre vonni. De hát nálunk a „buta cseléd”, az „ostoba paraszt”, a „repedt sarkú béreslány” kitételek teljesen ismeretlenek voltak, és ha nem is ült velünk egy asztalnál, minden ételnek, édességnek, sőt a vendégektől kapott cukorkának is olyan részese volt, mint bármely családtag.

Amikor hazaérkeztem, apám még hivatalban volt, anyám nem kérdezett semmit, hiszen nem tudták, hogy az a megalázó, rettenetes okirat három, majdnem jóvátehetetlen szekundát tartalmaz, amelyeket teljesen kijavíthatatlannak és jóvátehetetlennek éreztem, és létezésük úgy feküdt gyomromban, mint egy malomkő.

És lassan esteledett.

Szüleim színházba készültek, és ezt a ritka örömet lehetetlen lett volna ezzel a mocskos bizonyítvánnyal megrontani, tehát vártam, amíg elmentek, aztán bevallottam Katinak, hogy én bizony háromból megbuktam...

És most akkor mi lesz? - kérdezte Kati.

Elbujdosom... Megtakarított kis pénzem már a zsebemben van. Kilenc korona húsz krajcár...

Hideg lesz - mondta Kati tárgyilagosan, mert hiszen kemény tél volt, ezt én is tudtam. - Egy kis szalonnát, kenyeret is bepakoltam a tarisznyádba ...

Felöltöttem tehát a téli bujdosásnak megfelelően, a bizonyítványt az asztalra tettem, és Katival illedelmesen kezet fogtam. -Isten veled, Kati!

Aztán most hova mégy?

Úgy gondoltam, a Fácánosban megalszom, ott van egy nagy pajta, aztán hajnalban elindulok Toponárnak. Este már barátomnál leszek Göllében, és másnap reggel Csornában ülök fel a vonatra...

További terveim nem voltak, de homályosan úgy éreztem, hogy más-hova nem mehetek már, csak a göllei nagyanyámhoz, aki ebben az időben nagybátyámnál, Pesten tartózkodott.

Ezeket a részleteket azonban nem mondtam el Katinak, hanem ismételtlen kezet szorítottam, és majdnem elsírtam magam, amikor Kati melegen megölelt és megcsókolt.

- Aztán majd írájál - mondta -, és ne hagyd itt a nyakravalódat. Kati a sált hívta nyakravalónak, s ebben is igaza volt.

Hónom alá fogtam tehát egy kisvánkost, ami nélkül nem tudtam aludni, nyakamba kanyarítottam a kis vászontarisznyát, és „útnak váltam, mint a göllei bocskor Attala felé”...

Kati csak állt a kapuajtóban, amíg én eltűntem a fordulóban a téglagyárak felé, és könnyezve, némán sirattam meg magamat, megátkozva a várost és mindent, ami a városhoz tartozott.

Nem volt nekem soha ilyen bajom! Hát kellett nekünk ide bejönni?

A két téglagyár között már csak a hold világított, de magamban megállapítottam, hogy nem félek. Mitől félnék? Azt már tudtam - Kálmán király is megmondta -, hogy boszorkányok nincsenek, márpedig egy valódi magyar király, aki nem volt valami jöttment olasz vagy osztrák, bizonyára igazat mondott.

De vannak cigányok! - érvelt bennem a másik, az aggályos Én, aki - legyünk őszinték - ezt a hármas bukást is megjósolta.

Cigányok vannak, de ezek nem kolompárok - vitatkoztam tovább -, a dánosiak pedig lakat alatt ülnek még legalább tizenöt évig... s akkor

én már huszonöt éves leszek, erdész és vadász a Szentpéteri-erdőben, és Ilona lesz a feleségem...

Ez a gondolat egyrészt határozottan melegített, másrészt még csak jobban kiemelte fázékony vándor valóságom.

Itt már mély útban mentem, aminek egyik oldalán, a magas parton deres

kökenybokrok hallgatództak, a másik, lejtős oldalon pedig ködös sötétségben lapultak a szántók.

Aztán a fácánosi nyári vendéglőhöz értem, amely mögött kisebb gazdasági épületek, kazlak és egy pajta is állott. Ezt a pajtát gondoltam, ahol az éjszakát valahogy majd csak kihúdom, de egyelőre elmentem a ház mellett, s a pajtába hátulról vonultam be.

A pajta belül sötét volt, mint a szurok, és ez nagyon helyénvaló volt, de hátsó részében majd a tetőig ért a széna, ami még jobb búvóhely, mint a szalma, és melegebb is... Hallgatóztam, de a ház felől se kutyaugatás, se semmi zaj... Talán télen nem is laknak itt?...

Ettől kicsit még magányosabban éreztem magam, ha ez az érzésem egyáltalán fokozódhatott.

Lehetőleg csendesen, jó, mély vackot csináltam a szénában, és fejem alá téve a kispárnát, összehúztam magam, és nagyot sóhajtottam.

Majd elalszom - gondoltam -, és mire reggel lesz, már szép melegen süt a nap...

Mi tagadás, fáztam, hiszen tél volt, s ha nem is volt nagy hideg, mindegyre fagyott, lábam alatt éreztem még a sötét út fagyos göröngyeit.

De ekkor már - sötét keretben - megvilágosodott a pajta nyitott, széles ajtaja, és elképzeltem, akárki jönne az udvar felől, jól megláthatnám. De hát nem jött senki. Az ég egy részén jól látszott a város égre vert világossága, s amikor ehhez a világossághoz hozzászakott a szemem, egy bagoly repült be a pajtába, de olyan nesztelenül, hogy sem repülését, sem leszállását nem hallottam.

Aludni kellene - gondoltam, de ahelyett, hogy elálmosodtam volna, egyre éberebb lettem. Az ajtónyílás is egyre világosabb lett, és oldalvást már egy-két csillagot is lehetett látni.

A széna néhol zizegett, mintha egerek mászkáltak volna rajta, és a tyúkólban riadoztak a tyúkok. Ezek szerint a Fácánosban télen is laknak, és a kutya talán azért nem ugatott, mert a hideg elől beengedték a konyhába.

Rendes emberek - gondoltam -, nem engedik a kutyát kinn fagyoskodni ... és valószínűleg engem is behívnának, ha tudnák, hogy itt vagyok. De hát nem tudják... sajnos... és így meg kell várnom a reggelt. Mennyi idő lehet? - tűnődtem. - Nyolc óra? Alighanem hétkor indultam el. Ha nem vesztettem volna el az órám, most tudnám, hogy mennyi idő van... De hát elvesztettem! Szép, lapos ezüstóra volt... Apámnak is ezüstórája van, de az sokkal vastagabb, és hátlapján a sárkányt öli Szent György. Lóhátról... a lándzsa hegyét nem látni, mert az már benne van a sárkány torkában. Az én órámon virágok voltak, de hát elvesztettem ... És most nem tudom, hány óra... ámbár hogy hány óra van, akkor sem tudnám, ha nem vesztettem volna el az órám. hiszen töksötét van, amit

úgy kell érteni, hogy olyan sötét van, mint amilyen a tökbén lehet, amíg fel nem vágják...

De hát hogy is veszhetett el az az óra?

Nem tudom!

Kint megvilágosodott már egészen - felkelt a hold, vagy elmentek a felhők? -, de a pajtában belül ettől a külső világosságtól mintha még sötétebb lett volna.

A bagoly az előbb kirepült, és most jött vissza, de mintha valami lógott volna karmai között. És hallatszott, amint a gerendán tépi a zsákmányt.

Nagyon hasznos madár a bagoly - gondoltam, és megjelent előttem a kép Hermán Ottó Madarak káráról és hasznáról című könyvében. Hajói emlékszem, fülesbagoly volt, és alája írva vastagon, lila tintával: „roda” - ami „ronda” akart lenni, valamelyik húgom szerkesztésében. Ha apám meglátja, biztosan engem fog szidni, esetleg a fülem is megfogja, és nem kér bocsánatot akkor sem, ha kiderül, hogy nem én voltam a tettes.

Bár ez most már teljesen mindegy. Én reggel továbbvándorolok ... ha ugyan addig meg nem fagyok. Mert egyre hidegebb kezdett lenni, és most már nem segít az sem, hogy egyre mélyebbre bújok a szénában. A nyakam fázik különösen és harisnyás lábam. Legalább meleg harisnyát húztam volna!

De hát ezen most már segíteni nem lehet. Még jobban belefészkeltem magam a szénába, és ez mintha melegítene egy kicsit.

Egy darabig csend van. A bagoly sem mozdul, s az egerek sem cincognak a széna alatt. Valahol messze megy a vonat, s idehallatszik még a kerekek csattogása is. Eső lesz? - kérdelem magamtól, és azon gondolkodom, hogy a vonat zakatolása miért hallatszik jobban eső előtt. Inkább fizikát tanítanak a helyett a rohadt számtan helyett! Annak legalább van valami értelme. De hát számtant tanítanak meg latint... Kivel akarok én latinul beszélni? Senkivel!

Jó, jó! - torkoltam le magam. - De földrajzból is megbuktál...

Ez igaz! De nem is értem az egészet, hiszen odahaza szóról szóra tudtam a „Dunántúli dombos vidék” bevezetését, de valaki rendetlenkedett, Antoni tanár úr - ha jól emlékszem - lehordta az illetőt a sárga földre, s amikor azt mondta nekem, hogy: „Folytasd!” - hát én nem folytattam. Gondolataim szétugrottak, kínosan tekeregtem, aztán elkezdtem előlről, hogy bent maradjak a kerékvágásban, de a tanár úr leintett: „Ezt már hallottuk!”

Az osztály kegyetlenül röhögött...

Szekunda!

Hát így kezdődött, és ez vezetett oda, illetőleg ide, ebbe a hideg pajtába. Talán feltámadt a szél odakint? - gondoltam, mert hideg levegő ömlött be a

sötétség hátán arcomba, fülembé, nyakam közé, mintha dér hullott volna. Ez persze nem lehetett, mert az ember nyakán nem képződhet dér. hacsak nem halott, de érezni bizony érezheti, ha a nyak olyan helyen ér a gallérhoz, amelyet a test át nem melegített.

Ilyen és ehhez hasonló fizikai gondolatokba kapaszkodtam, hogy csak múlték az idő, hogy túl legyek ezen az éjszakán, mert már úgy éreztem, ha nincs is éjfél, de már nagyon késő lehet. És mintha a házban beszédet hallottam volna... Igen - gondoltam -, a háziasszonynak eszébe jutott, hogy nem szedte össze a tojásokat, és most fogja a lámpát, és kijön, hogy megkeresse a tojásokat, amiket reggelre elvisz a görény.

Ez a görénygondolat nagy számárság volt, mert hallottam már olyat, hogy valaki vasvillával akarta agyoncsapni a görényt, de melléje ütött, mire a görény villámgyorsan felszaladt a villanyélen, és az ember arcát összemarta.

Kicsit megborzongtam ... Kellett nekem ez a görénymese?! Erről persze rögtön az jutott eszembe - nagyanyám mesélte -, hogy dédapámék esténként tombolát játszottak, ahol papírból való műarany pénzzel fizettek. Ezt valaki kileste az ablakon, s egyszer csak - pár nap múlva - berohan a lakásba három ember baltákkal. Dédapám karját eltörték egy baltacsapással, és felkapva az összes aranypénzt - ami keménypapírból volt egy dobozban -, elmenekültek.

Sose tudódott ki, hogy kik voltak, de dédapám karja sem gyógyult meg haláláig.

De ha görény nincs, lehet kígyó is... Szamár! - vitatkoztam magammal. - Kígyó? Ebben a hidegben? Elment az eszed! Jó, jó, patkány mindenesetre lehet! És patkányharapásban, illetve fertőzésben halt már meg ember...

Ekkor úgy megborzongtam, hogy majd kiugrottam a már megmelegített kis fészkemből, mert kint a háztetőn egy bagoly olyan kétségbeesett sivalkodásba kezdett, hogy a gerincemen mintha ezer vörös hangya mászkált volna. Hogy miért éppen vörös hangya jutott eszembe, ki tudná ezt megmondani ?

Szerencsére a bagoly elhallgatott, de - nagyon távolról - vonat közeledett Kaposvár felől. Talán gyorsvonat? Lehet. Jó meleg fülkéiben elnyújtózva, kényelmesen ülnek az emberek kiskabátban, sőt olyan is van, aki egy kis résnyire nyitva hagyja az ablakot... Micsoda könnyelműség! Csak ülne az a pasas az én helyemben! - és ekkor elhatároztam, hogy ha télen utazom, soha nem nyitom ki az ablakot

Aztán a vonat elhallgatott - talán megérkezett az állomásra -, és egyesek a restiben forró teát isznak... És ekkor elhatároztam, majdnem megesküdtem, hogy forró teát iszom - ha majd nagy leszek! -, amikor csak tehetem.

Nagy leszel? - kaparászott bennem egy félméteres kérdőjel. - Nagy leszel? Hát... ha megéred a reggelt... esetleg...

És újra visongani kezdett a bagoly, de elhallgatott, mert erőszakosan becsapódott az ajtó, és valami nagy kulcs fordult meg kétszer a zárban. Aztán csend lett.

. Kizártak - gondoltam -, akármi történne velem... amíg azt az ajtót kinyitják... - S ezen elkeseredtem. - De úgy látszik, kutya nincs, vagy ha van is, ilyen hidegben még a kutyát sem hajtják ki a melegből... És én itt vagyok a széna között, bizonyítványom pedig eddig már elolvasták ...

Nem! Ha itt fagyok meg, akkor sem megyek haza! - És erőszakosan lecsuktam a szemem, mert meggyőződéseim szerint minden halál szemlecsukással kezdődik. Igaz ugyan, hogy utána, ha már meghalt az ember, szeme magától megint kinyílik, de ekkor ezüstpénzt tesznek a szemére, és attól zárva marad.

Ekkor már nagyon fázott a fülem, és a lábam már nem is éreztem. Akkor még nem tudtam, hogy a tisztességes testrészeit nem érzi az ember, s a baj akkor kezdődik, amikor már - érzi! Lábam ugyanis a széna között egyáltalán nem fázott, míg füleim teljesen ki voltak téve a zord időjárás viszontagságainak.

Csak tudnám, hány óra van... mert amint pitymallik, elindulok. Ha gyorsan megyek, még ki is melegszenek ... Úgy gondoltam, éjfél körül jár az idő, talán hajnalodik is már... És amint kivilágosodik, azonnal indulok, és ha minden jól megy... ebéd körül már otthon, azaz Göllében lehetek. Nem én leszek az első, aki megjárja ezt az utat, amely - ezt biztosan tudom - 22 kilométer, azaz ötvennégyezer lépés...

Kár, hogy az ember csak a kezét tudja lehelettel melegíteni, és a fülét nem. Az arcát sem nagyon... De ekkor már az oldalam is fázni kezdett, s a nyakam is, és a szénába már jobban bele nem bújhattam, hiszen lábaim már a földet érték. És ráadásul még feltámadt a szél is, és jeges lehelete elől lehetetlen volt elmenekülni, mert befűjt a széles ajtón, és én már fülig befűrtam magam a szénába.

Megfagyok? - borzongott bennem a kérdés, és ezen nagyon elkeseredtem. - De hogyan kezdődik a megfagyás? És hol? Talán a fülén az embernek? Igen, azt hiszem, a fülén... - és megsimogattam elkeseredett füleimet, amelyek éppen olyan érzékenyek voltak, mint máskor - vagy az orrán? - Ezek után orromat tapogattam meg, de az orrom is elég érzékeny volt... bár erősen nedves... Persze! Zsebkendő sehol! Igaza van jó atyámnak, hogy nálam kelekótyább, meggondolatlanabb, rendetlenebb és felelőtlenebb „egyén” nem született még erre a keserves (és hideg) világra.

De mi az, hogy „egyén”?

Ez a szó nyilván az „egy”-ből és az „én”-ből származik, mert még ebben

a keserves állapotban is szerettem játszani a szavakkal. Ezért szeretem Sas tanár urat - kedves, szelíd, derűs öregember volt -, aki ismerte még Jókait s a régi nagyokat. Ő mesélte, hogy Pápán azzal játszottak a nagydiákok, hogy egy-egy kirakat előtt - amit abban az időben „auslag”-nak hívtak - versenyeztek a diákok.

Tehát négy-öt fiatalember összeállt, ki is tűztek bizonyos összeget, egy percig nézhették a kirakatot, aztán el kellett fordulni, és aki a legtöbb tárgyat jegyezte meg, az nyert. És mindig Jókai nyert. Ez a verseny egyszer egy órás és ékszerész kirakata előtt történt, ahol keretes fekete posztólapokon voltak sorjában felfüggesztve kis aranykeresztek, érmék, zsuzsuk, bizsuk, régi aranypénzek stb. Persze megint Jókai nyert, mert a három posztólapon kiakasztott tárgyakat nemcsak mind elmondta, de - kívánságra - elmondta keresztbe és hosszában is, úgy, ahogy egymás mellett, alatt vagy fölött következtek.

Hogy azonban Sas tanár úrnak is csodálatos memóriája volt, arra a tanú én vagyok. Zivataros, hol napfényes, hol mennydörgéses középiskolai diákságom alatt végül is a felsőkereskedelmi iskola középső osztályaig vergődtem fel, ahol a francia nyelvből ismét Sas tanár úr puha, meleg és derűs közelébe kerültem, persze meggyőződve arról, hogy a közel hetvenéves öregúr régen elfeledte már gimnáziumi szégyenteljes szereplésemet.

Sas tanár úr azonban nem feledett el, pedig az elmúlt hét év alatt legfeljebb csak messziről láthatott, és semmiképp sem figyelhette meg a növekvő gyermek erősen változó arcvonásait. Nevem pedig éppen olyan közönséges volt, mint a Horváth, a Kovács, Szabó családok tucatszám előforduló neve. És az osztályban volt még egy másik Fekete is. És mégis!

Sas tanár úr - áldott legyen emléke! - a padok között járkálva tett fel egy-egy kérdést, és név nélkül csak rámutatott némelyik szorongó ifjúra, aki felállt, s a kérdésre válaszolt. Vagy nem válaszolt. Én például válaszoltam ugyan, de valami szörnyű francia nyelven, amit egyetlen francia sem vallott volna magáénak... mire Sas tanár úr odajött mellém, megsimogatta pattanásos arcom, és kedves szelídséggel azt mondta:

- Étyien... Étyien... te nagyobb számár vagy, mint ezelőtt hét esztendővel

...

Az osztály röhögött, és én... igen, erre pontosan emlékszem, kicsit szégyenkeztem, de nem, nem tudtam haragudni Sas tanár úrra

Jó volt ez a kis kitérő, mert már írás közben is fáztam annak a sötét pajtának, dermesztő éjszakának emlékeitől.

Talán el is bóbiskoltam a széna között, és arra ébredtem föl, hogy nagyon fázom. Most már nemcsak a fülem, az arcom és a lábam fázott, de gesz testemben borzongtam. És mikor lesz még hajnal? Mikor lesz világosság? Időérzésem egyszerre elhagyott, s felőlem éppen úgy lehetett éjfél,

mint hajnali három óra.

Elpusztulok - gondoltam, s a szénára hajtva fejem, szép csendesén sírdogáltam.

Valahol messze egy rekedt, öreg kakas kukoríkolt, erre kinyitottam szemem, és még a szívem is megállt az ijedségtől.

A pajta kapuja előtt a holdfényben egy ember állt, aztán megszólalt:

Pista! Pista fiam! -Tessék, édesapám!

Gyere, fiam, hazamegyünk ...

És fogta a kezem hazáig, és én csendesén sírdogáltam hazáig.

És erre az éjszakára, apám meleg kezére emlékszem, amíg csak élek! De talán még azon is túl... mert tornyok, várak és paloták összedőlhetnek, de a Szeretet - örök!

Pár nap múlva apám instruktort fogadott Pete Feri személyében, de ez se dolgokon, az én nyomorult idegállapotomon nem változtatott semmit.

. leckét megtanultam, felmondtam, és másnap - ha megállítottak a felelésben - gondolataim szétrebbentek, mint a verébcsapat, ha karvaly vág közibéjük. Újrakezdeni nem lehetett, mert az osztály kegyetlenül röhögött volna, és én a padba vánszorogtam, és folytak a könnyeim óra végéig.

De a matematikával még ennyire sem voltam, és magam is beláttam, hogy ebből a tárgyból engem csak megbuktatni lehet. Meg is buktam rendesen: számtanból, latinból és természetrajzból.

Én! Természetrajzból! Én, aki minden fűvet és fát személyesen ismertem, minden madárról távoli röptében is megmondtam, micsoda s a szál-

máról, szénáról rátekintésre is megmondtam, hogy búza, rozs, zabnövény volt, amíg élt, és a szénáról is, hogy miképpen virágzott, és körülbelül hol termett.

Ez azonban most már teljesen mindegy. Gyóntam ebben az írásban, és nem fontos, hogy felmentést kapok vagy nem. Amikor hét év múlva hazavittem az érettségi bizonyítványt, apám megölelt, aztán behozott egy paksamétát, amiben összes bizonyítványaim benne voltak.

- Ezek most már a tieid, fiam ... - És megölelt és nevetett. - Azt csinálsz velük, amit akarsz.

Nyár volt akkor már, és én besorozott katona.

Az egész paksamétát bedugtam a vaskályhába, meggyújtottam, és néztük, hogy lobbannak el évek keserőségei és örömei. Sok keserősége és kevéssé öröme.

De hát ettől a kellemes perctől még messze vagyunk. Nagyon-nagyon messze. Messzebb, mint az út, és távolabb, mint az idő, amely végtelen lassan hozta meg ezt a pillanatot.

Egyelőre ott tartunk, hogy megint hurcolkodunk, mégpedig most már a saját házunkba, a Rózsa utcába. Tele voltam örömmel, hogy a Honvéd utca

lidérces emlékei elmaradnak az időben, és a városnak abba a részébe költözünk, amely nagyon sok örömet és nagyon kevés bánatot adott eddig nekünk.

Az új házat - ami csak nekünk volt új, bár legföljebb tízéves lehetett apám tizennégyezer koronáért vette, és mindenképpen meg lehettünk vele elégedve. Két nagy szoba az utcára, egy kisebb az udvarra, előszoba, konyha és mellékhelyiségek. Nekünk nagymamával a kisebb szoba jutott, apáméknak pedig a három lánnyal az egyik utcai nagy szoba.

A hurcolkodás persze megint csak göllei segédlettel bonyolódott le.

Több kocsi jelentkezett, mint amennyi kellett volna. Talán hoztak is valamit a piacra, és talán az asszonyok is bejöttek a városba vásárolni. s a fuvarpénzt kereken visszautasították.

- Kisülne a szömünk, ha csak egy krajcárt elfogadnánk -mondta valamelyik -, úgylis begyűttünk vóna ... de mög mink maradunk még mindig adósok...

Így aztán apám kinyitott pár üveg dörgicsei rizlinget, amit csak nagyon kedves vendégeinek tartogatott, és a vidám fuvarosoktól alig tudtunk megválni.

I Vinkó Borcsa néni, aki mindig kimondta, ami a nyelvén volt, meg is mondta anyámnak, hogy:

. - Hát, tekintetös asszony, én amondó vagyok, hogy ami bort a mestör úr az emböröknek szánt, adja nekik lestuplizott üvegben. Ígyák mög az úton, de hazafelé, mert ezök - ahogy nézöm - itt lösznek még hónap hajnalban is...

Vinkó Borcsa néni nagyon okos asszony volt. Igaz, szerette a férfinépet, de ismerte is. Így aztán az embörök a hónuk alá vágott hétdecis üvegekkel, félreCAPOTT kalappal úgy indultak neki a göllei útnak, mint egy lakodalmas menet, és mi tagadás, daloltak még az asszonyok is.

Mi pedig kezdtünk helyrerázódni. A kisszobát nagymamával elfoglaltuk, apámék még a hálót s az ebédlőt tették rendbe, és lassan kialakult az Otthon, ami valóban otthonunk volt majd húsz esztendeig.

Az udvar és a kert elég szemetes és rendetlen volt, de tudtam, hogy ez a terület egy hónap alatt zöldellni és virágozni fog, a kerítése kijavítva, és kis faház ajtaja úgy fog záródni, mint egy Wertheim-kassza.

A Honvéd utcát pedig egyszerűen kitöröltem emlékeimből. Vagy talán inkább úgy emlékszem rá, mint valami betegségre, ami volt - ez tagadhatatlan -, de elmúlt végérvényesen.

Ez a ház a mienk volt, ahol nem fizettünk árendát. azaz lakbért; amit benne és körülötte építettünk, ültettünk, javítottunk, az is a mienk volt; a szomszédok érdektelenül jóindulatúak, s az utca, a mi utcánk, a Rózsa utca kétségtelenül szép és csendes utca volt. Mellettünk egy elég nagy, emeletes

ház volt, amiben főleg katonatisztek laktak. A földszinten egy aggregény ezredes és egy százados, az emeleten pedig Gruber bácsiék, akik egész Kaposvárnak „Gruber bácsiék” voltak, ezzel mindent meg is mondtam. Egyébként őslakók, és született kaposváriak.

Mellettünk Markóczy tábornokék két gyerekkel, de évek teltek el, amíg ezekkel a szomszédokkal valóban baráti, szomszédi viszonyba kerültünk.

Közben észrevétlenül megjött a nyár. Barátaim szaporodtak, a bukott bizonyítványt apám jól eltette valahová, eszembe sem jutott megkeresni; Dégh Gusztika újabb barátokkal ismertetett össze, és a Rózsa utcába költöztek Mariska néniék is, aki anyámnak volt féltestvére. Náluk is három lány és egy fiú volt, akárcsak nálunk, így baráti köröm még rokonokkal is bővült, ezenkívül egy nagy udvarral is, amelyben fák és bokrok voltak, amelyeknek rejtekhelyein Anti öcsém a dohányzásnak és csúzlizásnak

is hódolhattunk. Apám nem volt dohányos, de cigaretta, szivar, sőt dohány is mindig volt a háznál, s mérsékelt bagózásom nem is tűnt fel senkinek.

Rózsa utcai honosodásom lassan tökéletesedett, s amikor heti tíz krajcárért tagja lettem a RAC-nak, már szinte őslakosnak számítottam. A RAC a „Rákóczi téri Atlétikai Club” volt, elnöke Simicz - ha jól emlékszem - Béla, aki hetenként tíz krajcárt szedett be a tagoktól, amelyért viszont egy agyonfoltozott ötös futball-labdát „bocsátott rendelkezésünkre” ... (Ő mondta így...)

Aki nem fizetett, azt Béla - aki jóval idősebb volt a csapat tagjainál - egyszerűen lepofozta a pályáról, vagy hóna alá vágta a labdát, s amíg össze nem adtuk a hiányzó tagdíjat, nem volt labda.

Egy ilyen alkalommal majdnem rosszul jártam, amikor a tőkepezés Béla valami tagdíjhátralékért megint hóna alá csapta a labdát, mondván: „amíg Lapci” nem fizet, nincs futball!

A „Lapci” Bene Gyula Lajos volt, hajlott hátú, beesett mellű, hosszú fiú, akinek eleinte a „Lapos” előnevet adták a kollégák, majd a „Lapos” „Lapci”-ra becéződött, ami azonban nem változtatott azon a keserves tényen, hogy Béla már messze járt a futball-labdával.

Ezen én rettenetesen elkeseredtem, és teljes erővel belerúgtam egy rongydarabba, amely az egyik kapufát helyettesítette.

Aztán hang nélkül összeestem, mert a rongydarabbal egy kis söröshordó nagyságú bazaltkődarab volt letakarva, és ebbe rúgtam én bele. mintha tizenegyest rúgnék teljes gőzzel, mégpedig tornacipőben...

És persze sántikáltam egy darabig, de - ami csodálatos - nem törött egyetlen csontom sem. Sokszor gondoltam arra, hogy minden porcikám jó göllel anyag volt, ami néha csodálatos megerőltetéseket bírt ki. Estem én padlásról, kazalról, fáról, robogó kocsiról, lóról, akácfáról, almafáról,

nyárfáról, sőt toronyról is, igaz, csak belül és csak kb. egy emeletet.

Ez úgy történt, hogy a nagyharang kötele a kórus felett elszakadt, és egy darabig (aratásban volt a falu, tehát ki a fene ért volna rá harangkötelet javítani?) az emeleti, fél méter széles lépcsőről harangozott Bandi bácsi is, a „dékány”, azaz a sekrestyés, illetve a harangozó. Az aratás már vége felé járt, amikor „dékány” Bandi bácsi (a „rendes” nevét akkor sem tudtam, és persze most sem tudom, de Göllében annyi Puska, Berta, Deres, Cser, Andok család volt, hogy ezeket csak az ún. „csúfnév” után lehetett megkülönböztetni), szóval „dékány” Bandi bácsi a reggeli kis-mise után azt mondta nekem:

- Pistika. tönne neköm egy kis szívességet?

Persze, Bandi bácsi!

Hogy elhúzná helyettem a déli harangszót... Tuggya, van egy kis zabom, még nincs levágva, hát ha nem muszáj, nem gyünnék haza délben.

Meglesz, Bandi bácsi! Nagymama órája jól jár...

Köszönöm, Pistika, tuggya, az embörök nem törődnek az órával, inkább a harangszóhoz igazodnak ...

Pontos lesznek, Bandi bácsi.

Hát köszönöm szépen!

És ebben maradtunk. Nem is szóltam róla senkinek, hiszen nem először húztam el a delet, és öt perccel tizenkettő előtt felballagtam a kórusra és onnét a toronyba, amelynek fél méter széles lépcsőjéről kellett az elszakadt kötelet megfogni és harangozni. Ment is a dolog simán. Senki sem mondhatta, hogy nem Bandi bácsi húzza a harangot, bár vigyázni kellett, különösen a nagy kondításoknál, hogy ki ne billenjen az ember, azaz a gyerek az egyensúlyból, ami veszélyes dolog lett volna, mert a keskeny lépcső mellett - ami már a torony első emeletén volt -, a kórus felett kb. három méter mély üreg ásított.

Nem is volt semmi baj, legalábbis harangozás alatt nem, de amikor a végén egyetlen kondítással meg akartam állítani a harangot, az az öreg kötél megint elszakadt, én pedig - megijedni sem értem rá - egyetlen zuhanással estem a torony mélyére, azaz a kórus tetejére, ahonnan a harangkötelek feljöttek a toronyba.

Nagyon megütöttem magam.

Eleinte meg sem moccantam, de aztán próbálgatni kezdtem kezem és lábam, hogy nem törött-e el valamelyik, de ezek a végtagok már sokat próbált darabok voltak, így már nem is törődtem velük. De mi lesz velem? A templomajtón ugyan rajta van a kulcs, de ki veszi ezt észre, mikor az egész falu kinn dolgozik a határban?...

Hajaj - sóhajtottam -, csak legalább látnék! Mert a torony belseje sötét volt, mint a pince, és csak felülről harmatozott valami gyér világosság,

aminek semmi hasznát sem vettem. Ekkor - feledve törődött testi és szabadulást váró lelki állapotom - tapogatni kezdtem, mert a torony fenekének belseje egyáltalán nem volt üres. Sőt! Kezem elsősorban is valami lándzsaféle nyeles vasholmit tapintott ki, amiről azonban megállapítottam, hogy templomi zászló nyele, bár maga a lándzsavég egyáltalán nem volt bádogból. Jól kimunkált, hegyes és éles, valódi lándzsavég volt, és nem holmi felesleges templomi dísz. Nagyon elképzelhető volt, hogy a régi. korántsem szoknyás papok ilyen dárdákkal - „azapád kireleiszumát!” ordítással - rohanták meg az ellenséget.

Szép tehetett! - méláztam a sötétség fenekén, és továbbtapogatódzva. találtam én ott gömbölyű fejű szenteltvízhintőt, szétmállott imakönyveket, sőt egy - valószínűleg - bőrfedelű misekönyvet is, amelyben a pergamen lapokhoz alig lehetett hozzányúlni, mert törtek mint az ostya.

Mindezt azonban úgy kellett kitapogatni, mert - szemem ugyan valamennyire megszokta a sötétséget - látni nem sokat láttam. Végül azután fel is álltam, mert ütdésem nem látszottak halálosnak.

Ekkor ráakadtam a fal mellé állított templomi zászlókra, egy rozsdád szentségtartóra, sőt - hatalmasat dobant a szívem - egy kis zacskóra, amelyben jó nagy és jól kitapintható ércpénzek voltak. De papír is... Hogy a pénzek aranypénzek voltak, azt mindenkinek illik tudnia, így tudtam én is, és ezek után igazán kétségtelennek látszott házasságunk Ilonával, akik még nálunk is szegényebbek voltak.

(Sajnos, a papírpénzről később kiderült, hogy Kossuth-bankók, az ércpénzekről pedig, hogy különféle rézkrajcárok voltak, amiket annak idején Öspörös bácsi édesanyja - híre szerint erősen utálta az osztrákot - dobált be a templom régiséggyűjtő toronyfenekére.)

Akkor azonban, ott, az alig derengő toronyfenéken, a doh- és penészszagú öreg holmik között minden józan ember, azaz gyerek is beláthatja, másra, mint aranyra, de legalábbis ezüstre gondolni egyáltalán nem lehetett. Szemem egyre jobban szokta a sötétséget, sőt később mintha világosodott volna - mint ahogy világosodott is -, mert eljárt az idő, és a lenyugvó nap jobban besütött valahol fenn, a kb. harmadik emeleten, a zsugáterős toronyablakon (úgy emlékszem, mintha valamiféle ablak vagy ablakok lettek volna), ott, ahol a harangok voltak. Kellett lenniük, mert onnan jött a világosság és később a teljes sötétség.

Én azt hiszem, a szentek se várják így az estharangszót, és Bandi bácsi felesége menyasszony korában sem várta így Bandi bácsi érkezését, mint én abban az elmállott miseruhaszagú, vastag sötétségben. Nem, azt nem lehet mondani, hogy féltem, de képzeletemben a sötétnél még sötétebb alakok jöttek-mentek, megálltak, mintha rám néztek volna, aztán szétfolytak, újak jöttek hangtalanul, és mégis, a némaságnak is mintha suttozó

hangja lett volna, mintha finom, puha selyem repült volna felettem fölfelé, s ez a repülés csak magasan a toronyban némult el.

Végre! Végre! - ez a szó sóhajtott bennem szívszorongató, aztán megkönnyebbülő sóhajtással, mert csikordult a kulcs lenn a templomajtóban, aztán bocskor csoszogott fel a kórusra, a kórusról a toronyba, ahol a toronylépcsőn megállt, és még azt is megvártam, amíg Bandi bácsi a lépcsőn elhelyezte a kis gyertyacsonkot, amit eddig a markában tartott.

-Bandi bácsi! - szóltam fel halkán, hogy meg ne ijedjen. - Bandi bácsi!

-Jézus, Mária! - kiáltott. - Ki az? . _Ki az, ki az? - mérgelődtem. - Hát én vagyok! A Mesterpista... elszakadt az a rohadt kötél...

- Hát tuggya, Pisti... magára is ha rábíz valamit az embör...

Én nem tudom, milyen a gutaütés, de ezen a hálátlanságon majd a guta ütött meg.

- Bandi bácsi! - kiáltottam. - Én maga helyett elvégeztem a harangozást, maga kezembe adja a rohadt kötelet... ami elszakad ... majd a nyakam töröm ki, és még maga szid engem? Lesheti, amíg én maga helyett harangozok, és megmondom a pap bácsinak is ...

Hát nézze, Pistika... ami igaz, az igaz... tuggya, ilyenkor összevissza beszél az embör, nem is azt, ami kőne... isze ugye, hál' istennek nincs semmi baj... ámbár magát má a mocsolában is keresik. A tekintetes asszony sír-rí, a mester úr meg olyan mérges, hogy ilyennek még nem is láttam. A szentöket emlögeti... pedig nem szokta. Szóval elrántom most az úrangyalát, aztán mögyök a lajtergyáért.

Bandi bácsi elég röviden „rántotta el” az úrangyalát, de neki is három lépcsővel feljebb kellett menni, mert rövidebb lett a harangkötél. Én pedig újra ott maradtam a sötétben, mert Bandi bácsi elvitte a kis gyertyacsonkot, mondván:

- Most már jó van mindön! Futok ... örúnek otthon magukná is... Hát hogy otthon és édesanyám örült, meg nagyanyám is, ebben nem

De apám... Pedig - katona voltam már, amikor bevallotta bizony ő is örült. - Bár - mondta - azt mindig tudtam, hogy csalánba nem üt a ménkű-V égre aztán megérkezett a mentőkülönítmény, létrával, kötéllal, és dicsőségesen kimászhattam, porral és pókhálóval fedve, mire Bandi bácsi azt mondta: -A kirielejszumát, de rondán néz ki! Mög se ismerném, csak a hangjárul... Hát bizony a toronyfenéken talán három évszázados por volt, s amikor -az öreg, foszlott zászlókat tapogattam, onnan is hullott rám bőségesen. A mentőkülönítmény azonban csak ajtónkig kísért el. ott elmaradt mellőlem, mert a kortársak tudták, hogy a „mestör” nem szereti a felesleges locsogást, és ilyenkor egyáltalán nem barátságos... így azután egyedül nyitottam be a folyosóra, és szerényen megálltam

az ajtóban... egyrészt: mert vakított a lámpafény, másrészt: mert külön-

féle felkiáltások megállítottak.

Szentséges atyám! - kiáltott nagymama.

Szűzanyám... - sóhajtott anyám.

-A Ponciusát ennek a betyár kölknek! (Göllében abban az időben az ly-t nem beszélték.)

Én pedig csak álltam szerényen, rettenetes porosan, amelyből csak a szemem látszott ki, miközben apám odajött hozzám, bár nem olyan mozdulatokkal, mintha tettelegességgé fajulna a dolog.

Lehajolt, és a lányékomhoz nyúlt, ahol a nadrágon belül a pénzes zacskó lógott a nadrágszíjához kötve...

-Hát ez?

- Pénz - suttogtam. - Talán arany...

Nagyananyámnak akkorát villant a szeme, hogy pipára lehetett volna tőle gyújtani. Aztán felkelt, és sietve ráfordította a kulcsot a folyosóajtóra.

Apám nevetett.

- Ugyan, édesanyám! A gyerek megtalálta Lujzi néni pénzes zacskóját... Kossuth-bankók vannak benne meg rézkrajcárok. Akkor dobta a torony aljába, amikor dugni kellett a Kossuth-bankót... A krajcárok meg lejártak. - És az asztalra tette a kinyitott zacskót, de előbb elhúzta a terítőt, mert a zacskóról még mindig dőlt a por.

De nagyanyám nem hagyta magát. Lefújta a port, és kiborította a zacskót. És egy kis idő múlva megszólalt:

- Van itt ezüst is! Nem is egy...

Apám jól megnézte a két kis ezüstpénzt.

- Nem sokra mennénk velük. Az egyik magyar ezüsthúszas, a másik pedig azokból a spanyol pénzekből való, amit a papok szőlőjében találtak.

Igen, abban az időben „rigolíroztak” az uradalom szőlőjében, két ásonyom mélyen megforgatták a földet, és ott találtak egy szétmállott bársonyzacskóban egy jó marék ezüstpénzt, mégpedig a tudósok szerint spanyol pénzt. Azt azonban már senki nem tudta megmagyarázni, hogy ez a pénz Spanyolországból hogy került oda. Mert római, osztrák, sőt még magyar régi pénzt is találtak néha szántás közben, de spanyol pénzt?...

Talán valami zsoldos rejtette el az erdőben, akit valahol spanyol ezüsttel fizettek, és nem jött vissza érte. de az is lehet, hogy valami baráté volt, aki megjárta Spanyolországot. Ez is lehet, az is lehet. De apám hamarosan véget vetett a numizmatikának.

-Angyalom - fordult anyám felé -, mosdassák meg ezt a gyereket. Édesanyám - fordult nagyanyám felé -, a két ezüstpénzt tegyék el emlékébe, a többi pedig hagyják a zacskóban, és tegyék a kéménylukba, ott is van egy ilyen zacskó rézpénz, ötszáz év múlva az utódom talán pénzt is kap érte. Én átmegegyek az Öspörös úrhoz, nehogy azt higgye, hogy a gyerek egy

lavór aranypénzt hozott el a templomból...

Meg kell jegyeznem, hogy a fent említett Lujzi néni Öspörös bácsi anyja volt, nagyon szerette a pénzt, s így maradtak a nyakán a Kossuth-bankók és egyéb rézpénzek a zacskóban, amelyeket aztán, amikor veszélyessé váltak, talán ő maga, de lehet, hogy az Öspörös bácsi dobott a torony aljába.

Nagyon visszazaladtam az időben, ..iszen már Kaposban vagyunk, s ez az eset régen történt, van talán három-négy éve is... és csak azt akarom bizonyítani, hogy az anyatermészet bőkezűen bánt csontvázam összeállításánál, mert volt az életben még pár olyan esésem, zuhanásom, amelyek után minden normális csontváz széthullott volna. Talán erre célzott apám, amikor nem is egyszer, erős fejcsóválás után azt mondta: - Nem vagy te, fiam, normális...

De az sem volt normális, amit ebben az időben láttam Kaposban, a Honvéd téren, ahol normális időben nagyon is normális bakák gyakorlatoztak, kiválóan normális tisztek, altisztek, sőt tisztesek vezetése alatt. Vasárnap kivételével majdnem minden hétköznapi, amikor nagy általánosságban egy-kétszáz katona, harminc-negyven gyerekféle, talán ugyanannyi nyugdíjas és nyugdíjitalan felnőtt és tizenöt-húsz legelő szarvasmarha tartózkodott ott. A kutyákat nem számoltam ide, amelyek részint szerelmi ügyekben, részint bizonytalan szándékkal jöttek-mentek, verekedtek ezen a talán 2-300 holdnyi területen, amelyet, különösen esők után, szép zöld fű borított.

Ezen a normálisnak, pláne normális ünnepnapnak semmiképpen nem mondható napon ugyanis Kaposvár tizenhatezer lakójából (úgy emlékszem, akkor körülbelül ennyi lakója lehetett a városnak) legalább tizenháromezer kint volt a szép nagy térség szegélyén, míg a szegélyen belül katonák vigyáztak a rendre, de főleg azért, hogy valakinek eszébe ne jusson azt a csodálatos tárgyat közelről megsejlelni, amely - állítólag - még ezen a délutánon röpködni fog. (Ha valaki olyan kaposvári honpolgár olvasná ezt az emlékezést, aki úgy emlékszik, hogy a repülés délelőtt történt - mert esküszöm, hogy megtörtént! -, hát nem vitatkozom, csak megjegyzem, hogy abban az időben Kaposvár lakosai vasárnap délelőtt korra és nemre való tekintet nélkül kizárólag a saját ügyeikkel voltak elfoglalva, s ezt a valódi békebeli szokást nem egy bizonytalan és valószínűtlen repülés, de még egy valóságos vízözönnel egybekötött földrengés sem tudta volna megváltoztatni.)

Egyszóval Kaposvár lakosai rendszeresen elfogyasztották a rendes vasárnapi ebédet, egy kis izgalommal persze, mert az éretlenebb korú fiatalság, különösen akik férfinak készültek, már alig értek a bőrükbe.

Nem izgatom azonban tovább a türelmes olvasók fantáziáját, csak annyit

mondok, hogy úgy négy-öt óra körül a Honvéd tér legnagyobb része tíz-tizenöt soros emberszegéllyel volt körülvéve, amely izgatottan hullámozott, és csendesen morajlott, kissé hitetlenül, hogy ez a gólyalábú és formájú „izé”, azaz „micsoda”, amit repülőgépnek neveznek, egyáltalán fel fog repülni.

- Jó, jó, hiszen az újságok is írtak már róla, de az újságok híreit már ismerjük...

Úgy négy-öt óra körül ez a morajlás feszültebb lett, teltebb és izgatottabb, mert megjelentek a repülő, és hanyag eleganciával tisztelegtek a tömegnek, amely széles kaput nyitott ezeknek a bátor öngyilkosoknak.

Vezetőjük Blaske főhadnagy volt, jóképű, derűs fiatalember, bár egyesek kifogásolták, hogy mért nem magyar katona repül... persze, megint a csehek! Úgy látszik, Ferenc Jóskának végleg csizmájába szállt az esze...

Csak csendesebben -csitították a hazafias békétlenkedőket -, az öreg király tudja, mit csinál. Aztán arra is gondolni kell, hátha leesik ...

Van magának szíve? - méltatlankodott egy hölgy, akinek hatalmas kalap volt a fején, s a kalapon gyümölcsdíszek, virágok voltak, sőt egy madár is... kifeszített szárnyakkal. Szép madár volt. Én zöldkányának néztem, mert Somogyban így nevezték a szalakótát...

Ekkor azonban lassan már csendesedett a tömeg, mert Blaske főhadnagy (bánom is én, ha cseh!) egy kis létrán beszállt a gépbe, de előbb repülősisakot húzott a fejére.

Aha! - mondta valaki. - Szóval számítanak arra is, hogy ha leesik, meg ne üsse a fejét...

Annyit már tudhatna, barátom - torkolták le a közbeszólót -, hogy odafönt röpködés közben borzasztó cűg van.

De az óriás embergyűrű a tér körül lassan már majdnem elnémult, mert egy szerelő a propellert rántotta meg többször, ami végű! is el-

kezdett forogni. Más szerelők elrántották a féktuskókat. s a motor irtózatos lármával elindította a gépet, amely kissé ide-oda billegve elindult. aztán kezdett fölgyorsulni. A téren ekkor már halálos csend volt. Az a gólyalábú gép már szaladt, a motor dörgött, a gép ugrott már egykettőt ... és a következő pillanatot soha nem fogom elfelejteni, mert a szárnyas gép simán, szinte észrevétlenül elhagyta a földet!

Mintha a szívem és egész kis emberi valóságom emelkedett volna vele. és ezt érezte a sok ezer ember is, mert a némaságot felváltotta az emberek ámuló sóhajtása, amely után akkora lett a csend, mint amekkora néha csak a szívekben van... És a nagy madár, a földtől saját erejéből elszakadt ember - ki törődött most azzal, hogy cseh vagy hottentotta az az ember? - repült!

És ekkor olyan üdvrivalgás szakadt fel - nem, nem a tüdőkből, hanem a

szívekből -, amilyent nem hallott még Kaposvár, és ilyet talán már soha nem is fog hallani.

A gép aztán megkerülte a téglagyár kéményét, és egy kicsit meg is billent. „Leesik, leesik!” - ordítottak egyesek, de aztán elhallgattak, mert a gép szépen egyenesbe fordult, nagy kört csinált a Honvéd tér fölött, aztán simán, bár hatalmas ugrások után, győzelmesen (a mi szívünkben is győzelmesen) megállt a földön.

És - ha emlékezetem nem csal - mindez 1909 vagy 1910 júniusában történt, bár egy év sem ide, sem oda nem számít, hogy a hónapokról ne is beszéljünk. És ebben az időben utazott fel nagymama Pestre, mert időnként egy-két évet Zoltán bácsinál is szokott lenni. Ilyenkor ott volt lánya. Vilma néni is.

Közben ballagott a nyár, és én Kondoray Bélával - a RAC egyik régi tagjával - nagyobb kirándulásokat tettem. Csendes, jó gyerek volt ez a Béla, akit azonban senki sem szólított a keresztnévén, mert a baráti neve Bütyök volt, és Béla ezzel a változtatással, úgy látszik, meg is volt elégedve. Hosszú karú, nagyon erős gyerek volt ez a Bütyök, bár erejét semmiféle verekedésre soha nem használta. Édesapja - ahogy Béla büszkén mondta - 1. osztályú gyorsvonati mozdonyvezető volt, aki Kaposvár és Fiume között teljesített szolgálatot, mégpedig a feljebbvalók legnagyobb elismerése és dicsérete közben. Nyári szabadságát Kondoray bácsi a cséplés körüli időkben vette ki, és ezt az időt a nagyobb uradalmak cséplőgépeinek felülvizsgálásával és - ha kellett - rendbehozásával töltötte. Kondoray bácsi maga volt a megtettesült becsület és komoly szakértelem, úgyhogy nagyon rendesen meg is fizették, mert amelyik gőzgépre rámondta, hogy most már rendben van, az rendben is volt. Kondoray bácsi tehát húsz-huszönöt évig minden szabadságát ilyen különmunkában töltötte, és nem is hiába. Az Anna utcában két szép, teljesen egyforma, modern ikerházat építtetett, három-három szobával. Az egyiket

bérbe adta, a másikat pedig maguk lakták. Bélának volt még egy Laci nevű bátyja és egy nővére is.

Hát ezzel a Bélával barátkoztam én nagyon össze, és a nagyvakációban sokszor mentünk a Szentpáli-erdőbe rovar- és növénygyűjtési fedőnév alatt egyszerűen csavarogni. Persze a Szentpáli-erdőt nem lehetett összehasonlítani a göllei, illetve kispusztai öregerdővel, amelyben alig járt fejsze akkor még, és egyetlen fája sem volt száz éven alul. De azért erdő volt ez is, ember alig járt benne. És ha nem is találtunk benne semmit, amit érdemes lenne megemlíteni, mégis megtaláltuk egymást, és minden felesleges szó nélkül egyre jobb barátok lettünk.

Egyszer azonban, csupán az én fantáziám igazolására, mégis találtunk valamit.

Az erdő szélétől nem messze egy nagy, csonka fa állt, talán tölgyfa volt valamikor, amelynek három-négy méteres csonkja állt csak, egyetlen ág nélkül. A fát talán villám vágta agyon, s ahogy eltört, kb. három-négy méter magasan, nagy és mély odú látszott benne.

Ilyenben költenek a nagy erdei fülesbaglyok - mondtam Bélának, aki azonnal megnyalta a szája szélét, mint mindig, ha valami érdekes vagy alig hihető dolgot hallott.

Megnézhetem, ha gondolod - mondtá Béla -, ámbar ebbe beleesik az eső, hát nem bolond az a bagoly ilyen helyen költeni...

Megjegyzem, a fa talán egy méter átmérőjű és három-négy méter magas lehetett, és egyetlen ág sem volt rajta.

- Nyugodt lehetsz, ha én mondom - intettem fölényesen, abban a hitben, hogy a fa valóban megmászhatatlan. Csalódtam! Béla levetette a kabátját...

-Ne bolondozz! - féltettem ornitológiai nimbuszom, mert abban ugyan nem kételkedtem, hogy Béla - akár egy gorilla - felmászik, de abban igenis kételkedtem, hogy az odúban egy-két belehullott falevélen és esetleg hangyákon kívül van valami.

Tévedtem...

Béla barátom szuszogva, rettentő erőlködéssel bár, de mászott felfelé, és én az üres odúért már éppen menteketni akartam magam, amikor erősen verejtékező barátom - lepislogva a mély odúba - ragyogó pófával megszólalt:

-Nyertél, Bórhárisnya!

- Ne viccelj, Béla! Nem szeretem...

-Nyertél, Bórhárisnya! Sajnos nem osztzkodhatunk ... -Mért?

Mert csak egy van benne, de egészen anyányi... Bemenjek érte?

Hát... - vonogattam a vállam, mert a kisbaglyot ugyan szerettem volna, de féltettem barátom, hogy ha leereszkedik az odú fenekére, nem tud kijönni.

Béla erre megvakarta a feje búbját, de aztán eltűnt a vén fa belsejében.

Mi a ménkűt csinállok, ha Béla nem tud kijönni ? - rémüldöztem magamban pár percig, de aztán két kapaszkodó kéz látszott az odú peremén ... később egy erőlködéstől vörös, torzonborz fej...

Nem hozza - gondoltam, meglátva a két kapaszkodó, üres kezét. -Nem is bánom. Talán nem is tudtam volna felnevelni... és a bagoly olyan ritka és hasznos madár...

Béla mosolygott, amikor felhúzta magát az odú peremére, és a verejték folyt le az arcán, de - mosolygott.

-Itt van! - mutatott valami nagy gömbölyűségre, ami az inge alatt s a nadrágszíj felett löttyögött. - Itt van, de sietek le, mert nagyon karmolja a

hasamat...

Kicsit később már a vállamra állt... aztán tartottam a derekát, s végül csendesen leeresztettem a földre.

Béláról folyt a víz, és inge alól kihúzta a majdnem anyányi erdei fülesbaglyot.

Béla! - kiáltottam. - Az enyém?

Hát persze... én nem is tudnám felnevelni, meg aztán sajnálnám is az anyját...

Ezen egy kicsit elgondolkodtam, a kisbagoly pedig csak pislogott, és én is gondolkodtam, de csak rövid ideig, aztán: kabát le, ing le! - vezényeltem magamnak.

Az inget szétterítettem a földön, a kisbaglyot - amelyik nem is volt olyan kicsi - beleültettem az ing közepébe, és négy sarkát összefogva, olyan kényelmes bugyorban ült madaram, hogy egy száll tolla nem törhetett vagy borzolódhatott.

Mit csinálsz vele? - kérdezte Béla.

Felnevelem.

Szép lesz! - vélekedett Béla, de én elgondolkodtam. Jó, jó, felnevelem. És aztán? Van ugyan egy régi kalickánk, ami nem nagy... és aztán? Aztán mit csinállok vele? Nézem?

Megtanítom valamire...

Fütyülni? kajánkodott az a belső Énem. Talán az a bukott valaki.

aki sose tett mást, mint kritizált, és ostoba kérdéseket adott fel, amire ő sem tudott volna válaszolni...

Megszelídül, és szabadon ereszttem a lakásban

Húgaid nagyon örülnek majd neki... és anyád is! Az asztalon és székeken ... a díványon és „jó atyád” íróasztalán is otthagya jókora névjegyeit ...

Nagymama Pesten van... kieresztem a kishálószobában is...

És nézegetitek egymást?

Béla csak lépegetett mellettem szótlánul, és én jobban szerettem, ha Béla kérdez, és nem az a Valaki, aki bennem van, de nem én vagyok, és egyebet sem tud, csak gáncsolni, kellemetlenségeket jósolni, kéjjel ijesztgetni, s ha megijedtem, vagy röhögött rajtam, vagy egyszerűen nagyszájú, gyáva kutyának nevezett.

Barátaimtól nem akartam megkérdezni, hogy nekik van-e ilyen valaki-jük, mert talán kinevették volna, talán nem értettek volna meg, vagy talán letagadták volna.

Ballagtunk tehát szótlánul. A bagoly ült a bugyorban mozdulatlanul, és én legszívesebben visszafordultam volna vele, és visszaeresztettem volna az anyjához. De nem tehettem meg Béla miatt, de magam miatt sem, mert ez a szándékom erőtlén volt, és felötlött bennem az a kérdés is: nem

küldhetném-e fel az Állatkertnek?

Ott talán nem lesz rab? - kotyogott megint bele az Illető; ezután már csak annak fogom nevezni, mert eddig is volt ugyan, de mint egy másvalakiről, csak most vettem véglegesen tudomást. Másvalakiről vagy talán egy másik Magamról? Ez írás közben úgyis kiderül. Csak az a furcsa, hogy néha napokig, sőt egy-két hétig is hallgat, én már meg is feledkezem róla, amikor megint csak felbukkan tolakodóan, sőt parancsolni vágyón. És néha parancsol is!

Nem beszéltünk az úton, így elég unalmas volt hazafelé. Ebben az időben még nem volt gyümölcs a fákon, a szőlő is alig virágzott el, tehát ilyen vágyak sem izgattak bennünket; engem egyre a bagoly jövődő sorsa foglalkoztatott, míg Béla szótlanul poroszkált mellettem, mintha megérezte volna a bagollyal vajúdó gondolataimat.

Házunk előtt elbúcsúztunk.

- Ma már nem jövök át - mondta Béla -, fát vágok a mamának.

Én pedig lehetőleg csendesen mentem be kis szobámba. Apám nem volt még otthon, a lányok a konyhában zajongtak, mert a nagy konyhaasztalon szétrakták a babaruhákat, és édesanyját nem zavarták, aki a hálóban horgolt vagy kötött.

A kisbaglyot azután betettem alul az éjjeliszekrénybe, én pedig felszaladtam a padlásra, ahol volt egy üres kalicka. A kalickát elődünk hagyta a padláson, mert erősen rozoga volt már, de elég nagy a bagoly számára.

A kisbagoly minden ellenkezés nélkül ment a kalicka legtávolabbi sarkába, és lehunyta szemét.

Úgy gondoltam, ma már nem adok neki enni, és holnap, ha éhes lesz, jobban, hamarabb hozzányúl a nyers húshoz, amit majd hozok neki.

Az anyja félig megemésztett eledellel a begyéből táplálja - szólalt meg bennem az Illető -, nem tudja ez még a nyers húst megemésztetni. De nem is nyúl érte... inkább éhen pusztul... Ezt tudhattad volna, mielőtt hoztad ... Talán tudtad is... akkor meg minek hoztad haza?

Az Illetőnek nem akartam sem göllei, sem kaposvári gorombaságot mondani, mert - furcsa, de így van - az Illető sem ment egy kis gorombaságért a szomszédba, és ezen a téren tudott mindent, amit én tudtam, akár a göllei, akár a kaposi tájszólások szótáráról volt szó...

Ezenkívül úgy éreztem, ezt becsületesen beismerem, hogy az Illetőnek - nevezzük őt jobbik vagy rosszabb Énemnek - mindig legalább annyira igaza volt, mint nekem. Néha nem is haragudtam rá, mert azt mondta ki, amit én gondoltam; néha azonban meg tudtam volna ölni, ilyenkor arra gondoltam: nem lenne ez öngyilkosság? Zavaros állapot volt ez nagyon, bár néha egészen jól elbeszélgettünk egymással.

Mivel azonban az ablakot túl világosnak gondoltam, a kalickát kissé

letakartam, amiért később az Illető meg is dicsért, mert beleskelve örömmel láttam, hogy a szép madár elaludt.

Apám késő este jött haza, és úgy éreztem, okosabb, ha elmondom a kisbagoly történetét, azzal a változtatással persze, hogy a bagoly valószínűleg kiesett a fészekből, és úgylát elpusztult volna...

- Volt ott a közelben nagyobb odú vagy olyan öreg fa, aminek széles elágazása közt elfért volna egy fészek? - kérdezte apám.

-Nem volt, de volt egy nagyon öreg facsonk, ami belül üres lehetett.

- Akkor ott van a fészek, ámbár a bagolynak nincs olyan fészke, mint, mondjuk, a cinkének, rigónak vagy vércsének van, ezért költ a templom padlason, toronyban, sziklaüregben vagy vastag fa odvában, ahol tulajdonképpen nincs is fészek. Pár vékony, száraz gally, kevés toll össze vissza, kistányér nagyságban. Oda tojik, és a fiókákat - a nagyobb baglyoknál egy vagy kettő legtöbbször - ott is költi ki. Kár volt a baglyot

hazahozni, mert itt csak kínlódik és elpusztul - tette még hozzá -, ezt tudhattad volna. Legokosabb, ha visszaviszed, és otthagysz a földön, a fészek körül. Az anyja majd hazaviszi.

- Megpróbálnám felnevelni... hiszen elég nagy már... -Mutasd!

Bementünk hát a kisházába, s a kalickáról levettem a takarót.

Erdei fülesbagoly. Szép és töretlen a tolla is... De felnevelni? Alig hiszem...

Gusztieknál kapnék húst. (Gusztis is barátom volt, és apjának nagy hentesüzlete.)

Nem elég. Csont és toll is kell neki az emésztéshez... Hát... - És apám intett, mint aki nem akarja kedvem rontani, de más dolga is van, mint az én bagolyügyem. Azzal otthagyt.

Én pedig tele voltam jó szándékkal, kétkedéssel, az öreg bagoly fájdalmas, nagy hiányérzetével, hogy hova lett a fia, és akkor este nagyon keservesen aludtam el. S amikor végre elaludtam, tele voltam reménnyel, hogy a kisbaglyot mégis felnevelem, és tele voltam kétkedéssel, hogy nem tudom felnevelni, és ott pusztul el szemem láttára abban a ronda rozsdás kalickában.

Az ablakot nyitva hagytam, a lámpát eloltottam. (Akkor még nem volt villany a házunkban.) És álmodtam összevissza mindenről, csak éppen a kisbagolyról nem.

Később - nem tudom én, hány óra lehetett - mintha gyermeksírással ébredtem volna fel. Hideg borzongás futkosott a hátamon és a hónom alatt, mert az a nyöszörgés szólt tovább, megszakítva és újrakezdve, mert - végre megértettem - a kisbagoly sírt, hívogató, segélykérő, halk nyöszörgéssel a nyitott ablakban, abban a rozsdás kalickában.

Nem! - kiáltott bennem a bocsánatkérés, a Jó és a Szeretet. - Nem! A kisbagolynak nem szabad meghalni! Mennyi idő lehet?

Meggyújtottam a gyertyát.

Az óra négy órát mutatott, és túl az ablakon, a keleti égen mintha megrebbe volt már a virradat.

És öltözködtem kapkodva, és elszakadt a cipőfűzőm, és káromkodtam, mint az öregbéres Göllében. aztán szégyelltem magam, mintha most ezt azonnal, de rögtön meg kellene gyónni, mert ha nem, hát a kisbaglyot nem tudom visszaadni az anyjának.

Az utcák vályújában még sötét volt, de fent a felhők mintha lassan mozogtak volna észak felé. a katonakórház parkjában csekcsekelt egy

feketerigó, valahol egy vonat jött vagy ment, ezt nem lehetett pontosan tudni, de a sorompó már nyitva volt, és a Béla király utcából hamarosan befordultam a szőlők közé, amely útba, amely a Szentpáli-erdőbe vezetett.

Itt újra majdnem teljesen sötét volt még, és amennyire láthattam, az ég ismét teljesen beborult. Nem tudom, mennyi idő lehetett, amikor az erdő alá értem, de a szemerkélő eső elállt, s itt már lassítottam eszeveszett rohanásomat, mert az a csonka, öreg fa nem volt ugyan messze az erdő szélétől, de jóval beljebb, a szétszórt nagy bokrok között, a dombhajlásban.

Aztán odaértem.

Itt már csendesesen jártam a gyalogúton, ami ázott is volt egy kicsit, és az öreg, csonka fától tíz-tizenöt lépésre, egy másik nagy fa tövében kieresztettem a kisbaglyot.

Először nem akart kimenni. Rám nézett, és nem a nyitott ajtóra.

- Eredj ki, számár! - mérgelődtem, és megbillentettem a kalickát, hogy arra dőljön, amerre az ajtó van. - Na látod! - örültem, mert kis rabom kibújt az ajtón, egy másik nagy fa tövének vetette hátát, fújt, és nagyon ellenségesen nézett rám. - Jó, jó - mondtam -, igazad van, ha haragszol, de ha a mamád eljön érted, talán én boldogabb leszek, mint te.

És a kisbaglyot otthagya, majdnem szaladtam tíz lépést, ahol már sűrű bokrok voltak, ahonnét elbújva talán láthatom az eseményeket, ha ugyan egyáltalán lesznek események...

Beülve a sűrű bokrok közé, jól odaláttam kis rabomra, akit szabaddá tettem, bár - hátát nekivetve a vén fának - olyan csodálatosan bele süllyedt a vén tölgy rücskös oldalába, hogy újra és újra meg kellett keresnem. De eltűntem én is a bokrok között, hogy engem is nagyon kellett volna keresni. ,

Szent Hubert! - fohászkodtam. - Vadászok és vadak védőszentje, kérlek, igazítsd el ennek a kis számárnak a dolgát, igazítsd el ennek a nagy számárnak is a dolgát, hogy mind a ketten megnyugodjunk, nem is beszélve az anyáról, aki a fene tudja, hol kujtorog az erdőben, vagy már

alszik abban a mély odúban, ahonnét Béla, illetve Kondoray Béla I. osztályú gyorsvonati főmozdonyvezető fia az én ostoba és becsstelen tanácsomra elrabolt...

Egyelőre azonban nem történt semmi.

A kisbagoly fája talán tíz lépésre lehetett attól a csonktól, amelynek odvában szegény kis rabom született, de ha az anya nem jön. egyedül még vissza sem tudom tenni a fészekbe.

Közben megint megeredt az eső, ez engem elkésértett. Persze nem magamért, bár nekem sem volt melegem, hanem ha a kisbagoly elázik, esetleg nem kell az anyjának, vagy agyon is hűtheti magát.

Az eső azonban - hála isten!, sóhajtottam - elállt, de jött az erdőőr, mégpedig kutyával.

Most már aztán nem is tudtam, melyik szenthez folyamodjak védelemért, részint a magam, részint pedig kisbaglyom számára. Ha a kutya szimatot kap a kisbagolytól: vége van; és ha szimatot kap tőlem, és felfedez, hajnalok hajnalán a bokrok között bujkálva, én kapok -nem ugyan szimatot, de egy-két olyan nyaklevest, hogy...

De Szent Hubert résen volt, mert tudta, hogy nem járok tilosban.

Az öreg erdőőr éppen csak nem horkolt menet közben - bár a pipa füstölgött a szájában -és a vén vizsla nagy fülei olyan bánatosan lógtak, mintha két barna rongydarab lógott volna pofája két oldalán.

És mentek, mendegéltek, mint a mesében Jancsi és Juliska, és szépen eltűntek balról a fák között és túl a kis dombhajláson. Közben valami

furcsa hangot is hallottam, amiről nem tudtam, micsoda, de annyira el voltam foglalva az erdőőr és a kutya távozásával, hogy csak most figyeltem fel rá, amikor ismét visszafordultam a kisbagoly felé - ami nem is volt olyan kicsi, hiszen majdnem galamb nagyságú volt, de úgy összeolvadt a vén fa sötétbarna kérgével s a sok lehullott falevéllal, hogy alig lehetett megtalálni, sőt - egyáltalán nem lehetett megtalálni! Elment volna? És ha elment, hova mehetett, hiszen a mozgására csak odanéztem volna...

S ekkor újra az a furcsa hang, s ekkor megláttam a kisbaglyot, amint a vastag avarban totyogott pár lépést a csonka, vastag fa felé, de aztán megállt, és megint megszólalt azon a különös sziszergő hangon, amivel a ragadozó madarak kisfiái - majdnem egyformán - enni kérnek.

Nem is baj - gondoltam -, ha az a csavargó anyád ott van valahol a környéken, csak meghallja... és esetleg, ha van szíve, csak segít rajtad valahogy...

És ekkor megdobbant a szívem boldog, nagy dobbanással, mert újra hallatszott az az előbbi hang, ami nem a kisbagoly hangja volt, és én végre felemeltem a fejem, s a letört, nagy fa odvának szélére néztem, ahol...

igen... ott ült az öreg bagoly, és totyogó kisfiát szólongatta; az visszasíráncozott, s ekkor világosodott meg, hogy az öreg bagoly jól lát engem, s csak azt várja, hogy menjek a fenébe, és a többi már az ő dolga.

így volt.

A sűrű bokrok közt felmásztam a domb felé - alig maradt rajtam nadrág, de végül mégiscsak kiértem -, s amikor visszafordultam, az öreg bagoly már nem ült a csonk szélén, hanem a fiát etette a földön, mert egy kis szünet után megint hallottam a kisbagoly rimáncodását, majd anyja valami furcsa választát.

Közben reggelre derült az ég és az erdő. A felhők elvékonyodtak, szét-szóródtak, a nap ködös ágya egyetlen ragyogás lett, és csupa madárfüttty lett az erdő visszhangos mélysége.

És tele lett fénnel és ragyogással és valami puha jóval a szívem, de nem csordult ki, mert vittem magammal hazafelé. Otthon már reggelinél ült a család, és apám úgy nézett rám, amitől máskor megijedtem volna.

-Este?

- Visszavittem a kisbaglyot az anyjának. Úgy éreztem, hogy minél előbb vissza kell vinnem...

Apám arca megenyhült, de nézett, hogy folytassam.

És én elmondtam egészen részletesen, és befejeztem azzal, hogy úgy

hagytam ott, hogy az anyja éppen etette. Hogy aztán tovább mit csinál vele, nem tudom.

- Nem hinném, hogy felviszi az odúba - magyarázta apám szeretettel, szinte vidáman. - Ha megetette, elcsalja valami nagyobb bokorhoz, amelynek ágai közel vannak a földhöz, és előtte ugrálva megmutatja, hogy kell egy-egy ággal mindig följebb ugrani. És a fióka követi, amíg csak teljes biztonságban nem érzi magát olyan vastag ágon, amin kényelmesen le is ülhet, tehát nem fárad el... Az anyja aztán ott eteti még egy

két napig, s akkor már repülni fog. Esetlenül persze, de a földre nem száll, és sűrűn megpihen. És egy hét múlva már a vadászattal is megpróbálkozik, de az anyja ez idő alatt is eteti. Aztán lassan elszakadnak a szálak, s a fióka másfél hónap múlva már saját számára vadászik; persze lehetőleg nem a szülők vadászterületén.

Csend volt az asztal felett, amikor apám felkelt.

- Kísérj ki - mondta, s én mentem vele a kapuig, ahol megállt, elővette pénztárcáját, és egy ötkoronást nyomott a markomba. - Ezt az öreg bagoly küldi, s arra költöd, amire akarod.

Ezt a jelenetet sokáig őrizgettem gondolataim között, amíg csak emlékké nem lett, hogy éljen, amíg én élek.

Baráti köröm azonban szinte észrevétlenül kialakult, s ahogy múltott a

nyár, egyre több barátom lett, egyre otthonosabb lettem a Rózsa utca környékén. Persze ez nem hasonlítható a göllei otthonhoz, mert az Otthon marad nekem mindhalálig, amit nem lehet és nem is szabad semmi más helyhez hasonlítani. Álmaim nagy része még mindig Göllébe vitt s a Kács alá, ahol tél volt vagy nyár, őszt vagy tavasz; nem lehetett és nem is volt hasonlítható semmihez.

A Rákóczi teret, ahol a RAC, a Rákóczi téri Atlétikai Club működött, még Búzapiacnak mondta mindenki, s a sportbéli vetélytársaink drukkoló közönsége, ha bekaptunk egy-egy gólt, kórusban ordította: „Búzapiac! Búzapiac!” -amit, nem tudom, miért, halálos sértésnek éreztünk ...

Én azonban szerettem a Búzapiacot, mert néha megismertem egy-egy göllei kocsit, amit hosszan néztem, de csak messziről. Mert miért mentem volna oda? Én kaposi lettem, és ezt kicsit mindig lecsúszásnak, talán hűtlenségnek éreztem. Néztem tehát a kocsit messziről, a csúcsos tetejű kapot Deres Ferkó fején, a lovak csimbókba kötött farkát, a „küttös”

zsákokat, amelyeket göllei kenderből fontak és szőttek, az asszonyok százzrétű szoknyáját, a szűkgyát, és nem mentem vissza futballozni, hanem elmentem haza gondolkozni és szomorkodni.

Ha Otthon maradunk, azaz Göllében, talán meg se buktam volna, bár - vigasztaltam magam - a RAC kebelében több bukott egyén is volt, de kiváló footballisták, akik az elhibázott tizenegyest sokkal nagyobb bűnnek tartották, mint azt, hogy megbuktunk. Ezt csodáltam, de nem tudtam megérteni, és végső következtetésem az volt, hogy a városi kollégáimnak rendkívül laza és idomítható a - lelkiismeretük. Hiszen - magamat sem kivéve - Otthon is voltak időszakosan piszkosságú egyének, de ezt a kifinomult, képtelen mocskosságot nem is ismertük.

Erre az időre esik egy kis barátom halála is, aki általában nem volt tagja a RAC-nak, de én szívesen játszottam vele: nyilaztunk, labdázunk csak úgy kettesben a kertjükben, s engem ez a csendes játék teljesen kielégített.

Károly barátom árva volt, s egy szobában laktak anyjával, messze a kert felé nyúló ház utolsó lakásában. Apja tüdőbajban halt meg, anyja valahova dolgozni járt - de csak délelőtt -, és általában csendes és szótlan volt.

De egyszer azt mondta:

- Pista, ne engedje Károlyt futkosni, mert kimelegszik, és hamar meg fázik. A tüdeje... Ha kimelegszik és megfázik, nagy baj lehet...

Hát szegény Károly nem velem fázott meg, hanem valahol máshol, mert amikor talán egy hét múlva kerestem, a szomszéd lakó, akiről Károly azt mondta, hogy ne is köszönjek neki, mert bolond, megszólított, amikor látta, hogy az ablakon kopogtatok.

-Kit keres?

- Károlyhoz jöttem...

-Karcsi a hullaházban van. Az Esterházy utcában, a kórház mellett.

Ez igazán bolond - gondoltam -, hiszen Károly megmondta. Mi a fenét keresne Károly a hullaházban? Talán anyja ott dolgozik? Talán ebédet vitt neki...

Kora délután volt, hát elballagtam a kórház mögé, az Esterházy utcába. A másik soron jöttem, és egy bácsi megmutatta.

- Az ott a hullaház, kisleány. Valaki meghalt?

Nem, nem, de a barátom anyja ott dolgozik. -A hullaházban?

Igen.

A bácsi elgondolkodva csóválta a fejét, én pedig átmentem a másik oldalra, és bementem a nagyon csendes ház udvarára.

Sehol senki.

Az épület közepén széles lépcsők vezettek fel egy szélesre tárt ajtóhoz. Odamentem, de meg is álltam, amint fölértem, mert mintha hideg szél suhant volna ki a teremből, amely végtelenül csendes volt, és dísztelen ravatalokon sorjában, nyitott koporsókban halottak feküdtek. A kereszt vagy fejfa a koporsóhoz támasztva. Előttem a keresztben:

DÉGEY KÁROLY

Élt 11 évet

Most már mindent tudtam, és bár a korból vagy valami más fertőtlenítő szaga felkavarta a gyomrom... odamentem kis barátom koporsója mellé. Nem lett a koporsóban sem idegen, mert mintha aludt volna, csak ez a szag... ez a szag! Gyorsan elmondtam egy miatyánkot, és valósággal menekültem kifelé. Akkor láttam, hogy az egyik koporsó mellett is térdel valaki, de ez már nem érdekelt. Levegőt! Karbolmentes levegőt! - szerettem volna ordítani, ha tudtam volna ordítani, így hát csak némán kitámolyogtam az utcára, és elszédelegtem hazafelé. A rosszullét lassan elmúlt, de helyet adott valami ütődött letargiának, amit csak a mély éjszakai alvás mosdatott le rólam.

Másnap azonban reggel 8-tól déli 12-ig egy kapura tréningeztünk, s mikor végre délben hazavánszorogtam, jutott eszembe, hogy a halottlátogatás testi és lelki nyomottságát kirugdalódtam magamból, és ha még maradt volna valami, hát azt kirugdosták mások.

Az ebédnél elmondtam látogatásom kis barátomnál a hullaházban, amelynek még a neve is szörnyű szagot árasztott. Meg is mondtam apámnak, hogy ezt a szót Arany János valószínűleg soha le nem írta volna. Nagyon szerettem ugyan Petőfi Sándort, de Arany Jánost tiszteltem is, és szerettem melegebb volt, mint amikor Petőfiről beszéltünk.

- Hullaház! - mondtam utálkozva. - Nem szabadna az ilyen elnevezéseket a halottmosókra bízni, akik biztosan sváb asszonyok voltak.

Apám nevetett ezen a hazafias felbuzduláson, és csak annyit mondott,

hogy egyik nagyanyám ugyan De la John volt, tehát francia, a másik ugyan Gronskey, valószínűleg lengyel, aki azonban csak németül tudott - tehát: okosabb ezeket a dolgokat nem piszkálni, s ehhez elég talán, ha

az aradi tizenhárom névsorát végignézem; egyébként pedig aki ilyen finoman hazafias, az ne a szájával legyen igazán magyar, hanem a - bizonyítványában!

Ez a megjegyzés határozottan derűtséget keltett a családban, amiben azonban én nem vettem részt, és édesanyám se... de nem tagadom: mosolygott ő is!

De ekkor már tudtam azt is, hogy - gyenge szellemi képességeimre való tekintettel - nem megyek a gimnáziumba megismételni egy osztályt, hanem apám már be is íratott a „polgári fiúiskolába”, ami szerény kis épület volt a nagytemplom mögött, bár emeletes, és a bejárat felett nagy betűk hirdették, hogy „a haza kis polgárainak” épült.

Ennek a beíratásnak annál is jobban örültem, mert a RAC jeles tagjai többnyire polgáristák voltak, akiknek szellemi képességei - megítélésem szerint - nem voltak valami túlzottak, és a szorgalom sem nagyon bántotta őket. És a négy polgári után is mehetek, ahova akarok, tehát egy kis különbozotti után az ötödik gimnáziumba, de - és ezzel a gondolattal erősen kacérkodtam - mehetek a hadapródiskolába is.

Ennek a nyárnak kellemes szenzációja volt az is, hogy anyám féltestvére, Mariska néni ugyancsak négy gyermekével és súlyos beteg urával, Sándor bácsival a Rózsa utcába, pár házzal odébb, a túlsó oldalra költözött.

A lányok ugyan nem sokat számítottak a RAC taglétszámában - erre akkor még gondolni sem lehetett -, de Anti öcsém belevaló egyén volt, s akkor is barátom lett volna, ha nem az unokaöcsém. De ha nem lett volna hasonló szőrű egyén, akkor sem lett volna barátom, ha tulajdon édestestvérem.

így volt például barátunk egy valóságos báró is: br. Rómy Oszkár, akinek főúri mivolta egyáltalán nem akadályozott bennünket abban, hogy barátunknak tekintsük. Oszkárban csak az volt gyanús, hogy vastag betűs, színjeles gimnazista volt, de mivel egyéb bűnéről nem tudtunk, bevettük a RAC-ba. Oszkár két évvel volt idősebb nálam, tehát két évvel előbb lett katona, és mint hadnagy esett el az olasz harctéren. De 1911-ben ki gondolt volna háborúra, hősi halálra, és ki gondolt arra, hogy az új színházban pár év múlva nem a Bob herceget játsszák, hanem Az ember tragédiáját, de nem színészek, hanem - még a páholyokban is! - haldokló katonák?...

Kisebbségi csatározások azonban már akkor is voltak ifjú életünkben. Ez a kor ugyanis a „csúzlíkorszak” volt, amelyet bizonyos felnőtt egyének, köztük apám is, nemcsak erősen tiltottak, de - tettelesen - meg is

poroltak. Anti öcsém ebben a tekintetben „szerencsés” (?) kivétel volt,

mert szegény Sándor bácsi többnyire ágyban feküdt már, így jó gyermeke keveset volt a szeme előtt.

Mivel azonban soha nem számítottam magam városi lakónak -a feleslegesen sok ember között sose éreztem magam igazán otthon -, ismeretségi köröm kiterjesztettem a város környékére is, ami nagy megnyugvást és jó alvást jelentett akkor is, ha az iskola követelményei mértéken felül idegesítettek.

A Szentpáli-erdőt már ismertem, a szabadjára engedett kisbagollyal kapcsolatban is, de a Nádasdi-erdőt még nem ismertem, márpedig meg kellett ismernem, mert barátaim értékelése szerint ahhoz képest a Szentpáli-erdő csak kis ligetnek tekinthető.

És ez így is volt.

Csak ne lett volna olyan pokolmessa a Rózsa utcától, mert csak az oda-vissza út legalább másfél órát jelentett. Ez azután erdő volt a javából! Ha nagyon belemélyedtünk a hegyes-völgyes, zöld tengerbe, bizony jól meg kellett nézni az utat, hogy hazataláljunk. Egy helyen azonban, egy dombhát sima tetején ki volt irtva még a legkisebb bokor is, és bizonyos árkok és építmények lapultak a sík területen, amelyekről az erdész fia megmagyarázta, hogy ez a géppuskások éleslövészetének helye.

Jó kis hely - mondtam. - Itt lőtték agyon azt a szegény katonát is, akinek koporsóját láttam a katonakórház ravatalozójában?

Hát én nem tudom, kinek a koporsóját láttad, de azt tudom, hogy az a baka valósággal öngyilkos lett, hiszen mindenkinek a fülébe rágták, hogy a fedezéket csak a csengő jelzése után, parancsra lehet elhagyni.

Ez világos magyarázat volt, aminek igazat kellett adnom akkor is és tíz év múlva is, amikor már én is géppuskás szakaszparancsnok voltam, és ugyanezen a helyen, ugyanolyan váratlan hőzárporban a szélső puskának akadálya volt, s amíg ezt elhárították, a másik három puska már végzett, s ez a negyedik géppuska akkor szólalt meg, amikor a fedezékben ülő bakák azt hitték, hogy mind a négy puska kilőtte már adagját.

-Hova mégy?! - ordított a jelzők parancsnoka... de már elkésett. A negyedik állásnál levő katona kiugrott, de vissza is esett abban a pillanatban, mert a sorozat szinte leseperte a töltésről.

Kacskovics kapitány majd beleőrült, de nem tehetett már semmit.

Senki sem tehetett semmit. Minden embernek, jelzőnek a szájába lett rágva a parancs, amit vissza kellett ismételnie. Minden jelző tudta, hogy a csengők megszólalása után még parancsot is kell kapniuk, hogy elhagyhassák a fedezéket. És mégis! Miért, hát miért ugrott ki?

S ez a szegény gyerek még élt...

Persze nem sokáig.

És ugyanott volt felravatalozva, ahol én már láttam összetört szülőket,

de ezt a szegény katonánkat hazaszállították a falujába. Huszonkét éves volt...

Hát ilyen emlékeim is vannak a Nádasdi-erdőből... de ezeken túl már szomorú emlékeim nincsenek. Csak vidámak, békések, boldogok, felelőtlenek, amikor a nagyvakáció szabadságossága majd szétrobbantotta szívünket.

Egy kicsit szomorkodtunk ugyan akkor is, amikor egy beteg őzgidát találtunk, amelynek a tüdejével lehetett valami baj, mert erősen hörgött, amikor megfogtuk, de hogy mi lehetett a baja, ma sem tudom. El is eresztettük, mert ugyan mit kezdhettünk vele? Csodáltam ugyan, hogy az anyja felnevelte, mert a vadak világában könyörtelen parancs: pusztítani a pusztulót, még ha a saját véréről is van szó. A kotlós agyonvágja beteg kiscsibéjét, a vadmadár kilöki a fészekből az elmaradt fiókát, de legalábbis pusztulni hagyja, mintha ősi, íratlan parancs lenne: pusztítani a pusztulót, hogy az élőknek több hely maradjon a fészekben és több élelem.

Antival való kalandozásunkban azonban sokszor társunk volt Gyula bátyánk is, akiről és családjáról bővebben kell megemlékeznem. Ez a család állt: Netti néniből - aki Gyula bátyám édesanyja volt -, Imre bácsiból - aki Netti néni testvére volt, nyugalmazott plébános - és természetesen Gyula bátyánkból, aki jogot végzett ugyan, de nem doktorált, és semmiféle állást nem vállalt. Furcsa és nagyon zárkózott együttes volt ez a három ember, ahol a főnök Imre bácsi volt, aki nyugodtan kérhette volna felvételét a „néma barátok” közösségébe, mert vagy egyáltalán nem beszélt senkivel, vagy két szóval intézte el a szóbeli érintkezést. Különálló szobájába - amelyet maga takarított - nem engedett be senkit, de nem is kíváncszott be senki. Egyébként Netti néni és Imre bácsi nagyapám - vagy ahogy Göllében mondták sokkal magyarabban és sokkal értelmesebben: öregapám - testvérei. Dédapámat én nem ismertem, csak öt gyerekét: nagyapámat, Netti nénit, Mari nénit, Imre bácsit és János bátyámat, aki a családban egyszerűen Sinyi névre hallgatott. Sinyi foglalkozása... hogy úgy mondjam, nehezen lenne körülírható, tehát jobb, ha világosan megmondom: csavargó volt. Amikor én megismertem, már galambősz, de örökvidám, vén legény, az utak és a messzeség szerelmese, aki tavasszal „felkötötte a bocskort”, és késő ősszel jelentkezett, rendesen Mari nénéméknél, akinek az ura, István bácsi

molnár volt, és nem számított, hogy tizenhármán vagy tizenöten eszik a kenyeret.

Mari nénéméknél ugyanis tizenegy gyerek volt, mert sajnos - mondta Mari néni -, az utolsó ikrek közül az egyik elpusztult...

Sinyi bácsit majd talán valahol később veszem elő, mert kiesem a kerékvágásból, ahol egyelőre Imre bácsinál tartunk, a majdnem vagy talán

egészen remete papnál, akinek szobájába egyszer beleskelődtem, amikor Bécsi Márton kanonok úrral sétáltak az utcán, és kizárólag latinul beszélgettek.

A szoba meghökkentően sivár volt, és nem is nagyon rendes. A meghökkentő egy hatalmas feszület volt a fal mellett, térdeplővel, amelyen jól látszott, hogy a térdeplő itt nem cifraság, mert a térdek koptatását a zsámolyon jól lehetett látni. A másik fal mellett egy közönséges katonaágy volt, szürke pokróccal leterítve, egy kis éjjeliszekrénnel az ágy fejénél, amelyen könyvek voltak és egy gyertyatartó kis csonkgyertyával.

A harmadik fal mellett durva polcok a fal egész hosszában, rengeteg könyvvel, s az ablak mellett lehetett látni egy ruhásszekrényfélét egyik oldalon, a másik oldalon pedig egy mosdót, amilyen nálunk a konyhában volt a cselédek számára.

Imre bácsi nyugdíja nagyon szerény lehetett, de még ezt sem költötte el, és néha, ha egyedül találkoztunk, a kézcsókkal kapcsolatban - valami tüneményes, de nagyonjóleső boszorkánysággal -egy-egy korona maradt a markomban. Nem csodálatos tehát, ha megállapítottam magamban, hogy Imre bácsi nemcsak valóban szent életű pap, de mellesleg úriember is...

Gyula bátyám tehát édesanyja és Imre bácsi társaságában élte csendes életét, naponként egy-két szót mondva vagy hallva, tehát meg lehetett érteni feléledését, hogy végre rokoni társaságot kapott szüléimben és vidám kiránduló gyermekbarátokat bennünk Antival, esetleg egy-két kiűtetett barátunkban.

Így múlt el lassan a nyár. A gimnázium tragédiája mintha kiégett volna belőlem, mintha tétova gondolataim és idegeim megnyugodtak volna, pedig akkor már sűrű fecskerajok pihentek a sürgönydrótokon, és magasan a levegőben fehér ökörnyal úszott dél felé. Az erdők elcsendesedtek, a mezőkön kukoricaerdők susogtak, s az esti sötét magányosságban néha vándormadarak kiáltoztak útmutató üzeneteket, de aztán befutott a fiumei gyors, és Kondoray bácsira gondoltam, aki most leszáll a csodálatos gyorsvonati mozdonyról, és átadja a szolgálatot egy másik kitűnő kollégának.

Házunknak az udvar felé volt egy kis terasza is, és néha itt is kiültünk hallgatódzni az estében, nézni a csillagokat, csendesen mondani is egykét szót, belélegezni az est kicsit kapor-, kicsit vonatfüstszagú békéjét.

A lányokat édesanyám ilyenkor már lefektette, és mi hárman nagyon tudtunk hallgatni.

- Nem tudom, mi van a gyalániakkal is - szólalt meg később apám -, bár ha nincs Kaposban dolguk, megértem, ha nem szaladnak a várost látni.

Aha - gondoltam -, szóval apám is...

Édesanyámról nem is szólva. „Amikor Gyöngyösön megjöttek a vadászok ...” „Amikor nagyapád egy este két szalonkát hozott...” „Amikor Gyalánba átsétáltunk, emlékszel, kisfiam?” „Amikor a cigányok kibontották a padlás tűzfalát.. ...” - és sóhajtott, mintha valami szép emlékre emlékezne.

Aztán csak ültünk szótlánul, s az Idő némán ballagott mellettünk a sötétben. A gyér villanyvilágítás az utcákon nem erőszakoskodott a sötét-séggel, s nálunk az udvarban alig volt világosabb, mint ilyenkor Göllében.

Aztán a kaszárnyában takarodóra szólalt meg a kürt, békebeli takaródéra, de olyan fájdalmas szépen, mintha érezte volna az időt, amikor a halottak emlékeznek erre a kürtszóra, amikor Európa gyászba borul majd, s a híres 44-es „Rosseb-ezred” öreg bakáinak tízezrei húzzák majd magukra az idegen földet Volhíniában, Szerbiában, Albániában, Oroszországban, francia földön és Romániában, végső és utolsó takarónak.

Természetesen erre akkor még nem gondolhattunk, de a sötétségben, a nyár végi csend nyugtalan borulásában mintha elindult volna valami, mintha sóhajtott volna a kert, mintha keserűbb lett volna a kőszénfüst, és mintha eltakarta volna valami a Tejutat, a Hadak útját, mert mélyebb lett az est, mert elment már az utolsó vonat is, és ki tudja, milyen vonatok jönnek helyette?...

- Na, galambom - szólt apám édesanyámhoz -, azt hiszem, szedelődzkdöhetünk...

Anyám sóhajtván felállt, mindenki fogta a széket, amin ült, és bementünk az előszoba gyér világosságába.

Ez a „szedelődzkdöhetünk” sok évek múlva is, ó, hányszor, de hányszor ütötte meg az emlékek puha cimbalomverőjével a szívemet!

- Na, embörök, alighanem szödlődzkdöhetünk...

Ezt természetesen barátom és mesterem: Matula mondta a hajtóknak egy-egy hajtás után, amikor két hajtás között elszívtunk egy cigarettát,

közben elmondtuk, hogy lőttük meg a szalonkát, és mélyen hallgattunk egy akkora héja elhibázásáról, hogy sasnak is elmehetett volna... És olyan lassan repült, mintha egy tehén szállt volna el felettünk, ha a teheneknek szokásuk lenne az erdei nyiladékok felett átrepülni.

Tehát mi is szedelődzkdödtünk; apám még figyelmeztetett, hogy a gyertyát ne felejtsem égve, mert ő nem gyertyanagykereskedő, aztán: kezüket csókolom! - és egyedül maradtam a háromcentis gyertyával és fantáziám dús álmaival, amelyek aztán átváltottak a valóságos álmok csodálatos országába.

A gyertya persze égve maradt... hogy később fojtogató és bűdös sötétségre ébredjek fel, amelyben először magamat kellett megkeresni, aztán pedig azt a másik gyertyacsonkot, amit - bölcs előrelátással - ilyen esetekre

tettem félre.

Közben azonban az Idő - azt hiszem, ezt a szót mindig nagybetűvel kellene írni - olyan észrevétlenül rakta a napokat egymás mellé, hogy egyszer csak ott álltam „a haza kis polgárainak” címzett polgári fiúiskola előtt, ahol semmiféle idegenkedés nem bántott már: én sokkal előkelőbb iskolából jöttem, ha az az ellenszenves iskola ki is hányt magából...

Nagyon megnyugtató volt az is, hogy ide a RAC baráti körével érkeztem, akik közül azonban csak Kondoray Béla lett osztálytársam, mert a többiek mind felsőbb osztályokba jártak. És fel sem tűnt, hogy semmi idegeskedés, lámpaláz nem fűrészelte pocskéi idegeimet akkor sem, amikor bementünk az I/A osztályba, ahol - a kis tanteremben - már alig volt hely, de a kartársak olyan lelkesedéssel fogadtak bennünket és a még utánunk érkezőket is, hogy azonnal otthon éreztük magunkat. Csak az olajos padló meg valami fertőtlenítőszer csípős szaga emlékeztetett, hogy otthon vagyunk ugyan, de „a haza kis polgáraihoz” címzett I/A osztályban, amelynek főnöke Dömötör János tanár úr lett.

Osztályfőnökünk már nem volt fiatal ember, és egy kicsit húzta a jobb lábát, bár nem sántított. Egyesek szerint Dömötör János bácsi annak idején jeles tornász volt, és lábsérülését egy nyújtóról való lezuhanásból szerezte, míg mások tudni vélték, hogy osztályfőnökünknek - még legény korában - egy félemeleti ablakon át kellett sürgősen távoznia, és ugrás közben szerezte bokasérülését...

Az igazság valószínűleg az első verzió volt, bár a második, az ablakon való menekülés kartársaimnak általában és határozottan jobban tetszett. De nekem is!

A napok azután mintha sűrűen, szinte összefüggően egymás mellé álltak volna, és nem egymásra - mint a gimnáziumban. Abban a másik iskolában az események zagyva kavarékká lettek, itt pedig, mint a jó könyv lapjai, amelyeket bármikor visszaforgathattam, kiolvastva belőlük: mi volt a jó, mi volt a rossz, és miért volt rossz...

És ki kell mondanom - bármily lehetetlenül hangzik -, egy kis óvatossággal ugyan: hogy szerettem ebbe az iskolába járni!

Ez a szeretet ugyan nem egy „kitűnő” osztályzattal kezdődött, hanem azzal, hogy az első számtanleckével: „Pénz- és súlyegységek szerte a világon”, levonultam a faházba, ami nemcsak fából volt, de jó atyámmal - ahogy mondani szokás - a tűzifát is ott vágtuk, mégpedig úgy, hogy ebéd után apám azt mondta:

- Na, gyerek, látom, jóllaktál, hát menjünk hegedülni...

Húgaim vigyorogva nyugtázták ezt a meghívást, én pedig kifelé menet jól megrántottam valamelyik egérfarknyi copfját, s ez egy kis elégtétel volt a „hegedülésért”. Aztán mentünk hegedülni, azaz fűrészelni, mégpedig

mindennap négy hasábot. Ez a négy hasáb tizenhat tuskót jelentett, amit már egyedül vágtam fel. Néha szinte kedvvel csináltam, aztán fel is raktam, mégpedig nem akárhogy, hanem úgy, hogy a felrakott vágott fa szinte egyenes falat alkotott. Kedvvel csináltam ezt a munkát, az egyenes falat, általában a mértani befejezettséget, amit talán öregapámtól örököltem, aki „hercegi építész” volt. A „hercegi” annyit jelentett, hogy az öregúr az Esterházy herceg építész volt Dombóváron. Volt ennek a már emlékké vált címnek egy kedves emléke is: amikor a bakócai uradalomban voltam segédtsízt, és hajnalok hajnalán felmentem a Felsőpusztára az állatok etetését ellenőrizni, erről a magaslati pontról jól hallottam a völgyekből öt falu hajnali harangzengését, és - sokszor fázza is - meleg szívvvel gondoltam nagyapámra, aki ezeket a templomokat építette.

Szálljunk le azonban az emlékek hegyéről a kaposvári kis faházba, ahova levonultam a pénz- és súlyegységeket megtanulni, de úgy megtanulni, hogy a gimnáziumot egyszer és mindenkorra elfelejtsem, bár az ördög azt súgta a fülemben:

- Jó lesz már... elég már... tudod már...

-Kuss! - mondtam az ördögnek finoman, s amikor végre magam is egyest adtam volna magamnak, felmentem a lakásba, és kértem édesanyámat is, hogy hallgasson ki, és osztályozzon is.

Leültünk tehát a kisházban, és felmondtam a leckét, és vártam az osztályzatot.

I - Na, fiam - mondta édesanyám -, most mondd el lassan, értelmesen, "mintha nem is lecke volna... I Elmondtam.

Édesanyám felállt, visszaadta a könyvet, és azt mondta:

Kitűnő! Jusson eszedbe, ha felelnél, hogy én mondtam.

Kitűnő! - mondta Rónai tanár úr szinte abban a pillanatban, csak másnap. - Igenis: kitűnő! - ismételte meg, s én egyszerre szerettem az egész világot, s amíg helyrebotorkáltam, úgy éreztem, fejem körül a dicsfény glóriája ragyog, amit tulajdonképpen el is vártam, hiszen öreg borbélyunk is, valamikor még „otthon” Göllében, egyszer azt mondta, illetve kérdezte:

- Ki volt az a kontár, aki ezt a „gyönyörű fejet” így elfuserálta? Ennek az esetnek azonban előzményei vannak.

Talán első vagy második elemista lehettem, amikor karácsonyeste a gyertyagyújtás áhítatos csendje után húgaim birtokba vehették a különféle babákat és apró konyhafelszerelési, szóval asszonyjelölteknek való tárgyakat, én pedig a régen áhított könyveket, kapszlis pisztolyt, töltött gumilabdát és puskát... de senki sem nyúlt egy szerény kinézésű kis dobozhoz, amelyről később kiderült, hogy apám ajándékozta meg saját magát és - engem. Miután tehát a köszönetek, csókok és kézcsókok elhangzottak, apám

kissé titokzatosan felemelte a kis dobozt és megtörülgette, mire mind odanézünk, és nagyanyám azt mondta: -Mi az, kisfiam? Apám szerényen mosolygott, én pedig századszor határoztam el nagyanyámnak megmondani, hogy vagy én vagyok „kisfiam”, vagy az apám. A kérdés azonban elhangzott, s az egész család odanézett, mert apám kihúzta a kis doboz fiókját, a benne levő tárgyról lebontotta a selyempapírt, és felmutatta a csillogó kis valamit, ami úgy nézett ki, mint egy hajnyíró gép. És miután meg is csattogtatta a csodás kis masinát, azt mondta:

- Ezután magunk nyíratkozunk!

Ámuló csend lett, s a család úgy nézett apámra, ahogy a zsidók nézhetek Mózesre, amikor felmutatta a Tízparancsolat kőtábláit. A csend azonban már túlzott kezdett lenni, azért hozzátette még, hogy:

- A gyereket majd én nyírom meg, maga meg, szívem - nézett anyáma -, engem.

-Igen - mondta édesanyám, mert ő soha nem mondta, hogy: nem!

-Csodás kis szerszám! - mutatta fel apám a villogó kis jószágot. -Akár ki is próbálhatjuk. Hatlós mester, fene tudja, hol kujtorog...

Lakodalmak vannak, fiam, az egész környéken - mondta nagyanyám -, és mindenütt marasztalják a borbélyt... bár igaz, szereti is a bort...

Hát éppen ezért - csattogtatta meg apám a kecses kis gépet - akár ki is próbálhatjuk. Vacsoráig van még idő...

Igen - mondta anyám, és kispárnákat rakott az egyik székre -, van még jó félóra.

Bőségesen elég - vidámkodott apám, miközben felmászott a négy párna tetejére, ami elég ingatag állapot volt.

Édesanyám, kérem, fogja a vállam!

Fél... - mondta középső húgom, akinek a legnagyobb szája volt - fél...

Eredj a fenébe!

Micsoda hang ez?! Karácsonykor? - mordult ránk apánk. - Csend! No, tartsd, fiam, a fejed...

Tartottam.

Apám egészen szakszerűen megcsattogtatta a szép kis szerszámot...

- A nyakánál kezdem...

Erre már nem szólt senki. Éreztem a hideg vasat a nyakamon, és...

Jujujujj... édesapám... húz!

Hát kezdhethük fent is - mondta apám kissé meghökkenve, és vissza akarta húzni a kis masinát.

Jujujujj... édesapám!...

Mi a fene van ezzel a masinával? - rántotta meg apám a nyíró-ollót, mire olyat ordítottam, hogy egy gyertya sercegni kezdett a karácsonyfán.

-Kényeskedik! - mondta egyik szemtelen húgom, de erre már nem is válaszoltam, mert apám a homlokom felett kezdett nyírni. Az olló ment is egy darabig, aztán:

- Jujujujj... édesapám, húz!

Azután egy helyben csattogott a kis masina, de amikor apám vissza akarta húzni...

Jajjuhuhuuu!...

Ne kínozza a gyereket - állt mellém anyám -, talán azt a srófot kellett volna kicsit kiereszteni...

-Azt hiszem, igaza van, szívem. Hát majd vacsora után folytatjuk.

Én pedig lemásztam a tüzes trónusról, és „véletlenül” úgy bokán rúgtam szemtelen húgom, hogy sírni is elfelejtett. Csak leült a földre, illetve a padlóra.

A vacsora természetesen csodálatos volt, bár húgaim érthetetlenül jókedvűek voltak, ahányszor félbemaradt fejemre néztek. Ez még nem bántott volna, de amikor apám válla is mozogni kezdett a lenyelt nevetéstől, hát elkeseredtem.

Csak anyám volt komoly, sőt - bár ne tette volna! - megsimogatta félbemaradt fejem, mire kitört a nevetés, s én megsértődve távoztam a konyhába, s ott - Margit a megmondhatója - átkot szórtam a családra, és koromat messze meghaladó módon... káromkodtam.

Máskor ezt az asztaltól való kivonulást semmiképpen sem lehetett

volna megtenni, de most apám megbocsátotta, mert a felnőtteket is ludasnak érezte, hogy ott mertem hagyni a vacsorázóasztalt. De amikor visszamentem - a karácsonyi tortával egyidejűleg -, nagyon komolyan mondta:

Karácsony van, de jegyezd meg magadnak, hogy ez még egyszer nem fordulhat elő. Érted?

Igen, édesapám...

És abban a pillanatban újra karácsony lett, és szívemben az egész világon szent lett a béke.

Abban az időben - nem tudom már, miért - megint édesanyámék háló-jában aludtam. (Talán valamelyik húgom köhögött, és nem hagyta apámat aludni, aki télen-nyáron hajnalban kelt, ellenőrizni az állatok etetését.) S érthetően később aludtam el, mint máskor. Játsoztam a karácsonyi gondolatokkal, miközben apám kiment, mondván:

- Megnézem az állatokat...

Már majdnem elaludtam, amikor visszajött, és csendesen tette be az ajtót.

A gyerekek alszik? - kérdezte suttogva anyámtól.

Már régen...

Ekkor levetette bekecsét, és zsebéből a karácsonyi meglepetést, a nyíró-ollót az asztalra tette.

Hát alighanem igaza van a gyerekeknek... -Miért?

Kipróbáltam a kisborjún az ollót... hát rúgott, mint a veszedelem...

És másnap vagy harmadnap megérkezett Hatlós bácsi, a borbély - akit Göllében „barbél”-nak neveztek -, s akkor csapta össze a kezét, amikor meglátta apám működésének szörnyű nyomát, s akkor kérdezte, hogy „Ki volt az a kontár, aki ezt a gyönyörű fejet így elfuserálta?...”

És most folytathatjuk négy vagy öt év múlva ott, amikor Rónai tanár úr megismételte, hogy: „Igenis, kitűnő” - mintha ebben a számomra kivételes osztályzatban valaki kételkedett volna. De nem kételkedett senki, mert az osztály úgyis tudta, sőt az első padokból többen igazolták, hogy Rónai tanár úr olyan vastag egyest adott, hogy kétszer is le kellett itatni... Édesanyámnak persze elmondtam, és könnybe lábadt mind a

két szeme, de ujját a szájára tette jelezve, hogy ez azonban kettőnk titka marad...

- Most csak utána a többivel is! Mutasd meg, fiam!

Mielőtt azonban továbbmennénk, vessünk egy szelíd keresztet Rónai tanár úr emlékére, aki 1942- vagy 43-ban a zsidók elhurcolása elől feleségével együtt inkább a halálba menekült, mint a számkivetésbe.

Az idő azonban akkor még olyan gyermekded volt, hogy bárkit az örültekházába csuknak, aki ezeket az időket megjósolta volna.

Hagyjuk tehát a jóslatokat, és folytassuk a magyar nyelv- és irodalommal, amit Dömötör tanár úr tanított - mélységes szeretettel a tárgy iránt -, és magyar dolgozatomra: H: 1, T: 1, K: 1, olyan három egyest adott, hogy „kaputuzsár”-nak is elmehetett volna, ami Göllében kapuoszlopot jelentett. Egyébként ebben az iskolában, mégpedig hivatalos helyről jóslták meg először írói utam, amikor a „képes kifejezéseket” tanultuk, hogy „híd lába”, „hajó orra” stb. S ekkor Vajthó tanár úr felhozta még a „jó tollú” kifejezést is, hogy:

- Közöttetek csak egyvalaki van, akire el lehet mondani, hogy jó tollú, ez a valaki Fekete István...

De hát ne ugorjunk éveket. Ez a jóslat csak harmadikban vagy negyedikben hangzott el, míg most csak elsők vagyunk, amikor Pasitszky tanár úr ül mellém egy „szabadkézi rajz”-órán, kikérdezve családomról, magamról, kedvteléseimről, falumról... amit csak azokkal tett meg, akiket valamely okból megszeretett. Ezt a kitüntetést csak még Lovrich Kálmánnal tette meg, aki azonban már művész volt akkor is, és olyan rajzokkal lepte meg nemcsak az osztályt, de Pasitszky tanár urat is, hogy legfeljebb némán bámultunk, mert mit is lehetett volna mást tenni?

Az én kitüntetésemnek más alapja volt. Egy vasárnap reggel magányo-

san ténferegtem a Búzapiacon, amelyen keresztül egyszerű gyalogút vezetett a vasútállomásra, amikor Pasitszky tanár úr és Mudin Imre mentek el mellettem, és természetesen nagy tisztelettel köszöntöttem őket.

Mit csinálsz itt, Fekete?

Semmit, tanár úr...

Eljönnél velünk lepkézni?

Szívesen, tanár úr, csak egy percig tessék várni, amíg szólok szüleimnek. Egy perc! - kiáltottam rohanva, és meg is állt Pasitszky tanár úr és mellette a legalább kétméteres Mudin Imre, aki tanár volt ugyan, de elsősorban Magyarország súlydobóbajnoka. (Ma ugyan úgy mondják, hogy „súlylökő”, bár nem sok értelmét látom ennek az újításnak, mert

szigorúan véve egyik kifejezés sem fedi pontosan a műveletet. Sem a „lökés”, sem a „dobás”.)

De mindez most nem fontos. Egy országos bajnokkal és egy igazi festőművésszel együtt rázott a vonat, és boldog voltam, hogy velük lehettem. Persze már csak emlék mind a kettő, mert Pasitszky tanár úr pár éve halt meg, Mudin Imre pedig 1916-ban esett el mint hadnagy az erdélyi harcokban. Most már - ha élnének - nagyon öreg lenne mind a kettő; de akkor még vidámak voltunk és fiatalok.

Nem emlékszem már az állomásra, ahol kiszálltunk - talán Korpád volt -, de az állomás mögött már kezdődött a nagy rétség, kisebb éger-, fűzbokrokkal, rengeteg virággal és rengeteg lepkével, amelyeknek legnagyobb részére nem volt szükség, de én is kaptam lepkehálót, és bementem a legsűrűbb bokrok közé is, és fogtam is egy elég nagy, de álmos és bárszonyosan szürke éjjeli lepkét, amelyért, ha egyebet nem is fogtunk volna, érdemes lett volna kijönni - mondta Pasitszky tanár úr.

És - déltájban - ekkor történt meg velem az a furcsa eset, talán először, hogy valami gyenge, de nem kellemetlen bódultság jött rám; a nagy, virágos rét lassan mintha hintázott volna, és ezt a hintázást a kabócák, tücskök, távoli madárdal összefont zsongása kísérte.

Csak álltam, aztán elmúlt.

- Gyorsan nő a gyerek - mondta a doktor, akinek anyám ezt elmondta -, de lehet egy kis vérszegénység is. Semmi aggodásra nincs ok.

Én egyáltalán nem voltam megijedve - bár néhányszor máskor is megismétlődött ez az állapot -, és vidáman lepkéztünk tovább késő délutánig, amikor aztán a fiúmei gyors repített haza bennünket.

- Köszönöm szépen a kirándulást, tanár úr - mondtam Pasitszkynak, míg Mudinra úgy néztem fel, mint egy templomra. Így közelről rettenetes nagy volt!

Es ment ez az esztendő is tovább, és én fogcsikorgatva bár és néhányszor megbotolva, de tartottam a színvonalat. Félévkor tiszta egyes voltam, és

apám - mivel nem hitte, amit látott - feltette az ókulát. Aztán magához ölelt, és megsimogatta a fejem.

- Csak azt mondd meg, te gyerek, hogy mi a fene volt veled tavaly abban a gimnáziumban...

A földet néztem.

-Nyugodtan és bátran! Akármilyen lesz, amit mondani akarsz...

- Nem egészen tudom, édesapám... Ha valamelyik tanár úr közbe szólt ... elvesztettem a fonalat... és nem találtam vissza. A gyerekek ki nevettek ... és én egyszerre nem tudtam semmit... ha tudtam is a leckét..

- És a tanár úr nem segített?

-Akart, édesapám! Akart! De nekem akkor már nem jutott semmi az eszembe.

Apám - kivételesen - megsimogatta az arcom, s azt hiszem, ennél nagyobb kitüntetés már nem érhet az életben; hiszen kaptam én kitüntetést mint katona és civil is eleget. Kaptam én okleveleket és dísztagságot és sok egyéb elismerést, de azt a simogatást, azt a kezet, azt a tetőtől talpig átmelegítő, megnevezhetetlen boldogságot soha többé nem éreztem, de mindig gondolok rá, a sír mellett is, ahol édesanyámmal egy sírban talán néha rólam is álmodnak.

Aztán elmúlt az a pillanat, apám szelíden képen legyintett, és azt mondta:

Jól van, fiam! Most már rendben van minden... de eredj a kapuhoz, mert valamelyik barátod füttyöl... De mért nem jön be?

Ez Béla, édesapám. Kicsit szégyellős...

I - Érdekes, de a villanykörtét az utcán lecsúszlizta...

Az más, édesapám... az vadászat...

Na, csak menj! - mondta apám elfordulva, de nagy bajusza gyanúsán mozgott, ami azt jelentette, hogy csendben nevet.

Valakiről azonban megfélemeztem, mégpedig legrégebbi kaposi barátomról, Dégh Gusztikáról, aki már akkor barátom volt, amikor még nem tudhattuk, hogy valamikor majd egy osztályba járunk; amikor még csak mint vendég tartózkodtam a Rózsa utcában nagyapáméknál, és semmiképpen nem gondolhattam arra, hogy valamikor majd én is ennek az Utcának - a 2. szám alatt -valóságos és jogos lakója leszek. Gusztival már akkor is szívesen voltam együtt, mert lassú beszéde, szinte szomorú nyugalma és Lajos bátyja terrorja alatt is megtartotta nyugodt cinkosságát és humorát. Családi állapotuk rendezetlenségéről már szoltam, s az nem változott azóta sem, de ez látszólag - és azt hiszem, a valóságban is - Gusztikát egyáltalán nem érdekelte. De az iskola sem. Nem törte össze magát a tudományok megszerzésében, nem akart jeles bizonyítványt hazavinni, és nem is vitt. De nem is bukott meg. A RAC-nak csak kültagja

maradt, mert arról szó sem lehetett, hogy heti húsz filléret fizessen, de Gusztikát szerette mindenki, így majdnem annyit futballozott, mint a rendes tagok. És annyit cigarettázott is, mert egyedül Guszti volt hajlandó elmenni Bognárék vegyeskereskedésébe egy tízfilléressel, hogy két darab - ha jól emlékszem - Király „szivarkát” vegyen a RAC tagjainak. Ez a két cigaretta azután „szippantásonként” lett szétszétva a tíz-tizenkét tag között. Szóval a cigaretta „szájra” járt, fittyet hányva a baciluselméletnek, és a szolgáltatásért Gusztika is beszállhatott. Később, sokkal később a legmárkásabb külföldi cigarettákat, angolt, amerikai, németet, osztrákot és szerbet szívhattam én is, de meg sem közelítette egy sem a szájról szájra járó Királyt, amelynek szipkáját - átadás előtt - mindenki köteles volt a nadrágján vagy zsebkendőjében megtörölni ... (Megjegyzem azonban, hogy a felsorolt nemzetek cigarettái közül a szerbet szerettem legjobban, mert abból a dohány nemes aromája a legkevésbé volt kilúgozva.)

Most, amikor ezeket az emlékeket írom, több mint ötven év múlva, a szigligeti Alkotóházban, Filtolt szívok, drága, füstszűrős szipkából, és bizony kissé szomorúan gondolkodom arra, hogy a szájról szájra járó Királynak csikkje mennyivel finomabb, ízletesebb és zamatosabb volt...

Visszatérve azonban Gusztikára - istenem, él-e még valahol? -, szomorúan kell beszámolnom tragikus kísérletezéséről is, jobban mondván kíváncsiságáról, hogy az apja íróasztalában talált skatulyában levő fehér, porszerű valami vajon mi lehet...

Apja ugyanis valahogy nyitva felejtette szobája ajtaját, ami Gusztikát felfedezési útra ingerelte. A kis doboz hiánya alig tűnhetett fel, még ha apja közben haza is jött volna, így Gusztika a kertbe távozott, hogy a dobozban levő anyagot tüzetesebben megvizsgálja. Először megkóstolta, aztán pedig - miután semmi íze nem volt - megpróbálta meggyújtani. Ez már sikerült! Jobban, mint Gusztika vagy bárki gondolhatta volna. Az ártatlannak látszó anyag ugyanis szelíd kinézéséhez nem méltó robbanást művelt, és Gusztika - ha jól emlékszem - bal keze három ujját is magával vitte, kis barátunk pedig visszavánszorgott a tiltott szobába. s a szentséges íróasztal előtt a padlón maradt, eszméletlenül, de nyugodtan, ahogy szokta.

Persze, jöttek a... nem, nem a mentők, mert telefon ugyan lehetett valahol a Rózsa utcában, de senki sem tudta, hol... tehát jöttek a szomszédasszonyok, és Gusztikát emberi és anyai szeretettel eszméletre mosdatták, a szentélyt - azaz dr. Dégh törvényszéki bíró úr szobáját - tisztába tették, a csúnyán összeroncsolt kezet, ahogy tudták, bekötötték, és valaki a sebesültet eltámogetta a kórházba, ahonnan Gusztika pár nap múlva

aránylag egészségesen, de egyik kezén - úgy emlékszem, a bal kezén -

két ujjal távozott.

Gusztikát tehát pár nap múlva egészségesen és szokásos fásult nyugal-mával láttuk viszont. Izgatott és szenzációéhes kérdéseinkre csupán ennyit mondott:

- Hát felrobbant az az izé... - S ezzel súlyos sebesülésének történetét be is fejezte.

Ezenközben a RAC vezér- és tisztikara szépen kialakult, mert monda-nom sem kell: legénység nem volt, így mindenki önállóan gondolkodott és cselekedett, bár bizonyos összefogó határok között. Talán azt mondhat-nám, hogy a fővezér Havas Jenő és Potvocsek Pali volt, de mégis inkább Jenő, mert ő bennszülött, azaz kaposi volt, míg Pali a kéthónapi vakációt vidéken töltötte, azaz hazament... Megmondom őszintén, Palit neve sem tette alkalmassá a vezéri posztra, mert az a „esek” végződés valami szláv, illetve tót eredetre vallott, s ez nemzeti önérzetünket sértette volna, és csak akkor kezdtünk el gondolkodni, amikor kiderült, hogy a Havas 'család azelőtt Hartmann volt. Viszont a legénység: a Györffyék, a Kondorayak és Bene Gyula Lajos, a Kapocsfy Laci, Papp Jóska egészen „magyarok” voltak, nem is beszélve magamról, német, szerb, francia, lengyel és persze magyar nagy- és dédszülőkről is, akikről azonban az ősök firtatásánál mélyen hallgattam.

Még csak az kellett volna, hogy ez kitudódjék... amikor barátaim kö-rében én voltam az igazi magyar. Gölle, Somogy szülötte, akire a RAC büszke lehetett, mert ha meg is bukott annak a nyavalyás gimnáziumnak első osztályában (igazságtalanul...), most viszont, íme: most színjeles, azaz kitűnő volt, és lelépett hetven lépésről kétszer egymás után bedobta az épülő színház ablakát...

És ez döntött!

Hát még amikor elkezdődött a csúzlíkorszak, amelynek elindítója én voltam, olyan családból származva, ahol Géza bátyám, apám testvére az ifjúkori mártírságot is elviselte (apám madárvédő kegyetlen rendezésében), de a „csúzli”-ról, azaz rossz magyarsággal: „gumipuskáról” le nem mondott. Talán megemlítettem már, hogy Géza bátyám valóságos mű-vésze volt a csúzlinak - amint később a puskának -, a csornai állomásra járt lőszerért, megfelelő kavicsért, mert Göllében csak áldott búzatermő föld volt található. Nem is beszélve arról, hogy Géza bátyám madárskalp-gyűjteményét egy átutazó norvég madarász 100, azaz egyszáz koronáért vette meg, amit azonban apám egyszerűen zsebre vágott. (Apám ugyanis állásban levő felnőtt volt már, míg később született öccse csak elemista.

akit ő nevelt... s a száz korona tulajdonjogáról lehetne vitatkozni. Apám azonban nem vitatkozott, és - bár öccsét ő nevelte, ruházta stb. - a kék hasú százast vita nélkül eltulajdonította. Géza bácsi ezt élete végéig emlegette,

mint élete legnagyobb szívfájdalmát...)

Géza és Pista bátyám - ezt be kell vallanom - nem riadtak vissza egy kis orvvadászattól sem, amíg tetten érve a hercegi erdőben, fel nem jelentették őket a főbírói hivatalban.

A tárgyalás hajnalán Pista bátyám ismét lőtt egy bakot, menet a tárgyalásra, s ezt a bakot a főbíróné asszonynak prezentálta, aminek következtében a „gyanúsítottakat” a főbíró a vád és következményei alól természetesen felmentette, és ebédre őzpörköltre látta vendégül. A vendégség, illetve az ebéd szinte már az estbe ért, amikor jeles nagybátyáim, bár sűrű bocsánatkérések között, de enyhén részegen távoztak, és kellemesen elbeszélgettek az úton a kocsisal, aki szintén be volt rúgva.

- Hát elmúltak azok a szép idők! - mondta ötven év múlva Géza bátyám, és én teljesen vele éreztem...

Gyerünk azonban vissza a Rákóczi téri Atlétikai Club „Csúzlitagozatának” megalakulásához, ahol nem volt semmi megalakulás, de egyre többen vásároltak csúzligumit a Korona utcai vaskereskedésben. A szakosztály növekedése nem ment simán, mert a kezdők (minden kezdet nehéz...) részint saját hüvelykujjukról lőtték le a körmöt, és jól járt az, aki teljesen le is lőtte, mert a félig lebillent köröm eltávolítása rendkívül közvetlen és közvetett fájdalommal járt (a közvetett fájdalmat az atyai megtorlás okozta...), részint pedig a Búzapiac környékén „elterülő” ablakokat lődözték be, ami megint csak szuverén szabadságuk korlátozásához vezetett.

Lakott helyen üzött, sőt üldözött csúzlizgatásunk azonban az ellenséges erők olyan koncentrált összefogásához vezetett, hogy megunva az értelmetlen városi környezetet, kirándulásokat szerveztünk a Szentpáli-erdőbe, ahol nem voltak szülők, tanárok, rendőrök, sőt ablakok sem, így enyhén vadászias sportunkat nem kifogásolta senki.

De voltak mókusok és madárfélék, az út mentén egy-két ürge is akadott, sőt kutya is, amelyeket természetesen prérikutyáknak tiszteltünk. Ezek a prérikutyák bizonyos idő múlva nemhogy támadtak volna, hanem a kerti ház mögött kerestek menedéket, mert - egy esetben láttam, tehát tudtam - a csúzligolyó találata rettentő fájdalmas...

Havas Jenci, első osztályú barátom, a Béla király utcában úgy meglőtt egy támadni készülő komondort, hogy az szinte felfordult a fájdalomtól.

majd üvöltve elrohant; ő találta el Kisrómay Antit is - unokaöcsémet -, aki őrjöngve és ordítva forgott maga körül, pedig Jenci már majdnem leborulva kért bocsánatot, mert nem láthatta az utcasarok mögül kilépő barátunkat.

Jenci ez alkalommal egy majdnem fél cigarettát is felajánlott Antinak ', fájdalomdíjul, de a sebesült ezt büszkén visszautasította...

Aztán meguntuk a Szentpáli-erdőt is, mert a muníciót nem lehetett

pótolni, ezenkívül pedig, sajnos, az öreg erdőőr nyugdíjba ment öreg kutyájával együtt, és utóda - egy szeplős, vörös fiatal egyén - kerekén megmondta, hogy ha még egyszer meglát bennünket az erdőn, hát eltöri a botot a hátsó fertályunkon. Ennek ugyanis még nem volt puskája. És kutyája sem...

- Kifelé, gazemberek! - ordította, és botjával fenyegetett utánunk, aminek a vége az lett, hogy valamelyik elkeseredett RAC-tag (már nem emlékszem, ki volt) a vörös és kellemetlen egyént fejbe csúzlizta.

Hát ilyen ordítást azóta sem hallottam, de ilyen futást sem láttam, mert a kellemetlen egyén legalább egyet el akart fogni belőlünk. Hát rohantunk is szívszakasztva, amíg valakinek eszébe nem jutott a csúzli s a bosszúéhes egyént combon löni. Erre vérszemet kaptunk, és a gyakorlatlan erdővédek be kellett látnia, hogy ezt a csatát elvesztette. Be is -látta, mért nem hajszolt tovább bennünket, ellenben a favágók kiszólásaival vegyes erdőőrszótár olyan válogatott átkait szórtá utánunk, fel- és lemenő női rokonságunk legdiszkrétebb, bár nélkülözhetetlen testrészeit emlegetve, hogy a legnagyobb sebességre kapcsolva távoztunk, és csak a kis hegyi kápolnánál ültünk le a hajszát kipiheenni. Itt már kultúrkörnyezetben voltunk, de a megvadult erdőőr el is maradt már régen.

Szerettem ezt a magányos kis kápolnát, és valahányszor eszembe jutott, mindig Ludwig Uhland Die Kapelle című költeményére emlékeztetett:

Droben stehet die Kapelle Schauet still ins Thai hinab... Drunten singt bei Wies und Quelle Froh und hell der Hirtenknab...

Aztán a vége:

„Hirtenknabe, Hirtenknabe!

Dir auch singt man dórt einmal..."

Ezen mindig elgondolkoztam, s végül is be kellett látnom, hogy bizony „nekem is énekelnek ott majd egyszer"...

Ott? Igen, tudtam, hogy ez az Ott majdnem bizonyosan nem Itt lesz. de valahol lesz, s ez mindenképpen a mulandóság szomorú végtelenségének emberi döbbenése.

Ilyen gondolatok forogtak a fejemben, amíg barátaim privát hőstetteiket mesélték egymásnak, és hárman is bizonyították sűrű esküdözéssel, hogy a kellemetlen erdővédet ők és csakis ők lötték fejbe.

Csak én hallgattam, mert a kis kápolnát néztem, és Kondoray Béla. Én: mert megfogott ennek a kis kápolnának messzenéző, ködös valósága, és Béla, aki soha nem veszekedett, és soha nem kiabált, soha nem verekedett, csak kissé elnézően mosolygott. Talán tudatában volt hihetetlen erejének? Nem tudom...

Amikor Kondorayékhoz meghozták a téli tüzelőt, szemet és három

köbméter hasábfát, Béla pár napra eltűnt, és utána megmutatta, hogy távollétében szép szögletes rakásba rakta a szenet, és mellette mértani pontossággal a felfűrészelt és felaprított hasábfát.

- Béla! - kiáltottam az elismeréstől, mert jól tudtam, hogy ez valóban férfimunka volt a javából, és hivatásos favágó sem csinálta volna meg rövidebb idő alatt, szebben és jobban.

Béla megnyalta a szája szélét - mint mindig, ha zavarban volt -, és mosolygott. Csak ennyi volt a válasz elismerésemre. Aztán másra terelte a beszédet. És csak egyszer láttam kifordulni magából, de erre nem is szeretek visszaemlékezni.

Horgászni mentünk az „összefolyás” nevű helyünkre, ahol mindig fogtunk valamit, mert a halak szerették ezt a helyet.

A Kapos vizével itt egy kis patak egyesült, és elég széles volt a meder, ami reményeinket legtöbbször kielégítette.

A víztől nem messze egy kislány füvet szedett egy zsákba, aminek nem örültünk, de a kislány olyan csendesen mozgott, hogy jelenlétét igazán nem kifogásolhattuk, hiszen neki éppen annyi joga volt a füvet szedni, mint nekünk horgászni, pláne amikor megjegyezte, hogy az ő bátyja is nagy horgász, és múlt héten egy majdnem kilós csukát fogott. Pontosan 94 deka volt.

Kukaccal? - kérdezte Bütyök.

Nem. Kis hallal...

Többet aztán nem is beszélgettünk, mert megindult a kapás, bár csak kis halakat fogtunk: „törbök”-öt és „naphalak”-at. (Azt már csak sokkal később tudtam meg, hogy a törbök szerb vagy horvát neve ennek a kishalnak, amit átvett a Dunántúl is, s a magyar neve: fenékjáró küllő.

A naphal pedig Amerikából ideszármazott kártékony „szeméthal”.)

Vakációban voltunk, amelyet aranyos napsugárral szórt tele az ég, és csak később szólt meg újra a kislány, aki teleszedte már a kis zsákot.

Nézhetem? - kérdezte. - Csendben leszek ...

Persze - mondta Béla -, a Kapos vize nem a mienk, és a partja se... így hát szótlanul horgásztunk tovább, és fogtunk is szépen, de csak

apróságokat, amikor egy elég vézna ember szólt le a partról, szinte felelősségre vonóan:

- Horgászjegy van?

Kissé ijedten néztünk hátra, mert horgászjegyünk nem volt, de nem is emlékszem, hogy abban az időben a Kapos partján lett volna valakinek. Nem mintha a horgászjegy valami drága okmány lett volna - két-három korona volt talán -, hanem mert órákig kellett érte ácsorogni az adóhivatalban, és végül is soha nem kérte senki.

Nem válaszoltunk tehát, remélve, hogy a kellemetlen egyén elmegy a

fenébe.

- Nektek szoltam, csibészek!

Béla körülnézett, felfelé a levegőbe, mintha az ismeretlen égi hang tulajdonosát keresné, de a kislány suttogva azt mondta:

Részeg... itt szokott horgászni... bicska van nála...

Mit lotyog az a kis kurva?

Ez a durva, trágár szó szinte megütött bennünket, és láttam, Béla kezében remeg a horognyél.

- Ha lemegyek, kutya világ lesz! - ordított most már a kellemetlen egyén, és mivel erre se válaszoltunk, ledobta horogfelszerelését, csúszkálva elindult lefelé, és mivel a lány feljebb volt, mint mi, nem nagyon, de simán belerúgott.

- Most majd ti is megkapjátok! De nem kaptuk meg...

Béla kezéből - szinte öntudatlanul - kiesett a horognyél, de nem kapott utána, hanem a rugdalódzó egyént egy olyan szédületes pofonnal fogadta, hogy az csak eldőlt a meredek oldalon... de már ugrott is fel, zsebében kotorászva.

- Vigyázz! - sivalkodott a kislány, de erre már nem is volt szükség, mert - nem vagyok bokszoló, és nem ismerem a szakkifejezéseket - a véres szemű egyént egy olyan balegyenes és utána - de szinte abban a pillanatban - jobbhorog fogadta, hogy csak eldőlt, mint a zsák. Aztán elkezdett sírni. Ettől aztán úgy megrémültünk, hogy fölkapkodtuk kis motyónkat, a kislány meg a zsákot, és ha nem is futva, de erősen kilépve siettünk a vashíd felé.

Borzasztó! - motyogta Béla. - Borzasztó... de hát mit kellett volna tenni?...

Semmit! - mondtam. - Semmi mást. Nem is tudom, ha te nem vagy ott?...

De a kis fruska már nevetett.

- Rettentő erős vagy! - nézett Bélára. - Megfoghatom a muszklidat? Béla úgy elpirult, és olyan zavarba jött, hogy megállt, és behajtotta karját, hogy a kislány - a zsákot letéve - a karját megtapogathassa.

Mint egy cipó! Nem csodálom, hogy Lajos bácsi csak elfeküdt... -Hát ismered?

Persze! A sógor bácsim... mondtam, hogy részeg!

Már majdnem hazaértünk, amikor Béla ismét megszólalt, bár nehezen rakta össze a szavakat:

Hát... öregem, hogy Lajos bácsi...

Szólhatott volna ez a taknyos lány - mondtam. Béla szomorúan ingatta busa fejét.

Akkor se lehetett volna mást tenni. Legjobb, ha nem beszélünk róla. Végezetül még csak annyit, hogy Béla a Bütyök melléknevet nem tőlünk, hanem Takács tanár úrtól kapta, aki a tornát is tanította, és amikor Béla a

nyújtón bemutatkozott, azt mondta:

- Ez igen! Ez nem fog leesni soha. Oda van ragadva, mint a bűtyök az ághoz...

De ez a keresztelő már három vagy négy éve lehetett, míg ennek az emlékezetes kalandnak idején Béla talán tizenöt éves volt.

Úgy látom, kissé előreugrottam életem távoli naplójában, de hiszen az emlékezet alig törődik az idővel, amely nem segít soha, és talán nem is tudja, hogy ő az Idő, és az ember fejében összevissza kapcsolja a kedves és kedvetlen, a szép és csúnya, jó és kellemetlen eseményeket.

Menjünk tehát szépen vissza 1912 nyarához, annak is a vége felé, amikor a kéthónapi, a nagyvakáció ragyogó napjai már csak egy-két hetet tettek ki, aztán pár napot, aztán már annyit sem.

De - legalábbis egyelőre - nem is bántam.

Új tanterem, új gyerekek, mert a második osztályban már összezsúrták az I/A-t s a B-t, s ez kellemes zűrzavart okozott. Legalábbis - egyelőre. Az I/A és I/B kb. 50-60 gyereket jelentett a második osztályban, ahol a zsibongás óriási volt, amíg meg nem jelent Takács tanár úr, aki a katedra-dobogóról állva végignézett az osztályon.

Nem szólt semmit, csak nézett.

És az ismerkedő locsogásra mintha olajat öntöttek volna. Az ordításból láрма lett, a lármából susogás és zümmögés, aztán ez is elfulladt. Pedig Takács tanár úr nem szólt egy szót sem. Csak nézett. Szeme lassan, padról padra járt...

- Három percet adok, hogy mindenki elhelyezkedjék - szólalt meg aztán. - Három percet! Aztán csak én beszélek, s az, aki felel, akit kérdezek. Jobb, ha ezt megjegyzitek magatoknak...

Ezzel leült, maga elé tette az osztálykönyvet, óráját, és beírta a beírandókat az osztálynaplóba, de néha-néha felpillantott, s ilyenkor az osztály kezdődő zúgása mintha elhallgatott volna.

Aztán kinyitotta az osztályozónaplót.

- Aczél!

Ekkor nagy csend lett.

- Akinek a nevét mondom, álljon fel, s addig állva marad, amíg kérdem. Aztán leülhet. Tehát: Aczél!

Oldalt egy ablaknál egy szemüveges fiú állt fel, azt mondta: -Jelen!

Jó - mondta a tanár úr. - így még katonásabb. Tehát akit szólítok, feláll, és azt mondja: Jelen! Látom, szemüved van. Nem akarsz itt ülni az első padban?

Jó lenne, tanár úr...

Szedd a cókmókod, és cserélj helyet azzal a göndör hajú legénnyel.

A helycsere megtörtént.

- Balázs! - A tanár úr megnézte Balázst, intett, hogy leülhet. Dubovánszki... Erényi... Leülhettek. Fekete! -Jelen! -álltam fel. Nem voltál te azelőtt Schwartz?

-A fene jobban tudja! - mondtam mérgesen, de el is halványodtam.

S ekkor akkora lett a csend, amekkora csendet ritkán hallottam még életemben, és vártam a pofont, a megszégyenülést, mert szinte öntudatlan hirtelenségemért meg is érdekelttem.

Takács tanár úr belepirult ebbe a válaszba, felkelt, s amíg hozzám ért, csak a szemét láttam, a benne lobogó haragot, amely aztán, mire hozzám ért - kiégett. És már mosolygott, majdnem nevetett.

Aztán megsimogatta az arcom.

Vigyázz a szádra, kisfiam ... és fékezd magad. Én pedig összetörten, sírva a padra borultam.

Miért nem ütött pofon - suttogtam -, miért nem ütött pofon?...

I Aztán folyt tovább a névsor: Fónay, Gál... Gollik... Gotthár... Horváth ... Kilecz... Klein... Kohn... Kótai... Kreiszler, Kundler, Lov-rich, Nattán, Neukum, Pálffy, Rajczi, Sippert, Simon, Schön, Simonyi, Sothovszky... - nem akarom végigmondani a névsort, csak az ismerősöket, mert ez a névsor nem a második osztályé, hanem az I/A-é volt, s azt, amíg élek, sem felejttem el, pedig, hogy tegnap mit ebédeltem, vagy kivel találkoztam az utcán, ha megfeszítenének sem tudnám megmondani.

Az osztály mindenesetre félig gúnyosan, félig tisztelettel nézett rám a következő tízpercben, én pedig ide-oda bolyongtam a rohangálok között, mintha magamat kerestem volna. Aztán hirtelen felfigyeltem, mert nagy lett a csend, és az iskolaudvar felett egy nagy madár repült keresztül toronymagasságban, s a városi ifjúság elkezdett ordítani:

-Gólya! Gólya!

Szamarak! - mondta mellettem valaki. - Szamarak!

Hát... azok - csatlakoztam a cingár ifjú véleményéhez. - Hogy lehet a szürkegémét gólyának nézni ? És a gólya nem is így tartja a nyakát amikor repül... És a gólya fehér és fekete. Ez meg csak egyszín szürke. És a gólya többnyire hasznos. Ez meg mindig káros. Csak a nagy ingoványokban nem, ahol sok a béka, és sok a szeméthal. Mi a neved?

Walter. Walter Károly. De te mondhatod Karcsinak is.

Kaposi vagy?

Talán fél éve. Eddig magántanuló voltam. Az apám uradalmi intéző volt Szigetvár mellett, de a gróf eladta a birtokot.

Mi is körülbelül egy éve lettünk kaposiak ... - S arra gondoltam, hogy új barátomnak a gimnáziumi gyászos szereplésemhez semmi köze. De lehet, hogy nem is érdekli.

És ekkor csengettek.

- Pasitszky jön be ezen az órán - mondta Karcsi -, szeretem. Szeretek rajzolni...

De Pasitszky tanár urat, a rajztanárt mindenki szerette. Kedves, szőke, elég nagy orrú ember volt, aki néha mellém ült a padba, pedig hol voltam én Lovrich Kálmántól, aki - korához képest - igazán művész volt!

Pasitszky tanár úr azonban ez alkalommal becsapott bennünket, mert szó sem volt a szabadkézi rajzról. Kijelentette, hogy ez az óra az „ábrázoló geometria” órája. Egyébként azonban vegyünk elő ceruzát és papírt, mert lediktálja a tanrendet. Akinél nem lenne írószer és papír, az írja le kölcsőnpapírra. kölcsönceruzával. Egyébként mindig segítsük egymást mindenben, mert az az emberség és a bajtársiasság.

Ezek után nagy sustorgás, zörgés hallatszott, ami eltartott az óra végéig.

Csengetés után újra megkerestem Karcsit, és folytattuk az ismerkedést, amelyből kiderült, hogy Karcsinak egy öccse is van, és egy egészen kicsi húga is. Apjának négyezer koronája van a takarékbán, de erre nagyon kell vigyázni, mert nem tudják, hogy mikor kap megint állást. Nagyon szigorú ember. Mosolyogni sem látta senki.

Ver benneteket? - érdeklődtem.

Nem. Soha.

Hát - érdeklődtem - hogy lehet valaki szigorú pálca nélkül ?

Majd meglátod. Mindig szomorú, mert csak ír, csak ír, írja a kérvényeket ehhez a grófhhoz, ahhoz a herceghez... és mindig elkésik, mert jönnek a válaszok, hogy az állást már betöltötték. És ilyenkor anyámhoz viszi a levelet, aki azt mondja: „Nem baj... majd egyszer csak sikerül

- és elteszik a levelet, mert lehet, hogy ha az az ember nem válik be, akkor talán apát hívják.

Amikor új barátom ezt elmesélte, nem volt szomorú vagy aggódó. Csak valami száraz lemondás volt benne, ami úgy ült gondolataim közé, mint egy szőrös bőregér.

A következő órát Gálos igazgató úr tartotta. Mértanóra volt. Sápadt arcú, oldalszakállas, nagyon világos előadású tanár volt. Kimért, rendkívül okos és jószágos. Okosságát nem értettük, de éreztük, hogy előadása mögött a tudásnak szinte beláthatatlan területe van, ködös messzeségben.

Az osztályban mindvégig csend volt, pedig egyszer sem mondta, hogy: csend legyen! Nem volt sem félelmetes megjelenésű, sem fenyegető. Kimért volt, és előadásában végtelenül korrekt, világos és érthető. Ha az osztály valamelyik részén valami mozgást észlelt, elég volt előadásában megállni és oda nézni: a mozgolódás megdermedt.

Érthetetlen. Még csak harag sem volt a szemében.

És az is érthetetlen, hogy a mértanóra egy cseppet sem volt unalmas, és

szinte csodálkoztunk a hamarosan felhangzó csengőre.

Gálos igazgató úr felállt, és azt mondta:

- Némelyik osztálynak szokása, hogy amikor a tanár óra után kimegy, azonnal ordítás kezdődik és kultúremberhez nem méltó láрма. Gondolkodjatok ezen...

Ezzel kiment.

S az osztály majdnem lábujjhegyen ment ki az udvarra.

Hol laktok? - kérdeztem Karcsit óra után.

Honvéd utca 9. Kis sárga ház. szemben a kaszárnyával.

Mi a Rózsa utca 2. alatt. Saját házunk van - mondtam, és ezt már meg is bántam, amint kimondtam.

Gazdagok vagytok?

Fenét! - örültem. - Minden pénzünk belement a házba, de apámék nem akartak árendás házba menni. A Honvéd utcában mi is bérházban laktunk, a 72. alatt. Majdnem az utca végén, Kopácsy kertészék mellett. Onnét jártam a gimnáziumba ...

Karcsi meghökkenve nézett rám, és én magam sem tudom, miért hoztam elő a gimnáziumot. Talán adni akartam valamit Karcsinak szegénységükért? Az apáért, aki hiába írja a kérvényeket?... Nem tudom ...

Karcsi megállt.

És miért hagytad ott?

Mert háromból megbuktam. -Te?

-Én!

- Hiszen tiszta kitűnő vagy!

-Itt igen. Ott azonban a fene tudja, mi volt velem; de ezt csak te tudod és a tanár urak, de azok nem beszélnek róla. Te se beszélj róla. Még otthon se...

Karcsi megállt, s vézna kis kezét nyújtotta.

- A barátod vagyok! - És elpirult, és befordult az Eibnitz közbe... mert most a Fő utcán mentünk mindketten, hogy még egy kicsit együtt lehessünk.

Ez a barátság aztán lassan elmélyült. Hetenként egyszer-kétszer meg is látogattuk egymást, és én nem lakásuk kietlenségétől döbbsentem meg, hanem az egész lakáson rajtaülő tehetetlen szomorúságon. Walter bácsi soha nem szólított meg, soha nem kérdezett semmit. Mikor először voltam náluk, kezet nyújtott, és Walter néni kis keze, amikor kezet csókoltam, még kidolgozottabb volt, mint édesanyámé. Aztán hetenként egyszer Karcsi jött hozzánk, s egyszer én hozzájuk. Lakásuk nagyon tiszta volt, nagyon rendes, és nagyon - szegényes. Nagyon kellett vigyázni arra a kis pénzre, ami a takarékbán volt... És Karcsi annyira megszokta a szomorú csendességet, hogy amikor nálunk volt is, nagyon halkan beszélgettünk.

Az én családom sem volt hangoskodó, de Karcsi mellett úgy megszoktam a csendes beszédet, hogy apám egyszer rám szól:

- Nyisd ki a szád, fiam; én sem szeretem, ha ordít valaki, de ne is sutogjon, mintha valami titkot mondana.

Mindez azonban semmit sem rontott barátságunkon, ami akkor kezdett igazán terebélyesedni, amikor hetenként egy napot vadászatnak szenteltünk. Természetesen ez a vadászat nem Holland & Holland kakas nélküli puskákkal történt, hanem Walter & Fekete csúzlikkal, amelyek

- csúzliviszonylatban - szintén remekek voltak.

Az ágas, a gumi, a megfelelő kötések, a bőrnyelv ... minden első osztályú kivitelben, és a zsebek tele a vasúton szedett kavicssal...

Vadászterületnek pedig a Kapos folyó vágóhíd alatti részét neveztük ki, ahol nemcsak ártatlan békák, néha egy-egy sikló s a bokrokon verebek voltak, hanem hatalmas patkányok is, amelyek a vágóhíd vízbe ömlő véres hulladékain verekedtek.

A patkányokat agyonlőni természetesen csúzlival nem lehetett, de nekünk elég volt egy-egy olyan találat is, hogy a patkány visítva tekergett a vízben, amely elvitte Taszár felé, és aligha jött vissza a kaposi vágóhídhöz. De láttunk akkora kan patkányt is, hogy igazán megdöbbentünk undorító nagyságán, emberien gonosz arcán, kiálló agyarain és majd galambtojás nagyságú heréin.

És Karcsi éppen ezt a tenyészkant találta gerincen, hogy az dühében nekirohant egy kisebb patkánynak, s azt kezdte marni, szóval általános visítózás kezdődött, amikor én is eltaláltam a nagy hímet, s végül a túlsó oldalon megjelent egy kis drótszőrű foxi, és tajtékozva vetette magát a küzdelembe.

És ekkor láttam azt, amit soha nem hittem volna el senkinek: hogy az egyre szaporodó patkányok nem hátráltak meg. Sőt! A kifolyó alagutakból új és új harcosok jöttek elő, és halálmegvető bátorsággal martak bele a kis kutyába, amely már mintha segítségért jajgatott volna. Mi már sürgősen vetettük le a cipőinket, hogy beavatkozzunk a harcba, amikor

- mint egy szőrös gránát - egy korcs farkaskutya ugrott felülről a küzdők

közé. Ez a kutya szinte hörgött a dühtől, és egy-egy harapás után meg rázta még az áldozatot, aztán undorral dobta a vízbe.

Gyönyörű volt!

Most már a kis foxi is újra vérszemet kapott, és pár perc múlva üres lett a part. Szinte vezényszóra. A két kutya a jelek szerint nem ismerte egymást, mert a harc után

- majdnem azt mondhatnám: bemutatkoztak egymásnak, aztán együtt távoztak a vágóhíd irányában.

De ezzel mi is kiharcoltuk magunkat; a mozgalmasságból elég volt. hát tovább-ballagva, leültünk egy fűzfa árnyékába, és miről beszélgethettünk volna, ha nem az Otthonról? Ez a szó nem a kaposvári lakásunkat jelentette, hanem a szülőföldet. Nekem Göllét, Karcsinak pedig Turbék és Szigetvár között egy pusztát, ahol Karcsi született. Tizenkét éves kis életünkben mennyi emlék, mennyi ember, mennyi vidék, amerre kocsival jártunk csupa fény vasárnapokon, csupa hó hétköznapiakon, amikor a mezőkön nem látszott ember, csak a varjúseregek böngésztek a kukorica-szár-erdőkben, kis cinkék az út menti fákon, s egy-egy vándor, aki már messze megállt: „Hallom a szánkócsengőket” - és nem is kellett szólnia, a szánkó úgylis megállt a vándor mellett.

Hova, hova? - kérdezte apám.

Csak ide Gyalánba, uram. Egy asszony mondta a feleségemnek, hogy újra akarják cserepezni a templomot. Én cserepezőmester vagyok, uram.

És Pista bácsi már emelte a pokrócot, hogy a vendég utas is betakaródjasson.

Szerencséje van, barátom - mondta apám -, én éppen a gyaláni kántortanítóhoz megyek.

Én cserepeztem az attalai templomot is meg a naki újtemplomot is. írásom van róla. Persze hárman álltunk össze, és rendes munkát végeztünk.

Aha! - mondta apám. - Maga a Kupeczky?

Én volnék, uram. Honnan tudja?

Komám az attalai mester: Szabó János.

Hát jobb ajánlás nem is kell. A mester úr még a papot is legorombította, mert nem értett hozzá, és mindenbe beleszólt.

Így aztán vittük Kupeczky mestert, aki már többet nem beszélt, és látta, hogy apám a szája elé tartja a zsebkendőjét...

Aztán Karcsi vette át a szót, és a vadászatokról beszélt, ahová apját sose hívták meg, és a grófról, aki a főerdészt szerette, sőt a főerdésznét is... - Aztán - mondta - tudod, hogy van ilyenkor. A főerdészék a kiskastélyban laktak, s amikor a gróf megérkezett, a főerdésznek egyszerre sürgős tárgyalása lett Kaposban, de néha Barcson is... És elmaradt néha három-négy napig is... Addig az asszony és a gróf egyedül voltak ... Aztán, mivel anyám nem barátkozott az erdésznével, és mivel valamiféle pletyka is volt, mintha anyám mondta volna ... szóval... apámat kirúgták ... Nézd - nézett fel Karcsi a levegőbe -, ölyv!

- Héja - mondtam. - Rétihéja ... Karcsi hunyorgott.

Alighanem igazad van. Igen, igazad van - mondta, amikor a szép, nagy madár közelebb jött. - Nekem ókulát kellene hordani, de nem hordok, mert

közelbe jól látok. Nem igaz?

A te dolgod, Karcsi. De azt hiszem, ha így kiránduláson együtt vagyunk, talán kihozhatnád... nem igaz? Felnőtt nem szól bele, a magunkfajtat meg felpofozzuk...

És ettől kezdve a kirándulásokon Karcsi tanáros ókulát hordott, de nem is tévesztette össze a rétihéját az ölyvvel, sem a vércsét a sólyommal ...

Közben az iskola ment tovább, azaz múlt az idő, amelyet majdnem teljesen a madarászásnak szenteltünk, aminek a vége az lett, hogy Karcsi intőt vitt haza, én pedig csak árnyéka voltam a tavalyi színjeles tanulónak.

Takács tanár úr méltatlankodott is.

- Mi van veled, Fekete? Szólok apádnak, mert ez így nem lesz jó, sehogyan se lesz jó...

-A fene egye meg - mondtam Karcsinak -, Takácsnak igaza van! Ezután a kirándulásokra elvisszük a másnapi könyveket.

Karcsi keserű képet vágott ehhez az eszméhez, de másnap már nevetett földrajzóra után, mert egy erőteljes kettést fogott.

- Jól van, Walter - mondta Takács tanár úr. - Úgy látszik, Fekete jó hatással van rád; most már csak az hiányzik, hogy te is jó hatással légy Feketére...

A pad szinte megingott velem. Hát ezt meg honnét a mennykőből tudja?...

Az orvosságot azonban Karcsi találta meg. Amikor ő szépen felmondta nekem a leckét, amit én a könyvből ellenőriztem, azt mondta:

- Most add ide a könyvet, és mondd fel te! Majdnem megsértődtem.

Kérlek! - mondtam majdnem gúnyosan, és rövidesen beláttam, hogy a könyvből kikérdezni valakit - más, és a leckét tudni - megint csak más...

Kedves barátom - mondta Karcsi, Rónai tanár urat utánozva -, a leckét könyvből kikérdezni más. és a leckét könyv nélkül tudni - megint csak más...

Úgy éreztem, a guta kerülget, és csak később tudtam meg, hogy a másodikos polgáristákat a gutaütés a legritkább esetben kerülgeti. De megérte!

Most már ment a dolog, mint a karikacsapás, és Rónai tanár úr a legközelebbi feleletnél azt mondta:

- Na végre! Ez egy valódi tavalyi Fekete-féle felelet volt. - És tovább lapozva az osztálykönyvben, azt mondta: - Walter!

Karcsi szinte parádézva ment ki a dobogó elé, és hogy akkori nyelven fejezzem ki magam: „köpte” a leckét.

- Bravó!

És nevetett a tanár úr, és nevetett az osztály, csak mi nem neveltünk, mert éreztük, hogy valami árulás van a dologban, de hogy honnét és

hogyan és ki - ez soha nem derült ki. Ámbár lehetett véletlen is. A lényeg azonban az, hogy karácsony előtt már újra „jól álltunk”, a tanárok, a szülők, saját magunk, egyszóval az egész világ megelégedésére.

Karácsony előtt azonban egy vendég érkezett, akit apám jelentett be, mégpedig azzal, hogy:

- Ezzel a Gyulával találkoztam, tudja, szívem, a Nina néni vejével. Anyám mosolygott.

Tegnap olvastam meg a pincében: harminchét üveg dörgicsei van. Most már apám is nevetett.

- Szeretem ezt a nagy fejű Gyulát, majdnem annyira, mint ő a bort, de azért dörgicseit nem adunk neki. Mosassa ki azt a pintes üveget, aztán ebéd után átmegyek Bognárékhoz magam, hogy adjanak valami iható bort. Gyula öt óra körül jön, s az esti vonattal megy haza.

-Nem rúg be? Apám nevetett.

- Az üveg másfél literes, és „több borunk nincs” ... Gyula pedig - Nina néni maga mondta - három liter után lesz szellemes, öt liter után dalol is, ha van partner... de berúgni?...

Apám azonban mégsem mondta, hogy több borunk nincs, és én szaladtam át Bognár nénihez, még nem volt hat óra, és Gyula bácsi fél ötkor érkezett, hogy töltse meg újra az üveget.

Megjegyzem, Gyula bácsi már fél ötkor érkezett, mindenkit megcsókolt - Karcsit is! -, derűs és búcsúi hangulattal töltötte meg a nagy szobát, bár az ital nem látszott meg rajta. Csak érezni lehetett. De ettől függetlenül is Gyula bácsi szeretett minket, családját, anyósát, apósát... faluját, szóval az egész világot. És hívó ember volt. Hitt az Istenben, Királyban, Hazában, feleségében („szegény” Jankában, ahogy mondta), gyermekeiben, rokonaiban, falujában, megyéjében, a Kárpátokban és az

Adriában, sőt Ferenc Jóskában is, aki nagyon derék ember lenne, az istenadta... ha magyar lenne.

Közben megérkezett, jogot végzett Gyula bátyánk is - úgy emlékszem bemutatam már -, Imre bácsi öccse, Netti néni fia, aki nem csinált semmit az égvilágon. Pécsen elvégezte a jogot, valami hivatalt is vállalt, aztán rájött valami betegség, abbahagyta az egészet. Hazajött. Együtt horgásztunk és csavarogtunk, daloltunk is néha, mint vidám vándorokhoz illik, de csak vakációban. Egyébként „császárvadász”-önkéntes volt valahol Ausztriában, és amikor 1914-ben bevonult, nem láttuk három évig. De amikor aztán végre hazajött, igazi és teljesen megváltozott kemény császárvadász főhadnagy érkezett meg, bronz-, kis ezüst- és két nagy ezüstéremmel a mellén. Apám akkor este azt mondta anyámnak:

- Hát tudja, szívem, én szeretem ezt a Gyulát, de ez vagy azelőtt, vagy most csalja a világot...

Ez a „jogvégzett” jelző úgy lett szállóige, hogy a RAC-ban mindenki mesélt valamelyik kitűnő rokona valamely kiváló tulajdonságáról, amire az illető RAC-tag büszke volt; én büszke voltam „jogvégzett” Gyula bátyámra, a Bíró gyerekek ugyancsak Gyula bátyjuk tájékozottjára, Deney Lajos a lakójukra, Szép úrra, MÁV-tisztre, fizetése 33 forint 33 krajcár, Béla az apja mozdonyára, bajuszára, báró Rómy nem a báróságra, hanem papája vasutas aranygallérjára stb.

Már megint eltértem az események időrendjétől, de nem árt az olvasónak sem egy kis emlékeztető magyarázat, mert félek, gyatra emlékezetemben a dolgok összekeverednek.

Ott tartunk, hogy megérkezett másik Gyula bátyám is, a „jogvégzett”, és láthatólag szeretettel üdvözölték egymást a „nagy fejű” Gyulával, aki a második pint hatása alatt úgy nézett a jövevényre, mint ahogy özvegy anyja nézhet fiára, aki húsz év múlva érkezik a déltengeri szigetekről Fiúméba saját jachtján...

Második Gyula bátyám azonban (a „jogvégzett”), apámra pislogva, előhúzta óráját, és jelentősen azt kérdezte:

- Mikor megy a vonatod, Gyula?

Erre a „nagy fejű” Gyula bátyám is előhúzta óráját, mintha arról akarná leolvasni, hogy hát az ő vonatja mikor is indul tulajdonképpen.

Fél hatkor. Van még idő...

Csak azért kérdelem, mert nekem is dolgom van az állomáson. Mehetünk együtt... Fél óra múlva indulni kell.

Nagyszerű!

Apám töltött, és látszólag felszabadult hálával nézett „jogvégzett”

Gyula bátyámra, aki megszabadította „nagy fejű” Gyula bátyám elindításától.

A további beszélgetésekből már csak arra emlékszem, hogy „nagy fejű” Gyula bátyám érezhetően őszinte szeretettel hívott meg engem karácsonyi vakációra.

- A gyerekeknek nagy meglepetés és óriási öröm lesz - mondta; én szívesen ígértem is meg, hogy elmegyek, mert bár a családot ismertem, még nem voltam náluk. Úgy emlékszem, Janka nevű néném volt a legidősebb gyerek, aztán két fiú következett: Gyula és Jóska, és édesanyjuk neve szintén Janka volt.

Áldott, melegszívű családot ismertem meg bennük.

Mindez azonban csak később következik, amiről úgyis részletesen beszámolok majd, mert a meghívás csak a karácsonyi vakációra szólt, amitől még több mint egy hónap választott el bennünket.

Mivel azonban a felnőttek politizálni kezdtek, apám csak a szemével intett, hogy csendesen megléphetünk, bölcsen tudva, hogy sem Tisza Pista,

sem a srófos eszű Wekerle nem érdekel bennünket.

Ki ez a bácsi? - kérdezte Karcsi a szobában, amire egy kicsit össze kellett szedni magam, hogy válaszolni tudjak. - És mi a foglalkozása?

Karcsikám, ez a bácsi lófő székely ember, kántortanító, Mihók Gyula, aki elvette nagyanyám testvérének örökbe fogadott lányát, Janka nénit. Még csak nem is rokonok, de ezeknél kedvesebb és nagyobb szívű ember talán nincs is a világon. Nagyon szegények. De apámnak valósággal gorombáskodni kellett, hogy búcsúra ne küldjenek hízott libát és újévre kismalacot. Én még nem voltam náluk, Gölle elég messze is van tőlük; de most karácsonyra elmegyek, mert apám is akarja ...

Persze - mondta Karcsi -, persze! Csúzlit vigyél...

Gondolhatod...

És be kell vallanom, egy kicsit szégyelltem is magam, hogy ez a Gyula bácsiékhoz való készülődés elvett valamit a Karcsival és közös ügyeinkkel foglalkozó gondolataimból. És ebben valami hűtlenséget is éreztem, és éppen ezért Karcsival szemben még engedékenyebb, szüleivel szemben még udvariasabb lettem, de voltak pillanatok, amikor már megbántam ígéretem Gyula bácsinak, hogy karácsonyra náluk vendégeskedem.

De közbejött valami, ami eloszlatta felesleges lelkiismeret-furdalásaimat.

Már közel jártunk az ünnephez, amikor Karcsiékhoz mentem, és alig vettem le a kabátom, amikor Karcsi azt mondta:

Apám szeretne veled beszélni, kéri, hogy menj be hozzá... - És Karcsi a földet nézte.

Karcsi! Mit akar?

- Nem tudom! Isten bizony nem tudom! Ott az ajtó, kopogtass... Legjobban szerettem volna világgá menni, de odamentem az ajtóhoz, kopogtattam, s az ajtó abban a pillanatban halkan kinyílt.

Tessék, fiam - intett Walter bácsi a szék felé, de én csak a szék támláját fogtam meg, és állva maradtam.

Karcsi mondta, hogy jöjjen be ...

Én kértem, fiam, mert meg akarom köszönni, hogy Károllyal olyan szépen és eredményesen együtt tanulnak.

-De Walter bácsi! Hiszen én ugyanannyit köszönhetek Karcsinak! Együtt tanulunk, kikérdezzük egymást, és együtt járunk kirándulni is... meg minden ...

- Tudom, fiam. De Karcsi sose állt így az osztályzatokban, és ennek más oka nem lehet, és nincs is. Éppen ezért kérem, fogadja el ezt a kis pénzt, és helyettem vegyen magának valamit karácsonyra ...

-Nem!-majdnem kiáltottam, de amikor Walter bácsira néztem, azok a fényes, szürke szemek olyan parancsoló, villámló akarattal néztek rám, hogy a pénzt zsebre vágtam, meghajtottam magam, és kimentem a szo-

bából.

- Mi van? - kérdezte barátom, mert látta, hogy fel vagyok dúlva.

Vedd a kalapod és gyere! És mentünk.

De legalább megmondhatnád, hova megyünk, és ... -Várj!

A Zárda utca sarkán volt egy kocsmá, amelyben ilyenkor alig volt vendég, s ahova máskor aligha mertem volna belépni, de most elhatározott voltam a végsőkéig.

A kasszához mentem, ahol egy szép néni ült, rajta kívül az egyébként rendes, olajozott padlós kocsmában nem volt senki.

Kézit csókolom! - Kissé meg is hajtottam magam. Nény kérem, fel tetszik nekem váltani egy húszkoronást?

Ilyen gazdag vagy? - kérdezte a szép néni szelíden. Vagy találtad?

Nem, néni kérem. Instruktor vagyok egy barátoméknál, de tartozom egy másik barátomnak tíz koronával, és így nem tudom megadni.

A néni most már barátságosan mosolygott, sőt a fejem is megsimogatta, ami jólesett.

- Jó lesz négy ötkoronás?

Köszönöm szépen, nagyon jó lesz... Kézit csókolom! -vágtam zsebre a négy nagy ezüstpénzt, és kint azt mondtam tűnődve várakozó barátomnak: - Hát ide hallgass, Karcsi! Édesapád adott nekem húsz koronát, mert ahogy mondta, mióta együtt mászkálunk, sokat javultál, és ezt mondták a tanárok is.

Ez igaz.

De az is igaz, hogy mióta visszakérdezel, én is sokat javultam, hát most - és elővettem két ötkoronást - vagy elfogadod felét, mert ez az igazság, vagy becsületszentségemre belevágom mind a húszat ebbe a lefolyóba, s akkor aztán se neked, se nekem, mert ebből, amíg a világ világ, ezt a pénzt elő nem halássza senki... Itt van!

Karcsi - igaz, piros lett, mint a pipacs - zsebre vágta a két ötkoronást, és minden cél nélkül tétfereggtünk a református templom felé.

- Mikor indulsz? - kérdezte Karcsi, csak hogy kérdezzen valamit, mert éreztem, hogy ő is túl akar lenni ezen a pénzügyön.

Még nem tudom. Talán szombaton...

Jobb is, hogy elmegy... Döbbenten néztem rá.

Miklós bácsi jön karácsonyra, apám bátyja, s ilyenkor nálunk bolondokháza van, mert Miklós bácsi éppen olyan, mint az apám. Miklós bácsinak is mindig igaza van, és amilyen csend van nálunk máskor, olyan láрма van ilyenkor. Miklós bácsi szerint: aki szegény gazdatiszt, az ne ugráljon a gróffal, hanem fogja be a száját... Aztán ad a mamának száz

vagy kétszáz koronát, és azt mondja: „Neked adom, szegénykém, mert ez a főherceg nem fogadná el.” De mama mindent elfogad mindenkitől, és ha kérnek tőle: mindent odaad mindenkinek. Teljesen az ellenkezője apámnak. Mégsem veszekednek soha. A mamával nem lehet veszekedni, mert úgyis belenyugszik mindenbe, de a papával sem lehet veszekedni, mert nem áll szóba senkivel. Még a gróffal sem állt szóba, aki megbánta már a felmondást, és elküldte az öreg inast - aki megsúgta, hogy a gazdája küldte -, hogy írjon apám a gróf úrnak egy pár soros bocsánatkérő levelet, és azonnal mehetünk vissza.

Hát akkor? - néztem Karcsira.

Hát akkor apám azt mondta, hogy ő a gróf urat nem bántotta meg, tehát nincsen miért bocsánatot kérnie. Se szóban, se írásban... de a gróf úr őt kirúgta egy szajha kedvéért, tehát a gróf úrnak kellene bocsánatot kérnie. - „Uram! - könyörgött a jóra való öreg inas. - Iszen nem kerül semmibe...” „Más mondanivalóm nincs, Anti bácsi.” Az öreg inas fejcsóválva elment, anyám két hétig sírt, apám két hétig nem szólt senkinek egy szót sem...

Rettenetes kemény ember - mondtam elismeréssel, és ekkor Karcsi olyat mondott, hogy majdnem nekimentem a börtön falának, mert ott mentünk éppen.

Az! - mondta Karcsi. - Rettenetes kemény marha!...

És lassan ellépegettünk a börtön vasrácsos ablakai alatt, s amikor az elpusztíthatatlan rácsra néztem, úgy gondoltam és éreztem, hogy Walter bácsi ilyen ráccsal fonta körül magát és családját, és már nincs sem ereje, sem akarata ezt a rácsot összetörni, mert minden erejét erre a rácsra pazarolta.

És mentünk tovább szótlanul, és elgondoltam: micsoda karácsonya lesz szegény barátoméknak! Nagyon sajnáltam Karcsit, s már azon gondolkodtam, nem lehetne-e őt is magammal vinni vendégségbe, de aztán beláttam, hogy ez lehetetlen. Én is gondot okozok az elhelyezés körül.

m.

I mert tudtam, hogy Gyula bátyáméknak csak két szobájuk van, tehát ezt I a gondolatot egyszerűen - lenyeltem.

Az Igazságügyi Palota - azt hiszem, valami ilyen neve volt az akkor

hatalmas épületnek - sarkán megálltunk. - Hát akkor szervusz! - mondta Karcsi. - Jegyezz fel mindent, és január másodikán a délelőtti vonatnál várlak. - Szervusz, Karcsikám, de ne gyere ki a vasútra, mert lehet, hogy Gyula bácsi mást határoz... tudod, kicsit olyan ivós ember... de nagyon jószívű. - Bár apám is inna! - legyintett Karcsi, és elindult a Zárda utca felé, zöld vadászkalapját tarkójára lökve, mint egy jáger, akinek tíz korona van a zsebében, s ezen kívül nem foglalkozik semmivel a világon.

Sarda az ötödik állomás Kaposvár után, tehát nem sokat szórakozhattam

tájnézéssel. Második osztályon utaztam, amit természetesnek tartottam, mert szüleim sem utaztak sohasem elsőn, sem harmadikon, bár ebben nem volt sem gőg, sem valami hencegési szándék. A tisztos középosztálynak előírt osztály volt ez - legalábbis a mi ismeretségi körünkben -, de ha valaki hozzánk akár első, akár harmadik osztályon érkezett volna, hát Görbic Pista bácsi leesett volna a bakról az ámulattól és a megdöbbenéstől, mert harmadikon főleg a paraszti emberek, másodikon az egyszerű úriemberek és az elsőn kizárólag grófok, miniszterek, püspökök és nagyon gazdag marhakereskedők utazhattak az ő megítélése szerint. Nekem - mint diáknak - természetesén szintén a harmadik osztály dukált, de mint vendég kizárólag másodikon érkeztem, amivel tartoztam vendéglátóimnak, szüleimnek és saját magamnak.

Vonatomat egy oldalvágányra tolatták be, s én azonnal és sürgősen szálltam, mire egy tolatóember meg is jegyezte: - Kár a gőzért, fiam, ez a vonat, de főleg a második osztály fél óra múlva is éppen ilyen üres lesz. - Nem baj, bácsi... ráérek ... - mondtam, és csomagjaimmal szépen el is helyezkedtem az ablak mellett, mert én a beszállás pillanatától már visszavonhatatlanul és végérvényesen - utaztam. A vonat ugyan állt. de én utaztattam az ablakom előtt elmenő embereket, beérkező személy- és tehervonatokat, gépeket és a nyitott teherkocsikban utazó cementcsöveket, különféle földművelő eszközöket, sőt fenyőrönköket is, amelyek Árvából utaztak Kecskemétre vagy Verecke felől Szolnokra, és közben

sehol sem érintettek országhatárokat, mert Árva is és Sepsiszentgyörgy is Magyarország volt, azaz: voltak!

Hát így utazgattam, míg aztán a valóságban is megmozdult vonatom, és Szokola után hamarosan meg is állt Tüskevár állomásán, ami még a városhoz tartozott.

A Szokola - mocsaras rétság - állítólag Szokoli Mehemed pasától kapta a nevét, aki valami kisebb erődítményben itt székelt valahol, és valószínűleg nyúzta a kaposi és környékbeli magyarokat, és erre gondolva már akkor sem hittem azoknak a rózsaszín szemüvegű regény- és történetíróknak, akik ún. török-magyar barátságról írtak, mert a magyarság végső hanyatlását nem az erőszakos osztrákok és nem a több oldalú szláv beáramlás, hanem a török-tatár emberrabló, vérszopó másfél százada készítette elő, akiknek kitakarodása után szinte üres maradt az Alföld, részben a Dunántúl és a Duna-Tisza köze is, s akiknek helyére horvátok, szerbek, románok, de főleg svábok telepedtek, olyanok, akik odahaza megutálták a saját főuraik szolgálatát és uralkodását.

Tekintve azonban, hogy ez a könyv semmiképpen nem akar történelmi regény lenni, még csak annyit említek meg, a tüskevári kis állomás ma legfeljebb temetőjéről nevezetes, bár lehet, hogy pár száz évvel előbb itt

lehetett valami kis magyar „Tüskevár”, jelezve, hogy a magyarság temetése itt már századokkal előbb elkezdődött.

Vonatom azonban Tüskevár állomáson hamar rángatódni kezdett, és el is indult, amire egyébként a paklikocsi ajtajában álló vonatvezető kedélyes kis trombitájával fel is szólította.

Aztán jöttek újra szántók, ritka legelők és Somogy világának mindig távoli és mindig szívemben borongó horizontja, amely mögött alig mutatta magát a véres és könnyes múlt, s amelyben robogott a kis kávédaráló mozdony keskenyvágányú jelene, amely - a jelek szerint - nem vitt messze, legfeljebb Sardáig, ahol a szeretet várt és egy kis mámor, ami a múltat akarja temetni, a jelent jelenné tenni, és engem leszállítani a középosztály közepes fülkéjéből, ahol csak magam voltam, és úgy éreztem, életem végéig is csak magam maradok.

Az állomáson Gyula bácsi várt ifjabb Gyulával és kocsival, aminek láttán azt gondoltam, hogy most valami hosszabb kocsikázás következik. De hát erről szó sem volt! öt perc múlva megálltunk a faluban az iskola előtt, illetve Gyula bátyámék lakása előtt, mert a kettő ugyanazt jelentette. Utcára két szoba és az udvarra két szoba, amelyből egyik az előszobát jelentette. Ebből nyílt balra a tanítólakás, jobbra az iskola, míg szemben az óriás konyha, amelyből még egy elég nagy kamra nyílt.

^amelyet Sardán is „spájz”-nak neveztek. Igen, Sarda nem Gölle volt. Sardának vasútállomása volt, vasútja, amely összekötötte a „világ”-gal, és ez a világ nem adott mást, csak „spájzt”, „übecíhert”, „nahtkaszlit” és „sparherdet”, amíg Gölle vasút nélkül és haladás nélkül megtartotta a kamrárt, a nagykabátot, éjjeliszekrényt és a tűzhelyet.

Mindez azonban csak később jutott eszembe, mert elfoglalt valami, és minden gondolatomat lekötötte az a nagyon jó érzés, amelynek egyelőre nem tudtam nevet adni, ami még otthon is hiányzott néha, és ez az a fenntartás nélküli, simogató, meleg érzés volt, amit csak egyetlen szóval lehet kifejezni, hogy: Szeretet.

Sem azelőtt, sem azóta nem találkoztam még családdal, ahol ez a puha, meleg, néha szinte kimondhatatlan érzés olyan végtelenül őszinte, természetes és magától értetődő lett volna, mint „nagy fejű” Gyula bátyáméknál, ahol ha véletlenül, igazán csak véletlenül rosszat mondtak valakiről, szinte azonnal utána tették a kiigazítást, hogy:

- De azért a tisztelendő úr alapján véve nagyon derék ember... csak hát ha valaki felpiszkálja ... ugye... olyankor megharagszik ... hát istenem ... emberek vagyunk.

Vagy:

- Igen, a bíró bácsi (falusi bíróról van szó) kicsit részeges, de hát elvesztette egyetlen fiát, és talán csak a bor segít feledni valamit, ami

feledhetetlen.

Én a belépés pillanatában, az első ölelésben, a szegényesen meleg lakásban, az első szóban, nevetésben, első kanál levesben és első darab kenyérben tisztán és világosan megéreztem mindezt. A szívem kinyílt, és nyitva maradt, és értelmem nem is keresett kifejezést erre az alig kifejezhető testi és lelki állapotra, amelyben szinte elmerültem, és azonos lettem a családdal, ami ilyen volt. Itt nem volt parancs, nem volt hangos szó még a konyhában sem, legfeljebb ha a mozsártörőt kellett túlkiabálni vagy a postástól megkérdezni valamit, aki süket volt.

Nem, én ilyen családdal sem azelőtt, sem azóta nem találkoztam, és róluk való emlékeimet szeretettel és hálával simogatom meg - ha eszembe jutnak - még ma is. És végül úgy látszik, van abban a dicsérő jelzőben valami, ha valakiről azt mondják: „Olyan jó, hogy szinte már nem e világra való” - mert ebből a családból már csak a legfiatalabb családtag él, ha ugyan él.

A vakáció azután elröppent, mint a pára, s a visszautazásra már nem is emlékszem, bár van még egy emlékem, amely nagyon maradandó volt, és talán szinte sorsszerűen kihatott egész életemre.

Valamelyik napon magamra maradtam Gyula bácsival, mert Janka néni elutazott a három gyerekkel együtt egy napra Lengyeltóti, édesanyja neve napjára. Reggel utaztak, este már meg is jöttek, de egy napra magamra maradtam Gyula bácsival, aki láthatólag szórakoztatni akart, de ez alól a szórakozás alól magamat is és nagy fejű, nagy szívű bátyámat is felmentettem, mondván: adjon valami könyvet, és nagyon jól elszórákodom magam is.

- Itt az iskolai könyvtárszekrény kulcsa. Tied az egész könyvtár - vidámodott fel Gyula bátyám -, nekem úgyis van egy kis dolgom...

Így aztán rászabadultam egy egész könyvtárra, és válogathattam.

De én nem válogattam, hanem szinte delejes kézzel kihúztam Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényének második, majd az első kötetét. Egy darabig unottan forgattam a lapokat... hiszen jó, jó, azt mondják, ez a Gárdonyi nem is Gárdonyi, hanem Ziegler... dicsérik is írásait, de hát ugye... itt volt mester nem messze, Karádon, hát írásaitól aligha szakad ki a világ feneke... és kézbe véve az első kötetet, olvasni kezdtem. Olvastam, először csak úgy a pad tetején ülve, a nyitott szekrény mellett, hogy ha meguntam az olvasást, mindjárt a helyére tehessem, de - nem tettem. Később beültem rendesen és kényelmesen a padba, és kiesve a való világból, beleestem a karádi mester világába... annak a Zieglernek a világába, ahol az ötszáz év előtti dunántúli réten a két gyerek fürdött, mint én valamikor a Kács alatti árokban Kovács Ilonával vagy Deres Erzsivel, és csak annyi volt a különbség, hogy nem a kis Vica, hanem Ilona vagy Erzsé

mondta, hogy:

- Csicsa... úttunk!

(Göllében az Istvánt beczték Csicsának.)

És úsztunk, azaz úsztam ennek az aranyszívű Gárdonyinak aranylóan ködös mesevilágában, ami azonban annyira valóságos, annyira világos és színesen ragyogó volt, hogy elfelejttem, hol vagyok, ki vagyok, de lovagoltam a törökkel, Ilonát, azaz Vicát átkarolva, hogy le ne essen, s alkonyodott már, amikor a török - nem is látszott rossz embernek - végre az erdőben lerakott bennünket a többi rab közé a földre.

De ellentétben Gergővel - akinek magyar paraszti szíve, úgy látszik, jobban a helyén volt, mint az enyém -, az én szívem bizony úgy vert mellemben, mintha egy söröslő dobogott volna az udvaron; Gergő azonban első pillantásával felmérte a helyzetet, s amikor elaludt a kis tábor.

Vicát felrakta egy öreg lóra - jaj, csak most ne ropogjon az a száraz avar! -, és megszöktette a kislányt, mint a pinty, azaz mintha máris Bornemissza Gergő hadnagy úr lett volna...

Most már a való világ, az iskolaszag, tanterem teljesen elsüllyedt körülöttem. Nem olvastam, nem faltam, de éltem Gárdonyi regényét, láttam az erdőben menekülő két kisgyereket, megállt a szívem az ijedelemtől, ha roppant egy gally, és olyant sóhajtottam a felszabadulástól, amikor kiertünk a pécsi országútra, hogy meg kellett állnom az olvasásban, hogy szívem riadt vágatása is elhallgasson.

Lassan magamhoz tértem a téli ködös homályban úszó tanteremben. Simogattam egy kicsit a könyvet, aztán - nem tagadom - kicsorduló szívem parancsára lassan a számhoz emeltem és megcsókoltam...

Igen: így volt!

Gyula bátyám közben üzent, hogy csak ebédeljek meg, ne várjak, mert neki sürgős dolga van, ami - bevallom - a legkisebb mértékben sem érdekelt. Behánytam a kiváló ünnepi ebédet, és már rohantam is vissza Gárdonyihoz, aki akkor már Egerben élt, ami persze csak regényes álom volt, mert Gárdonyi, Gergő és Vica és a többiek sem ott, sem máshol nem éltek már, csak a szívemben.

És olvastam, olvastam estig, hogy a korai karácsonyi alkonyatban már a szemem esett ki, és szinte sértésnek éreztem a gyerekek és Janka néni zajos megérkezését, mert én már csak az Egri csillagokban éltem, és a környezetem alig érdekelt.

- Pistukám - mondta reggel „nagy fejű”, jóságos Gyula bátyám -, Pistukám, a gyerekek szomorúak, és azt hiszik, megbántottak elutazásukkal, hogy nem törődsz velük...

-De Gyula bácsi! - ébredtem igazára. - Igazán nagyon szeretek itt mindenkit... de ez a könyv... ilyen szépet én még soha nem olvastam... ne

tessék haragudni, de már csak két napom van... S én elég lassan olvasok, mert olyan szép...

Hát vidd magaddal a könyveket. Iskolai könyvtár, és nekem jogom van akárki fia tanulónak kölcsönözni. Otthon nyugodtan kiolvasod mindkét kötetet, és én, ha bemegyek, visszahozom.

Gyula bácsi! így már megyek is a gyerekekhez... Igazán szeretem őket!

Nem is vettem elő a könyveket, amíg ott voltam, de a vonaton már a lelkes integető búcsúzás pillanatában is alig vártam, hogy látótávolságon túl legyek, aztán elő az Egri csillagokkal.

És olvastam és olvastam... és arra ébredtem fel, amikor a kalauz bácsi megérintette a vállam.

- Kisfiam... a menetjegyet...

-Mi? Ja! Bocsánatot kérek... - És kapkodtam zsebeimhez, „mint Bernát a ménkűhöz”.

Jó könyv? - érdeklődött a kalauz.

Nagyon jó! - És alig vártam, hogy a mosolygó bácsi világgá menjen. Szerencsére egy állomás közeledett, így magamra maradhattam hőseimmel : magyarjaimmal, törökjeimmel, bátrakkal és árulókkal, ostobákkal és okosokkal, vitézekkel, csatlósokkal, urakkal és jobbágysokkal, papokkal, barátokkal s az egész, végzetesen romlásnak indult Magyarországgal.

Hogy meddig ültem elmerülve könyvemben és megfeledkezve a külső világról, nem tudom. És elég bambán néztem egy nénire, aki vödörrel és különféle takarítóeszközökkel érkezett, és azt kérdezte:

Hát te mit csinálsz itt, fiam?

Tessék ?

Takarítani akarok... ez a vonat pedig csak délután indul Fonyód felé. Hát csak szedd a sátorfád, ott a váróterem, ott is olvashatsz. Nem is tudom, hogy jutott eszedbe fél nappal előbb beszállni...

Néni kérem, én nem szálltam be, hanem nem szálltam ki... tetszik tudni, olyan szép ez a könyv...

Hiszen már majd egy órája, hogy ide tolattak ...

Megyek már, néni kérem ... otthon is nem tudom, mit szólnak...

Mondd, hogy késett a vonat - csapott fel a néni egyszerre cinkosnak -, mindenki tudja, hogy ezzel a kávédarálással ez előfordul.

-Köszönöm, néni, megyek is már!

És mentem a néma vonat mellett. Sütött az enyhe téli nap, s a vonat-és váróteremszagú környezetben csak akkor találtam meg magam, amikor Karcsi szólt rám:

Csak hogy megjöttél! Hol a fenében ténfergett ez a pocsék vicinális? Elakadtatok?

Dehogy, Karcsikám! Egy olyan könyvet olvastam... és nem tudtam

abbahagyni. Két kötet. Még ma végzek az első kötettel, és azonnal megkapod.

Detektívregény?

-Á! Detektív? Gárdonyi! Gárdonyi Géza: Egri szilágok.

És mentünk egymás mellett, de mintha ez a két hét nagyobb szótlan-ságot és több mondanivalót rakott volna közénk, mint amennyi idő múlt el azóta. Nekem pedig kétszeresen idegen volt a város, mert a falu csöndje után lármásnak és rossz szagúnak éreztem, és a régi magyarok nyomorúságát vonszoltam magamban.

Karcsi - úgy látszik - megérezte ezt. mert utcánk sarkán elbúcsúzott. -

Hát szervusz - mondta -, ilyenkor az öregek összevissza kérdeznak, csak útban lennék ... De holnap gyere fel, ha lehet.

-Mért ne lehetne?

Mit tudom én... majd mutatok is valamit.

Mit?

-Nem árulom el, de az bizonyos, hogy a szemed kiugrik a gyönyörű-ségtől.

-Karcsi!

-Nem, nem mondhatom meg, miről van szó, csak siess! Tíz órára várlak...

I Ezzel barátom elment az Anna utca felé, én pedig betérferegtem házunkba, de úgy, mintha idegen helyre érkeztem volna. Bennem ült még a falu, Gyula bátyámék kimondhatatlan szeretete, az iskola - ami olyan volt, mint a göllei -, az utazás izgalmas öröme, de mindezek felett Gárdonyi és az Egri csillagok. Úgy éreztem magam, mintha valami betegség után lettem volna felszabadulóban, de még gyengén. | Szobám ragyogóan kitakarítva s a bútorok fényesítve vártak rám, és a sarokban apám íróasztala, amit azzal adott át, hogy a középső fiók az enyém, de a többihez ne nyúljak, s ezt be is tartottam. Ez az íróasztal ugyanaz a kellemetlen emlékü íróasztal volt, amelynek posztójára kilottyantottam a tintát, de a posztó most - nem tudom én, hányadszor - új volt és olyan zöld, hogy bármely tehén bődült volna egyet örömében, ha meglátja.

Elrakosgattam apró holmijaim, aztán elálmosodtam, mintha a sardai emlékek elszongitottak volna.és mintha az utazás csekély fáradsága most egyszerre elnyomott volna.

- Kicsit pihenek - mondtam édesanyámnak -, elég korán keltünk ... persze csak itt. a nagymama karosszékében. -Okosan! - mondta anyám. Ebédre majd felkeltünk.

De nem keltettek fel, mert a puha, nagy karosszékben mélyen aludtam, mint nagy télben a pele... de azért álmodtam, és álmomban megint csak Gárdonyi könyvében éltem. Persze akkor még nem tudtam, miért fogott

meg annyira ez a könyv. Nem tudtam, miért szól hozzám olyan közelről, olyan világosan, olyan otthonosan ez a Gárdonyi, aki egyre közelebb jött hozzám, és egyszer csak rádöbbszem: persze hogy közelebb jön, és mellém ül gondolataim új padjára, hiszen úgy beszél, mint én. úgy beszél.

mint Göllében, a szülőfalumban az emberek. Később persze megtudtam, hogy Gárdonyi is dunántúli ember volt, ha nem is somogyi, bár nem messze született, csak itt a szomszédban, Agárd pusztán, Fejér megyében. De itt tanítóskodott szinte a szomszédban, Karádon, mikor ugyan én még talán nem is éltem, de talán Karád is javított nyelvezetén, ha persze Agárdon is ezt a somogyi nyelvet beszélték a magyarok.

Nem tartozik ugyan ide, de Karáddal kapcsolatban meg kell emlékez-nem Vass bácsiról is, a vasúti bemozdóról, aki közismert volt Kaposban, sőt egész Somogyországban, nyeles csengőjéről, amellyel megfelelő időben végigjárta a várótermeket, csengetett, és bemondta az induló vonat pontos idejét, zengő hangon elkiáltva az érintett állomásokat is.

Vass bácsi olyan közismert volt Kaposváron, sőt Somogyban, akár az arany pápaszemes Kornis állomásfőnök úr, sőt közismertebb, mert a környékről bejáró vasutasdiákokat nem a főnök, hanem Vass bácsi tartotta kordában. Később Vass bácsi is pápaszemet kapott - ha nem is aranyat, mire a komiszkodó bejáró vasutascsemeték - persze maguk között - Vass bácsit is „főnök úr”-nak kezdték titulálni.

Tőlük hallottam azt a Vass bácsiról szóló történetet is - egyesek meg-
esküsznek valóságára -, hogy egy lakodalomból hazatérőben, vasárnap
lévén, Vass bácsi emelkedett hangulatát áhítatra váltotta a kora reggeli
harangszó, tehát betért a templomba, és az első padsorban foglalt helyet,
ahol egyébként nem ült más senki.

A susogó csendes mise aztán elkezdődött, és Vass bácsi áhítatos gondo-
latai egyre elmosódottabbak lettek; az oltár távolabbi, a mennyezet ívei
magasabbak, sőt szinte az égig lehetett már látni, hiszen Vass bácsi békésen
elszenderedett, amit - hihetőleg - az égi hatalmasságok is derűsen néztek.

Vass bácsi tehát mélyen aludt, amikor a túlbuzgó ministránsgyerek erő-
teljesen megrázta a csengőt, mert a misében elérkezett a csengetés ideje.
Vass bácsi pedig - csak úgy ültében, de a csengetés hatása alatt hivatalosan
és erőteljesen - a szokott modorban bemondta, hogy:

- Mernye, Mocsolád, Karád, Tab, Siófok felé tessék beszállni!

Hát ezen a Karádon tanítóskodott ez az áldott Gárdonyi, aki olyan
puhán vette kezébe értelmemet, szívemet, sőt a stílus iránti érzéseimet is.
hogy gondolataim egén és lelkem kincseskamrájában még most is tisztán
és világosan ragyognak az Egri csillagok.

Aztán persze jöttek mások is. Más szépségek, felhős, derűs percek,
komor tájak, kis örömök, nagy szomorúságok, amelyek befeküdtek lelkem

örökké ringó bölcsőjébe, és később, amikor eljött az idejük, kiszálltak tollam barázdáiba, hogy édességet, vidámságot, szomorúságot, élő álmokat és múltó bánatot teremjenek.

Egyelőre azonban térjünk vissza nagymama óriási foteljába, ahol - talán lehetett már délután három óra is - végre felébredtem, és meglehetősen fásultan néztem körül kis szobámban, mert bennem voltak még a sardai kedves emlékek, az utazás, az iskolamentes felelőtlenség, és egyáltalában nem vonzott a Búzapiacról behallatszó, ordítózással vegyes futballdöngés, a bíró sípjának rikoltozása és egy-egy éretlen kiáltás, ami vagy a bíró szemére vonatkozott, vagy a mamájával kapcsolatban emlegetett egészen diszkrét dolgokat.

Végül is - édesanyám, úgy látszik, meghallotta mocorgásom - tányérok kezdtek zörögni, amiből azonnal eszembe jutott, hogy rettenetesen éhes vagyok.

Gyere, fiam - hívott anyám -, nagyon éhes lehetsz... és közben elmesélheted, hogy mulattál a vakációban. Gyula bácsival nem volt baj?

Miért lett volna, édesanyám? - mondtam, mintha nem tudtam volna, hogy ez az esetleges „baj” kizárólag Gyula bátyám és az ital mértéktelen szerelmére vonatkozik.

Azt mondják, néha lerészegedik...

Hát én nem tudom, édesanyám, de amíg én ott voltam, bor soha nem volt az asztalon.

Talán csak előttem nem akarta mutatni... vagy az iskolában tartotta az italt. Nem érezted rajta a borszagot? Azt mondta itt valaki, hogy az iskolaszekrényben dugdossa az üvegeket.

Az iskolában két szekrény van, édesanyám. Az egyikben a földgömb meg kréta meg nagyvonalzó és tintásüvegek vannak alul, felül meg osztály-könyv, füzetek, dobozban kréták; ez a szekrény mindig nyitva van. A másik szekrény pedig mindig zárva ...

-Ugye?!

-... mert ez a könyvtárszekrény, ahonnét én is kivettem az Egri csillatokai, de ez a kis szekrény úgy tele van könyvvel, hogy ott még egy poloska sem férne el.

Hát látod, fiam, összeviszta lotyognak az emberek; aztán mire a hír egyik faluvégről a másikra ér, óriáskígyó lesz a kukacból.

Közben anyám kimerte a levest, de én még nem kezdtem enni, mert sardai Gyula bátyám jó hírét nem láttam még teljesen megalapozottnak.

- Igaz - folytattam -, egyszer mégis úgy láttam, mintha ittak volna, de ez sem Gyula bácsin látszott meg, hanem a tábornok úron.

-Hát igaz az a tábornok? Édesapád sem hitte el, és Makay Gyula bátyád is azt mondta, hogy legföljebb valami nyugdíjas kapitányról lehet szó,

akinek kis nyugdíja nem elég a városi életre, hát jó neki Sarda is.

Igaz, édesanyám. Szép, magas, ősz ember a tábornok úr, tele kitüntetéssel, de azokat csak vasárnap teszi fel. Egyik szemére vak, és azon fekete kötés van. Valami új ágyút próbáltak ki még hadnagy korában, és az ágyú felrobbant.

És a tábornok ott volt Gyula bácsiéknál?

Ott, édesanyám, amikor Janka néni és a gyerekek nem voltak otthon. Akkor is a tábornok úr hozta a bort. Igaz, jókedvűek voltak. Gyula bácsi is tábornok úrnak szólította, a tábornok meg csak úgy, hogy: te Gyula. A nadrágján szép piros lámpás van, és a sarkantyúja is szépen peneg. pedig alig látszik a sarkantyú.

Egyél, fiam - intett anyám a leves felé, amelyről Gyula bátyám tisztára mosásában teljesen megfélemeztem; de megérte, mert anyám nagyon elégedett volt Gyula bátyám makulátlanra mosdatásával, meri boldog volt, ha a jót elhihette. Utálta a mocskot, a rosszat, és a tiszta és a jó mellé állt akkor is, ha ez nem volt reális. És ezt örököltém én is, a szenny és a rossz gyűlöletét, és sokszor éreztem már, hogy ennél többet nem is akartam örökölni.

Később leérkezett apám a padlásról, ahol a galamboknál volt látogatásban, és egy kicsit elbeszélgetett velük.

- Maradj csak - nyomott le a székre, és megcsókolt -, azt hiszem, a nyár elején kiengedhetjük a galambokat, öt fészekben már fiókák vannak, s ezek a családok már itt tartják a többieket is.

Apám nagyon szerette a galambokat, nemcsak életükben, de töltve, a tányérban is.

Göllében ötven-hatvan pár is székelt az iskolapadláson, s ezek a galambok - illetve őseik is - Dombóvárról érkeztek, amikor nagyapám meghalt, a család szétesett, és nagyanyám lányával. Vilma néniel apámhoz Göllébe költözött. Ezt a nagyapámat én nem ismertem, és csak egy kis fém képét láttam nagyanyám imakönyvében. Nagyapám egy híd korlátjához támaszkodva nézett a világba, és ezt a kemény és barátságtalan nézést én nem szerettem. Nem lehetett barátságos ember, és nem is volt az. Én Sipos nagyapámat szerettem és De la John nagyanyámat, és sokszor el-

gondoltam, hogy okosabb lett volna, ha Sipos nagyapám ezt a fura nevű nagyanyát vette volna feleségül. Mert Sipos nagyapám maga volt a békességes derű, a szeretet és a megbocsátás, aki nem szeretett és nem is akart parancsolni. A Fekete nagyapám pedig elvehette volna Gronsky nagymamát, a „katonalányt”, bár valószínű, hogy megették volna egymást, de akkor ki írta meg helyzettem ezeket a messze múltba borongó sorokat?

Gronsky nagyanyám lengyel őseiről nem sokat tudok. Nem beszélt róluk, de nem is voltam kíváncsi rájuk. Én De la John nagyanyámat sze-

rettem, akinek nagyapja a francia forradalomból szökött meg, egy nagy zacskó francia arannyal, bár fülek nélkül és egy hordóban. Hogy a füleket hol és kik vágta le, azt nagyanyám sem tudta, csak két lányát és egy fiát ismerte. A fiú lett az ő édesapja. Az egyik nagynéni meghalt valahol a Felvidéken, a másik nagynéni azonban sose ment férjhez, nem is akart. Nála voltak a családi okmányok, és - hogy miért, erre nem emlékszem - a fületlen ükapa után nála voltak a maradék aranyak is. Nagyanyámnak két fiútestvére volt, két büszke francia, akik -amikor felnőttek - követelték a családi okmányokat, és követelték a maradék aranyak elosztását is.

A katonás nagynéni szóba sem állt velük. De a fiúk sem engedtek. Állandó veszekedések között éltek, ami az öreg nagynéni idegeit teljesen felőrölte. És egy alkalommal, amikor már végsőkéig feszült a húr, a vénlány berohant szobájába, és kihozta a hatalmas konyhába az aranyakat és nagy kötegben a régi levelezéseket és összes okmányokat is.

-Hát itt van! - mondta szinte tébolyultan, aztán a zacskó aranyat a földhöz vágta, az okmányokat pedig a kenyérsütéshez befűtött kemence poklába. - És most nem akarok látni többet benneteket!

A fiúk felszedték a szétgurult aranyakat, de a több évszázados okmányokat már megmenteni nem lehetett.

Most látom csak, hogy mennyire viaszszaladtam az ősök legendászerű múltjába, holott csak nagyapám fényképére gondoltam, aki egy híd korlátjának támaszkodva, kemény megvetéssel nézte ezt a mulandó világot. Vagy talán büszke volt valamire?

Nagyanyám imakönyvében találtam aztán egyszer egy névjegyet:

FEKETE ANTAL

hercegi építés:

Ma sem tudom, hogy nagyapám hivatalosan a Dombóvár egész környékének tulajdonosa, a mérhetetlenül gazdag Esterházy herceg uradalmi

építésze volt-e, vagy csak kapta ezt a titulust, mert az uradalmi épületeket, tiszti lakásokat, de a dombóvári templomot is ő építette, a Korona Nagyszállót is, de sorjában a negyvennyolcas események után talpra álló falvak templomait is.

Talán említettem is már - hosszúra nyúlik és összekeveredik az ilyen emlékekre épült életrajz -, hogy amikor segédtest lettem Bakócán, a Majláth-uradalomban, és sötét hajnalokon felkapaszkodtam az Alsópusztáról a Felsőpusztára az istállókat ellenőrizni, és nyáron négy, télen öt órákor körös-körül megszólaltak a hajnali harangok, az emlékezés mégis megsimogatta a szívemet, mert tudtam és éreztem, hogy azokat a templomokat mind nagyapám építette.

Egyszer azután - ami az ilyen konok és kemény embereknek előfordul a délutáni kis alvásból csak hosszas vesződség és érvágás árán tudták a

doktorok felébresztteni, de talpra állítani már nem. Hét évig élt még - persze csak fekve -, és hét évig egyfolytában szidta a doktorokat és családját is, hogy mi a fészkes fenének kellett őt felébresztteni betegnek erre a pocsék világra, amikor ő már egyszer olyan szépen elaludt...

Őt fiú maradt utána és egy lány, de vagyon - amint később kiderült - majdnem semmi. Volt egy bizalmas pallérja, eszes, ügyes sváb, az bizony meggazdagodott - mesélte nagymama -, de minket még a rokonok sem segítettek.

Szerencsére a legidősebb fiú - Pista bátyám - már segédtsízt, azaz „ifiúr” volt a hercegi uradalomban, apám már göllei tanító, Zoltán bátyám katona a pécsi huszároknál, Tóni bátyám érettségi előtt, csak Géza bátyám volt kiskorú, azaz iskolás.

Apám tehát felpakolta a maradék családot, és megtelepedtek Göllében, ahol elég nagy volt a ház, és elég nagy az iskola, amelynek padlására elhozták a dombóvári galambokat, ugyanolyan fogságba, mint mi Gölléből Kaposba. Fogságba ugyan, de hatalmas padláson röpködhettek, párosodhattak, és amikor nagy részüknek már fiai voltak, nem kellett félni, hogy visszarepülnek a szülőhelyre. Dombóvárra.

A fuvarosoknak azonban kétszer kellett fordulni a sok családi cókókkal. Egy nap pihentek a fogatok, és harmadnap, amikor újra megérkeztek Dombóvárra, apám azt hitte, káprázik a szeme, mert a dombóvári kutya és a dombóvári macska, amelyeket szintén elvittek Göllébe, a régi dombóvári, most már üres ház kapujában és a macska a konyha előtt üdvözölték visszatért gazdáikat. Két nap és egy éjszaka alatt tették meg a toronyiránt kb. 30-40 kilométeres utat. és valószínűleg külön-külön, mert ennek a házhoz hű két állatnak más és más az utazási tempója.

Az apa nélkül maradt és széthulló család tehát újra család lett, biztos otthonnal és megélhetéssel. A családfő: apám, a család tagjai pedig: nagymama, Vilma néni és Géza bácsi, aki akkor még csak ötödikes elemista volt, és - valószínűleg nagy bánatára - apám elé járt iskolába. És ez a közeli rokonság - magamról tudom - semmi, de semmi előnyt vagy elnézést nem jelentett szegény Géza bácsi szempontjából, aki „vakarcs” volt, azaz utolsó gyerek, s mint ilyen, nagymama szeme fénye, aki mindent elnézett a „szegény kis árvának”, merev ellentétben apámmal, aki semmit sem nézett el öccsének.

Márpedig ez a kétféle szempont nem tett jót a családi összhangnak, amelyet még Vilma néni is kevergetett, pillanatnyi érdekeinek megfelelően. Természetesen ez a látszólagos széthúzás nem volt sem veszedelmes, sem tragikus. Abban az időben közismert nevelési eszköz volt a pálca, mégpedig a mogyorópálca, amely - sajnos - kertünkben termett. Ez a termés évenként össze lett gyűjtve mint a nevelés hivatalos eszköze, és bár

sokat átkoztam, ma már világosan látom, hogy elhamarkodott álláspont volt számúzni ezt a komoly eszközt a tansegédlet fegyvertárából. Ezen persze nem vitatkozom a hozzáértőkkel, a neveléstudomány hivatott doktoraival, csak az otthonokra mutatok, a széthullott erkölccsel megáldott Világra, a háborúkra mutatok, a nemzeti egoizmus csatatereire, a bűnözés statisztikájára s az összkomfortos, kényelmes és óriási börtönökre.

(Bocsánatot kérek az esetleg felháborodott szakértőktől; mindez csak az én magányos véleményem, amelyet, ha már így érzem, talán jogom is volt leírni.)

Géza bátyám tehát alkalmilag el lett fenekelve, amelyet nem enyhített sem az anyai részvét, sem a rokon hölgyek felháborodása, hogy: „Árpád kegyetlenül bánik a kis árvával...”

Be kell azonban vallanom, hogy a két testvér összeütközése egy, családkban közös szenvedélyre vezethető vissza, amelyet én már két oldalról is örököltem: a vadászat szinte leküzdhetetlen szenvedélyére. A különbség csak annyi volt, hogy apám és minden nagybátyám szenvedélyes vadász volt a törvény által szabályozott kereteken belül, míg Géza bátyám már tízéves korában a törvény keretein kívül vadászhatott csak, mégpedig csúzlival és majdnem kivétel nélkül a hasznos és kedves éneklőmadarakra.

Ezek pedig apámnak féltve őrzött kedvencei voltak.

Apám Hermán Ottóval levelezett, Puska bácsival mesterséges fészekodvakat készíttetett, a téli etetők állandóan terítve várták a kis ínségeseket, és ilyenkor még a verebeket sem volt szabad bántani. Én persze félve respektáltam apám törvényeit, hiszen apám volt, de Géza bácsi egyáltalán nem respektálta, hiszen csak a bátyja volt. És amilyen szenvedélyes és félelmetesen biztos kezű vadász lett felnőtt korában, olyan csodálatos biztonsággal kezelte a csúzlit, amelyet az avatatlanok gumipuskának neveznek.

És hogy ez milyen szenvedélye volt a tíz-tizenkét éves gyerekeknek, elég talán megemlítenem, hogy mivel Göllének áldott búzaföldjei vannak, amelyek jó esztendőben húsz mázsát is megteremnek, kavicsot azonban, csúzliba való lövedéket nem teremnek, derék nagybátyám, a tíz-tizenkét éves gyerek, Csornába járt le lövedékért, azaz kavicsért, ami ugyan Csornában sem terem, de ott a vasút, ahol a tarisznyát fél óra alatt meg lehetett tölteni prima folyami kaviccsal, azaz csúzliba való lövedékkel.

Mivel azonban ez az írás főleg az én életemről szól, Géza bátyám szenvedélyéről és rátermettségéről még csak annyit, hogy egyszer egy norvég madarász, tudós ornitológus vetődött falunkba, és apámtól kért segítséget a tudományos célra való madárgyűjtéshez. Apámnak nem nagyon tetszett a dolog, de mivel a norvég Hermán Ottó ajánlólevelét is átadta apámnak, ő Géza bátyámat ajánlotta, aki veszedelmes lókötő ugyan, de erre a célra

valószínűleg alkalmas. Ha pedig a gyerekekkel valami baj lenne, hát csak szóljon...

Nem, nem lett semmi baj, sőt a norvég beleszeretett az értelmes gyerekekbe, aki a környéken minden bokrot, minden nádszálat ismert, és mikor már annyira összebarátkoztak, hogy Géza bátyám bemutathatta csúz-lista tudományát, hát a professzornak leesett az álla. Ez a leesett áll azonban nem akadályozta abban, hogy okosan gondolkozzék, és fel ne használja derék nagybátyám gumipuska-művészetét. Ez különösen a kisebb madarak megszerzésében jelentkezett, mert a kavics által leütött madár nem vérzett, a söréttől nem volt összeroncsolva, és preparálásra kiválóan alkalmas volt. Apám a továbbiakban nem törődött kiváló öccse és a derék norvég tekergésével, hiszen elég gondot okozott a kezdő gazdálkodás ezer furfangjának kitanulmányozása. Így aztán Géza bátyám és a norvég tanár majd egy hónapig csavarogtak a „hármastetejű akoltól” Kispusztáig, Gyalántól Szentpéterpusztáig, a Potyondi-malomtól a Palánkosig, és a norvég olyan gyűjteményt szedett össze, hogy a búcsúzás kis bánatában, de az eredmény örömeiben egy gyönyörű papírdarabot nyújtott át Géza bátyámnak. Ez a papír azért volt nagyon tetszetős, mert a művészi rajzán felül még az is rá volt írva, hogy „száz korona” ...

Ez a szép okmány nagyanyámat könnyekre fakasztotta, de apám azt akarta, hogy Géza bátyám a pénzt ne fogadja el. A norvég azonban hajthatatlan volt, sőt úgy látszott, hogy meg is sértődik. Így végül is Géza

bátyám kénytelen-kelletlen apámnak adta át a jelentékeny bankót, s ezzel a dolog el volt intézve.

Persze felvetődhetik a kérdés, hogy a szerény iskolamester és családja milyen nyelven érintkezett a norvéggal, ami alapja lehetett a szükséges érintkezésnek. Ennek a magyarázata az, hogy a norvég jól beszélt németül, s a családnak minden tagja már gyermekkorában megtanult németül, hiszen Tolna és Baranya nagy része inkább németül beszélt, mint magyarul. Nagyapám munkásai majd mind svábok voltak; az ún. intelligencia nagy része német eredetű volt, akik azonban csak beszéltek németül, de halálosan megsértődtek volna, ha ezért magyar voltukban bárki kételkedik. Erről a tényről a negyvennyolcas magyar szabadságharc is véglegesen és sokszor végzetesen tanúskodott. Göllét a piarista rend birtokai vették körül, és ez a rend gazdatisztjeit szinte kivétel nélkül az óvári Gazdasági Akadémia legjobb diákjai közül válogatta ki. De nem is nagyon kellett válogatni, mert ezek a legények a piaristák magyaróvári gimnáziumában

nőttek fel, piarista tanárok keze alatt, és ha szegény sorsúak voltak, nemcsak a hála vezette őket a Gazdasági Akadémiára, hanem az akkori gazdatisztok munkás, de nagyon megnyugtatóan rendezett élete is.

Ha az akkori gazdatisztek névsorát végignézhetnénk, sőt az akkori piarista tanárokat is, hát hatvan-hetven százalékban német neveket talál-nánk, de ugyanilyen százalékban találnánk német nevűeket a világhábo-rúban elesett piarista gazdatisztek vagy azoknak gyermekei között is. Végül meg kell jegyeznem még azt is, hogy az általam ismert német nevű gazdatisztek közül egy sem beszélt németül, mert nem is tudott. Meg kell jegyeznem még azt is, hogy a piarista rend mernyei kormányzója, Szinger Kornél, apámnak gyermekkori jó barátja volt, hiszen Dombóváron együtt jártak iskolába, és ezt a nagyon régi barátságot halálukig megőrizték, és valószínűleg egy pillanatig sem gondoltak arra az ún. különbségre, hogy Szinger Kornél apja Dombóváron patkolókovács és ún. „Kurschmidt”, azaz gyógykovács volt.

Apám azután - hogy felvegyem emlékezéseim összekuszálódott fonalát - szintén kikérdezett a sardai vakációról, és nagyon tapintatosan meg-kérdezte ő is, hogy Gyula bácsival nem volt-e semmi baj...

Igyekeztem értelmetlenül ránézni.

Mi baj lehetett volna? Nem volt beteg...

Ne tettesd magad ostobának. Eleget hallottál róla, hogy iszik ... persze nem Ágnes vizet...

Ha most visszagondolok rá, szinte értelmetlenül nézem magam s azt az okos politikát, amellyel az én jó Gyula bátyámat menteni igyekeztem, méghozzá apám jól ismert tekintélytiszteletére alapítva a mentési akciót.

Jaa? Hát néha a tábornok úrral politizáltak, ilyenkor bor is volt az asztalon...

Miféle tábornok úrral?

-Tüzér tábornok. Egyik szeme hiányzik, és az fekete kendővel van lekötve. De vasárnap az egész melle tele van medáliával. Valami új ágyút vagy ágyúgolyót próbáltak ki, s az szétvetette az ágyút is. Ott van Sardán nyugdíjban. Valami régi urasági házat vett meg, s ott élnek nővérével...

És odament Gyula bátyádékhoz?

Kétszer láttam. Nevetős, ősz bácsi. Minden alkalommal hozott egy-egy pint badacsonyi bort. Vörös bort. Gyula bácsi azt mondta, hogy olyan bort csak az erősebb férfiszemek isznak a mennyországban.

Apám mosolygott.

Te is ott voltál ?

Egyszer. Amikor Janka néni és a gyerekek nem voltak otthon. Politizáltak. Nekem is adtak egy ujjnyi bort, de nem szerettem. Majdnem keserű volt... Apám elgondolkozott, aztán azt mondta:

Hát igazán örülök annak, amit mondtál. Szegény Gyuláról, úgy látszik, több ostobaságot pletykálnak, mint ami igaz. Az a tábornok semmiképpen nem menne oda, ha Gyula bátyád valóban részegeskedne.

Én is azt hiszem, édesapám. A tábornok úrnak annyi medália van a mellén - egy nagy csillag még oldalt is -, hogy már több nem is férne el, és vasárnap átviszik neki a templomba a nagy karosszéket az öregemberek padsora elé, de ezt a tábornok úr nem tudja. Azt hiszi, a szék a templomhoz tartozik...

És nevettünk, hogy a félszemű tábornok nem tudja...

És örültünk, hogy a félszemű tábornok nem tudja, és attól kezdve apámék nem engedték bántani sardai Gyula bátyámat. Édes jó apámék! Milyen boldogok voltak, ha a rosszat jóra fordíthatták! „Jogvégzett” Gyula bátyám éppen ezért meghökkent akkor délután, sőt kicsit el is szégyellte magát, amikor sardai Gyula bátyámról a régi hangon kezdett beszélni, de apám szigorúan leintette:

-Te Gyula! Láttad te részegen, de igazán részegen azt a másik Gyulát?

„Jogvégzett” Gyula bátyám meghökkent.

Én nem láttam, de nem zörög a levél...

Úgy látszik, zörög! Ez a gyerek most majdnem két hétig náluk volt, és kétszer látta borozni egy tábornokkal. Egy tábornokkal, aki tele van kitüntetéssel, ott nyugdíjaskodik Sardán, fél szeme van, és ő vitt két alkalommal egy-egy pint badacsonyt, amikor Gyulával eldiskuráltak. Pista gyerek volt csak velük, mert a család Tótiban volt. Elhiszed te, hogy egy tábornok elmegy egy részeges tanítóhoz kvaterkázni?

„Jogvégzett” Gyula bátyám a fejét csóválta.

Hát ez nem valószínű... de hát mindenki mondja, és te is láttad, hogy szegény Gyula meghal az italért...

Úgy látszik, nem hal meg - mondta apám szigorúan. - Szereti, hát szereti! De úgy látszik, bírja is. És ha a dolgát ellátja, és a családját ellátta, a többibe ki szólhat bele?

Ebben igazad van. Árpád!

Na látod! Úgy tudom, a te apád is borkedvelő ember volt.

Sajnos!

Mért sajnos? Az egyik így, a másik úgy. Az én apám is szerette a bort, és nálunk terített asztal bor nélkül nem volt.

Meg is halt korán mind a kettő.

- Hát tudod, ki meri azt mondani, hogy ital nélkül még ma is élnének? Ezen aztán elgondolkodtak, és másról kezdtek beszélni, én pedig elmentem a félig nyitott ajtótól, ahol - bevallom - hallgatództam.

Azután kimentem az udvarra, ténferegtem, hallgattam a Búzapiacról felhallatszó futballpufogást, és semmi kedvem nem volt városi barátaimat látni, akik teleordították a levegőt, és olyanokat kiabáltak, amiért Sardán minden parasztgyerek elszégyellte volna magát.

Kiálltam a kapuba, és néztem Csák bácsiék házát, akik szemben laktak

velünk, de másfél méterrel magasabban, mert az utca túlsó oldala annyival magasabb volt. A ház mellett üres saroktelek. Ez a telek volt a Rózsa utca és az Anna utca összeérő egyik oldalának a sarka. Ezt az üres telket azért említem meg ilyen pontosan, mert egy furcsa álmom fűződik hozzá, amely ugyan jó pár évvel később történt, de amelynek sötét jóslata pontosan és kísértetiesen beteljesedett.

Nem tudom már pontosan, de úgy emlékszem, 1921-ben történt, amikor mint katona ideiglenesen a lengyeltóti csendőrhöz kaptam beosztást, bár hogy erre miért volt szükség, nem tudom. Hát nem sok vizet zavartam a csendőrök között, hiszen az ő szolgálatuk nekem teljesen ismeretlen volt, és azt hiszem, engem és még pár bajtársamat ezredem az antant ellenőrző missziók elől dugott el, akik sűrűn látogatták a kaszárnyákat.

Én jól éreztem magam a csendőrök között. Semmi dolgom nem volt, mint hogy az őrsparancsnokkal a háború elvesztését vitattuk meg, vagy ő mesélt a nevezetesebb bűnesetek leleplezéséről. A legénység mind kiszolgált hadseregbeli katonákból rekrutálódott. Parasztgyerekek voltak, többnyire altiszti rangban, és nagyon jól megértettük egymást. Sőt be kell vallanom azt is, hogy a pár hónap alatt, amíg velük voltam, meg is szerettem őket.

Közbeesett azonban pünkösöd kettős ünnepe, amikor szabadságot kértem az őrsparancsnoktól, hogy unokatestvéreimet, akik tulajdonképpen nagynénéim és nagybátyáim voltak - bár páran fiatalabbak, mint én -, mert nagyapám testvéreinek gyerekei voltak. Fajszon, azaz pontosan Somogyfajszon meglátogassam.

Erről a nekem nagyon kedves és nagyon szeretett családról később úgy is sok szó esik, azért most részletesen nem foglalkozom velük, csak annyit, hogy a két nap remekül telt el. Még halásztunk is tapogatóhálóval. Hogy fogtunk-e valamit, nem emlékszem, de az bizonyos, hogy a Libic vize hideg volt, és alaposan összehűltem, a csendőrlaktanyába már lázasan érkeztem. És akkor éjjel, pünkösöd utáni szerdán éjjel fél háromkor volt az a nevezetes álmom, amit itt el akarok mondani.

Álmomban utaztam hazafelé, és alig vártam, hogy otthon legyek, mert természetesen álmomban is - pocsék rosszul éreztem magam. A kaposvári állomáson már alig tudtam lemászni a vonatról, de siettem haza, hogy lefekhessek.

Hazafelé a Búzapiacon kellett keresztülgázolnom, ahol a régi futball-pályánk volt, de most nem futballozott senki, az pedig nem jutott eszembe, hogy a régi, kedves fiúk közül páran már nem is rúgnak labdába soha, hiszen a Kárpátokban, Erdélyben és az Isonzó körül alusszák örök álmukat.

De ahogy közeledtem a Rózsa utca és Anna utca sarkához, szívem egyre jobban elszorult, mert a Búzapiac üressége felett a sarkon nagy, néma,

fekete ruhás tömeg szorongott, és Csákék saroktelkén, szemben házunkkal, egy hatalmas, majdnem gyárkémény magasságú emelődaru állt. Az emberek arca mind a daru felé volt fordulva. Ekkor, amikor a tömeg mögé álltam, valami az én arcom is oda fordította, de majd megfulladtam szívem rémült kalimpálásától. Egy lettem a tömeggel. Az én szemem is megállt azon a szörnyű, fekete darun, amelynek láncai csikorogva feszültek meg, aztán elindultak a kerekek, amelyeknek érces csikorgására megmozdultak a láncok, s a tömeg egyetlen halálos sóhajtására egy embertelenül nagy, fekete koporsót szakítottak fel Csákék bekerített telkéről.

- Hjaaj! - sóhajtott a tömeg.

Ekkor felébredtem, de azt hittem, belehalok szívem rémületébe, amit még fokozott, hogy teljesen elgyengültem a verejtéktengerben, amely még a szalmazsákot is átázta.

- Rosszul van, kadét úr?

Huszár Pali őrmester feküdt mellettem, de már kelt is fel, és lámpát gyújtott.

- Az áldóját - rémüldözött -, még a szalmazsák is csupa víz! De majd segítünk rajta! Megvetem ezt a másik ágyat, aztán ledörgölöm, és kampec a betegségnek.

És így is lett.

Fél óra múlva szárazra dörgölve és újjászülette feküdtem a tiszta, száraz, hűvös ágyban.

Köszönöm, igazán köszönöm! - És azt mondtam, ha ő lett volna ilyen kutyaszorítóban, én nem tudtam volna ilyen emberségesen segíteni.

Fenét nem! Az egészséges embernek jut az ilyesmi az eszébe!

Lehet, de most még lenne egy kérésem.

Ki vele!

- Ott van az asztalon a noteszem meg ceruza is. Ideadná? -Persze!

Ma sem tudom, hogy jött az a gondolatom, hogy ezt a rettentő álmot felírom pár szóval, percnyi pontossággal, dátummal, hátha a családban történt valami baj, amire ez az álom figyelmeztetett. Fel is írtam, és másnapra el is felejtettem az egészet. Abban a verejtéktengerben aztán elúszott a betegség. Harmadik napon felkeltem, pár napig még ténferegtem, vagy ültem a jó meleg napon, aztán egy hét alatt kimásztam az egészéből.

És egy hónap múlva jött a parancs, hogy vonuljak be az ezredhez.

Hazaérve, pár nap szabadságot kaptam, amit nagyrészt otthon töltöttem. Barátaimból kevesen voltak otthon, de nem is nagyon vágytam a régi arcokat látni, hiszen panasz és gyász volt az egész város. Alig volt család hősi halott, betegség, rokkant fiú, eltűnt apa vagy más szerencsétlenség nélkül, és mindenki a maga sebeit mutogatta vagy takargatta, az emberi

természet sokfélesége szerint.

Valamelyik délután Csák Irma jött át hozzánk mély gyászban, ami nem is tűnt fel, hiszen sokan, nagyon sokan jártak abban az időben feketében.

Beszélgettünk erről-arról - persze elsősorban az országot megnyomorító állapotokról -, erdélyi menekültekről, kisantántról, nagyantántról, Nagy-Magyarországról, Kis-Magyarországról. Szidtuk a világot, ellenséget és barátokat, csak azokról az eszméletlenül őrjöngő napokról nem beszéltünk, amikor az egész város - igen, az egész város! - tajtékozva ordította, hogy: „Éljen a háború!”

Mindezt persze nem említettem meg, csak akkor pendült meg bennem valami, amikor elhunyt bátyjáról kezdett beszélni, aki Tapolcán volt törvényszéki bíró, és - mondta Irma - hazajött meghalni. Felesége és kis árvája most itt vannak náluk.

- Nagyon szomorú pünkösdünk volt, Pista - nézett rám -, bár a két ünnepen még senki sem tudhatta, hogy olyan közel van a vég ... Pünkösd keddjén még tréfálkozott is. és szerdán hajnalban pár perc alatt vége lett...

Hány órák? - kérdeztem tompán, és megpendült bennem valami, bár még nem voltam teljesen tisztában a furcsa kérdés mértékével, és anyám is kutatóan nézett rám, de nem szólt.

Fél három - mondta Irma. - Pontosan tudom, mert megállítottam a faliórát, és úgy áll még ma is.

Azután másról kezdtek beszélni, én pedig csak ültem a ködös és lázas emlékeim között. Kinéztem az ablakon Csákék kertjére, és felidéztem azt a nehéz, lázas álmot arról a csikorgó, láncos daruról, amely a fekete tömeg borzongó sóhajtása közben kiszakította a földből azt az óriás, himbálózó fekete koporsót.

De ekkor már nem is hallottam, hogy anyámék miről beszélnek. Hol van az a notesz - volt első gondolatom -, és hány órát is írtam bele? Mert memóriámmal úgy voltam már akkor is, talán csak kisebb mértékben, mint ma. Ötvenéves emlékeim egy része csodálatosan percre pontos, tiszta és élő, míg a már sokkal közelebbi emlékeim teljesen elvesztek. Hogy miért van ez így, nem tudom, nem is kutatom, hiszen alig van magyarázat, amit teljesen elfogadnék, részletokoskodásokkal pedig magam is szóra-kozhatnék.

Kikísértük Irmát, aztán bementem a nagymama szobájába, a kisszobába, ami nagymama halála után végleg az enyém lett, és széthánytam katonacókmókom a noteszért. Meglett, s én izgatottan lapoztam lengyeltóti feljegyzéseimre.

- Igen! - mondtam magamban. - Igen! így van! Itt van!

„Lengyeltóti, pünkösdi utáni szerda. Álom. Vasútról jövet át a Búzapiacon Csákék kertje körül tömeg. Némán, várakozóan. A kert felett félel-

mes, súlyosan fekete daru. Láncai csikorogva emelnek ki egy nagy fekete koporsót a földből... (Csak nincs otthon valami baj?) Lázias vagyok. Hajnali fél három ..."

És csak néztem a ceruzás, reszkető kézzel írt, már elmosódó pár sort. Néztem, néztem, és miközben arra gondoltam, hogy nem vagyok babonás beállítottságú, az volt az érzésem, ezzel a dolog nincs elintézve, ezzel a valóságot mégsem szabad letagadni, mert ez gyáva ostobaság lenne. Sem az álmot, sem feljegyzésemet nem lehet elfeledni, és nem szabad letagadni azzal, hogy képzelődtem.

Kimentem a konyhába.

Ráér. édesanyám?

Persze ... (Édesanyám mindig ráért...)

Bejött szobámba, és elmondtam neki az esetet. Megmutattam noteszomban a bizonyosságot.

És most mit akarsz, fiam?

Hát lehetséges ez?

Miért ne lenne lehetséges?

Igen, én is úgy érzem. De ki hiszi ezt el?

Hát te elhiszed?

El kell hinnem, hiszen én írtam... és pontosan abban az órában halt meg. Abban a percben. Én ezt az embert soha nem láttam. Talán azt sem tudtam, hogy - van. Nem volt semmi közöm hozzá, nem is lehetett. Itt van az öreg Csák (pár hét múlva eltemették azt is... vagy pár hónap múlva, amiben semmi rendkívüli nem volt; öregember volt, nyolcvanon jóval felül), neki semmi baja. Sem Irmának. Ők nem álmodtak semmit.

Igaz, fiam, de én semmi okosat nem tudok mondani, és senki sem tud semmit mondani. De emlékszem dédapád halálára, mert akkor éppen náluk voltam a karácsonyi sütés-főzésben segíteni. Várj, lehúzzom a levest a tűzről, eleget főtt már...

Aztán folytatta:

Igen, dédapád is erős, egészséges ember volt. Úgy karácsony és szilveszter között átlovagolt a jegyzőhöz Pusztakovácsiba, akivel hetenként egyszer-kétszer vagy nálunk, vagy nála elbeszélgettek, elkvaterkáztak. De nem volt részeges egyik sem. Szóval nem jött meg vacsorára, ami nem volt feltűnő. Biztosan ott tartotta a jegyző ... De nem jött meg éjjelre sem. Dédanyád kiment a ház elé hallgatódzni, de nem hallott semmit. Azt mondta, akkora a köd, hogy két lépésre sem lehet látni, talán ott tartotta a jegyző, és nem is indult el, hát feküdjünk le. Majd reggel megjön.

Meg is jött, de nem reggel, hanem jóval éjjel után. Én még nem aludtam, dédanyád még le sem feküdt, mert arra gondolt, hátha mégis megjön. Hát ő eresztette be, aztán kikiáltott a kocsisnak, hogy a lovat vigye az istállóba.

Utána sokáig beszélgettek az irodában, én pedig elaludtam.

Reggel, amikor felébredtem, nagyanyám ágya üres volt, ami nem jelentett semmit, hiszen hajnalban kelt máskor is, de én nem tudtam már aludni, mert valami szorongás volt a levegőben. A konyhából behallatszott néha a tűzhely ajtajának zörgése, hát nem siettem, mert a kocsis akkor rakott tüzet. Később nagyanyám bejött a szobába. Éreztem, hogy valamit akar mondani, de nem szólt semmit. Jött-ment a szobában, és ide-oda rakosgatott, csak éppen hogy tegyen valamit... de soha nem fordult felém. Később vettem csak észre, hogy sír...

Kiugrottam az ágyból, és átöleltem.

- Baj van, nagyanyám ?

Csak a fejét hajtogatta ide-oda.

- Nem tudom, kislányom... nem tudom ... Ha nagyapád meglátod, ne vedd észre... nem ismersz rá. Nem feküdt le, csak ül az irodában...

És ráfeküdt a vetetlen ágyra, és rázta a néma sírás. Később mégis felült.

- Eredj ki, kislányom, adj a Lajosnak pálinkát.

Náluk is az volt a rend, hogy a kocsis hajnalban kapott egy pohár pálinkát, és újra csak akkor jött be a konyhába reggelizni, ha végezt az etetéssel, rendbe tette az istállót, és megmosakodott.

Baj van, kisasszony?

Nem tudom, Lajos...

A Rigónak valami csúnyán felhasította a lábát. A szügye is véres... Tessék majd egy kis pálinkát adni, vízzel keverve lemosom. Most még nem sajnálja annyira, mint ha majd gyulladásban lesz.

És olyan lettünk, mint egy halottasház. Én vittem be a reggelit az irodába, de amikor megláttam nagyapámat, azt hittem, azonnal elejtem a tálcát. Elesett, ráncos öregember lett azon az éjszakán. Csak ült, összeesve, tehetetlenül, és mintha engem észre sem vett volna.

Tessék, nagyapám!

Nem kell!

Hozzak pálinkát? Megint rám nézett. -Talán jót tenne?

Hozom...

Szaladtam a pálinkával, de amikor teletöltöttem a poharat, eltolta.

Nem kívánom...

Pedig használna! Máskor szerette, nagyapám... És ez most orvosság. Akkor reszkető kézzel felemelte a pohárkát, és kiitta.

Adj még! Azt is kiitta.

Most más nem is kell. Hány nap múlva lesz szilveszter?

Holnapután...

Nem sok idő... A pálinkát meg a poharat hagyd itt. A többit kiviheted. Aztán küldd be öreganyádat.

Menjen be, nagyanyám -mondtam a konyhában -, mintha a pálinka jót tett volna neki.

Nagyanyám azonnal bement, és már nem is jött ki délelőtt. Én egy darabig hallgatództam, de egy szó nem hallatszott ki a szobából. Később bekopogtam, és mivel nem szólt senki, hát benyitottam. Az asztalon pénz - bankók meg apró is - és mindenféle írások.

- Fél óra múlva - mondta nagyanyám, aztán az ajtóra nézett, mintha kiküldött volna a szobából, és amikor kimentem, megint csend maradt utánam. De nagyapám - úgy néztem - mintha jobban lett volna, és kicsit meg is nyugodtam. Majd elmúlik - vigasztaltam magam, bár valahol mélyen, a gondolataim alján mintha valaki szelíden és tagadóan ingatta volna a fejét.

Amikor újra bementem, nem volt már az Íróasztalon sem pénz, sem az írások.

- Kettőnek teríts - mondta nagyanyám, és intett a fejével, ami annyit jelentett, hogy egyedül akarnak maradni. Én csak ültem a konyhában, de előzőleg levettem a cipőt, és vastag posztóból készült „tutyit” húztam, ami nem házipapucs volt, de nem is papucs, hanem tutyi... szellem csendesen lehetett benne járni, mert puha volt és könnyű. Vastag posztó, a talpa több réttű, durva vászon. Hallgatódzni akartam, mert tudtam, hogy nagyanyámból egy szót sem tudok kihúzni. Kíváncsi is voltam - ez igaz -, de együtt is akartam lenni az öregekkel valamiben, amiről nem tudtam, hogy mi, de tudtam, hogy nem jó.

Az ebéd már a tűzhelyen volt. Csupa tegnapi maradék. Lassan rendbe tettem a konyhát, aztán csak ültem ölbe tett kézzel, és vártam valamit. Később Lajos jött be, hogy megy a faluba, ha kellene valami... Ezt nagyanyámtól kellett megkérdeznem. Kopogásomra ő nyitotta ki az ajtót, de csak egy tenyérnyire.

Lajos megy a faluba, és kérdi, hogy nem kell-e még valami.

Nem. De várj! Mondd meg neki, hogy iparkodjon. Várj! Nem kerget senki, ne szaladgálj itt összevissza. Vágj le egy tyúkot az öregebbek közül, talán azt a nagy kendermagost... Jó erős leves legyen. Borsot is tégy bele elegendőt...

Tudom.

Jó, aztán majd kijövök, ha kell valami.

Visszamentem a konyhába, a kocsist elengedtem, levágtam a kendermagost, elláttam, feltettem a levest, aztán csak ültem, és valamire vártam.

Az erdő még úszott a ködben, és halálos volt a csend. Máskor néha oda hallatszott a kovács üllőjének pengése a faluból - akkor csend volt... Nem

szóltak a cinkék a kertben, nem szóltak a mátyások az erdőn, csak a leves zümögött, és később Fickó, a vizsla kaparta az ajtót. De ott állt Basa is. a komondor és Csufi, a tacsó, amikor kinyitottam az ajtót.

Vágtam három nagy karéj kenyeret. Fickó elrohant a kenyérrel az istálló felé, Basa elballagott háza felé, Csufi pedig ártatlan képpel besurrant a konyhába egy asztal alá.

Nem törődtem vele. Csufi ezt minden reggel megpróbálta, és hol kidobták, hol nem...

Később meg is feledkeztem róla, bár álmában néha nagyokat sóhajtott.

És csak ültem, és csak vártam valamire, amíg eszembe nem jutott, hogy hallgatódzni akartam.

Az egész ház olyan csendes volt, mintha még a falak is és a padlás is hallgatódzna, és valamire vártak volna.

A szobában csend, pedig már a fületem is a kulcslyuk előtt tartottam. Mintha valami mozgást hallottam volna, aztán nagyanyám megszólalt:

Ha itatok volna, azt mondanám: bolondság az egész... Csend.

... de hát ha nem itatok...

- Én kóstoltam meg a bort. „Megecetesedett!” - mondtam a nótáriusnak, mire az a Lajos éktelenül káromkodott.

„Mondtam, hogy tegyék le a pincébe, de hát lehet ezeknek beszélni ?... Lujzi süket, Mari pedig buta, mint a bocskortalp. Ottfelejtették a konyhában. Már egy hete. Hát persze hogy megecetesedett... Hozok pálinkát.” (A nótárius agglegény volt; Lujzi a nővére, Mari pedig a mindenek szakácsné.)

„Ne hozz, Lajos, semmit - mondtam neki. - Tudod, hogy este nem iszom pálinkát. Diskurálunk kicsit, aztán hazaballagunk Miskával. (Miska nagyapám lova volt, kiérdemesült katonaló.) De nem is akarok soká maradni, mert köd készül.”

Lajos aztán mégis behozta a pálinkát, aztán belekavarodtunk negyvennyolcba. Majdnem húsz éve, hogy felakasztották az aradi tizenhármat... Ennek aztán nem lett se vége, se hossza. Hogy Görgey, az a kutya, meg Klapka így... meg az a rohadt császár úgy...

Aztán mégiscsak elindultam. Gondolom, olyan tizenegy óra lehetett. Aztán csak ballagtunk, ballagtunk, de akkor már sűrű volt a köd, mint a tejföl. Megint negyvennyolcra gondoltam, és nem is bántam volna, ha zsandárokkal találkozom. Van már köztük magyar is... megmondtam volna a magamét.

(Ekkor egy kis csend lett a szobában, és nagyanyám valószínű arra gondolt, hogy nagyapám ritkán ivott pálinkát, nem is szerette, talán a fejének ugrott...)

- De hát nem járt akkor az úton senki - folytatta nagyapám -, és már

olyan régen eljöttünk a jegyzőtől, hogy megállítottam a lovat, és hallgatództam. Csak a köd, de mintha suhogott volna. Látni nem lehetett egy

lépést sem. Nem volt hideg, de mégis borzongtam, és olyan tétova lettem, de megállt a ló is. Akkor tudtam már, hogy valahol lefordultunk az útról, mert egy ideje - talán csak pár perce - puhán lépett a ló, mintha gyepen jártunk volna.

Aztán megállt. Megállt, mintha egy lépést sem tudna tenni. Meghúztam a gyeplőt. „Na, Miska!...”

De olyan rekedt lettem, hogy a magam szavát is alig hallottam.

A köd suhogott, ezt hallani lehetett; ekkor úgy éreztem, valami áll a ló előtt, és még mintha a csend is megfagyott volna; és ebben az irtózatosségekben... valaki azt mondta: „Szilveszter!... Szilveszter!... Készülj, fiam!...”

És Mari - nagyapám szinte rekedten hörgött -, az oltáriszentségre esküszöm: édesanyám hangja volt, és amikor a köd kicsit ritkult, a pusztakovácsi temető kapujában álltunk ... pár lépésre a sírjától...

Én csak eltántorodtam az ajtótól, kimentem a konyhába, és azt sem tudtam, hol vagyok. Fel s alá járkáltam, és amikor véletlenül a repedt konyhai tükörbe néztem, azt hittem, elájulok. Sárga volt az arcom, mint a viasz.

Jaj, csak nagyanyám ki ne jöjjön!

De nem is jött ki. Megmosakodtam, összevissza csipkedtem az arcom, hogy kipirosodjon, jöttém-mentem az udvaron, és vártam. A köd még mindig rajtaült az erdőn, és hamarosan délre harangoztak. Még a harangszó is mintha fulladozott volna a ködben.

Az ebéd már készen volt. Nagyanyám nem jött ki, és én nem mertem bekopogni.

Aztán megembereltem magam. Tálcára raktam mindent, és bekopogtam.

- Itt az ebéd! (A hangom, mint a pudvás fa...) Nehezen nyílt ki az ajtó. S a szoba is csupa ködös homály. Nagyanyám szó nélkül vette át a nagy tálcat, és gyorsan elfordult, de szeme sarkában könny ült; szája keskenyre összeszorítva, mint mindig, ha lenyelte a sírást. -Tedd be az ajtót!

Nagyapám másnap egy kicsit összeszedte magát, és nagyanyám is mintha reménykedni kezdett volna. A köd délután felszállt egy kicsit, de megült az erdő felett. Fent valahol a varjak károgtak, a cinkék a kertben szóltak néha, és nagyapám is kiment az udvarra. Hallottam, valamit kérdezett a kocsistól, mire az azt mondta:

- Valami nagyon kemény tüskébe lépett... de lehetett drót is... Sajnálom, hogy nem voltam ott. Csillagnak sem ártott volna (ez a másik lovuk

volt, de kiscsikót várt), iszen még egy hónapja van vissza.

Nagyapám nem válaszolt. Elment a kert felé, aztán megint vissza a házba, s öreganyámnak azt mondta:

Vigyétek ki azt a büdös pálinkát. A szagát sem szeretem. Rendes ember csak hajnalban iszik pálinkát. Eredj le, kislányom a pincébe, és abból a kishordóból hozz fel egy pintet.

Megyek, nagyapám - örvendeztem, mert ez jó jelnek látszott, de amikor ivott belőle, elhúzta a száját.

Mintha nem is az a bor lenne... de úgy látszik, bennem van a hiba.

Abban a félnótás jegyzőben van a hiba! - mérgelődött nagyanyám. - Ki a fene hallotta este pálinkáztatni a vendéget? Estére friss kolbász lesz vacsorára, Barlaiék küldtek kóstolót. Az öreg Barlainé híres a töltelékéről, annál butább a menyé.

Mért fogadtad el? Tisztességes ember nem köp az asztalra, ahol eszik... Mi bajod van azzal a fiatalasszonnyal? Vagy megint rád jött a komiszkodhatnék?...

Nagyanyám nem válaszolt. Nemcsak azért, mert nagyapám nem volt egészséges, de nem is akart valami hatalmas gorombaságot lenyelni. Ezenfelül talán arra is gondolt, hogy jobb a beteget békén hagyni, bár arra talán nem gondolt, hogy nagyapámnak - ezenfelül - igaza is volt.

Délután a fiatal Harray erdészsegéd kopogott be, hogy valamit megbeszéljen öregapámmal. Mi is bent voltunk öreganyámmal az irodában, ami csak azért volt iroda, mert egy régi íróasztal is volt benne. És nagyapám - kivételesen - nem is küldött ki bennünket.

Mi hírt hozol, Jóska?

Csak annyit, erdész úr, hogy holnap eldönthetnénk az öreg kőrist. A sasos része is jól befagyott. (Ez az öreg kőrisfa a rét szélén állt, egy teljesen kör alakú sűrűben, közel az erdőhöz, s az egész kör talán ötven méter széles. A közepe azonban mély iszap volt, és nyáron sem lehetett hozzáférni. Az uraság adta oda valami fiatal barátjának, aki bútort szeretett volna belőle csináltatni.)

Nagyapám gondolkodott.

-Nem bánom, Jóska, csak nagyon vigyázzatok!

Pár ember jönne a faluból és néhány cigány. Ami ág leesik, azon megosztoznak.

De mondd meg nekik, hogy semmi szemét ne maradjon még a környéken se.

-Vigyázzok rá, erdész úr. De ha szabad megkérdezni: az erdész úr nem volt beteg?

Hát tudod, a nélkül sincs, de hát mindjárt meggyógyítjuk. Hozzatok be azt a kis bort meg poharakat - fordult felénk. - Anyjuk - mondta vidáman -,

ez nem neked szólt.

Tudom - mosolygott öreganyám -, egy üveghez meg két pohárhoz nem kell egész processzió.

Én pedig boldogan mentem, mert nagyapám ugyan elég rossz színben volt, de ahhoz nem is lehetett hasonlítani, mint amikor tegnap megláttam. Most már rendbe jön - gondoltam, és amikor megivott egy pohár bort, szinte egészen a régi lett.

Ez a Jóska kedves, jóra való gyerek volt, és mindig vidám, özvegy anyjával éltek együtt, és egyelőre - úgy látszik - nem is kívánt házasodni. Mikor nagyapám ezért viccelődött vele, komolyra fordította a szót.

Úgy van az, erdész úr, hogy megházasodnék én, az időben is benne vagyok, de hát nem lehet.

Afenét! Aztán mért?

Hát csak azért, mert az én anyám jó asszony, tiszta, rendes asszony, a helyemet is megtörli, mielőtt leülnék, de ha más fehérenp jönne a házba, hát az a jószágos Úristen se bírna vele. Elmarná, ha angyal lenne, akkor is. Míg apám élt - akkor még Koplалópusztán voltunk -, még apám asszonytestvérét sem tűrte meg egy napnál tovább.

A fene se nézné ki belőle!

Pedig ez így van, erdész úr. Drága mulatság lenne nekem a házasodás, hát csak vagyok, ahogy vagyok...

- Igazad is van! Minek sietnél, amíg másnak van felesége?... És nevettek.

Elfelejtettem mondani, hogy hét rókabőr szárad a padláson, hát behozhatnám, amikor az erdész úr parancsolja.

Ha szépen kivágtatok az öreg kőrist, legjobb, ha te jelented az uraságnak. Mondd meg, az én parancsomra. Akkor beviheted a bőrt is. Megmondhatod azt is, hogy én eléggé dögvősen vagyok.

Amikor Jóska elment, nagyapám is kiballagott vele a kiskapuig. Még ott is beszélgettek pár percet, de nagyapám azután sem jött be, hanem sétált az udvaron elgondolkodva, s mögötte a három kutya. A komondor és a vizsla hűségesen kísérte, de a tacsó meguntta ezt a hiábavaló mászkálást, és leült a bejárati ajtó előtt.

- Lusta disznó vagy - mondta neki nagyapám, de mosolygott is, mert a ravasz tacsó lelkesen helyeselt a farkával, hiábavalóan sétálni azonban nem volt hajlandó.

Aztán hamarosan alkonyodott, de nagyapám még mindig sétált. Nagyanyám pedig azt mondta:

Nem tudom, mi sétálnivalója van ilyenkor...

Csak hadd sétáljon - mondtam -, az a jó friss levegő csak jót tehet neki.

Nagyon okos vagy te is...

Ezután már nem szóltam egy szót sem, mert láttam, hogy rájött öreganyámra az a kötekedő jókedve, s ilyenkor mindenkinek megmondta a magáét. Még öregapámnak is, ami pedig veszélyes volt.

Már majdnem teljesen sötét volt, amikor nagyapám bejött. Persze a betegség még látszott rajta, de arcának színe kezdett lenni.

Azt hittem, már kint akarsz megvirradni - mondta nagyanyám. Nagyapám pedig megállt, mintha megütötték volna. De nem tört ki.

Jót tett ez a friss levegő... - És elindult szobája felé.

Aztán várd meg a vacsorát, addig ne fekédj le - szólt még utána nagyanyám -, pláne ruhástul.

Nagyapám nem válaszolt. Lassan ballagott szobája felé, mintha megrokkant volna. És nem válaszolt már soha senkinek az életben.

Hallottam, amint szobája kulcsa kettőt csattant a zárban, és tudtam, hogy ez mit jelent. Tudtam, hogy esetleg napokig nem beszél senkivel, és tudtam, hogy nagyanyám majd félig beleőrül az önvádba, és tudtam, hogy segíteni nem lehet.

A vacsorát azért megcsináltuk. Én ettem is valamit, nagyanyám semmit. Aztán lefeküdtem, álomba sírtam magam.

De a reggel sem hozott semmi jót. Nagyanyám mára konyhában zörgött. Később a kocsissal veszekedett, és keserű lett a szám arra a gondolatra is, hogy ki kell mennem. De hát kimentem ...

Nagyapám reggelije már a tálcán volt, amit szerettem volna földhöz vágni, hiszen jól tudtam, és nagyanyám is jól tudta - nem ez volt az első eset -, hogy ha három zsandár zörögne az ajtón, nagyapám akkor sem nyitná ki, amíg magától ki nem nyitja.

-Vidd be a reggelit!

Tele voltam keserőséggel, de ezen a parancson nevetni tudtam volna. És szinte parádésan vittem a reggelit. Persze hiába kopogtattam. Hiába próbáltam a kilincset, hiába szóltam, nem mozdult semmi, hát visszavittem a reggelit a konyhába.

- Majd kell neki, ha megéhezik ... - veszekedett tovább nagyanyám. Erre már nem is szóltam. Letettem a tálcát, és bementem a szobába

takarítani. Később hallottam, hogy nagyanyám a kocsissal veszekedik. Ez is hozzátartozott az ilyen félbolond napokhoz. Aztán a cigányokat kergette el, akik kéregetni jöttek. El is tisztultak hamarosan, mert ismerték az erdészné ténsasszonyt.

- Vágd le azt a kisebbik kakast - szólt be nagyanyám a szobába, mire én egy szót se szóltam, csak kimentem a konyhába, és köszörülni kezdtem a kést, amire semmi szükség nem volt, hiszen - Lajos jóvoltából - a házban minden kés borotvaéles volt. Időt akartam azonban nyerni, amíg nagyanyámnak eszébe jut, hogy a jégverem tele van hússal. Vaddal, de a

kóstolókból származó disznóhússal is.

Később aztán meg is kérdezte:

Szoktál te gondolkodni?

Persze...

És az nem jutott eszedbe, hogy tele vagyunk mindenféle hússal?

Dehogynem ... de hát azt nagyanyám is tudja ... Erre nem válaszolt.

A délelőtt aztán csak elmúlt.

- Kopogj be nagyapádhoz, hátha felébredt már. (Aha - gondoltam ~, most jön a sírás-rívás, bocsánatkérés! Hogy ő azt nem úgy gondolta ... meg lehet érteni... más asszony is így van... és a többi.)

De hát hiába kopogtam.

A szoba néma volt, mint a sír.

Erre a gondolatra megborozadtam.

Kopogtattam - mondtam visszamenve a konyhába -, nem válaszol.

Hát... nem válaszol! - És keserűen „mosolygott”, de ezt már ismertem. (Istenem, pedig milyen jó is tudott lenni!)

Így aztán csak egyedül ebédeltem a konyhában. Nagyanyám lefeküdt.

- Szétszakad a fejem, úgy fáj, de te csak egyél... És bement a szobába.

Ebéd után aztán csak múlt az idő. A köd felszállt már. A kertben egy szarka cserregett, s arra gondoltam, hogy most már más nem is hiányzik, csak valami vendég. De a szarka nem tudta jól, mert nem jött senki. Később mintha nagyapám ajtaja nyílt volna, de megint cserregett a szarka, varjak is károgtak, hát nem nyitottam ki az ajtót, csak akkor döbbsentem meg, amikor nagyapám rendesen felöltözködve, mintha vendégségbe menne, elment az ablak alatt. Megijedtem, de nem mertem szólani. Arcán alig látszott a betegség; inkább mintha szomorú lett volna. Fütttyentett a kutyáknak, s azok boldogan rohantak utána.

A többit már csak Harrytól tudom.

- Az erdész úr valamivel két óra után érkezett oda a kutyákkal - mesélte Harry. - Megállt a túlsó oldalon, és intett, hogy csak csináljuk. Az öreg kőrist nehezen lehetett eldönteni, mert bár felül fagyos volt a föld, alul csak félig fagyos a sár. De hogy merre fog dőlni, azt nem lehetett tudni.

Hát csak nyavalyogtunk, bár - mondom - a nagy fa már alig állt a lábán. A kutyákat meg ette a fene ott a sasos bokrok mellett. Hajszolták egymást, ugattak, hát átkiáltottam az erdész úrnak, hogy hívja el a kutyákat, mert a fene tudja, mikor szakad el ez az agyonfejszézett gyökér, még agyonvágja valamelyiket a fa.

Az erdész úr ekkor közelebb jött a sáros részhez. Odafütttyentette a kutyákat, és a pórázzal vesződött, amikor megroppant a nagy fa gyökere, és lassan kezdett dőlni arrafelé.

„Vigyázz!” - ordított az egyik ember.

„Ne ordítozz! - szólt a másik. - Nem ér el odáig.”

Én is úgy láttam, hogy nem ér el odáig, pláne hogy az erdész úr pár lépést messzebb ment. De a fa fordulni kezdett estében, és egy messze kinyúló ág, úgy látszott, elér odáig, amit az erdész úr is észrevett, és elindult, de megcsúszott a fagyos gyepon, térdre esett, és az az alig három ujjnyi vastag ág suhogó, nagy erővel tarkón vágta.

Abban a pillanatban vége lett, és kinyújtózkodott a földön, mintha aludni akarna.

És nem mozdult többet.

Ezt akartam neked elmondani, fiam, és még elmondanék három-négy hasonló történetet, amiben nincs semmi boszorkányosság vagy vénasszonyos locsogás. Olyan megtörtént esetek ezek, amelyeket amíg a szereplők vagy tanúk élnek meg nem cáfolhat senki, és ép ésszel legföljebb azt

mondhatja, hogy nem hiszi el, hogy hallucinált, aki látta vagy hallotta, hogy be volt rúgva az illető, hogy az időpontokat később állították össze a babonás hozzátartozók. De hát nálunk senki sem volt babonás... és amikor temetés után papunknak is elmondtuk az esetet, egyáltalán nem mondta, hogy álmodtuk az egészet. Hiszen a tanúk mind éltek, és ezeket semmiféle tudományos nyakatekeréssel nem lehet eltántorítani attól, amit láttak és hallottak.

- Igen - mondta a pap, aki pedig fiatal ember volt -, sok ilyen megtörtént eset van, ami semmivel sem nagyobb csoda, mint a természet csodái, amelyek egyelőre megmagyarázhatatlanok. De - hitünk szerint -egyszer majd világos lesz minden, persze legnagyobb részük még az ember életében.

És akkor jutott eszembe egy régi történet, amikor Pasitszky és Mudin tanáraimmal lepkéztem a korpádi réten. Ott hallottam az egyik német tudományos folyóiratban leírt történetet:

Két német lepkegyűjtő tudós valahol Abbázia környékén vadászott, persze lepkékre, és valami nagyon ritka lepkepárt sikerült fogniuk, amelyek még sok komoly tudományos gyűjteményből is hiányoztak. Éjjeli lepkék voltak és nászúton, így sikerült egyszerre megfogni mind a kettőt, amelyeken aztán a két tudós - akik jó barátok is voltak - megosztozott. Az egyik tudós Hamburgban élt, a másik Berlinben. A lepkéket azonban nem tették ciános üvegbe, hanem mindketten az ablak közé zárták a nekik jutott példányt, és valami élelmet is adtak nekik, hogy éljenek, ameddig csak lehet.

És a berlini tanár pár nap múlva, éjjel valami különös zajra ébredt fel az ablak felől. Mintha a külső ablakot (emeleten lakott) valami puhán verte volna.

Verte is, mégpedig a hamburgi hím, „aki” valamiképpen megszökött, és

egyenesen párjához sietett, ahova a tanár - álmélkodva és meghatódottan is - beeresztette.

Ezen az újsághíren, amely a két tudós nevével, tudományos folyóiratban jelent meg, kételkedni egyáltalán nem lehetett, de elgondolkozni annál jobban. Ez az eset 1911- vagy 1912-ben történt, amikor a mai hírközlő csodák valóságát minden épeszű ember kinevette volna, nem is beszélve a világűrben keringő emberekről és egyéb távvezérlésű gépcsodákról.

Édesanyám aztán kiment a konyhába az ebédet a tűz-víz-gőz erejével és némi fűszerek hozzáadásával vezényelni, én pedig egyedül maradtam tűnődő kétségeimmel, akárcsak most, hogy a sok közbevetett, de megmagyarázhatatlan esemény után alig találok vissza Walter Karcsihoz, aki mutatni akart nekem valamit -úgy emlékszem, 1912 végén, a karácsonyi vakáció után.

Csak ültem tétován. Az öreg íróasztalra néztem, a még öregebb ágyra, és gondolataim mintha a leveleket olvasták volna, melyek ezen az íróasztalon születtek, s az ágyra, amelyben én születtem. Hol volt addig a papír, amelyen a gondolatok testet kaptak, honnét jött ide a papír, hogy a betűk megragadjanak rajta, és hol voltam én, Én, mielőtt megszülettem volna? Jó, jó... a párosodás tényével teljesen tisztában voltam, de engem nem a fizikai rész érdekelt; elég párosodást láttam a verebektől a tízmázsás

bikáig, ami inkább humoros fizika volt, de én magamra gondoltam, és nem apámra és anyámra, akik csak öntudatlan közvetítői voltak annak a gondolatnak és vágnak, hogy én - legyek...

Vajúdtam hát magamban, és a „teremtés”-re gondoltam, a hittanra, ami csak eseményeket mondott el, de nem magyarázott meg semmit, legalábbis nem úgy, hogy én megérthettem volna.

Hát csak ültem tűnődve a kisszobában, amíg meg nem akadt szemem a két Gárdonyi-könyvön, amelyeknek első kötetében ott volt a jelzősinór, hogy meddig olvastam. Ez aztán visszazökkentett a kerékvágásba, amelyből kikököntetett ugyan az emlékek hánykolódása, de pár oldal még visszavolt a kötetből, amelyet holnapra ígértem Karcsinak, de kisebb megszakításokkal mégis éjfél lett, mire ezzel a kötettel végeztem.

Na - gondoltam -, most aztán hét országra szóló alvás következik! - amiben azonban alaposan csalódtam. Az események, az utazás, a sardai emlék, mind túlságosan sok volt ide-oda kapkodó gondolataimnak, amelyek összekeveredtek, szétváltak, és nem irányíthattam őket, hiszen félig álmok voltak, végtelenül és szaggatottan, amelyekhez alig nyúltam megértéssel vagy kétkedéssel, máris szétugrottak, és töredékeikben is új álmokat születtek.

Viharos éjszaka volt, s ehhez mérten törődötten ébredtem, de fejem még

mindig tele volt az álmok és félálmodok alakjaival.

Jó lenne megfürödni - gondoltam, és ha nyár van, ennek semmi akadálya nem lett volna. Nyáron ugyanis a nagy „pállósajtár” (párolósajtár, amelyben nagymosáskor a ruhát párolták) a kút mellett állt, tele langyosra melegedett kútvízzel, és három-négyszer is megmerítettem benne magam naponta, de télen bizony a heti fürdés csak a konyhára és a nagyteknőre korlátozódott.

A fürdőszobák száma 1912-ben nagyon korlátozott volt Kaposváron, már csak azért is, mert sok utcában, így a mienkben sem volt vízvezeték. De - egy-két év tévedést belekalkulálva - a vízvezeték földmunkálatait már ebben az évben elkezdték, és ez minden más szórakozástól elcsalt bennünket, mert a mély árok valami régen elfeledett temetőn ment keresztül, és a csontvázak ott feküdtek a gödör mélyén, hol keresztbe, hol hosszában, és ha nagyon útban voltak, hát kikerültek a földhányásra, és csak később lettek újra eltemetve.

Így azután tisztálkodási vágyam a mosdóra korlátozódott, de még mindig álmos fejemet ez is egy kicsit helyrezökkentette.

Aztán elindultam Karcsiék felé, de nem siettem, mert Karcsiékhoz soha nem siettem. Valami konok, tehetetlen szomorúság volt ott mindig a levegőben, és ezt Karcsi is érezte, mert pár szó után rendesen azt mondta:

- Menjünk valahová...

És mentünk valahová. A Honvéd térre, a Fácános felé, a Füredi-legelőre, valahová, ahol sütött a nap, kajláskodtunk, nevettünk nagyokat és veszekedhettünk a különféle madarak hovatarozandósága felett, amit nem lehetett eldönteni, mert a madár - elrepült. És röptében mondhattunk, amit akartunk, mert sem ellenőrizni, sem pontosan megállapítani még a színét sem lehetett. De ez volt a jó, mert vitatkozhattunk amíg csak meg nem untuk, vagy újabb madár nem tette kockára madártani ismereteinket. Ezek az ismeretek egészen gyermekkorunkból származtak, mert mindketten falusiak, sőt Karcsi pusztai gyerek volt, és természetrajzi tudásunk nemcsak Herman Ottótól, hanem csőszöktől, magtárosoktól és öregbéresektől származott.

Jó volt ez már csak azért is, mert nemcsak hogy Herman Ottót ellenőrizhettük, de egymás tájszólását is megismertük, mert a mezei verebet Karcsiéknál - valahol Szigetvár körül - alig ismerték, amíg nálunk „bori-veréb” volt a neve. A szalakótát pedig Karcsi „kékcsókának” nevezte, míg nálunk „zöldkányának” hívták, amíg meg nem tudtuk, hogy a szép madárnak „szalakóta” a hivatalos, egyben tudományos neve.

Nem tudom, de elképzelem, hogy ezt a vadkörtefás Füredi-legelőt azóta birtokába vette az emberi terjeszkedés, s a nagy vadrózsabokrok helyén talponállók vannak, a vadkörtefák helyén villanyoszlopok, a fülemülék esti

dala helyett rádió szól - minden szomszédok gyönyörűségére -, ami természetesen csodálatos haladás ugyan, civilizáció a javából, de aligha kultúra.

De ott és akkor még a legvadabb jóslás sem gondolhatott erre, hát még mi, főleg én, aki alig bírtam már kíváncsiságom leplezni, hogy Karcsi mit akar nekem mutatni. Mi az, amitől a szemem kiugrik a gyönyörűségtől? ...

Nem szóltam azonban, hanem egyre hosszabbakat hallgattam, és Karcsi állandó titokzatos mosolygását hajlandó lettem hülye vigyorgásnak minősíteni.

Aztán leültünk egy nagy hársfa terebélyes árnyékába. Én kissé küzdöttem a komoly megsértődés ellen, de amikor Karcsi kezére néztem, hát szemem valóban majd kiugrott a gyönyörűségtől, mert markában feküdt a Csúzli... A gumipuskák teteje! Bőrbe vont ágassal - külön kis tok a nyelén, ahova az ember a hüvelykujját dugta, nem szögletes, hanem gömbölyű keresztmetszetű szürke gumi. szóval: az álmok álma.

Megigézve vettem a kezembe, míg Karcsi megfelelő ólomgolyókat tartott elém másik kezében. -Próbáld ki!

Nézd azt a száraz ágot! - mutattam egy vadkörtefa tetejére, s a kétujjnyi ág, ha nem is törött el, csattanva rezdült meg.

Hát mit szólsz hozzá?

Nem szóltam semmit, csak visszatettem a csúzlit Karcsi kezébe.

- Bécsből hozta a nagybátyám. Apám persze megint okoskodott. Apám, aki eddig folyton a „művelt Nyugat”-ot emlegette... Most egy szerre azt mondta, hogy nincs ott kultúra, ahol gyári gumipuskát adnak a gyerek kezébe. Szép kis műveltség... szép kis kultúra... szép kis madár védelem ...

„Éppen ez az! - mondta nagybátyám. - A gyerek tanulja meg, mi a hasznos madár, mi a káros, mit szabad lőni, és mit nem. Ez a legokosabb madárvédelem.”

Apám csak legyintett.

„Szeretném én azt a kölyköt látni, aki a verebet célozza meg, ha a másik ágon ott ül a sárgarigó!” Tudod - folytatta Karcsi -, ezen elgondolkoztam ... és az osztályra gondoltam. Hogy hányan választanák a verebet?

- Egy se - mondtam. Karcsi is hallgatott, és a csúzli is hallgatott.

Három nap múlva vége lett a vakációnak, és én úgy mentem vissza az iskolába, mint a börtönbe. Egyik oldalon a sardai levegő legyezgette arcom, a másik oldalon az egri csillagok ragyogtak még álmomban is, s ha ezek mellett a hármasszabályokra gondoltam vagy az ábrázoló geometriára - hát hányini tudtam volna. Pedig szerettem Pasitszky tanár urat, mert - már mondtam - lepkézni vitt el néha, s ilyenkor csodálatosan le tudta vetni tanári mivoltát, és egészen - majdnem azt mondtam -baráti

közelségbe kerültünk. De azt azért nem mondtam el neki, hogy párszor, különösen déli napsütésben megint rám jött az a furcsa érzés - vagy talán látomás: a táj harmonikázó, halkan orgonáló hullámvázása és egész testemben valami húzódozó gyengeség; de mindig, ha valami széles, virágos réten jártunk. Nem szédültem, és nem estem el, mintha megtámasztott volna - mint a szél - a felém lengő muzsikaszó. Ilyenkor a tanár úrra néztem kérdően, hogy talán szól vagy megáll... de úgy látszik, hogy ő nem látta a virágos szőnyeg lassú hullámvázását, és nem hallotta azt a csodálatos, halkan orgonáló zenét. A vakáció után az iskolát határozottan szennyesnek és bűdösnek találtam, mert a vakáció alatt még fertőtlenítették is, és ennek csípős szaga még napok múlva is előlengett valahonnét.

És a tél is olyan „se ide, se oda” tél volt. A hó, ahogy esett, úgy olvadt el, a Szokola jege hasznavehetetlen volt, a ródlipálya csupa sár, és ahogy múlt a tél, egyre kevesebben ültünk a nehezen szellőztethető, bűdös II. osztályban. (Ha most a moziban vagy a tv-ben látok néha egy-egy tantermet, a szűk padok helyett a kényelmes asztalokat, a kis ablakok helyett a nagy, jól szellőztethető ablakokat, az oktató, beszélő értelmes filmeket, szinte nehéz elképzelni, hogy a teremben nem csupa jeles tanuló ül. Jó lenne ezeket a régi falusi téglás vagy földes iskolákat, a még késő ősszel is sok mezítlábos gyereket, a tanító foltos nadrágját s a pusztáról bejáró gyerekek egy kis karéj kukoricakenyér ebédjét megmutatni a mai elkényeztetett és kivétel nélkül valóságos grófi csemetéknek... bár talán el sem hinnék, hogy ilyen is volt, s amit látnak az nem propaganda.)

Szerencsére járvány nem volt, de öten-tízen mindennap hiányoztak, sőt a tanár urak közül is egyik-másik elmaradt pár napra.

Március első felében aztán élesen északira fordult a szél, és egyik reggel arra ébredtem, hogy lapát zörög a kis terasz cementlapjain, és kinézve látom, hogy apám hányja a havat.

Legfeljebb itthon maradok - gondoltam -, de fontosabb, hogy apám odaérjen a hivatalba, mint ha én elkésem, vagy egyáltalán nem megyek abba a félig üres iskolába. - És olyan gyorsan öltöztem, mintha valami öltözködési rekordot akartam volna megdőnteni, vagy - azokban az elmúlt szép időkben - a Kács alá igyekeztem volna.

Kérem a lapátot, édesapám! Tessék öltözködni. Nálunk első óra hittan, és ha el is késem, Berkenyés tisztelendő úrnak majd megmondom, hogy miért késtem.

Hát csak iparkodj, fiam - adta át apám a lapátot, és pontosan fél nyolckor, ahogy szokott - mintha skatulyából húzták volna ki -, indult a hivatalba. Abban az időben talán azt mondták apámról, hogy sokat ad magára, de én csak úgy emlékezem róla, hogy testileg-lelkileg nagyon rendes és tiszta ember volt. Pontosán ellenkezője az én viharos és szétszórt

egyéniségemnek.

Takács tanár úr egyszer meg is mondta:

- Csak azt nem tudom, hogy egy olyan nagyon rendes, komoly apának
hogyan lehet ilyen szétszórt, kelekótya, rendetlen kölyke...

Erre persze nem tudtam, de nem is lehetett válaszolni. Pedig talán tudtam volna, mert akár anyám, akár apám családját néztem, majdnem csak szélsőségeket találtam. Anyáméban is, és apáméban

is. A példás családapák testvérei közt, kissé iszákos és közönséges csavargók mellett egészen szent életű papokat és tízgyerekes családayák mellett meddő hisztérikákat, a zsugoriak mellett a legjobb szívű testvéreket, a színjeles tanulók között rekordbukókat, még olyan gimnáziumokban is, ahol emberemlékezet óta nem bukott meg senki.

A csodálatos csak az volt, hogy meddő ítélkezéssel, összehasonlításokkal, lenézéssel, de még prédikációkkal sem töltötte senki az idejét. „Ilyen: hát ilyen. Szegény gyerek. Ki tehet róla?”

Én pedig minden mérlegelés, összehasonlítás, fel-vagy lebecsülés nélkül őszintén és egyformán szerettem őket, talán egy kis előnyt adva a férfiaknak ... akiket mégis jobban megértettem.

Ha például - anyám családjából - István bácsiéknál voltam, és egy szép őszi vasárnapon Sinyi bátyám megérkezett Lengyelországból, persze gyalogosan, mert Sinyi bátyánk - nagyapám testvére - egyszerűen csavargó volt, hát úgy fogadta az egész család, mintha pap testvére, Imre bátyánk érkezett volna vagy más „tisztelendő” személy. Természetesen örömmel, sőt vidáman, mert Sinyi bátyánk is vidám volt, mint a cinege február végén. Még Basával is leparolázott, az öreg komondorral, és jelenléte csak annyi változással járt, hogy egy tizennegyedik vagy tizenötödik széket tettek az óriás asztalhoz, hiszen csak gyerek volt tizenegy a családban, s a ház alig volt vendég nélkül.

Sinyi bátyánkkal aztán a vidámság is hangosabb lett, mert általában vidám volt a család is, hiszen egészséges volt mindenki és nagynéném is, aki annyi gyereket hozott a világra, és kilencvenegy éves korában halt meg, isten nyugosztalja!

De azon a kora márciusi, váratlanul havas napon mindezek nem jutottak az eszembe. Apám elment már a hivatalba, mert a nyugdíj mellett más állást is kellett vállalnia, én pedig hánytam a havat szorgalmasan, bár kényelmesen, hiszen nyolc óra sem volt még, bár Berkenyész tisztelendő úrral - dacára papi mivoltának - egyáltalán nem lehetett kukoricázni ...

Mégis - szerencsés nap volt az, mert a tisztelendő úr nem hozta le a tanári szobából az osztálykönyvet, s mivel sietett is valami temetésre, meghagyta a naposnak, hogy kéri Takács tanár urat, írja be az első órát is

meg a hiányzókat is.

Így aztán sosem derült ki, hogy én az első órát hólapátolással töltöttem, az azonban kiderült, hogy nagyon szerencsétlen nap volt ez mindenképpen, s a család összeomlása, az árvaság fekete réme csak egy hajszállal ment el ablakunk alatt.

De olyan ütődött, „tedd ide, tedd oda” volt az egész osztály; lézengő, kedvetlen, és ilyenek voltak a tanárok is. Feleltettek ugyan, de nem osztályoztak, és tíz-tizenöt perccel előbb kiengedték a bandát a többi osztályokból is, mondván: hogy a tantermek jól kiszellőzzenek.

Én persze Karcsival térferegtem a havas, sáros udvaron, és nagyképűen felháborodtunk, hogy a szomszédos zárdaudvarban zajongva visítotak a lányok.

- Hallod? - mondta barátom. - Hát nem utálat ez a sivalkodás?... Nem is tudom, minek vannak ezek a lányok a világon ...

Nem válaszoltam, mert összevesztünk volna, és ha most visszaemlékszem Karcsi kis húgára és édesanyjára, még most is valami szomorú sajnálkozás reszket emlékeimben, mert mind a két testvér, mind édesanyja szemében valami riadt, de a fájdalomba már eleve belenyugodott félelem szomorkodott. Valami tördelt vonás az arcon és a szemekben, amelyekből már nem lesz sírás, mert nincs már könny, ami - talán befelé - már el ne pergett volna...

De nem is beszélgettünk már ezen a délelőttön, mert a következő tízpercben inkább a tanteremben maradtam, mint hogy Karcsi mellett szótlankodjam.

Ködös volt ez a nap, bár helyenként napsütéses, de nyomott mosókonyhaszagú az egész világ, és tétova, akárcsak az emberek. Úgy vándorogtam hazafelé, mint az országútra tévedt varangy, aminek reszkető mászása mintha azt kérdezte volna: minek az országút, és mire való a napsütés?

Odahaza egyik húgom állt az ajtóban, mintha rám várt volna.

- Édesapa beteg. Már doktor bácsi is volt itt... Anyu... sír... Nem is válaszoltam. Ebből a havas, lucskos, sáros, olvadó időből még csak ez hiányzott!

- Ne menj a szobádba ... apát oda fektették ... ragályos...

És ezen az amúgy is laza, ideges napon először nagyon mérges lettem, azután keserű lett a szám, és majdnem elsírtam magam. Első pillanatban átkoztam a betegséget... aztán nagyon utáltam magam, hogy édesapámnak talán az életéért még ennyiről sem tudok lemondani... Bánom is én azt a szobát! A padláson is elalszom, csak ... jaj... csak ne legyen valami baja! És már láttam azt a hánytatóan ezüstös, fekete kocsit... amikor kijött édesanyám ... nyugodtan, szinte mintha egy idegen betegszobából jött

volna ki, hogy hát baj, baj... de nem kell mindjárt rosszra gondolni.

Drága jó anyám! Egy érzelmes újsághírtől elkönnyesedett a szeme, és elcsuklott a hangja, de ha igazán nagy baj volt, belül viselte, mint valami nagy titkot, amiről csak ő tud, és senki másra nem is tartozik.

- Átvittem már a holmidat az ebédlőbe. Édesapádnak orbánca van, és ez nemcsak súlyos betegség, de ragályos is. Kati néni főz majd rátok. Fehér doktor bácsi azt mondta: ez súlyos betegség, de apátok nem iszik, nem dohányzik, és kitűnő szíve van.

Ez jó hír volt, és kissé megnyugodva hurcolkodtam az ebédlőbe - ami csak ünnepi alkalmakkor és ha vendégek voltak, lett ebédlő; egyébként ott fogadtuk a vendégeket, és csak ünnepi alkalmakkor használtuk. Nagy szoba volt, amiben elért az ebédlő és egy szalongarnitúra is és még egy zongora is.

És ekkor - talán nyolc-tíz napig - a kétségbeesés és a felszabadulás hintázott velünk a beteg állapota szerint. Már elhívtuk Szigethy doktort is, a kórház főorvosát, aki kitűnő orvos hírében állott, s az is volt. Már komoly és mégis derűs egyénisége is fél gyógyulás volt.

Hallottam, amint anyámnak azt mondta az előszobában:

A betegnek kitűnő a szíve, és a betegségen, úgy látom, tulajdonképpen túl is van. Egy hét múlva, persze csak a szobában, már fel is kelhet. Tehát tulajdonképpen rám már nem is volt szükség, s éppen ezért honoráriumot nem is fogadok el...

Főorvos úr, ez lehetetlen...

Tovább nem hallottam, mit beszéltek, de amikor a doktor bácsi elment, sokáig csend volt, s azt hiszem, édesanyám a konyhában, ahol nem volt senki, végre nyugodtan és örömeiben alaposan kisírhatta magát.

- Ha most Göllében lennénk - mondta később -, egy szép húsvéti bárányt vagy legalább egy hízott libát küldenék neki, de hát miye van az embernek ebben a nyomorult városban?...

Természetesen bárányt vagy hízott kacsát a piacon is lehetett volna venni, de anyám megalázónak tartotta „vásárolt” figyelmességgel viszonozni valamit, és nem olyannal, ami a saját kis gazdaságában termett.

Ezek után - két hét után talán először - kimentem végre a Búzapiacra az örömhírral, s ekkor nagyon megszerettem a RAC tagjait, akik őszintén velem örültek, sőt Havas Jenő még kézfogással gratulált is, amitől kissé elpirultam, mert göllei életemben az ilyesmi nem fordult elő; ott legfeljebb azt mondták volna barátaim:

- Na látod, nem köll mindjárt berezelni! Az én apámat már lepedőben forgatták, mégis talpra állt, és most egy hajtásra megiszik fél liter bort. Még a gégeje se moccan ...

Ezt természetesen Bíró Bandi mondta volna, aki - talán már említettem -

„Akumpa" melléknévre is hallgatott, és hazudós volt, míg Puska Péter szelíden csak annyit mondott volna, hogy:

- Akinek mög van írva, annak ugyan a fenekibe fújhatnak szalmaszálon, mert ha lejárt az ideje, hát lejárt, és vége.

De házunk azért még csendes maradt pár hétig, s ezt a csendességet csak sardai Gyula bátyám élénkítette meg résztvevő, de kedves vidámságával, aki - mellesleg - egy üveg bort szorongatott a hóna alatt.

- A tábornok úr küldi - mondta szinte áhítattal. - Orvosság! Azonnal meg kell kóstolnod, mert elmondtam neki. milyen beteg vagy...

Apám mosolygott.

-Önts hát egy fél pohárral. Legalább megmondom, mennyit ér a tábornokod bora. - És lassan ízlelgetve megitta a bort. - Te Gyula! -mondta komolyan. - Ez igazán értékes, nemes ital. Töltsd tele azt a kis poharat!

-Ugye?! Ugye, mondtam?... Hegyaljai rizling, ötéves. Sajnos, nekem nem ad belőle, csak kóstolónak egy-egy gyűszűvel, meg a misebort is ő adja, mert szerinte a sardai borokat nem is lehet átváltoztatni Jézus vérévé.

Ezen nevettek. Hangosan nevettek, s még a nap is másképp sütött odakünt, mert három hete csak sóhajt lehetett hallani házunkban, pedig odakünt már régen elvirágzottak a barackfák, és Gruberék szobalánya a szomszéd emeleti folyosón olyan vidáman énekelt, mintha - „jogvégzett" Gyula bátyám szerint - egy valóságos „zugsführerre" cserélte volna ki a tavalyi szeplős káplárt.

Mert közben ez a másik Gyula bátyám is megérkezett. Apám is kiült velük a napra - először a nagy betegség után -, és én harmadnapon már visszaköltözhettem a kisszobába, ami tulajdonképpen nagymama szobája volt, de aztán a „Pista szobája" lett, mert nagymama Budapestre költözött.

Apám s a vendégek nevetgéltek a teraszon, sütött a nap, s úgy éreztem, a félelem s a gond felhői lementek valamerre nyugat felé.

1913-at írtunk ebben az évben, s később sokszor gondoltam rá. hogy ezzel a szerencsétlen esztendővel kezdett megbolondulni a világ.

Március elmúlt már, Karcsival is elmúltak a kis idegenkedő félreértések, és vidáman jártuk a Kapos partját, nemcsak vadászgatva, de tanulva is.

A folyó vize a tavaszi nekiiramodások után kezdett feltisztulni, a rétek és cserjék édes lélegzete megülte szívünket, és sokszor nem is tettünk mást. csak hevertünk az „elágazás" rétjének puha gypén, néztük a kedves, vándorló felhőbárákat, egy-egy madarat, melyeknek már a latin nevét is utánaküldtük, és a magunk puha, növekvő fejlődésében néha oktanul vidáman, néha oktanul szomorúan léteztünk és növegettünk.

És jött, jövogetett a húsvét!

Karcsi már előre bosszankodott, hogy épp húsvétkor és karácsonykor nem vagyok otthon, pedig milyen szép kirándulásokat tehetnénk.

- Ha akarod, jövőre karácsonykor meg húsvétkor is idehaza maradok
... - mondtam minden meggyőződés nélkül.

Karcsi csak legyintett.

- Marhaság lenne! Marhaság ez is, amit mondtam... de ha tudnád, hogy karácsonykor meg húsvétkor is mi van nálunk, hát megértenéd, hogy a pokolban is jobb lehet.

Hallgattam.

- Persze nem valami ajándék után nyávogok, ennyire talán ismersz, de a siralomház hozzánk képest vidám hely. Nem az ajándékokról beszélek... amik nincsenek... hanem arról a rettenetes, néma csendről... keserűségről ... szegénységről... anyám örökös, csendes sírásáról... apám kőarcáról, és én csak ülök, és nem tudok sem tanulni, sem olvasni, sem elmenni valahova ... mert vissza is kell jönni...

Karcsi csak belegyintett a levegőbe, és ültünk a Kapos vize mellett, amely hozta, egyre hozta a szomorúságot, s amíg ott nem hagytuk, nem is lett vége.

Így jött el a húsvét.

A következő napok fásult értelmetlenséggel kúsztak felénk, és amint felébredtünk rájuk, már nem is voltak. Sarda sem vonzott úgy, mint karácsonykor. Nem vonzott a kedves, nagyszívű, szelíden bohém család, nem vonzott a könyvtárszekerény az iskolában, ahova Gyula bácsi már visszavitte az Egri csillagokat. Nem volt tavasz, és csak sokkal később sajnálkoztam, hogy nincs is nekünk tavaszunk. Csak őszi van, és benne egész magunk is. A tavaszt - többnyire - a diftéria- és vörhenyjárvány jelentette, egy-két ragyogó, túl meleg nap. tétova csellengések és gondolatok, s mire mindezeket meguntuk, már nyár volt.

De azért készültem Sardára. Nem úgy, mint karácsonykor, nem vágyokozva és lelkesen, és talán csak akkor sajnáltam volna, hogy nem mehetek, ha nem is mehettem volna.

Vonatom elég korán reggel indult, ezért megdöbbsentem egy kicsit, amikor a beszállás előtti tolongásban Karcsi sodródott mellém, hiszen előző este már elbúcsúztunk.

- Karcsi! Valami baj van?

-Mi baj lenne? Csak arra gondoltam, én egyedül úgysem megyek sehova, hát vidd el a csúzlit, ez mégiscsak jobb... - És már kezembe is nyomott egy kis csomagot, és elsodródott a tömegben. Csak inteni tudtam, mert egy ünneplő ruhás legény elkiáltotta magát:

-Na, most aztán sutty, be a gőzösbe!

Azóta sem hallottam ezt a csatakiáltást, de nem éreztem azt a tömegvonzást sem, ami szinte beemelt a kocsiba, ahol egymás hegyén-hátán tolongott a vidám társaság, amíg én kierőszakoltam magam a szomszéd

kocsiba, amely majdnem üres volt. Hogy mire volt jó ez az ordítózó, ruhaszaggató tolongás, most sem tudom, de nagyon tiszteltem Bóka szakaszvezetőt, aki egy ilyen szervezett tolongás után - még civilben voltunk, de már katonák - kiharcolta az önkéntes „urakat” a marhavagonból, újra sorakoztatta őket, aztán azt mondta, hogy ő már sok csordát látott, de amit az önkéntes „urak” ennél a beszállásnál műveltek, azt még a szilajmarháknál sem látta.

Éppen ezért:

Feküdj! - ordította, amitől ijedten vágtuk magunkat hasra. (Egyik-másik ifjú hős már „extrában” volt...) Föl! A kirelejszumát, önkéntes urak! Feküdj... hogy az ég szakadjon az ilyen urakra! Föl! Gyakorolni!

Fel fogom jelenteni! - sziszegett egy ilyen extraruhás ifjú vitéz. - Fel fogom jelenteni... a bátyám hadnagy...

-Süsd meg a bátyád! - mondta valaki. - Inkább őrmester lenne! De itt!

Közben a vonatvezető már integetett, hogy mért nem szállunk be, amikor Bóka szakaszvezető úr nyugodt és kényelmes beszállást parancsolt, amelyet most már tolakodás nélkül teljesítettünk is. De hogy a ruhák milyen állapotban voltak...

Igen, ez a mai beszállás akkor jutott eszembe - talán öt-hat év múlva -, amikor még igazán nem gondolhattam a negyven embernek vagy hat lónak címzett utazásra.

Kis csomagjaimmal aztán még messzebb találtam egy pompás kis fél-fülkét, ahol csak egy öreg bácsi pipált, akit illendően köszöntöttem, mire a bácsi csak a pipaszárral intett vissza, mert újságot olvasott éppen. Aztán csak a gondolataim játszottak körülöttem, mert a bácsi - erre meg mertem volna esküdni - kopári szűzdohányt szívott, akárcsak nagyapám. És a pipafüst kellemes, nyugodt, öreges illatával szálltak azután gondolataim vissza Karcsihoz, szüleimhez, sőt „jogvégezett” Gyula bátyámhoz is. akit a sardai Gyula bátyám hiába nógatott, hogy:

Igazán, te Gyula, egyszer már te is meglátogathatnál bennünket!

Persze, majd erre is sor kerül... - mondta bizonytalanul a másik Gyula, bár tudtuk, hogy erre sor már nem kerül, mert Gyula bátyám vendéget édesanyja, Netti néni házához egyáltalán nem hívhatott. Nemcsak azért, mert ehhez nem volt semmi joga, de Netti néninek is az volt az elve, hogy: „aki a más tyúkját megeszi, az a magáét kötve tartsa...” Ezenkívül ott volt még Imre bácsi is, akinek szobájába senki a lábát be nem tehetette, aki külön kis egyszoba-konyhás házban lakott, s breviáriumával egész nap az udvaron fel és alá mászkált - mondta egyszer Gyula bátyám, de utána el is pirult, mert a „mászkál” kifejezést talán tiszteletlennek minősítette.

Utazásom első megállója még a Kaposvárhoz tartozó Tüskevár állomás volt, s ezzel kapcsolatban el kell mondanom valamit, ami talán szintén

okkult hajlamaimra és gondolataimra utal, bár nem tartozik ehhez az utazáshoz. ,

öt-hat év múlva karácsony előtt, kora délután kocsin mentünk Fajsza, vidáman a szokásos kajláskodások között. Akkor már háború volt. Én hátul ültem a kocsin Böske nénémmel, a második üléskasban, de mi nem sokat beszéltünk, mert a kocsi átkozottul zörgött, s a fülre húzott kucsmától nem is lehetett jól hallani.

Ez az út a túskevári temető mellett vezetett el, de senki soha nem tudta azt megmondani, hogy volt-e ott valamikor Túskevár vagy akármilyen „vár”. A fonyódi vasútvonal ott levő első állomását is túskevári állomásnak hívták.

Már majdnem elhagytuk a túskevári temetőt, amikor - az út mellett, a temető sarkában - egy egészen frissen ásott sírt láttunk, amelyet a munkások nemrég hagyhattak ott, temetésre előkészítve.

Megdöbbsentem.

Csak néztem azt a még friss földhányást, és elnehezedett a szívem. az arcomba mintha valami hideg reszketés csúszott volna.

Karácsony előtt járt az idő, s vidám vakációra mentünk.

Mit akar ez a sír mondani nekem? - kérdeztem magamtól egy kis dermedéssel, aztán pedig eszembe jutott apám figyelmeztetése: „Vigyázz, fiam, az idegeidre!” Ezt akkor mondta nekem, első gimnazista koromban, amikor egy vándorüveges bosszúból, mert nem tudott anyámmal megalkudni, vastag kampósbotjával a kapu alatt lerántotta a fecskéfészket, a kis fiókákkal együtt, s engem már az utcán fogtak meg a nagy konyhakéssel. Bizony, ha meg nem fognak, hát belevágom a nagy kést abba a disznóba!

„Vigyázz, fiam, az idegeidre!” - hallottam most megint. De hát mi a fene közöm van nekem ehhez a sírhoz, ami még üres is ráadásul?

Elrántottam a fejem, hogy ne is lássam, de a sír nem hagyta magát, és csak négy-öt órai kociút után tudtam lerázni magamról. De lefekvés után ismét megjelent gondolataimban, és hajnalban, ébredés után megint. Úgy emlékszem, a tizenegy unokatestvér között akkor már óvatosan káromkodtam is. Bolond vagy? - kérdeztem magamtól.

Aztán felbukkant még napok múlva, még álmomban is, amíg végre az a nyers, sárga agyagos földhányás elhagyott.

Volt nekem abban az időben egy nagyon szegény és nagyon jó barátom, Tapacsek Jóska, aki két fiútestvérével és szüleivel a szőlőben lakott, elképzelhetetlen szegénységben és békességben. Apjuk kőműves volt, aki napszámban dolgozott, s a két nagyobbik fiú csak mint kitűnő tanuló járhatott iskolába. Jóska velem a negyedikbe, míg bátyja, Károly a műegyetemre, nemcsak ingyen, de állandó pénzbeli jutalmakkal és támoga-

tással is. Ahogy mondani szokás: „Nagy jövőt jósoltak neki.” Közben kitört a háború, zsúfoltak voltak a vonatok, és Károlyt a részeg katonák kiszorították a kocsiból, és késő novemberben kiskabátban egész éjjel a lépcsőn utazott. Hat órát a vonatlépcsőn ... Pestől Kaposvárig. Halálra hűtötte magát.

Karácsony előtt Jóska talán egy hétig sem volt iskolában, és később orvosi bizonyítványt hozott, hogy beteg volt. De ez meg is látszott rajta. Testileg-lelkileg elnyűtt, és mintha mindig sírni akart volna, pedig jó idegzetű, kemény gyerek volt. Azelőtt ezerféle megbeszélőnivalónk volt, most csak térferegünk, és nem segített két régi és örök témánk sem, ha a vadászatot vagy a horgászatot hoztam elő.

Gyere el délután - hívtam. - Elbeszélgetünk.

Nem lehet. Anyám beteg. Az öcsémre nem lehet bízni... Apám dolgozik...

Azt mondtad múltkor, hogy Károly hazajön.

Jóska akkor rám nézett, és én ezt a mindig fegyelmezett arcot soha nem felejttem el. Nem sírt, de olyan félelmetesen és szomorúan tördelt lett, ami után nem is mondhatott mást:

- Károly meghalt...

És ekkor - esküszöm becsületre, hűségre, mindenre, ami szent - gondolataimban megjelent az a frissen ásott sír a túskevári temető sarkában... Károly! - mondtam magamban, bár majdnem elsírtam magam.

- És a túskevári temetőben temették el ?
-Ott!

- Ott a sarokban, egészen az út mellett... nem messze a kerítéstől... a sövény mellett...

-Ott!

Ekkor aztán elmondtam neki megérzésem a frissen ásott sír láttán, ami szinte üldözött, csak azt nem tudtam elképzelni eddig, mi közöm lehet hozzá.

Most már tudtam ...

Ezek a jóval későbbi emlékek Túskevárral kapcsolatban kikívánczoltak belőlem, hogy megmaradjanak, hiszen most még csak másodikos vagyok; a vonat falja a kilométereket, én ízlelgetem a bácsi pipafüstjét, mert Sardára utazom.

Szeretem a magányos utazásokat - hiszen a nagyapaféle pipás öreg bácsi igazán nem zavar -, mert ilyenkor emlékeim is velem utaznak, néha bent a kocsiban, de néha kint a mezők fölött, árnyékos erdőkben vagy a pocsolyák csillogásában, ahol egy-egy golya tart őrséget olyan katonás tartásban, hogy csak az őrbódé hiányzik mellőle és a szuronyos puska a válláról.

A sardai állomáson „nagy fejű” Gyula bátyám várt az ugyancsak „nagy fejű” Gyula öcsémrel, mégpedig olyan lelkes szeretettel, amit soha másoknál nem tapasztaltam, de nem is viszonztam. Nálunk nem volt szokásban a rokonok csókolódzás, de Gyula bátyámé csókjaikat én is lelkesen és őszintén adtam vissza, és azonnal elhelyezkedtem a lelkes szeretetnek ebben a különleges világában, amit csak náluk tapasztaltam és éreztem, és soha másutt sehol.

A kis völgyben húzóódó falu felett ragyogott a tavaszi napsütés, a vetések enyhe zöldjén megpihent a szemem, s a pacsirtaszó úgy szállt a mezők

felett, ahogy - úgy éreztem - csak húsvét előtt lehetséges. S a házba, a lakásba - aminek fele az iskola volt - már úgy mentem be, mintha hazaérkeztem volna, ahol azonban nyoma sincs apám fegyelmező, komoly akaratának, a város városi zajának és füstös lélegzetének. De valamit mégis hiányoltam, és pedig azt, hogy a gyerekeknek egyetlen parasztyerek barátjuk nem volt. Talán nem is hiányérzet volt ez - hiszen ismeretlen parasztyerekkel ugyan mit kezdhettem volna? -, de eszembe jutott az is, hogy a majdnem háromévi városi élet után talán már göllei kis pajtásaim is idegenek lettek volna. Az elmúlt három év alatt egész lelkeségembe és gondolatvilágomba mélyen belenyúlt a város, és ezt talán csak Puska Péter értette volna meg, aki színjeles volt a „Dávidikum”-ban Veszprémben, amikor én halomra buktam a kaposi gimnáziumban, amit nem tudott kiküszöbölni a polgárista kitűnő bizonyítvány sem. Tulajdonképpen még most sem értem az egészet, mert bukott bizonyítványom igazságosságában soha egy pillanatig sem kételkedtem.

Az egyhetes húsvéti vakáció aztán hamar elröppent. Nemcsak azért, mert három nappal rövidebb volt a karácsonyinnál, de sem az idő, sem az ünnep nem volt hasonlítható a karácsonyi jellegzetes, felragyogó szokásokban, várakozásban ujjongó ünnepéhez. A magyar tavasz egyébként is jellegtelen, sürgős átnyargalása a tájon olyan volt, mint egy ünneplő ruha, ami télre már nem elég meleg, nyárra még nem elég szellős. A napok szinte lelkendezve rohannak át a tájon, s a naptárakban a hetek szinte egymásnak esnek; s a kopár barackfák egy éjszaka virágba borulnak, hogy a másik éjszakán megfagyjanak a visszavágó tél hóviharában.

Nem szerettem a tavaszt, és nem is szeretem.

Olyan, mint a hisztériás fiatal anya, aki felelősség nélkül szüli meg utódait a földben, a föld alatt, a fákon, a levegőben, a fészkekben, vackokban, mégpedig mindig sietve, hogy aztán az egész virágzó, rügyező, fészkelő, mászkáló, úszkáló, daloló, füttyülő, pelenka nélküli menazsériát egyetlen túl meleg vagy túl hűvös napon átrázza a dajkáló, megtartó, szoptató, etető, örökdő szent Anya, a Nyár kötényébe. Mintha azt mondaná: „Unom az egészet, csinálj velük, amit akarsz...” - ezzel aztán el is

tűnik, bár egyesek szerint dalolva, táncolva és állandóan szeretkezve körülkeringőzi a világot, fürödve az örök nászban, virágban, énekben, dalban, meg nem unva soha, mert a szerelmet összetéveszti a szeretettel, és a fájdalomtól sós és keserű pusztulást a magvetéssel.

Mindez igaz. de... mi lenne tavasz nélkül?

Még intőcédulák sem lennének! És galambok sem lennének a sardai

kis templom padlásán és tetején, amelyekből - Karcsi csudacsúzlijával és ötven lövés közül kettővel - mégiscsak lefordítottam két galambot Gyula bátyám lelkes biztatása közben, amelyek aztán a húsvéti tyúklevés csodálatos ízét gazdagították.

Két szárnytollat persze a kalapomra tűztem, mert ezeket a diadaljelvényeket Karcsinak meg kellett mutatnom.

A napok aztán elrepültek. Szédelő, üres napok voltak ezek. Bementem ugyan a tanterembe a könyvtárszekrénybe böngészni, de a téli, lelkes olvasókedvemnek nyoma sem volt.

És más érdemleges esemény nem is történt.

A vonat aztán újra belerántott a zöld mezők tengerébe, és nemsokára feltűnt a füstös folt, a város, amelyben egyetlen öröm várt rám: Karcsi. Szinte jólesett, hogy most én vagyok szomorkás - ahogy Göllében mondanák: mint akinek nem jutott kenderföld -, és Karcsi lesz majd vidám, amint meglengeti zöld vadászkalapját az állomáson, s én hálásan visszadom a nagy szerszámot: a csúzlit.

De Karcsi nem várt az állomáson, hiába nézegettem a várakozókat.

Nem engedték talán - gondoltam, és csendesen lépegettem hazafelé. Csodálatos - gondoltam -, nem változott semmi. Az emberek csakúgy jönnek-mennek, mint azelőtt, a galambok vidáman forognak a levegőben, vidáman füttyent a vonat is, pedig - istenem! - vége a szabadságnak. Hát nem látja ezt meg rajtam senki?...

A szobám ásítva fogadott. A könyveim szinte rosszindulatúan lapultak az asztalon, amelynek közepén fehér papírlap idegenkedett.

F. I. TANULÓNAK

Helyben

Unottan bontogatom. Négyfelé nyílik. Ezüstös kék a kerete, ezüst nagy kereszt a felső szélén, s alatta keserű, vigyorgó fekete betűk:

WALTER KÁROLY

élete 12. évében... visszaadta lelkét...

Mintha zörrenve kinyílt volna az ablak ... és jeges szél kuszálta volna torz értelmetlenre és fájdalmasra síró arcom. Lerogytam a székre. Istenem! Nem lehet!... A szabadság is elmúlt... Nem! Nem igaz! Karcsikám, hiszen még nálam van a csúzlid! Hogy adom én azt vissza?... És könnyeim odafolytak az itatóspapírra. amelyen tíz nappal előbb még

Karcsi rajzolgatott. (Két tehetségesnek ígérkező fiú volt osztályunkban: Lovrich Kálmán és Walter Karcsi. Ezzel a két fiúval Pasitszky tanár úr külön foglalkozott, mert ígéretet látott bennük. Karcsi elment egy jobb világba rajzolgatni, de Lovrich Kálmán kiváló festőművész lett, akinek nemrég is volt egy nagy sikerű kiállítása Kaposváron.)

Szüleim vigasztaltak, de nem lehetett. Az elmúlás lehetetlensége kavargott bennem kegyetlen miértekkel, s a csúzli égetett, mintha megcsaltam volna halott kis barátom, mert azt már elhatároztam, hogy a csúzlit nem adom vissza. Nem is kellene nekik, és talán nekem akarnák adni. Nem kell! Nem az övék! És a csúzli égetett, mintha megcsaltam volna, vagy meg akarnám lopni halott kis barátomat.

Délután ténferegtem az utcákon, és nem ismertem meg senkit. A hársfák lassan mentek el mellettem, és amikor a nap már hosszúra nyújtotta homályos árnyékom, úgy éreztem, mintha cél lenne már utamban, amikor felbukkantak a barkás ágú szomorúfüzek s alattuk a temető.

Mentem az árnyékom után.

Az öreg sírok után fiatalabbak jöttek, még fiatalabbak, és a szemem most már lázasan olvasta a neveket. Néha megálltam. Talán nem is igaz... Talán más... talán... ó, istenem!

WALTER KÁROLY

Élt 12 évet

- és szemem tele lett könnyel; leborultam a nyers földre, amelyen kegyetlenül terpeszkedtek merev, hideg koszorúk.

Imádkoztam, aztán elhajtottam egy széles szalagot a dombról, beleváltam kezemmel a földbe, és a kis gödörbe odatettem a csúzlit. Be is hantoltam... és szóltam olyan halkán, hogy magam sem hallottam:

- Karcsikám ... visszahoztam... nincs semmi baja ... és kérlek, ne haragudj rám ...

Az út végéről még visszanéztem. A keresztek országából kinőtt ekkor Karcsi fejfája, és kitárta felém karjait.

Túl a temetőn felhőpárnákat rántott magára a tűnő nap. A dombra futó országúton pedig mintha Karcsi távolodott volna. Vékony lábszárait vidáman szedegette, kopott kis zöld vadászkalapja már a felhőig ért, és kezét a zsebében tartotta.

Azt hiszem, a csúzli volt benne.

Harmadnap elkezdődött a tanítás, s én úgy mentem az iskolába, mint egy zajos, értelmetlen, idegen helyre.

Karcsiról alig esett szó, hiszen már egy hete eltemették ...

Tengtem-lengtem... aztán kezdtem magam összeszedni, amire nemcsak az iskolában, de apám is figyelmeztetett:

-Fiam, a baráti hűség nemes tulajdonság, és a bánat is szükséges rossz. De ezekből sem megélni, sem felelni nem lehet. Hát - mondta -úgy szedd össze magad.

Szerencsére új barát jelentkezett, persze a jelentkezésnek minden szándéka nélkül, Tapacsek Jóska, öccse annak a Károlynak, akinek sírhelye később olyan nagy hatással volt rám, amint azt már megírtam. De akkor még csak 1913 volt, és Károly - ha jól emlékszem - három vagy négy év múlva halt meg. (A nyájasnak mondott Olvasó ismételt elnézését kérem tehát az időrendi bakugrásokért, de ez memóriám hiányossága, hogy az események nem mindig időrendben következnek, hanem ahogy előre vagy hátra más eseményekhez vagy gondolatokhoz kapcsolódnak.)

Ez a jelentkezés nem is nekem szólt, de elhangzott két osztálytársam között, akik közül az egyik Jóska volt.

Jóska tartott valamit a tenyerén, amire a másik fiú azt mondta:

- Hát... talán háromnegyed kiló lehetett...

Jóska elpirult a méregtől, mire én is odamentem.

- Nézd meg ezt a halpénzt, Pista - tartotta elém tenyerét Jóska, amelyben egyetlen olyan húszfilléres nagyságú halpikkely volt -, nézd meg, és mondd meg, körülbelül mi volt a hal súlya.

- Két kiló biztosan! De ha nem tükörponty volt, lehetett három is... -Hallod, te levelibéka?!

A levelibékához címzett barátunk elpirult.

- összebeszéltetek... - mondta, és elugrott, mert hirtelen kezű ifjú voltam abban az időben, de Jóska csak legyintett.

-Hagyd azt a marhát! Mindenbe belelotyog, akár ért hozzá, akár nem. Így aztán ketten maradtunk.

Te fogtad? - kérdeztem.

Az apám. Éjjel. Hálóval. Nagyon szép tükörponty volt, majdnem két és háromnegyed kiló. A bárdibükki halastavakból szabadulhatott ki, mert a Kapos vize ilyet nem terem. Eladtuk.

Nem szeretitek a halat?

Jóska erre megint elpirult. Később már megszoktam, hogy kedélyhullámzásaihoz ez is hozzátartozott, pedig erős, vállas, nagy fiú volt.

Dehogynem! De - tudod - kellett a pénz...

Én ilyen nagy halat még nem fogtam - mondtam -, de kilósat már fogtam. Nagy bátyáméknál a Libic árokban.

Horoggal? - nézett rám Jóska gyanakodva.

Fenét! -vallottam be. -Vasvillával... Tudod, a sárdi halastavakból szöktek ki a halak, amikor az az árvíz volt. Nagybátyáméknál voltunk, amikor a malomnál a nagykerék alatt a zúgóban megláttam a halat, amint fél oldalán úszkált. Lehet, már sérült volt, hogy leesett a kerék alá. Ott volt

egy vasvilla, hát agyoncsaptam. Persze szívesebben fogtam volna horoggal, de hát nekem olyan zsinórom még nem volt, amit egy kilós ponty - pláne vadponty - el ne szakított volna.

Ekkor csengettek, és elindultunk az osztály felé.

És én ekkor úgy éreztem, mintha már sokszor így egymás mellett mentünk volna. Nyugodt, jó érzés volt. A következő tízpercben már természetesen sodródtunk egymás mellé, és a téma is már természetes volt: erdő, mező, vad, hal, nádas, madár, folyó, tavak és mindenütt emberek, akiket ismertünk, és emberek, akiket olvastunk, emberek, akiket szerettünk, és mások, akiket megvetettünk.

A téma egyedüli volt és kimeríthetetlen. A természet és? benne az ember. Az ember, aki szerette az erdők és mezők élővilágát, s a másik, aki nem szerette, nem kereste, nem értette, s aki a szemünkben nem is volt senki.

- Majd gyere egyszer ki - mondta Jóska. - A hegyen lakunk... nagyon szép helyen... szegényesen ...

Hazafelé menet egyszer csak megálltam. Karcsi jutott az eszembe... és mintha hűtlennek éreztem volna magam. Horváth Laci azt mondta, hogy nem agyhártyagyulladásban halt meg, hanem a RAC-pályán valaki fejbe rúgta.

Egy kis hűtlenséget éreztem, de nem sokáig. Akkor még nem tudtam, hogy született fatalista voltam... s bármilyen viharzó és hánykolódó bánat hamar elült bennem. És talán szükség is volt erre a fatalizmusra, mert ez az 1913-as év tele volt mindenféle nyavalyával, ragállyal, orvosságokkal és injekciókkal. Húgaim szinte fürödtek a vörhenyben, diftériában, de rajtam nem fogott még a bicska sem.

A nagy ebédlőnk - amely alkalomadtán fogadó- és vendégszoba is volt - most határozottan kórházi jelleget öltött, és mi, férfiak -apám szerint -, úgy éltünk, mint Toldi Miklós lova, bár hogy a hasonlatot honnét vette, ma sem tudom. Nem emlékszem ugyanis, hogy Arany János valahol

koplaltatta volna Toldi lovát, bár ez előfordulhatott, de csak Toldi estéjében, amivel kevesebbet foglalkoztam.

Egyszóval három-négy napos töltött káposztákat ettünk - ami állítólag annál jobb, minél többször van felmelegítve -, vacsorára teáztunk, persze szalonnával, és apám sokszor megállt evés közben, s azt mondta:

Te gyerek, tudod, hogy nem sajnálom... de hova eszed azt a rengeteg kenyeret?

Szeretem, édesapám.

Erre aztán nem volt mit válaszolni, legfeljebb annyit, hogy:

- Hát én nem bánom, fiam, de akkor vágj magadnak, amennyi kell, mert elég nagy vagy már, és én nem kapkodok folyton a kenyér után.

Kenyeret ugyanis addig csak apám vághatott és vágott is mindenkinek.

Szóval legényesen éltünk, és - uram bocsá! - szinte szokatlan volt, amint húgaim pár hét után kicsit megnyúzva elővánszorogtak a „kór-házzszobából”. Nagyon megvékonyodtak, de nyelvük teljes épségben volt, mert pár tucat verébre való csiripelést végeztek.

- Milyen szép békességben voltunk eddig - mondtam kicsit elkeseredetten, mire apám nem szólt semmit, de édesanyám nagyon megharagudott.

-Lelketlen kutya! - mondta, alighanem rám célozva. - És ha meghaltak volna?

Erre persze nem lehetett válaszolni, bár tudtam, hogy derék húgaim a nyelvük révén - legalábbis egyelőre - halhatatlanok.

Aztán május lett és - nyár. Ilyen bolond esztendő volt ez az 1913. Hát még ha tudtuk volna, hogy mit hoz az 1914!

Szerencsére nem tudtuk. Az öreg király jó egészségben élt, a trónörökös Ferenc Ferdinánd nevelte gyermekeit, felesége, a főhercegasszony - azelőtt Chotek grófnő - saját kezűleg adta mosásba megszámlolva a pelenkákat, bugyikat és egyéb népi holmikat, az országot Tisza Pista kormányozta, bár alig hiszem, hogy akadt a Monarchiában ember, aki a valóságban is így szólíthatta. Egyébként úgy is lehetett mondani: „Az a kutya Tisza Pista...” és úgy is, hogy „Országunk erős tölgye, az a Tisza Pista...” Tisza Istvánnak ez teljesen mindegy volt, és nekem is, aki nem politikával foglalkoztam ebben az időben - igaz, később sem és sohasem -, hanem Tapacsek Jóskaival, aki első osztályú barátom lett csúzlizásban, csavargásban, horgászatban és - mindenben.

Csak olyan fene messze ne laktak volna!

Túl a Cseri-sorompón, túl a katonai lövöldén, fenn a hegyen, a Kapos vizén is túl... de semmi esetre sem elérhetetlen messzeségben. (Gondolom, azóta már szépnevű új utcanevek vannak arrafelé, nemcsak a „technika vívmányaival”, de az emberi jólét szociális, emeletes házaival és emeletes lelkeségével is kicsempézve.) ^

Menet a domboldalon egy kis fenyőerdőben szürkevarjak fészkeltek, lenn, a Kapos vize melletti réten gólyák vadászgattak, a Szokola nagy tocsogóiban nem volt ritka a sárszalonna, de ennek a nagy rétségnek volt síkvize is, ahol horgászni is lehetett. Sok hal volt itt, főleg törpeharcsa, és negyed kilónál nagyobb halakról csak meséltek, én még ekkorát sem fogtam soha.

Jóskáék azonban komoly halászok voltak, ami elsősorban valódi sport-szenvedélyt jelentett, de úgy emlékszem, ha rendes volt a zsákmány, el is adták. Jóska édesapja kicsi, vékony emberke volt, míg a három fia mind magas, erős férfi lett.

Szerettem őket, s ezt a szeretetet végtelen szegénységük csak erősítette.
Csak olyan betyár messze ne laktak volna!

Ebben az időben született sorrendben utolsó kistestvérem: Etuka, aki olyan csendesen és szerényen jött a világra, hogy szinte nem is tudtunk róla. Nem előzte meg semmi hókuszpókusz, a születés és szülés misztériumával nem is foglalkoztam, s az egész eseményt, amilyen közel volt hozzám, olyan messze toltam el magamtól szinte öntudatlanul.

örültem, hogy édesanyám túl volt rajta, örültem, hogy apám is megnyugodott, de amikor a kis jövevény betegeskedni kezdett, már nem örültem. Újra jött a bába tanácsaival, újra jött a doktor receptjeivel... de a kis testvér csak sírt, csak sírt, s amikor elhallgatott, rémséges nagy lett a csend a házban. Az ebédlőben ravatalozták fel, s akkor éjjel sokszor felriadtam, mert mintha a kis testvér sírását megint hallottam volna.

Másnap aztán eltemettük a kis testvért közvetlenül a kápolna mellett, de soha nem gondoltam, hogy a hetedik kis jövevény után, aki alig élt egy hónapig, ilyen üresség, csend és ilyen szomorú gyász maradjon.

Hangos szó alig hallatszott napokig. Apám néha beszélgetést kezdett az asztalnál, de aztán csak elfakult a szó, abbamaradt a beszélgetés, és anyám kiment a szobából.

Szerencsére harmadnap megérkezett „nagy fejű” Gyula bátyám, a sardai, aki nem is tudott a gyászról, de azonnal könnyezni kezdett, végigcsókolta az egész családot, és őszinte együttérzése csak akkor csökkent

valamelyest, amikor felhörpintette az első pohár dörgicseit, és vigasztaló szavakkal emlékezett meg a kis elhunytáról, aki nyilvánvalóan angyal lett, s így jobban vigyázhat a családra, mintha ezen a bánatos és göröngyös földön maradt volna.

Aztán másról kezdett beszélni. Anyám tepertős pogácsát tett a vendég elé, a lányok levertek egy tányért az asztalról a konyhában, s ennek lelketlen csörömpölése haragos barázdákat vont apám homlokára.

- Menjen ki, szívem - nézett anyámra -, és magyarázza meg ezeknek a taknyosoknak, hogy én nem vagyok edénygyáros, s amelyik eltörte a tányért, egy hónapig bádogtányérból eszik.

A gyász kezdett szakadni.

Sardai Gyula bátyám valódi részvétkönnyei, ahogy jöttek, pillanatok alatt tűntek el, ismételten megállapította, hogy a dörgicsei kimondottan királyi ital, és csak azért nem szereti, mert utána, ha hazamegy, rosszul lesz a hazai terméstől...

Közben megérkezett „jogvégzett” Gyula bátyám is, és rövid részvétkedés után politikára terelődött a beszéd. Szállt a cigarettafüst, és talán még apám sem gondolt arra, hogy az ebédlőasztalon pár napja egy kis koporsó feküdt az összetört kis élet virágai között, s anyám egyedül van a

konyhában vagy a hálóban vagy a kisszobában, s elnehezült szíve könnyeket terem szemében és gondolataiban.

Én pedig tengtem-lengtem a szakadozó gyász, a tanulnivaló, a Búza-piacról behallatszó futballpufogás és a Villámsugár (írta, ha jól emlékszem, Donászy Ferenc) csodálatos kalandjai között. Közben azonban egyrészt a futball, másrészt a blikkerezés - színes golyókkal való játék -, a csúzlizás elterjedése s a szélesebb körű barátkozás egyre több időt vett el a tanulásból, sőt a falusi tisztesség is kezdett rólam teljesen lekopni. Nyegle lettem, szájaló, feleselő - persze nem otthon, mert apám közelében ez lehetetlen volt, de az utcán, sőt az iskolában is, aminek a vége egy megszégyenítő, irtózatos pofon lett Takács tanár úrtól... aki ezt a pofont még pár nap múlva apámnak el is mondta.

A pofont tehát úgy-ahogy már kezdtem feledni, bár megszégyenítő volt nagyon, de pár nap múlva apám egy nádpálcával érkezett haza, és komoly, sőt komor volt, ami elgondolkoztatott, és az ebéd síri hangulatára tekintettel egyre nagyobb félelemmel töltött el.

Nemhiába!

Keservesen vége lett az ebédnek, s amikor apám megtörölte száját, már reszkettem.

- Gyere be a szobába!

Mentem, mint a vesztőhelyre, és bűneim úgy szállongtak körülöttem, mint az elkövetett disznóságok mocskos, vijjogó, gyalázkodó és kárörvendő madarai.

Apám szeme rettenetes volt.

- Édesapám!... - sírtam előre, mert tudtam már, hogy apám mindent tud. Tudja állandó csúszásom a lejtőn, tanárain, rokonaim, komolyabb ismerőseim, még romlott és szájjártató barátaim előtt is; tudta, hogy a figyelmeztetés, tanári megrovás, osztályzatom romlása a bukás felé már majdnem helyrehozhatatlan. Tudta, hogy a megrovásnak, a feledésnek, anyám rimánkodásának és rábeszélésének már helye nincs, és nem is használ, hát az utolsó eszközhöz fordult, a pálcához, a testi kínhoz, amit egyhamar nem felejték el... hát kegyetlenül és nagyon-nagyon elvert.

Először ordítottam, aztán csak nyöszörögtem, aztán azt hittem: belehalok.

Amikor magamhoz tértem, már egyedül voltam a szobában. A házban halálos csend, s ebben a csendben úgy szétszóródtam, hogy egyetlen gondolatom volt csak: a fájdalom és a remény, hogy úgyis meghalok.

Később felmásztam nagyanyám nagy karosszékébe, aztán elaludtam, és rettenetes álmok után, amikor felébredtem, megvettem az ágyam, és lefeküdtem, hiszen már szobám majdnem teljesen elsötétedett.

Aztán már nehezen és sokára aludtam el, és rémséges álmok közt

hánykolódva csak akkor ébredtem fel, amikor édesanyám meggyújtotta a gyertyát... aztán leült az öreg karosszékre.

Szeme csupa könny.

De nem szólt semmit, és tudtam, hogy ez mit jelent: igazat adott apámnak, pedig elítélt mélységesen minden drasztikus fenytést.

A kis gyertya lobogott néha, és füstjének viasszaga nem karácsonyra emlékeztetett, hanem mindenszentekre. Kis testvéreimre, akiknek jobb talán a föld alatt... a göllei lélekharang sírdogált valahol messze-messze... sötéttedett, és lassan álomba sírtam magam.

Éjjel - egyszer, talán kétszer - félig-meddig felébredtem, de a másik oldalra fordulva, azonnal aludtam tovább, abban az álomtalan álomban, amelyben benne volt az elmúlt, sötét nap.

Reggel aludtam tovább, mert apám nem szólt be, hogy: „Zabba mennek a lovak!” - ami azt jelentette, hogy mozogjak, ha nem akarok elkésni az iskolából.

Aludtam egész délelőtt és - rövid ebéd után - egész délután. (Csak sokkal később tudtam meg, hogy milyen átok az álmatlanság.) Ebben az időben - tizennyolc-húsz éves koromig - minden időben és minden

körülmények között tudtam aludni. Akár éjjel, akár nappal, szekéren, vonaton, sőt - az őrbódnak dőlve még állva is, aminek következménye tíz nap fogda lett, kellemes és kellemetlen körülményekkel vegyesen. Kellemetlen volt, hogy majd megettek a poloskák, kellemes pedig az, hogy még az őrparancsnok pénzét is elnyertem, amiből egyébként semmi hasznom nem lett, mert kiszabadulva meg kellett vendégelnem nemcsak az őrparancsnokot, de a rabtársakat is...

A Központi kávéház különhelyiségében irtózatos ricsajt csaptunk, amire - szerencsére - bevetődött szakaszparancsnokunk, egy kedélyes hadnagy, aki megívott ugyan egy pohár sört, aztán pedig hazazavart bennünket. Természetesen mélyen meg voltunk sértve, de másnap hálásan kértünk bocsánatot, s azt igazán nem jósolhattam meg magamnak, hogy erre a kedves szakaszparancsnokra negyven év múlva is úgy gondolok majd, mint aki a Monté Tómba valamelyik tömegsírában alussza örök álmát.

Aludtam tehát álmatlanul, mégis érezve magam, de a lassan tisztuló érzések és gondolatok között mintha kezdtem volna magamhoz térni.

Felkeltem, megmosakodtam, és úgy néztem körül szobámban, mintha idegen helyre vetődtem volna, ahol először is rendet kell tenni. Mintha az a szoba nem is az én szobám lett volna, vagy idegenek laktak volna benne, és irtózatos rendetlenséget és szennyet hagytak maguk után.

Elkezdtem tehát takarítani, de egyre világosabban éreztem, hogy magam után takarítok, s ez csak a kezdet, mert elsősorban széteső, felelőtlen, lelkiismeretlen magamat kell kitakarítani.

Most már nem okoltam senkit. Takács tanár urat sem, apámat sem, barátaimat sem, csak -magamat. Egyszerre eszembe jutott minden, ami rossz volt, és minden, amit magyarból, számtanból, ábrázoló geometriából nem tudok, vagy csak úgy félig tudok. De úgy bele voltam bódulva szégyenkező, bűnbánó, tudatlan, hazudozó lelkiismeret-furdalásomba, hogy észre sem vettem, amikor bejött édesanyám.

Eredj ki, fiam, mosakodni. Ott a reggelid is... addig én rendesen kitakarítok.

Igen - mondtam, s amikor kimentem, mintha sem az előszoba, sem a konyha, sem az udvar nem az lett volna, mint máskor, mint valamikor - régen.

Még a húgaim is csendesebbek voltak. A reggeli más ízű, mintha valami betegségből lábadoztam volna. Az udvar tisztább, a barackfák leveleit eső mosta meg az éjjel - nem is hallottam -. egy galamb bűgött valahol, s mindezekon túl egy vonat dohogott, és felette elmosódottan morajlott

a város. Csak álltam a teraszon, és könnyűnek, ködösen felszabadultnak éreztem magam.

- Bemehetsz, fiam... - szólt ki anyám, mintha semmi más mondani valója nem lenne. Talán nem is volt. Talán azt gondolta: „Majd megtér a maga kenyérére...” - ami göllel szólásmondás volt még, s ami körül belül annyit jelentett, hogy nem kell beleszólni senkinek a maga lelki világába, kitisztul az magától is.

Hát csak álldogáltam még egy darabig a napsütésben. Hagytam a külső világot átfolyni rajtam, ami megnyugtató, s mintha az elmúltakat, a rossz időt s a testi és lelki fájdalmat koptatta volna bennem.

Azután mégiscsak beballagtam szobámba, amelyen meglátszott és meg is érzett az anyai takarítás és szellőztetés tisztasága és felszabaduló lélegzete.

Az a régi, öreg íróasztal aztán eléem tárta gyűrött füzeteimet, számárfüles könyveimet, írómappám pecsétes, pacnis, zsíros rondaságát, és szinte kétségbeestem volna, ha én ezeken most, de azonnal nem segíthetek.

- Itt van pénz - mondta édesanyám -, nem kell rohannod, még tíz óra sincs...

De én bizony rohantam, és úgy estem be Fenyvesy bácsi boltjába, mintha valami nagyon fontos gyaloglóverseny első díjáért rohantam volna. És ugyanígy loholtam hazafelé is, mert megjelent előttem könyveim salátaállapota, füzeteim pecsétes, számárfüles, szennyes mivolta, s ezek együtt majdnem olyan undorítóan heverték az íróasztalon, mintha valaki oda hányt volna. És különösen kiáltóan hatottak most, a ragyogóan kitakarított szobában.

De előbb le kellett ülnöm, mert valahogy elgyengültem. A papírok ott

voltak az asztalon, és rendbe raktam könyveimet is, ahogy majd sorra kerülnek, de többre már nem futotta. Odakóvályogtam az öreg karosszékhez, és alig hajtottam fejem támlájához, már aludtam is.

Hallottam, amikor anyám bejött, de olyan elesett voltam, hogy szemem se nyitottam ki. Éreztem, hogy néz, tudtam, hogy csendesen megveti az ágyat, de mindezek a dolgok egyszerre messze lettek tőlem, és nem maradt meg bennem más, csak a tudat, hogy lefekhetem, ha akarok.

Aztán zűrzavaros álmokba sodródtam, melyeket már régen álmodtam, és egy részük nem is álom volt, hanem emlék is, de most valahonnét előjöttek. Főleg korai gyermekkoromból. A csornai út jegenyéi borzongtak a hűvös szélben, aztán pedig meleg lett egyszerre, és valahol lágyan, messze megszólalt a sárgarigó.

Aztán frissen kaszált lucernán feküdtem. Hátam forrón sütötte a nap, halkan és messze szóltak a tücskök, és Pista bácsi kaszát fent a Kistrét túlsó sarkánál, ott, ahol a gyaláni út felmegy a dombra.

És egyszerre csak fenyőillat, puha, meleg, gyertyaszagú fenyőillat úszott a szobában, s valaki azt mondta:

-Te is vadász leszel!

Aztán Dömötör tanár úr jött be az ajtón. Kicsit húzta a bal lábát, amint fellépett a dobogóra, és ismét lehetetlennek tartottam, hogy Dömötör tanár úrnak akkor törött el a lába, amikor egy ablakon sürgősen ki kellett ugrania... és újra megesküdtem volna, hogy a tanár urat akkor érte a baleset, amikor - még diákkorában - a nyújtóról leesett. Mert a tanár úr jeles tornász volt, ezt mindenki tudta.

Aztán a Potyondi-malom zúgójában kavargott a víz, s ahol megcsendesedett, kis halak villogtatták ezüstös oldalukat. És a zúgás ismét erősödött, s a csornai állomásra bezúduló vonatból nagymama szállt ki.

- Csorna: egy perc! - kiáltott a kalauz, s a köszénszag ismeretlen lélegzetét orrom szimatolva ízlelgette és megőrizte. Meleg nyár volt akkor, és

nagyanyám hatalmas kofferja reményekkel töltött el.

A napfény aztán szelíd gyertyafénnyé változott a temetőszagú koszorúk között, s a kápolna oldalához egy vadászpuska volt támasztva. Egy ezüstveretű, nagyon szép fegyver, mire apám azt mondta:

- Lőcs való ennek a Pistának a kezébe! így elhanyagolni ezt a remek fegyvert... - S ebben igazat is adtam apámnak, mert Kocsis Pista bácsi annyit sem törődött az egész puskával, mint egy trágyahányó vasvillával.

Majd ismét puhán fordult az álom, s egy kis verebet tartottam a markomban, amely nagyanya szobájában szelíd lakótársunk volt egy darabig, de aztán - apám tanácsára - szabadon engedtem. Másnap hajnalban azonban lucskos hó esett, utána jeges északi szél fagyasztotta meg az egész

világot, az öreg kan veréb összefagyott szárnyával ott kuporgott az ablak jeges párkányán. Nem is tiltakozott, amikor megfogtam, hiszen repülni úgysem tudott, és délután már velem aludt, ami annyit jelentett, hogy megszáradt, megmelegedett, és éppen olyan szemtelen lett, mint azelőtt, amikor azzal szórakozott, hogy a takaró alól kilógó mezítlábam vagy a fülem csipkedte.

Ezután nem álmodtam semmit, de mintha tányérzörgés hallatszott volna és apám hangja:

- Ez betegség, szívem, de eljön még az idő, amikor a gyerek kezét csókol érte...

Ezután - álomban - álomba sírtam magam.

De mélyen valahol, ez már előfordult velem, hogy álomban még egy másik, még mélyebb álmot álmodtam, s most úgy gondoltam - vagy álmodtam -, hogy ez is olyan álom szülte álom.

- Ne keltse fel, szívem - hallottam az előszobából apám hangját. - Jobb, ha kialussza magát... és a történetekről nem beszélünk többet. És ne mondja neki, hogy kérjen bocsánatot... térjen meg a maga kenyérére... Ami eddig történt, sokkal több, mint a bocsánatkérés...

Aztán már csak zavaros, de mély, álomba ringató álmok jöttek, s amikor felébredtem, a szoba már teljesen sötét volt.

Meggyújtottam a gyertyát, és most már nem akartam könyveim bekötésével foglalkozni. Semmit sem akartam, csak tovább aludni, de most már úgy éreztem, mintha ez a mélyen lélegző álmoság valami gyógyuló álmoság lett volna.

Amikor felébredtem, nagy csend volt a házban.

Mennyi idő lehet? - gondoltam, de az iskola eszembe se jutott. Az ablakon át ferdén az Íróasztalra süttött a nap, mintha egyenesen az elrongyolt könyvek, füzetek halmazára mutatott volna és az odakészített bekötőpapírokra.

Odaküint csend.

És éhes lettem abban a pillanatban. Éhes a reggelire, éhes íróasztalom rendjére, könyveim bekötött állapotára... s amikor kinyitottam az ajtót, mintha a rendezkedő békesség világított volna az előszobában.

- Hozom a reggelit - szólt ki anyám a konyhából. - A lányok még alusznak. Hagyom is őket. Apád korán ment el, gölleiekkal akar beszélni a piacon. Béla volt itt az este... Mondtam neki, hogy rosszul érezted magad, de ha jobban leszel, holnap már mégis az iskolába. Azt mondta, estefelé még eljön... de azt is mondta, hogy ne siess, sokan hiányoznak ... ez valami járványféle...

Hát engem a többiek járványa nem érdekelt, a magaméval pedig tisztában voltam. De ha már így van -gondoltam -, egy napot még engedé-

lyezek magamnak.

És lassan megnyugodtam. Kezem még reszketett egy kicsit, de azután ez is elmúlt, és a felöltöztetett könyvek ahogy szaporodtak az asztal jobb oldalán, úgy fogyott a bal oldal szennyes halmaza. S amikor végül a füzetek is odakerültek, szinte új mivoltukban, már csak a papírvégeket s a régi hulladékot kellett a kályhába gyömöszölnöm.

Ezután megint egy kicsit pihentem, s egyszer csak az volt az érzésem, hogy a karcsú kis vaskályha a sok szennyes papírtól most rosszul érzi magát.

Egy pillanatig felvillant bennem a Szabad, a Lehet és a Nem Szabad gondolata, de aztán határozottan éreztem, hogy én most hosszú ideig megverhetetlen vagyok, tehát begyújtottam a hányásig teletömött kályhába.

A rengeteg papír fellobbant, a kályha pedig hörögve szívta a lángokat a kémény felé.

Én pedig csak néztem a hamuba hulló tüzet, s amikor már alig maradt valami kis pernye a kályhában, szinte sajnáltam, mert a göllei kis pásztor-tüzek jutottak eszembe, a Kistrét, a Cönde, a Palánkos, a Kácsalja... a jegenyék a csornai úton, a hársfák, ahol az iskola majálisát tartották, a disznóperzselő tüzek a kertek alatt... S amikor a tátott szájú nagy telihold felkelt a dombok fölött, de előtte olyan volt ott az ég alja, mintha valaki rettentő nagy tüzet rakott volna, túl a végtelenség sötétségén és túl minden mesén és gondolaton.

Sóhajtottam, és becsuktam a kályhaajtót.

Elégetted a felesleges papírokat? - nyitott be édesanyám. - Okosan, csak vesződés van velük minden takarításnál. Ha ez a Béla jön, beeresszem?

Igen, édesanyám. Megbeszélem Bélával a dolgokat, mert most már harmadik napja hiányoztam.

-Jó, ha felírod, hol maradtál el. Egy-két napig még itthon is maradhatsz

...

Jobb, ha ott vagyok. Pár napig valószínűleg nem feleltetnek.

Persze... Elvégre tudják, hogy beteg voltál, apád találkozott Takács tanár úrral.

Anyám egy kis csendesség után kiment, de én úgy néztem utána, mintha a gondolatok egész patakja indult volna meg az ajtó mögött.

Mit beszélhettek? Mit mondott meg apám?... Vagy megmondott-e egyáltalán valamit Takács tanár úrnak?...

Ezen a kérdésen sokáig rágódtam, mert nem szerettem volna, ha a nagy verés kiszivárogoz valahogy... Persze - a mai nyelven szólva - „elájultam volna”, ha tudom, hogy apám és Takács tanár úr részletesen megbeszélték az ügyet. Takács tanár úr egyáltalán nem volt a kizárólagos lelki nevelés

híve, de a túlzott testi fenyítésnek sem, így abban állapotok meg, hogy: „Majd meglátjuk...” - és meg is látták; először: mindjárt a könyveimen, amelyek a múlthoz hasonlítva szinte remekbe voltak kötve; másodszor: a feleleteimen, amelyek ismét a régi fényben ragyogtak, harmadszor: a magaviseletemen, amely valóban „dicséretes” lett.

És a házban béke és jókedv és nyugalom.

Ebéd után - a régi huzavona helyett - szinte örömmel mentem apám után, aki előzőleg felszólított, hogy:

- Na, gyerek, mehetünk hegedülni...

S én vidáman mentem hegedülni, ami fűrészelést jelentett, mégpedig négy-soha sem kevesebb, sem több-válogatott cserhasáb felfűrészelését jelentette. Nem volt az kis munka, de túlzottan megerőltető sem. Szerettem a cserfa fűrészpórának kesernyés cserszagát, amit talán illatnak is lehetne mondani, szerettem a kitűnő fűrészt, amint belemarta magát a fába, mert apám ezeket a szerszámokat csodálatos rendben tartotta, s mindig a legjobb mesterekkel élesítette.

Amikor aztán a négy hasábból tizenhat tuskó lett, apám felakasztotta a fűrészt, s azt mondta:

- A fejszével vigyázz... és a felrakás rendes legyen!

Amire én nem válaszoltam, ami nem tiszteletlenség volt, hanem fölényes csend, hogy erről kár is beszélni.

Bár ez a fölény - talán egy vagy két év múlva - majdnem tragédiává nőtte ki magát.

Akkorra erősen lekopott már rólam a nagy verés korlátozó emléke, és elkutyálgodtam valahol, hogy a favágás későbbre maradt, amibe apám ugyan beleegyezett, de arra nem gondolhatott, hogy késő este lesz, amikor hazaérek.

A család éppen vacsorához ült, amikor megérkeztem, és természetesen azonnal asztalhoz ültem én is. Odakünt sötét volt már.

-A fát felvágta?

Majd reggel...

Nem reggel! Most! A másik lámpát tedd ki az ablakba...

Ahogy most írom ezeket az emlékeket, szinte látom apám arcát, és hallok a hangját. Arcát, ami sose torzult el a haragtól, és hangját, amely sose lett kiabáló vagy ordító, mégis olyan kegyetlen akarat sugárzott mindkettőből, hogy szembefordulni vele vagy a parancsot megtagadni - eszembe se juthatott. Egyszerűen nem lehetett, pedig olyan düh émelygett bennem, hogy hányni tudtam volna.

Vágtam hát a fát elkeseredetten, hiszen a lámpa elég világosságot adott, de nem tudhattam, hogy délután ruhát szárogattak, és a homályban nem láthattam - ami a fejem felett volt - a vékony ruhaszárító kötelet, így aztán

egy tuskó, amely nem hasadt el, és szükséges volt, hogy a fejszét fokára fordítva is odavágjam, megakadt a fejem felett, a láthatatlan ruhaszáritó kötélben, elvált a fejszétől, és estében csúnyán fejbe vágott.

Hát estem én kocsiról, lóhátról, padlásról, szánkóról, kerítésről, néha fejtetőre is, de ez a fejbekölintés határozottan - s remélem, egész életemre is - tartja a rekordot. A nehéz súlytól megszabadult fejsze is kiesett a kezemből, és egy kis szédelés után felmentem a kis teraszra, miközben megállapítottam, hogy a ruhaszáritó kötél volt a tettes a dologban. Kicsit szédelegtem ugyan, de nagyobb fájdalmam nem volt, így nem értettem a család riadalmát, amint beléptem a kivilágított előszobába.

- Jézus, Mária! - mondta anyám, míg apám karonfogott, amire - akkor kezdtem érezni - szükség is volt, mert enyhén szédelegtem, s a vér a homlokomról már a számba folyt.

Egyszóval: a tuskó a homlokom felett csúnya sebet vágott a fejemben, ami ugyan pár hét alatt begyógyult, és vágtam én a fát tovább is, de csak nappali világításban...

Mindez azonban csak talán két év múlva történt, azért jobb, ha visszamegyünk abba az időbe, amikor még jó gyerek voltam, és Béla barátomat vártam.

Béla meg is érkezett, és - szokása szerint - megnyalta a szája szélét, mielőtt a tárgyra tért volna.

- Felírtam a leckéket, ámbár - ugye? - téged most pár napig úgysem abajgatnak. Kristóf Pistának meghalt az apja...

Erre nem válaszoltam, amíg le nem ültünk, de megdöbbenett, ha Pistáék rettenetes szegénységére gondoltam. Akkor még egészen csírájában voltak a betegségyező és egyéb munkásjóléti intézmények, és arra is gondoltam, hogy Pistáék az öreg Kristófot talán el sem tudják temetni.

- Az osztály gyűjtést indított - kotorászott a zsebében barátom -, csináltunk gyűjtőívet is. Itt van...

A „gyűjtőív” kockás számtanfűzetből lett kitépve, és majdnem tele volt már a tíz-, negyven-, ötvenfilléres adományokkal. Egyedül Major Guszti adott egy koronát, illetve még nem adott, mert ilyen hatalmas összeget még ő sem hordott magánál, de holnapra ígérte...

- Mennyit írnak be neked? - kérdezte Béla.

-Várj! - És kimentem édesanyámhoz a konyhába, aki azonnal a szekrényhez lépett, de neki is csak egy tízkoronás papírpénze volt.

- Eredj át Mariska nénihez - mondta -, és kérj kölcsön egy koronát. Bélához addig bemegyek.

Mariska néni - bár némi gyanakvás után - átment Rózsa nénihez, aki mindig mérges öreglány volt, és tőle kért kölcsön egy koronát, de meg kellett esküdnöm, hogy amint apám megjön, a koronát azonnal meg-

hozom. Igen, abban az időben nem mindenkinek volt fölösleges avagy

kölcsönadható egy koronája. Rózsa néninek is csak úgy volt pár koronája, hogy egyszerűen nem költött semmit, míg a bevásárlásokból mindig maradt pár fillér. Rózsa nénit ugyanis - másik két lánytestvérével együtt - öreg, nyugdíjas ezredes bátyjuk tartotta, akié a ház is volt.

Az ezredes, szegény félvak öregember, félelmetes fekete szemüveggel járt, amiről nem lehetett tudni, hogy lát-e egyáltalán, mert a hiányos téglagyalogjárón úgy kopogott botjával, mint a vakok. Ezenkívül - bár magyar volt - csak németül beszélt, amit én csak Anti öcsémtől tudok, mert az ezredest beszélni soha nem hallottam. De ha jött tapogatva a gyalogjárón, Anti öcsémmel vigyázzba álltunk, mint a katonák, és harsányan azt mondtuk: „Habediere!” Mire az ezredes kicsit felemelte a botját, és továbbtípett valami szomorú rogyantságban.

De a dupla predikátumos, veszendő magyar családban az igazi „ezredes” Rózsa néni volt, aki katonás rendet tartott a pusztuló családban, s akitől úgy féltünk, mint a tűztől, s aki - ha szükségesnek látta - a tettelességtől sem riadt vissza.

Nem bizony, mert amikor Anti öcsém - a történelmi anekdotákban való jártassága igazolására - az udvar félreeső sarkában levő rozzant W. C.-bódé belső falára piros tintával felírta, hogy:

Itt járt Mátyás király, megevett hat tojást

- hát Rózsa nénitől olyan káplán pofont kapott, hogy többrendbeli csillogokat látott az égen, pedig nappal volt...

Mindez azonban pár hónapja történt, míg jelen pillanatban a markomban szorongatott korona foglalkoztatott s az a keserű lehetőség, hogy hátha anyám még felváltatja a koronát, s Kristóf Pista szegény apja temetésére csak - mondjuk - ötven fillért adhatok...

Drága jó anyám! Hát mikor csalódtam én benned?

Itt van! - tartottam anyám elé a koronát, aki Béla felé intett.

Bélának add! Bizony, szívesen adnánk többet is... Hát csak beszélgetsek - állt fel -, főleg az elmaradt tanulnivalókról. Érti, Béla? Nem lenne jó, ha Pista elmaradna.

Nem volt ez parancs, talán még figyelmeztetés sem, mégis úgy estünk neki az elmaradt leckéknek, mintha csokoládét kerestünk volna a természetrajzban és az ábrázoló geometriában.

De amikor aztán meguntuk a tudomány emlőit rágni, ami Bélának sem

volt erős oldala, rátértünk az eseményekre, amelyek „betegségem” alatt az osztályban történtek.

- Egy cigánygyereket is kaptunk - mondta Béla, akire, a természetrajz után, kissé értelmetlenül néztem.

-Mit? Hova?

-Hát az osztályba. Orsós Jóska a neve, és majdnem akkora, mint Mudin. - Cigány?

- Mondtam, hogy cigány. Berkenyés tisztelendő úr vakarta elő valahonnan. Az elsőt magánúton végezte. A szüleit Berkenyés eskette. Apja

a cukorgyárban dolgozik. Egész rendes gyerek, és magáz bennünket, pedig a Pulykatojás már megmondta neki, hogy ez marhaság. (Ez a Pulykatojás Dornung nevű osztálytársunk volt, vörös hajjal és annyi szeplővel, amennyi egy ilyen komisz, mindenre kapható gyerekarcon elfér...)

-Nem tetves?

Béla megütközve nézett rám.

- Mért volna tetves? Rendes és tiszta, és marha erős! A súlyzót messzebb dobta, mint a negyedikesek...

-Ne mondd!

- Magam láttam! Mudin is ott volt, s azt mondta: ebből még lehet valami. Azóta Orsós Jóska az osztály kedvence. Guszti már felajánlott neki egy koronát, ha a harmadikos Gollákot felpofozza, de Jóska csak mosolygott, és azt mondta:

„Nem verekszem senkivel!”

„Te marha! - mondta Guszti. - Ki beszél itt verekedésről? Egyszer pofon vágod és kész.” „Hát éppen ezért nem verekszem...”

- Kíváncsi vagyok rá - mondtam -, de mindenképpen jó, ha van egy ilyen Góliátunk. A felsősök majd csöndben lesznek... (Felsősöknek nevez-tük - egy kis irigy elismeréssel - a harmadikosokat és a negyedikeseket.)

S amikor Béla elment, egyszerre nem a cigánygyerekre gondoltam, és nem a felsősökre, hanem - Karcsira. Gyógyuló elesettségemben megint mintha közel jött volna hozzám, s mintha a halál messzesége megkopott volna, és a sírhantok sárga agyagos ridegsége gondolataimban mintha puhára barnult volna.

Délután - mondtam ebéd után - kicsit sétálnék ...

Jól van - mondta apám -, sétálj és gondolkodj. Én semmi okos kérdésnek nem vagyok az elrontója. Szeretném, ha ezt megértenéd.

Megértettem, és csend maradt utána.

Ebéd után nagymama foteljában bóbiskoltam egy kicsit, apám elment a hivatalba, de most nem éreztem azt a felszabadulást, amit máskor, ha apám elment valahova. Nem ült a nyakamon semmi régi elszámolnivaló, és tűnődésemben már mentem... nem, nem a temető felé, hanem látogatóba barátomhoz, akinek földtakaróját talán már megszelídítette a nap, talán valami kis fű is nőtt rajta, és talán nem lopta el senki a -csúzlit.

Ezen gondolkoztam még menet közben is, s gondolataim annyira kö-

rülvettek, hogy csak a temetőkapuban tértem magamhoz, amikor aztán lágyan körülvett az elmúlt sírások és fájdalmak, földdé vált koporsók és emberek emlékországa.

Ballagtam, ballagtam, mintha ezerszer jártam volna az úton, amelyen egyszer majd végigmegy mindenki, akár hisz az utak végtelenségében, akár nem, akár fizikának, akár kémiának, akár szellemi valóságnak is gondolta az egész életet, amely volt, van és lesz, bármely kis töredéke ez a gondolat a végtelenségnek.

Először is - nem tudom, miért - mindig megakadt a szemem egy nagyon szép, fekete márvány sírkövön, amely Hocholin császári és királyi őrnagy porait őrizte, amely nagy egyszerűségében is mindig majdnem megállásra kényszerített, mintha valami közöm lett volna hozzá azonkívül, hogy tiszteltem a katonákat, akár baka volt, akár tűzér, akár őrnagy, és csak sokkal később tudtam meg, hogy a velünk majdnem szemben lakó néni: özvegy Hocholin őrnagyné, akinek urát akkor temették oda, amikor én még boldog göllei lakosnak számítottam. De hát honnét tudtam volna? Az őrnagy úr nevét soha nem hallottam. Végül is: ide Hocholin, oda Hocholin, az a fekete márványkő szép volt.

A második megállóm kis testvérem sírja volt a kápolna mellett, s a harmadik - Karcsié. Alig találtam meg. Akkor döbbsentem rá először, hogy milyen gyorsan telnek a temetők! Karcsi után hosszú sor volt már, és kétszer is vissza kellett mennem, amíg megtaláltam, és akkor arra döbbsentem rá, hogy a keresgélés bosszúsága majdnem minden szomorúságot kisépért gondolataim közül, s hogy kis barátom elmúlásának szomorúsága csak lassan mozdult meg bennem. Gyorsan elmondtam egy miatyánkot, de már közben is a csúzlira gondoltam, amely talán ott van a megroskadt és kissé megbarnult hantokon, a koszorúk alatt... de egyelőre nem nyúltam hozzá. És később sem nyúltam hozzá. Nem azért, mert már hasznavehetetlennek látszott, s egy szétmállott göröngy félig betemette, és még érinteni sem akartam, mert ami Karcsié, az maradjon is az övé! Ráhúztam a drótoktól zörgő művirág-koszorút, s amikor felálltam, olyan érzésem volt, mintha Karcsi a szobámban és emlékeimben sokkal közelebb lenne hozzám, mint a temetőben.

Hazafelé már szinte vidáman mentem. A halál gondolata, a temető valósága olyan hétköznapi lett bennem, mint egy művirág koszorú, de a szellem elpusztíthatatlansága mindjobban valóság lett.

-Igaz-e, Karcsi? - kérdeztem magamban.

-Csakhogy észrevetted végre! - mosolygott kis barátom, s azóta sem gondolok rá szomorúsággal, csak valami régi emlékszeretettel, ami él, amíg élek, s hogy azután mi lesz, az már nem az én dolgom.

Vigyázz! - ordított rám valaki, s alig tudtam elugrani egy kocsi, azaz a

lovak elől, de abban a pillanatban még egyet kellett ugranom, mert egy szíjostor vágott végig harisnyás lábam szárán.

Juj! Hogy az isten... te büdös paraszt!

És ezt én mondtam! De ez már itt ragadt rám a városi kultúrkörnyezetben, míg odahaza Göllében minden barátom és ismerősöm paraszt - volt, de egy se volt büdösebb, mint úri barátaim. Az asszonyoknak egy kis szoknyaszaga volt vagy sublótszaga, az embereknek egy kis csizmaszaga, gatyaszaga, ami alatt nem alsónadrágot értek, hanem nappali viseletet, a gyerekeknek gyerekszaga vagy iskolaszaga, amire csak most gondolok, mert akkor igazán nem lehetett tudni, hogy az iskolának van-e gyerekszaga, vagy a gyerekeknek iskolaszaga.

Biztos orci kálomista volt! - gondoltam még, lábszáram vakargatva, s még egy-két kegyes katolikus áldást is eresztettem a feltételezett kálomista után, amelyek azonban már a valóságos göllei és katolikus szótárból származtak. Később már nevettem is az ügyön, arra gondolva, hogy Karcsi is velem nevet. Sőt mintha azt mondta volna, hogy kár volt azt a csodás csúzlit is a földbe dugni, hiszen tőle kaptam, és nem is kérhette volna számon senki.

Ezek után arra gondoltam, hogy holnap már mindenképpen megyek iskolába, és Huber Gyurkától kértem meg az elmaradt tudnivalókat, mert Gyurka nemcsak az elsőben volt színjeles, mint „egyesek”...

Alkonyodott már, mire hazaértem. A szobám is mintha egészségesebb lett volna, és gondolataim is felszabadultabbak. Az öreg íróasztal katonás rendben, a szoba levegője puhán szellőzött, és apám csak úgy mellesleg kérdezte meg este, hogy hát merre sétáltam. Igazán nem volt firtató vagy számonkérő kérdés, csak mintha a nagy hallgatást akarta volna enyhíteni.

- A temetőben - mondtam. - A kis Etelka sírjánál is voltam, de tulajdonképpen Karcsit látogattam meg, akinek nem lehettem ott a temetésén...

Nagy és súlyos csend feküdt az asztalra.

Az állomáson a fiumei gyors pöfögött, mintha szabályosan lélegzene... a szomszédban becsaptak egy ajtót, amíg végre apám megszólalt:

- Okosabbat és nemesebbet nem is tehetnél volna... és... és arra gondoltam ... talán pihenhetnél is még pár napot...

-Nem! - mondtam egy kis lélegzet után. - Kipihentem magam, és nem szeretnék elmaradni...

És csak később néztem a mennyezetre, hogy nem szakad-e le, és a falak nem mennek-e világgá, mert két csoda is történt pár percen belül... Az egyiket apám követte el, a másikat én!

Igazi csoda volt mind a kettő, és csak nagy csend maradt utánuk, mert elmúltak, és úgysem lehetett velük mit kezdeni.

Másnap azután hivatalosnak látszó szülői bizonyítvánnyal ballagtam az

iskolába, de olyan érzéssel, mintha hosszú hónapokat töltöttem volna odahaza valami lábadozó betegségben, és mintha nemcsak az iskola, de még az utcák is ismerős idegenek lettek volna.

Nem siettem, de jókor indultam el, hogy egy-két gyereknél több ne legyen az osztályban, mert el akartam kerülni a feltűnést, ami esetleg kíméletlen ordításban tört volna ki, mondván:

- Itt a beteg! Itt a halálos beteg... már koszorúra akartunk gyűjteni... mert Bütyök azt mondta, az utolsókat rúgod külső rüsszettel...

De így - csak pár gyerek lézengett az osztályban - alig vettek észre, és Takács tanár úr is olyan mellékesen vette át a szülői bizonyítványt, mintha arra már nem is lett volna szükség. Aztán elindult a szokásos feleltetés, utána a szokásos magyarázat, a szokásos suttogó mocorgással az osztályban, mintha nem változott volna semmi, és én mégis úgy éreztem, megváltozott minden. Takács szeme néha megállt rajtam egy pillanatra, néha kis figyelmeztető szünetet tartott az előadásban, ha a zsongás túlemelkedett a megengedett mocorgáson, s amikor megszólalt a csengő, olyan mellékesen vágta hóna alá az osztálykönyvet, mintha unta volna az egészet.

Tízpercben megismerkedtem Orsós Jóskával.

Hegedülni is tudsz? - kérdeztem, mire Jóska mosolygott.

Nem a Petőfi Sándor utcában lakunk - mondta, arra utalva, hogy a muzsikus cigányok kizárólag a Petőfi utcában laknak, s ő nincs rokonságban a Tokiakkal, Barcákkal, Babáriakkal, akiknek országos nevük volt már akkor is, s a cigányok között a magas arisztokráciát képviselték.

Kicsit szégyenkeztem is, hogy talán ezt a cigánygyereket megbántottam, de ezt nem láttam rajta.

- Béla mondta, hogy milyen erős vagy... és hogy Mudin foglalkozik veled.

- Igen - vidult fel Jóska -, a tanár úr már mutatott is egy-két fogást. Csuda ember! Azt hiszem, az ifjúsági súlyzót átdobná a házon is!

Jóska szeme csillogott a lelkesedéstől, ámulattól, tisztelettől, s mintha ekkor már nem is lett volna - cigány... akiből én már akkor három fajtát különböztettem meg.

. Elsősorban a muzsikus cigányt, akiről Somogy híres volt, hiszen a Barcák, Babáriak, Tokiak és még páran országos és világviszonylatban is híresek voltak. Külsőre is szinte előkelőek. Nem nagyon magasak, finom csontnak, intelligensek és - babonások.

Másodsorban a vályogvető cigányt, a faluvégek elhagyott putrijaiban, ahol vályogvetésre alkalmas agyaggödör is volt. Ezek már a faluhoz tartoztak. Néha muzsikáltak is - minden művészet mellőzésével -, asszonyaik rendszeresen kéregettek, szépen szaporodtak, és a környékbeli búcsúkon

rendszeresen - berúgtak. És ha nagyon szorított a kapca, néha még dolgoztak is. Minden meggyőződés nélkül és mellékesen.

A harmadsorban következők már veszélyesek voltak, s ezeket egyes helyeken kolompároknak vagy oláh cigányoknak is nevezték. Többnyire kocsikaravánokkal jelentek meg, szörnyűségesen lezsarolt lovakkal. A kocsikon utazott a család, asszonyok, gyerekek, a kocsik mellett pedig a férfiak, nagyobb lányok, legények. Ahol lehetett, loptak, raboltak, gyilkoltak, s az akkori idő rémtettei nagyrészt az ő kezük munkájára vallottak. Ilyen volt a híres dánosi rablógyilkosság is, ahol nemcsak a szerencsétlen kocsmárost és családját gyilkolták meg, de még a más tanyára hazafelé tartó kis kocsislegényt is agyonlőtték. Ezek állítólag Erdély felől vándoroltak az Alföldre, hiszen ezért hívták őket oláh cigányoknak.

Jóska tehát valószínűleg a vályogvető falusi ősökből termelődött ki, akinek szülei már egyszerűen cukorgyári munkások voltak, és azt hiszem, Jóska unokái már mit sem tudnak majd cigány ősökről, hiszen már az apja is Orsovaira magyarosította nevét, mert az Orsós, akármilyen magyarul is hangzik, kimondottan cigány név volt abban az időben. Reméljük tehát, hogy akik Orsós, akár Orsovai, Orsolya vagy bármely más néven forognak a magyar életben, eltűnt már mellőlük a múlt, és most már mint doktorok és mérnökök mással vannak elfoglalva, mint hogy nevük amúgy is kibogozhatatlan múltján tűnődjenek.

Orsós Jóskáról ezután már nincs mit mondanom. Beleolvadt az osztályba, és ha nem lett volna mindenkinek egy fejjel magasabb, s az iskola súlydobóbajnoka, ahogy mondani szokás: a kutya sem törődött volna vele. Ha „behúzott” volna - ami a szekundát jelentette -, éppen úgy kárörvendtünk volna, mint más kolléga elhasalásán, és ha jelesre felelt volna, éppen úgy meggyanúsítottuk volna, hogy Mudin megint igazságtalan volt a súlydobóbajnokkal szemben, mint máskor... De Jóska nem felelt jelesre, és nem fogott szekundát. Nem lehetett rá irigykedni, nem, nem kellett sajnálni, s úgy beleolvadt az osztály hullámozó kedélyű kis köztársaságába, hogy észre sem vette senki. Különösen nem én, aki a régi hármasok, sőt háromnegyedek kiköszörülésével voltam elfoglalva. Pedig néha nagyon rosszul fogott a fejem, és már majdnem beleestem a „csak azért is” magolás értelmetlen taposómalmába, amikor - néha - világosodni kezdett a lecke, másként nyílt ki értelmem, sőt voltak napok, amikor a feladat, a lecke megszűnt kényszer lenni, és úgy játszottam vele, mint a mesével, sőt ki is egészítettem fantáziám korlátlan száguldásával. Takács tanár úr ilyenkor megállított.

- Halt! - mondta, mert Takács tanár úr a németet is tanította. - A fejelet jó, hát ne rontsd el mindenféle számársággal. A természetrajz nem költészet, fiam...

Az osztály röhögött, és Takács tanár úr ezt a kárörvendő talpnyalást nem szerette. Beírta tehát a jó, azaz kettes osztályzatot, de már az osztályra nézett, s a leghangosabb kárörvendőt intette a katedra elé.

- Jöjjön ki, Dubovánszki fiam, Fekete is mulatni akar.

De hát nem mulattam. Nem szerettem a kínlódást nézni, s a kérdéseken látszott, hogy Takács most büntetni akar. Az osztály is lapult, mint a tetű a var alatt, és szegény Dub úgy izzadt, mint egy igásló.

- Jöjjön ki maga is, Halász fiam! Szerettem a jókedvű diákokat... De ezt már én nem szerettem. Halász Jóska nagyon szegény zsidó fiú

volt, és - ha jól emlékszem - Batéban volt özvegy anyjának valami kis boltja. Egyébként jó barátom volt, mint a vonaton bejárók általában. Az állomás felé laktunk, és rendesen ezekkel a fiúkkal mentem hazafelé.

Takács még egy darabig kínoztá a más kárán röhögő két ifjút, aztán osztályozás nélkül kegyesen elzavarta őket, figyelmeztetve ezúttal az osztályt is a bajtársiasság szentségére. S ezzel szinte a megbocsátás és a jóság olaját öntötte a kelekótya társaságra.

Nem tudom, Dub él-e még, de Takács tanár úr meghalt már régen, és Halász Jóska még régebben. Együtt vonultunk be katonának, s ő Albániába került, és ott is van eltemetve. Valami mocsárláz vitte el 1918-ban, és alig hiszem, hogy jeltelen sírjára - rajtam kívül - gondol még néha valaki, ötven esztendő, fél évszázad múlt el azóta, ötven esztendő... Atyaisten! Micsoda ötven esztendő!

Egy világ múlt el azóta, százmilliók szálltak sírba, helyet adva új nemzedékeknek, és az enyészet Mount Everestjéről az élet Mount Everestje nőtt még nagyobbra, hogy már alig lehet az egyiket a másiktól elválasztani, pláne megkülönböztetni.

De ahogy felvetődik a kérdés: „Quo vadis, Domine?” - felvetődik az is: van-e megállás, lehetséges-e a megállás, és egyáltalán: van-e vég, és volt-e kezdet?

Akkor még, 1913-ban, rám lidércként szálltak időnként ezek a gondolatok, bár apró életem lehetőségei néha végteleneknek tetszettek, és az élet, a környezet, az emberek erdejében alig jártam téovábban, mint ma.

Valamit azonban kezdtem érteni, mégpedig azt, hogy a rossz is lehet jó, és a jó is lehet rossz, csupán idő kérdése az egész. A könyveimmel, a tanulni- és tudnivalókkal szemben azonban több felelősséget éreztem - bár ez nem volt igazi felelősségérzet, hanem inkább félelem apámtól, a tanároktól és minden zajos felelősségre vonástól -, mint attól az érzéstől, amit lelkiismeretnek vagy kötelességérzetnek nevezhetünk. Walter Karcsi helyét most már egészen betöltötte Tapacsek Jóska, akit - bár nagyon messze laktak tőlünk -hetenként háromszor-négyszer is meglátogattam. Karcsi és Jóska szinte minden gondolatukban, ruházatukban,

környezetükben teljesen különböztek egymástól, de volt egy közös vonásuk régi kis barátaimnak: a természet feltétlen szeretete és ismerete. Mert nem volt madár a levegőben, négylábú vagy csúszómászó a szárazföldön és víziállat a vízben, amelyet - szokásaikkal, életmódjukkal, színükkel, szagukkal és mozgásukkal együtt - ne ismertünk volna, és valószínűleg ez a közös vonzalom, tudás, a vadászat-halászat vonzalmának mindenkifölötti vágya volt barátságunk valóságos alapja.

Tapacsek Jóska nagyon szűkszavú gyerek volt, s amikor apám azt kérdezte:

Hát jól van, fiam, én nem szólok bele barátaid megválasztásába, de hogy mit ettél meg ezen a Jóskán... Mikor úgy magatok vagytok, beszél ez egyáltalán?

Nem sokat, édesapám ... de az nekem elég...

De hát miről beszélgettek tulajdonképpen?

- Vadászatról, halászatról, madarakról, vadakról, kígyóról, békáról... de a szomszédokról is, ott Jóskaék mellett, akik Jóska apjáról csak úgy beszélnek: „Az a bűdös tót!”

-Ostoba népek! Hát azokat a szomszédokat talán Esterházyaknak hívják?

-Nem, édesapám. A szomszéd: Fuchs úr. Tejcsarnoka van a piac mellett.

Apám csak nézett és nyelt, s láttam és tudtam, hogy lenyelte, amit Fuchs úrékkal kapcsolatban gondolt, amit azonban erőteljes zamatossága miatt nem lehetett a „gyerek előtt” mondani. Ehelyett csak legyintett, hiszen tudta, hogy véleményünk az emberek hovatarozandóságáról borotvaélesen azonos.

Sokszor - minden szándék nélkül - kihallgattam szüleim beszélgetését, hiszen az előszoba, ahol étkeztünk is, szobám mellett volt, s az ajtó néha - ha csak résnyire is - nyitva maradt. És ebéd után szüleim pár percig még az asztal mellett maradtak csendes diskurálásra. Ilyenkor előfordult, hogy - minden hallgatódzasi szándék nélkül is - hallottam, amikor szüleim véleménye erről vagy arról az emberről nem volt azonos, mire apám végső argumentumként azt mondta:

- Ne vitatkozzunk, szívem... kérdezze meg a gyereket...

Ez a gyerek én voltam - anyám szeme fénye -, és nem is vitatkoztak tovább.

Megjegyzem még azt is, hogy göllei szóhasználatban - abban az időben - a gyerek alatt kizárólag fiú volt értendő, és ugyancsak a kölök alatt is, amit senki sem mondott kölyöknek, mint ahogy a góla sem volt gólya. Ha pedig lányról volt szó, akkor hozzátették, hogy lánygyerek.

Tapacsekéknál három fiú volt. A legnagyobbat Károlynak hívták (akinek sírját megéreztem), a legkisebb nevére már nem emlékszem. Károly abban

az időben talán hetedikes gimnazista volt, minden tárgyból átlagtanuló, de matematikából olyan zseni, hogy a tanárok más hiányosságait, ha voltak, el is nézték. De a legkisebb is valamiféle talentum volt, mert tizenkét éves korában olyan vízimalmot faragott bicskával, amit csak bele kellett állítani a Kapos vize sekély helyén, s a malom kerekei, felvonói, szitái úgy dolgoztak, mint egy valóságos vízimalomban. Hogy ebből a fiúból mi lett, nem tudom.

A szülőkről keveset mondhatok. Apjuk sovány, kicsi ember volt. Ruhája és néha arca is csupa malterpor; anyjuk (egy pillanatig gondolkoztam most, hogy alighanem nagy A-val kellett volna írnom; őt különösen, de általában az Anyákat...) magas, nagyon sovány néni, aki mindig

végtelenül komoly volt, majdnem szomorú, és nem is emlékszem, hogy a köszönésen kívül megszólított volna. De én szerettem őket így, ahogy voltak. S ez a szeretet áldozatot követelt. Persze nem valami anyagi áldozatra gondolok - bár az ingem is odaadtam volna -, hanem arra a legalább nyolc kilométerre, ha nem többre, amit meg kellett tennem, hogy Jóska láthassam.

Jóskaékhöz menet mindig a Vár utca egy híres, sőt hírhedt háza előtt kellett elmennem, amelynek nem volt magyar neve, de amely híres volt éjszakai életéről és lányairól, akik bizonyos pénzekért a férfiakat szórakoztatták, bár ezekkel a szórakozásokkal teljesen tisztában voltunk...

Ez a ház furcsa módon egyszerre taszított és vonzott bennünket, bár talán világosan és szavahihetően csak magamról beszélhetek. De hát miért és kinek szóljak erről a mocsokról, erről az emberien állati tényről, hiszen a mai fiatalság jobban tisztában van ezzel, mint fél évszázaddal ezelőtt az öreg szülésznők és hatgyermekes családanyák. És hogy ez rendben van-e így, ez sem az én dolgom, de aligha lehet kétséges, hogy a következményekért a kor nevelői, pedagógusai, szülői és általában a kor embere a felelős. Megállás már nincs, és nem is lehetséges. De a kérdésre majd az Idő felel, s remélem, a válasz középutas könyörületesség lesz.

Gondolataim nem sokáig foglalkozhattak a titokzatos házzal, mert közben már a rét gyalogútján vágattam barátomékat otthona felé, a Szokola mellett, a rétaljban vagy a másik úton, a szőlők alatt, s amikor kezét fogtunk, már el is feledtem ezekre a nevelőkre s az úgynevezett aranyifjúságra tartozó gondolatokat.

Kézfogás után pedig azt mondtam Jósának:

-Hoztam!

Jóska szeme felvillant.

Mennyit?

Egész dobozzal...

Szüret!

Volt ugyanis nekem egy hat milliméteres Winchester automata kispuskám - Pista bátyám ajándéka -, amelyet Jóskánál tartottam, hiszen otthon, a házak között nem lövöldözhettem vele, míg Jóskáék szomszédatlan környékén nyugodtan vadászhattunk, már csak azért is, mert a puska kezelésében s a felelősségérzetben nagyon komolyak, szinte felnőttek voltunk.

Akkor még élt Károly is, a bátyja - akiről már írtam mint matematikai zseniről -, aki szelíd elnézéssel kezelte vadászhóbortjainkat, és néha megpróbált meggyőzni bennünket az algebra, a felsőbb matézis isteni felsőbbrendűségéről, aminek felfoghatatlan szépsége már nem is emberi, és csak kedvesen mosolygott, amikor mi kézzel-lábbal tiltakoztunk az a+b érthetetlen hánytorgatásainak magyarázata ellen.

- Jaj, mekkora szamarak vagytok! - sóhajtott, és azt hiszem, képes lett volna ezt matematikailag is bebizonyítani, bár mi inkább elhittük, mert a bizonyítást úgysem értettük volna meg. A harmadik fiú nevére, mint már említettem, nem emlékszem, de arra igen, hogy egy szabályos kis malmot faragott zsebkésével. Ez a fiú aztán a kisebb méretű vasgyárban lett inas, és egyáltalán nem csodálkoznék, ha ma a vezérigazgatója lenne.

De közben ment az idő, mendegélt, és ide-oda hanyódva a növekvés naptártalanságában, egyszerre csak nyár lett, és úgy éreztem most már, ha másodikba is járunk, tulajdonképpen harmadikosok vagyunk.

És ennek a második osztálynak a végére már nem is emlékszem, talán csak egy kis bajtársunk halálára, akinek már a nevét is elfeledtem. Valami Hochbauer volt vagy ilyesvalami. Fehér képű, egészen kis gyerek volt korához képest, de szellemileg fejlett, és szikrázóan jó humorú. Soha senki sem bántotta, és éles szellemességét soha nem torolta meg senki, mert olyan kicsi volt és olyan gyenge, hogy egyszerűen nem lehetett bántani. Eltekintve attól, hogy az osztály Góliátjai valósággal őrizték. Egyedül Berkenyész tisztelendő úr emelte fel egyszer a kezét Hochbauer barátunk valami nagyböfő szemtelenségére, de aztán nem történt semmi. A kéz lehanyatlott, hiszen egy valódi Berkenyész-féle pofonba kis barátunk belehalt volna; és a káplán bácsi azt mondta:

- Egy óra után jelentkezel a lakásomon!

És Hochbauer barátunk egy órakor jelentkezett a plébánián - ami közvetlenül az iskola mellett volt -, felballagott a plébánia emeletére, ahol a káplánok szobái voltak, és bekopogtatott Berkenyész káplán úr szobájába.

- Tessék! - hallatszott belülről.

Kis barátunk mindenre elkészülve lépett a szobába, de Berkenyész káplán úr alig nézett oda.

- Ja... te vagy az? Hát csak várj odakünn...

És barátunk várt, várt valamire a néma folyosón. A ritkán jövő-menő

káplánokat - volt vagy négy - illedelmesen köszöntötte, amíg az egyik azt nem mondta:

Köszöntél már, kisfiam...

A fene tudta megkülönböztetni azokat a papokat - mesélte később barátunk -, homályos is volt az a folyosó, és olyan éhes voltam már, hogy a kilincset meg tudtam volna enni...

Az idő pedig múlt, múlogatott, bár rettentő lassan. És szék vagy pad, valami ülőalkalmatosság sehol. Berkenyész tisztelendő ér néha köhögött, jelezve, hogy bármely pillanatban kiléphet az ajtón, itt aztán nem történt semmi.

Hochbauer barátunk megátkozta már az anyatermészetet, amelytől éles nyelvét örökölte, megátkozta az iskolát, barátait, saját magát, de mindez nem segített, mert amikor már elhatározta, hogy újra kopog, Berkenyész tisztelendő úr köhintett egyet, s ezzel újra nyakába dobta a kis fogolynak a félelem pányváját.

Hiszen ha járkálni lehetett volna! De nem lehetett, mert felhangzott a dermesztő köhintés, ami után hátha kinyílik az ajtó... és ő nincs ott, és akkor?...

Hát csak várt. Combjaiban az izmok fájni kezdtek, vádlijait görcs húzta össze, hogy egy kicsit leguggolt, és már majdnem kipihente magát, amikor újra felhangzott az az ijesztő köhintés, és kis barátunk úgy ugrott fel, mintha szöveget ütöttek volna a fenekébe.

De nem történt semmi. A puha homály mintha a kopott futószőnyegből nőtt volna ki, és a fiú olyan éhes volt már, hogy tulajdonképpen nem is érezte a gyomrát, amelynek a helyén mintha valami polip fészkelődött volna.

És amikor már arra gondolt, hogy úgyis meghal, és már kicsit sírdogált is korai halála felett, Berkenyész tisztelendő úr kicsit kinyitotta az ajtót, és szelíden kiszólt:

- Elmehetsz!

Egy szóval sem többet.

És Hochbauer kis barátom hazatámolygott, folyton azt kérdezgetve magától: hát mi is volt ez a marhaság tulajdonképpen? Mi a mennykőt akart ez a nyavalyás Berkenyész? Ez igaz, de az is igaz, hogy - legalábbis hittanórán - kis barátunk úgy viselkedett, mint egy angyal, és úgy tudta a hittant, mint egy ördög, aki azért lett ördög, mert tudta a hittant, és mégis bűnbe esett...

És húsvétra - becsületszavamra! - Tamás bátya kunyhóját kapta ajándékba Berkenyész tisztelendő úrtól, aki most sem mondott se jót, se rosszat, csak markába nyomta kis barátunknak a könyvet, és jó húsvéti ünnepeket kívánt az osztálynak.

Hát azt nem tudom, papnak milyen volt Berkenyész tisztelendő úr (meghalt már régen), de hogy pedagógusnak és pszichiáternek kiváló, azt most már tudom.

És pünkösöd után nemsokára az egyik fiú reggel azzal érkezett lihegve az osztályba, hogy:

Gyerekek, a kis Hochbauer meghalt! (Pár napja hiányzott már.)

Ne beszélj marhaságokat! Ezzel nem lehet viccelni...

Hülye! Ez nem vicc! Valami agyhártyagyulladás... vagy ilyesmi... Laki mondta, a negyedik. Egy házban laknak.

Erre elcsendesedtünk, mintha valami hűvös gondolat, valami hideg, panaszos emlék lengett volna az olajszagú tanteremben.

Nem tudod, mikor temetik? Az osztálynak ott kell lenni...

Ne reménykedj, old boy, nem marad el egyetlen óra sem. Családi kriptájuk van valahol Dombóvár mellett. Oda viszik.

És ment az élet tovább, a kis Hochbauer nélkül; az első padban, ahol ült, több lett a hely, de ezt észre sem lehetett venni. A növekvő gyermeki szervezet, a kitáguló szellemi élet zűrzavarában az Idő hol szemetes, hol kristálytisza vize úgy vitte tovább napjainkat, mint egy viháncoló patak az őszi falevelet.

Egyszer csak - észre sem vettük - vége lett a tanévnek. A bizonyítványom, ha nem is lett színjeles, hármass nélküli lett, s apám azt mondta:

- Jól van! Csak soha rosszabb ne legyen... bár jobb - lehet...
Egyszóval: a család meg volt elégedve. A lányok - s ez alatt kizárólag

három húgomat értem - bizonyos meghunyászkodással néztek rám, és én elismeréssel adóztam Kató húgomnak, aki kis barátnőjének a konyhában azt mondta:

-Pistának tiszta kitűnő a bizonyítványa! Nagyon okos fiú!

Ezen egészen meghatódtam, és még aznap délután két darab almás rétest loptam ezen leánytestvéremnek. Csodálatos azonban az, hogy a kis barátnő révén utcánkban, de még a környékben is elterjedt kitűnőségem híre, s hogy az ilyen suttogó, alaptalan propaganda milyen erős, és hogy ragad, én lepődtem meg legjobban, mert nemcsak más osztálybeli barátaim, de osztálytársaim is úgy beszéltek rólam, mint osztályelsőről, holott ebből egy szó sem volt igaz.

De a vége az lett, hogy - magam is elhittem ...

Volt azonban ennek a fantáziadús állapotnak jó oldala is, éspedig az, hogy már előre készültem a harmadik osztályra, ahol alkalmazkodnom kellett a közhiedelemhez, és a második osztályos bizonyítványomnál is jobb bizonyítványt kell szereznem.

A dicsőségnek ez a másik oldala azonban - elgondolkoztatott... És csak akkor feledtem el, amikor valóságot kezdett öltetni egy másik, érdekesebb,

kalandosabb ígéret és lehetőség: a pesti út.

Nagybátyáim közül ketten és Vilma néném is Pesten éltek, s ha lejöttek hozzánk Göllébe vagy Kaposba, mindig egy kicsit távoli és számomra majdnem mesebeli légkört hoztak magukkal.

Blaha Lujzáról, Tisza Istvánról, az öreg Jókairól, a Nemzeti Színházról s a földalattiról, az Állatkertről úgy beszéltek, mint én Bütyökről, a barátomról, és én ezt a közvetlenséget határozottan helytelenítettem, s amikor Pista bátyám - aki Kaszinó-tag volt - az öreg „Jóskáról” mondott vicceket, és kiderült, hogy a magyar királyról van szó, elpirultam a megbotráncozástól, kimentem a szobából, és az ajándékcsomagot három napig nem bontottam ki.

Persze - hogy félreértés ne legyen - én egyszerűen az öreg embert sajnáltam, akinek a fia öngyilkos lett, feleségét meggyilkolták, s aki úgy cseppent bele negyvennyolcba, mint Pilátus a krédóba.

Nem tudtam, de éreztem, hogy Ausztria uralkodása hazánkban legalább annyira volt az osztrákok, illetve a dinasztia hódító politikájának az eredménye, mint a nemzet széthúzása, a nemesség öntelt tudatlansága, egyikét főúr árulása, a nép mellőzése, főuraink nemzetietlensége és marakodása és általában az egész nemzet elmaradottsága. Mindezeket a gondolatokat persze nem tudtam ilyen világosan, de - gondolataim mélyén - homályosan és megdönthetetlenül éreztem.

Mivel azonban ez a visszapillantás magamról akar szólni, és csak annyi köze van a történelemhez, mint a cseppnek a tengerhez, nem is érdemes vele foglalkozni, hiszen én Székely Ármin és fiai előkelő üzletében állok már, ahol mértéket vett rólam az öreg, púpos segéd, aki legalábbis úgy képviselte a céget, mint a két tulajdonos. A ruhára egyébként is szükség volt, de apám ezzel két legyet ütött egy csapásra. Egyrészt kiváló bizonyítványom honorálta, másrészt a pesti rokonságtól igazán el lehetett várni, hogy:

- Meg kell hagyni... Árpád szépen öltözteti ezt a gyereket...
De hát még nem tartunk itt.

Talán tíz nap múlva indulunk, de a család elrendezése már folyamatban van. Három húgom s a ház kaposi nagymama igazgatása alá kerül, s a lányok máris el vannak keseredve, és olyan megjegyzéseket kockáztattak meg, hogy apám végül is az asztalra csapott. Éppen ebédeltünk.

- Még egy hang, s erre a két hétre beteszlek benneteket a javítóintézetbe! Olcsó is, és rendet is tanultok... Persze ott verik a gyerekeket,
de hát ha ez nektek jobban tetszik ...

Az ebéd ezek után tragikus csendben ért véget. A három lány könnyezve vonult ki a konyhába, de pár perc múlva könnyektől mászatosan és teljes

bűntudattal jöttek bocsánatot kérni, mert szegénykék igazán nem tudhatták, hogy Kaposváron egyáltalán nincs számukra javítóintézet.

Persze barátaim előtt sem hallgathattam el utazásunkat, amelyet alaposan megbeszéltünk, és igazán megható volt a RAC lelkes tagjainak együttérzése s a rengeteg tanács, amit adtak a zsebtolvajok és egyéb pesti veszélyek ellen. Bár- ha jól emlékszem - barátaim közül talán egyik sem volt még Budapesten.

Aztán eljött az indulás napja, amely kicsit lehangoló is volt, mert semmi ünnepi érzést és valami lelkes örömet nem hozott. Csomagokat hozott és parancsokat.

-Mindig szem előtt légy! - mondta apám. - Ez a csomag a tied. Egyenest a másodosztályú váróterembe megyünk, és ha csengetnek, szép rendesen és nyugodtan beszállunk. Ha lesz hely, az ablak mellé ülünk... Mama, kérem vigyázzon a házra - mondta apám a kaposi nagymamának -, ti pedig jók legyetek - fordult a lányokhoz, és az általános csókolózásból kibontakozva, máris egy másodosztályú fülkében és az ablak mellett ültünk. Sajnos, nem a göllei oldalon, bár az egész kocsi olyan üres volt, hogy a folyosón való tartózkodásnak semmi akadályja nem lehetett. Persze a vonatablakból szülőfalum nem láthattam, de már a csornai állomás is napsugaras, meleg emlékekkel simogatta meg a szívemet.

De ott még nem tartunk.

Vonatunk nem volt gyorsvonat, ezért kényelmesen pöfögött még egy darabig, amíg végre felhangzott a vonatvezető kis trombitája, a vagonok rángatództak egy kicsit, és apám azt mondta:

- Megyünk...

Nagy pillanat volt!... Megyünk!

Budapestre!

Látom majd a Gellérthegyet, ahol Koppány legényei a derék szentet legurították, egyesek szerint: hordóban, bár hogy miért kellett ehhez hordó, nem tudom, mert - ahogy később a Gellérthegy meredek szikláit láttam - legurult volna hordó nélkül is... És egyáltalán... erre a célra külön felvittek egy hordót?... Közben a táj rohant vissza Kaposvár felé, míg én a történelmet kritizáltam. Igaz, csak magamban.

Taszáron egy percig se álltunk, de a név - Taszár - elkísért egy darabig, s azon gondolkodtam, miből lesz az ilyen elnevezés. Szülőfalumról már elképzeltem egy kis mesét, de hogy Taszár? Valaminek az ára? Persze arra legvadabb álmaimban sem gondolhattam, hogy itt kezdem majd meg mezőgazdasági pályafutásom mint „cséplő ifiúr”, és a kasznár

ipa mellett legjobb barátaim Zsinkó, Borisz és Milán lesznek, szerb hadifoglyok, akik munkában, rendszeretben és tisztaságban messze felette álltak minden más nemzetiségű hadifogolynak.

I De hát erről még beszélhetünk, ha eljön az ideje. Most - egyelőre - Baté állomása következik, és csak azután jön Csorna; ennek a névnek legalább van valami értelme, mert az a név valami betegséget jelentett, amit még Göllében is használtak az öregek, mondván, hogy: „Gyűjjön rád a csoma!...” Ez az állomás azután Attala-Csoma lett, mert az attalai büszke magyarok nem tudták elviselni, hogy csak a sokkal kisebb Csornának legyen indóháza, azaz állomása. (Ahogy eljárt az idő, remélem, hogy azóta a csornai bakterház emeletes lett, bárpuhlattal és eszpresszóval és megfelelő hölgy személyzettel, akik derékig érő harisnyában és köldökig érő szoknyában riszálják - az angyalát! - a dupla feketét és a whiskyt szódával...) Én azonban nem láttam Csornát, mert túlnéztem rajta a csodás nyárfás úton, és Göllét láttam lelki szemeimmel, az iskolát, a templomot, Puska Pétert, az Ürgevárost és a - temetőt.

Ezek után bementem szüleimhez, leültem édesanyám mellé, és azt mondtam:

- Most hagytuk el Csornát...

De nem válaszolt senki. Anyám egy kis zsebkendőt gyűrögetett markában, apám kinézett az ablakon, és később azt mondta:

- Nemsokára aratnak.

- Gyere, fiam - mondta apám Dombóvár előtt, és kimentünk a folyosóra, mert Dombóvár arra az oldalra esett. - Ez itt Ódombóvár. Azt a nagy uradalmi házat a nagyapád építette - mondta apám, és megfogta a kezem, de ha nem is fogta volna meg, a hangján éreztem, hogy apám most otthon van -, és azt a nagy templomot is. Minden templomot és iskolát a környéken... Persze a herceg pénzéből, mert itt és Kaposváron át Eszterházáig: minden a hercegé volt. Olyan háromszázezer hold körül...

Nem válaszoltam, mert apám - nagyon kivételesen - még mindig fogta a kezem, és én valahogy nem akartam mondani, hogy Puska Péteréknek talán három holdjuk van, de ebbe a szőlő is beletartozik, azzal a három öreg tőkével, amelyeken már nem terem semmi, és az almafával, amelynek almáját nem lehet megenni...

- Ez már az új Dombóvár. Látod, külön állomása is van. Itt ágazik el a vasút Pécs felé, de nagyapádék oda még kocsin jártak. Vagy szánon. Mesélte, hogy egyszer télen a sásdi nagykocsmá padlásablakából két farkas lógott ki, amiket előtte való nap lőttek, s a kocsmáros kiakasztotta a farkasokat cégérnek. Pista bátyádat vitték akkor vissza a karácsonyi vakáció után Pécsre, a gimnáziumba.

Apám keze meleg lett, szeme elrévülő.

- Szabad egy kis helyet? - mondta egy öreg pap bácsi, és mi félre álltunk, apám elengedte a kezem, és a vonat elindult. A pap bácsi nagyon öreg volt és nagyon kicsi, és már anyámmal beszélgetett, amikor apám

bement a fülkébe, s apámat is olyan lelkesen üdvözölte, mint valami régi ismerőst. Ahogy benéztem, megakadt a szemem gombos cipőjén és olyan kicsi lábain, amelyet felnőttnek én még nem láttam. De reverendája éktelenül elhanyagolt volt, ami láthatólag nem zavarta Isten öreg szolgáját, mert szeme vidám cinkossággal nézett a világba, s az életet láthatóan valami kellemes intézménynek találta.

De a vonat ekkor már messze bent vágatott a Kapos völgyében, s én nem tudtam a szemem levenni a tájról, ami olyan volt, mint a Kácsalja Göllében, a Kapos folyó völgye Kaposban, amit sose mondtunk Kaposvárnak. Patakok jöttek a dombokról, hogy szaporítsák a Kapos vizét, fűzfabokrok álltak a nagy réten, amit kettévágott a vasút. Faluk maradtak el, mintha Somogy felé szaladtak volna... mert ez a testvérvidék már Tolna volt.

Somogy, Tolna és Baranya,

ott a rosseb apja, anyja,

szép fiúk, de jó fiúk a negyvennégyesek...

- énekelték két év múlva a halálba indulók, amíg csak el nem apadt a virtus, a vér, az anyák könnye.

De hát ez a szomorú valóság, a lehetetlenség olyan messzeségébe esett a jövőendő időnek, hogy nem is érdemes róla beszélni. Úgyis eljön könnyörtelenül ... lehetséges lesz a lehetetlenség, és majd milliók indulnak el szerte a földön és a halottak országútján.

Egyelőre a legnagyobb, a több mint ötvenéves békében vágatott a vonat, és én Pestre utaztam, hazánk székesfővárosába, ahol ott az Országház, a királyi palota, a koronázó Mátyás-templom, az Akadémia... és ami sokkal közelebb állt hozzám: Zoltán bátyám cukorka-nagykereskedése és az Állatkert volt.

. Bevallom, engem az utóbbi érdekelt legjobban, és legtöbb tisztelettel a Mátyás-templom múltja és valósága töltött el.

Sárbogárd! - kiáltotta később a kalauz, akit a műveltebbek konduktornak, a humorra hajló egyének pedig kandoktornak neveztek. Itt a pap bácsi kiszállt, de nem mulasztotta el egy kemény barackot elhelyezni fejem búbján, de megsimogatta a vállam, miközben azt mondta, hogy:

A szemed se áll jól, te betyár, de ez nem baj!

És egyszer csak Kelenföldre érkeztünk, ahol Zoltán bátyám várt a sínek mellett, idős, piros sapkás hordár társaságában.

- Csak nyugodtan - mondta -, Pali bácsi majd kihozza a nagyobb csomagokat.

Én csak szédültem, mert legalább három templomra való ember szállt ki Kelenföldre, s ilyen tolongás még az igazi nagyvásárban sem volt. Hát szépen kísértáltunk a kelenföldi indóház elé, ahol - távolabb - egy valóságos

villamos is állt, de Zoltán bácsi egy hintóhoz vezényelt bennünket, ahová Pali bácsi már rakta a csomagokat, majd markát tartva, úgy láttam, Zoltán bácsi nagyobb ércpénzzel (legalább egyforintos volt) honorálta Pali bácsi fáradozását.

Villamos is megtette volna - mondta apám -, kár a fiákerra költeni.

Ez nem fiáker, bátyám - mondta Zoltán bácsi nagyon szerényen -, ezek az én lovaim, s ez az én kocsim. Józsi pedig - mutatott a nagy bajszerű kocsisra - nemcsak kocsis, de árukihordó is. Persze nem ezzel a hintóval, mert van egy üzleti kocsis is... Pisti - nézett rám -, ülj a bakra!

Én tehát felkapaszkodtam Józsi bácsi mellé, akiről később kiderült, hogy káplár volt a huszároknál, ahol Zoltán bátyám közhuszárként szolgált három évig, és Józsi bácsinak tartozott pár pofonnal, amit nagybátyám Józsi bácsitól kapott. Ha tehát a kocsin vagy a lovakon valami nem volt rendben, Zoltán bátyám figyelmeztette Józsi bácsit ezekre a pofonokra, amelyeket mint adósságot könyvelt el, s amelyeket, ha még egyszer valami „schweinerei” lesz a kocsis körül, vissza is fog fizetni, mert ő még nem maradt adósa senkinek világéletében...

Közben a hintó kellemesen ringatott bennünket a Ferenc József-híd felé, ami csodálatos volt, bár én inkább a Dunát néztem, a nagy öreg folyót, amely annyi szomorúságot, könnyet, gyászt, vért ringatott Bécsből Mohácsig és Mohácstól a Vaskapuig, amennyit talán egy nemzet sem adott folyóinak egész Európában.

A gondolataimban, a szívemben és fejemben éreztem a zajongó szép

városi házak közt magányos, valóságában idegen és hatalmas folyót, s a Kapos vize jutott eszembe s a Kács vize, amelyeket szerettem.

- Ez a Nagyvásárcsarnok - intett Zoltán bátyám apámnak a piros téglás, óriás épület felé -, majd megnézzük ezt is. Érdeemes megnézni, elhiheted.

Én bódultan ültem a bakon, ámultán és csodálkozva, és úgy éreztem: ez a város soha nem lesz az én városom. Talán ha száz évig élnék benne, akkor sem. Csodáltam, bámultam, elismertem... de túl nagy, túl sokféle volt nekem, s ezek a hullámzó, tajtékozók, néha ismeretlen érzések és gondolatok nem tudtak bennem megnyugodni.

És ez a szag! Miféle szag ez? Ez a városszag? Ez a zellerszagba oltott baromfiürülékkel, almaillattal és hasítottdisznó-szaggal vegyes virágillat? Nem szerettem, nagyon nem szerettem... Külön-külön persze semmi kifogásolnivalót nem találtam volna benne, de így együtt, valahogy az emberi gyomor félig megemésztett enyészetszagára emlékeztetett, amíg csak meg nem álltunk az Erkel utca - ha jól emlékszem - 4. előtt.

- Itthon vagyunk!

Míntha egy mély vályúba szálltunk volna ki. Kétoldalt három-négy

emeletes házak, s ennek a hasadéknak a fenekén ismét más szag uralkodott, ami már kellemesebb volt, mert - amint később megtudtam - az utcának ezt a részét déligyümölcs-nagykereskedők lakták, persze raktaikkal együtt.

S amint felfelé mentünk a második emeletre, hiányoltam, hogy Zoltán bátyám nem vitt be bennünket a rokonságban híres boltjába, egy-két tábla csokoládé erejéig... de aztán komolyan megfeddtem magam ezen mohóságért. Különben is új szagkeverék tapogatta orrcimpáimat, amit budapesti házszagnak könyveltem el. Hogy miből állt ez a budapesti házszagkeverék, persze nem tudom; de volt benne egy kis szappanszag, rothadó zöldség-, gáz-, konyha-, lakás-, W. C-, sőt emberszag is, amelyeket kényes orrcimpám egyenként agnoszkált, de azután nem törődött vele. Ha ilyen... hát ilyen! Van, hát van! Én már a kaposi kisvárosszagokat sem szerettem, de úgy gondoltam, ezt is meg lehet szokni. Én a rét illatát szerettem, a fonnyadó szénáét, az erdő cser- és fenyőszagát, a malomgát nád- és posványiszagát, a lányok szoknyájának sublótszagát, a temetők kakukkfűillatát, a tömjénszagot és az öreg könyvek kimondhatatlanul titkos könyvszagát és édesanyám kölnijét is, amelyet egyszer a szemembe kentem ... s azóta - sokáig - a kölnivizet elkerültem.

Ez mind megfordult fejemben, amíg felértünk a második emeletre, s

a jól öltözött szakácsnének illendően - kezet csókoltam... Mariska a kézcsókba mélyen belepirult, de aztán megölelt és megcsókolt, s ezzel rendben is lett minden. Szüleim és Zoltán bácsi nevettek, de Mariska barátom lett, amíg csak Pesten voltunk. Mariska később bevallotta, hogy már fel is akart mondani, de amíg mi ott leszünk, nem mond fel. Egyszóval barátok lettünk, s egyszerre kezdett nekem Pest tetszeni... pláne hogy Mariska ígéretét még egy alapos csókkal is megtoldotta. Persze később, amikor magunk közt voltunk...

Szobánk nagy volt és kényelmes. Tapétaajtaja a fürdőszobára nyílt, amit itt láttam először életemben. Otthon hetenként egyszer fürdött a család a nagy, téglás konyhában és a mosóteknőben, s ilyenkor úszott az egész konyha, de ez nem volt baj, mert a konyha téglapadlóját naponként úgyis fel kellett mosni.

A fürdőszoba meleg volt, mint a pokol. Zoltán bácsi elmagyarázta apámnak a fürdőkályha kezelését, s azt mondta:

- Fürödjetek, egy kicsit pihenjete, nekem dolgom van; egy órán belül itt vagyok, és felhozom Lujzát is.

Ez a Lujza néni Zoltán bátyám második felesége volt. Lett azután egy harmadik, sőt negyedik is, ami azt bizonyítja, hogy derék nagybátyám nem bízott meg senkiben. Sem az üzletben, sem segédeiben, sem a világ-

ban, sem feleségeiben, s ezért a féltékenység ördögével kemény harcot kellett folytatnia. Folytatta is - amíg élt... Ez azonban ebben a pillanatban nem fontos, mert szüleim már lefűrödték a vonatfüstöt, s most én kísérletezem a különféle csavarokkal mindaddig, míg a felettem levő aljas tus le nem forrázott. Szerencsére a majdnem forró víz után csak a hátam lett piros, és később semmi nyoma nem maradt a csavarokkal való kísérletezésemnek, amit göllei cserzésű bőrömtől el is vártam.

Ezek után felöltöztem, és engedélyt kaptam apámtól, hogy a második emelet korlátja mögül kissé körülnézzek. Ezt a tanulmányutat szükségesnek és fontosnak éreztem, bár Mariska csak legyintett, mondván:

- Nem érdemes ezekre az időt pazarolni... bár néha szép cirkuszt is láthat az ember.

Ha Mariska nem mondta volna a cirkuszt, talán ki sem mentem volna a folyosóra, de mivel mondta, úgy képzeltem, esetleg valami mutatóványosok jönnek az udvar fenekére, és a lelkes lakók pénzt dobálnak le a művészeknek...

Tévedtem! Az udvar mindvégig üres maradt, csak a szagok jöttek fel különféle egyvelegben, a kávéillattól a rántás szagán át a W. C. keserves párájáig. Nem is kísérleteztem tovább, hanem Mariska védőszárnyai alá menekültem, aki egy kis tábla csokoládéval viszonzta vonzalmam, mondván:

Nem kell látni senkinek... - mire én csak legyintettem, és belső zsebemből elővettem egy Duna cigarettát, s amikor Mariska tüzet adott, ébredező szerelmem hullámai egyszerre valósággá váltak.

Csak füstölj nyugodtan - mondta Mariska -, én meghallom, akár az úr jön alulról, akár a szobaajtó nyílik... Ezenkívül én is bagózok, ha az úr nem is szereti...

És itt megint meg kell állnunk egy pillanatra, mert ennek a hosszú szópókás Duna cigarettának valóságos történelmi előzményei vannak, bár hogy mi ébresztette valósággá a dohányzás, tehát a nikotin iránti vonzalmam, nem tudom, tehát nem is próbálom megmagyarázni. Apám nem dohányzott, és természetesen anyám sem, hiszen abban az időben képtelenségnek látszott egy középosztálybeli asszonynak a szájában a cigaretta. De az is igaz, hogy valamelyik grófné - állítólag - néha cigarettázott, azt pedig magam is láttam, hogy a kaposi patikus felesége - szivarozott! Rendesen, mint a férfiak, mégpedig Virginiát, mint a tisztartó bácsi Göllében.

Az én vágyam a nikotin után már öt-hatéves koromban kezdődött, bár ez a vágy természetesen öntudatlan volt. A vendégeknek nem azért örültem, mert esetleg ajándékot hoznak, hanem azért, mert amikor elmentek, mennyei élvezettel ültem be a teleszivarozott szobába, a pár.

csöpp maradék borocskát megittam, és kellemesen álmodoztam arról, amikor majd én is szivarozok, illetve cigarettázok.

Nem kis élvezet volt az sem, amikor a bajuszos és szakállas bácsik megcsókoltak, akiknek férfias díszbe búzlótt és sárga volt a nikotintól, és nagyapám pipáit is néha élvezettel szopogattam - persze üresen.

Az idő azonban eljárt, s én először - micsoda örültség! - a szalmakazal alá épített polyváskunyhóban akartam szivarozni, amiben azonban Puska Péter barátom megakadályozott, amiért ma is hálás vagyok kis barátom emlékének.

Végül azonban - megtörtént!

A Kács alatt, a gyalogút mellett fekvő, ha jól emlékszem, Puska Ernő társaságában, aki azonban csak mint néző vett részt ebben az elég rövid ideig tartó kísérletben. A Hölgy cigaretta eleinte nagyon kellemes volt, de a vége felé rettenetesen rosszul lettem. Hánytam, mint a Vezúv - ha jókedve van -, forgott velem a Kicsalja, mint egy örült ringlispál, de - talán a változatosság kedvéért - mintha még a föld is hánykolódott volna, és mintha tisztartóék kertjének kerítése időnként lement volna a Potyondimalomhoz látogatóba...

Utána megfürödtem a Kács vizében - mert nyár volt akkor -, és... bevallom, egy hét múlva újra bűnbe estem, bár akkor megesküdtem, hogy soha többé... soha többé...

S ez a kísérlet már sikerült!

Hétéves voltam, nyolc... nem tudom.

Azóta dohányzom.

Eleinte persze nagyon ritkán és soha nem folyamatosan. Havonként, kéthetenként, hetenként egy-két otthagyt csikk ... de azután már egész cigarettát is loptam, és most már hetenként egy-két cigarettát elszívtam a W. C.-ben, miközben Sobri Jóska hiteles élettörténetét olvastam, talán huszadszor...

A mai kor együttérző gyermeke talán kissé kételkedik, hogy a nem dohányzó atya és anya sohasem csípték bagózáson kelekótya gyermeküket, és nem érezték meg a cigarettaszagot, de - amint már mondtam - ezek a cigarettázások egyszer-kétszer estek meg hetenként, és nem a lakásban, hanem a hosszú, nyitott folyosó végén, a padlásfeljáró mellett, a W. C.-ben, ahonnan az ajtó kis résén át jól lehetett látni, ha valaki

kijött a lakásból. És senki se gondoljon a mai kutyaszorító, 1 x 1 méteres W. C.-kre, mert azt a W. C-t a papok tervezték, félig-meddig rendházi használatra is, tehát volt hely bőven papírtartó zacskónak, de kétes értékű olvasmányoknak is, hiszen az üelőke akkora volt, hogy tarokkozni is lehetett volna rajta ... Egy bizonyos: ezen a diszkrét helyen sose csíptek rajta cigarettázáson.

Aztán jött a város, ahol káros szenvedélyemnek sokkal tágasabb tere nyílt. Először: mert apám délelőtt és délután is a hivatalban volt; másodszor: mert barátaim is cigarettáztak, szinte valamennyien; harmadszor: mert az iskolában is sokan cigarettáztak. Itt az árnyékszékek kint voltak az udvaron, ahova a tanárok tízpercben soha nem jöttek ki, s ahol a felsősök, tehát harmadik-negyedikesek egy része rendszeren bagózott.

Hozzáteszem még azt is, hogy ebben az időben Makay, azaz „jogvégezett” Gyula bátyám már majdnem mindennapos vendég lett, s esténként hármásban, apámmal és anyámmal - ha jól emlékszem - alsóztak. (Nem értek a kártyához, lehet, hogy mást játszottak.) Makay Gyula bátyám pedig bagózott, mint egy török, mégpedig a Magyarka nevű legfinomabb cigarettát szívta, tehát az én kis suttyomban elszívott cigarettáim szagát észrevenni semmiképpen nem lehetett. És hogy a Nagy Béke ezen korszakának pénzügyi állapotáról is szóljak, megemlítem, hogy egy csomag, azaz száz darab Magyarka ára egy korona volt, tehát darabonként egy fillér.

Ebben az időben történt, hogy párszor - már nem tudom, miért - én is szüleim szobájában aludtam, illetve aludtam volna, ha túl vagyok esti cigarettámon. De nem voltam túl, és nem is tudtam aludni. Hogy a buta vágy vagy nikotinéhség kényszerített, nem tudom, de az tény, hogy a paplan alatt rágyújtottam, s cigarettámat el is szívtam. Persze ez nem lett volna lehetséges, ha Gyula bátyám előzőleg nem füstöli tele a szobát, amit teljesen kiszellőztetni nem lehetett.

Ezek voltak előzményei a Duna cigarettának.

- Az úr azelőtt szivarozott - mondta Mariska -, de a doktorok ráijesztettek, s azóta nem tudja elnézni, ha más szivarozik vagy cigarettázik. Irigy... vagy mi a fene, s a feleségével is többet veszekedik. Hallottam, amikor az asszony azt mondta: „Gyújts rá, Zoltán, gyújts rá, mert megbolondulok! Azelőtt nem volt ennyi bajod velem... hogy az a tüzes mennykő csapja meg azt a doktort, aki nagy pénzért ilyen ostoba tanácsot adott!”

Ekkor Mariska hirtelen kinyitotta a tűzhely ajtaját.

- Dobd be a cigarettát. Gyünnek...

Mariskának olyan füle volt, mint a hiúznak, mert Zoltán bátyám csak percek múlva ért a konyha elé, mellette egy hatalmas nénivel, aki csakis Lujza néni lehetett. Nem spóroltam tehát a kézcsókkal, sőt a csókkal sem, mert a néni kedves arcán megéreztem a jószágot, s mellette Zoltán bácsi kelletlen megjegyzését határozottan feleslegesnek, sőt ünneprontónak találtam. Azt aztán sokkal később fedeztem fel, hogy szegény nagybátyám saját életének ünnepeit is elrontotta.

Nem akarok azonban a családdal túl sokat foglalkozni, hiszen a magam

életét írom, s nem a nagy családot, főleg nem nagybátyáim életét, akikről mégis meg kell írnom, hogy az öt fiútestvérnél, apámnál és négy nagybátyámnál teljesen ellentétesebb és különbözőbb karakterű testvért még nem láttam. Megemlékezem tehát róluk is őszintén, bár múlhatatlan szeretettel, hiszen apám is közbük tartozott.

A legidősebb volt Pista bátyám: a gróf! Azóta sem láttam tökéletesebb eleganciával öltözött embert. A feje búbjától a cipője sarkáig. Cipőit egyébként senki kezébe nem adta, maga tisztogatta, s ehhez a művelethez melles, kék kötényt kötött, és zsebében külön vastag posztódarabot hordott, amivel a cipőket időnként letörölte. Valami biztosítási főfelügyelő volt, akit csak nagy kárbecslésekhez küldtek ki. Ahogy a mai nyelvhasználatnál mondják: rettenetesen felvágott... és saját személyét mérhetetlenül tisztelte. Szegényen s valami hidegvíz-gyógyintézetben halt meg.

Utána következett apám. Teljesen ellentéte Pista bátyámnak. A végtelenségig szerény, takarékos, szorgalmas, aki semmiféle fizikai munkát sem az istállóban, sem a mezőn nem tartott megalázónak, s ezt gyerekeitől is megkövetelte. Az iskolában is kemény volt, és saját egyetlen fiát is - mármint engem - alkalmadtán keményen elfenekelte. Saját termésű mogyoróvesszővel... Rendkívül takarékos volt. Nem ivott, nem dohányzott, de a legjobb kaposvári szabónál dolgoztatott.

Apám után Tóni bátyám következett. Kedves, halk szavú, nagyon intelligens, nagyon jó puskás és vadász; patikus. Erdélyben élt, ahol benősült egy százötven éves patikába, egy kedves és csinos, tizennyolc éves, jövődő patikatulajdonost választva feleségül, akit mellesleg nagyon szeretett is. Mindenben mértékletes volt, derűs és halk szavú. Nagyon szerettem. Erdély egyik legjobb puskása és galamblövője volt. Az ő vadászterületén lettünk tagok Kittenberger Kálmánnal, és nagyon sok ragyogó vadásznapot köszönhetünk neki.

És élt, mint hal a vízben.

Tóni bátyám után Zoltán bácsi jött, akiről itt úgyis sokszor esik szó, s végül Géza bátyám következett, aki kb. tizenöt évvel volt fiatalabb apámnál, és amikor nagyapám halála után a család összeomlott, s nagyanyámmal, Vilma nénivel s Géza bácsival idemenekültek apámhoz, Géza bátyám apám elé járt iskolába, ami azután elég sok családi perpatvart okozott. Apám ugyanis semmiféle kivételezést, előjogot és családi érzelmet nem tűrt meg az iskolában, s ha rászolgált, kiváló Géza bátyámat (sőt később engem is) úgy elfenekelte, mint a kétfenekű dobót, ami viszont könnyeket csalt nagyanyám szemébe, hogy idősebb fia milyen kegyetlen a „kis árvához”...

Ez a Géza bátyám azután erdész lett, talán inkább vadász valamelyik

erdélyi grófi birtokon. A vad és a puska volt mindene, és nagyon értett is mindkettőhöz. De az italhoz is, és aránylag fiatalon halt meg.

Amíg azonban én ezt a rövid családi krónikát leírtam, Lujza néni már olyan futó tízóráihoz invitált bennünket és olyan asztalhoz, amelyről egy tizenkét gyermekes család is jóllakhatott volna.

Kezdtünk összelelegedni, bár Zoltán bátyám kissé fanyar volt, mint mindig. Közben Lujza néni dirigálta, és egy-két kellemetlen megjegyzést is tett a terítést illetően, amit határozottan kötekedésnek és ostobaságnak minősítettem.

Lujza néni nem válaszolt ezekre a megjegyzésekre, mert ez volt az egyetlen helyes tennivaló, de az asztal körül még így is kényelmetlen légkör lengedezett, s ez engem úgy érintett, mintha egy nagy, szőrös hernyó mászkált volna a gondolataim között. Zoltán bátyám eddig csak jót jelentett, ha rá gondoltam. Nagy karácsonyi csomagot, rengeteg édességet húsvétra s akkora piros és egyéb díszítésű tojásokat, amelyeket egy strucc sem tudott volna a világra hozni... és most, most gondolataimban ellöktem magamtól ezeket az emlékeket és ajándékokat.

Később azután kissé felengedett ez a fagyos légkör, de teljesen csak akkor múlt el, amikor lementünk az üzletbe... ami engem határozottan meglepett, és kicsit el is keserített. Én ragyogó kirakatokat vártam, ezüstpapíros cukorkáktól roskadozó pultokat, fehér ruhás, szép és kedves kisasszonyokat (néhányik talán meg is csókolja a rokon gyereket...), s ehelyett beléptünk egy sötét, magas, nagy hodályba, ahol alig volt vevő - azt is csak úgy melleleg intézték el -, ellenben hátul, homályos villanykörte alatt többen nyüzsögtek, ládákat csomagoltak, nagy dobozokat raktak egymás mellé, és kötözték össze, miközben ezeket a csomagokat már hordták is ki a kocsira.

Zoltán bácsi örökös, sőt gyanakvó szemmel nézte ezt a csomagolást, aztán magához intette a kocsist, aki hatalmas bajusszal rendelkezett, s ezt a férfias ékességét időnként megpödrölte.

- Józsik, kérem, mondja meg Huber úrnak, hogy a piskótákat nem én gyártom, de a legjobbat veszem, ami Budapesten kapható. Ha tehát Huber úrnak ez nem felel meg, legjobb lesz, ha Bécsből hozatja a piskótákat. Nem felejtje el?

- De nem ám! Már nagyon a bögyömben van az a vörös sváb! Zoltán bácsi a kocsissal beszélt, de máshova nézett, s gyorsan a pult

mögé ment, megfogta az egyik segéd zsebre dugott kezét, kihúzta a zsebből, s a paprikavörös fiatalember marka tele volt cukorral. Mindenki odanézett, és nagyon kínos csend lett a boltban.

- Amikor magát felvettem - mondta Zoltán bácsi -, ugye, megmond-

tam, hogy ha az én alkalmazottaimnak szükségük van rá, kérjenek?! Ilonka kórházi költségeit kifizettem... Józsi édesanyját a menhelyen el helyeztem ... a kocsisok karácsonyra ruhát kaptak ... újévre mindenki húsz koronát kapott a fizetésén kívül... de - és felcsattant - meglopni. ilyen ostobán nem hagyom magam!

Az üzlet ekkor már olyan csendes volt, mint a siralomház.

- Vegye fel a fizetését, s elmehet.

S a segéd levette a munkaköpenyt, felvette kabátját, felvette a fizetését, és elment.

Apám dermedten nézte ezt a jelenetet, én szerettem volna elsüllyedni, de a kidobott ember kollégáit nem hatotta meg az eset.

- Bolond! - mondta az egyik női alkalmazott. - Ha híre megy a dolognak, sehol sem kap helyet.

Zoltán bátyám úgy nézett a szerencsétlen nőre, mint kígyó a békára.

Ha híre megy a dolognak... ezt jegyezze meg magának, Margit, és a többiek is... magándetektívvel kutattatom ki, hogy ki jártatta a száját ... és egy percig nem marad ebben az üzletben. Mire vár, Józsi? - nézett Zoltán bátyám az árukihordó kocsisra, aki kíváncsian hallgatta és nézte végig a történeteket, mire Józsi ijedten kapta fel a nagy csomagot.

Megyek már! - És Józsi gyorsan betette maga mögött az ajtót.

Hát ez így van, bátyám - fordult Zoltán bácsi apámhoz -, tolvaj ellen nincs zár, de én meglopni nem hagyom magam. Én, amikor apánk meghalt, kinkeserves éveken krajcáronként szedtem össze ezt a kis boltot. Több pofont és rúgást kaptam, mint egy fél kaszárnya... s akkor jön ez a marha, s azt hiszi, hagyom magam meglopni... Nem azért a hat krajcárért, hidd el, nem azért... de túl sokat nyeltem és hallgattam és túrtam az életben, hogy egy ilyen marha félrevezessen! Kérjen! - Zoltán bátyám szinte kiáltott. - Szóljon, ha kell valami... én nem tudom megtagadni, de hogy egy ilyen csibész marhának nézzen, hát azt nem! Mire vár, Lujzika? - nézett az egyik kiszolgálónőre.

A főnök úrra - mondta Lujzika egy kicsit elpirulva. - Kész ez a mintaküldemény, ha főnök úr látni akarná...

Küldje el, Lujzika, ha maga állította össze...

Persze hogy én! - mondta Lujzika kicsit elpirulva, de kemény szája vonalán láttam, hogy ő nem az a fajta, aki lop, de alkalomadtán még a főnök úrnak is megmondja a véleményét.

Az izgalom tehát elült. Anyám Lujza nénivel beszélgetett, de láttam arcán az előbbi jelenet ijedt hatását, és Zoltán bátyám széket hozott apámnak is, amíg ő körülnéz a raktárban. Így azután hárman diskuráltak, én pedig unatkoztam. Vevő ritkán jött, s az az üzlet forgalmában nem számított, bár ezek is nagy udvariassággal lettek kiszolgálva.

- Aki fizet, az az úr! - mondta Zoltán bácsi, és később, amikor lányhúlt a csomagolás, ő is megszűnt cégtulajdonos és üzletember lenni, és felcsapott vendéglátó házigazdának.

- Ha lenne kedvetek a Nagycsarnokot megnézni - mondta apámnak -, most egy kicsit ráérek...

Apám anyámra nézett, aki azonban azt mondta, hogy ő nem szereti a nagy nyüzsgést, inkább elbeszélgetnek Lujza nénivel.

Igen, anyám nem szeretete a sok embert egy rakáson, és én sem szerettem. Anyám soha vásárba nem ment, s ha búcsú volt a faluban, a lábát sem tette ki az utcára. És ha Kaposváron voltunk szüleinél, már kora délután sürgette az indulást. Csak haza... haza...

- Jobb, ha otthon vagyok - mondta -, jobb, ha a gyerekek a szemem előtt vannak... Mama eleget vesződik velük, nem lehet mindent rá hagyni ...

Érdekes - el is gondolkodtam sokszor rajta -, hogy anyósát is, anyját is mamának szólította, de nagyapámnak mindig azt mondta: édesapám ...

A Sipos nagypapa tehát édesapám volt, míg a Gronsky nagymama csak - mama.

Végül tehát csak a három Fekete ment vásárcsarnokot nézni, ami jó is volt, és mintha Zoltán bátyám is békés egyenesbe zökkent volna. Látszott, hogy szívesen jön velünk, látszott, hogy büszke a vásárcsarnokra - ha jól emlékszem, pár éves lehetett akkor -, mert úgy mutogatta a látnivalókat, mintha majdnem minden a saját tulajdona lett volna.

A vásárcsarnok az Erkel utca végétől pár lépésre volt - és van is -, így hamarosan a hús- és halárusító részbe érkeztünk, ahol megfelelő hús- és halszag uralkodott, egy kis zöldség-, hagyma- s azzal az általános vásárcsarnokszaggal vegyest, ami már a csarnok környékén is uralkodott.

Lassan mentünk, s én ebben a zajos forgatagban szinte elvesztettem magam. Az arányok mesebeliek voltak: húshegyek, sajthegyek, kolbászhegyek, zöldségtenger és szagóceán, amelyeknek hullámaival orrom tétovázva és néha riadtan ízlelgette.

Ezt úgysem hiszik el a gyerekek, ha majd elmondom - gondoltam -, talán csak ha meg is esküszöm rá, és egy-egy barátom előtt apám is megerősíti. Persze csak Kaposban, mert Göllében senki sem hinné el, hiszen Göllében volt még pár öreg, akik soha nem ültek a gőzösön - azaz vonaton -, de nem is voltak kíváncsiak rá... Ezek az öregek már semmire sem voltak kíváncsiak, s ha érdekelte is őket valami, azt sem az arcuk, sem egyetlen mozdulatuk el nem árulta. Természetesen dicsértességekkel köszöntöttem őket, amit ők mindörökkéval viszonzottak, mint bármelyik parasztgyerek köszöntését.

És észre sem vettem a látnivalók tengerében, hogy már nem bámulom a

Nagycsarnok látnivalóit, mert ezek az öregek vannak mellettem, akik nem bámultak meg soha semmit, csak megnézték, felmérték, és már el is tették emlékeik raktárába, ahol minden a helyén volt, időrendben, tévedhetetlenül, és el nem vezett belőlük soha semmi.

Most már nyugodtan ballagtam apám mellett, és nem figyeltem Zoltán bácsi magyarázatára, hogy ez vagy az a mészáros „legalább százezerig áll”, mert akár tízezer, akár százezer korona már túl volt a felmérhetőség határán, és nekem nem jelentett semmit. Nekem körülbelül tíz korona volt a lehetőség felső határa, s a „vagyon” a RAC-ban, azaz a Rákóczi téri Atlétikai Clubban egy korona jelentette.

És az összetorlódott bőségben csak a virágosoknál, koszorúárusoknál ütötték meg az emlékek szívemet, mert egyrészt Adelmann bácsi kaposi virágosboltja és utána rögtön a göllei mindenszenteki temető jutott az eszembe.

De ekkor már ki is értünk a másik kapun, ahol koldusok álltak, és nagybátyám az egyiknek valami komolyabb ércpénzt nyomott a markába, amit a fehér szakállas öregember mindenáron kézcsókkal akart meghálálni

...

- Ez a szerencsétlen öregember tavaly szabadult Illaváról. Húsz évet ült, mert agyonverte feleségét, és a csábítóját is. Én felmentettem volna...

S akkor megpendült bennem valami... nagyanyám régi hangja:

Ez a szerencsétlen Zoltán szinte betege az örökös féltékenységgel. Azt hiszem, a sarki rendőrré is féltékeny, és a villamoskalauzra is...

Bolond szegény - mondta Pista bátyám. - Mi a fenének házasodik az ilyen? Ha az asszony olyan, akkor akár lelakatozhatja, ha meg nem olyan, csak magát öli állandóan. Én bizony nem félttem Gizit, van annak magához való esze...

Volt is! De erről majd később.

Az ebéd azonban felséges volt, és megértettem már Zoltán bácsit, aki Mariskát mindenáron vissza akarta tartani, de nem értettem meg, hogy akkor miért piszkálta különféle főzési tanácsokkal, tisztasági rendszabályokkal, sőt még azzal is, hogy milyen szoknyát vegyen fel, s hogy cipőjének ferde a sarka. Bevallom: én is otthagytam volna Zoltán bácsit! De az ebédet még Zoltán bácsi piszkálódása sem tudta elrontani.

Legalábbis az enyémet nem, de anyámon láttam, hogy - amíg mi a csarnokban jártunk - Lujza néni beszámolhatott egyről s másról, mert anyám szokatlanul hallgatag volt. Karácsony előtt Zoltán bácsi majd öngyilkosságba kergette szerencsétlen nénémet a folytonos piszkálódásával, de a karácsonyfa alatt egy olyan nercbunda feküdt a békítés szándékával, hogy egy hercegnő is elájult volna a boldogságtól...

Ebéd után az öregek komoly dolgokról kezdtek beszélni, én pedig -

illendően megköszönve az ebédet - engedélyt kaptam, hogy a folyosóról nézegessem az udvar forgalmát. Bevallom azonban, hogy bár a folyosóra is kinéztem - közben elszívtam a magam Duna cigarettáját, pár szippantást engedélyezve Mariskának is, aki olyan két csókot adott, hogy utána majdnem fordítva vettem a számba a Dunát...

Fene egye meg! - gondoltam. - De jó érzés volt!... így kezdődik talán az igazi szerelem? Még a combjaimban is éreztem...

És délután megnéztük az Állatkertet, és utána cirkuszba mentünk. Oda azonban már nem előkelő lovas fogaton, hanem villamoson érkeztünk, sőt földalattin is, s ezek a járművek erősen felkeltették csodálkozásomat s a villamosság ereje iránti tiszteletemet. Ez a csodálkozás azonban kiterjedt az utazó emberek beszédére is, mert egyes szavakat nem értettem, vagy csak félig értettem. Voltak ugyan köztük elferdített német kifejezések, de voltak teljesen ismeretlenek. Ha Göllében valaki így beszélt volna, talán csodálkoznak az emberek, és talán sajnálják is az illetőt, mondván:

- Szögény... valami svábféle lehet...

De az Állatkert aztán teljesen kiséperte fejemből ezeket a gondolatokat, és igazán legvadabb álmaimban sem juthatott eszembe, hogy ezt az Állatkertet egykor majd drága öreg - akkor még fiatal - barátom tölti fel új látóvalókkal: Kittenberger Kálmán.

Bámultam a látottakon, de semmi öröm nem volt bennem. Sok volt a látóvaló, de sok volt a rács, s ahol nem volt rács, ott mesterséges szakadék választotta el a zajongó, vásári publikumot a néma és előkelő vadállatoktól. Később úgy éreztem, sajnálom őket. Csak a majmokat nem sajnáltam, hiszen olyan emberiek voltak. Zoltán bácsi cukorkát dobált közéjük, amelyen összeverekedtek, de volt olyan is, amelyik kézből vette el a cukorkás zacskót, s amikor a cukor elfogyott, megette a zacskót is. Ez nagyon tetszett a nézőközönségnek ...

Talán a vízimadarak tetszettek legjobban, s az ismerős golyákat gondolatban megsimogattam. Ezek voltak talán legszabadabbak, legtermészetesebbek, a vízben vagy a vízparton, szinte otthonkörnyezetükben.

Vannak köztük teljesen szabadok is - mondta Zoltán bácsi -, sőt tavaly egy tőkés-kacsa itt költött a tavon, és fiait itt fel is nevelte.

Aztán? - kérdeztem.

Aztán elrepültek. Pedig nagyon akarták hálóval befogni őket. Amit itt tőkés-kacsát láttok, az majdnem mind szabad madár. Hol itt vannak, hol a másik tavon, a Vajdahunyad vára mellett. Persze talán lejárnak a Dunára is.

Ez volt az első örömöm az Állatkertben.

Eddig csak bámultam.

A kígyóházat nem szerettem, pedig a kígyók iránti érzéseim csak egy idő

óta növekedtek egy kis undorrá s később egy kis iszonyattá.

A göllei korszakban, ha kígyót fogtunk, hát durroztatni próbáltunk vele, mint az ostorral, amíg szegény kígyó szét nem szakadt. A pincebeli varangyokkal meleg barátságban voltam, s az itatóvályú tócsájában rendszeresen tartottam békákat, amelyeknek nevet is adtam, amíg csak el nem vándoroltak.

Arra csak később jöttem rá, hogy szegény békáim Náci nevezetű macskánk konyhájára kerültek, aki szintén szerette a békacombot... Lesben ültem tehát a kerekas kút mellett, és amikor Náci is lesben ült a vályú mellett, úgy oldalba csúzliztam, hogy Náci alighanem világrekordot javított - távolugrásban. És szegény Náci még azt sem tudta, kitől és honnan kapta a nagyon fájdalmas ütést... de azt megfigyeltem, hogy öreg macskánk még a kút tájára sem ment egy ideig.

A kígyóház után a magányos, öreg sasokat néztük meg magányos, óriás kalickájukban, és talán ez volt a legszomorúbb látvány a kicsit dög-szagú környezetben.

Csak a szemüket néztem. A szemüket! Mozdulatlan, alig csillogó szemüket, amelyekben a messzeségnek, a mindent látásnak és a halálos rabságnak, a semminek olyan közönye volt, hogy majdnem sírva fakadtam. S az a szag! Tudtam - Hermán Ottó könyvéből -, hogy a madaraknak alig van szaglászuk, de arra gondoltam, hogy mégiscsak lélegzenek, hogy a ragadozók csak a friss húst eszik meg - kivéve a keselyűket, hollókat és varjakat -, s a rács mögött bűzlő hús számukra már nem élelem.

örültem, amikor újra szabad levegőre értünk, és bámész kis őzikéket láthattam, mellettük bedobált perec- és kiflimaradékokkal, amelyekre rá sem néztek.

Aztán újra sasok jöttek, óriási drótházakban, de ezek már - legalább pár szárnycsapást - repülhettek. Mögöttük, a magas kerítésen túl néha vonatok robogtak, amint Zoltán bácsi mondta: Debrecen felé, s erről a Hortobágy jutott eszembe s a végtelen pusztá, ahol ezeknek a sasoknak a testvérei szabadon vadásznak, és - ha kedvük támad - akár húsz torony magasságából nézik a végtelenséget...

Közben Zoltán bácsi azt mondta apámnak:

-Hát, bátyám, igazán nem panaszkodhatom! Az üzlet megy; persze az igazi nagyoktól még messze vagyok ... Hiányzik a boltba egy igazi üzletasszony, amikor nekem máshol van dolgom.

Apám nem válaszolt, de én úgy éreztem, hogy Lujza néni is be-fellegzett. Talán már ki is van jelölve a harmadik feleség, aki majd „tőkét” hoz az üzletbe... és éppen olyan szerencsétlen lesz, mint Lujza néni.

Közben egy újabb vonat robogott el a kerítés mögött, megfelelő füst-felleget borítva a szerencsétlen sasokra, mire Zoltán bácsi elővette zseb-

kendőjét, köhögött, és belekrárogott a zsebkendőbe.

- Menjünk innét - mondta -, ez a ronda füst tönkreteszi a torkomat. Hát odébb mentünk, amit nem is bántam, mert sajnáltam a sasokat, és nem sajnáltam Zoltán bácsit, aki pedig többnyire képzelt betegségeivel tönkretette saját életét is. Zoltán bácsi állandóan tanárhoz járt, aki hallatlan honoráriumot vágott zsebre a gazdag üzletembertől, akit Abbáziába küldött, s ez annyiba került Zoltán bácsinak, hogy abból a pénzből Göllében két házat lehetett volna építeni.

- Bolond ez a szegény Zoltán - mondta Pista bácsi, aki gorombán, de őszintén szokta megmondani véleményét. - Krárog egy kicsit, s az a tanár úgy kezeli, mint a fejős tehenet. Persze a szegény feleségét nem vitte magával, mert annak az üzletet kellett őrizni, és nem is tudta, hogy őt is őrzik, mert Zoltán az üzletet, Lujzával együtt, egy detektívvel őriztette ...

Ezt csak később mondta Pista bácsi, mert egyelőre még az Állatkertben vagyunk, a majomketrec előtt, amelyet - lakóival együtt - egészen közömbösen nézegettem. Akkor már hallottam valamit ezekről a rokonokról, és marakodásukban, kölykeikben, szoptatásukban annyi emberi volt, hogy a többi rab állattal szemben érzett részvétem ezeknél az emberszabású lényeknél egyáltalán nem jelentkezett. Ezen kicsit el is gondolkoztam, mert még Göllében - télen egy magányos, púpos vándor koldulta végig a falut, akiről később kiderült, hogy nem is púpos, mert a púp egy kis majom volt, aki a húszfokos hidegben a rongyos kabát alatt, de gazdája hátán melegedett.

Ez a kis majom végtelenül kedves és szelíd volt, s miután a faluban alig tudtak összekoldulni valamit, nálunk - délután volt már - végleg, azaz reggelig megtelepedtek. A kis majom bemutatott valamit nagyon kezdetleges tudományából, de mivel szégyenlősen szerény gazdájával együtt olyan meghatóan emberi volt, apám a vacsorázóasztalhoz is odaültette a rongyos vándort a kis majommal együtt, majd a meleg istállóban kaptak szállást, ahol a vendég kocsisok is aludtak, ha a vendég éjszakai szállásra is nálunk maradt.

Reggel azután, a bőséges reggeli után, nemcsak útravaló élelemmel, de meleg ingekkel, letett cipőkkel és egyéb ruházati holmikkal is ellátva, kétszer fél deci pálinkával megerősítve indulhatott el a vándor Gyalán felé.

Ez jutott eszembe a híres budapesti Állatkertben, s arra a vándorra s kis majmára gondolva, ez a sok és sokféle majom kicsit sok volt állatszeretetemnek.

Aztán persze megnéztük Jónást, a vízilovat, a párducot, az oroszlánokat, a madarakat, s végül úgy éreztem: elég volt. A látnivalók, a megfigyelések, benyomások és gondolatok összetorlódtak bennem, a sok és sokféle ember

úgy ráfeküdt érzékeny, szemlélődő valóságomra, hogy a cirkuszba már nagyon elnyűtten és fáradtan érkeztem* s ehhez mérten nem is túlságosan élveztem a látottakat. Ennek oka azonban nemcsak a látottak megemésztetlen zűrzavara volt, de az is, hogy nemrégén Kaposban is járt egy nagy, ha jól emlékszem, Barnum-cirkusz, amely saját vonattal érkezett, az óriási cirkuszponyvákat szinte percek alatt építették fel, a várost csodálatos felvonulással járták végig, és három vagy négy napig a cirkuszban - ahogy mondani szokás - egy gombostűt sem lehetett volna a földre leejteni. Hát ott sokat láttam ezekből a vadállatokból, amelyek azonban nem voltak rács mögött, hanem szerepeltek. Játszottak! Lovagoltak és kugliztak, de mindennek a teteje az volt, amikor kedélyesen bevonult tíz vagy tizenkét óriási barnamedve, s az asztal két oldalán leültek - sörözni. És söröztek is! Úgy látszik, szerették a sört, mert az üvegbe még bele is néztek, hogy nem maradt-e benne valami, aztán meghajtották magukat, és kivonultak a porondról. És ha erre gondoltam, és a nagycirkusz egyéb káprázatos, sőt néha félelmetes mutatványaira, hát a városligeti magyar cirkusz bizony kezdetleges kisjáték volt.

De egyébként is fáradt voltam, s a látottak zűrzavarában úgy éreztem: majd csak napok múlva tudok eligazodni. Legszívesebben lefeküdtem volna, de nemcsak pihenni, hanem aludni is, mert már a villamoson is

elbóbiskoltam. Szerencsére a zajos jármű nem hagyott elaludni, de Pista bátyámékhoz már egészen elnyűtt állapotban érkeztem.

A Hernád utcában laktak; az volt az érzésem, hogy ebben az utcában azon a napon az összes lakó kizárólag kelkáposztát ebédelt. Ennek a szaga uralkodott az egész utcán, ami még fokozódott, amikor Pista bátyámék kapuján belépve, a ház szagszimfóniája is ezt igazolta. Szerencsére bátyámék a földszinten laktak, s amikor beléptünk az előszobába, ezt a szagot ruha, bőr, egy kis parfüm, de főleg halászlé illata váltotta fel, ami határozottan kellemes változás volt a kelkáposztával szemben.

És kijött Pista bácsi a konyhából, fehér köténnyel, ragyogó cipőben és - egyébként is elegánsan, mint mindig - egyik kezében nagykanál s a másikkal nagykés, széttárva karját, végigcsókolta a családot, majd figyelmeztette a vidéki rokonokat, hogy olyan halászlével lesz találkozásunk ... hogy mind a tíz ujjunkat megszopjuk utána...

-Annuskám! - ölelte meg anyámat. - Te leszel a bíró, mert ehhez még Gizi sem ért...

Ekkor jött ki Gizi néni is az előszobába. Frissen, illatosán, kedvesen és gömbölyűen, ahogy egy menyecskéhez illik, s a rokoni csókokban itt sem volt hiány. Gizi néninek már a megjelenése elég volt a fáradt vidékiek felvillanyozására, és én csak vele kapcsolatban éreztem, hogy -Pesten vagyunk.

Gizi nénit - bevallom - nemcsak kellemes, okos, vidám és talpraesett egyéniségéért szerettem, hanem azért is, mert Gizi néni, akár egyedül jött, akár Pista bácsival, mindig úgy érkezett, mintha karácsonyra jött volna. Hiszen Zoltán bácsira sem panaszkodhattunk, mert karácsonyra, húsvétra mindig megérkezett az igazán hatalmas cukorkaküldemény, de ebben nem volt semmi változatosság, semmi meglepetés, semmi új. A karácsonyfa szép volt és díszes, de harmadnap már rá sem tudtunk nézni a cukorra és csokoládéra, és purgót kellett bevennünk, bár ez a hashajtó is csokoládéval volt bevonva.

Gizi néninél ilyesmiről szó sem lehetett. Cukorféle majdnem semmi (tudom, Zoltán agyontömött benneteket...), de annál több meglepetés: kapszlis pisztoly, légpuska, beszélő és alvó baba, körbefutó igazi vasút, dominó, kártya, képeskönyv és Verne Gyula összes műveinek egy-egy válogatott darabja, csillagszóró s aranyhaj a karácsonyfára, apámnak papucs és bélelt kesztyű, anyámnak muff és harisnyák, nagymamának meleg alsó és meleg harisnyák ...

- Hát édes bátyám - fordult apám Pista bácsihoz, hogy megköszönje az ajándékokat -, igazán ...

Semmi közöm hozzá! Nekem ne köszönd! Gizi mászkált utána, Gizi vette, Gizi válogatta.

Hát Gizikém... - fordult anyám Gizi nénihez, mire Gizi néni azt mondta, hogy ő csak Pista bácsi parancsát teljesítette, és semmi köze az egészhez... egyébként: ott van-e még az a betyáros reterát a folyosó végén, ahol volt, és olyan kicsi-e még az a bizonyos lyuk, amire ő csak részletekben fér rá ?...

Ezzel azután nevetésbe fulladt az egész ügy. Gizi néni eltávozott a reterát irányában, Pista bácsi pedig kipakolta puskáját.

- Ezt nézd meg, öcsém! ötlövetű Winchester. Fiath bárótól vettem, de még vadonatúj. Úgy lő, mint az istennyila. Húszas. Nem rúg, könnyű, akár ki is próbálhatjuk. Láttam, húznak már a varjak a Szentpéteri erdő felé.

Igen, kora alkonyat volt még, a vetési varjak - enyhén szólva - száz-ezerszám vonultak a Szentpéteri-erdő öreg alvófáira, hát kimentünk a nagy kert végébe, és a kis automata húszas puska valóban megmutatta, mit tud. De amikor már talán a tizedik varjú karikázott le a magasból, apám azt mondta, hogy a puska valóban csodás, de a tíz varjú levesnek már elég...

Te még mindig a nagy madárvédő vagy? Egyesek szerint ez vetési varjú, elég káros.

Tudod, bátyám, engem nem túlságosan érdekel, amit „egyesek” mondanak. Én Hermán Ottóra hallgatok, aki ezerszám vizsgálta meg a kihúzogatót kukoricanövénykét. Mind sárga volt, s a gyökérnél mind meg

volt rágva. És amit ő húzott ki a megsárgult kukoricákból, mindnek a gyökerén ott volt a lucskos hernyó.

-Ne mondd! - csodálkozott Pista bátyám. - Hát ha Hermán Ottó mondta, akkor nincs apelláta. Más országban már régen szentté avatták volna. Úgy hallom, csodás madártani intézetet épített a kormány... és ez is az öreg Hermán érdeme.

És talán még most is ott diskurálnának a kert aljában - de jó lenne! -, ha nem jön Pista bácsi, a kocsis, hogy:

- A ténsasszony üzeni, hogy terítve van...

... Ezek a kedves emlékek villantak át gondolataim zűrzavara felett, s az is, hogy Vilma néni - Isten nyugtassa, nem szerettem - azt mondta a sötét szobában nagyanyámnak, miközben én a másik szobában a függöny mögött Nick Carterral üldöztem a gyilkost, azt mondta, hogy: „Hát ez a Pista teljesen megbolondult! Elvált attól a kedves Zsorzsintól... és elvette ezt a nagy fenekű Gizit, aki jó, jó, talpraesett, okos és rendes nő, de azt már Pisti nem vallotta be, hogy képzelje, mama: Gizi zsidó!”

Vilma néném az utolsó szót halk sivalkodással, majdnem rémülettel mondta, amit egyszerűen nem értettem, mert nálunk zsidónak, horvátnak, szerbnek és svábnak egyféle jelentősége volt, éspedig annyi, hogy a Magyar Szent Korona országaiban zsidók, horvátok, szerbek, svábok, oláhok, németek, ruszinok, vendek s a fene jobban tudja, még hányféle nemzetség lakott, de Göllében ezzel nem törődött senki, már csak azért sem, mert annyi rokoni, testvéri, sógori és egyéb gyűlölködés volt a faluban, hogy másnak már nem is jutott belőle.

Gizi néni tehát megölelt és megcsókolt engem is (fene jó szaga volt!), és beterelt bennünket az ebédlőbe, s a ragyogó, felfrissült hangulatot még Zoltán bácsi fanyarsága sem tudta elrontani. Sőt! Mintha Gizi néni vidám, szellemes injekciói még Zoltán bácsit is feloldották volna keserű levéből.

De ugyanezt a feloldódást láttam apámon, sőt édesanyámon is... hogy végül is Gizi nénibe egyszerűen és határozottan beleszerettem, bár Mariskára gondolva, Zoltán bácsi nagyon megértő szakácsnőjére, egy kis lelki ismeret-furdalást is éreztem...

Később azonban, benézve az ebédlő melletti, kissé lefüggönyözött és homályos nagy szalonba, megdöbbsentem, mert az egyik nádfonatú karosszékben egy fiú ült...

Pali! - gondoltam erdélyi unokaöcsémre, akit régen nem láttam. -Pali! De mért nem jön ki?... És hogy le van sülve! Jó, jó, hiszen göllei félmeztelen nyaralásaimban én is egész testemben csokoládébarna voltam, de ez a Pali... és kissé meg is voltam sértve... Mi a fenének járja itt a bolondját?... Csak azt nem értem, hogy Gizi néni miért nem szól neki, hogy jöjjön ki... és miért nem teszi ezt szóvá Zoltán bátyám is, mert anyám és apám háttal

ültek, és nem láthattak be a szalonba.

Végre Gizi néni elkapta bámulásom irányát, és elnevette magát.

-Nézed a fiút? Pistának a bolondériája, valami árverésen vette az arab fiút. Bronz, és teljesen életnagyságú, és Pista néha cigarettát tesz a szájába... Szép pénzbe került, de hát ő keresi a pénzt.

Az asztal már fel volt terítve, és nemsokára Pista bácsi hozta be a nagy tálat a párolgó, illatos halászlével, amit mindig saját kezűleg készített el, erre nagyon büszke volt.

Ilyent még nem ettetek! Zoltán, neked külön csináltam, erős paprika nélkül, kényes torkodra való tekintettel.

Köszönöm, bátyám.

Aztán elcsendesedtünk, mert a halászlé valóban felséges volt. Nekem ugyan kaparta kicsit a torkom, de nem törődtem vele, mert a halászlévet egy kis csípősség nélkül el sem tudtam képzelni.

Utána túrós csusza, utána már alig szuszogtunk, én pedig csodálatosan elálmosodtam, aminek oka abban az erős rizlingben keresendő, amelyet Pista bátyám belém diktált.

Átkozott a hal a harmadik vízben! - mondta, s én a tele borospoharat egy szuszra kiittam.

Nem lesz sok, Pista? - kérdezte apám egy kis szigorúsággal, mire én azt mondtam, hogy:

Nagyon jól esett, meg szomjas is voltam.

Nem vagy álmos? - kérdezte Gizi néni, mire én csak vállat vontam, s mivel apám szigorúan rám nézett, azt mondtam:

- Köszönöm, nem vagyok nagyon álmos.
Gizi néni megsimogatta a fejem.

- Gyere, ledőlsz egy kicsit. Pest meg a sok látnivaló elálmosítottak - mondta, s most már közelről is megnézhettem az életnagyságú bronz szobrot, amelynek azonban a háta mögött egy hatalmas szelvény nyújtózott. - Pihensz egy kicsit, aztán majd szólunk.

Amikor felébredtem, az volt az érzésem, hogy jó szüleim elvesztettek valahol - amit még csak elviseltem volna -, de úgy éreztem, magam is elvesztettem magamat...

Hol a pokolban vagyok? - gondoltam homályosan, de aztán ezt a gondolatot elvettem, mert a pokolban tűz van, tehát valamelyes világosságnak is kell lennie, ezenkívül pedig az elkárhozottak ordítanak, ami nagyon természetes, hiszen az ördögök tüzes vassal piszkálják őket...

Itt pedig csend volt, bár valahol mintha valaki dalolt volna, és a sötétség is oszladozott, mert az egyik redőnyön sárgás fény vonalazta meg a látóhatárt, és a nádszéken ülő arab fiú körvonalai is kibontakoztak, egyesbe terelvén tétova gondolataimat.

Pest... Zoltán bácsi... Állatkert... cirkusz és halászlé!

De miért hagytak itt?

Nem féltem, de bizonytalan voltam a történetekben, és fantáziám rabként keringett a két szobában, ahol kellemes szivarfüst-émlék lengett a levegőben, és valahol messze mintha daloltak volna ...

Mariska? - gondoltam, de aztán észre térítettem magam, hogy: hohó!

Nem Zoltán bácsiéknál vagyok, és itt talán nincs is szakácsné, hiszen a csuszát is Gizi néni hozta be.

Így tűnődtem még pár percig, amikor egyszer csak halk ajtónyílás után ragyogó világosság kattant fel az ebédlőben, és úgy láttam, egy második számú Mariskáról van szó, aki hallgatódzott egy darabig az ajtónál, aztán csendesen kezdte az asztalt leszedni.

Erre úgy gondoltam, életjelt kell adnom, hogy egy kis társadalmi életet kezdhessenek, tehát elköhintettem magam, amit rosszul tettem, mert Ilonka - ez volt későbbi barátnőm neve - abban a pillanatban hajtotta fel Zoltán bácsi borospoharát, és ijedtében olyan fuldoklásba kezdett, hogy lovagi szolgálatot gondoltam teljesíteni, amikor kimentem, és a még mindig fuldokló Ilonka hátát megveregettem. Ilonka ezek után nem fuldoklott tovább, hanem kedvesen, de nagyon melegen megölelt, s azt mondta:

De ugye, erről nem beszélünk?...

De nem ám! - vidámkodtam, és cinkosságom jeléül úgy felhajtottam édesanyám maradék borát (majdnem tele volt a pohár), hogy a gégem sem moccant, jelezve az ivásban való jártasságom.

Mi tagadás, nem esett jól, bár később úgy éreztem: mégis szép ez a világ, csodás ez a Budapest, és Mariskát abban a pillanatban Ilonka mögé nyugdíjaztam. Ilonkának egyébként is ugyanaz a kellemes illata volt, mint Gizi néninek, és szoknyarengető járásában volt valami göllei... Ez pedig bőségesen elég volt egy kisebbfajta szerelemhez, amit azzal is bizonyítani kívántam, hogy segítettem az asztalt leszedni és az edényt kihordani. S amikor ezzel végeztünk, engedélyt kértem Ilonkától, hogy a szokásos Duna cigarettámat a konyhában elszívhassam.

- Üriember nem szív Dunát - oktatott ki Ilonka, és szekrényéből valami vastagabb és szópóka nélküli cigarettát vett elő, ami olyan illatos volt

a Dunához képest, hogy Ilonka úrinő mivoltában egy pillanatig sem kételkedhettem. Ezek után segítettem Ilonkának eltörölgetni, utána pedig bevonultunk a szalonba - ahol az arab gyerek unatkozott -, és a széles sezlonek nagyon kellemesen elbeszélgettünk.

Ilonka egyre jobban tetszett nekem, és úgy éreztem, mintha Mariska nem is lenne a világon. Később Ilonka likőrt is hozott, amiből azonban nem kértem, mert hátha megérzik rajtam.

- Érzik a fenét! Most valami rokonokhoz mentek, onnét pedig szín házba. És még színház után is elmennek valahová. Mondták, hogy vacsoráztassalak meg és fektesselek le. Édesanyádék holnapután hazamennek, te meg innét még egyenesen a Balatonra, valami Etelka nénédhez.

Ezen a szabadságos valóságon kicsit elgondolkoztam, de egy kupica likőr teljesen eligazította bátorodó gondolataimat, s miután Ilonka melém is ült a sezlónon: a világot, az embereket, Budapestet és mindent, amit ezek a valóságok Ilonka felvilágosításában adhattak, egészen csodálatosan gyönyörű intézménynek éreztem. Reszketően múlhatatlannak és borzasztóan szépnek.

Hogy aztán nagybátyámék mikor érkeztek meg, ezt már nem is tudom, mert régen aludtam, újra és újra elmondhatatlan édes álmokban.

És reggel úgy ébredtem, mint ahogy az ember - azaz a gyerek - egy lehetetlenül összekuszált, de lehetetlenül szép nap után ébredni szokott. Elsősorban azt sem tudtam: hol vagyok. Nagybátyámék hálósobaaajtaja nyitva, az arab gyerek háttal ül felém, az ablakredőny résein világos vonatkozás mutatja, hogy reggel van, s a hálósobából jól hallható, ritmusos szuszogás hallatszik.

Ezen elgondolkoztam. Ki szuszog? Pista bácsi vagy Gizi néni? Én Pista bácsira gyanakodtam, de - amint ez később kiderült - tévedtem, mert a lumpolás után, ahogy Gizi néni később mondta:

- Hazavittük apádékat és Zoltánt, aztán Pista bácsi megfürdött, és már ment is a Keletire, mert valamelyik ruhagyárban nagy tűz volt, és bátyád - mint műszaki főfelügyelő - csak az ilyen nagy tűzeseteknél száll ki a kárbecsléshez.

Mindezt persze csak később mesélte el Gizi néni, mert egyelőre ott tartunk, hogy Gizi néni ritmusosan szuszog, én pedig újra és újra összerakom a tegnap csodálatos eseményeit.

Ilonkába pedig szerelmes vagyok, mert Ilonka mint kiváló „mindenes”, tehát szakácsné és szobalány, az eddig szívemben elhelyezett nőket úgy kiséperte, ahogy csak egy első osztályú szobalány tud seperni. Mivel azonban Ilonkát - sajnos - itt kell hagyni... szinte észrevétlenül egy új vetélytárs jelentkezett, egy régi-régi, tiszta, nagy szerelem: a Balaton. Nem egyszerre persze, nem is elsőprő erőszakossággal, csak puha és ringó, kicsit ködös messzeségével... s ezen túl, túl a sirályok rekedt kiáltásain és a nagy víz ragyogásából kiemelkedve, az örök Badacsony.

Szinte láttam a kissé erdős óriást, és megfedkeztem még Gizi néniről is, aki szép szabályosan fújta a kását... az utcai lármák pedig elcsendesedtek, mint amikor napkelte után lágy hullámok verik a fonyódi móló köveit.

Szép volt ezekkel a gondolatokkal játszani egy darabig, de aztán unat-

kozni kezdtem, s arra gondoltam: Gizi néni esetleg és tapintatosan fel is

lehetne kelteni. Zsenge ifjúságomban és nagymamával kapcsolatban volt bizonyos gyakorlatom ezen a téren, amelyek jól beváltak, és alig hiszem, "hogy a gyanútlan és jóalvó nagynéninél valamelyik módszert ne lehetne kipróbálni.

A köhintés persze nem jó ... mert abban lehet valami célzatosság is, de mondjuk, egy halk fütty, ami az utcáról is behallatszik, vagy egy dobbanás, ami az emeletről is jöhet...

Igen, ez lesz a legjobb!

Fogtam tehát egyik cipőmet - amelyeket Ilonka, a drága, még az este kipucolt -, és a sarkával a szőnyegre mérsékelt lendülettel ráütöttem ... mire Gizi néni azonnal elhallgatott, de megmozdult az ágyban, és éreztem, hogy felém hallgatódzik.

-Alszol, Pisti?

Most ébredtem fel, Gizi néni, jó reggelt kívánok! Az emeleten dobbant valaki...

Úgy járnak ezek, mint a lovak ... Persze nem is tudod, mikor jöttünk haza.

Mélyen alszom, Gizi néni.

Az a jó! De vidéki embernek fárasztó is Pest. Kaposban egy hét alatt nincs annyi zaj, mint itt egy fél óra alatt, de az igazi, jó falusi csend Göllében volt. Ott tudtam igazán aludni. Persze te Kaposban jobban érzed magad ... Barátok, mozi, iskola meg minden...

Nem szeretem a várost, Gizi néni, és ha Gölléről álmodom, néha még sírok is...

Ekkor hosszú, nagy csend lett a két szobában, és mintha még az utcai lármá is elhallgatott volna. És ekkor nagyon megszerettem Gizi néni, mert tudtam és éreztem, hogy most szomorú, mert én álomban Göllét sirattam. Aztán hallottam, hogy felkelt, hogy jön felém, nagy keblei szinte elborítanak a hálóing alatt, kicsit könnyes szemei fölém hajolnak, és olyan melegen csókolt meg, hogy majdnem elsírtam magam.

- Nagyon megértelek, kisleány, s amit mondtál, azért nagyon meg is szerettelek. Ezt el ne feledd, kisleány...

Hát nem is feleddem el!

És önzetlen és magátólvaló volt ez a bizalom és szeretet 1918-ban is, amikor mint katona, a tiszti iskola különítményében már három napja éhezünk a Baross-szobor tövében a Keleti pályaudvar előtt, és nem a vérrokonokhoz fordultam segítségért, legalább egy kis kenyérért, hanem Gizi néninek írtam pár sort, hogy küldjön akármilyen ennivalót, mert éhen pusztulok.

Akkor már nem láttam Gizi nénit több éve, azt sem tudtam, a régi lakásban lakik-e a Hernád utcában, és már le is mondtam róla, mert a hordár bizony sokáig nem jött vissza, és nagyon elszégyelltem magam kishitúségemért, amikor - egy jó óra múlva -jött a hordár éthordóval, és jött Gizi néni talpig gyászban (mert közben meghalt Pista bácsi), és úgy ölelt, csókolt, mint egy elveszettnek hitt testvért, és olyan adag csodálatos, meleg pörköltet tálalt, hogy majd a szemem ugrott ki a gyönyörűségtől.

Hát ez volt Gizi néni!

Megjegyzem, ennek a csodálatos, zsíros pörköltnek még utóhatásai is lettek, mert nem tudtam mind megenni, s a rendkívül zsíros maradékot Váczy Pista barátom csajkájába öntöttem, hogy Gizi néni az éthordót hazavihesse.

- A hordárt elintéztam - csókolt meg Gizi néni -, s ha valami kell, csak írd! Hol van a szállásokat?

Hát... itt... - mutattam körül a Baross téren - de néha bemegyünk a harmadosztályú váróterembe melegedni... bár... úgy mondják: nemsokára leváltanak bennünket... Talán már holnap...

Ha valami kell, fiam, írd! - ölelt meg Gizi néni. - Mióta szegény jó uram, Pista bátyád meghalt, mindig otthon vagyok.

Az említett utóhatás azonban nem nálam, hanem Váczy Pistánál jelentkezett, akinek rendkívül éhes és nagyon üres gyomrában a zsíros pörkölt-maradvány rendkívül fájdalmas és hascsikaró forradalmat idézett elő és olyan hasmenést, amely legsürgősebb elintézést kívánt...

Igen ám! De hol van egy W. C? Hol?!

A Keleti messze volt a Baross-szobortól... a sürgősségi állapotban nagyon is messze... hát kínjában berohant a tér bal oldalán levő varrógépraktárba, hogy ott megengedik a talán valószínű W. C. használatát.

Igen ám! De a raktárban nem talált egy lelket sem, pedig szegény Pista úgy rohant összevissza a nagy raktárban, mint egy megszorult patkány a vadászgörény előtt... amikor aztán egyszerűen nem volt tovább! Hasfájós barátom hátul a raktár nagy ládái közé befúrta magát... és - lesz, ami lesz! - rövid idő múltán megkönnyebbülten és a lehető legsürgősebben távozott... de még akkor sem találkozott senkivel.

És nem tehetek róla, de ha zsíros pörköltet látok, akkor is Gizi néni jut eszembe és Váczy Pista üdvözlően elnyúlt arca, amikor a raktárból közénk érkezett.

Ne ugorjunk azonban előre az időben, hiszen mindezek az események majd csak öt év múlva következnek be, amelyekre akkor még józan ésszel nem gondolhatott senki.

A fürdővizet majd megcsinálom - mondta Gizi néni -, sietned nem kell.

Már megfürödtem odahaza, amikor eljöttünk - mondtam, mire Gizi néni

úgy nevetett, hogy hatalmas keblei majd kiugrottak a hálóingből. De aztán elkomolyodott.

Mi, Pista bátyád pláne, naponként fürdünk, mert Pest nagyon kormos város, különösen itt a Keleti mellett. Majd Ilonka leszappanoz.

És Ilonka le is szappanozott... olyan anyás komolysággal, hogy idegenkedő szeméremérzetem egyszerűen belefulladt a jó szagú fürdővíz locsogásába, bár a tegnapot és a mai új napot szelíden összekötötte. Közben

Zoltán bácsitól megérkeztek fehérneműim, ruháim, szóval minden földi ingóságom egy vadonatúj bőröndben s apám levelével, amelyben remélte, hogy mind Pista bácsiéknál, mind Etti néninél tisztességesen viselkedem, hetenként írok haza, de mindenekelőtt Zoltán bácsinak egy szép és helyesírasi hiba mentes levélben megköszönöm a drága bőröndöt.

Erről a délelőtről azután már nincs sok mondanivalóm, mert ha lenne is, összekeveredne a csomagolás, Gizi néni tanácsai, Ilonka titkos simogatásai, a felettünk levő lakók folytonos dobogása, a beszivárgó utcai zaj és különféle szagok és illatok zúrzavarával.

Végül is elérkezett az indulás ideje. Gizi néni egy koronát nyomott a markomba, ami nagyon jólesett, bár teljesen félreértettem. Már zsebre akartam vágni, amikor Gizi néni azt mondta:

- Add Ilonkának. Nem nagy borraivaló, de nem is vesződött veled, és te még kisfiú vagy. Jobb, ha a konyhában adod neki... és én nem is tudok róla.

Ilonka azután viharosan összevissza csókolt a konyhában. A koronát simán zsebre vágta, és azt mondta, hogy sose feled el, és ne törődjek semmivel, majd ő kiviszi a kuffert, ha csönget a házmester, hogy megjött a fiákeros.

- A Délivasútra! A Margit-hídon át! - adta ki a parancsot Gizi néni, s a lovak patkója csattogni kezdett a pesti köveken. - Mindegy lenne, melyik hídon megyünk át - mondta Gizi néni -, de így legalább elmondhatod, hogy láttad a Margitszigetet is. Talán tudod, hogy ezt a szigetet azelőtt Nyulak szigetének hívták, és csak nemrég lett Szent Margit szigete, annak a királylánynak tiszteletére, akit később szentté avattak, és itt is van eltemetve, bár a sírját még nem találták meg. A kis királylányt a veszprémi apácák nevelték, mert szülei már születésekor Istennek szolgálatára ajánlották fel, engesztelésül Magyarország bűneiért, hogy meg ne ismétlődjék a tatárjárás...

Közelebb húzódtam Gizi nénihez, és ezek után még jobban szerettem. És az a tiszteletlen gondolat üledett meg bennem, hogy családom összes nőtagjai - édesanyám és nagymama kivételével persze - a cipőjét sem pucolhatják ki Gizi néninek, akit igazán szerettem (és bele is karoltam), mert - úgy látszik - a magyar történelemből is többet tudott, mint a Fekete,

Sipos, Batthyány, Gronszy és a De la John retyerutya nőtagjai együttvéve.

Most már tudtam, hogy Pista bácsi - nagyon bölcsen - miért cserélte ki Georgina, azaz Zsorzsín nénit Gizi nénire, s a Délivasút előtt úgy szálltam ki a fiákerből, mint egy őgróf, mert Gizi néni olyan hercegi mozdulattal intett oda egy hordárt, ami az én tétova falusi félszegségem is egyszerűen elseperte. Ezenfelül egy tízest nyomott a hordár markába.

A jegyet is váltsa meg, barátom, másodosztályra Szemesig. A peronon leszünk...

Igenis, kézit csókolom - mondta a hordár, én pedig, a fene jobban tudja, mi indított erre a főúri mozdulatra, belekaroltam Gizi nénibe, s úgy vonultunk ki a peronra, mint a Festetics hercegnő a kisherceggel...

Mindezen gondolatok csak később váltak tudatossá és megelégedettséggé, amikor már a szabad nagy mezőkön csattogott a vonat, s én minden idegszálamban éreztem a súlytalan száguldás gyönyörűségét s a már sárguló búzamezők, zöldellő kukoricák s a ködös messzeség szépségeit.

Arra már nem emlékszem, volt-e más utas is a félfülkében, mert - ahogy visszaemlékszem - olyan boldog magamban voltam, mint valamikor Göllében, ha egyedül csatangoltam a búzamezők nyárszagú, lágyan hajlongó, suttogó országában. Valahol talán énekelt a pacsirta, valahonnét talán intett felém egy-egy pipacs, és a mézszínű kalászerdőkből, valahol a távoli határszélen talán felállt egy-egy torony is, mintha alatta nem is lett volna templom, de lassan mintha a levegőben úszott volna a táj, némán és melegen: a szívemben.

Azután megint csak Gizi néni jelent meg előttem gondoskodó, bőkezű jóságával, és magamban már fogalmaztam a levelet, amiben megköszönöm majd a szeretetet és gondoskodást... és mindent. A levél alján pedig üdvözlöt küldök Ilonkának is. Ezen kicsit eltűnődtem ... A levél egyébként egészen jól sikerült, és úgy láttam, helyesírási hiba nem is volt benne...

És most (a szigligeti Alkotóházban, ahol emlékeimet gereblyézem össze...) jut eszembe, hogy egy néni is volt még a fülkében, aki valamelyik állomáson kiszállt, és amint elment előttem, megsimogatta a fejem, mire én felugorva kezet csókoltam. Ezen soronkívüli események azonban úgy összekuszálták levelem, hogy alig tudtam újra összeállítani, és közben szépen - elaludtam. Pedig előzőleg semmi álmoságot nem éreztem, de úgy látszik, nagyon érzékeny idegeim ellankadtak a rendkívül változatos események pesti és utazási forgatagában, és - amikor kinyitottam a szemem - úgy éreztem, hogy a velem szemben ülő pap is még álmaimhoz tartozik, tehát egy kis ijedtséggel, de újra becsuktam a szemem.

A pap ugyanis - Berkenyész volt... és semmiképpen nem álom... Nem bizony, mert Berkenyész azt mondta:

Ha aludni akarsz még, mondd meg, meddig utazol, majd felkeltelek... - Nem hangosan mondta ezt, és nem is tréfálkozva, és én ijedten álltam fel. Bocsánatot kérek, tisztelendő úr... igazán azt hittem... álmodom... És nem volt jó álom, ugye? - És nevetett. Egy pillanatig tartott, tisztelendő úr... Felálltam, és meghajtottam magam. - Laudetur Jesus Christus! In aeternum! - És kezét nyújtotta parolára. - Hova utazol? Szemesre, Etti nénihez. Etelka nénihez? (Atyaisten... ez a Berkenyés mindent tud!) Igen. Akkor neked az öreg Seidl öspörös úr is rokonod volt? Igen, tisztelendő úr, nagyanyám unokatestvére. Szóval pap is van a családotokban? Több is, tisztelendő úr. Imre bátyám még él, talán látta is tisztelendő úr, a Bécsi Márton kanonok úrral szoktak mindennap sétálni. Nyugdíjas már... Nagypám testvére... -Az öreg Sipos? Igen. A kórházban szokott misézni meg az apácáknál... Szent ember! Büszke lehetsz rá... És ki van még? Fekete Guszti bácsi, a tolnai prépost. Afenét! Püspök nincs? Nincs, tisztelendő úr... Ekkor hagytuk el Siófokot, és Berkenyés leemelte a hálóból kis táskáját. - Én a következő állomáson leszállok, s az mindjárt itt lesz. És az osztálynak megmondhatod, hogy megszabadultak már attól a betyár Berkenyéstől ... mert itt vagyok plébános már két hete... de azért - akár hiszed, akár nem - hiányoztok! És kezet nyújtott, s utána megsimogatta arcomat. S amikor a vonat megindult, valahogy sajnáltam Berkenyést, s úgy éreztem, valami vagy valaki elment életemből... és ezt jól éreztem, mert ez volt utolsó találkozásunk. És amikor évek múlva egy barátom újságolta, hogy Berkenyés meghalt, hát elgondolkoztam. - Ilyen fiatalon ... -Ne bolondozz - nevetett barátom -, hetvenen felül volt. Elmúlt negyven éve, hogy tanított bennünket. Te sem vagy már csirke... De hát akkor még igazán nem gondolhattam erre, hiszen tizenhárom éves voltam, ragyogóan sütött a nap, a Balaton lágyan ringatta hullámain, és előttem volt a végtelennek érzett kéthónapi vakáció. És Szemesen - akkor még nem volt Balatonszemes - a kalauz segítette le elég nagy, de főúri bőröndömet, s ekkor újra Gizi néni jutott eszembe, aki - úgy látszik - a kalauz bácsit is megkente, bár ezt nem láttam.

Aztán csak álltam, mert elindult a vonat, de álltam még akkor is, amikor egyedül maradtam a sínek mellett, főúri bőröndöm társaságában, mert a főnök bement már az indóházba, s egyre jobban éreztem, hogy engem pedig nem várt a kutya se...

De mivel a sínek mellett mégsem ácsoroghattam, hát odavonszoltam a bőröndöt a kijárat mellé, és sértődötten és dühösen - ráültem. És vártam, hogy történjék valami.

Szerencsére ott voltak a sirályok a gyönyörű, csillogó Balaton felett, ott volt a túlsó parton Badacsony, ott volt a nagy víz hűvös párája, a verebek a bakter kútja körül, s arra gondoltam: Etelka néni elnézte az órát - szokása szerint -, talán nem is kapta meg a levelet érkezéséről... talán ... és kerestem még egyéb mentségeket... de - ide Balaton, oda Badacsony - kezdtem egyúttal dühbe gurulni, amikor egy rendkívül sovány asszonyféle érkezett a bakterház mellé, nekitámaszkodott a kerítésnek, és engem nézett. Ez a néni - megítélésem szerint - nem volt parasztasszony, de nem volt úrinő sem. Ókulát viselt, és két percen belül hatszor fújta ki az orrát egy nagy, kockás zsebkendőbe, amellyel később megtörülte az ókuláját is...

Jól nézhet ki az az ókula - gondoltam, s amíg fantáziám az ókula tisztasági állapotával foglalkozott, határozottan jobb kedvre derültem.

„Úgy még sose volt, hogy valahogy ne lett volna!" - hallottam Görbic Pista bácsi megállapítását az ilyen tétova állapotban, s úgy éreztem, bagószagú öreg mesterem szinte mellettem áll, s ebben az esetben: majd csak lesz valahogy, azaz velem semmi baj nem történhet.

De mi is történhetett volna?

Etti néni elnézte az órát, s most már csak az a kérdés, mennyivel nézte el.

Etti néni átment a szomszédba, mert az ő órája megállt... közben

azonban elfelejtette, miért ment át, s ha a szomszédasszony nem kérdi meg: hát a vendéggyerek?... Etti néni hazament, s most ül a díványon, és azon gondolkodik, miért is ment át a szomszédba. 3. Etti néni elfelejtette, hogy az F. I. nevű rokongyerek egyáltalán a világon van...

Ez a találós játék annyira elfoglalt, hogy észre sem vettem az okulás nénit, aki ekkor már mellettem állt, és ijesztően mosolygott. -Jól utazott, kisfiam?

Köszönöm, jól - álltam fel, s közben megállapítottam, hogy a megtisztított ókulaüveg mögül valamilyen felnagyított, vizenyős, szinte valószínűtlenül kedves szemek néztek rám, amelyekben egy kis félénk mosolygás, egy kis kíváncsiság, sőt zavaros tanácsalanság van.

Budapestről?

Igen, néni...

Csak nem Etelka néni rokona?

De igen, néni... -Nahát! A Fekete Pisti?
Igen, néni... de nem tudom, Etelka néni merre lakik ...

Nahát, iszen én azért jöttem ki! -mondta a néni, miközben félénken homlokon csókolt, és szó nélkül elment a bakterház felé. - Pali bácsi! Pali bácsi! - mondta a néni. Lenne egy kis csomag, ha ráérne...

A papkisasszonyhoz?

Oda, Pali bácsi.

Hát csak tessék hazamenni, fél órán belül ott lesz a kuffer.

Köszönöm, Pali bácsi!

Most már - összeszedve a váratlan eseményeket - én is tudtam, hogy itt most csakis Ilonka néniről lehet szó, aki szögről-végről, de nagyon messziről rokonságban volt Etti nénivel, sőt a boldogult öspörös bácsival is, és aki azt mondta, hogy ez a rokonság körülbelül a ló és a számár rokonságával hasonlítható össze... mire Etti néni sürgősen megsértődött, de nem szólt semmit, mert öspörös bácsival nem lehetett ilyen haragosdit játszani, öspörös bácsi ugyanis - amint már említettem - sokáig volt katonapáter, s ott erőteljes kifejezéseket sajátított el dunántúli, sőt alföldi tájszólással egyaránt...

Mindez azonban már régen volt. öspörös bácsi azóta békén alszik a göllei temetőben, kitüntetései bekeretezett zöld posztón lógnak a falon... én pedig Ilonka nénivel ballagok egy nagy kertészkert mellett, és hogy is

gondolhatnék arra, hogy a kertész lánya később „jövendőbelim” lesz, majd pedig a „mamám”... sőt „édesanyám”?...

Mindez persze lehetetlennek látszik; de nem én vagyok az oka, hogy ezek a furcsaságok mégis bekövetkeztek.

Egyelőre azonban még nem tartunk ott.

- Itt vagyunk, kisfiam - szólalt meg végre Ilonka néni, és egy nagyon takaros kertes házra mutatott, amelynek homlokzatán - aminek Göllében egyszerűen csak tűzfal volt a neve - „Etelka-lak” volt jó nagy betűkkel kiírva.

Általában ez a szó, hogy „lak”, Göllében teljesen ismeretlen volt, és hogy ilyen is van a világon, csak jóval később és Petőfi Sándortól tudtam meg, aki azt írta, hogy: „Kis lak áll a nagy Duna mentében...” Ezt a „mentében” szót is azért tettem idézőjelbe, mert ez a szó is ilyen értelemben teljesen ismeretlen volt.

Göllében a „mentében” szó járást-kelest, menést jelentett. Például azt, hogy ez a Deres Laci Gyalánba mentében cigányokkal találkozott, vagy azt, hogy Vinkó Borcsa néni a „högyre mentében” kísértetet látott. De azt is jelenthette, hogy Bizdery Jancsi szép huszárméntében érkezett szabadságra.

És - legalábbis abban az időben - a „lak”, „kislak” szót sem nagyon értették volna meg; a „lak” kifejezést teljesen és világosan a „ház” szó mondta meg. A tanítólakás a mesterház, a jegyzőség jegyzőház s a többi ház Puskásék háza, Bertáék háza vagy Esküdték háza volt. „Laka” senki-nek sem volt...

Mindezeket azonban végig sem gondolhattam, már Etti néni karjaiban kötöttem ki, aki csókjaival és könnyeivel alighanem egyúttal a göllei szép napokat és talán kicsit a fiatalság, az igazi otthon emlékeit is siratta.

De nem sokáig, mert hirtelen körülnézett, s ijedten felkiáltott:

Hát a kuffer?!

Pali bácsi hozza - mondta Ilonka néni. - Már adtam is neki egy koronát.

Harminc krajcár is elég lett volna, de te sose tudtál takarékoskodni...

Magaméból adtam! - sértődött meg Ilonka néni, s vastag szemüvege mögött könnyezni kezdett.

Erre Etti néni azonnal átesett a ló másik oldalára, és megcsókolva Ilonka nénit, azt mondta:

Igazad van, Ilonkám... biztosan nagy a kuffer...

Alighanem talicska kell hozzá.

Pláne! Tölts majd egy kis pálinkát is Pali bácsinak. Szereti...

Közben rólam mintha megfélemeztek volna, s arról a kedves kis kék szemű, kreol lányról is, aki közben érkezett, és mosolyogva mustrált végig. És mosolygott akkor is, amikor Etti néni így mutatott be bennünket egymásnak:

- A fiam - tolt a kislány elé, és: - A lányom - húzta közelebb a kis fruskát, aki olyan meleg és fiús kézszorítással fogta a kezem, hogy könnyen

reagáló szívem ultradobbanásokkal helyeselte a történeteket. - Meg is csókolhatjátok egymást...

És most ugorjunk át öt esztendőre, hogy életem zűrzavarában el ne felejtsem ennek a csóknak a folytatását.

Öt esztendőt!

A kislány akkor már Kassán végzi a tanítóképzőt, én pedig önkéntes káplár vagyok a gödöllői tartalékos tiszti iskolában. Káplár vagyok és éhezek, mint ahogy éhezett az egész iskola. 1918-at írtunk akkor, amikor azonban éhezett Gödöllő, éhezett Budapest, és éhezett az egész ország...

Magyarország mindig fejős tehene volt az Össz-Monarchiának, és különösen az lett a világháború alatt, mert a Kárpátoktól az Adriáig és Prágától Fiuméig etettük majdnem a fél Európát. És mivel mi voltunk a Lovagias Magyar Nemzet, hát éheztünk szépen mi is...

Közben azonban, elég ritkán ugyan, de leveleztem a kislánnyal - Etti volt ő is -, s amikor kiderült, hogy a kassai vonat Gödöllőn megy keresztül, ott

láttuk egymást pár percre, amíg a vonat állt, s én átvettem a régi rokonszenv negyedkilós, félkilós kis szeretetcsomagját, amikor Etus Kassára vagy Kassáról Gödöllőn átutazott.

Kedves és szép percek voltak ezek, de - sajnos - be kell vallanom, hogy nemcsak ezek a percek voltak szépek, de az a pár órás szabadság is, amit átutazó „édesanyám” látására kaptam. Mert ez az engedély nemcsak azt a pár percet jelentette, hanem az egész délelőttöt, hiszen a gyakorlótér - a nevezetes Böröcs-oldal - pár kilométerre volt, s ha már szabadságot kaptam „édesanyám” látására, ennek a szabadságnak egész délelőttre kellett szólnia ...

öt órakerék tehát, amikor a napos káplár beordított a szobába, hogy: „Ébresztő!” - kéjes ásítással húztam magamra az egy szál rongyos pokrócot, dacára, hogy a napos káplár még a ládám is megrúgta kedélyes, kaján irigységből.

- Auf! Önkéntes úr! Hogy az a magasságos égbolt nem szakad az ilyen lógós hazaárulókra!

Kuss! - mondtam szelíden, hiszen a napos káplár is önkéntes „úr” volt, aki pontosan tudta a ravasz csel minden részletét, s amilyen bajtársi hűséggel osztoztunk a „virágos” katonaélet koplaló, örökké éhes és embertelen körülményeiben, éppen úgy együtt voltunk a szolgálati szabályzat minden kijátszásában is. És a szennyben, a nyomorban, éhezésben, fázásban, amit tartalékos tisztjeink is - annak idején - majdnem ugyanúgy végigkínlódtak, mint mi. Majdnem, de csak azért, mert ők 1915-ben vagy 16-ban voltak a tiszti iskolán, amikor még volt jó ruha, bakancs, köpeny, lakás, ennivaló és minden egyéb. De 1918-ban már nem volt. Semmi nem volt! Az „extraruhát” - „seje-haj!” - apám vette egy őrmestertől, aki valószínűleg a raktárból lopta, s ez lett átalakítva, mert amiket Pécsen kaptunk, azok nagyrészt a sebesültekről és halottakról lehúzott véres, bűdös rongyok voltak, mert új ruhát már csak a menetszázadok kaptak. Az enyém például valamelyik szegény szakácsé lehetett, mert dacára a fertőtlenítésnek, elől olyan vastagon volt zsíros és kormos, hogy fekete bádognak látszott. Ez volt az oka annak is, hogy városba menésről csak később lehetett szó, amikor már mindenki összelopta-vette a maga extráját.

Jól megy az önkéntes uraknak! -mondták a szegény bakák, s mi nem szólhattunk semmit, mert a lényegét megmagyarázni „hazaárulás” lett volna, súlyos, sőt nagyon súlyos következményekkel. S hogy az önkéntes uraknak milyen „jól ment”, elég talán az a tény, hogy amikor egyszer a tiszti iskolából két nap szabadságot kaptam, amiből kb. nyolc órát tölthettem otthon - beleértve egy fél éjszakát is -, és váratlanul megérkeztem, a homályos előszobában anyám megkérdezte:

Kit keres, fiam?-És csak elsírta magát, amikor kiderült, hogy tulajdon

édesgyermekéről van szó, aki tizenegy kilót adott le a haza roskadozó oltárára.

De hát nem tartunk még itt.

- Mozogjatok, gyerekek - sürgette a népet a napos káplár, sokkal szelídebben, aztán leült katonaládámra, mert látta, hogy rágyújtok. - Csikk besetzt! - mondta. - Remélem, úriember vagy...

Ez pedig annyit jelentett, hogy a háromnegyed rész elszívott cigarettából legalább két centi, szívásra alkalmas részt nyújtok át a rendkívül sovány és pattanásos bajtársnak.

És egy óra múlva hallani lehetett már a sorakozóhelyről a gyakorlótérre induló kamerádok elkeseredett ordítását, hogy:

Ugye, fiúk, szép élet a katonaélet, csak az a baj, seje-haj, csak az a baj, hogy nehéz a viselet...

Ha visszagondolok azokra a hónapokra, ma sem értem, hogyan bírtuk ki.

És a koszt! Az étkezés! A táplálkozás!

Hajnalban két-három deci rántott leves vagy feketekávé - ami persze árpából volt, és nem kávéból - mint reggeli.

Délben egy csajka valamilyen meleg víz, leves, egy darabka öreg marhahús és valamilyen főzelék, ami babot jelentett, és...

Vacsorára újra kukoricakása vagy rántott leves.

Egyszóval: állandóan éhezünk a szó legdrasztikusabb értelmében.

Csak legalább kenyér, Kenyér lett volna elég; de nem volt. Néha egy hét is elmúlt, amíg végre kenyeret kaptunk - egy olyan negyedkilós cipót -, amit néha, amíg a kenyérosztó helyről hazaértünk, már az úton megettünk. Meg bizony! Pedig néha penészes volt, néha ragadt, néha egyszerűen büdös volt, de olyan éhesek voltunk, hogy az eldobott bocskort is megettük volna, ha egy kis zsírral bekente volna valaki.

Hát otthon ezt nem tudták? Egy-egy szép hazai csomag csak érkezett?

Tudták. Nagyon is tudták. Hát az édesanyák mikor feledkeztek meg fiaikról, amikor azt is tudták, hogy a gyerek éhezik?

Nem, az édesanyák soha nem feledkeznek meg fiaikról, csak hát... ugye... a csomag egyszerűen nem érkezett meg... vagy ha megérkezett - úgy három-négy hét múlva -, a kenyér, a kalács zöld penésszel volt bevonva, a hús büdös volt, és az üveg borocsksa egyszerűen hiányzott a csomagból...

És ahogy írom ezeket a képtelen időket, újra és újra figyelmeztetnem kell a feltételezhetően nyájas Olvasót, hogy amiket leírok, mind valóságok, amelyekhez a játszi fantáziának semmi köze.

Most jut eszembe egy kedves, öregebb bajtársam - majdnem apánk lehetett volna -, Pécsek Gyula balatonedericsi kántortanító, aki ugyan kint

lakott a faluban, hiszen volt fizetése, és akinek becsületszóra megígértem, hogy ha vége lesz ennek a „marhaságnak”, elmegyek hozzá, és fűjtatok az orgonáján végig egy vasárnapi nagymisén.

És ezt az ígéretemet nem is feledtem el, bár elég sokára jött el az idő, hogy ígéretem beválthassam. Kislányom Pécsen járt iskolába - Ajkán laktunk akkor -, s az egyik húsvéti vakáció után őt vittem Pécsre, amikor Edericsen át kellett mennünk. Arra már nem emlékszem, miért volt szükség erre a kerülőre (talán nem járt a tihanyi komp), de a faluvégén szinte megütött a falu névtáblája: Balatonederics. És egyszerre eszembe jutott, öreg bajtársam és a becsületszó, hát elhatároztam: ha most nem is alkalmas az idő ígéretem teljes beváltására, később valamikor meglátogatom kedves öreg bajtársamat. Egy öregember mellett megállítottam az autót.

- Mondja, bácsi, merre találom meg Pécsen Gyula kántortanító urat? Kedves barátom volt katonáéknál...

Az öregember furcsán, szinte megrendülten vette le a kalapját, s a szeme elpárasodott.

- Tegnap temettük, uram. Az egész falu siratta...

Az emlékek úgy kavarnak körülöttem, hogy szinte alig találok vissza Etushoz, akinek vonatja már elindult Pestről, és a kislány már oda is állt az ajtóhoz, vagy ült az ablakhoz, hogy kedves, sőt ígéretes mosolyával átnyújtsa a csomagot az önhibáján kívül is rendkívül nyurga önkéntesnek.

Persze erre a találkozásra részleteiben már nem emlékszem. A várakozás szétfolyó gondolataiban bizonyára csikorgott bakancsom alatt a mindig várakozó kavics, és bizonyára megálltam a királyi váróterem előtt, amely régen nem látott már királyt, s amikor - pár hónap múlva - meglátta IV. Károlyt, talán csak a Párkák tudták, hogy az utolsó magyar királyt látja, aki osztrák császár is volt...

Hohó! - állok meg írás közben. - „Zabba mennek a lovak!” - gondolom, hiszen még csak 1913 van, amikor I. Ferenc József a király és császár, talán Tisza Pista a jobb keze Magyarországon; arcom jobb felét Etus csókja melegíti, és Pali bácsi most tolja be a tragacsot, láthatóan nehezen, talán egy kis pótpálinkára gondolva, ami nem is marad el...

Azután - talán egy óra múlva - végre egyedül maradtam, amíg Etti néni kikérdezett az otthonvalókról, de főleg Gölléről, hiszen életének legszebb részét ott élte le, mindenkit ismert, s ez az akkor még nagyon elmaradt kis falu éppen úgy a szívében volt, mint nekem.

Ez a kikérdezés azonban nem a házban történt - amelyben májustól novemberig nyaraló urak laktak -, hanem az erre a célra épült, különálló egyszoba-konyhás, előszobás kis épületben, ahol - a jelek szerint - egy öreg kanapé jelentette szemesi otthonomat.

Ezen a kissé meghökkentő tényen azonban hamar túltettem magam, mert úgy éreztem, ezt az elég nagy szobát csak nagyobb viharban, főleg azonban csak éjszakára fogom megtisztelni jelenlétemmel. Egyébként is megszoktam én már nagyanyám szobájában az öregasszonyos kása-fűjást és mocorgást, s az egész napi lőtás-futás után tőlem ugyan sörös-kocsik tarthatták tavaszi versenyüket az ablak alatt, vagy jégveréses mennykőcsattogás hasogathatta a firmamentumot, én ugyan fel nem ébredtem.

- Nem fekszel le, kisfiam ?- érdeklődött Etti néni. - Korán felkeltél...
-Nem tudok nappal aludni, Etti néni, de ha szabad, kimennék a

Balaton-partra. Szeretem nézni a nagy vizet...

- Bizony, az szép is. Itt járt egy osztrák báró, az is mondta... Csak el ne felejtse: harangszókor ebédelünk.

Szüret! -gondoltam, és úgy éreztem, a balatoni táj szépségét az osztrák báró dicsérete sem emelhette, de egyébként is erős „negyvennyolcas” szellemben nevelkedvén, az „osztrák” szó minden magyarnak az 1848. márciusi napokat és az „aradi tizenhármát” jelentették.

A Balatonban azonban nem csalódtam, hiszen nem is csalódhattam. A homokra kifutó kis hullámok a Badacsonyra emlékeztettek - hiszen onnét jöttek -, a mesékre, a Csobáncra, Tihanyra, Tátikára ... hiszen régen megbocsátottam már a szépírási gyakorlatokkal kapcsolatos elfenekeléseket és az undort attól a sortól, hogy:

Sokhalú Balaton, jó ború Badacsony...

És ahogy emlékeimben megállok a finom, csillogó, lépteim alatt sercegő, süppedő homok- és csillámtörmelékben, most, több mint fél évszázad múlva is érzem a nagy víz leheletét, a nádasok korhadtszaga, látom szinte a végtelenség görbülését a hullámok tarajában.

És csak állok, és csak nézek, és nem kellenek most pajtások, lányismerősök, nem kell senki, hiszen egy lettem a tájjal, amelyet szerettem, s amely befogadott. Együtt repülök a dankasírályokkal, együtt lélegzem a nagy nádas hajlongó lélegzetével, a fecskék elvillanásával és a sirályok csárogó kiáltásaival, mintha minden ragyogás és minden hang, kívül és belül, én magam lennék.

De nem emlékszem, hogy Szemesnek akkor volt-e már mólója, és volt-e hajójárata. Azt hiszem, nem volt, mert akkor valahogy mégiscsak emlékeznék. Kabinok persze voltak. Nem szeretek a számokkal dobálózni, de ha tizenötöt mondok, azt hiszem, közel járok az igazsághoz. És ha

huszonöt-harminc állandó fürdővendégről számolok be, azt hiszem, akkor sem tévedek.

Persze akkor, bokáig a homokban állva, egyáltalán nem érdekelték a

fürdővendégek, s általában - az ismerősökön kívül - nem érdekeltek az emberek. Engem a „rablások” érdekeltek, amelyeket természetesen nem emberek követtek el, hanem halak. A nagy ragadozó halak systergó rablásai, amelyek szinte pillanatonként hasították a vizet, a ragyogó, tiszta vizet, amelybe akkor még nem ömlött a talán egy-két millióval több ember szappanos és egyéb szennye, gőzhajók, motoros hajók, motorcsónakok és gyárak váladékai és az ipari üzemek elhasznált olaja.

Akkor még Badacsony és a többi gyümölcsös és szőlőkultúra kifinomult permetezőszereit nem mosták az esők a Balatonba folyó patakok vizébe, amelyek milliós kártételeinek okára nem kellett kitalálni teljesen érthetetlen és erősen sántikáló kémiai és biológiai magyarázatokat.

Ballagtam hát a süppedő homokban, és az a homokbucka jutott eszembe, amelyre az a göllei bácsi hanyatlott végérvényesen, mert szerette a pálinkát.

De az a homok mintha másfajta lett volna. Vörösebb, mint ez, és jobban összeállt... mert ebből a majdnem fehér, csillogó homokból olyan szép, csúcsos kupacot ugyan nem lehetett volna rakni, hiszen már lépteim nyomán is összefolyt majdnem úgy, mint a víz. De - nem tudom, miért - ezt a homokot jobban szerettem, mert tudtam - tapasztalat nélkül is -, hogy ebből soha nem lesz sár. Nem. ebből a homokból soha nem lesz sár,

amivel kis cipőim és csizmáim kapcsán annyi bajom volt odahaza. Odahaza! Igen, Göllében, mert a haza még ekkor is és még évek múlva is Göllét jelentette. Puska bácsit, Deres bácsit, Esküdt bácsit, pap bácsit, Bence Rozi nénit, a „sánta molnárt” és Vinkó Borcsa nénit jelentette, aki sokat volt nálunk mosásnál, vasalásnál, disznóöléskor, és aki egyszer még engem is kimosott...

Az eset úgy történt - talán már említettem is -, hogy három-négy éves koromban előzőleg majd egy szakajtó aprószilvát ettem a spájzban, bár erről szüleim nem tudtak, és kissé későn mondták meg, hogy Gyalánba megyünk Gáspár bácsiékhoz, öltözzek fel gyorsan, s az öltözködésben Margit is segítsen. A nagykonyhában éppen nagymosás volt Vinkó Borcsa néni vezényletével, amikor Margit felrángatta rám nadrágom, kabátom, aztán a harisnyákkal szerencsétlenkedett, bár én sürgettem, egyre sürgettem, mert nekem gyorsan, de azonnal ki kellett menni...

- Várj! - ripakodott rám Margit. - Kapcában akarsz a reterátra menni?! Felrántom még a cipődet...

Sajnos, Margit már hiába rántotta fel cipőimet... mert a rengeteg szilvától csikart egyet a hasam, de nagyon alaposan, s az ellenállhatatlan hasgörcsök megtették a magukét! A Vezúv kismiska ehhez a kitöréshez képest, amely a rendes tűzhányók szabályait megcsúfolva alul tört ki, s én bögve követeltem, hogy vetköztessenek le.

Ekkor jött be édesanyám, hogy siessünk... s ekkor láttam egyetlenegy-szer édesanyámat kiváló fiával kapcsolatban szikrázóan haragosnak, bár mindjárt hozzátette aztán, hogy ez végeredményben talán még kolera is lehet...

Lerángatta hát rólam a vadonat fehér kabátot, cipőt, harisnyát, s úgy, ahogy voltam, bőgve és büdösen, de nadrágban átadott Borcsa néninek.

- Mossátok ki ezt a malacot nadrágostul, mindenestül, mi nem várunk!

Nem is vártak; Borcsa néni pedig úgy, ahogy voltam, belevágott a

mosóteknőbe, és - kimosott! Utána még ki is öblített, s én tessék-lássék még sírdogáltam egy kicsit, bár az egész fürdő - alapjában véve - kellemes volt. Szóval végeredményben nem történt semmi, sőt hasonló esetekre alkalmazva, szinte szállóige lett, hogy: „Úgy járt, mint a Mestör-pista az aprószíváival...” Igenis, „szívával”, mert Göllében senki sem mondta, hogy „szilva”.

Ballagtam hát tovább a süppedő, csillogó, majdnem fehér homokban, és kicsit mintha rádöbbszemtem volna, hogy én majdnem mindent és mindenkit szülőfalum embereivel, szokásaival és tájaival hasonlítok össze, s csak akkor vagyok megelégedett, ha az új látnivalók a hazaihoz legalább valamelyest hasonlítanak. És ha nem hasonlítanak, csak legyintek, és hol csak gondolatban, hol pedig csak suttogva azt mondom magamnak, amit ott-hon, Göllében kimondták volna - kissé lebecsülő legyintéssel -, hogy: „gyöngé majoránna”...

Talán még ma is ott ténferegnek a nagy víz suttogó, hullámozó, locsogó, közeli és távoli világában, ha meg nem kondult volna a déli harangszó, emlékeztetve az ebédre, Etti néniére és Nándorfehérvárra... tehát azonnal megfordultam, azzal biztatva magam, hogy ezt a szép nagy balatoni világot ebéd után alaposabban fogom tanulmányozni. Hallgatni, nézni, kicsit megérteni, hiszen szeretni máris szerettem, csak arra nem gondoltam semmiképpen, hogy - amint ma mondanák - „megnézem magamnak” ... Igen, abban az időben még magyarul gondolkodtak az emberek, akkor is, ha gyerekek voltak.

Az ebéd azonban valódi Etti néni-féle ünnepi ebéd volt, persze nem az én, hanem az elmúlt göllei vendéglátó ebédek emlékére és tiszteletére. És azt is helyénvalónak tartottam, hogy Etti néni nemcsak a levest merte ki, de a rántott csirke csábító darabjait is tányéromra rakta - egészen csekély körítéssel, emlékezve még göllei vendégének a combok és mellek iránti kizárólagos vonzalmára.

- Emlékszel még, kisfiam, a régi ebédekre?...

Erre nem tudtam válaszolni, a combokkal lévén erősen elfoglalva, de mit is válaszolhattam volna, amikor felpillantva megláttam Etti néni könnyben

úszó szemét?

Gölle! - éreztem a szívemben. - öspörös bácsi az asztalfőn, és káplán bácsi az asztal végén. Nem azért, mert ez volt az asztal vége, vagy ez lett volna az utolsó hely, hanem mert öspörös bácsi szemben akart ülni, akivel vitatkozott vagy egyetértett. De inkább vitatkozott...

öspörös bácsi szeretett vitatkozni, de nem szerette, ha vele vitatkoztak, és különösen nem szeretett alulmaradni. Hosszú ideig katonapap volt, ott megszokta, hogy a hadnagynak az ezredessel szemben soha nem lehet igaza, és ezt maradék nélkül átvitte a papi ranglistára is, azzal az önkényes változtatással, hogy alkalomadtán összeütötte a löcsöt a „báró”-val, azaz báró Hornig Károly veszprémi püspökkel is, tehát öspörös bácsi

csak felfelé volt demokrata, míg lefelé határozottan a parancsuralmi rendszer híve volt. Érdekes csak az volt a dologban, hogy az aláztatosan meg-hajlókat alig bírta, és semmibe vette, míg a kemény legényeket becsülte, sőt majdnem szerette, és amikor megvált tőlük, ezeket sokszor és szeretettel emlegette.

- Legény a talpán - mondta -, kár, hogy pap lett...

Engem nagyon szeretett, különösen, amikor kijelentettem, valami nagyobb stílusú elfeneklés után, hogy:

- Az a cuna vőjös nem apám! Nekem öspőjös bácsi az apám...

Apámnak ugyanis barna haja mellett hatalmas vörös bajusza volt.

öspörös bácsi ezen a kijelentésen ugyan kicsit meghökkent, sőt elmondta apámnak is, de ettől kezdve nekem külön karácsonyfám volt náluk is...

Ezek a gondolatok szaladtak végig emlékezőm gyalogútján, de a csirkecombot azért nem tettem le, mert emlékezni a csirkecombbal együtt is lehet.

Aztán rétes volt, s amikor kijelentettem, hogy ilyen rétest Gölle óta nem ettem - végleg vagy inkább újra véglegesen elhelyezkedtem Etti néni szívében. Aztán megvártam, amíg Etti néni kikönnyezi magát, szinte ösztönösen megérezve, hogy ettől az asszonyok megnyugodnak, felszabadulnak, és könnyebb terelgetni őket jó vagy rossz érdekeink és kívánságaink gyalogútján...

Nem fekszel le, kisfiam? Utaztál is... meg minden.

Nem akarom megszokni, Etti néni. Apám is mondta, hogy az ebéd utáni alvás csak rossz szokás, de nem is vagyok álmos. Nem keltem fel korán, és Gizi néni vitt ki az állomásra.

Most is olyan kövér?

Kövér, de én szeretem Gizi nénit...

Ekkor egy kis csend ereszkedett közénk, és én szinte éreztem, hogy Etti néni most emészti meg Gizi nénivel kapcsolatos gondolatait, s azt is, amit még akart mondani. A csend nem tartott sokáig.

Szeretni is kell - mondta kenetteljesen -, hiszen a nagynénéd ... tulajdonképpen. Hát a kis Etti hogy tetszik neked?

Szép kislány... olyan kedves, nevetős arca van, mint a Kotyeta Ilonkának Göllében.

Erre Etti néni nem válaszolt. Maga elé nézett, és úgy éreztem: Etti néni nincs is már a szobában. Etti néni Göllében van.

A csend kicsit megüledett, s úgy éreztem, talán előadhatnám délutáni tervemet, de Etti néni maga segített hozzá:

Nem mégis fel Lőrinczyékhez? A fiúk várnak.

Ma még nem, Etti néni. Kicsit fáradt vagyok... és inkább kisétálok a Balaton mellé. Szeretem nézni ezt a nagy vizet... ha Etti néni megengedi ... - tettem hozzá ravaszul.

-Mért ne engedném meg? Nem rabnak jöttél ide, hanem hogy jól érezd magad. Fürdőnadrágot hoztál?

Hoztam, Etti néni, de ma nem fürödni akarok, csak egy kicsit sétálgatni a parton, nézni a madarakat... meg minden...

Okosan! Talán valamiféle tudós leszel, egyszer Göllében is járt egyszer ilyen madarász... a Lőrinczy gyerekek meg ráérnek. Holnap is felmehetsz hozzájuk.

Ezek a Lőrinczy gyerekek nagynénimnél voltak kosztos diákok a Rózsa utcában, majdnem a szomszédban, és jó barátságban voltunk, de ezen a napon nem érdekeltek. Engem a Balaton érdekelt, a sirályok, a nádirigó, amelynek csattogása a göllei nádaszt hozta elém, a Potyondi-malmot, a Kácsalját... hát a Lőrinczy gyerekek mindenesetre várhattak.

És fél óra múlva már messze a nádas parton jártam, hallgatva a Balaton suttogó locsogását, mert a szelíd hullámokat lecsendesítette a nádas, s csak a nádirigó kerepelt imitt-amott, és egy-egy sirály kiáltott káromva, rekedten valahol a nagy víz felett.

Csodás szép idő volt!

A zsombékokon ugrálva jól bementem a nádas közé, s a napkúrázó békákat csúzliztam, mert természetesen a csúzli is velem volt, és mindkét zsebem tele volt a sínek között szedett lövedékekkel, azaz kavicssal.

Később fellődöztem a sirályokra is - persze a találat minden reménye nélkül -, de ha a lövedék közel suhant el a szép madarak mellett, azt egy-egy szárnyfelvágással jelezték.

Közben azonban valami olyan kellemetlen érzésem támadt, hogy valaki néz... valami néz engem... de hiába kutattam a nádas árnyékában, a vasúti sínek felé, sehol egy lélek.

Elkedvetlenedtem, mert valami nem volt rendben körülöttem. Pedig sütött a nap, távolabb a csodás kék víz hullámozott, lélegzett, csattogott a nádirigó... és mégis, mégis! Mi a fene van velem? Beteg leszek? Mert

mintha még kicsit borzongtam is volna... Hát csak ültem egy nagy zsombék sasos fején, és már a hazamenésen gondolkodtam, amikor valami szinte jobbra fordította a fejem, s akkor megláttam! Megláttam egy undorítóan vastag kígyót, amint - fejét arasznyira felemelve - engem nézett, s ebben a lehelkedő, de hideg fürkészésben annyi gonoszság volt, és annyi hideg kegyetlenség, hogy egyszerre megértettem a madárkákat, pláne a fiókákat, amelyek nem tudnak szabadulni ettől a nézéstől, és hipnotizált borzalmas rémületben látják, amint testvéreiket elnyeli ez a hidegszívű sátán, s várják, amíg rájuk kerül a sor...

De ekkor már összeszedtem magam, s kezem önkéntelenül lassan nyúlt a hátsó zsebembe, ahol a nagyobb madárra, támadó kutyára s általában különleges esetekre való, kisebb kavics nagyságú pár darab vágott ólmot tartottam.

Na, Szent Hubert! - fohászkodtam a vadászok védőszentjéhez, és úgy ellőttem a kígyó fejét, hogy az szinte hanyatt vágta magát a sekély vízbe, aztán csak tekergett maga körül, csapkodott, vonaglott, végül fennakadt egy kis fűzfabokor ágán, de még élt.

Megállj, kutya! - fenyegetőztem, és egy vastag fűzfaágat vágtam le, és ezzel segítettem ki a száraz part felé, ahol aztán véglegesen agyonvertem, bár gondolataim közben a bal oldalról átmentek a jobb oldalra ...

Miért ölted meg a kígyót? - kérdezte tőlem az a valaki, aki én magam voltam, s aki mindig nagyon okosakat tanácsolt annak a másik Ennek, aki elkövetett valamit.

Kártékony! Pusztítja a halakat, a békákat, sőt a madárfiókákat is...

És amikor egerészik?

Igaz... de a kártétele mégis nagyobb.

Meggyőződte róla?

Mindenki mondja.

Ki az a mindenki? Locsogó és hazudozó barátaid?... Felbontottál már egyetlen kígyót abból a harmincból, amit életedben agyonvertél?

Hát - mondtam magamnak hetykén - most felbonthatom...

Jó - mondta az a másik Én -, bontsd fel...

És most már meghátrálni nem lehetett, mert - jól tudtam - ez a meghátrálás napokig üldözött volna, csúnya igazságokat verve a hetykébb és locsogóan felelőtlenebb Énem fejéhez.

Dühösen rántottam hát elő mindig borotvaéles bicskám, és kissé undorodva ugyan, de a fark felőli részen átvágtam a kígyót, ott, ahol vastagodni kezdett, és a maradékot kinyomtam, mint a fogkrémet a tubusból... és egy kis hányingerrel ugyan, de megolvastam: egy. kettő... három ... négy... öt... ~ és akadékoskodó Énem azonnal elhallgatott, sőt mintha dicsérni kezdett volna, mert öt, alig tollas madárfióka fordult ki a majd-

nem fekete, mocsári homokra. Fiókák voltak -ez bizonyos -, mert sárgán pállott volt a szájuk, s a hiányos, tokos szárnytollak is ezt bizonyították. Ez a sátán tehát kifalta az egész fészekalját, amely lehetett gébics, lehetett nádirigó, sőt fülemüle is. És nem is olyan régen lehetett ez, mert az emésztés még alig vette munkába a szerencsétlen kismadarakat. Mit szenvedhettek szegénykéik, amíg megfulladtak... ámbár... ugye a kígyó is élni akar... Ezt már megint az a kötekedő másik Én mondta.

- A kígyó is csak teremtmény, úgy él, ahogy neki elő van írva, és tehet ő arról, hogy kígyónak született, és nem kelempájszmadárnak, ahogy a mókust egyes helyeken nevezik? Ámbár - bölcselkedtem tovább - ez ugyan rossz példa, mert ez a kiváló ugróművész is nagy fészekrabló, de ő sem tehet arról, hogy mókusnak és nem sárgarigónak született.

Jobb, ha ezekbe a dolgokba nem szól bele az ember.

Ültem hát tovább a nagy zsombékfejen, és nem haragudtam már a kígyóra sem, de bicskámmal kis gödröt kezdtem ásni, hogy a sikló és áldozatai ne bűdösödjének a napon.

- Mit csinálsz itt, fiam?

Ijedten álltam fel, olyan érzéssel, mintha apám kérdezett volna, amikor eszembe jutottak összes bűneim, csak még azt nem tudtam - a sok közül -, hogy melyik került napfényre.

Az ismeretlen bácsi azonban horognyeleket tartott a vállán, és szalmakalapján valami madártoll ékeskedett, s erről „jogvégezett” Gyula bátyám jutott eszembe, akinek vidám és kopott szalmakalapjáról sose hiányzott egy-egy madártoll.

Csak úgy kijöttem...

Persze, persze - mondta a bácsi, akinek nézésében ezer ördög bujkált, bár ezeknek az ördögöknek egy része nagyon komoly volt -, ez a szerencsétlen sikló pedig csak úgy fogta magát, és megdőglött.

Fejbe lőttem, mert utálok a kígyót, és nem is bánom. Tessék nézni! őt madárfióka volt benne...

-Hol a flóbert?

- Nincs flóbertem... Csúzlival!

A bácsi ekkor már a szétvágott kígyót és a kismadarakat vizsgálta, de közben néha rám nézett.

Alighanem poszáták voltak.

Én nádirigóra gondoltam...

Lehet. És most el akarod temetni őket?

- Igen! Ne bűdösödjének itt a parton... bár a hangyák úgyis széthordták volna az egészet...

A bácsi ezek után a lábával a kis gödörbe kotorta a kígyót és a kismadarakat is, aztán a kezét nyújtotta.

- Hétháthy nyugdíjas őrnagy vagyok.

- Fekete

Pista...

-Nyaraló vagy?

Nem, csak vendégségbe jöttem Etti nénihez, aki itt lakik a kertész mellett... őrnagy úr...

Szólíts csak Géza bácsinak. Látom, ismered a madarakat, szereted a Balatont... hát amíg itt vagy, legalább nem leszek egyedül...

- Én is egyedül vagyok, Géza bácsi.

-Hogyhogy?

- Úgy értem, hogy tulajdonképpen én is egyedül vagyok, hiszen Etti néni nem lehet a barátom... öreg is, meg rokon is... Van ott a szomszédban egy kislány... hát az se lehet a barátom, és a Lőrinczy gyerekek a barátaim ugyan, de csak úgy messziről. A csúzlihoz nem értenek, horgászni nem tudnak, a madarakat nem ismerik, az erdőket nem szeretik, pedig az apjuk ispán, szóval gazdatiszt.

-És a te apád?

Pénztáros a hitelszövetkezetben, amióta nyugdíjazták. Azelőtt tanító volt Göllében.

És apád is szereti a madarakat?

Nagyon, Géza bácsi... és ha az iskolában kiderült valamelyik gyerekről fészekrablás, pláne állatkínzás, hát azt betyárul elfenekelte. Hermán Ottóval is levelezett, amíg Göllében laktunk, a fecskék, gólyák és más vándormadarak érkezéséről és őszi elvonulásáról.

Szeretsz horgászni?

Nagyon szeretek! A Kapos vizében sokat horgásztunk, de Göllében csak rostával vagy vékával fogtuk a kis halakat meg a csíkot is...

-Hazakísérnél?

Ráérek...

Azt is mondhattad volna, hogy szívesen...

Azt még nem tudom, Géza bácsi...

De legalább őszinte vagy! - nevetett legújabb barátom.

Nem tudok jól hazudni, Géza bácsi. Ha itt lakik valahol közel, persze hogy szívesen, de ha a túlsó faluvégén, hát már nem annyira szívesen, és ez meg is látszik rajtam. Apám csak rám néz, és már tudja, hányat ütött az óra.

Közben már ballagtunk is. Aznap csak a sarkig kísértem. Én ebben a katonában egyre jobban Gyula bácsit éreztem, aki jogot végzett ugyan, de nem vállalt hivatalt, igaz, ezt nem is kívánta tőle senki. Édesanyjának volt egy kis vagyona - bár azt senki sem tudta, hogy mennyi -, szép házuk volt a Szent Imre utcában, külön kis házzal az udvarban, ahol Imre bácsi lakott, aki nagyapámnak volt testvére, de azt hiszem, nyugdíjából egy krajcárt

sem költött magára, mert végtelenül igénytelen volt, legtöbbször az apácaánál étkezett vagy a kórházban, ahol szintén ellátta a papi teendőket.

És ezt a Hétháthy Géza bácsit is valahogyan olyan Gyula bácsi-félének éreztem, akit mintha már régen ismertem volna. Bár ezeket a dolgokat - úgy emlékszem - már elmondtam...

Másnap is találkoztunk, természetesen. Az a délelőtt is pompásan telt el. Miközben hazafelé kísértem, azt is észrevettem, hogy az őrnagy urat a falubeliek vidám tisztelettel köszöntik, és kicsit mintha ezek a köszöntések nekem is szóltak volna. Egyre jobban otthon kezdtem érezni magam Szemesen... és nem is mentünk messze.

- Itt lakom - fordult be új barátom egy kis kapun -, kedves, jóra való, öreg embereknel, abban a kis házban ott hátul. A fiuknak építették, aki pap lett, de tüdőbajos volt, és hazajött meghalni... Ha néha bemegyek hozzájuk, csak a fiukról beszélnek, és nagyon sajnálom őket, mert tudod, két kedves, öreg ember, akik már nem tudják, miért élnek, és annyi szere tettel vesznek körül, hogy érzem: ilyenkor fiukra gondolnak... Tudod,

én nem házasodtam meg, és a kaszárnyaélet után itt egy kicsit meg is találtam magamat... Tessék - nyitotta ki az ajtót legújabb barátom, aki - most már világosan éreztem - Gyula bácsi-féle ember volt, szóval, ahogy otthon mondták: „nem e világra való”, és sokszor gondoltam, hogy nem leszek-e én is ilyen: nem e világra való ember...

A ház ajtaja egy búbos kemencés kis konyhára nyílt, ami azonban a falra akasztott öt-hat virágos tányéron kívül inkább természetrajzi szer-tárhoz hasonlított, de általában nagyon rendes és tiszta volt. És a gerendás szoba is ilyenféle.

Amikor körülnéztem, Géza bácsi azt mondta:

- Hát nem főúri, tudom, de én nagyon szeretem.

' - Én is! - mondtam. - Göllében többet voltam ilyen szobákban, mint odahaza.

- Hát ülj le, Pisti, mintha otthon lennél.

De ebédre azért pontosan megérkeztem, és ekkor végre beszámoltam Etti néninek legújabb barátomról, aki értem jön négy óra után, mert Etti néninél is tiszteletét akarja tenni.

Jézus, Mária! - pattant fel Etti néni. - Fene ezeket a nyaralókat, most aztán ebben a patkánylukban fogadhatom az őrnagy urat! Azt mondják: olyan bogaras agglegény...

Nagyon rendes ember, Etti néni. Szobája ugyan csak olyan paraszti, földes szoba, de tiszta, mint a patika. Most mindenféle tudományos dol-gokkal foglalkozik. Hermán Ottóval levelez.

Azzal a madarással ?

-A Madártani Intézet igazgatója, Etti néni. Beutazta a fél világot,

gyönyörű könyve is jelent meg...

Azt mondják, az öreg Bakosék úgy szeretik az őrnagy urat, mint saját fiukat. Tudod, aki pap volt, de tüdővészteszt... Csak hát mért hagyta ott a katonaságot? Ez nem rendes dolog...

Pap is van, aki otthagyja a papságot...

Erről nem illik beszélni, fiam!

Miért nem, Etti néni? Az egyik az Isten katonája, a másik a császár katonája. Aztán ha nyugdíjba megy, hát nyugdíjba megy... A pap azért csak pap marad, és a katona: csak katona, hiszen felesküdt mind a kettő.

Etti néni elgondolkozott, aztán kicsit elmosolyodott.

- Micsoda fiskális veszett el benned! Hát most csak dőlj le egy kicsit, mert aztán rendbe kell tennem ezt a kis szobát. Remélem az őrnagy úr belátja...

-Nyugodt lehet, Etti néni! Csak előre kéri Etti nénit, hogy nem tud látogatáshoz illő ruhában jönni, mert utána horgászni megyünk. Hozza a horognyeleket is. Olyan tokban vannak, mint a puskák.

És ez az első „vizitt” - Etti néni is két t-vel mondta - kitűnően sikerült. Géza bácsin meglátzott a katona és a társadalmi gyakorlat. Etti néni pedig a megtisztelt lelkesedés. Még nekem is adott a likőrből, ami konyak volt, és később - amíg a kertet is megmutatta Géza bácsinak - még töltöttem is magamnak, s ez határozott lelkesedéssel töltött el. De Géza bácsi nem feledkezett meg az első vizit korlátozott idejéről, és - mivel a társadalmi érintkezés alapjai már tartósan látszottak - vidáman búcsúztunk Etti nénitől.

- Kellemes dáma - mondta Géza bácsi, amint katonás léptekkel mentünk a Balaton felé. - Legalább lesz valaki, akivel télen is elbeszélgethetek. De az öreg pap sem lehetett gyenge legény... A boszniai okkupációban nem dobálták a vitézségi érmeiket. Pláne nem papoknak ... - Halt! -mondta később, és hirtelen megálltunk, mert a nádas zajongó madarainak csárogó, fütyülő, csattogó zajongása úgy elhallgatott, mintha az egész nádas egy nagy kalappal leborították volna, és a nádas felett sisetgő iramban jött két csörgőréce, és mögöttük, talán kicsit magasabban, egy fecskeszárnyú nagy madár. - Nagysólyom! Figyeld!

De mire mindezt elmondta, már nem is volt mit figyelni. Körülbelül a „figyeld”-nek a d betűjével egy időben a hátsó kis kacsát úgy elcsapta a sólyom, hogy csak tollfelhő maradt a levegőben, s a sólyom és a kis kacska eltűntek a nád mögött, míg a másik kis réce már messze járt.

- Ahova a kis réce leesett, ott nagy zsombékok vannak. Csónakkal nehéz oda bemenni, meglábalni nem lehet - mondta Géza bácsi -, most már valószínű kopasztja, s egy kis tollal együtt tépi a húsát is... Mehetünk.

Elindultunk hát, de én aztán mégis megkérdeztem:

Ne tessék haragudni, Géza bácsi, mi az hogy nagysólyom? Én úgy tudom, hogy van vándorsólyom, kerecsensólyom, kabasólyom és törpe-sólyom ... ha jól emlékszem... de ilyen, hogy nagysólyom?...

Milyen igazad van! - Megállt, s vállamra tette a kezét. - Pontatlan volt a meghatározásom, de ezen a vidéken kerecsent még nem is láttunk, és ezt a sólymot mondják nagysólyomnak. Ez, amit láttunk, vándorsólyom volt. Ennél állítólag csak a kabasólyom gyorsabb. De hát a pedzés gyorsaságát egyiknél sem mérte még le senki. Na, itt bemegyünk... csak a nyomomba gyere, hogy el ne sülyedj, mindjárt pallóra érünk. Itt van nekem a nádas szélén egy kis horgászpadom, amit a magyarok „stég”-nek mondanak, mert az előkelő; a városi magyaroknak nem jó a magyar pad ... vagy horgászállás. Nekik „stég” kell...

Egyre jobban megszerettem ezt a Géza bácsit.

És kiérve a nádból, nagyot lélegzettem a gyönyörűségtől, mert a horgászállás - ahova deszkapalló vezetett - olyan volt, mint egy nagy szószék, amelynek a fenekét majdnem a hullámok mosták.

Gyönyörű! - lelkesedtem. - Még le is lehet ülni... karfája is van... igazán remek! Innét szebb a Balaton, mint a partról.

Ülj csak le, amíg összerakom a nyeleket.

Hát majd a szemem ugrott ki a gyönyörűségtől, mert ilyen horgász-készséget én még csak el sem képzeltem. A nyelet három darabból lehetett összeállítani, a zsinór kis orsón volt. s amikor a horgot kidobta, az úszó talán tizenöt méterre ringatódzott a nádas egy kis öblében.

Szólni sem tudtam.

Semmit sem értettem egészen, de mindent megéreztem, s a nyél, az orsó, a zsinór összeállása, majdnem szervezkedése könnyen elképzelhetővé tette az igazi horgászat magasrendű sportszerűségét.

Aztán csak ültünk, mint részei a tájnak, ami Szemestől a ködös Bada-csonyig a Balaton szelíd hullámain ringatódzott.

De - nem beszéltünk. Én nem kérdeztem, és Géza bácsi nem akart mindenáron magyarázni. Ha az úszó néha megbillent, egyformán vártuk a folytatását, és ha az úszó újra megnyugodott, szinte éreztem, hogy egyformán ernyed el bennünk az a feszültség, amit minden vadász és horgász a beteljesülés, a zsákmány megszerzése kezdetének érez, ami kicsit olyan, mintha élő hegedűhúrok feszülnének ki a vadász és halász testében és gondolataiban.

Közben körülöttünk megüledett a csend, ami pedig nem is volt igaz, mert csek-csek-csekkelt még a nádirigó, egy gém is recsegett valahol bent a nádban, egy vonat is elszakatolt messze a parton, és távolabb evezőkkel zörgött valaki a vízen.

Valamelyik halász rakja le a varsákat - mondta Géza bácsi. - Hopp! - És

„bevágott”, azaz megakasztotta a halat, ami olyan finoman kezdte húzni az orsót, hogy én észre sem vettem.

Jaj!-ugrottam fel, mire Géza bácsi elég szigorúan azt mondta, hogy:

Úlj le a fenekedre, Pisti! Egy horgász soha nem kapkod, és soha nem ugrál...

Hát ez már aztán nagyon katonás hang volt, és olyan érzés tétovázott bennem, hogy meg kellene sértődnöm - ehelyett azonban inkább kissé szégyelltem magam, ami feloldódott a hal kifárasztásának játékában, ami azonban a kis pontynak alig lehetett játék...

Hogy verekszik a nyavalyás - mosolygott őrnagy barátom -, pedig ha tudná, úgyis visszadobom ...

Miért? - háborodtam fel már a gondolaton is, hiszen a göllei és kaposi gyakorlat szerint még az ujjnyi halacskákat is hazavittük, amelyek kezdetleges horgászszótárunk szerint „törbök” névre hallgattak.

-Azért, fiam, mert a halásztörvény előírja a fogható nemes halak méretét, s ha ezt nem ütik meg, vissza kell dobni, hogy valaki majd megfoghassa, amikor érdemes lesz megfogni.

Közben a fél kiló körüli kis ponty fáradtan tátongott már a kiemelősákban, és ugyanolyan fáradt farokcsapással tűnt el a vízben (nagy sajnálatomra), amikor őrnagy mesterem a horgot szájából kiakasztotta.

Azután a horog újra kirepült, és majdnem ugyanott állt meg egy kis bukdácsolás után, ahol az előbb.

Nem kellett volna máshova dobni? - kérdeztem. - Azt a helyet már megzavartuk...

A kérdés jogosnak látszik - mondta mesterem -, de mégsem jogos. Elsősorban nem tudjuk, hogy a halak memóriája mekkora, másodsorban nem tudjuk, hogy volt-e ott más hal, ami megrémülhetett volna. A megfogott hal vergődése után a víz megnyugszik, s a messzebből jövő halak nem tudhatják, hogy történt-e ott valami. A fene azt a békát - mondta később mesterem -, hát nem a zsinóron mászkál!

Egy nagy zöld béka ugyanis ott úszkált, ahol a zsinór a víz alá bújt, s néha úgy látszott, mintha a horgot pedzette volna valami.

- Nincs nálad a csúzlid?

Hát ez teljesen felesleges kérdés volt, mert én a csúzli nélkül egy lépést sem tettem, a béka pedig - ha nem is volt telitalálat - ész nélkül ment világgá.

Azután lassan elcsendesedett a környék.

Nem volt még alkony, de a délután már elfeküdt a nádban, és az alkony elindult már Badacsony felől, és a sirályok károgó kiáltásai is mintha megritkultak volna.

Esteledett.

Nem lesz itt már semmi - gondoltam, és majdnem abban a pillanatban szinte játékosan elindult az úszó. Egyszer megbukott, aztán oldalozni kezdett a nád felé, amikor Géza bácsi erélyesen bevágott, azaz a horognyéllel felfelé rántotta a zsinórt, amelynek végén a horog beakadt a hal szájába. És ami ekkor kezdődött: életem első, igazi sporthorgászata volt, amit azonban abban az időben egyszerűen csak horgászatnak neveztek, mert a Kárpátoktól az Adriáig nagyon kevesen tudták azt, hogy mi az igazi sporthorgászat. Persze akkor még nem volt nylonzsinór, nem voltak csodaorsók, magyar gyártmányú ragasztott botok és az azóta elmúlt fél évszázad csodálatos horgászfelszerelései. Az angolok és a németek persze akkor is már messze előttünk jártak, de az ő finom és nagyon drága készségeikből Magyarországon nagyon keveseknek jutott, s azok sem tudtak vele igazán mit kezdeni.

Géza bácsi pedig harcolt, mint az oroszlán. Arca kivörösödött, és látólag minden erejére szükség volt, hogy a víz alatt burjánzó halat a nádistól távol tartsa.

Ha bemeleg a nádba, összegubancolódik a zsinór, és leszakítja magát... Ráadásul még az előbbi nagy béka is megjelent, és ha az úszó körül nem burjánzott volna a víz, azt hiszem, a táncoló úszót meg akarta volna fogni.

És a hal nem fáradt, és nem lehetett a levegőre felhúzni.

- Valami nagy vadponty lehet - mondta lihegve Géza bácsi -, tükörponty nem csinál ilyen parádét...

Nem válaszoltam, mert az izgalom összeszorította a torkom, de úgy magamban az volt az érzésem, hogy most már kezdem tudni: milyen lehet az igazi horgászat.

Na: most! - suttogtam magamban, mert a hal már egészen vízszint alatt verekedett... s ekkor, igen, ekkor homályosan megláttam a majd hatvan-nyolcvan centis óriást.

Jaj, mekkora! - De Géza bácsi nem válaszolt, csak később.

Vedd a szakot a kezébe... s ha szólok, add ide.

A hal most már feljött a víz színére, és most már csak fáradtan csapkodott a farkával.

-Talán most már a mienk - mondta Géza bácsi -, add ide a szakot!

És a nagy hal már alig tiltakozott, amikor a szák zsákja körülvette.

- Fogd meg a horognyelet, amíg kiemelem... és a horgot kiakasztom a szájából... Úgy! - mondta mesterem, amikor a szép ponty átcsúszott a haltartó hálóba. - Most már elmondhatjuk, hogy a mienk ...

De ekkor már késő délután volt, a nádas sóhajtva megdőlt az enyhe szélben, a nádirigó elhallgatott, valahol halk zakatolással ment egy vonat, és én úgy éreztem: egyre jobban egyedül maradtunk. Pedig körülöttünk a nádasból nem ment ki senki, nem jött be senki, mégis a késő délután

sóhajtásában őrnagy barátommal jobban egymáshoz tartoztunk. Visszagondolva: valami ősi bajtársiasság lehetett ez, amit néha „jogvégezett” Gyula bátyám mellett is éreztem - a sóhajtó csend lelkesége, ami néha ki nem mondott gondolataiban is egymás mellé tereli az embereket.

A víz mozgása is elcsendesedett, az enyhe szél is mintha elfeküdt volna a nádban, amikor Géza bácsi szelíden oldalba bökött, bár erre a figyelmeztetésre semmi szükség nem volt, hiszen szinte kővé dermedtem a gyönyörűségtől, mert a tisztás túlsó szélén egy vadkacsa hozta ki fiait alkonyi korzóra, amikor már nem mászkálnak a nádban és a vízen emberek, már nem vadásznak a nappali és még nem vadásznak az éjszakai ragadozók. A kis mama mögött szelíd és néma láncban úszott nyolc-tíz csemete, de - és ezt csak később vettem észre - az anyai csónak hátán is ült kettő, sőt az egyik lelkesen vakaródzott.

És ekkor úgy éreztem: szép volt ez az egész délután. Szép volt a lopakodva érkező alkony, a halfogás soha nem látott, izgalmas, ősi verekedése a zsákmányért, de ez a vakaródzás... az otthon érzésének felépülése a szürkületben az anyai háton... ez a teteje volt mindennek.

Azt hiszem, mehetünk - mondta jeles és tisztelt horgász barátom -, még elég világos van. hogy nem lépünk mellé a pallónak, és a sáros helyeket is ki tudjuk kerülni.

A halat majd én viszem, Géza bácsi, ha megengedi... és otthon majd elmondom barátaimnak, hogy mekkora halat fogtunk ... és - azt hiszem - egy sem hiszi el...

Jobb, ha most nem diskurálunk - mondta őrnagy és horgász barátom -, mert ha most mellélépsz a pallónak vagy a zsombéknak, hát térdig süllyedsz az iszapba.

Így azután csendesen és baj nélkül érkezünk ki a száraz partra, és magamban azt gondoltam, hogy a ponty lehet talán tíz kiló is... és ezt meg is mondtam Géza bácsinak.

Öt sincs! - emelte meg a hálót. - De majd mindjárt meglátjuk. Etti néninek biztosan van valami rendes mérlege.

Van - mondtam. - Nagy tányérja van a mérlegnek, és úgy mutatja a súlyt, mint az óra.

Rendes háziasszony. Mindjárt meglátszott rajta ...

Aztán már csendesen ballagtunk a poros úton. miközben a verebek esti parlamentjüket tartották felettünk az akácfákon. A ponty sem vergődött már a haltartó hálóban, s én mégis úgy éreztem: több lesz ez tíz kilónál is - a fene egye meg! -, úgy vágta a madzag a kezemet...

Etti néni udvarias örömmel jött elénk, de amikor a halat meglátta, olyan sivalkodásba csapott, hogy még őrnagy barátom is belepirult ebbe a zengő

dicséretbe.

Jézus, Mária! Őrnagy úr!... Te jó isten! Nem, ezt csakis a halászok foghatták a nagyhálóval...

Géza bácsi fogta! - emeltem fel a hálóban a halat. - Mérjük meg, Etti néni.

Persze, persze! Tessék helyet foglalni... - És Etti néni elszaladt a mérlegért, és visszajött egy nagy tálcával, amelyen édességek, kispoharak és likőrös üvegek voltak.

Tessék ... tessék helyet foglalni, azonnal hozom a mérleget... Tessék kóstolgatni...

A rosseb egye meg! - sziszegtem, mert a kezem már nagyon vágta a madzag, bár a hal alig mozgott. Szerencse, hogy nem volt valami nyurgaponty, mert már régen a földhöz vágtam volna. (Bár ezt csak úgy mondja az ember...)

Végre aztán megérkezett a mérleg, csodás fényesre sikált nagytányérral, amelyen elhelyeztem a szép, nagy halat hálóstul és mindenestül... és úgy néztünk a mérleg mutatójára, mintha az a jövőendő boldogságunk hőmérője lett volna.

A mutató azonban egy kicsit öt után megállt, és Etti néni hiába igazgatta, csak akkor lett hat. amikor Etti néni kicsit „megnyomta”.

- Hat! - kiáltotta diadalmasan, és boldog volt, mert nem ellenkezett vele senki.

Ha megengedi, Etti néni - hajolt meg az őrnagy úr -, itt hagynám... tessék elfogyasztani jó étvággal...

Köszönöm... igazán köszönöm, őrnagy úr... és el is fogadom, azzal a feltétellel azonban, hogy holnap délből itt, ennél az asztalnál együtt esszük meg a halat. Rántva... ha úgy szereti... de előtte egy kis halászlé... másféle halakból persze...

Géza bácsim meghajolt, én pedig kikísértem az ajtóig, amelyen túl már elhallgattak a verebek, és megálltam egy pillanatra, mert a kerítésen túl, a líciumbokrokon ismét olyan meleg, alkonyi, porszagú nyár volt, akárcsak Göllében.

S ekkor - kicsit nekidőlve a kerítésnek - elfeledtem az izgalmas horgászatot, őrnagy barátomat, Etti nénit, a Balatont, mert bennem mindezekből nem maradt semmi, csak a nyár s a porszagú alkony, ami olyan volt, mint Göllében. De hogy az emlékeknek ezt a szelíd játékát minek köszönhetem, nem tudom.

Etti néni már a szomszédban mutogatta a csodálatos halat, de a szomszédasszonyok elismerő vijjogása nyomtalanul érkezett gondolataim közé. Ez a késő délután, ez az izgalmas, szép délután emlékké süllyedt már a régi alkonyok porszagú árnyékának némaságában, s a göllei utca vasárnapi csendjén túl már vágatott velünk a vonat Pest felé. Idegen köszén-

szag úszott a döbröközi rét felett, aztán Zoltán bácsi kicsit mindig keserű arca tűnt fel egy pillanatra, s az a csúnya jelenet, amikor azt a segédet két szem cukorért egyszerűen kidobta... Szerencsére azonban jött Gizi néni, aki körül soha nem volt semmi zűrzavar... jött a vonat és Berkenyész tisztelendő úr... és Ilonka néni, aki az állomáson várt, és rettenetesen piszkos szemüvegét törülgette...

És most itt ülök Etti néni verandáján, régi bútorok között, az emlékek delutánjában. Nyugodtan ülök, mert ezek a szomszédolások nem rövid lejáratúak, és elég hangosak, ami zavartalanságom is jelenti. Jobb lenne persze az asszonyi locsogás helyett a hullámok locsogását hallgatni, de mára már elég volt a Balatonból, mert valami új érzések emelgetik fejüket Kaposvár -Budapest-Szemes között, s ezek egyelőre alig megfogható gondolatok, alig megfoghatóan ténferegnek - szinte hihetetlen - az iskola körül...

A harmadik osztály az emeleten van, ami bizonyos emelkedett rangot jelent; azután a negyedik ugyanott, s utána jön a hadapródiskola vagy a kereskedelmi... vagy a fene jobban tudja! Egyelőre játszom ezekkel a

gondolatokkal, miközben Géza bácsi hala a szomszédban már hétkilósra nőtt - aminek örülök, mert a szomszéd néni már egy tízkilós pontyot dobott a témák közé, amelyeknek egyelőre aligha lesz végük.

Ezek után átülök egy kényelmesebb karosszékre - öspörös bácsi szivarozgatott benne valamikor -, és hagyom, hogy az emlékgondolatok elém járuljanak.

Tulajdonképpen jólesne egy cigaretta is... de erről szó sem lehet, mert Etti néni elájulna, és így inkább barátaimra gondolok, akiknek talán hiányzom, mert ők nekem bizony - most ötlött fel bennem először - hiányoznak. Pedig talán nincsenek is messze... A Rákóczi téri Atlétikai Club (RAC) tagjainak háromnegyed része vasutasgyerek, akik a nyarat úgyszólván Fonyódon töltik, hiszen szabadjegyük van, míg nekem például három koronába kerülne az oda-vissza utazás, ami képtelen összeg... Három korona, amikor egy pár cipőt lehet venni tíz-tizenöt koronáért!

Kebelbarátaim már fel is ajánlották, hogy csak nyugodtan és bátran szálljak fel, majd eldugnak valahogy... s a kalauz bácsit is jól ismerik, de egy ilyen lehetőséget apám előtt meg sem lehetett említeni. Az pedig, hogy az ő tudta nélkül utazzak Fonyódra ... nem! Ez egyszerűen elképzelhetetlen volt.

Így azután csak Szemesen (azelőtt Pusztaszemes volt, majd Faluszemes, és csak később lett Balatonszemes) képzelődhettem arról, hogy barátaim hogy „szelik a habokat” a fonyódi mólónál, és hogy szállnak le az osztópáni kanyarban, tolni a vonatot, mert a kis kávédaráló mozdony csak lépésben vergődött az emelkedőn felfelé.

Közben a szomszédban Géza bácsi halának megcsodálása már befejeződött, de jöttek helyette új halak, új halászatok, sőt új halászok, akik ugyan már nem élnek, de amíg éltek... haj, azok voltak csak az igazi halászok! Ezek a maiak a nyomukba sem léphetnek... A szomszéd néni idevaló lány volt, halász ösökkal, akik nemcsak halásztak, de állandóan szállították a bort Badacsonyból... mert hej, azóta sincsenek olyan borok Badacsonyan!

Egyszóval: a szomszédban kiderült, hogy a halak, halászok, borok és hegyek is mások voltak ezelőtt... nem is beszélve az emberekről, akik többnyire száz évig éltek - ha közben meg nem haltak ...

Csak legalább egy kicsit csendesebben diskuráltak volna!

Öspörös bácsi karosszékeben szépen és csendesen elálmodozgattam volna, és számítgattam volna a napokat - mert erről van szó -, mikor indulok hazafelé... Nem volt ez még kialakult vágy, kívánság vagy terv,

de a holnapok holnapjai már szelíden integettek, s orromat mintha megütötte volna a tanterem frissen fertőtlenített szaga. Mert - ezt latolgattam éppen - a gyerekek gyerek a barátja, és a felnőttek ezt a barátságot, fiatal szellemiséget, nyelvet és mondanivalót nem pótolhatják soha, de nem is tudják pótolni.

És persze azt sem akarom mondani, hogy a tanteremszag és az iskola mintha csábító gyönyörűséggel csalogatott volna, de az egész, az új környezettel, új tanárokkal, főleg pedig a régi kelekótya társasággal együtt bizony, legalábbis kíváncsian vártam, persze az időnek még megnyugtató távolságában.

Gondolataim azonban nemcsak előretapogattak végtelenül érzékeny és válogató csápjaikkal, de visszafelé is, és a múltnak ebben a homályosodó szövevényében egyszer csak elém állt - Karcsi. És néztük egymást... de nem volt mit mondanunk egymásnak. Régi, kedves kis barátom emlékké vált... s azt gondoltam: Karcsi nem volt már egészséges azelőtt sem. És a csúzlit, azt a remek szerszámot kár volt odatemetni Karcsi sírjába... Ezért a gondolatért haragudtam magamra, de abban a pillanatban haragudtam Etti nénire is, aki már átvette a szót a szomszédasszonytól, és valami tetszhalottnál tartott, akinek - szerencsére! - forró viaszt csepegtettek a körmére, amitől egyszerre kinyitotta a szemét, illetve pislogni kezdett, sőt - uram, bocsa! - káromkodott egyet, mert férfi volt az illető, és káplár a katonáéknál...

Hogy ez a történet mikor és hol történt meg, sajnos, nem tudhattam meg, mert megérkezett a szomszédasszony férje, és különféle, meglehetősen merev kérdéseket tett fel a vacsora előkészületeit illetőleg, mert: „Tudhatod, angyalom, ha későn vacsorázom, nem tudok aludni, márpedig ...” - azt már nem hallottam, hogy „márpedig” akkor mi történik, de valami

komolyabb fenyegetésről lehetett szó, mert Etti néni a „hét”-kilós hallal másodperceken belül megérkezett.

- Na, szegény Jutka, ezzel a komisz urával... Hát engem nem dirigálna így, az bizonyos!... Majd én megmondanám neki! Én meg!

Es állt Etti néni azzal a szerencsétlen hallal, ami talán már a nyolc kilót is elérte kinyájában, mert még mindig tátogott, azaz fuldoklott.

Mért nem üti kupán, Etti néni, azt a szerencsétlen halat? -Én?!

Hát tessék ideadni, majd én kupán ütöm.

Van szíved ?

- Van! - mondtam mérgesen. - Egy pillanat alatt vége, így pedig még esetleg órákig fuldoklik.

- Azt már nem is érzi... - pislogott Etti néni minden meggyőződés nélkül.

Erre már nem is válaszoltam, mert majd szétrobbantam a méregtől, s ilyenkor, sajnos, „elfutottak velem a lovak”... azaz kivettem Etti néni kezéből a halat, a fiókból egy konyhakést (Jézus! - mondta Etti néni, és befogta a szemét), melynek fokával jól kupán vágtam a halat, amely egyikét farkcsapással röviden végrendelkezett.

Levigyem a pincébe?

Milyen okos vagy! Abban a nagy vájdlingban van még egy kis jég is...

Így aztán jég alá tettem a megboldogult és valószínűleg már kilenckilós halat, és felmentem Etti nénit vigasztalni, bár erre nem volt semmi szükség, mert Etti néni már régen elfelejtette az egészet, de a szomszéd bácsit nem felejtette el, aki „ordítózza gorombáskodott” ezzel az áldott Jutkával...

Hallottad? Hallottad te is, ugye?

Nem figyeltem oda, Etti néni.

Akkor süket vagy! A faluvégen is meghallhatták... Szegény asszony! Hát csak énvelem próbálta volna meg valaki az ilyen ordítózást... majd én helyreigazítottam volna!

Erre sem szóltam semmit, csak csodálkoztam, hiszen nem is egyszer voltam jelen, amikor Etti néni beleszólt a „papok dolgába”, és öspörös bácsi olyan huszárosán utasította rendre a papkisasszonyt, hogy az sürgősen távozott, és aznap már nem is jött elő a szobájából.

A másnapi ebédig azután nem is történt semmi. Mert mi is történhetett volna? A verebek már berekesztették alkonyati parlamentjüket (azt hiszem, ez a hivatalos meghatározása a képviselőház feloszlásának), az est lopakodva jött a szomszéd kertek felől, a denevérek csapongva kapkodták össze az esti lepke- és bogárvacsorát, a falu halkuló zsongása elfeküdt a kaporszagú kis kertben, és tündöklenni kezdett a vacsoracsillag, a zsidók csillaga, a Vénusz, amelyről három év múlva ezt írta a 44-esek, a híres

„Rosseb-ezred" szomorú költője:

A Vénusz fénye tündökölvé zöld, körös-körül nyugodt, meleg a föld.
Egy katona a takarodót fújja: Jobbra át! Balra át! Álmodjatok, katonák ...

De ez a vers - amelyből csak ennyire emlékszem - már Volhíniában, az orosz fronton született, és nem az élőket hívta álomra, hanem a halott somogyi legényeket, akikért a Drávától a Balatonig horpadtra sírták szemüket a somogyi anyák és feleségek, menyasszonyok. Azt pedig, hogy a Vénusz a zsidók csillaga is, Kohn Lacitól, kebelbarátomtól hallottam, aki egyszer megmagyarázta, hogy a zsidók nem nyúlhatnak addig a húsvéti ételhez, amíg az esti égen tündökölni nem kezd a zsidók csillaga.

Te Laci, nem ez volt a betlehemi csillag is?

Szamár vagy! - mondta Laci barátságosan. - A betlehemi csillag valamiféle üstökös lehetett, ami a ti vallásotok szerint Krisztus születését jelentette a napkeleti bölcseknek, aztán, hogy elvégezte dolgát, ment a fenébe.

Ezen tűnődtem egy kicsit, gondolkozva egyúttal, hogy Lacit ne rúgjam-e fenékbe tiszteletlenségéért, de mivel barátomon nem látszott, hogy kötekedni akart volna, hát tudomásul vettem, hogy a zsidócsillag, a Vénusz valami régebbi csillag, amely csodálatos tündöklését milliárd esztendőök óta szórja erre a pocsék földre, s a mindig áldott anyák halott fiaira.

Ezek a gondolatok kavargtak lassan a sötétséget szitáló estben, és úgy körülvettek, hogy a vacsorára már nem is emlékszem. Igaz: Etti néninél is csak olyan kis uzsonna-vacsora volt, kávéval vagy teával, mint gyermekkorom óta nálunk is odahaza. Nem is rontotta el gyomrát nálunk senki a vacsorával, amely persze csak akkor volt ilyen egyszerű, ha nem volt vendég. Délről maradt húsféle, vaj, sajt majdnem mindig volt az asztalon, de ezt csak csodálatos, óriás, bolthajtásos és nagyon hideg pincénk tette lehetővé.

De ezek a gondolatok - átugorva a vacsora érdektelen szótlanságát - elkísértek az ágyba is... és álmaim közé is, amelyeket átszótt valamilyen utazás vonatszaga a nagy koffer társaságában, sőt Berkenyés tisztelendő úr megjelenése is, ami - csodálatos - kissé szomorúvá tett, mintha az álmok azt mondták volna, hogy ezzel a keménykezű, parasztgyerekből lett pappal én az életben már nem találkozom.

Nem voltak vidámak ezek a laza álmok, de szomorúak sem; mintha kissé megérttettem volna, hogy az élet olyan, mint egy vonat, amely elindult valahonnan, és majd megérkezik valahova, de az ébrenlét nem kezdete és nem vége ennek az utazásnak, amelyről akkor derül csak ki, hogy a vonat és az utasok nem tartoznak össze.

És ilyen álomszerű volt az ébredés is. Etti néni ágya már üres, a szű-

nyoghálós ajtó előtt még a hajnal ténfergett, és amikor a sarokba állított bőröndömre néztem, egyre jobban kirajzolódott bennem a vágy: hazamenni. Hiszen akkor már napok óta voltam Szemesen. Szinte öntudatlanul szőttem a mondanivalókat, hogy Etti nénit meg ne sértsem, ami nem is látszott nehéz feladatnak, hiszen - ekkor döbbsentem rá - Etti néninek elég kényelmetlenséget szereztem.

- Fordulj a fal felé! - vezényelt már hajnalban, amikor kibújt az ágyból, bár hálóinge bokáig ért, nem is beszélve arról, hogy legtöbbször erre az erkölcsös vezényszóra ébredtem fel. Nem... esküszöm, nem voltam kíváncsi Etti néni női részlegeire. Ilyesmirel tökéletes tapasztalataim voltak, hiszen - talán említettem már - ifjabb gyermekkoromban együtt fürdöttünk a lányokkal minden mellékgondolat nélkül, és a fiatalabb cseléd lányok előtt mosakodtak a konyhában, és némelyik csak akkor küldött ki, ha kényesebb tájakra került sor.

De most egyszerre éreztem, hogy kedves vendéglátómnak elég kényelmetlenséget szereztem, és ettől bátrabb lettem, ha majd elérkezettnek látom az időt elutazásomat bejelenteni.

Ezen a reggelen azonban Etti néni üres ágyára ébredtem, amire gondolhattam is volna, hiszen már az este megmondta, hogy a rántott ponty előtt halászlé lesz, s ehhez a halakat a halászoknál veszi meg, akik jobban értenek hozzá, hogy milyen halból lesz az igazi halászlé.

Feküdtem hát a rövid kanapén, amelyről most éreztem először, hogy - nem azért mondom, de - kényelmesebb is lehetne, és most ébredtem először otthoni kis szobám főúri magányára, nem is beszélve otthoni ágyam lágyan rugalmas valóságáról. És ha nem kellett iskolába mennem: hát aludtam, amíg akartam, amibe még apám sem szólt bele, aki pedig egyébként szigorúan kordában tartott.

Igen, elég volt az idegen ágyakból, emberekből, sőt utazásból is, jöjjön kis szobám, a Rákóczi tér (amelyet ellenségeink a gúnyos Búzapiac néven emlegettek), jöjjenek barátaim, a futball távoli döngése, a vasúton pöfögő vonatok, egy kis kőszénzag, sőt - nem bánom! -jöhet Gruberek szobalányának éktelenül hamis dalolása is, amire apám azt mondta, hogy a mellettünk levő emeletes házban azért nincs fecskefészek, mert a nótás leányzó énekét a kis fecskék nem bírták ki.

Igen! Nem bánom jöjjön Takács tanár úr, Mudin, Pasitszky és mind, mind... mert én most igazán - becsületszóra! - kimondom: szeretnék hazamenni!

És úgy ugrottam ki a paplan alól, mint egy életvidám szöcske, feledve bűt, bajt és bánatot, amelyekkel egyébként egész utazásom alatt nem is találkoztam.

Igen, igen... - lassúdtam meg később - de mit mondok Etti néninek, aki

joggal kérdezheti: mi ütött belém? Eddig szerelmes voltam a Balatonba, a kis Ettibe, Géza bácsiba, a horgászatba, a nyárba és az egész balatoni világba, és most egyszerre haza akarok menni abba a bűdös városba ?

- Miért? Nem szereted már Etti nénédet? Persze, én nem főzök úgy, mint Göllében... nem tudok különszobát adni... csak ezt a kis rövid díványt... - És könnyezni fog az ókulaüveg mögött, ami olyan, mint amikor az ablaküvegen folyik le a szomorú őszi eső.

Huh, a betyár mindenséget, ezen gondolkodni kell!

Hát gondolkodtam, csak úgy bele a levegőbe, de ebből nem is lett semmi épkezláb elhatározás. Itt nem segített semmiféle megjátszott betegség... iskolai kirándulás... igazgatói szünet és semmiféle szünet, mert most magát ezt a szünetet, ezt a nyaralást és - szégyen még le is írni - Etti nénit és a Balatont kellett kijátszani, mert én most már visszavonhatatlanul és végérvényesen haza akartam menni.

És csak ültem, fél harisnyával a lábamon, félgondolatokkal a fejemben, de egész vággyal a szívemben... és még csak meg sem kérdeztem magamtól, hogy: miért?

Csak! - rántottam fel a másik harisnyát is, és alig figyeltem oda, hogy kint a veranda előtt jött valaki a kavicsra, és megállva azt mondta:

Posta! Ideteszem az asztalra...

Köszönöm, postás bácsi - mondtam, és később kimentem megnézni a postát, amire eddig soha nem voltam kíváncsi, mert a postát eddig soha nem néztem meg, még akkor sem, ha egyedül voltam odahaza. De most ki kellett mennem valami határozott kényszer parancsára, s ha az ajtó be lett volna zárva, talán az ablakon másztam volna ki.

A posta egy közönséges levelezőlap volt, Béla barátom félreismerhetetlen verébfejű betűivel.

Kedves Pista, tudatlak, hogy megalakult az első cserkészcsapat Kaposban és a mi iskolánkban, szóval az a cserkészlet, amiről olvastunk már a Zászlónkban. Írd meg sürgősen, hogy akarsz-e tagja lenni, mert mi a RAC-ból már valamennyien beléptünk. De legjobb lenne, ha hazajönnél, mert a kiképzés már megkezdődött. Tanáraink is nagyon pártolják ezt az angol ifjúsági mozgalmat, és parancsnokunk is - Nagy bácsi - Oxfordban lett cserkész. Én minden hétfőn, szerdán és pénteken Fonyódon vagyok, és a délutáni vonattal együtt jöhetnénk haza. Az úton aztán megbeszélünk mindent. Szervusz!

És Béla verébfejű betűi alatt - szinte megdöbbenem - apám írása:

Édes Fiam, gondold meg a dolgot. Beszéltem Takács tanár úrral, aki nagyon ajánlotta ezt a cserkész kiképzést, ami egyszerre célt és alapot adna eddigi csavargásaidnak.

A levelet ezek után még párszor elolvastam, és valaki mintha állandóan

azt mondta volna: „Holnap szerda... holnapszerda... holnap szerda ...” Már majdnem elkezdtem csomagolni, de szerencsére megérkezett Etti néni, akit komoran, sőt bánatosan fogadtam, bár nem mertem a szemébe nézni.

Hát te?

Haza kell mennem, Etti néni... - És úgy mutattam fel a közönséges levelezőlapot, mintha gyászjelentés lett volna.

Jézus, Mária! Mi baj van?

Cserkészet, Etti néni. Jelentkezni kell, apám is úgy akarja.

Hát aztán? Ezért ugyan kár szomorkodni! Itt is voltak olyan búrkalapos cserkészek, nagyon vidám fiúk voltak. Katonásan, csapatban mentek, és szépen daloltak.

Azok privátcserkészek lehettek... de nálunk az iskola csinálja... Takács tanár úr meg Nagy úr, aki Angliából hozta ezt a cserkészetet...

Hát fiam, ezen ne gondolkodj! Eljöhetsz jövőre is... meg akármikor, Etelka nénéd mindig szívesen lát... - És homlokon csókol. Talán könnyezett is, én pedig a földet néztem, s ezt a gyalázatos félrevezetést úgy szégyelltem, hogy szerettem volna elsüllyedni.

Ez a szégyenérzet azonban nem sokáig tartott. A levelezőlapot zsebre vágtam - Etti néni látszólag nem volt kíváncsi rá -, de megkérdeztem még, hogy a konyhában - tekintettel a nagy ebédre - nem segíthetnék-e valamit. Zöldségfélét odahaza is segítettem előkészíteni.

Etti néni most már nevetett.

Nem, nem, már minden elő van készítve. Csak szedd össze holmijaidat. Mikor akarsz indulni?

Holnap a déli vonattal. Ennek van csatlakozása Kapos felé, és ott már vár is egy osztálytársam, aki szintén cserkész.

Na látod! Nem kell mindjárt elkeseredni...

Etti néni elment a kiskonyha felé, én pedig előhúztam csodálatos börröndömet, és csomagolni kezdtem, sőt később füttyörésztem is - amiért megróttam magam... -, és igyekeztem szégyellni szélhámos taktikázásom, bár megnyugtató, hogy távozásom mintha nem okozott volna nagyobb bánatot Etti néninek sem ...

Az ebéd azonban kitűnően sikerült, számomra talán kissé jobban is, mint szerettem volna.

Géza bácsi egy szép csokor virággal és egy pintes üveg badacsonyi borral érkezett, ami helyénvaló is volt, mert Etti néni a régi porcelánnal és a még régiebb ezüst evőeszközzel terített. A bornak pedig metszett régi üveg poharak kellették magukat, és - kellették is.

Egyszóval az ebéd csodálatos volt, és egyre csodálatosabb lett. Géza bácsi remek katonatörténeteket mondott el, Etti néni a „régi világ”-ról beszélt könnyes emlékezéssel, és öspörös bácsiról, boszniai hőstetteiről, sőt

később kihozta a kitüntetéseket is, amelyek egy bekeretezett zöld posztón lógtak.

Én pedig csak hallgattam. Nevettem, ha nevetni kellett, és komoly lettem, ha komoly témára fordult a szó. És ittam!...

De ivott Géza bácsi is és - nagyon keveset - Etti néni is. Keveset, de mégis kipirult az arca, és szeme csillogott. Én pedig szorgalmasan töltöttem Géza bácsinak, sőt - ha nem néztek oda - magamnak is, hogy mire vége lett az ebédnek, mindenkit nagyon szerettem, és az életet általában kellemes intézménynek tartottam.

Ez a testi és lelki állapot azonban nem sokáig tartott, mert eszembe jutott, hogy már holnap itt kell hagynom a Balatont, Etti nénit, sőt Géza bácsit is, mert apám hazaparancsolt... bár csak azt írta: „gondold meg a dolgot.” Ismerem én már az ilyen „gondold meg”-eket! Lehet, hogy Béla levelét is ő diktálta...

És előbbi lelkes, vidám gondolataimra rátelepedett a bánat, tehát rákönyököltem az asztalra, és könnyeztem... azután nem törődve már semmivel, kiittam boromat, meghajtottam magam, és bementem a szobába, mert vérző szívem csakis a dívány vízszintes fekvőhelye gyógyíthatta meg.

Meg is gyógyította, bár amikor felébredtem, sötét volt már a szoba, s a napsugaras délután s az est között kétségbeesett üresség kavargott. Mi történt közben?

-Semmi! - mondta Etti néni. - Udvariassen meghajtottad magad, és bejöttél lefeküdni. Nehéz bor az igazi badacsonyi, hát elálmosított... Az őrnagy úr se maradt sokáig, és ő is nagyon dicsért, hogy milyen lelkes horgász vagy és természetszerető... Nem ég a gyomrod ?

Inkább szomjas vagyok, Etti néni.

Persze. Hozok egy kis szódás bort.

Nem tiltakoztam, mert én szódabikarbónára gondoltam, holott Etti néni olyan fröccsöt hozott - vizespohárban -, amely egyszerre eláztatta

bánatom, és gondolataimat a holnapra terelte, Bélára, a RAC-ra és a cserkészetre.

-Talán kezdenének is csomagolni? - kérdeztem Etti nénit, aki megnyugtatóan, hogy az az ő dolga.

-A vonatod Szemesről délben indul. Az, amivel jöttél; és a kaposi vicinális Fonyódról valamikor öt óra körül délután. Van hát mindenre időd bőségesen. Persze jókor felkelünk. Ja! Majdnem elfelejtettem: Géza bácsi azt üzeni, hogy ne töltsd az időt udvarias búcsúzkodással, mert ő úgy veszi, hogy ez már meg is történt... hát erre sincs gondod...

Köszönöm szépen, Etti néni...

Pali bácsinak is üzentem, hogy holnap tizenegyre legyen itt a koffero-

dért. Borraivalót ne adj neki, mert azt én intézem el. Most pedig megvetem az ágyad, mert a szomszédasszonnyal van egy kis megbeszélőnivalóm. Legokosabb, ha lefekszel. Ha netán megéheznél, a konyhában megtalálász mindent.

Nem vagyok éhes, Etti néni.

Azt sosem lehet tudni... Hátha felébredsz arra, hogy éhes vagy. Sétálj most egy kicsit, amíg itt rendet csinállok...

Kimentem hát az udvarra, ahol már majdnem sötét volt, és nagyokat szippantva a Balaton párás, langyos levegőjéből, úgy éreztem, hogy minden a legnagyobb rendben van. A búcsúzkodást sosem szerettem, és áldottam Géza bácsit, hogy ezt is elintézte. A Lőrinczy gyerekeknek pedig megüzenem, hogy apám levelére sürgősen haza kellett mennem...

Közben Etti néni átment a szomszédba azzal, hogy amikor jólesik, csak feküdjem le, mert nem lehet tudni, hogy a megbeszélés meddig tart, és a konyhalámpával vigyázzak, nehogy a cilinder elpattanjon...

- Van ott gyertya is, Etti néni, nem vesződöm én a lámpával, de nem is vagyok éhes...

-Vacsora nélkül pedig ne feküdj le! Ihatsz utána egy kortyot a badacsonyiból, akkor nem rontod el a gyomrod...

- Köszönöm, Etti néni.

Azután egyedül maradtam, sétálgatva a kaputól a kertig és a kerttől a kapuig...

Közben persze besötétedett, de szemem megszokta a sötétséget, sőt később még világosodott is, mert a szomszéd akácfái fölött megjelent pufók, de gödrös arcával a telihold. Most már ketten sétálgattunk a nyár-és kertszagú udvaron. Én a kavicsos úton, és árnyékon a kis ház fehérre meszelt falán.

És közben arra gondoltam, hogy az a belőlem lett másik - ha csak

árnyék is - úgy gondolkozik-e, mint én. Mít válaszolna erre a kérdésre, ha beszélni tudna? De mivel erre a kérdésre magam sem tudtam válaszolni, eszembe jutott Géza bácsi, akitől el sem búcsúztam, és Géza bácsiról a pompás rántott ponty jutott eszembe, amely a konyhában vár... és... talán egy-két korty badacsonyi is maradt a szegény vándordiák számára...

A kiskonyhában egy kis tapogatódzás után megtaláltam a gyufát, és lőn világosság, gyertya, hal és minden.

Minden alatt a téglás padlójú kiskonyhát értem, a gyertya imbolygó, sárga fényét és szagát, ami kissé göllei volt, amit Kaposban sosem éreztem ilyennek, bár nem tudom, miért. Talán mert Kaposvár város volt, és Szemes falu? Talán a környezet tette ezt? Az almafák sóhajtása a kertben s az akácok suttogása az udvaron? Talán a nádfedeles házak, a szelíd, sárga

fényű ablakok a faluban? Talán egy távoli kocsizörgés s az esti harangszó? Nem is tudom, vannak-e baglyok a toronyban.

Gondolataim emlékei szétszaladtak az est és az idő puha végtelenségében, és visszajöttek, és emlékeket hoztak, amelyek kissé homályosak voltak már az emlékek naptárában, de nagyon, szinte érintetlenül világosak gondolataimban.

A gyertyatartó olyan volt, mint nálunk otthon Göllében. Sárgarézből kis tányérkával és olyan fogantyúval, amelynek krajcárnyi lapos részére a hüvelykujj támaszkodott.

És a gyertya lángja szeliden ide-oda dőlt, ahogy beballagott az esti szellő a küszöb fölött, és kissé megmelegedve kiömlött az ajtószárfa felső része alatt, és talán mondott valamit a sötétségnek, mert úgy gondoltam: a fényben és árnyban minden és mindig mond valamit.

A nyitott ajtón puhán kilibbenő fény talán egy gyerekről beszélt, aki vacsorázik, és ezt igazolja a kihullámzó levegő is, hideg halhússzaggal, mondván, hogy a gyerek halat eszik. Hát ez csak világos beszéd? Persze annak, akit érdekel.

Mert például az eresz alatt fészkelő fecskecsaládot mindez nem érdekli. A fiókák alusznak, és az apa ugyan kinyitotta szemét, amikor a gyerek megérkezett, és gyertyát gyújtott, de a továbbiakkal nem törődött. Ebben a faluban és ebben az országban a fecskéket soha nem bántotta senki - hacsak nem volt bolond vagy valami gonosz kölyök, akibe az ördög bújt -, s így a fecskeatya nyugodtan alhatott tovább.

A gyertya kilengő és meg-megkanyarodó fénye azonban odacsalta valamelyik szomszéd macskát, aki szerényen előjött a sötétségből, leült a küszöbre, és szerényen azt mondta:

Mernyauu... Ha esetleg jutna nekem is valami...

Szervusz, macska! - váll veregettem a szerény cirmost, és mindjárt próbára is tettem, hogy milyen ember a gazdája. Egy kis húst hagyva a gerincdarabon, kezemben feléje nyújtottam.

-Tessék!

És a macska minden félelem vagy gyanakvás nélkül, finoman kivette kezemből a kis szelet halat, aztán pedig leült, és dorombolni kezdett. Ezek után természetesen megsimogattam legújabb barátomat, amit ő kéjes nyújtózkodással és hangosabb dorombolással viszonzott, s ezután már igazán nem is következhetett más, mint hogy legújabb barátomat ölbe vegyem; és a továbbiakban együtt vacsoráztunk, elfogyasztva két igazán kiadós szelet rántott halat és egy kisebb farokrészt.

- Slussz-passz! - mondtam. - Más nincs. Sőt meg kell mondanom, hiába dorombolsz. Talán még bort is adjak?

Ezzel letettem a macskát a földre, s ha már borról beszéltem, töltöttem is

magamnak egy keveset. Mi tagadás - nem ízlett!

Mi a fene van ezzel a borral? - tettem félre az üveget, és egy kis rendcsinálás után kimentem sétálni a fák fölé emelkedett hold teljes világításában. A falu ekkor már egészen elcsendesedett. Egy-egy ajtó becsapódott még, és mintha a hullámok partra futó locsogását is hallottam volna, de ez olyan bizonytalan, selymes suttogás volt, hogy nem mertem volna rá megesküdni.

Később jött az esti vonat, és talán egy percre sem állt, már elcsattogott Fonyód felé, idegen kőszénfüstszagot ültetve az akácok és kis kertek kaporszagú, csendes esti világába. De ez nem változtatott sem a külső világon, sem tétova és átúszó gondolataimon semmit. Macska barátom egy darabig hűségesen kísért a kapu és a kiskonyha közötti gyalogúton, de aztán leült a szobába vezető lépcsőre, és onnét figyelte legújabb ember barátjának látszólag és talán a valóságban is céltalan ténfergését. Mert ki gondolhatott volna arra, hogy F. I. harmadikos polgárista most egy háromszög több száz kilométeres útján bolyong, amelynek egyik sarkában Kaposvár, másik sarkában Budapest, a harmadikban pedig Faluszemes áll, és nem gondolhat arra, hogy egyszer majd elmarad a „Falu”, és csak a Szemes marad meg, ami már fürdőhely, és csak később lesz Balatonszemes, az úgynevezett kultúra úgynevezett „vívmányaival”, amelyek között kimagaslóan fontos tényező lesz a szaxofon bánatos üvöltése és a miniszoknya...

Járkál tehát ez a gyerek a kapu és a konyha közötti kavicsos úton, és

a macska nézi a rövid úton és a végtelen gondolatok között ténfergő ifjút, és nem lehet tudni, hogy az éles és néha világító macskaszemek mögött vannak-e gondolatok vagy valamiféle agyműködés, ami a gondolatokhoz hasonlít.

Hogy mikor feküdtem le - nem tudom. Gyertyát nem gyújtottam, mert a telihold ragyogása telefolyta a szobát, hogy öspörös bácsi majdnem kilépett a fénykép kereteiből, és az udvar virágos és kertszagú lehetével telefolyta a kis szobát és álomtalan álmaimat.

Az ébredés azután - mint minden utazás előtt - laza volt, és tétova gondolataim úgy hullámozottak, mint vihar után a Balaton, tele felkavart iszappal, nádtörmelékkel, döglött kis halakkal, de a napsütötte Badacsonyi ragyogó ígéretével, hogy ez mind csak múltó szemét, de megmarad a kék Balaton ezüstös hullámozása, a homok csillogása, a sirályok súlytalan röpte és a nádirigó csattogása, amelyek ha egyszer elmúlnak, a Balaton sem lesz már Balaton, csak part és csak víz, és más - semmi.

Végül is gondolataim rázökkentek a hazaindulás valóságának útjára, és egy kis tétova tapogatódzás után felültem ágyamban - ami nem is volt ágy,

csak egy rövid kanapé -, és megállapítottam, hogy Etti néni mégiscsak rendes asszony, mert széthányt holmijaim már nem voltak sehol, de csodálatos bőröndöm hasas mivolta elárulta, hogy a csomagolásra már nincs semmi gondom, mert Etti néni már mindent elpakolt.

Az udvar csendes, csak egy sárgarigó furulyázott valamelyik szomszéd akácfán, de a szomszédok is mintha ekkor már újra távoliak lettek volna és majdnem ismeretlenek.

Kicsit később újra megjelent az esti macska, már jöttében dorombolva, feltartott farokkal, s egyelőre csak a széklábakhoz dörgölődzködött a megelégedettség minden jelével, majd felugrott mellém az ágyra, és dagasztani kezdett a paplanon széles jókedvében.

- Hát ide hallgass, macska - figyelmeztettem -, én nem bánom, ha péksegédnek képzeled magad, de ha körmeid is használod, és bejön Etti néni, alighanem botrány lesz a dologból.

A macska azonban valamelyes tapasztalatokkal rendelkezhetett, mert amint lépések hallatszottak a kavicson, azonnal leugrott a földre, és talpát kezdte nyalogatni, mint akinek eszébe sem jutna valamelyik ágyra felugrani...

-Jól aludtál, fiam? - lépett be Etti néni. - Mindent elcsomagoltam, hogy erre se legyen gondod. De azért mégiscsak szomorú, hogy már lejárt a szabadságod...

Hát én nem tehetek róla, Etti néni, mert bizony nagyon jól éreztem magam... de hát ha apám akarja...

Csak mindig hallgass apádra, fiam... és mielőtt elfelejtem, mindenkit csókoltatok. Ha gölleiek meglátogatnak benneteket, a postamester urat tiszteltetem, és a szomszédokat is. Deres Kálmánékat és Birányos bácsiékat is.

Ezek a „Birányos” bácsiék tulajdonképpen Bíró János bácsiék voltak, akiket vagy „Birányosék”-nak, vagy „Biraacsi Jancsiék”-nak mondtak.

Deres Kálmánék pedig - a felső szomszédok - nekem is kedves barátaim voltak Kálmán révén, akivel egy osztályba jártunk, s együtt „loptuk” a diót öspörös bácsi kertjéből. Eddig rendben is lenne a dolog, de az már nagyon nincs rendben, hogy szegény Kálmánt 1917-ben az olasz fronton úgy telibe találta egy nagyméretű olasz akna, hogy alig maradt belőle valami, amit el lehetett temetni.

Ezek a gondolatok akkor még elképzelhetetlenek voltak, de kellemes újdonság volt a „cserkészlet” lehetősége, amit hatóságilag engedélyezett, sőt pártolt csavargásnak képzeltem, amit Sík Sándor, a Zászlónk című ifjúsági képes újság szerkesztője is erősen helyeselt, márpedig akkor rendben van minden, mert ez a Sík Sándor bácsi nemcsak szerkesztő volt, hanem ráadásul szerzetes pap is.

(Itt talán álljunk meg egy döbbs pillanatra, amit talán átérez az Olvasó is. Sík Sándor akkor talán huszonöt éves lehetett, én tizenhárom... s mindez akkor jutott szétáradó szeretettel az eszembe, amikor tizenhárom éves fiamat Sík Sándornak bemutatam; Sík Sándornak, nem a költőnek, írónak, a Kisfaludy Társaság tagjának stb., hanem a barátomnak, hiszen ennek az irodalmi társaságnak akkor már én is tagja voltam.)

És azután - pedig látszólag ólomlábban járt az óra mutatója - mire észrevettem magam, már az állomáson vártuk a vonatot Etti nénivel és Géza bácsival, aki szintén kijött búcsúztatásomra, bár - nem tudom én, miért - már jobban szerettem volna egyedül lenni.

Pali bácsinak a vonatot kell fogadni - mondta Géza bácsi -, majd én felsegítem a koffert.

De őrnagy úr! - röstelkedett Etti néni, aki a nyugdíjas őrnagy feje felett mintha állandóan „császári és királyi” glóriát látott volna. - Ezt nem engedem...

Géza bácsi mosolygott, és Etti néninek amúgy sem lehetett sok mondanivalóra ideje, mert bedübörgött a „gőzös”, és szinte parancsként hangzott:

-Ugorj fel, Pisti!

Géza bácsi úgy hozta utánam a nagy koffert, mintha a dög nehéz bőröndnek súlya sem lenne, aztán feltette a hálóra.

- Ne legyen rá gondod! - intett a bőrönd felé. - A kalauzzal majd elintézem. Szervusz, Pisti! Jövőre várlak!

És már szólt is odakint a vonatvezető kis trombitája, én pedig olyan lelkesen integettem az ablakból, mintha lakodalomba indultam volna. Aztán kicsit irányt változtatott a vonat, és már nem láthattam mást, mint a falunak a belső részét és a templomtornyot, ahol nemsokára délre harangoznak.

Azután magamra maradtam a búcsúzás és szemesi emlékeim zűrzavarában, amelyek még nem is emlékek tulajdonképpen, hiszen mintha ma történt volna minden, és - bár a vonat egyre nagyobb vágta hajsolja magát - én még tulajdonképpen Szemesen vagyok.

- Fonyódon kissé tovább állunk - lépett a fülkébe a kalauz, ahol egyedül voltam -, a koffert majd leadom, talán lesz ott valami hordár. Az őrnagy úr mondta, hogy csak délután megy tovább... Hát a hordár majd beadja személypoggyásznak. Akkor aztán nincs rá gond. Lehet fürdeni meg minden...

Így aztán rövid idő alatt Fonyódon állt meg a vonat, és állt is talán öt percig, de ez elég volt a derék kalauz bácsinak, hogy hordárt fogjon, és bőröndömet elintézzé.

- Van pénzed, Pista fiam? - kérdezte Etti néni, mielőtt elindultunk

volna az állomásra, mire én vidáman legyintettem, mert valóban milliomosnak éreztem magam. Zoltán bácsi szerényen egy ezüst ötkoronást

nyomott búcsúzásnál a markomba, Gizi néni pláne tizet, volt pénzem még hazulról is, és Pesten nem költöttem egy krajcárt sem, mert vonat jegyemet is Gizi néni intézte el.

Szüret! - vidámkodtam pénzem számolva, amikor egy boríték akadt a kezembe, amit Géza bácsi csúsztatott a zsebembe.

A pontos címem van benne - mondta --, ha nem jutnék eszedbe...

Amint hazaértem, már írok, Géza bácsi - mondtam, és most, kinyitva a borítékot, nagyon elszégyelltem magam, mert egy húszkoronás bankó nézett rám, elseperve egyúttal minden szégyenkezést és helyet adva a vagyonos lehetőség szárnyaló gondolatainak, hiszen összvagyonom csaknem ötven koronára rúgott, ami abban az időben körülbelül két pár cipő vagy három ötös futball-labda vagy egy öltözet ruha ára volt.

A hordár bácsi ekkor érkezett vissza bőröndöm elhelyezése után, és mivel rendes borraivalót is adtam (erre Gizi néni figyelmeztetett), azt mondta, hogy ne legyen semmire gondom, a kaposi vonatban időben elhelyezi főúri poggyászatot, de ő maga is ott lesz személyesen.

Bácsi kérem, hol lehetne egy pohár vizet kapni ? - kérdeztem, mert nagyon megszomjaztam.

Tessék jönni, itt a vendéglő, de szódavizük nincs, és jobb is ilyen melegben egy kis pohár sör.

Nem szeretem a sört...

Pedig ilyenkor az való. Tessék csak rám hallgatni. Persze kispohárral. Én is megiszom egy pohárral.

Így aztán letelepedtünk a restiben, mindjárt az ajtó mellett, a hordár

bácsi egy kis- és egy nagypohár sört rendelt, és mi tagadás, jólesett, de mindjárt meg is mondtam, hogy én most kimegyek a mólóra, mert ott vár a barátom.

- Tessék kifizetni, bácsi kérem ... - S egy koronát tettem az asztalra, s ezek után elbúcsúztam, mert a hordár bácsi még maradni akart.

A hűvös resti után szinte rám terült a külső hőség, és iparkodtam a mólóra, mert barátaim már bizonyára ott szelik a habokat, amelyek ezen a kánikulai napon valószínűleg langyosak lehetnek.

De a móló üres volt.

Pedig a kaposi vonatnak már régen be kellett érkeznie, de hát a nyaralók is szerették itt a mély vizet. Nem értettem a dolgot, és csak később tudtam meg, hogy a mólótól talán egy kilométerre új uszoda nyílt, s ez csábította el barátaimat.

Hát most mit csináljak? Vonatom talán öt órákor indul - ezt sem tudom

biztosan, hiszen Bélára volt alapozva minden. A várótermekben csak legyek tartózkodtak, az irodában csak a morzegép kopogott, és a forgalmista bóbiskolt az asztal előtt. A Balaton felől odahallatszott a Csérek károgása és valami kopácsolás, mert - a mólóról láttam - fürdőkabint építettek az ácsok.

Mi a fenét csináljak?

A ménkű csapja meg ezt a Bélát - ne nagyon persze -, bár neki is közbejöhett volna valami...

Bemegyek a hordár bácsihoz - gondoltam -, elbeszélgetünk.

De a resti üres volt.

Jancsi bácsi hazament - mondta a fiatal pincér. - Tessék helyet foglalni. Van itt újság, és... - és már hozta is a Magyarországot - nem muszáj rendelni.

Egy kispohár sört kérek - mondtam szemlesütve, és arra gondoltam, ha apám ezt látná... De hát nem ülhetek ott, mint egy faszent...

-Tessék parancsolni!

Hát ilyen udvariasan sem beszéltek még velem - gondoltam -, de... végeredményben vendég vagyok ...

A jéghideg sör nagyon jólesett, tehát kértem még egy pohárral, miközben a Magyarországot olvastam, persze nem a politikai részt - ma sem érdekel -, hanem a napi híreket, amelyeket megértettem.

Azt hiszem, ha a fiatal pincéren kívül valaki még lett volna a restiben, mindez nem ment volna ilyen természetesen. A sör fogyott, a pincér a sarokban szunyókált, tehát rá is gyújtottam, és már nem is hiányzott olyan nagyon Béla.

Később azonban kezdtem éhes lenni. Nem is tudom, ez a kedves pincér nem volt-e gondolatolvasó, mert odajött, és azt mondta, messze van még a vonatindulás, és nagyon jó kis malacpörköltet tudna adni.

- Kérek! - mondtam, és ma határozottan úgy emlékszem, hogy életem legjobb malacpörköltjét ettem. Arra gondoltam, hogy a kismalacot miért szűrik le ilyenkor, hiszen nálunk azt csak újesztendőre szokás; úgy lát szik, a vendéglősök másként gondolkodnak. Az ölés gondolatát általában idegennek és kissé iszonyatosnak tartottam, s ha azon múltott volna, hogy én vágjam el a csirke nyakát, vagy szűrjam le a kismalacot, hát soha nem ettem volna sem csirkét, sem malacot.

A malacpörkölt azonban megérkezett olyan illatfelhő kíséretében, amely további állatvédő gondolataimat egyszerűen elseperte. Mert ugye, a húsról általában szükség van, és egymást talán mégsem ehetik az emberek? .. Bár vannak kannibálok is, akik az emberhúst kiválónak tartják, s ebbe ne szóljunk bele, mert: „De gustibus non est disputandum...” - azaz: gusztus dolga, hogy ki mit szeret, tehát ebben az ügyben vitának helye nincs...

Így okoskodtam a rohamosan fogyó malacpörkölt felett, egy-egy korty söröcskét engedve a zsírosabb falatok után, amikor széles árnyék vetődött tányéromra, és feltekintve, megakadt a falat a torkomon, mert első osztályú barátom állt előttem, Kondoray Béla, azaz Bütyök - leesett állal főúri táplálkozásom s a pohár sör fölött -, és csak annyit tudott suttozni:

Kanyaró!... (Ez meg én voltam.) Szerencsére a kedves pincér már ott állt. Tessék helyet foglalni - húzott egy széket Béla alá. - Egy pohár sört?

Igen - mondtam, mert Béla még mindig nem tért magához, és csak a szája szélét nyalogatta.

Hol a pokolban voltatok ? A mólónál kerestelek benneteket...

Ne haragudj, egy új uszoda nyílt meg, és messzebb van, mint gondoltam

...

És a többiek ?

Egyedül jöttem, mert nem akart jönni senki, de hát én megígértem... aztán - gondolhatod - összekerestem érted az egész állomást, még a W. C.-ket is... és ide csak véletlenül néztem be...

A kedves pincér ekkor tette Béla elé a sört, aztán elment, míg barátom hol rám nézett, hol a sörre.

Te - mondta azután -, ha most belépne Takács... vagy Mudin?...

Lép a fenét! A sör különben is nagyon tápláló...

Kanyaró! - suttogott barátom. - Marha bátor vagy... nem is hittem volna!

Ezt persze egy órával ezelőtt még én sem hittem volna, és nem is gondoltam arra, hogy ez a bátorság eddig a három pohár jó erős, békebeli sörben tartózkodott.

Igyál, Béla! Nem vagy éhes?

Nem. Hiszen azért is késtem, mert gondoltam, ne töltsük evéssel az időt, fürdés után nyugodtan megettem, amit hoztam.

- Hát akkor igyál, Bütyök, aztán mesélj!

Béla tehát ivott és mesélt...

Nem, azt nem lehet mondani, hogy Béla jó előadó lett volna, és a cserkészetről általában Sík Sándor szerkesztő úrtól a Zászlónkból már nagyjából tájékozott voltam, de engem a kaposvári cserkészlet érdekelt, amelynek első őrsze, nyolc vagy kilenc fiú mind a RAC tagja volt.

De hát hogyan?

Kérlek szépen, Jenő ismerte Nagy urat. -Hát az kicsoda?

Nagy tanár úr fia. Tudod, az, aki a lányoknál tanít... és felesége Nagyné Csorba Mária... igazgató a lányoknál...

Jó, jó, ezt már tudom...

Szóval ez a Nagy úr - majd meglátod, milyen rendes ember! -, ez

Angliában végezte az egyetemet, és - persze az igazgató úr engedélyével - nálunk szedte össze az első cserkészőrsöt. Kilencen vagyunk. Most az iskola udvarán elsősorban katonás gyakorlatokat végzünk, de pihenés közben már az elméleti részt is tanuljuk. Elsősorban minden cserkésznek mindennap legalább egy jó cselekedetet kell véghezvinni, és erről be is kell számolni.

Mi az, hogy jó cselekedetet? Imádkozni kell?

- Nyavalyát! Jót kell cselekedni!

- Hogyan?

Úgy, hogy például egy öreg néni nagy kosarat cipel, elveszed tőle, és hazaviszed helyette... Vagy: egy erős fiú ver egy gyengébbet, közbelépsz ...

Jó, jó, és ha az erős fiú engem is felpofoz?

-Hát azt körülbelül látod, hogy bírsz-e vele... Aztán: ha egy vak ember át akar menni az utcakereszteződésnél, szépen átvezeted... vagy ha koldussal találkozol, és van pénzed, adsz neki egy-két krajcárt... aztán: nem káromkodszt, és disznóságokat nem beszélsz...

-Nézd, Béla, én Istennel, szentekkel sohasem káromkodom, de a „rossebeket” néha emlegetem. Meg azt is mondtam mérgemben, hogy a nyavalya ott törje fel Berkenyést, ahol van... Ja, Béla! Berkenyéssel utaztam, nagyon kedves volt, nem jön már vissza. Plébános lett valahol Siófok körül.

Szüret! - mondta Béla meggondolatlanul, bár aztán elgondolkodott talán azon, hogy ezt azért egy cserkésznek nem kellett volna mondani...

Hát Béla, ha mind beléptek ebbe a cserkészetbe, persze hogy nem hagylak el benneteket, de meg úgy látom, apám is akarja...

- Mindenki akarja! A tanárok is.

- Ezen elgondolkoztam. A tanárok is?

- Te Béla... azért... persze hogy persze... de ezt meg kell gondolni... Tudod, ha a tanárok is akarják... Nem gyanús ez neked ?

Béla szokása szerint megnyalta a szája szélét, ivott egy korty sört, és amikor letette a poharat, hosszan nézett maga elé.

- Hát ha az angol gyerekeknek jó... a németeknek jó... majdnem az egész világnak jó... Már vannak vízicserkészek is...

-Horgásznak?

- Öregem - nézett most már rám Béla mérgesen -, ha te azt hiszed, hogy a horgászat a vízicserkészlet alapja, nagyon tévedsz! Csónakjaik vannak... sőt vitorlásaik vannak, és nem ilyen pocsétában vitorláznak, mint a Balaton, hanem a tengeren... német cserkészek csorogtak le a Dunán Orsováig, mert a Vaskapu veszélyes területére nem engedték őket sem a magyar, sem a román hatóságok. Pedig lementek volna a Fekete-tengerig...

Béla kezdett dühbe gurulni, de én is.
Jó, jó - mondtam -, azért ne egyél meg!
Nem eszlek meg, Kanyaró, de egészen hülyén vitatkozol itt velem...
mintha én öngyilkos lennék, ha te nem leszel cserkész. Nem akarsz, hát
nem akarsz!

Ezt nem mondtam... csak óvatos vagyok ...

Jó -mondta Béla -, akkor fizess! Az én söröm árát majd megadom...

Vendégem voltál, ha nem tudnád...

Eleinte én is azt hittem...

Ekkor összenéztünk, elneveltük magunkat, és talán csak azért nem
öleleztünk össze, mert jött a kedves pincér, és hozta a számlát.

- Váltás van - mondta.

Természetesen egy papírtízzel fizettem, és Béla szeme fennakadt, mert
pénztárcámban még több ilyen színes papír látszott... De csak akkor szólalt
meg, amikor már kinn voltunk a restiből:

- Kanyaró! Úgy látom, grófi rokonságod van...

Azután már csak térferegünk a sínek mellett, mert még egész óránk
volt a vonatindulásig, de a hordár bácsi máris hozta csodálatos bőröndö-
met, mire eszembe jutott, hogy Béla szabadjegye a harmadik osztályra szól.

Bácsi kérem... a harmadik osztályba...

A hordár megállt a második osztályú kocsi mellett, mire barátom csak
legyintett.

-Tegye csak a másodikba, bácsi! - Aztán hozzám fordult: - Forgó bácsi a
kalauz... de különben is átmehetek hozzád beszélgetni...

Aztán be is ültünk.

És hallgattunk.

A Balaton nem hullámozott, de kicsit elszürkült, mintha nyár végi
unalom terjengene rajta, a Badacsony is ködös volt, csak a sirályok és a
serek rikoltoztak, és utas is egy-kettő lépegetett el vagonunk mellett a
kavicson.

Valami hallgatás telepedett mellénk, mintha a nyári szabadság, a
nagyvakáció már elmúlt volna, de az iskola még nem kezdődött el, és most
mi mintha az Időnek valamiféle várótermében lettünk volna.

-A Fenyvesynél már meg lehet venni a harmadikos könyveket -mondta
barátom, mire én csak legyintettem, jelezve, hogy a cserkészlet még csak-
csak, de a Fenyvesynél kapható könyvek egyáltalán nem érdekelnek; aztán
- nem is sokára - megszólalt a vonatvezető kis kürtje, mondván, hogy:
„Ááá” - és csekély lököldés után elindultunk hazafelé.

Hallgattunk.

Talán barátomat is megfogta szétáradó gondolataim, pesti, szemesi
emlékeim zúrzavara, mert csak Feketebéceny után sóhajtott egy nagyot,

és azt mondta, hogy:

- Hát ez így van...

Hogy mi van így, vagy mi van úgy, nem részletezte, és én nem voltam kíváncsi természetű ebben az órában, amiben talán az elfogyasztott sörnek is része lehetett...

Aztán jött Pusztaberény, ahol nem szállt se le, se föl senki, az állomás egész környéke olyan kietlen volt, csendes és üres, hogy ezt teljesen megértettem.

Lengyeltótiban két bácsi szállt fel, és irtózatosságnak vicceket mondtak egymásnak, hogy Osztopánban legszívesebben leszálltam volna, nem mintha a disznóságok nem érdekelték volna, hanem mert a legpikánsabb részleteket és csattanókat egymás fülébe súgták...

De Osztopánban mégis leszálltam - igaz, csak négy év múlva, nyáron -, talán 1917-ben, amikor Fajsza igyekeztem, bár a vonat óriási késéssel és esti sötétben érkezett erre az állomásra. Ez még nem lett volna baj, mert a lovak majd csak hazatalálnak... de a lovak el sem indultak, mert nagybátyámhoz küldött táviratom meg sem érkezett. Sem aznap, sem másnap, szóval egyáltalán nem érkezett meg.

Ezt persze nem tudhattam.

Egy kedves - sőt nagyon csinos - menyecske is ott ácsorgott, és úgy látszott, gyalogospartnert keres, mert megkérdezte, hova megyek.

Fajsza... de a kocsis késik, úgy látszik...

Én Kürtösre mennék - mondta -, de egyedül nem merek elindulni...

Elviszem én szívesen!

Akkor várok.

És vártunk. Közben a csillagos ég is besötétedett, és mivel fáradtak voltunk, leültünk a váróterem előtt a padra. A vasutasok eloltották a lámpákat, és mi csendesen beszélgettünk.

Talán okosabb lenne elindulni - mondta a menyecske -, ha jön az a kocsis, útközben találkozunk.

Nem érdemes botologni ebben a sötétségben, lelép az ember a bakhátról... és bokatörés.

És ha egyáltalán nem jön az a kocsis?

Lehetetlen! Sürgönyöztem...

Hát akkor várunk...

És vártunk. Nézem az órám: fél kilenc.

Nem értem! - mondtam. - Nem értem... Nem tudom, mi jöhetett közbe...

Akármi... amilyen világot élünk...

Igen, olyan időket éltünk, hogy háború volt akkor a világban, s ez a világ kezdett összedőlni. Olyan volt a világ, mint ez az est, már-már éjszaka: sötét, úttalan, félelmetesen bizonytalan és fenyegető...

Végül én kérdeztem meg:

Hát akkor elinduljunk?

Nem bánom - mondta a menyecske, de mintha már a továbbiakat rám bízta volna. A felelősséget is. Hát elindultunk. Közben már a vasúti átjáróban akkorát botlottam, hogy majdnem hasra estem.

Lassabban is mehetünk - fogta meg a karom -, én jól látok.

Ebben a sötétben?

Sötétben is. Nem tudom, más hogy van vele, de nekem, ha megszokta a szemem, hát kivilágosodik egy kicsit... Juhász volt az apám, öregapám, de még a dédapám is... aztán abban az időben sokat járkáltak a juhászok éjszaka is... talán ezért...

Nehéz idők voltak azok is...

Hát... nem tudom. A juhászok nem éltek rosszul. Több húst ettek, és több bort ittak, mint máma a pap meg a jegyző meg a tisztartó együttvéve ... Az uraság is megkapta a magáét, a zsandárok is meg a szegénylegények ... aztán kevesebb ember pusztult el egy év alatt, mint ma egy nap... Ne pihenjünk?

Nem vagyok fáradt.

Ha szómmal nem vétek... kihez megy Faj szón?

A malomba. A molnár felesége nagyapai nagynéném.

Nahát! - állt meg a menyecske. - Az öreg Sípósnak a lánya...

Az. A nagyapám testvére.

Jáger volt az öreg Sipos. Goromba, kemény ember az erdőben... de a szegénylegényekkel megértették egymást, öregapám mesélte, azt mondta a jáger: „Én nem bánom, Jóska, ha az uraság lipicai ménését elviszitek... de ha az erdőben valami disznóságot csináltok, hát egy marék öreg serétet kaptok a feneketekbe!" Hát igazán... ha nem volna tele a ház... azt mondanám, hálják meg minálunk...

-Nem, nem! Szó sincs róla! Kürtösről már odatalálok egyedül is, még ha nem is az úton megyek...

Aztán már alig beszéltünk, de fogtuk egymás kezét, mert a sötétség olyan vastag lett, hogy harapni lehetett volna.

Később mintha meleg akolszagba értünk volna, és a menyecske meg is állt.

Hát... én alighanem itthon vagyok... és azt gondolom, alhatna egy kicsit az akolban is, szénán. Talán később kivilágosodik.

Nem, nem - mondtam mérgesen, hogy nem küldtek értem kocsit -, innen már el sem lehet tévedni. Nem keresem az utat, megyek egyenesen ... csak lassabban... Hát isten megáldja!

És elindultam abban a szurokfekete valamiben, ami majdnem kézzel fogható volt, amilyen sötétséggel sem addig, sem azóta életemben nem

találkoztam. Valami nagyon vastag felhőcsorda téhenkedhetett felettem, talán nem is mozdult, s arra gondoltam, ha ilyen lassan megyek, talán reggelire érek a malomhoz... hiszen bárcsak már ott lennék! Mennyi ideje jöhetek? Fél órája? Egy órája?

Hát mentem, mentem. Tapogatva, mint a vak a hajnalt... egyelőre úton, aztán mintha valami kis út menti árokba léptem volna, mert megbotlottam, és majdnem elestem, s az árkon túl újra megbotlottam valami kis földhányásban.

Fáradt voltam már, talán ideges, talán féltem is... Valami nem volt rendben körülöttem... És az a „szag”, az a szag, amit nappal talán illatnak mondtam volna, de így, az éjszaka sötét ismeretlenségében az illat mint fogalom alig lett volna használható...

Jó lenne talán elindulni?

Az elmondhatatlanul fekete égen ekkor mintha halvány hasadék keletkezett volna, ami egyre világosodott, egyre közeledett, egyre többet láttam, és egyre jobban vágtatott a szívem, mert körülöttem apró keresztek nőttek ki a sötétségből; amikor a hold a megszakadt felhők közé ért, felállt pár lépésre tőlem... egy óriási... dermesztően fehér... kereszts...

És hogy akkor, percekig mi volt velem, mit éreztem és gondoltam, ma sem tudom.

Nem féltem, nem félelem volt ez, de valami kavargó, reszkető döbbenet, hogy: hol vagyok? Százszor jártam én azon a tájon, de temetőről nem is tudtam, bár gondolhattam volna, hogy a három, talán négy pusztának - mind valamilyen Kürtös volt: Mari-Kürtös... Pipusz-Kürtös... Vörös-Kürtös - valahol kell lenni temetőjének is, vagy talán már a fajszi temetőben vagyok?

Ismétlem: nem félelem volt, amit éreztem, de valami dermesztő döbbenet ebben az esztét vesztett, megmagyarázhatatlan éjszakában; mintha kicsúszott volna alólam a föld ... az idő... a hely... és mintha egy láthatatlan lovas vágtatott volna valahonnét valahova vagy talán körbe-körbe körülöttem, és ez a dobogás nem is hagyott el még pár percig, amíg rá nem eszméltem, hogy ijedt szívem képviseli a képzeletbeli lovast, aki - miután összeszedtem magam - mehet a fenébe...

Közben - úgy látszik - kihátráltam a lehetetlen temetőből, és csak úgy találomra fordultam a képzeletbeli falu felé, s arra gondoltam, hogy jövőre biztosan besoroznak katonának (be is soroztak!), s miféle katona leszek én, aki egy váratlan temetőtől így elvesztem a fejem...

Az a betyár hold azonban ismét bemászott a felhők alá, de most már mégsem lett olyan vastag a sötétség, hogy valamit mégis ne láthattam volna az édes anyaföldből és tartozékaiból. Persze azt még körülbelül sem tudtam, hogy hol vagyok, de úgy éreztem, hogy az irány jó, amerre

megyek.

Jó is volt! Mert később hideg füstszag lengett el előttem balról jobbra, tehát a falu is balra van. Később kocsizörgés is abból az irányból hallatszott, s ekkor már kezdtem magam jobban érezni. De igazán csak akkor éreztem, hogy otthon vagyok, amikor nekimentem egy vesszőből font kerítésnek.

És ekkor már egyszerű lett minden.

A falu kövesútjáról szinte tévedhetetlenül fordultam, rá az erdei út homokjára és onnét a gyalogútra, ami a malomhoz vezetett. Sötét volt még akkor is nagyon, de ez engem már akkor alig érdekelt. A lábam tudta az utat, az orrom azt mondta, hogy az öreg fenyves mellett megyek, melyet még a dédapám ültetett. Erre a gondolatra meg is álltam, mintha a fenyőszagú sötétség nem lett volna már üres, hanem mintha valakik jöttek volna mellettem, akik voltak, és akikből vagyok. Az Idők jártak mellettem, amelyekben éltek az öröm és a bánat, a jó és a rossz, az élet és a halál, amelyekről senki sem tudja, honnét jönnek, és hova mennek, túl azon a száraz fizikán és materián, ami nem magyaráz meg semmit, mert az életről és a halálról nem is tud semmit.

Most már csak ballagtam.

Ez az éjszaka már elmúlt mögöttem, és azon gondolkoztam, elmondjam-e kalandjaimat a gyerekeknek - öt fiú és hat leány volt a családban -, akik rengeteg rossz viccet gyártanak majd rovásomra, részint a menyecskével, részint a temetővel kapcsolatban.

De mért nem küldtek kocsit a nyavalyások?!

A vemhes, nehéz felhő kezdett már elvékonyodni, de ez csak az égen látszott, mert az erdő sötét volt, mint a szurok, de ezzel már nem törődtem, hiszen tele voltam a fenyves gyantaillatával, az égre néztem, ha a gyalogutat látni akartam.

Aztán jött az óriás kert, és túl rajta a ház.

Persze alusznak ... talán éjfél lehet...

És a kutyák sem ugatnak - gondoltam, és jó, hogy erre gondoltam, mert eszembe jutott, hogy Basa nemigen ugat, hanem azon kezdi, hogy harap...

- Basa... Basa! - fütttyentettem, és jött is a borjúnagy komondor, bár fenntartással és morogva... - Basa, ne egyen a fene! - És eléje tartottam a kezem, mint a baka az őrparancsnoknak a kimenőcédulát.

Basa ezek után nemcsak megnyalta a kezem, de két lábra állva képen is nyalt, hogy majd feldőltem.

- Jó, jó - próbáltam elhárítani a kutyaszagú viszontlátás kissé túlzott megnyilatkozását, de Basa nem engedett, és legalább egyik kezem a szájába fogta, és úgy mentünk a malomba, „kéz a kézben”, illetve szájban.

Ekkor már valamivel mintha világosabb lett volna kívül is és belül is. A

felhők talán elvékonyodtak, mert közelebb jött a malom, és a körvonalait mintha láttam volna, és közelebb jött a víz zúgása, amint a szabad rekesztől lezuhant a három-négy méteres mélységbe.

Végre kirajzolódott az emeleti ablak sötét kerete.

Basa farkcsóválva állt mellettem, én pedig azon gondolkodtam, hogy kiáltsak-e, vagy dobjam-e meg valami hanttal vagy forgáccsal az ablakot. Végül is nem kiáltottam, mert hátha meghallják a házban, és megijednek, hogy valami baj van a malomban, hanem egy forgácsdarabbal megdobtam az ablakot.

Aztán vártam, hogy nyílik az ablak, de azt nem láthattam, hogy az ablak résnyire már nyitva is van, és Sándor öcsém leselkedik, kezében revolver.

Újabb forgácsot dobtam hát az ablakhoz, de mérgelődtem is, mert valakinek csak kellett a kis malomszobában aludni.

A rosseb egye meg, hát a fületeken feküsztek?!

Ekkor végre megszólalt valaki:

Ki az?

Nem tudom, ki a radai rosseb lenne, ha már nem küldtetek értem kocsit Osztopánba...

-Pista!

-Szusza! - dühöngtem, mert ez volt Sándor „beceneve”. - Szusza, becsületszavamra visszafordulok, pedig alig állok a lábamon!

Végre aztán csikorgott a nagy kulcs, és összeöleleztünk azzal a szerezzel, ami soha egy pillanatra nem lazult meg közöttünk még ma sem, amikor már talán húsz éve nem találkoztunk.

Talán harminc? Nem is számolom, és csak arra emlékszem, amikor utoljára még együtt volt a család, és édesapámmal, „jogvégezett” Gyula bátyámmal, sőt Sinyivel kiegészítve tizenhatan ültünk az ebédlőasztalnál... és csak azért nem tizenheten, mert Ferkó a harctéren volt.

Ma ebből a tizenhétből heten vagyunk. Tízen már nincsenek, csak emlékeinkben, a szívünknek és szeretetünknek abban a szellemvilágában, amely éppen úgy nem pusztulhat el, mint az anyag, és ráadásul - azt hiszem - nem is változik.

Amint hallom, a malom azóta már nincs, így a Libic vize ugrás nélkül folyik Libickozma felé, bár ennek a kis falunak két neve is volt: Libickozma és Bukógát. Hogy azután melyik maradt meg véglegesen, nem tudom, csak a versikére emlékszem, hogy:

Libickozma - Bukógát, rosseb vicsorgasson rád!

Elmaradt, félreeső, magányos és szegény kis falu volt ez a Libickozma, talán száz-kétszáz lakóval, kevés kis földdel, hogy miből éltek, ma sem tudom. Talán egy kis napszám, egy kis baromfi, évenként egy borjú eladása, egy hízott disznó s ezek után a nagyon megérthető orvvadászat.

Puskával, törrel, hurokkal, csapdával...

A malom tehát már nincs, a háború tolongásában valaki felgyújtotta, de a molnár háza - ahogy mondják - megmaradt épségben, sőt szépen rendbe hozva vadászlak lett, amiben elfér az erdész és családja is, és külön traktus van a külföldi vadászok számára teljes komforttal; csak azt nem tudom, a „kisszoba” egyik gerendáján észrevette-e valaki a felírást:

1916. KARÁCSONY

Pista és Sándor

Ez a kisszoba olyan vendégszobaféle volt, ahol Sándorral aludtunk, de nappal akár társalgónak vagy varrósobának is lehetett volna nevezni.

És ez a kisszoba arról is nevezetes volt, hogy az ágy mellett, a sarokban ott őriztük a „puskát”.

A puská eredetileg önvédelmi cím alatt lett engedélyezve István bácsi számára, azonban nagybátyám soha kezébe nem vette ezt a vadász-fegyvert, míg kiváló fiúgyermekai - főleg a vendég gyerek - annál inkább.

Nagynéném óriási baromfitenyésztést „folytatott” (nem tudom, ki találta ki ezt az ostoba és magyartalan kifejezést...) a pávától a gyöngytyúkig bezárólag, és ez nemcsak rengeteg vesződséget és munkát jelentett, de szép pénzt is, mert karácsony táján például kocsiszám hordták be a pulykákat a kaposi piacra, nem is beszélve a többiekről, amelyek gondoskodtak arról, hogy a hús sose hiányozzék a nagy család asztaláról.

És ezt a rengeteg baromfit alig kellett etetni. Inkább csak este és reggel kaptak egy kis mageleséget, hiszen a házat erdő és rét vette körül, amely állandóan terített asztallal szolgált, kukaccal, hernyóval, pondróval és mindenféle lárvával a mindig éhes baromfinépnek, és két pataki libának és a kacsáknak, amelyek mindig ragyogóan tiszták voltak, és csak este vonultak be óljaikba éjszakai pihenőre.

Természetesen ez a nyüzsgő baromfinép erősen vonzotta az éjszakai és nappali ragadozókat egyaránt, és bizony volt esztendő, amikor a rókák és héják, vidrák és görények felét is elhordták az óriási állománynak. És a nagy területen, erdőben és a ház körül, de a vízen is alig lehetett a négy-lábú és a szárnyas ragadozókból egyet-egyet elcsípni, hiszen öt fiúgyerek volt ugyan a családban, de az erdőben szétszóródott baromfinépet egy szakasz katona sem tudta volna tökéletesen megvédelmezni. Még száz puskával sem, nem eggyel, s azon is állandóan veszekedtünk.

Én - mint vendég gyerek - bizonyos előjogokat szereztem erre a puskára, mert nekem sose volt dolgom, míg a többieket malomban, kertben kisebb munkákra már felhasználták.

Lesben ültem tehát, hol az ólak mellett, hol az erdőszélen vagy távolabb valamelyik nyiladékon, de csak egy héját lőttem, amint leszorította a szép

rántani való csirkét a földre, egy karvalyt „sebes ültében” - amint öcséim és bátyáim, húgaim és néném mondták egy kis csípős elismeréssel.

Ez az elismerés aztán maró és évekig tartó csipkelődéssé fajult, amikor egy óriás nőtény héja egy csirkéit vezető kotlóra csapott le, és én agyonlőttem ugyan a héját, de vele a kotlóst s még egy fél tucat csirkét is... Duplára!

Jobb lett volna, ha ez az eredményes vadászat valahol az erdőben történik, és nem a ház mellett, mert így nagynéném jött ki valamelyik nénémmel a nagy lövöldözésre, és nem csoda, ha szigorúan rám nézett.

- Ide azt a puskát!

S én átadtam a fegyvert, miközben a maradék csirkék úgy csipogták körül az elhunytakat, mint egy bánatos gyerekkórus... és később valaki még megkérdezte, hogy parancsolom a kotlóst: levesnek vagy sültre...

A puskát aztán visszakaptam, kellő intelmekkel persze, aminek meg is lett a foganatja, mert nem is sokára meglőttem életem első rókáját. Szépen, szabályosan, nyugodtan - ahogy illik -, bár eleinte nem is tudtam, mire lövök.

Hazafelé mentem délutáni leskelődés után, s a cserkészúton olyan csendesen jártam, hogy azt valóban nem hallhatta meg senki és semmi. A cserkészút egy széles nyiladékot vágott át, amelyen nem volt még lekaszalva a térdig érő fű, s ez a fű - kissé távolabb - mintha mozgott volna. Nem nagyon, de mozgott... és felém mozgott...

Mi a fene lehet az? - gondoltam, mert a fű között valami fehérség jött nagyon lassan, és végül egy tyúk lett belőle... aminek már nem fájt semmi, mert egy róka tartotta a szájában, aki igazán nem gondolhatott arra, hogy majd mint első rókám szerepel vadásznaplómban - amelyik elveszett az idők nagy zűrzavarában, de újra közeledik emlékeimnek ebben az írásában, ahonnét már el nem veszhetik... talán soha.

Közben a puskácsó szépen oda fordult, ahova kellett, kilobbant a lövés, megszűnt minden mozgás, s mindez olyan titokzatosan, öntudatlanul történt, hogy szinte talán nem is volt igaz az egész.

A patront automatikusan kidobtam, a puskát elzártam, s közben, mintha valóság lett volna az egész látomásból, lassan odamentem, és leültem első rókám mellé...

És most visszafutnak gondolataim: hány rókát is lőttem életemben? És nem tudom. Első vadásznaplómat elvitte az első, a másodikat a második világháború. Talán százat? Lehet. Nem tudom. Pár darabbal lehet

kevesebb, de lehet több is... és jött olyan idő, amikor már el is engedtem egyet-egyet...

- Melletted ment át a nyiladékon egy róka, Pista bácsi! (Igen, ebben az időben már „bácsi” voltam...)

- Osztópán! Beszállni!

Most is hallom a kalauz hangját s a vonatvezető kis trombitáját. Megrándul alattam a vonat... és most már újra Bélával ülünk ketten a fülkében, a gyér világításban, és mászunk fel az emelkedőn Füred felé. Álmosak vagyunk, ami talán a sör hatása, de lehet, hogy a nélkül is álmosak lennénk. Sötét van. A füredi állomáson egy kis petróleumlámpa „ontja” a fényt, és most az emlékek csákiszalmájában egy másik füredi kirándulás jelenik meg, amikor - talán öt év múlva - négy napig egyedül őriztem ezen az állomáson három vagon gyapjút, amelyet az antant-bizottság elől rejtettünk el, akik nagyon országoltak már a gyásznak és a könnyeknek ezen a szerencsétlen földjén.

Te kadét - vállveregetett meg az ezredsegédtiszt -, nagy dolgot bízánk rád...

Tessék!

A fonyódi vonalat ismered?

Igen!

Nahát! Kaposfüreden áll három vagon gyapjú. Azt kellene megőrizni. Nyílt parancsot kapsz... az állomásfőnök számára is, hogy a három vagonat tolassa mellékvágányra, amíg az E különítménytől, illetve a vasút-igazgatóságtól más parancsot nem kap. (Ez az E különítmény az antant ellenőrzését kijátszó különítmény volt, amely szerte az országban rejtegette a megmaradt hadianyagot.) A GH (Gazdasági Hivatal) majd kiutal valami élelmet. Pár napról van szó. Bárki ha a vagonhoz hozzányúl a te tiltakozásod ellenére, agyonlövöd...

A főnök is ilyen parancsot kap?

Igen. Te viszed a főnöknek is a MÁV-igazgatóság utasítását. A vagonok le vannak plombálva, és „búzáat szállítanak” ...

Értem.

Na látod! Revolvered van?

Van, muníciót azonban kérek kiutalni.

Jó. Mikor indulsz?

Délután... Még világosan ott vagyok ... és remélem, a főnök is értelmes ember...

Így azután délután ötkor már átadtam a főnöknek a papírokat, aki nem túlságosan rajongott értem, amíg meg nem magyaráztam neki, hogy nem jókedvemből jöttem, hanem hogy az antantmisszió elől rejtünk, ami rejtethető ... és - de ez akkor jutott eszembe - bizalmasan megmondhatom: nincs kizárva, hogy a gyapjú közé nem rejtettek valami robbanóanyagot ... Jó lesz, ha az alkalmazottak is tudják...

Mondanom sem kell, hogy ez a taktika tökéletesen bevált, mert nemcsak az alkalmazottak, de másnap már a falusiak is messze elkerülték a

robbanóanyaggal töltött, a valóságban valószínűleg békés gyapijútól alig szuszogó vagonokat.

Én pedig unatkoztam, unatkoztam, s itt-ott káromkodtam. Három napig csak úgy félig-meddig vetkőztem le, és félig-meddig aludtam. Itt-ott középfinoman káromkodtam, mászkáltam a sínek között, és néztem azt a három buta, egyforma, szóltan vagon, amelyekről végeredményben magam sem tudtam, hogy mit rejtegettek. Háttha valóban robbanóanyag van bennük? És egyszer csak, éppen ott mászkálok körülöttük, durr! - amit már nem is hallok...

- Na és aztán? - kérdezte az a kötekedő másik Énem. - Na és aztán? Az újságok azt fogják írni, hogy... Nem! Az újságok semmit sem írnak! Sem azt, hogy a hős kadétörmester életét áldozta a hazáért... sem azt, hogy a pocsék kadétörmester aljas kém volt, aki elszámította magát a robbantóakna időzítésével...

Persze odahaza halálos gyász lesz, és az ezredsegédtiszt azt mondja majd, hogy sajnálja, de nem gondolhatott arra, hogy ez a marha ilyen cirkszt csinál... Eddig nem volt vele semmi baj...

Nem is lett! Harmadik vagy negyedik napon megjött a „váltás” egy továbbszolgáló őrmester képében, én pedig „repültem” hazafelé, mégpedig egy tehervonat egyik üres fékezőfülkéjében, s így nem is csodálkoztam azon, hogy a másfél órás út négy órát tartott.

Természetesen csak másnap jelentkeztem.

- Kialudtad magad? - kérdezte az ezredsegédtiszt kajánul, amire nem válaszolhattam, mert a válasz: függelem- és fegyelemsértés lett volna, de mindenesetre beteget jelentettem, s az ezredorvos - cinkos barátsággal - tíz nap lábadozópihenést rendelt...

Szedtem hát a sátorfámat, és éppen Sillay százados úrnak jelentettem az orvosi véleményét, amikor vérszesen zörgött a telefon.

- Az ezredsegédtiszt úr - mondja az írnok, és századparancsnokom intett, hogy adja át a kagylót.

Tessék! - És a kagylót a fülén tartotta.

Hazament... - intett századosom cinkosán felém, de a szeme kezd elsötétülni.

-Jó! - mondta komoran. - Majd jelentem az ezredorvos úrnak, hogy az ezredsegédtisztek felülvizsgálják és helytelenítik diagnózisait... Azt hiszem, örül majd neki...

- De igen, erről van szó! Végeztem! - És levágta a kagylót. - Te pedig - fordult felém - szedd a cókmókod, és eredj haza... mert ez a marha már egyenesen ezredesnek képzei magát!

Bóbiskolunk Bélával az üres szakaszban, és most már csak Tüskevár következik, ami Kaposvár egy külső kis állomása. Azután jött a Szokola

láros, vizes térsége a malomárok mellett, ahol nyáron horgásztunk, télen korcsolyáztunk, azután csattogni kezdtek a váltók, s a kis vicinális úgy riszálta a farát, mint egy matyó hajadon húsz év múlva a Gyöngyös-bokrétához címzett és népinek mondott farrengetésben.

De azután jó volt hazaérkezni! Ezt ilyen erősen és melegen talán most éreztem először. Szobám parádésan kitakarítva... a lányok szinte tisztelettel néztek rám, szüleim beszámolómat komolyan hallgatják, s én úgy érzem: mögöttem van Gizi néni, az utazás, Berkenyész tiszteletendő úr, Etti néni, Géza bácsi és az Idő, amelyet - talán most éreztem először - illik nagybetűvel írni. Egyébként is: a helyesírással teljesen tisztában vagyok, és ha magánhasználatban valamely fogalmat nagybetűre érdemesítek, hát az az én magánügyem.

De ekkor már este volt.

Az előszoba ajtaja, ami a nyitott teraszra nézett, nyitva, a vasút felől majdnem meleg kőszénzag tapogatódik az ajtóban, a tücskök szólnak a kertben, Gruberéknál a szomszéd emeleten valaki mosogat, de olyan zörgéssel, mintha valami bádogvasút menne a levegőben...

Anyám elkapta tekintetem, s azt mondta:

- Jól nézhetnek ki azok az edények... de hát Gruber néni már nem lát, a lányai pedig... - és legyintett - csak öltöznek és vetkőznek ... (Persze ezt a „vetkőzést” nem szabad a mai értelemben elkönyvelni, mert a már

majdnem vénkisasszonyok erkölcsi tisztaságához szó sem férhetett, s a család általában köztiszteletnek örvendett. Hogy miért örvendett - ezt nem tudom. Gruber bácsi - mint magas rangú városi tisztviselő - már nyugdíjban volt, s két fiuk közül Jancsi százados volt a 44-eseknél, Kázmér pedig - az egész város bohém Kazija - csodásan és művésziesen füttyült az egész világra... és nem csinált semmit. Igaza is volt! Mi keresnivalója lehetett volna ennek a békebeli bohémnak az elkövetkezendő idők véres tragédiájában? Gruber bácsi még megírta a Morzsák a negyvenéves asztalról című nagyon jó könyvét Kaposvár múltjáról, az egyik lány férjhez ment egy tábornokhoz, aztán nem sokára Kazi meghalt, és Toki Jenő utolérhetetlen bandája - és nem zenekara -, akikkel annyi éjszakát átmulatott, kísérte utolsó útjára.)

Az edények azután elhallgattak az emeleten, de mi csak ültünk, mintha valamire várakoztunk volna. Szikkadt nyár végi est volt, szótlan, majdnem fenyegető némaság, amikor apám megszólalt:

Valami furcsa, nyomasztó csend van a levegőben...

Talán valami idő jön? - mondta anyám.

Én nem éreztem semmit. Egyszerűen álmos voltam, és úgy éreztem, hogy a pesti, szemesi úttal, utazással, emberekkel, Balatonnal, Etti nénivel, Géza bácsival majd csak akkor kezdek újra foglalkozni, ha elmaradnak

kicsit az Idő gyalogútján, és maguktól előjönnek majd az emlékek halk bozótjából.

- Hát te is utaztál, fiam - mondta apám -, talán tegyük el magunkat holnapra ... Én valahogy kívánom az ágyat.

Sokáig nem tudtam elaludni, pedig fáradt voltam, de összekuszált gondolataimban az elmúlt hónap napjai és órái bukkantak fel és tűntek el, pedig én nem kívántam velük foglalkozni. Jöttek maguktól, végetérhetetlenül kavargva térben és időben, de tisztán és világosan, amíg végre kikötöttem ebben az ágyban, amelyben - születtem. De nem a testi születés emberien vérmocskos fájdalmára és testi gyötrődésére gondoltam, hanem valamire, ami ezeken túl van, a gondolataimra gondoltam, és leboruló szeretettel édesanyámra, aki egész életében nem tett mást, mint világra hozott, s azóta is mérhetetlen és időtlen szeretettel, soha el nem múlóan - most is, pár hónap híján hetven év múlva! - simogatja a szívemet.

A lámpa égve maradt, amikor elaludtam, és alig értettem meg édesanyámat:

Pista... Pista fiam... orvosért kellene menni. Édesapád nagyon rosszul van.

Igen - keltem fel, bár olyan mélyen aludtam, hogy csak az utcán tértem magamhoz, és kezdtem gondolkodni.

Fehér doktor bácsihoz megyek. Anyám is órá gondolt, aki nemcsak legközelebb lakott, de nyugodt, bölcs egyénisége már maga volt a gyógyulás. És a Somsich Pál utca nem is volt messze, bár úgy éreztem, hogy csak akkor kezdtem felébredni, amikor a doktor bácsi csengőjét megnyomogattam. Persze nem türelmetlenül és követelődzve. Néhányszor megnyomtam és vártam. Abban az időben még kiváló fülem volt, ami alatt nem a „külsín”-t, hanem a „belbecs”-et értem, és nagyon távolian mintha valami mozgólódás indult volna el a lakásban.

Vártam tehát türelmesen, és fél óra múlva a doktor bácsi már apám ágya mellett állt.

Orbánc - mondta csekély vizsgálódás után.

Megint orbánc? - mondta édesanyám, de apám nem szólt semmit.

Felírom az orvosságot, és azonnal elkülöníteni, és nem kell kétségbeesni - folytatta a doktor bácsi. - A betegnek kitűnő szíve van, nem iszik... nem dohányzik... A gyerek azonnal vigye a recepteket a patikába. Estefelé eljövök...

És ekkor - mint már annyiszor - megint megcsodáltam édesanyámat, aki örömben, bánatban, minden kis érzelmes hírtől azonnal könnyezett, de ha nagy baj lógott a levegőben, nyugodt volt, gyors és céltudatos.

Apám percek múlva már az én szobámban és ágyamban, tiszta ágyneműben feküdt, én pedig rohantam a gyógyszerekért, és mire megjöttem,

már a nagy hálószoza is át volt csoportosítva. Két húgom apám nagy ágyában, harmadik egy kis összecsukható ágyban, én pedig visszakerültem régi helyemre, az óra alá.

Nem bánom! - gondoltam. - Csak édesapám meggyógyuljon!

Azután nagyon nehéz napok jöttek!

És látogatók...

És doktorok...

És kaposi nagymama, aki azt mondta a konyhában:

- Mi lesz velünk... mi lesz velünk ... ha Árpáddal valami történik ?

Bevallom, nekem az volt az érzésem, hogy most a tűzhelyen pöfögő lábost, úgy, ahogy van, tele krumplival, hozzá kellene vágnom nagymamához ...

Szerencsére édesanyám nem Gronsky volt, hanem Sipos, s a Siposok örök magyar optimizmusával és mérgesen azt mondta:

- Mi történne? Árpád egészséges! Nem iszik, nem bagózik és meggyógyul!

Persze később, károgó nagyanyám eltávozása után egy kicsit sírdogált a sötét ebédlőben... de azután azt mondta:

- Apátok elaludt, legyetek csendben. Lehet, hogy most fordul meg a betegség...

Hogy ez igaz volt-e, nem tudom, de amikor kimentem az előszobába, hallottam, amikor apám azt mondta:

- Annus... drágám... erre a másik fejemre is tegyen hideg borogatást...

És két hét múlva apám már felkelt, és három hét múlva kint üldögélt a kis teraszon, és azután pár nap múlva ment a hivatalba, mintha semmi sem történt volna.

Nem is történt! Visszaköltöztem a szobámba, apám a hálóba, elkugliztam Bognár néni lábát... de ez a szomorú tény egy kis magyarázatra szorul.

Az Anna utca sarkán - fene jobban tudja, ma mi a neve - volt Bognároknak kis vegyeskereskedésük s mellette kocsmájuk, ami azonban már a Rákóczi térre, azaz a Búzapiacra nézett. A kocsmához kuglizó is tartozott, amelynek használatát Bognárék a RAC lelkes tagjainak megengedték, hiszen hétköznapi a kuglizót nem használta senki. A csatornára azonban, amelyben a golyók visszafutottak, Bognár néni néha kirakta az ágyneműjét - vánkosokat stb. - szellőzni, s ilyenkor az állogató a pályán gurította vissza a golyót is.

És ebből lett a baj! A kuglipálya mellett ugyanis bokrok is voltak, és a visszagurító egyén - ebben az esetben én voltam - nem láthatta meg Bognár néni természetes alakját, amikor belépett a pályára, s amikor megláttam, már késő volt, mert a golyó úgy elütötte Bognár nénit, akár a királynőt...

Bognár néni sivalkodott, mi pedig - szégyen és gyalázat! - ijedtünkben világgá mentünk ... bár később - most már hivatalosan - a kocsmahelyiség ilyenkor üres volt, és csak Bognár Lali fogadott bennünket fölényesen és ridegen:

- Marhák vagytok: hát marhák vagytok... bár a mama is vigyázhatott volna... Van egy kis tegnapi sör, nem isztok ?...

Ezekben a régi augusztusi napokban azonban már sem a kugli, sem a csúzli, sőt - cserkészbecsületszavamra - még a futball is csak mérsékelten érdekelt bennünket.

Nagy bácsi - az első cserkészparancsnok Kaposváron - úgy fogadott, mint egy felnőttet, akit már régen várt; úgy fogadott, mintha már fogadalmat tettem volna a tisztaságra, tisztességre, ember- és hazaszeretetre és mindenre, ami alapja lehet annak, hogy felsőbbrendű emberek és magyarok legyünk a Kárpátoktól az Adriáig.

Nagy bácsi - illetve a parancsnok úr - mindent tudott, amit a cserkészetről tudni lehetett, hiszen évekig volt cserkész Oxfordban, ahol a főiskoláit is végezte, és nyugodt, komoly, mégis mindig derűs egyénisége - ha most visszapillantok - nagy hatással volt rám.

Megnyugtatót, és gondolkodóvá tett.

Híres csúzlira kissé idegenkedve néztem... húgaim nevetséges copfjait nem kellett már okvetlenül megrángatnom... a feladott leckékkel és házi feladatokkal szemben bizonyos kötelességet éreztem... sőt még a reggeli mosakodásnál is eszembe jutott, hogy az igazi cserkész nemcsak elméletben tiszta, de gyakorlatban is.

Közben azonban szeptember lett, de nem úgy, mint máskor. A beiratkozás, új könyvek, az iskolába járás szinte észrevétlenül kezdődött, mert egy cserkész nem kapkod, mindenre felkészül, és nem azért tanul, hogy kitűnő bizonyítványa legyen, hanem azért, mert ez kötelessége.

Osztályfőnökünk Takács tanár úr maradt, Mudin csak a szépírást tanította, és Orsós Jóskaival mindennap tréningeztek, készültek az ifjúsági és nagyok olimpiájára.

Az ábrázoló geometriát tovább is Pasitszky tanár úr tanította, és a szabadkézi rajzot is; csak a németet tanította H. új tanár úr, aki hol elképzeltetetlenül derűs, jóságos és elnéző volt, hol pedig érthetetlenül ideges és goromba.

Féltem tőle, pedig feleleteim mind jelesek voltak. Bár magam sem tudtam: miért és hogyan... és jelesem lett a végbizonyítványban is... De nem értettem... nem értettem: miért? Igaz, a kérdésekben már a választ is szinte a nyelvemre adta... vagy csak én éreztem úgy? Egyszer aztán valamiért maga mellé szólított, s amikor rám lehelt... egyszerre „nagy fejű” Gyula bátyám jutott eszembe, mert neki volt ilyen borszagú a lehelete.

De ez nem magyarázott meg semmit, és csak évek múlva tudtam meg, hogy amikor a szövetkezetben szegény tanáromnak nem volt már hitele, apám segítette kisebb kölcsönökkel...

- Olyan elesett volt, olyan szerencsétlen - mondta apám -, gondolhatod, hogy nem protekcióért tettem, hiszen sokáig nem is tudtam, hogy téged tanít.

És harmadikban tűnt fel „nagy” barátom: Gadányi Mózes, aki azonban magunk között csak „Mózsi” névre hallgatott. Szüleinek kisebb földbirtokuk volt, amit eladtak, vagy bérbe adtak - erre már nem emlékszem -, házuk volt a Honvéd utcában, apja pénztáros volt valamelyik takarékbán, és Mózsinak megadtak mindent, amit megadni lehetett.

Nem volt túlzottan barátkozó természetű, és egyenes, szókimondó volt a gorombaságig. Nehezen szoktunk össze, s ami összezsizsolt bennünket, az az irodalom és költészet feltétlen szeretete volt. Végül kiderült, hogy verseket is írtunk, s ezeket egymásnak felolvastuk. Ő a kritikámat fölényes mosolygással hallgatta... én az ő kritikáját dühöngve... Végül nevettünk, mert Mózsi - így szólítottuk - azt mondta:

- Mekkora marhák vagyunk!

Most, hogy emlékeimben böngészek, azt hiszem: szerettük egymást, bár közénk állt az a tudat, hogy én katolikus vagyok, ő pedig református. Egy puha katolikus és egy kemény református, aki azonban füttyölt vallására, papjaira és templomára, de mégis olyan százszázalékos református volt, hogy azt hiszem, Kálvin gyönyörűségét találta volna benne. Én tele voltam előítéllettel az ő vallása iránt, ő tele volt előítéllettel az én „kegyes” hókuszpókuszos, térdén csúszkáló vallásom iránt (ahogy ő mondta), hogy majdnem összeverekedtünk, s akkor becsületszóra megfogadtuk, hogy a vallás témája egyszer s mindenkorra ki van törölve szótárunkból. S ezt meg is tartottuk! És ebben az időben határoztuk el, hogy mindketten hadapródiskolába megyünk. Persze honvéd-hadapródiskolába, már csak azért is, mert a német nyelvvel erősen hadilábon álltunk, s a közös hadapródiskolák és főreálok nyelve német volt. És csavarogtunk céltalanul a városban, a Füredi-legelőn, és lánybarátaink voltak, akiket nem nevezhetek barátnőinknek, mert nem voltak azok. Sokan azt hitték, hogy ezek a lányok a szó felnőtt értelmében barátnőink voltak, de nem voltak azok, bár ez irányban csak magamról állhatok jól...

Nálunk ilyen tekintetben szigorú fegyelem volt, míg Mózsi azt csinált, amit akart. Este addig maradt ki, ameddig jólesett. Egyetlen fiú volt, és jövőjét-menését senki sem ellenőrizte. Apja hivatalával és politikával volt elfoglalva, de anyja is teljesen szabadjára engedte fiát, akit mindketten korlátlanul és végtelenül szerettek. Ebben az időben csatlakozott hozzánk

Horváth Feri, egy törékeny, csendes fiú, aki állandóan tele volt pénzzel, és szórta is korlátlanul. Szülei már nem éltek, néjénél lakott, aki a végtelenségig elkényeztette sokkal fiatalabb kis öccsét, s ehhez még hozzájárult a sógor bácsi szeretete is, aki Ferit saját gyermekeinél is jobban szerette, ha ilyenek lettek volna.

Móziék házának mély és nagy pincéje volt, s ebben gyertyafény mellett tartottuk összejöveteleinket, mert itt hívtuk elő a fényképlemezeket (úgy emlékszem, akkor még csak üveglemezre fotografáltunk), itt beszélünk meg a női dolgokat, amelyek előttem nem voltak ugyan titokzatosak, de ha ilyenek kerültek szóba: húgaimra és édesanyámra gondoltam, s ijedten és egy kis undorral fordultam el tőlük. Nehéz és titokzatos napok voltak ezek, amelyek korlátlanul vonzottak, s amelyeket néha borzongó utálattal löktem el magamtól, hogy másnap már újra édesen titokzatos vonzásukba kerüljek.

Ebben az időben csak azért tanultam - néha fogcsikorgatva -, hogy szüleim észre ne vegyék titkos utaimat és gondolataimat, bár apám figyelt, de mivel a tanárok meg voltak velem elégedve, figyelő aggodalmai elsimultak.

Valami azonban közbejött, ami egyelőre helyrerázta tévelygő gondolatainkat és zavaros, kormányozható lelkiismeretünket, bár azt hiszem, ez a tragédia csak engem rázott helyre, míg Mózi csak legyintett, bár - úgy éreztem - ez a legyintés nem volt egészen őszinte.

Ez a valami kis barátunk, Feri halála volt.

- Beteg - mondta nénye, amikor érdeklődtünk. - Kukoricát sütöttek a Füredi-legelőn, aztán most fáj a hasa.

Ez a hasfájás aztán rettenetesen kínos bélcsavarodás lett, és szegény Feri csak ötnapos kínlódás után nyugodott meg, de akkor aztán örökre. Mózi azonban el sem jött a temetésre.

- Mi a nyavalyának menjek oda ? Hallgassam az asszonyok nyivákolását s azt a „dögrebőgő” kántort?

Erre nem válaszoltam, de arra gondoltam, talán jobb lenne Mózit faképnél hagyni, bár tudtam, hogy ezt úgysem teszem meg, mert éreztem, hogy az életnek ez a nyegle lebecsülése talán nem is őszinte. Sajnos: tévedtem...

És most ugorjunk át hat esztendőre. Hat szörnyű esztendőt. A halottak millióit. A négyéves háború őrjöngését, a gyásznak és szenvedésnek elmaradhatatlan kínjait, a rokkantak százazreit, az ország széthullását és csonka benuhátságát, és nézzünk a Baross-kaszárnya nehezen lélegző vergődésébe, ahol pár száz rongyos katona s köztük mi is Mózsival, képviseljük a magyar nemzeti hadsereget... Be kell vallanom, hogy nehezen, rosszul és felelőtlenül képviseltük. Nappal a bakákat oktattuk a

„tagozott menet” és a géppuska rejtelseire, este pedig kávéházban, cigány mellett és nőikkel, honfibanatba merülve sirattuk az integer Magyarországot a Kárpátoktól az Adriáig.

És veszekedtünk. Veszekedtünk, mert Mócsi már annyira elengedte a gyeplőt, hogy én a lecsúszásnak abba a mélységébe nem tudtam, nem mertem és nem is akartam követni.

Egy szobában laktunk a harmadik század földszintjén, s ez a szoba állandóan a földrengés és a zsidvásár képét mutatta. A fiatal tisztok állandó vendégei voltak ennek a híres, sőt hírhedt, italokban bővelkedő szobának, míg az idősebbek szemet hunytak a fiatalság - néha túlzásba vitt - kilengései előtt.

És az alkohol állandó „élvezete” alatt néha úgy elengedtük magunkat, hogy ezred-, sőt dandárhallgatás lett a vége, terjedelmes laktanya- és egyéb fogságokkal, hogy kezdtem észhez térni, amihez véglegesen hozzájárult egy otthoni látogatásom, amikor édesanyám a szennyes lucokban a konyhát súrolta, mert nem tellett már bejárónőre, ami annyiba került volna, mint amennyit kiváló gyermeke egy este elvert a Turulhoz címzett kávéházban, sőt egyéb meg nem nevezhető helyeken...

Elég! - mondta bennem valaki, és én - beszédelegve régi kis szobámba - riadtan néztem körül, mintha a szék, amelyen ültem, valami feneketlen, sötét szakadék mellett himbálódzott volna; felálltam, és magamban azt mondtam: - Igen, elég! - És a széket a helyére rúgtam, s ezzel a mozdulattal szinte magamat is.

Ráadásul este Mócsival még össze is vesztünk, mert nem akartam kimenni vele a városba.

Nincs pénzem - mondtam. - Rajtad pedig nem élősködöm!

Van nekem! - mondta. - Eddig se nagyon törődtél vele... Mintha arcuk csaptak volna... alig tudtam válaszolni.

- írd össze, mivel tartozom - mondtam. - Megfizetem! És szolgálaton kívül nem ismerlek többé!

Bevágtam az ajtót, és szegény veszni induló barátommal akkor beszéltem utoljára.

Halálosan szomorú napok jöttek akkor. Mócsit nem láttam már, csak egyszer, de hallottam róla, és akkor éreztem, hogy micsoda szörnyű szakadék peremén imbolyogtam egy darabig, de ma sem tudom, mi volt az a kegyetlen választófal, amely most már végzetesen és véglegesen elválasztott bennünket.

És azután még egyszer láttuk egymást, és ez a dermesztő jelenet feledhetetlenül összeszorította a szívemet. Nyár végi, kedvetlen reggel volt - úgy hat óra tájban -, amikor a géppuskásszázaddal éleslövészetre vontunk ki Cserbe, ahol egy nagy agyaggödörben tanítottuk az újoncokat a

géppuska kezelésére, de most már nem vaktölténnyel...

Az első szakaszt egy kis hadnagy vezette - nem él már ő sem -, a másodikat én. Az állomás környéke majdnem üres volt. A poros vadgesztenyefák kedvetlenül álltak a színház kerítése mellett, s a kis lovak patkóinak halk kopogása szinte lélektelenül vitt előre bennünket, amikor az érkezési oldal bejárájából kitámolygott Mócsi, utána pár cigány, és a részeg muzsikaszó szinte megfojtotta a szívemet.

Mócsi kardját - a szíjjal együtt - a hóna alatt tartotta, fején sapka helyett egy nagy káposztalevél, arcán a felismerésnek valami sírni valóan torz vigyorgása...

- Hova mentek, marhák?- És a káposztalevéllal szalutált... de ekkor akkora lett a csend, amelyet sem azelőtt, sem azóta nem hallottam.

Csak a lépések és a kis lovak patái kopogtak a kövezeten, ami az én fülemben olyan volt, mint a nagypénteki kereplő száraz zörgése, mintha embercsontokkal verekednének lehetetlen kísértetek.

És sem azelőtt, sem azóta nem éreztem a közösségnek, a magyar katonának azt a megrendült szomorúságát, amit akkor éreztem, s akkor már tudtam, hogy miért hagytam el a barátomat, mert mindent megtettem ugyan, a végsőkéig kitartottam, de ezen az úton... a halálba... már nem követhettem.

Csak mentünk, mentünk; a kis lovak patkócsattogása, a mi lépteink elmorzsolódtak a Szarvas vendéglő felé, és úgy érkeztünk az óriás agyag-gödörbe, mintha fuldokoltunk volna.

-Kiefer! - mondtam a nagyon kedves szakaszvezetőnknek. - A ló-vezetők a helyükön maradnak, a többi sorakoztassa.

Mit akarsz? - kérdezte a hadnagy.

Beszélni velük, de erről te ne tudj. Menj el a lőtérkantinba, és igyál meg egy csésze teát.

Jó! Csak okosan!

Kiefer már jött is jelteni, hogy a „társaság” együtt van.

De ahogy végignéztam rajtuk, éreztem, hogy szinte kár a szóért, ezek az emberek úgy gondolkoznak, mint mi.

- Gyerekek, csak annyit akarok mondani, hogy mi az úton, ahogy jöttünk ... ugye, nem láttunk semmit?... Ami történt és történik, azon mi nem segíthetünk... és azt eddig már úgyis mindenki tudja a kaszárnnyában ... de mi, mi nem láttunk semmit!

Ekkor előrelépett Kiefer.

- Hadapród úr, alázatosan jelentem ... ezt már meg is beszéltük. Majdnem megöleltem Kiefert, ezt a kedves és remek sváb szakasz vezetőt.

- Jól van, Kiefer! Oszolj! Tíz perc pihenő, aztán ahogy szoktuk ...

De én egész délelőtt nem tértem magamhoz. Nem tudtam szabadulni attól a torz, megalázó, rettenetes jelenettől, amiben, ha szegény barátomat nem hagyom el pár napja, hát vagy ott vagyok én is, vagy nincs ott ő sem... de azután úgy éreztem, hogy nem tehettem másként, és nem is tehetek másként.

A kétségek és ijedt várakozás tüskéje azonban bennem maradt, és testileg-lelkileg csak lézengtem.

, -Mi van veled, kadét? - kérdezte századparancsnokunk bevonulás után.
- Lumpoltatok ?

- Nem voltam sehol, százados úr... már három napja...

Aztán csak álltunk a rideg kaszárnyafolyosón, és láttam századosomon, hogy már tud mindent. Valami sajnálkozó melegség volt a szemében, aztán vállamra tette a kezét.

Vigyázzatok magatokra, gyerekek...

Igen, százados úr - mondtam, de azt már nem mondhattam, hogy én vigyázok magamra, szegény barátomra azonban már nem lehet vigyázni. Nem lehet, mert ő nem is akarja... vagy talán mégis?

Nem! Én szeretem szüleimet, testvéreimet, barátaimat, bajtársaimat... szegény barátom azonban már nem szeretett senkit, és legkevésbé önmagát. De ezt meg is mondta. Vajon őszinte volt, amikor ezt mondta?

Akkor nem hittem el, de most már elhittem, amikor lefeküdtem a rideg kadétszobában, a szívem is ezt mondta. De aztán - kényszeredetten - megnyugtattam magam:

Marhaság! Ha valami nagy disznóságot csinálna Mózsi, hát leszerel... Gazdag gyerek ...

De elaludni csak éjjelfelé tudtam, bár ebből az álomból is hamar fel-

«

ébredtem. Valaki rohant fel a lépcsőn... aztán a folyosókra ért, de a szívem ekkor már szinte a takarómon vert.

Azután nyílik az ajtó, valaki a falon kotorász, keresi a kapcsolót, és én már dermedten ülök, és majdnem tudok mindent, amikor szétcsap a szobában a világosság.

Ismeretlen katona az őrségről... látszik, meg van illetődve, de azért szabályosan jelenti:

- Hadapród úr, alássan jelentem... Gadányi hadapród úr agyonlőtte magát...

-Meghalt?...

- Igen. Azonnal meghalt... Balázs hadnagy úr, a laktanyaügyeleti, bevitte a kórházi ravatalozóba...

Csend. Rettenetes, nyirkos, kaszárnyaszagú, éjszakai csend...

Reggelig ültem a dermedt szobában, az ágyban félig megfagyva, félig

gondolataim eszméletlen kavargásában, de később úgy éreztem, szegény barátom meghalt már akkor, amikor elhagytam... talán már előbb is... mintha parancsolta volna valaki, hogy elmaradjak mellőle - mert én élni akartam.

De hát most még csak harmadikosok vagyunk. Januárban múltam tizen-nég éves, és cserkészőrsvezető vagyok. Sajnálom, hogy Mózsi nem akart cserkész lenni, pedig neki igazán nem kerülne megerőltetésébe a felszerelés kifizetése.

Persze hogy nem - mondta -, de ez megint valami pápista kitalálás...

Marha vagy?! - kérdeztem ingerülten. Baden-Powell nem katolikus, és nem találsz a világon cserkészt, akit érdekelne a másik vallása.

És Sík Sándor nem katolikus pap?

- Na és? A Zászlónknak a főszerkesztője, pap és tanár... A parancsnokunk református... de hát ki törődik ezzel?

Mózsi csak legyintett, mint aki nem is foglalkozik a dologgal, és ez erősen meglazította barátságunkat. Mózsi már ekkor a maga útját járta. Szülei szabadjára engedték, és szegény Mózsi élt is ezzel a szabadsággal, amiről megírtam már, hogy hova vezetett.

A cserkészek pedig egyre szaporodtak, és Havas Jenő után, aki szintén RAC-tag volt, én lettem a cserkészek és az iskola dobosa is, ugyanazt dobolva, mint a ki- és bevonuló katonák: Ram-tara, ram-tara, ram-ta-ta-tatta... - és ez lett az üteme annak a szabadgyakorlatnak is, amit év végén Barcson mutattak be, valamennyien cserkészruhában, a barcsi, kaposvári, szigetvári és nagyatádi polgáristák.

Már a felvonulás impozáns volt, de a talán négyszáz fiúnak szabadgyakorlatai elképesztően fegyelmezettek és látványosak voltak. És erről én beszélhetek elsősorban, mert magas pódiumon álltam, és - mint otthon - az én dobom ritmusára mozdult és állt meg a négyszáz fiúnak még a lélegzete is.

A szabadgyakorlatok után atlétikai verseny következett, s utána az ujjongó tapsviharral egybekötött díjkiosztás. Még én, a dobos is kaptam egy emlékérmét és egy ezüstceruzát, amelyek persze elvesztek a következő nehéz idők költözködésében és zűrzavarában.

(De hát 1914. június első napjaiban ki gondolhatott arra, hogy a háború démona már az ember kezébe adta a fegyvert, amelynek dörrenése visszhangzani fog majd millió anya szívében, és kínba, gyászba és vérbe borítja az egész világot?)

A ceruza és érem hát elveszett, de az emlékeim megvannak, élnek, és ma is látom a magas pódiumról az én dobom szavára elvonuló csapatok igazán impozáns menetét.

Az „ifjúság” vonult el alattam a verseny és a békés győzelem tiszta

mámoreában, az az ifjúság, amelynek egy része majd - velem együtt - belekerül a minden idők egyik legnagyobb, véres forratagába, és egy része haza is jön majd épségben vagy nyomorékon, de a másik része szét-hányódik a föld jeltelen temetőiben, és lassan elmúlnak majd azok is, akik - amíg éltek - emlékezhettek rájuk.

Aztán megy az Idő tovább, és talán majd békét hoz ez a szörnyű végtelen fogalom, talán újra háborút, amikor majd - talán - elszabadul a végső Rossz, s utána nem marad semmi, még gondolat sem, mert nem lesz senki, aki gondolkodna az atomjaira szakadt földi világon.

Remélem: nem így lesz! Remélem: az Okosak és a Nagyok is így gondolkodnak, sőt - ami sokkal fontosabb - így is cselekszenek.

Talán éjfél volt, mire hazaértünk, mert a versenypályáról egyenest a vonatra mentünk, és rekedtre daloltuk magunkat, Barcstól Kaposvárig.

Ekkor a szép színházat már park vette körül, virágokkal és növekvő bokrokkal, de a Búzapiac, a Rákóczi tér másik oldalán még útburkoló kövek széles csonkagúlái szürkültek, előzékenyen helyet hagyva a RAC futballpályájának.

De akkor már a Rákóczi tér és a futball alig érdekelt bennünket. Nagy kirándulásokat tettünk, cserkészgyakorlatokkal összekötve tíz-húsz kilométeres túrákat, amelyeknek a vége mindig valami vasútállomás volt, ahonnet vonattal mentünk haza, mert parancsnokunk bölcsen tudta teherbírástunk határát, s azt is, hogy a fáradtság egyáltalán nem lelkesítő körülmény.

Persze a Falu egyáltalában nem ismerte a cserkészet nemes valóságát, és nemegyszer sértődtek meg, amikor valamelyik öregasszony elrikkantotta magát:

- Nézzék csak, nézzék! Gyűnnek a komédiások!

Ilyenkor különösen összeszedtük magunkat, mereven előrenéztünk, mintha sem falu, sem öregasszony nem is lenne a világon, de hogy miket gondoltunk az „öreg sárkány” egész anyai rokonságával kapcsolatban, azzal aligha lehetne dicsekedni. Bár ezek a gondolatok és kifejezések abba az időbe tartoztak, amikor még nem voltunk cserkészek, tehát nem tartoztunk érte felelősséggel senkinek...

Ebben az esztendőben a vizsgákra már nem is emlékszem, mert előttük pár nappal egy expresszlevél érkezett, amely ott feküdt nyitva az előszoba asztalán, és én igazán minden kíváncsiság nélkül beleolvastam... hiszen Zoltán bácsi írta:

... ha tehát Édesanyánkat még életben akarod látni, utazz fel sürgősen, mert a doktor szerint már csak napjai vannak...

-Nagymama! A házban csend.

Nagyanyám! Édes jó nagyanyám! - És eszembe jutottak a göllei szép

napok... a kis szoba... és látom nagymama eres, fehér kezét és mutatóujját, amint Compó bácsi kertjébe mutat, ahol sötét van már és nyár vége...

Hallod, kisleány: kii... kii... nemsokára ősz... azt mondja a kis őszibogár: kii... kii... bizony, nemsokára ősz van, s azután tél...

Nagymama!

És csak betántorogtam a szobámba, és csak néztem, néztem a régimódi, nagy karosszéket, amiben nagyanyám szokott ülni, és most mintha megint rám nézett volna a vastag ókula mögül.

- Szóltál, kisleány?

- Nem, nem szóltam, nagymama... és nem is tudok szólni, mert tele van könnyel a szemem és a szívem... de ezt a lassan szárnyaló szomorúságot ma, majdnem hatvan év tördelt messzeségéből is tisztán és világosan érzem.

Apám aznap este elutazott, de most nem éreztem azt a felszabadult könnyedséget, amit apám távolléte kisebb és nagyobb mértékben mindig jelentett. Apámra most nem is gondoltam, mintha az én szomorúságom más lett volna, mint az ő szomorúsága.

Az én bánatom messzebből jött, mélyebbről, távolabbi volt, de csak az enyém, egyedül az enyém.

Aztán csak belerogytam az öreg karosszékre, és odahajtottam fejem, ahol nagyanyám fehér, eres öreg keze szokott pihenni, és belül valahol mélyen mintha álomba sírtam volna magam.

-Szóltál, kisleány?

Nem, nem szóltam, nagymama, mert nagyon szomorú vagyok, mert Zoltán bácsi azt írta...

Nem baj, kisleány, azért ne légy szomorú, hiszen nem múlik el semmi. Az Idő nem múlik el, s az Időben minden benne van, benne is marad... És én már nem is bánom... Sokat kínlódtam az utóbbi időben... fulladoztam, és sokszor gondoltam, jobb, ha ezt a szenvedést te nem látod, és - ezt el ne felejtse, ha rád gondolsz... a kis szobára, Compó bácsi kertjére, ... az angyalos kis cserépkályhára - én a gondolataidban és a szívedben mindig veled vagyok. Igen, veled leszek, és még nevetünk is majd néha?

És ekkor - álomban - újra elaludtam, de már nem voltam szomorú, és nem is lettem többé soha szomorú, ha nagyanyámra gondoltam.

- Te az én fiam vagy - mondta sokszor, s ezt én úgy is éreztem, bár néha szégyelltem magam, hogy a másik nagyanyámat - ezt már bevallottam - alig-alig szerettem... Pedig akartam szeretni, és már-már elindultam feléje, hogy olyan legyen, mint a göllei nagyanyám, de aztán jött valami... egy szó... egy hideg rendreutasítás... egy elutasító kézlegyintés... és nem, minden hiába, én a kaposi nagyanyámat nem

tudtam szeretni ...

És amikor felébredtem, nem volt már bennem semmi bánat, csak egy kis törődöttség és zilált, tapogatódzó gondolataim vándorlása messze temetőben, jeltelen sírok körül s azokra gondolva, ismeretlen messze ősökre, akikből lettem, s akikből vagyok. Franciák, németek, lengyelek, szerbek és - elsősorban persze - magyarok.

Később édesanyám jött a szobába, mintha mi sem történt volna, s az őrá jellemző nyugodt és fölényes elintézése a dolgoknak - mint mindig és mindenben - most is megnyugtató. De talán észrevett rajtam valami törődöttséget, mert azt mondta:

- Nagyanyád hetvenöt éves, fiam, és talán mi soha nem érjük meg ezt a kort. Gondolj rá sok szeretettel, s ennél többet senki senkinek nem adhat... Béla keresett délután, de mondtam, hogy alszol. Holnap eljön. Eredj ki, fiam, a levegőre, amíg megágyazok...

Hát kimentem a levegőre, és nem gondoltam semmire, s ez alatt a semmi alatt minden ott volt széthányva, mint egy petrence a réten, ami gondatlanul lett összerakva, beázott és megpenészesedett, és most széthányták, hogy száradjon meg, talán még megeszik a tehenek, mert a kényes lovak már úgysem nyúlnak hozzá.

- Fene a hasatokba! - mondja majd a gazda meggondolatlanul, mert ha a fene, azaz a hasfájás valóban jelentkezne az értékes munkatársaknál, hát az ember jobban kétségbeesne, mint ha a feleségének fájna a hasa...

Kimentem hát a kis teraszra, leültem, és néztem a kicsillagosodó eget, néztem a végtelenséget, s lassan elült bennem minden lárma és minden gondolat.

Csak: voltam, mert - lettem...

És jó volt így lenni, mert ebben az állapotban semmi nem volt jó, és semmi nem volt rossz... Kertünkben sötét volt már, felettem a csillagos ég, és csak magamon múlt, hogy a magasság csillagait nézzem vagy kertünk kapor- és városszagú sötéttségét. De ebben a sötéttségben csattogva rohan valahol a vonat, és viszi-viszi szomorú és már nem is reménykedő apámat.

És lehet, hogy sok az útítárs, lehet, hogy kevés... talán lesz, aki mindenáron beszélgetni akar, és majd meg lesz sértődve, hogy apám nem akar beszélgetni, tehát lehunyja majd a szemét, mintha aludna, pedig a mozdonyvezetőről ezt előbb lehetne feltételezni, mint apámról... Dombóváron majd elhomályosodik a szeme, de ebből nem lesz könny, és eltorzul egy kicsit az arca... de aztán lenyeli a könnyeket és gondolatokat, és talán el is alszik, és a régi Dombóvárról álmodik, gyermekkoráról, amikor nagymama még fiatal volt és szép... együtt volt a nagy család... de aztán elmúlt minden, mert elmúlik minden, azaz megváltozik, tehát nem múlik el semmi.

Öspörös bácsi is meghalt, az egyik káplán bácsi is, sőt egy-két kis barátom is, bár a végleges halál hihetlenebb volt előttem - minden vallási gondolat nélkül is -, mint bármilyen formában a múlhatatlan élet, amiről végeredményben senki sem tudja, hogy tulajdonképpen micsoda.

Nem fekszel le, kisfiam? A lányok már alusznak.

De igen, édesanyám. Tessék csak lefeküdni, az ajtót majd becsukom ...

Elaludni azonban még sokáig nem tudtam, és most jut eszembe: a vizsgákon ekkor már túl voltunk, hiszen a parádés tornászünnepély csak vizsgák után lehetett. A bizonyítványom nem volt rossz és nem volt jó.

- Hát... - mondta apám - dicsekedni nem lehet vele, de remélem, jövőre jobb lesz.

Én is reméltem, de a jövő olyan messze volt, hogy nem is foglalkoztam vele, de csodálkoztam, hogy apám aránylag nyugodtan fogadta ezt a se nem hús, se nem hal bizonyítványt. És ha most visszagondolok, azt hiszem, talán mérlegelte testi fejlődésemmel járó szellemi és idegállapotom ziláltságát, és nem akarta ezt az állapotot még jobban megnehezíteni.

Erre a nyárra egyébként jellemző volt folytonos és majdnem összefüggő és nem is kellemetlen - alvásom.

- Hát mi van veled, te gyerek? - aggódott már apám is, mert rendes időben felkeltem ugyan, de reggeli után újra lefeküdtem, s aludtam délig, és ebéd után újra lefeküdtem, s aludtam alkonyatig. Ebben az időben majdnem kizárólag ágyamban és nappal az öreg díványon tartózkodtam. Tavaly - vasutasgyerek barátaim protekciójával - beiratkoztam a vasutas könyvtárba, és Jókai-rajongásom nem ismert határt, de az idén alighogy könyvet vettem a kezembe, már aludtam is.

És hallottam, amikor „jogvégezett” Gyula bátyám kártyázás közben azt mondta:

-Hagyjátok a gyereket! Ha alszik, hát a szervezetének valószínűleg szüksége van rá... s addig legalább nem rosszalkodik...

Lehet, hogy igazad van, Gyula - mondta apám -, beszéltem Fehér doktorral, és nagyjából ő is ezt mondta. De az is furcsa, hogy egy darabig majd megőrült a cserkészetért, most meg csak ímmel-ámmal megy egy kirándulásra, s ha lehet, kihúzza magát...

Tavaly az volt a baj, hogy sose volt itthon - mondta anyám csendesen -, az idén meg az a baj, hogy mindig itthon van.

Van egy középút is, szívem...

A szentek se jártak középúton - mondta Gyula bátyám. - De talán kártyáznánk is. Kontráztam...

És kártyáztak tovább, én pedig legyintettem, mert magam sem tudtam, mi van velem, és visszamentem kis szobámba - aludni. És aludtam is egészen takaródéig, amikor a közeli kaszárnyában este kilenc órakor

megszólalt a kürt, és haza, álomra hívogatta az öreg bakákat, olyan parancsolóan, mégis olyan elmondhatatlan lágy. sőt szomorú szeretettel.

aminél parancsolóbb és sírni valóbb szeretet nincs is ezen a világon. Bár ez a gondolat csak később teljesedett ki bennem, amikor nyolc hosszú évig Kaposváron, Pécsen, Gödöllőn, Debrecenben, Magyaróváron - mint katona - mindig szomorúvá tett ez a csodás takarodó, mert azokra a milliókra gondoltam, akik fiatalságuk ragyogásában talán szidták ezt a szomorú hívogatót, de most már megbékéltek vele, mert örökre elhallgatott azoknak is, akik még emlékeznek rá, és azoknak is, akik Szibériától az Atlanti-óceánig porladoznak szent békességben, de még ma sem tudják, miért haltak meg tulajdonképpen...

Igen, olyan tétova, kialakulatlan, várakozó, néha üres, néha zavarosan telt volt ez a nyár, hogy nem is tehettem mást, mint vagy hagytam magam ringatni Jókai írásainak csodálatos tengerén, vagy - aludtam. Végül is újra jelentkeztem parancsnokunknál cserkészszolgálatra.

De ott sem találtam meg magam.

Én máskor mindig tele voltam vággyal, reménnyel, tervezgetésekkel, amelyek - ha kivihetetlenek is voltak - elszórakoztattak, de ezekben a napokban üres voltam, mint egy kispert magtár, ahonnét eladtak már mindent, s csak az éhségtől tátongó kis gondolat-egerek ténferegtek, mintha macska nem is lenne a világon, és ha lenne is, hát jöjjön az a macska, mert ebben az élelem és lélek nélküli magtárban már élni sem érdemes.

-Beteg voltál? - kérdezte parancsnokunk. - Olyan pópista színed van...

- Nem voltam beteg - mondtam -, csak nem tudom, mi van velem. Nincs étvágyam, nem érdekelnek a könyvek... Éjszakánként felriadok néha, és nem tudom, hol vagyok. Dobog a szívem, mintha egy ló vágatna az udvaron, álmodok összevissza, de az álmokra nem emlékszem, ha felébredtem; csak a félelem töredékei maradnak meg bennem, mintha valaki vagy valami jönne, valami alaktalan és névtelen Rém, aki nem akar engem bántani, és mégis bánt, nem akar megijeszteni, mégis riadtan és fuldokolva vágat a szívem, mert mintha ez a Rém nem is kívül lenne, hanem bennem, és ugyanakkor mindenütt...

Parancsnokom mosolygott.

Ezt hát jól körülírtad, de azért nem kell megijedned. Gyorsan fejlődsz, növekszel, s az idegeid nem bírják az iramot. Van azonban egy angol orvos barátom, majd írok neki, hátha tud valami orvosságot...

Köszönöm szépen.

-És ha olyan lazán és kedvetlenül érzed magad: nyugodtan maradj otthon. Egyél sokat, és aludj, amennyit csak tudsz...

És másnap már újra otthon maradtam kis szobám tétova tanácstalan-

ságában, mintha valami névtelen falu várótermében ültem volna, vonatra várva, ami el sem indult még, és talán soha nem is érkezik meg. És újra olvastam Jókait, felületesen és lélektelenül, aztán összezsáptam a könyvet - olyan mindegy volt, hogy melyik oldalon -, és aludtam újra álomtalanul, elesetten, mintha már álmodni sem lett volna érdemes.

Közben Vinkó Borcsa néni látogatott meg minket Gölléből, és reggel kilenctől délután háromig egy szuszra mondta el falunk összes pletykáit. Persze Vinkó Borcsa néni neve sem volt „Vinkó”, mert ez csak „csúnya-neve” volt, nem is haragudott érte senki, mert a rengeteg Cser, Biró, Puska, Andó, Bodó, Esküdt, Böröcz, Bence és Kovács között - akik közben még többszörösen össze is házasodtak - az öreg jegyzőn kívül (neki is volt csúfneve: „vén tollas”) és öspörös bácsin kívül el nem igazodott senki.

Borcsa néni egyébként apám utódját leszólta a sárga földig, nem különben az új papot is, bár tudta, hogy anyám nem lelkesedik a pletykákért. Borcsa néni azonban Vendég volt és - anyám szerint - hadd mondja, ha kedve tellik benne. Egy ideig még én is meghallgattam Borcsa néni pletykáit, de aztán alkalmas pillanatban kisurrantam a konyhából, és kis szobám áldott csendjében a következő percben már aludtam.

Június vége felé jártunk ekkor, és egyszer vagy kétszer még elmentem a cserkészgyakorlatokra is, mert a többi vidám, zenés, táncos és egyéb jeleneteken kívül cserkészbemutatót is tartottunk. Szép és vidám vasárnap volt ez, és a város parkjában, a „sétatéren” szállt a dal, a nevető jókedv, és kurrogtak a gerlék az öreg fákon, mintha még a Természet is részt kért volna a vidámságból, a szelíd mámorból, és talán csak Ő tudta, hogy ennek a békebeli vidámságnak hosszú-hosszú időre, talán örökre vége.

Alkonyodott már, amikor mintha valami keserű csend szállt volna fel a földről, a Kapos vizéből; mintha valaki a sétatér szélén a jókedv szájára tette volna a kezét, s ez a halkuló, fojtogató alkonyati csend végül a szívekre szállt, mikor jött egy ember, és alig tudta kimondani:

- A trónörökös párt Szarajevóban meggyilkolták...

Nagy bácsi, a parancsnokunk döbbenten nézett a fojtogató alkonyatba, a szeme égő lett, és megtörölte arcát, mintha az Idő szennyes pókhálóját akarta volna letörölni.

- Gyerekek - és alig tudta kimondani -, ez világháború!

Utána rettenetes lett a csend, és ebben a döbbenetes csendben Valaki, egy eltorzult, részeg hang elkiáltotta magát: - Éljen a háború!

És ekkor az alkony sötétedő csendjében elindult Valami, amit megnevezni nem lehet, felmérni nem lehet, megállítani nem lehet. Elindult a Pokol diplomáciája, a Halál sátánja milliárd ördögével és diplomatájával, hánytorgni kezdtek a virágos rétek, amelyek milliók temetői lesznek és a hazugságok pokoltornácai. És hazugság lesz minden, ami szent, és

rothadás minden, ami élet. És száraz kóró minden, ami virág, és gyilkos a munka, a tehetség és szépség minden tisztasága, szépsége és ereje.

És szegénység lesz a gazdagságból, sírás a nevetésből, szemfödő a mátkakendőből, megtört, meddő özvegy a vidám menyecskéből, és az erdők majd mankókat teremnek és koporsódeszkát, ha ugyan majd nem tömegsírba hányják a fél világ ifjúságát.

Igen! Ekkor elindult a világban a Rossz, amit azonban csak egy pillanatig éreztem, mert azután Nagy bácsi, a parancsnokunk is elmosolyogta magát, mert magyar volt ő is, minden csepp vérével és fajtája minden lelkesedő, könnyelmű lobbanékonyságával. Igaz, ő nem kiáltotta, hogy éljen a háború - egy cserkészparancsnok nem lelkesedik feleslegesen, de legalábbis nem mutatja -, csak annyit mondott, hogy ha a szerbeknek háború kell, hát majd „mi is ott leszünk”!

Ott is volt, és ott is maradt...

Hazafelé már dalolva mentünk, és hősöknek éreztük magunkat, mért szembejött a katonabanda, előre győzedelmes indulókat recsegtetve, mögötte a nagydob mély dobbanásai, mint távoli ágyúdörgés, azután óriás tömeg, hogy félre kellett állnunk kisebb lelkesedésünkkel.

A tömeg időnként ordított:

- Vesszen Szerbia!... Vesszen Szerbia!...

-Éljen a háború! - visított valaki, s a visszhang csak félig fulladt a porfelhőbe.

-Éljeeen!

-Éljen a hadsereg!

-Éljeeen!

És a tömeg nem fogyott el, hanem nőtt, és én fulladoztam a kerítés mellett.

Elöttem a szálló porban mindenki katonásan lépett, még a lányok és asszonyok is; a cintányér csattogott, a trombiták hazafias recsegtését az új színház fala verte vissza, és én úgy éreztem, mintha a szívem dobogott volna a porban... elmenőben...

- Rosszul vagy? - kérdezte Béla.

Nem tudom, válaszoltam-e, de nekidőltem a kerítésnek, mert a fullasztó porban, sárban és vérben most már mintha csukaszürke menetszázadok jöttek volna, némán és lehunyt szemmel... huszárok, tüzérek, hervadt virággal a sapkájukban, aztán asszonyok és gyermekek, öreg emberek, egy-egy kiemelkedő temetési fekete kereszt... és mintha koporsók dübörögték volna a hantok takaródóját...

- Karolj belém - mondta Bütyök -, akkora a por, hogy én is háyni tudnék...

Anyám aztán lefektetett. Simogatta az arcom.

Ne törődj vele, fiam... nem a mi dolgunk, fiam ...

Nem is tudom, miért... édesanyám...

Elmúlik, fiam ...

Igen, tudtam, hogy elmúlik. Tudtam, hogy tegnap nem lesz még egyszer a világon, de ez a tudás más volt, mint máskor, és amikor elaludtam, nagyanyámmal álmodtam.

- Elmúlik, kisfiam - simogatta az arcom, s én másnap már vidáman ébredtem. Háború van? Hát háború van! Lövik Belgrádot? Lőjék!

És ha az idő ment is tovább, emlékeim itt megtorpantak és visszanéztek. Visszanéztek, akiket szerettem és szeretek mindörökké, mind azt mondták:

- Annyi szépség és jószág van a világon, mi közöd neked a háborúhoz?

- Semmi!

- Hát akkor?

Ekkor kint valaki becsapta a kapuajtót, mintha erőszakosan pontot tett volna emlékeim után, és sötét lett egyszerre, mert egy véres szárnyú, fehér madár szállt a levegőben, amiről azt hittem - galamb, pedig akkor hagyta el az emberiséget a szeretet egyetlen fehér madara, a Béke.

A kiadásért felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Majtényi Zoltán. Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Diósi Katalin. Műszaki szerkesztő: Török Károlyné
89 800 példány, 28,5 (A/5) ív, MSZ 5601-59